

1104911

RIG VEDA

VOLUME XII

Completing the 12 volumes

Manuscript in Sanskrit

with English Translation and Transliteration

GOVERNMENT OF INDIA
PUBLICATION DIVISION

Printed and Published by
Government of India Press, New Delhi
New Delhi 110 054

RIG VEDA

(Volume XII)

ऋग्वेद

द्वादशो भागः

RIG VEDA

Volume XII

[Book X, Hymns 87–191]

ऋग्वेद

द्वादशो भागः

[दशमं मण्डलम्, सूक्तानि 87-191]

Printed on acid-free paper.

Translated by

Swami Satya Prakash Saraswati

and

Satyakam Vidyalkar

DAV Publication Division

Delhi-1 10034

Contents

Epilogue by Swami Satya Prakash Saraswati

Prayerful Thanksgiving by Dr. L.M. Singhvi

English Translation: Book X

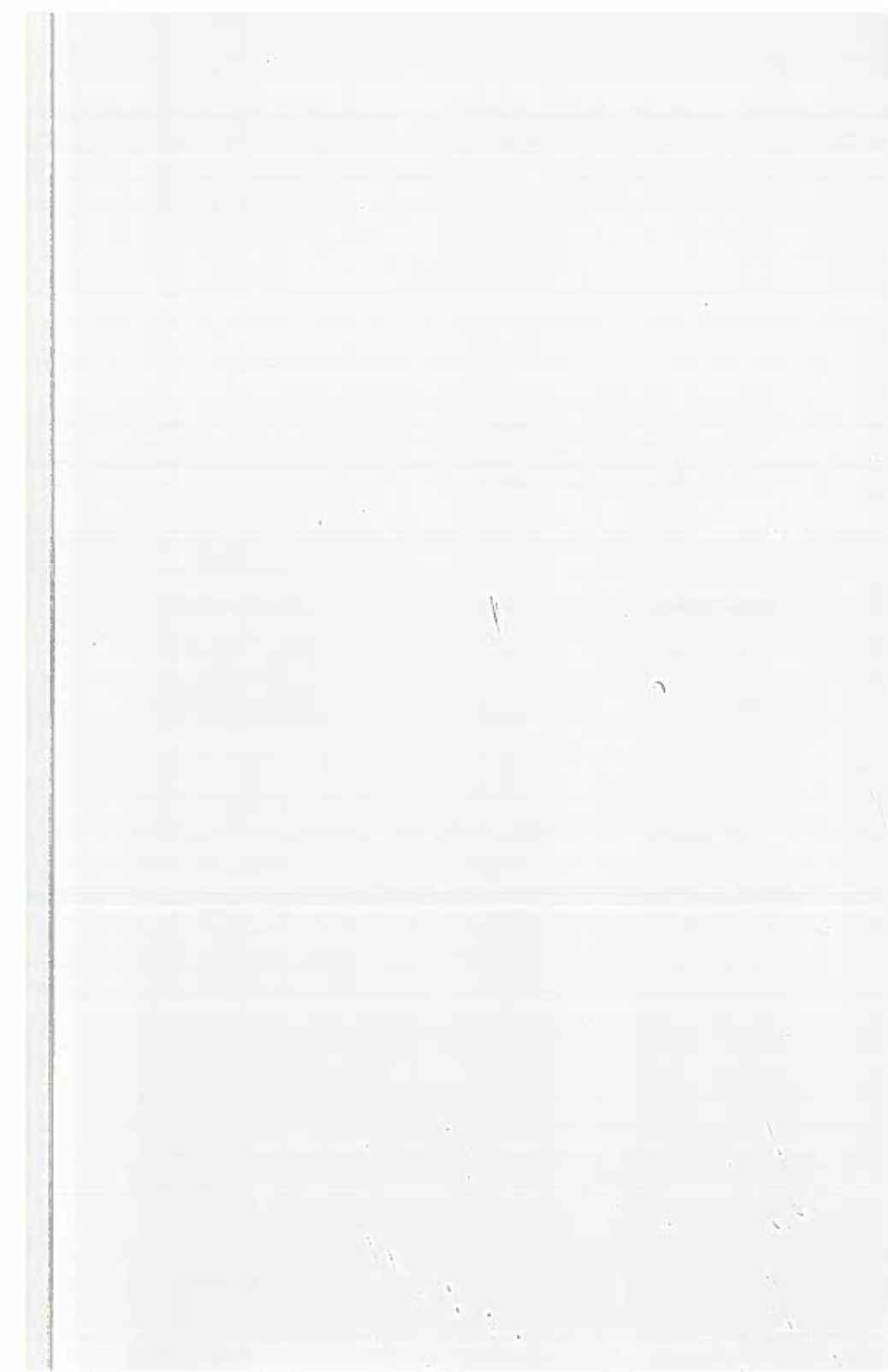
Hymns 87 to 191 4462 - 4741

Notes Book X 4743 - 4838

Rishi Sūchi 4839 - 4847

Devata Sūchi 4848 - 4862

Index 4863 - 4938

Epilogue

by

Swami Satya Prakash Saraswati

In 1967, I retired from the University Professorial Chair, and for a few years I continued in my University of Allahabad as a research professor. In 1971, I entered into the holy discipline of *Sannyāsa*. As a devotee of Maharshi Dayananda Saraswati, I was deeply interested in the study of the Vedas, the Upanishads and the Upangas. In the early months of 1974, my friend, an eminent figure, Shri Prakash Vir Shastri, whom I had known for the past several years, sounded me if I could help the Veda Pratishthana, New Delhi, (of which another friend of mine, Dr. Govardhan Lal Datta was the Chairman) in editing and translating the four Vedic Samhitas, the Rik, the Yajur, the Sama and the Atharva, and he promised that he would arrange with a number of Sanskrit scholars to help me in the project. I assured Shri Prakash Vir (a unique and distinguished Parliamentarian, and a person richly endowed with human qualities) that I would be able to undertake the task, if I could be assured of a decent and neat printing.

In the meanwhile, we had to face all types of difficulties. We decided among ourselves to work on the Rig Veda first which, if completed, would mean half of the entire Job finished (since out of the total mantras 20,416, the Rig Veda alone has 10,589 mantras). I am thankful to my colleague, Pandit Satyakama Vidyalkar, a scholar, writer and an editor of repute; he worked with me incessantly for about ten years on the Rig Veda. For days together, we sat at different centres — New Delhi, Bombay, Khapoli,

Hyderabad, Hardwar, Chandigarh, Kanpur, Allahabad and Meerut, thankfully enjoyed the hospitality of our numerous hosts and patiently discussed each and every verse. On the Rig Veda, the commentaries of Skandasvami, Udgitha, Venkata Madhava and Sayana are available. Swami Dayananda (1824-83) gave us a new insight into the meanings of the Vedas, but his life was cut short, and as such, his translation on the Rig Veda could proceed up to Book VII, Hymn 61, verse 2 only.

Our task was much more difficult than of Griffith and of Wilson. Wilson completed his translation near about 1857-58. W.F. Webster who revised and edited Wilson's translation before print writes in his Preface (1868) thus: "The distinguishing feature of Prof. Wilson's translation, whether for good, or for evil, is its *adherence to Sayana*, and this, so far from modifying, I have, if anything, intensified." He further says: "Professor Wilson has, it seems to me, translated Sayana's paraphrase, rather than the original text, and has often used a stilted or a prosaic word instead of the homely, quaint or a poetic word, which the original suggests."

Both Venkata Madhava and Sayana represented post-Mahabharata traditions of scholarship, when the Vedic texts were taken out of their real contexts, and were forced upon to be utilized for ritual-ridden traditions. By this time, they had ceased to inspire and arouse the static lifeless society of India. Both Dayananda and Aurobindo could see deeper meanings into the lines of the Vedic mantras. Long long ago, much before the currency of traditional rituals, they inspired the Aryan society to develop its culture, its philosophy and its sciences; it inspired the Risis of the Upanishads in the spiritual parameter as well.

The Vedas have come down to us in a language, which was original, most natural, and which had to be interpreted on the etymological principles outlined by Yaska, and which have been further elaborated by Dayananda and Aurobindo. In this context, Aurobindo says: "It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed "on the ritualistic interpretation of the Veda." While even Western scholars were feeling shy of breaking this seal of ritualistic

interpretation (in fact, they further tightened it up), it goes to the credit of Dayananda in freeing the Vedic mantras from the ritualistic viniyoga. These Vedas, in our earliest human history, inspired mankind with dynamism in all walks of life—they inspired a farmer, a labourer, a soldier, a businessman and a householder in his daily routine life, and on the other hand inspired a mystic, a sage, a devotee, a seer in spiritual parameters and as such, they encouraged the Arya of our ancient times to evolve a theistic benevolent dynamic society based on morality and high values of life.

And, therefore, I say, our task was much more difficult than of Griffith, Max Muller, Wilson and others who translated the Vedic hymns mainly on the basis of Sayana's interpretations. Vedas do not constitute a text for anthropological, archaeological or mythological (history and culture) studies. Aurobindo has very ably discussed all these themes in his *The Secret of the Veda*. Dayananda has clearly worked on these lines when he wrote his inspiring unique book *The Rigveddādi-Bhashya-Bhumika*. He has shown lacuna in Sayana's interpretations. Nobody would deny Sayana's unique position as one of our greatest commentators on the Vedic Texts; he is our distinguished Acharya, but he followed the rotten traditions of his times. Dayananda had the insight of a Rishi, and he very clearly said that the *viniyogas* are the impositions on the Vedic verses. Dayananda was the greatest living authority on the Vedic language, next to Yaska, Patanjali and Panini only, and he gave us a new vision, quite in line with the vision possessed by the Rishis of the Upanishadic, the Vedanga and the Upanga periods.

Since Dayananda wrote his commentary on the Vedas, our Vedic scholars rightly popularized the *Nirukta* and the *Nighantu* of Yaska. Today in market, we have about half-a-dozen excellent commentaries on the *Nirukta* in Hindi and Sanskrit. Among the classical commentators on the *Nirukta* and the *Nighantu* are Skandasvamin, Devarājajayvan, and the most notable Durgā (13th-14th century). Among the recent ones are Svami Brahmamuni, Bhagavatdatta, Chandramani, Aryamuni and Rajarama. Dr. Lakshman Swarup has extensively worked on the *Nirukta*, and translated it into English also. In my critical notes, I have tried to accomodate the commentary of Yaska as much as I could; Yaska's

renderings of the Vedic verses would be a help to our critical scholars. On certain topics, I have given detailed notes as on the Vālahkilya Suktas, and on Soma Pavamana Suktas.

In the earliest stage, we tried to have our transliteration of the Vedic text in Roman script with our latest diacritical marks and the work was assigned to Dr. (Km) Usha Jyotishmati. But later on, since we could procure Theodor Aufrecht's excellent transliteration into the Roman script, we thought it more convenient to accept it for our purpose. Of course, the diacritical marks adopted these days are slightly different from those adopted by T. Aufrecht. Our printers also showed reluctance in providing diacritical marks in their entire printing, and thus we had no other recourse left. For this, we offer regrets and apologize to our readers. In our critical notes also, we could not provide diacritical marks, but the deficiency has been well compensated by reproducing Sanskrit quotations in the Devanagari script. For Aufrecht's key to diacritical marks, see our Introductory Volume (Vol.1, p. 81). We hope to provide the diacritical marks in our volumes on the Yaj'uh and other Vedas.

We are obliged to our colleague Shri Udaivir Viraj for his labour on the complete index given at the end of the Volume XII. We are also reproducing the Devatā and Rishi indexes (in Devanagari script). We offer our profused apologies for numerous misprints and negligences which should not have been there in a project like this. We are thankful to Shri Jagannatha Vidyānkar who laboured hard while going through press-proofs in spite of his physical handicaps.

So far as printing and other details are concerned, we had the advantage of the matured experience of Shri Vishwa Nath of Messrs. Rajpal & Sons, who supervised the printing.

New Delhi

August 24, 1986

Prayerful Thanksgiving

by

Dr. L.M. Singhvi

I

With the publication of this, the last volume of the Rig Vêda Samhita, my colleagues in Veda Pratishthan and I have the satisfaction of seeing the completion of an important and substantial phase of the project of publishing an annotated English translation of the Vedas based on Indian and international perspectives and expositions. We began some eight years ago with a firm resolve in our hearts, with a sense of sublime purpose, and in sincere humility. We knew that the journey of a thousand miles must begin with one step and that even mighty rivers may have modest beginnings. Our resolve of more than eight years ago could at that time be described only as an act of faith. The fabric of our faith was woven with the warp of prayerful aspiration and woof of consecrated effort.

II

I take this opportunity to offer our prayerful thanksgiving on behalf of all my colleagues and on my own behalf. We rejoice in the completion of the most important phase of our project which was in the nature of a pilgrimage of the spirit, uplifting, ennobling and fulfilling. We celebrate not only our arrival, but also our joyous journey. Predictably and understandably, there were in this journey transient travails and triumphs, swift and slow phases, alternating

anxiety and enthusiasm, passing disappointments and a residual sense of abiding satisfaction. There was always an inspiring, introspective awareness of that perennial striving and prayer which found expression in the Rig Veda in which the very first Sukta invokes cosmic inspiration. We asked ourselves in all humility as the great seers of yore taught us: "How may the mind draw near you to please you, O foremost divine? What hymn of praise shall bring us greater blessings? Who were the illustrious ones who gained your favour through worship? How shall we pay you our reverent homage?" Trusting in that fundamental divine principle and its eternal immanence, we sought and found inspiration and guidance in the message of Vedas. In that perspective, our modest but meaningful project assumed the aspect of a Vedic yajna in the workaday world of the householder and in the manner and tradition of cosmic worship at the threshold of cosmic consciousness on the altar of creativity and realization. To go back to the Rigvedic imagery, the Vedic — hymns are like the weaving shuttles of cosmic threads, the great sages, seers and samhitakarakas weaving forth and weaving back, extending them and unbending them.

III

Sri Aurobindo described the chants of the Rig Veda as episodes of the lyrical epic of the soul in its immortal ascension. Rig Veda is truly the high aspiring song of humanity in which, to adapt the words of the great poet Kalidasa, meaning and expression are indivisibly integrated. Profoundly humane and compassionate, untrammelled and emancipated in its universality, deeply spiritual in its mystical depths, sincere and upright in its ethical rectitude, evocative and affirmative in the ardent enjoyment of life and its gifts, spontaneous in its sense of human togetherness, and cosmic in its reach and its world-view, the Vedic literature is undoubtedly mankind's most precious treasure. It is a treasure of the Experience of Reality and the Reality of Experience. We find in the Vedic experience the Nature of Harmony and discover the

Harmony of Nature.

In the world in which we live today, the Vedas have a uniquely harmonising relevance. The Vedic vision is neither archaic nor archival. The Vedic heritage proves that the primeval is not primitive and the old is not otiose. The Vedas enshrine an inherited remembrance of the primordial revelations, the inner experience of the sages and seers. Indeed each Vedic hymn is a landmark in the spiritual odyssey of Man, celebrating at every step humanity's ceaseless quest for the True, the Good and the Beautiful. The Vedic hymns exude the glowing awareness of pure consciousness and the elevating effulgence of bliss. The reason for the ageless veneration for the Vedas is not mere scriptural authority or some sacerdotal sanctity or an awe for the esoteric. We venerate the Vedas not merely because the Vedas are the oldest books known to man; nor because we collect and are connoisseurs of the "relics of former ages." There are profounder, more transcendental reasons. We venerate the Vedas above all because they enshrine the eternal verity of cosmic harmony and the enduring quality of universal humanity, because the Vedas give us a vision beyond Time and beyond artificial, man-made barriers and frontiers, because the Vedas convoke and unite all the elements of terrestrial and transcendental life and proclaim the reign of peace, rule of Rita and charter of justice. That is why the message of the Vedas remains a living legacy for our age and time. The indestructible spoken word of Vedic seers "stands untouched by time or the elements" and has continued to travel through countless centuries "like a great wave through the living substance of mind."

IV

We embarked on this simple venture of publishing an English translation of Vedas because we felt that we owed it to ourselves and to the world to imbibe and share the Vedic vision more widely and because the many nineteenth century western translations, some of them extensive and others fragmentary, notable and pioneering

in their own ways, were far from being quite satisfactory. We cannot be oblivious of the fact that in the nineteenth century, western Vedic scholarship, though original and erudite, was still insufficiently aided by deeper and more sensitive exposition of the Vedas and that the western discovery of the Vedic lore and literature came in an age when unrepentant colonialism and self-opinionated missionary activity were in the ascendant. The traditional indigenous repositories of the Vedic heritage in its Indian homeland were in a state of intellectual decline and social disarray. The Vedic vision was somewhat eclipsed by an ethnic amnesia and isolation of centuries. There was an overpowering sense of the devastation of our identity and dignity and a denuding loss of self-respect and self-confidence. In that state of decay and disillusionment and of penury and paralysis of critical Indian scholarship, Swami Dayanand Saraswati's interpretation of the Vedas came as a breath of fresh air, creating a new ambiance for understanding, a new striving of resurgence and a new equation of independence. Swami Dayananda naturally saw the Vedas as an Indian, steeped in that tradition, as a living and universal scripture of mankind containing "a plenary revelation of religious, ethical and scientific truth." Shri Aurobindo's poetic, philosophical, psychological, mystical and spiritual approach to Vedas represents the flowering of that renaissance. Western translators and commentators whose contribution to Vedic learning is, in a historical sense, monumental and memorable, however, lacked that temperamental empathy to enable them to identify themselves with Vedic culture which enabled Swami Dayanand and Shri Aurobindo to give an integrated interpretation of the social ethos, religious spirit and spiritual values of the Vedas. As Shri Aurobindo put it:

"It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed on the ritualistic interpretation of the Veda. The Ancient scripture was delivered over to a scholarship laborious, bold in speculation, ingenious in its flights of fancy, conscientious according to its own

lights, but ill-fitted to understand the method of the old mystic poets; for it was void of any sympathy with that ancient temperament, unprovided with any clue in its own intellectual or spiritual environment to the ideas hidden in the Vedic figures and parables. The result has been of a double character, on the one side the beginning of a more minute, thorough, careful as well as a freer handling of the problems of Vedic interpretation, on the other hand, a final exaggeration of its apparent material sense and the complete obscuration of its true and inner secret."

V

Not surprisingly, Wilson, who followed Sayana closely, found most of the verses of the Vedas "singularly prosaic." Cowell found the poetry of Rig Veda "singularly deficient in that simplicity and natural pathos or sublimity which we naturally look for in the songs of an early period of civilization." Another notable translator and commentator, Griffith, pointed out the "intolerable monotony of the great number of the hymns." Griffith regarded the study of Sanskrit as central to the science of comparative philology and the study of Veda as indispensable for the comparative history of religions of the world," but that homage was more philological and historical than holistic. Roth, in St. Petersburg Lexicon, preferred the philological path to the translation and interpretation of Vedas. Even Max Muller, whose admiration and appreciation for the Vedic heritage was no doubt genuine and many-splendoured, was also somewhat apologetic. He was constrained not only by his own objective and legitimate critical scholarship but also by what I discern to be a trace of a compulsive concession to the overriding derrominational claims of Christianity, an encounter with which would make us uneasy. Among his contemporaries, Max Muller was one of the most respectful and sympathetic in his approach to Indian thought and traditions but in some of his writings he too refers to Christianity as "that faith which we hold to be the only true one." I may be forgiven if I confess to a sense of dismay

in what that observation of that scholar extraordinary unravels and implies. Nor was that observation a solitary flourish or a casual lapse of thought or expression. For instance, he advocated the elaboration of the science of Religion by a comparison of Christianity and other religions so as to help towards confirming that Christianity was better and superior. Apparently, with contemporary European Christians in mind, and perhaps to enthuse them, Max Muller added (and I quote verbatim):

“But this is not the only advantage of a comparative study of religions. The Science of Religion will for the first time assign to Christianity its right place among the religions of the world; it will show for the first time fully what was meant by the fulness of time; it will restore to the whole history of the world, in its unconscious progress towards Christianity, its true and sacred character.”

VI

In another passage Max Muller argued persuasively how a comparative study of the religions of mankind would be of the greatest assistance to the missionary and footnoted the statement of a native Indian convert to Christianity who said: “Now I am not going to India to injure their feelings by saying your scripture is all nonsense, is good for nothing; anything outside the old and New Testament is a humbug. No, I tell you I will appeal to the Hindu philosophers, and moralists, and poets, at the same time bringing to them my light, and reasoning with them in the spirit of Christ.” In a letter Max Muller is believed to have written to his wife in 1868, he wrote....” yet this edition of mine and the translation of the Vedas will hereafter tell to a great extent on the fate of India and on the growth of millions of souls in that country. It is the root of their religion, and to show them what the root is, is, I feel sure, the only way of uprooting all that has been sprung from it during the last three thousand years.” In the context, I find the attitudinal stance of Max Muller’s intimate

epistolary expression baffling, and his "chips from a German workshop" somewhat wanting in that standard of objectivity and empathy which we have been accustomed to associate with him and some of the leading nineteenth century western scholars of ancient oriental heritage.

All this is neither to question the undoubted contribution of Christian religion to world culture, nor to raise a polemical debate about missionary precepts and practices, nor to detract from the epoch-making scholarly work of Max Muller and other Western scholars in the field of Vedic studies. We need, however, to put ourselves on guard against denominational or colonial imposition in any guise. We must endeavour in all humility to achieve a more complete and comprehensive understanding of the Vedic traditions, culture and literature in a holistic perspective.

VII

There are no doubt many unanswered questions in Vedic scholarship. What we know in our limited understanding of the Vedas is perhaps no more than a fraction of the totality of the Vedic universe, of ideas, values, institutions, culture and language. We do know, however, that the subtle and sophisticated philosophical efflorescence of Upanishads and Buddhist and Jain philosophies was intimately intertwined with the Vedic roots. As Shri Aurobindo put it:

"Such profound and ultimate thoughts, such systems of subtle and elaborate psychology as are found in the substance of the Upanishads, do not spring out of a previous void. The human mind in its progress marches from knowledge to knowledge, or it renews and enlarges previous knowledge that has been obscured and overlaid, or it seizes on old imperfect clues and is led by them to new discoveries. The thought of the Upanishads supposes great origins anterior to itself..... ."

There is eloquent awareness and acknowledgement of that Vedic "anterior" throughout the history of Indian thought but its

radiant richness was lost on those who either saw the Vedas only as pristine pastoral poetry or as a sourcebook of ritual incantation of elemental gods. Interestingly, Max Muller came to the conclusion that "the authors of the Brahmanas were blinded by theology, the authors of the still later Niruktas were deceived by etymological fictions, and both conspired to mislead by their authority later and more sensible commentators such as Sayana". Adding that Sayana's scholastic notions did not allow him to accept "the free interpretation which comparative study of these venerable documents forces upon the unprejudiced scholar", Max Muller said meaningfully: "We must therefore discover ourselves the real vestiges of these ancient poets". And that is truly the task to which we should address ourselves in the best traditions of the Vedic heritage, always remembering that to commune with the Vedas is to share in a cosmic vision and a universal faith, that what we do know of the Vedas at present may only be a small part of what we may yet discover, and that we are nowhere near the end of the road.

VIII

To revered Swamiji, and the intrepid team of translators including Pandit Satyakam Vidyalankar and Shri Udaivir Viraj Vidyalankar, who have assisted Swamiji, we owe the quality and the steady progress of this work. To my colleagues, Shri Shiv Kumar Shastri, Professor Ved Vyasji, Shri Vishwa Nathji, Shri Naunitlal advocate, Shri Subhash Vidyalankar, I convey my cordial thanks for their unfailing support in our labour of love. There are many other friends and workers of the project who have quietly and unobtrusively extended a helping hand and to whom I owe a word of appreciation. On this occasion my thoughts go to the late Dr. G.L. Datta and the late Dr. Suraj Bhan who were associated with the project closely. An affectionate homage is due in particular to the everlasting memory of my dearest friend, the late Shri Prakash Vir Shastri who was the principal architect and prime mover of this project.

I close my prayerful thanksgiving on this happy occasion by invoking the luminous vastness of Truth in the form of Saraswati, the goddess of learning and inspiration, who awakens our consciousness, enlightens our understanding of the universe, and showers her bountiful blessings on noble pursuits.

"Kamlalaya"

B-8, South Extension-II,

New Delhi-110049.

Pitrismiti, June 21, 1986.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'L.M. Singhvi', written over a horizontal line.

L.M. SINGHVI

201-6

RGVEDA SAMHITA

ऋग्वेद संहिता

ऋग्वेद संहिता

दशमं मण्डलम्

(८७) सप्तार्षीतितमं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युक्त्वात्य सूक्तस्य माप्यावाः पातुर्भूमिः । रक्षोहानिर्विषता । (१-२१) प्रथमायेकविंशत्युक्त्वा
विदुषः, (२१-२५) द्वाविंश्यादिषत्तस्यमाप्यावदुषः छन्दसी ॥

१५॥

रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्षि मित्रं प्रथिषुमुपं यामि शर्मे ।
शिशनो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् ॥१॥
अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुपं स्पृश जातवेदुः समिद्धः ।
आ जिह्वया मूरदेवान्नमस्व क्रव्यादो वृक्तव्यपि धत्स्वासन् ॥२॥
उभोर्मयाविष्णुपं धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानोऽर्वरं परं च ।
उतान्तरिक्षे परि याहि राजञ्जम्भेः सं धेह्यमि यातुधानान् ॥३॥

87.

Rakshohanam vājinamājigharmi mitram
prathishṭhamupa yāmi śarma | śiṣāno agniḥ kratubhiḥ
samiddhaḥ sa no divā sa rishaḥ pātu naktam ||1||
ayodaṁśtro arcishā yātudhānānupa spriṣa jātavedaḥ
samiddhaḥ | ā jihvayā mūradevānrabhasva kravyādo vṛikt-
vyapi dhatsvāsan ||2|| ubhobhayā vinnupa dhehi daṁśtra
himsraḥ śiṣāno'varam param ca | utāntarikshe pari yāhi rā-
jañjambhaiḥ sam dhehyabhi yatudhānān ||3||

RGVEDA SAMHITĀ

BOOK TEN

87

I offer clarified butter to the powerful fire-divine, the destroyer of the wicked. I approach the friendly (fire-divine) for obtaining comfort. Enkindled, sharpened (and thus aroused) by our pious devotees, may the fire divine guard us from evils, by day and by night. ₁

O all-knowing, the one with the teeth, as if, of iron, consume with your kindled flame, the malignant germs of diseases; destroy the destructive elements with your tongue; cut up the eaters of flesh and put them within your mouth. ₂

The fire-divine is the destroyer of the wicked; it has two rows of teeth. May it sharpen them both, apply them to the wicked elements; and thereby, preserve both the upper and the lower worlds. May you, the radiant fire-divine, march against the wicked in the firmament, and seize the malignant germs of disease with your jaws. ₃

यज्ञैरिषूः संनममानो अमे याचा श्रुत्यां अज्ञानिभिर्विह्वानः ।
ताभिर्विध्य हृदये यातुधानां प्रतीचो ब्राह्मन्प्रति भट्टयेषाम् ॥४॥
अमे त्वचं यातुधानस्य भिन्धि ह्रिंस्त्राज्ञानिर्हरसा हन्वेनम् ।
प्र पर्वाणि जातवेदः शृणीहि कल्यात्कं विष्णुर्वि विनोतु वृक्षणम् ॥५॥

yajñairishūh

samnamamāno agne vācā śalyam aśanibhirdihānaḥ | tābhir
vidhya hṛdaye yātudhānān prātico bāhūnprati bhañ dhyesh-
ām ||4|| agne tvacam yātudhānasya bhindhi himsrāṣanir
harasā hantvenam | pra parvāṇi jātavedaḥ śṛṇīhi kravyāt
kravishṇur vi cinotu vrikṇam ||5||

३५॥ यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्र उत वा चरन्तम् ।
यद्वा न्तरिक्षे पृथिविः पतन्तं तमस्ता विध्य शर्वा शिशानः ॥६॥
उताल्लब्धं स्पृणुहि जातवेद आलेभानाहृष्टिभिर्यानुधानात् ।
अग्ने पूर्वां नि जहृि शोशुचान आमादुः क्ष्विक्वास्तमदन्त्वेनीः ॥७॥
इह प्र ऋहि यतमः सो अग्ने यो यातुधानो य इदं कृणोति ।
तस्मा रभस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षंसश्चक्षुषि रन्धयेनम् ॥८॥
तीक्ष्णेनाग्निं चक्षुषा रक्ष युष्मं प्राञ्चं वसुभ्यः प्र णय प्रचेतः ।
हिंसं रक्षोस्पृमि शोशुचानं मा त्वा दभन्यानुधानां नृचक्षः ॥९॥
नृचक्षा रक्षः परि पश्य विष्णु तस्य त्रीणि प्रति शृणीष्यथा ।
तस्पृमि पृथीर्हस्ता शृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य वृश्च ॥१०॥

yatredānīm paṣyasi

jātavedas tishṭhanta magna uta vā carantam | yadvāntarikshe
pathibhiḥ patantam tamastā vidhya śarvā śiṣānaḥ ||6|| ut-
ālabdham spriṇuhi jātaveda ālebhānā dṛiṣṭibhir yātudhānāt
| agne pūrvo ni jahi śoṣucāna āmādaḥ kshvīnkās tamadantve-
nīḥ ||7|| iha pra brūhi yatamah so agne yo yātudhāno ya idaṃ
kṛiṇoti | tamā rabhasva samidhā yavishṭha nṛicakshasaḥ
cakshushe randhayainaṃ ||8|| tīkshṇenāgne cakshushā
raksha yajñam prāñcam vasubhyaḥ pra ṇaya pracetaḥ |
himsraṃ rakshāmsyabhi śoṣucānam mā tvā dabhanyātudh-
ānā nṛicakshaḥ ||9|| nṛicakshā rakshaḥ pari paśya vikshu tasya
trīṇi prati śṛiṇīhyagrā | tasyāgne pṛiṣṭīrharasā śṛiṇīhi tredhā
mūlam yātudhānasya vrisca ||10||

O fire-divine, may you, bending your arrows by means of our offerings at the sacrifices and by our praises, and sharpening the javelins with your splendour, pierce with them the hearts of the malignant elements and break their arms when raised against you. 4

O fire-divine, knower of all, may you cut through the skin of the malignant elements; let your thunder-bolt consume them with its flames; may you sever their joints. May the flesh-desiring, flesh-eater devour their mutilated body. 5

O all-knowing fire-divine, wherever and whenever, whether standing or moving, or traversing along the paths in midregion, you behold a malignant and wicked, may you, like an archer, sharpen your weapon and transfix him with your shaft. 6

And defend me, O all-knowing, with your darts when I am seized. Defend me from malignant germs of disease, who so often seize me. May you, O fire-divine, blazing fiercely, slay the wicked elements. May the swift-flying vultures, the flesh-eaters, devour the wicked element. 7

O fire-divine, youngest of Nature's bounties, may you at this place of worship, tell me which that malignant element is that seizes me. Catch hold of him and destroy him with your kindled flame; O beholder of men, consume him with your brilliance. 8

Protect this place of worship, O sage, with your keen insight; lead it forward to the acquisition of riches; let not the evil spirit, O beholder of men, O destroyer of wicked, harm you while you blaze fiercely. 9

O beholder of men, take due cognition of the wicked element in the surroundings; cut off his three heads; demolish with your flames his flanks; cut off his triple foot. 10

१०१ त्रियातुधानः प्रसितिं त एतृतं यो अग्ने अर्चतेन हन्ति ।
 तमर्चिषा स्फूर्जयज्जातवेदः समक्षमेनं गृणते नि वृद्धि ॥११॥
 तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजं येन पश्यसि यातुधानम् ।
 अथर्ववयोतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमचितं न्योष ॥१२॥
 यदग्ने अद्य मिथुना शपातो यडाचस्तृष्टं जनयन्त रेभाः ।
 मन्योर्मनसः शरण्यां जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान् ॥१३॥
 परां शृणीहि तपसा यातुधानान्परस्मि रक्षे हरसा शृणीहि ।
 परार्चिषा मूरदेवाञ्छृणीहि परांमुत्तपो अभि शोशुचानः ॥१४॥
 पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु प्रत्यगेनं शपथा यन्तु तृषाः ।
 वाचास्तेनं शरव क्रच्छन्तु मर्मन्विश्वस्येत् प्रसितिं यातुधानः ॥१५॥

trir yātudhānāḥ prasitim ta
 etvritam yo agne anṛitena hanti | tamarcishā sphūrjayañj-
 ātavedaḥ samakshamenam grīṇate ni vṛindhi ||11|| tadagne
 cakshuḥ prati dhehi rebhe śaphārujaṃ yena paśyasi yātudh-
 ānam | atharvavajjyotishā daivyaena satyaṃ dhūrvanta-
 macitaṃ nyōsha ||12|| yadagne adya mithunā śapāto yadvācas
 tṛishṭam janayanta rebhāḥ | manyormanasaḥ śaravyā jāyate
 yā tayā vidhya hṛidaye yātudhānān ||13|| parā śṛṇīhi tapasā
 yātudhānān parāgne raksho harasā śṛṇīhi | parārcishā
 mūradevān chṛṇīhi parāsutṛipo abhi śośucānaḥ ||14|| par-
 ādya devā vṛijinaṃ śṛṇantu pratyagenam śapathā yantu tṛis-
 ṭhaḥ | vācāstenam śarava ricchantu marman viśvasyaitu
 prasitim yātudhānāḥ ||15||

१०२ यः पौरुषेयेण कृचिषा समुक्ते यो अश्व्येन पशुना यातुधानः ।
 यो अघ्न्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां क्षीराणि हरसापि वृश्च ॥१६॥
 संवत्सरीणं पय उस्त्रियास्तस्य माश्रियातुधानो नृचक्षः ।
 पीयूषमग्ने यतमस्तिर्दृप्सात्तं प्रत्यङ्मर्चिषा विध्य मर्मेन् ॥१७॥

yāḥ pauruṣheyaṇa kravishā samañkte yō āsveyena pa-
 śunā yātudhānāḥ | yō aghnyāya bhārati kshīraṃ agne té-
 shām śīrshāṇi hārasāpi vṛiṣca || 16 || samvatsarīṇam pāya
 usṛīyās tāsya māśīd yātudhāno nṛicakshaḥ | pīyūṣam
 agne yatamās tītripsāt tām pratyāñcam arcishā vidhya mār-
 man || 17 ||

O all-knowing fire-divine, let the evil spirit, who defeats your truth (health) with falsehood (i.e. poison), come thrice into the confinement of your flames; you crush him with your might, and cast him down in presence of your worshipper. ¹¹

O fire-divine, may you cast upon the two roaring demons (the wicked biting creatures, worms or insects) that eye, wherewith you behold that evil creature who strikes you with hoofs or nails. May you, like the physician with celestial radiance burn down the fool, who assails truth (or peace) with falsehood (wickedness). ¹²

May you, O fire-divine, pierce the heart of the wicked with your arrow, as to give that pain which is experienced by a married couple, when in discord, start quarelling and cursing each other, or when the praisers (or singers) in annoyance address to each other while in a wrathful mood. ¹³

Destroy the evil-spirited creatures with your scorching fire; exterminate the wicked, O fire-divine, with your heat; destroy with your blazing flame those who believe in vain gods, and fiercely blazing destroy the insatiable (monsters). ¹⁴

Let all the divine forces (or your heat radiations) today destroy the wicked worms and germs; may our bitter feelings blast him; may the arrows hit the person of undependable words in his vital part; may the evil-doer be caught into the trap of the all-pervading fire-divine. ¹⁵

O fire-divine, may you tear off the heads of the evil-spirited cannibal who lives on the flesh of men and who satisfies himself with the flesh of horses and cattle and who steals for himself the milk of milch-cow. ¹⁶

O fire-divine, the beholder of men, let not the devil, the wicked, consume the milk of the cow, which she gives all the year round. Whosoever usurps this embrosja to satiate himself, may you, O fire-divine, pierce his vital parts with your flames. ¹⁷

विषं गवीं यातुधानाः पिबन्त्वा वृश्च्यन्तामर्दितये दुरेवाः ।
 सैनान्देवः सविता ददातु परां भागमोषधीनां जयन्ताम् ॥१८॥
 सनादमे मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षसि पृतनासु जिग्युः ।
 अनु दह सहमूरान्क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत देव्यायाः ॥१९॥
 त्वं नो अमे अधरादुदक्तात्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तात् ।
 प्रति ते ते अजरासुस्तपिष्ठा अधशंसं शोशुचतो दहन्तु ॥२०॥

vishám gāvāni yātudhānāḥ pibantv ā vṛṣcyan-
 tāṁ áditaye durévāḥ | párainān devāḥ savitá dadātu párá
 bhāgām óshadhinām jayantām || 18 || sánád agne inṛinasi
 yātudhānān ná tvā rākshānsi prītanāsu jigyuḥ | ānu dāha
 sahāmūrān kravyādo mā te hetyā mukshata daívyāyāḥ
 || 19 || tvām no agne adharād údaktāt tvām paścād utá ra-
 kshā purástāt | prāti té te ajarāsas tánishṭhā aghāṣaṁsam
 śóśucato dahantu || 20 || १

१८॥ पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्ताकुविः काव्येन परि पाहि राजन् ।
 सखे सखायमजरो जरिम्णेऽग्ने मर्तो अमर्त्यस्त्वं नः ॥२१॥
 परि त्वग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि ।
 धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥२२॥
 विषेण भङ्गुरावतः प्रति पम रक्षसो दह ।
 अमे तिग्मेन शोचिषा तपुर्ग्राभिरिष्टिभिः ॥२३॥

paścāt purástād adharād údaktāt kavīḥ kāvyaena pári
 páhi rajan | sákhe sákhāyam ajáro jarimné 'gne mártān
 amartyas tvām naḥ || 21 || pári tvāgne púram vayām vip-
 ram sahasya dhimahi | dhṛishádvarṇam divé-dive hantā-
 ram bhaṅgurávatam || 22 || vishéna bhaṅgurávataḥ prāti
 śma rakshāso dāha | āgne tigmeṇa śocíṣhā tāpuragrābhīr
 riṣṭībhīḥ || 23 ||

Let the fiends drink poison from the cattle; may you cast off the evil-doers, difficult to be brought into control, for the sake of mother eternity; may the divine creator give them over to destruction; may they be deprived of the food of herbs. 18

O fire-divine, from the days of yore, you have been destroying the evil-doers; these wicked ones have never overcome you in fight; burn the murderous flesh-eating creatures one by one; let none of them escape your divine weapons. 19

May you, O fire-divine, protect us from below, from above, from behind us and from the front. May your fervent heat, undecaying, scorching and glowing consume the perpetuator of wickedness. 20

O royal fire-divine, sagacious and wise, protect us by your wisdom on the west, on the east, on the south, and on the north; may you, O our undecaying friend, preserve us, your friends, for a long long period, to our old age; O immortal, protect us who are mortals. 21

O fire-divine, the strength born, the accomplisher (of sacred works), the sage, possessor of fearful form, the day-to-day destroyer of the treacherous beings, we accept you with full reliance. 22

O fire-divine, consume the treacherous crooked devils with your all-pervading sharp flame, with your flame-pointed darts. 23

प्रत्यग्मे मिथुना देह यातुधानां किमीदिना ।
 सं त्वा शिशामि जागृह्यदब्धं विप्र मन्मभिः ॥२४॥
 प्रत्यग्मे हरंसा हरः शृणीहि विश्वतः प्रति ।
 यातुधानस्य रक्षसो बलं वि रुज वीर्यम् ॥२५॥

prāty agne mithunā dāha yatudhānā kim-
 dīnā | sāṃ tvā śiśāmi jāgrihy ādabdhāṃ vipra mānumabhiḥ
 || 24 || prāty agne hārasa hāraḥ śṛṇhi viśvataḥ prati | ya-
 tudhānasya rakshaso balaṃ vī ruja vīryam || 25 || २॥

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-१५) एकोनविंशत्युपम्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो यामदेव्यो वा मय्यन्वावृतिः ।

सर्वा वैश्वानरोऽग्निम देवते । मिथुप उन्मः ॥

॥ २० ॥ हविष्पान्तमजरं स्वर्विदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमुमो ।
 तस्य भर्मेण भुवनाय देवा धर्मेण कं स्वधया पप्रथन्त ॥१॥
 गीर्णं भुवनं तमसापगूळमाविः स्वर्भवज्जाते अमो ।
 तस्य देवाः पृथिवी द्यौरुतापोऽरण्यज्ञोपधीः सुरग्ये अस्य ॥२॥
 देवेभिर्विपितो यज्ञियेभिरग्निं स्तोषाप्युजरं बृहन्तम् ।
 यो भानुना पृथिवीं यामुतेमामाततान रोदसी अन्तरिक्षम् ॥३॥
 यो होतासीत्प्रथमो देवजुष्टो यं समाज्जन्नाज्येना वृणानाः ।
 स पतुत्रीत्वरं सा जगद्यच्चात्रमभिरंकुणोज्जातवेदाः ॥४॥

56

Havish pāntam ajaram svarvīdi divi sprīśy ahutam jūṣṭam
 agnau | tāsyā bhārmaṇe bhūvanaya devā dhārmaṇe kām sva-
 dhāyā paprathanta | 1 | gīrṇām bhūvanam tamasāpagūḷham
 avīḥ svār abhavaḥ jāte agnau | tāsyā devāḥ pṛithivī dyaur
 utāpó 'raṇayam āśadhiḥ sakhyé asya || 2 || devébhīr av īshitó
 yajñīyebhir agnīm stoshanty ajaram bṛihāntam | yó bhanūna
 pṛithivīm dyām utómām atatāna ródasi antáriksham || 3 ||
 yó hótāsīt prathamó devájushṭo yām samājjānam ājyena vṛi-
 ṇānāḥ | sá pátatritvarām sthā jāgad yāc chvatrām agnī
 akrīnoḥ jātāvedah | 4

O fire-divine, may you consume these pairs of germs (*yatudhanas*) and worms (*kimidins*). I incite you, O sage, the invincible, with my praises; please wake up. 24

Shoot forth, O fire-divine, with your flame, to demolish the impetuous strength of the devil; break the vigour of the wicked. 25

88

The herbal libation, undecaying and agreeable to Nature's bounties, is offered to the fire-divine, which knows the sun and touches or extends high to the distant sky. For its maintenance, existence and support, people of enlightenment feed the fire-divine, the giver of happiness, with food. 1

The whole world (at its initial stages), as if swallowed up and hidden in darkness, comes in visibility only after when fire-divine, the cosmic fire, is born. The divine powers, broad earth and heaven, the waters and the plants rejoice in his friendship and association. 2

Inspired by adorable divines, I praise the mighty fire-divine, free from ageing and decay, who by his radiance has spread forth the earth and this heaven, a pair of these two worlds, and the inter-space. 3

He, the fire-divine, is propitiated by Nature's bounties; he has been the first recipient of oblations. His worshippers anoint him with clarified butter. To, the winged-one, the "omniscient fire", who has all created beings as his property, we owe the quick creation of all that is full of activity, which is stationary, and which suffers change. 4

यज्ञातवेदो भुवनस्य मूर्धन्नतिष्ठो अग्ने सह रोचनेन ।
तं त्वहिममतिभिर्गीभिस्तुभ्यः स यज्ञियो अभवो रोदसिप्राः ॥५॥

yaj-jatavedo bhūvanasya mūrdhān
ātishṭho agne sahā rocanēna | tam tyahema matibhir gī-
bhīr ukthāḥ sá yajniyo abhavo rodasiprāḥ ॥ 5 ॥ 10 ॥

४१११

मूर्धा भुवो भवति नक्तममिस्ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन् ।
मायामु तु यज्ञियानामेतामपो यत्पृथिवींश्चरति प्रजानन् ॥६॥
दृशेन्यो यो महिना समिद्धोऽरोचत दिवियोनिर्विभावा ।
तस्मिन्नग्नौ सूक्तवाकेन देवा हविर्विश्व आहुहवुस्तनुपाः ॥७॥
सूक्तवाकं प्रथममादिदुमिमादिद्विविरजनयन्त देवाः ।
स एषां यज्ञो अभवत्तनुपास्तं योर्वेदु ते पृथिवी तमापः ॥८॥
यं देवासोऽर्जनयन्ताग्निं यस्मिन्नाहुहवुर्भुवनानि विश्वा ।
सो अर्चिषां पृथिवीं यामुतेमार्जुयमानो अतपन्महित्वा ॥९॥
स्तोमेन हि दिवि देवासोऽग्निमजीजनञ्चर्कमि रोदसिप्राम् ।
तम् अकृष्वन्नेधा भुवे कं स ओषधीः पचति विश्वरूपाः ॥१०॥

mūrdhā bhuvō bhavati nāktam agnīḥ tātaḥ sūryo jā-
yate pratār udyān | mayām u ti yajniyānām etām āpo yāt
tūṇiḥ cārati prajānān || 6 || dṛiṣēnyo yō mahinā sāmiddhō
'rocata diviyanir vibhāva | tāsmiṇ agnau sūktavakēna devā
havir viśva ājuhavyas tanupāḥ || 7 || sūktavakām prathamām
ād id agnīm ād id dhavir ajanayanta devāḥ | sá eshaṇ
yajñō abhavat tanupās tam dyaúr veda tam prithivi tam
āpah || 8 || yām devāsō janayantagnīm yāsmiṇ ājuhavar
bhūvanāni viśvā | sō arcishā prithivīm dyām utēmām rijū-
yāmāno atapan mahitvā || 9 || stōmena hī ōivī devāsō agnīm
ājijanañ chāktibhī rodasiprām | tam ū akṛiṣvan tredhā bhuvē
kām sá ōshadbih pacati viśvárūpāḥ || 10 || 11 ॥

O omniscient fire-divine, cognizant of all, you abide on the brow of the universe, with the sun, the refulgent one. We come to you with praises, with hymns and with prayers. You fill heaven and earth, and verily you alone deserve adoration. ⁵

The fire-divine is of supreme importance during the night-time; in the form of the sun, it rises early morning. According to the wise (men), it is considered to be an act of great wisdom that the divine powers have made the sun appear to move with precision across the vastness of the firmament. ⁶

He is visible to all who shine through his greatness. Seated in the heaven, he is resplendent with his own refulgence. The universal cosmic powers, the guardians of men's bodies, present oblation with resonant hymns to this cosmic fire. ⁷

Natural forces first create the divine words of hymns; this is followed by the creation of the fire (by attrition), and lastly the creation of the material oblation. The fire-divine is the object of sacrifice of these Nature's bounties. The fire promotes and protects the body. Him the heaven knows; him the earth and waters know. ⁸

The fire-divine, whom the enlightened sages generate, in whom all beings offer oblations, and who is ever straight-going — he, by his radiance and by his grandeur, warms the earth and this heaven too. ⁹

Nature's bounties, by their planning enkindle fire-divine in sky; it is he (the fire-divine) that fills heaven and earth by his strength and vigour. They (the bounties) assign joy-bestowing fire-divine his three-fold functions (as the terrestrial fire, as the lightning and as the sun). He, verily, ripens plants to their maturity. ¹⁰

४१२०

यदेदं नन्दधुर्यज्ञिवासो दिवि देवाः सूर्यमादिनेयम् ।
 यद्वा चरिष्णु मिथुनावभूनामादिप्रापयन्भुवनानि विश्वा ॥११॥
 विश्वस्मा अग्निं भुवनान्य देवा वैश्वानरं केतुमद्वानकृष्वत् ।
 आ यन्तनानोपमो विभान्नीरपो उर्णोति तमो अचिषा यत्न ॥१२॥
 वैश्वानरं कवयो यज्ञिवासोऽग्निं देवा अजनयन्सूर्यम् ।
 नक्षत्रं प्रवममिन्धरिष्णु यक्षस्याध्वंशं तविषं वृहन्नम् ॥१३॥
 वैश्वानरं विश्वहां दीदिवंसं मन्त्रैरग्निं कृविमच्छी वदामः ।
 यो महिम्ना परिवृम्वोर्वी उतावस्तादुत देवः पुरस्तात् ॥१४॥
 द्वे स्रुती अंशृणवं पितृणामहं देवानामुत मर्यानाम् ।
 ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मानरं च ॥१५॥

yadéd enam ádadhur yajñíyāso diví devāḥ sūryam ādi-
 teyām | yadā carishṇú mithunāv ābhūtām ád ít prāpasyan
 bhúvanāni víśvā || 11 || víśvasmā agním bhúvanāya devā
 vaiśvānarām ketúm āhnām akṛiṇvan | á yās tatānoshāso vi-
 bhātír āpo ūrṇoti támo arcishā yāu || 12 || vaiśvānarām ka-
 váyo yajñíyāso 'gním devā ajanayann ajuryām | nákschatram
 pratnām áminac carishṇú yaksbhāsyádhyaaksham tavishám
 bribántam || 13 || vaiśvānarām víśvāhā dídivānsam mántrair
 agním kavím áchā vadāmaḥ | yó mahimná paribabbhúvorví
 utávástād utá devāḥ parástāt || 14 || dvé srutí aṣṛiṇavam pi-
 trīṇām ahám devānām utá mártiṇām | tábhyām idám víś-
 vam éjat sām eti yád antará pitáram mātáram ca || 15 || १२॥

४१२०

द्वे समीची विभृतभरन्तं शीर्षतो जातं मनसा विमृष्टम् ।
 स प्रत्यङ्मिच्छा भुवनानि तस्यावप्रयुच्छन्तरणिर्भ्राजमानः ॥१६॥

dvé samīcī bibhṛitaḥ cārantam śiṛsható jātām mānasā
 vímṛiṣṭam | 'sá pratyān víśvā bhúvanāni tasthāv āprayu-
 chan tarāṇir bhrājamānaḥ || 16 ||

When the adorable divine powers place him (the terrestrial fire) and the sun, the son of Mother Eternity, in heaven, when the swift-moving pair (of celestial and the terrestrial fires) is born, then the entire creation looks upon them (with astonishment and admiration). ¹¹

The divine powers make the fire-divine the leader of the whole universe and the indicator of days. for the sake of the whole world; he spreads out the radiant dawns; and as he moves along, he dispels and disperses darkness with his light. ¹²

The wise and adorable divine powers engender the imperishable fire-divine, who is the leader of the universal cosmic forces; he overcomes with his light the eternal ever-wandering galaxy of constellations; he is the presiding lord of the living beings, also mighty and great. ¹³

We glorify daily with holy verses the sage and ever-beaming fire-divine, the leader-in-chief, who surpasses by his might both heaven and earth in strength and greatness. He scorches and dries up both the worlds, below and above. ¹⁴

I have heard that there are two pathways open to the experienced elders (fathers), to enlightened persons (divines), and to ordinary mortals. All this universe which is between the paternal heaven and the maternal earth, proceeds on its way by these two paths. ¹⁵

These associated two (i.e. heaven and earth) support him (the fire) in motion, born from the sun, the head of all and glorified by praises. He stands distinct from all existing things — ever in action, quick to act and effulgent. ¹⁶

यत्रा वदेति अवरः परंभ यज्ञान्योः कतरो नो वि वेद ।
 आ शेकुर्त्सिधुमादं सखायो नक्षन्त यज्ञं क इदं वि वोचत् ॥१७॥
 कत्यमयः कति सूर्यसिः कत्युपासुः कत्यु त्विदापः ।
 नोपस्मिजं वः पितरो वदामि पृच्छामि वः कवयो विघ्नने कम् ॥१८॥
 यावन्मात्रमुपसो न प्रतीकं सुपण्यो वसंति मातरिभ्यः ।
 तावद्दधात्युपं यज्ञमायन्त्राङ्गणो होतुरवरो निषीदन् ॥१९॥

yātrā vādete āvarah pāraṣ
 ca yajñanyoḥ kataró nau ví veda | á šekur it sadhamādam
 sákhāyo náksanta yajñám ká idám ví vocat || 17 || káty
 agnáyah káti sūryāsaḥ káty ushásah káty u svid āpaḥ | nó-
 paspíjam vaḥ pitaro vadāmi pṛichāmi vaḥ kavayo vidmāne
 kām || 18 || yāvanmātrām ushāso ná prátikam suparṇyò vá-
 sate mātariṣvaḥ | távad dadhāty ūpa yajñám āyān brāh-
 maṇó hótur āvaro nishīdan || 19 || 13 ||

(८९) पञ्चोपनिषत्तितमं सूत्रम्

(१-१८) महावृषास्तस्य सूत्रस्य वैश्वामित्रो वेदुर्ज्ञेयः । (१-४, १-१८) प्रथमादिषु नृचं
 पञ्चादिषु बोधदानाभेदाः, (१) पञ्चम्याभेदासौ नो देवते । त्रिदुः छन्दः ॥

११४ इन्द्रं स्तवा नृत्तमं यस्य मुह्य विववाधे रोचुना वि जमो अन्तान् ।
 आ यः पप्रौ चर्षणीवृद्धरोभिः प्र सिन्धुभ्यो रिरिचानो मेहित्वा ॥१॥
 स सूर्यः पर्युरु वरांस्येन्द्रो ववृत्त्याद्रथ्येव चक्रा ।
 अतिष्ठन्तमपस्यं न सर्गं कृष्णा तमांसि त्विष्यो जघान ॥२॥
 समानमस्मा अनपावृदर्व क्षमया दिवो असमं ब्रह्म नव्यम् ।
 वि यः पृष्ठेव जनिमान्युर्य इन्द्रश्चिकाय न सखायमीपे ॥३॥

89.

Índram stavā nr̥itamam yásya mahná vibabādhé rocaná
 ví jmó ántān | á yáh paprau carshaṇīdhṛīd várobhiḥ prá
 síndhubhyo riricānó mahitvá || 1 || sá sūryah páry urú vá-
 rānsy éndro vavṛityād ráthyeva cakrá | átiṣṭhantam apas-
 yām ná sárgam kṛishṇá támānsi tvishyā jaghāna || 2 || sa-
 mānám asmā ānapāvṛid arca kshmayá divó ásamam bráhma
 návyam | ví yáh pṛishṭhéva jánimāny aryá índraṣ cikāya ná
 sákhāyam ishó || 3 ||

When the fires of lower and upper regions (terrestrial and celestial) dispute, as to "which of us, the twain leaders of cosmic worship, knows the secrets of sacrifice the best," the priests, the friends, competent to offer sacrifice, come to the place of worship, but none can give satisfactory answer to the question. ¹⁷

How many fires are there? how many are the suns in number? how many dawns? how many waters? — I address you, O elders, not jestingly, neither with rivalry, nor with jealousy; I ask you, O sages, (I ask you) in order to know the truth. ¹⁸

As long as the cosmic wind moves and as long as the swiftly moving (nights) cover the face of the dawn, till then the *Brahman*, the inferior priest, would sit down to work as invoker and, coming to the place of worship, conduct the ceremony. ¹⁹

89

May you glorify the resplendent sun, whose glory surpasses the lustre of others, and extends to the limits of the earth and beyond; who is the sustainer of man, and who surpassing the ocean in his magnitude, fills heaven and earth with his radiance. ¹

The heroic sun-divine causes beams of light to revolve as a charioteer (effects the rotation of) the wheels of the chariot. He, by his radiance, destroys the black-hued darkness like a restless vigorous horse (in enthusiasm). ²

May you adore Him (the Sun or resplendent Lord) with ever-new songs, who is mighty, matchless and in extension, surpasses heaven and earth; He, like the sacred *pr̥ṣṭha* praises, (associated with particular sacrifices) overcomes enemies; the resplendent one desires no friend (though He is friendly to all). ³

इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गा अपः प्रेरयुः सगंस्य बुधात् ।
 यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिर्विष्वक्तस्तम्भं पृथिवीमुत याम् ॥८॥
 आपान्तमन्युस्तृपलेप्रभर्मा धुनिः शिर्मावाज्जरेमां ऋजीपी ।
 सोमो विश्वान्यतसा यनानि नार्वगिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः ॥९॥

indrāya gīro āniṣitasargā apāḥ prera-
 yaṁ sāgarasya budhnāt | yó ākṣheṇeva cakrīyā śacībhir
 viśhvak tastāmbha prithivīm utā dyām || 4 || āpāntamanyus
 tripālaprabharmā dhūniḥ śimivāñ chārumāñ ṛjīśhī | sómo
 viśvāny atasā vānāni nārvāg indram pratimānāni debhuh
 || 5 || 14 ||

॥८॥ न यस्य शावापृथिवी न धन्यु नान्तरिक्षं नाद्रयः सोमो अक्षाः ।
 यदस्य मन्धुरधिनीयमानः शृणाति वीळु रुजति स्थिराणि ॥६॥
 जुघानं वृत्रं स्वर्धित्वेनैव रुरोज पुरो अरुदक्ष सिन्धून् ।
 बिभेद गिरिं नवमित्र कुम्भमा गा इन्द्रो अकृणुत स्वयुग्मिः ॥७॥
 त्वं ह त्यदणया इन्द्र धीरोऽमिर्न पर्वं वृजिना शृणासि ।
 प्र ये मित्रस्य वरेणस्य धाम युजं न जनां मिनन्ति मित्रम् ॥८॥
 प्र ये मित्रं प्रार्यमणं दुरेवाः प्र संगिरः प्र वरेणं मिनन्ति ।
 न्यमित्रेषु वधमिन्द्र तुञ्जं वृषन्वृषाणमरुषं शिशिहि ॥९॥

ná yásya dyāvāprithiví ná dhánva nāntáriksham nádra-
 yaḥ sómo akshāḥ | yád asya manyúr adhinīyámānaḥ śri-
 náti vilú rujāti sthirāṇi || 6 || jaghána vṛitrám svádhitir vá-
 neva rurója púro áradan ná síndhūn | bibhédā girim návam
 ín ná kumbhām á gā índro akṛiṇuta svayúgbhiḥ || 7 || tvám
 ha tyád ṛinayā indra dhíro 'sír ná párvatā vṛijiná śṛiṇāsi |
 prá yé mitráśya váruṇasya dhāma yújam ná jánā minānti
 mitráṁ || 8 || prá yé mitráṁ prāryamāṇam durévāḥ prá
 sangírah prá váruṇam minānti | ny āmítreshu vadbām indra
 túmram vṛishan vṛishāṇam arushām śiśiḥi || 9 ||

I will send forth praises to the resplendent Lord in unceasing flow, like waters from the depth of an ocean (or the firmament). He has fixed heaven and earth to His both sides like the wheels of a chariot fixed at the ends of an axle. 4

This exhilarating elixir of herbs, active with infused energy, shaker, rushing to the attack, intimidating foes, a great hero, and forming and leaving a stale residue, surpasses all plants and trees. None of the counter measures can deceive the resplendent Lord. 5

May the exhilarating elixir flow to him, whom neither heaven nor earth, nor the waters, nor the firmament, nor the mountains dare oppose; when heightened in his wrath, he breaks the firm and destroys the strong. 6

The resplendent Lord destroys evil nescience as an axe cuts down a tree; he demolishes the strongholds of the foes; he digs out the rivers; he shatters the cloud to pieces like a new pitcher; with his vital energies, he restores the light of wisdom. 7

O resplendent Lord, you, who are all-wise, punish the guilt of worshippers; you cut off their sins as a sword cuts off the limbs of victims; you cut off the people who ignorantly go against the established tradition based on benevolence and justice. Besides you, who else could be their close friend! 8

Against those enemies who sinfully offend against benevolence, against justice, against friendliness, against all that is vital and virtuous, may you sharpen, O resplendent Lord, the showerer of benefits, your rapid showering radiant thunder-bolt. 9

इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे पृथिव्या इन्द्रो अपामिन्द्र इत्यर्वातानाम् ।
इन्द्रो वृधामिन्द्र इन्मेधिराणामिन्द्रः क्षेमे योगे हव्य इन्द्रः ॥१०॥

indro divá

indra īṣe prithivyā indro apām indra ít párvatānām | indro
vṛidhām indra in médhiraṇām indrah kshéme yóge hávya
indrah || 10 || 10 ||

॥१०॥ प्राकुभ्य इन्द्रः प्र वृधो अहभ्यः प्रान्तरिक्षात्प्र समुद्रस्य धासे ।
प्र वातस्य प्रथमः प्रभो अन्तात्प्र सिन्धुभ्यो रिरिचे प्र क्षितिभ्यः ॥११॥
प्र शोकापत्या उपसो न केतुर्गमिन्वा ते वर्ततामिन्द्र हेनिः ।
अस्मेव विध्य दिव आ सृजानस्तपिष्ठेन हेषमा द्रोघमित्रान् ॥१२॥
अन्वा मासा अन्विहन्वान्यन्वीर्षवीरानु पर्वतामः ।
अन्विन्द्र रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम् ॥१३॥
कहिं स्विता ते इन्द्र चेत्यासदुधस्य यद्विनदो रक्ष एषत् ।
मित्रक्रुवो यच्छसने न गावः पृथिव्या आपृग्मुया शयन्ते ॥१४॥
शुक्लन्तो अभि ये नस्तनुस्ते महि नाधन्त ओगणांसा इन्द्र ।
अन्धेनामित्रास्तमसा सचन्तां मुञ्चोनिषो अक्षवस्तां अभि प्युः ॥१५॥

práktúbhya indrah prá vṛidhó áhabhyaḥ prántárikshāt
prá samudrásya dhāséh | prá vátasya práthasaḥ prá jmó
ántāt prá síndhubhyo ririce prá kshítibhyaḥ || 11 || prá śó-
sucatyā ushásó ná ketúr asinvá te vartatām indra hetíḥ |
áṣmeva vidhya divá á sṛijánás tápiśthēna hēśhasā drógha-
mitrān || 12 || ánv áha māsā ánv íd vānāny ánv óshadhīr
ánu párvatāsaḥ | ánv indraṃ ródasī vāvaśāné ánv ápo aji-
hata jáyamānam || 13 || kārhi svit sá ta indra cetyāśad
aghásya yád bhinádo ráksha éshat | mitrakrúvo yáe chá-
sane ná gávah prithivyā āprīg amuyá śáyante || 14 || śatrū-
yānto abhí yé naṣ tatasré máhi vrádhanta ogaṇāsa indra |
andhénāmitrās támasā sacantām sujoyotíśho aktávas táñ abhí
shyuh || 15 ||

The resplendent Lord rules over heaven, rules over earth, over waters, and over the clouds; the Lord rules over the great and over the wise; the resplendent Lord is to be invoked for the acquirement and preservation of wealth. ¹⁰

The resplendent Lord is vaster than the nights, vaster than the days, vaster than the firmament or the receptacle of the ocean, vaster than the wind, or space and extension; He is vaster than the bounds of the earth; the resplendent Lord is vaster than the rivers and our lands. ¹¹

O resplendent Lord, may your invincible arrow proceed, like the banner of the shining dawn, and like a stone cast down from heaven. May this loud-sounding weapon pierce those whose friendship is deceitful. ¹²

The months fully depend on the course of the resplendent sun; the forests, plants, and the mountains also follow his course; and verily the affectionate or illumined heaven and earth follow him, and the waters or oceans also attend upon him. ¹³

O resplendent Lord, when would your sin-destroying shaft of justice shall be hurled to exterminate the evil forces bent on outraging and when will the enemies of friendly people lay on the ground there in confusion like cattle at the place of immolation. ¹⁴

O resplendent Lord, may those adversaries, who gather in groups and create enmity among us, and who fiercely oppose us, be over-whelmed with gloom and darkness, and may the bright shining days and dull nights go against them in the fulfilment of their mal-intentions. ¹⁵

पुरुणि हि त्वा सर्वना जनानां ब्रह्माणि मन्दन्गृणतामृषीणाम् ।
 इमामाघोपन्नवसा सहति तिरो विश्वौ अर्चतो याद्यर्वाद् ॥१६॥
 एवा ते वयमिन्द्र भुञ्जतीनां विद्याम सुमतीनां नवानाम् ।
 विद्याम वस्तोरवसा गृणन्तो विश्वामित्रा उत ते इन्द्र नूनम् ॥१७॥
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातो ।
 भृष्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥१८॥

purūṇi hī tvā śāvanā jānānām brāhmāṇi mán-
 dan grīṇatām řiřhiṇām | imām āghóshann ávasā sáhūtim
 tiró viřvāñ árcato yāby arvāñ || 16 || evā te vayām indra
 bhuñjatinām vidyāma sumatinām návānām | vidyāma vástor
 ávasā grīṇānto viřvāmitrā utá ta indra nūnām || 17 || řunām
 huvema maghávānam — || 18 || 16 ||

(१०) भवतितमं सूक्तम्

(१-१५) षोडशर्षस्यास्य सूक्तस्य नारायण ऋषिः । पुरुषो देवता । (१-१५) प्रथमादिषड्विंशत्यर्षामनुष्टुप् ।

(१५) षोडश्याश्च विदुर् एन्वती ॥

॥१७॥

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठदशकुलम् ॥१॥
 पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यम् ।
 उतामृतत्वस्थेति नो यदन्नेनातिरोहति ॥२॥
 एतावानस्य महिमातो ज्यायौश्च पुरुषः ।
 पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥३॥

90.

Sahásrařirshā púrushaḥ sahasrāksháh sahasrapāt | śá-
 bhūmim viřvāto vřitvāty atishṭhad dařāṅgulām || 1 || pú-
 rusha evédām sárvam yád bhūtām yác ca bhávyam | utá-
 mřitatvásyéřāno yád ánnenātiróhati || 2 || etāvān asya mahi-
 máto jyáyāñř ca 'púrushaḥ | pádo 'sya viřvā bhūtāni tri-
 pād asyāmřitam divi || 3 ||

May plentiful oblations and praises of men and invocations of the wise seers, who sing sacred hymns, rejoice you, and may you, disregarding all other faithless worshippers, come to us with your protective measures (to help us). ¹⁶

O resplendent Lord, may we be able to avail all your fresh favours and benefits; and may we, the friends of all, who sincerely praise you with love and devotion, obtain your blessings, and day to day protections. ¹⁷

In this world of conflicts, we invoke the bounteous resplendent Lord, who, as a hero, is most reliable and strong in fights, who listens to our invocations, and destroys evil tendencies in life-conflicts, and who takes away riches from the wicked to give to the needy and virtuous. ¹⁸

90

The Cosmic Man has thousands of heads, thousands of eyes, and thousands of feet. Enveloping this whole universe, He exceeds by ten finger-breadths all around. ¹

Whatever all this is, whatever has been in the past, and whatever is going to be in future, all that is in fact, the Cosmic Man himself. He is the Lord of Immortality, and of all what grows by food. ²

Such is His grandeur. But in fact, the Cosmic Man is greater even than this. The entire creation is only a quarter part of His being; other three quarters are immortal in heaven. ³

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादौऽस्त्येहार्भवत्पुनः ।
 ततो विष्वङ्मयकामत्साशनानशुने अभि ॥४॥
 तस्माद्विराज्जायत विराजो अधि पूरुषः ।
 स जातो अत्यरिच्यत पश्चादभिमयो पुरः ॥५॥

tripād ūrdhvā úd ait pūrushah
 pādo 'syehābhavat pūnah | tāto víshvañ vy àkrāmat sāṣa-
 nānagané abhi ॥ 4 ॥ tasmād virāḥ ajāyata virājo ádhi pūru-
 shah | sá jātó áty aricyata paschād bhīmim átho puráh
 ॥ 5 ॥ 17 ॥

॥१८॥

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमर्तन्वत ।
 वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥६॥
 तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्पुरुषं जातमग्रतः ।
 तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥७॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पृषदाज्यम् ।
 पशून्तौश्वके वायुव्यानारण्यान्ग्राम्याश्च ये ॥८॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे ।
 छन्दोसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥९॥
 तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः ।
 गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥१०॥

yāt pūrushena havishā devā yajñām átanvata | vasantó
 asyāsíd ájyam grīshmá idhmáh śarád dhaviḥ ॥ 6 ॥ tám
 yajñām barhiṣhi praukshan pūrusham jātám agratáh | téna
 devā ayajanta sādhyā rīshayaṣ ca yé ॥ 7 ॥ tasmād yajñāt
 sarvahútaḥ sámbhritam priśhadājyām | paśún táñṣ cakre
 vāyavyān āraṇyān grāmyās ca yé ॥ 8 ॥ tasmād yajñāt sarva-
 hūta rīcaḥ sāmāni jajñire | chándānsi jajñire tasmād yájus
 tasmād ajāyata ॥ 9 ॥ tasmād áśvā ajāyanta yé ké cobhayā-
 dataḥ | gávo ha jajñire tasmāt tasmāj jātá ajāváyah ॥ 10 ॥ 18 ॥

Three-fourths of that Cosmic Man rises above the heaven. The one-fourth is still here on the earth. Then He starts spreading in all directions towards all that eats and eats not. ⁴

From that Cosmic Man, super-luminiscence is born and from super-luminiscence again the creative factor is born. Expanding, He exceeds the earth backward and forward both. ⁵

In the Cosmic Sacrifice arranged by Nature's Bounties with the Cosmic Man as an oblation, spring is the melted butter, summer the fire wood, and autumn is the offering. ⁶

The Cosmic Man, who is born earliest of all, is placed on the Cosmic Sacrificial altar, and is anointed. With Him, the enlightened ones, the realized ones, and the sages perform the sacrifice. ⁷

From that Cosmic Sacrifice, to which all things have been offered as oblations, milk, curd (sustaining food) are obtained. Thereon He makes creatures that fly in the air and the animals, wild and domestic. ⁸

From that Cosmic Sacrifice, in which everything has been offered as oblations, the *Rks* (verses), and the *Samans* (songs) were born. The *Chandas* (metres) of the *Atharva* and the *Yajuh* are also born from that Sacrifice. ⁹

From that Cosmic Sacrifice horses are born, and all other cattle having two rows of teeth. Cows are born out of it and so are goats and sheep. ¹⁰

॥११॥

यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।
 सुखं किमस्य कौ बाहू का ऊरू पादा उच्येते ॥११॥
 ब्राह्मणोऽस्य सुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।
 ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥१२॥
 चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षुः सूर्यो अजायत ।
 सुखादिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥१३॥
 नाभ्यां आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो योः समवर्तत ।
 पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकौ अकल्पयन् ॥१४॥
 सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।
 देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन्पुरुषं पशुम् ॥१५॥
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥१६॥

yát puruṣhaṃ vy ádadhuḥ katidhā vy ākalpayan | mū-
 kham kīm asya kau bāhū kā ūrū pādā ucyete || 11 || brāh-
 maṇo 'sya mūkham āsīd bāhū rājanyaḥ kṛitāḥ | ūrū tād
 asya yád vaiśyaḥ padbhyām śūdró ajāyata || 12 || candráma
 mánaso jātás cákshoḥ sūryo ajāyata | mūkhaḍ indraṣ cā-
 gniṣ ca prāṇād vāyúr ajāyata || 13 || nābhyā āsīd antāri-
 kshaṃ śirshno dyaúḥ sám avartata | padbhyām bhūmir dí-
 śaḥ srótrāt táthā lokāñ akalpayan || 14 || saptāsyāsan pari-
 dháyas trīḥ saptá samídhaḥ kṛitāḥ | devā yád yajñām tan-
 vānā ábadhnan puruṣham paśúm || 15 || yajñēna yajñām
 ayajanta devās táni dhármāni prathamāny āsan | té ha ná-
 kam mahimānaḥ sacanta yátra pūrve sādhyāḥ sánti devāḥ
 || 16 || 19 ||

The Man (the mankind) they create, in what portions do they figurize it? What is His mouth? Which the two arms, which the two thighs and which are said to be His feet? ¹¹

The *Brahmana* (the intellectual) is His mouth, the *Ksatriya* (*Rajanya* or administrator) is made His two arms; what is the *Vaisya* (producer of wealth) is His two thighs and *Sudra* (labourer) is born of His two feet. ¹²

The moon is created from His mind and the sun is born from His eyes. The wind and the life-breath are born from His ear and the fire from His mouth. ¹³

The mid-space is created from His navel, and the sky from His head; the earth from His feet; various quarters from His ear, and in this way, all these worlds are formed. ¹⁴

Seven are the enclosing pillars and thrice seven ($3 \times 7 + 21$) the pieces of fire-wood, when the enlightened ones preparing for the sacrifice, tie up the Cosmic Man as an offering. ¹⁵

Gods (Nature's Bounties) worshipped the Supreme Lord with the sacrifice. These have been the earliest ordinances. They, the great ones, thus attain heaven, where the earlier realized ones dwell in their resplendence. ¹⁶

[मयाहमोऽनुवाकः ॥]

(११) एकवचनितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशपर्यायस्य सूक्तस्य वैतदन्तोऽङ्कनं कविः । अग्निर्वैवता । (१-१५) त्रयमादिपठ-

दर्शार्वा वगती, (१५) पञ्चदशपाथं विदुषः उन्दसी ॥

॥१॥

सं जागृवद्भिर्जरमाण इध्यते दमे दमूना इष्यन्निष्ठस्पदे ।
 विश्वस्य होता हविषो वरेण्यो विभुर्विभावा सुपर्वा सखीयते ॥१॥
 स दर्शतश्चीरतिथिर्गृहेगृहे वनेवने शिश्रिये तक्ववीरिव ।
 जनंजनं जन्त्यो नाति मन्यते विश आ क्षेति विश्योऽं विशीविशम् ॥२॥
 सुदक्षो दक्षेः क्रतुनासि सुक्रतुरग्ने कविः काव्येनासि विश्ववित् ।
 वसुर्वसूनां क्षयसि त्वमेक इहयावा च यानि पृथिवी च पुष्यतः ॥३॥
 प्रजानन्नग्ने तव योनिमृत्वियमिच्छायास्पदे घृतवन्तमासदः ।
 आ ते चिकित्र उपसामिवेतयोऽरेपसः सूर्यस्येव रश्मयः ॥४॥
 तव श्रियो वृष्यस्येव विद्युतश्चित्राश्चिकित्र उपसां न केतवः ।
 वदोपधरुभिष्टो वनानि च परि स्वयं चिनुषे अन्नमास्ये ॥५॥

91.

Sām jāgrivádbhir járamāṇa idhyate dāme dāmūnā ishā-
 yann ilās padé | víṣvasya hótā havísho váreṇyo vibhúr vi-
 bhávā sushákhā sakhiyaté || 1 || sá darṣataṣrír átithir grīhé
 -grīhe vāne-vane śiṣriye takvavír iva | jánaṃ-janaṃ jányo
 náti manyate víṣa á ksheti viṣyò víṣaṃ-viṣaṃ || 2 || sudáksho
 dákshaiḥ krátunāsi sukrátur ágne kavíḥ kávyenāsi viṣvavít |
 vásur vásūnām kshayasi tvám éka íd dyāvā ca yáni pṛi-
 thiví ca púshyataḥ || 3 || prajānānn agne táva yónim ṛitvī-
 yam flāyās padé ghrítávantam áśadaḥ | á te cikitra ushā-
 sām ívétayo 'repásah sūryasyeva raśmáyah || 4 || táva śrīyo
 varshyāsyeva vidyútaḥ citráś cikitra ushāsām ná ketávaḥ |
 yád óshadbhir abhísrishto vánāni ca pári svayám cinushé
 ánnam āsyè || 5 || 20 ||

The fire-divine, the generous giver (of blessings), the object of veneration of the conscientious sacrificers (or the public workers), the acceptor of homage (or libations) at the altar of sacrifice performed on the base of earth, is kindled in the chamber; he is the lord, effulgent, and friend of all who crave for his friendship. ॥

Evidently full of glory, he resorts as a guest to every house (of his worshippers); he is friendly to men, friendly to every one who lives in sundry forests, friendly to every one in our society; he disregards none; he is kind to all; he is like one, who goes revivifying every one. He dwells among all men, presiding over every one, every individual. ॥

O fire-divine, you are most vigorous for those who are with vigour; you are active with those who act; you are very wise to them who work with wisdom and insight; you know everything. You are the dispenser of wealth; and you abide alone. You are lord of the treasures which exist in heaven and are on earth. ॥

O sagacious fire-divine, you sit at your altar with earth as the base suited for worship and anointed with purified butter. Your quick-moving rays are manifested like those of the dawns, beautifully shining as those of the sun. ॥

Your glories, O fire-divine, are like the lightnings from the rain-cloud and are manifested many-tinted, like the multi-coloured rays of the beautiful dawns. When you march in the midst of plants and trees in forests, you gather on all sides food for your mouth i.e. for your flames. ॥

॥२६॥

तमोपधीर्दधिरे गर्भमृत्विद्यं तमापो अग्निं जनयन्त मातरः ।
 तमित्समानं वृनिर्ध्व वीरुघोऽन्तर्वतीश्च सुवते च विश्वहा ॥६॥
 वातोपधृत इषितो वशौ अनु तृषु यदन्ना वेविषद्वितिष्ठसे ।
 आ ते यतन्ते रथ्योऽ यथा पृथक्छधौत्यमे अजराणि धक्षतः ॥७॥
 मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनमग्निं होतारं परिभूतमं मुतिम् ।
 तमिदमे हविष्या समानमित्तमिन्महे वृणते नान्यं त्वत् ॥८॥
 त्वामिदत्र वृणते त्वायवो होतारमग्ने विदथेषु वेधसः ।
 यदेवयन्तो दधति प्रयांसि ते हविष्मन्तो मनवो वृक्तर्वहिपः ॥९॥
 तवमि होत्रं तव पोत्रमृत्विद्यं तव नेष्ट्रं त्वममिहृतायतः ।
 तव प्रशस्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा चासि गृहपतिश्च नो दमे ॥१०॥

tām ōshadhīr dadhire gārbham ṛitvīyam tām āpo agnīm
 janayanta mātaraḥ | tām it samānām vanīnaḥ ca virūdho
 'ntārvatiḥ ca sūvate ca viśvāhā || 6 || vātopadhūta ishito vā-
 śāṁ ānu trishū yād ānnā vēvishad vitīshthase | ā te yatante
 rathyò yāthā prīthak chārdhānsy agne ajārāṇi dhākshataḥ
 || 7 || medhākārām vidāthasya prasāadhanam agnīm hōtāram
 paribhūtamam matīm | tām id ārbhe havīshy ā samānām
 it tām in mahé vṛṇate nānyām tvāt || 8 || tvām id ātra vṛi-
 nate tvāyāvo hōtāram agne vidātheshu vedhāsaḥ | yād de-
 vayānto dādhatr prāyānsi te havīshmanto mānavo vṛiktā-
 barhishah || 9 || tāvāgne hotrām tāva potrām ṛitvīyam tāva
 neshtrām tvām agnīd ṛitāyatāḥ | tāva praśāstrām tvām
 adhvariyaḥ brahmā cāsi grīhāpatiḥ ca no dāme || 10 || 21 ||

॥२७॥

यस्तुभ्यमग्ने अमृताय मर्त्यः समिधा दाशदुत वा हविष्कृति ।
 तस्य होता भवसि यासि दूत्यमुप ब्रूषे यजस्यध्वरीयसि ॥११॥

yās tūbhyam agne amṛtāya mārtyaḥ samīdhā dāśad utā
 vā havīshkṛiti | tāśya hōtā bhavasi yāsi dūtyām ūpa brūshe
 yājasy adhvariyaḥ || 11 ||

The plants bear the fire-divine like an embryo (conceived) in due season; the maternal waters bring him to life; in the like manner, the trees and the creepers bear him within themselves every day as they grow. 4

When agitated by the wind, and when quickly moving through the beloved trees, you spread about, devouring your food according to your liking, you possess imperishable energies, O fire-divine, the devourer; you rush forth on every side like men driving chariots. 7

You are the giver of intelligence to the priests who invoke you. You are the accomplisher of worship, the invoker of Nature's bounties, the chief overcomer of foes, and the counsellor (for sound advice). You equally respond to the offerings, small or great. One would like to invoke you alone, and none else. 8

O fire-divine, the performers of sacred rites, with all devotions to you, would select you alone as the ministrant priest at the place of worship in this world. The devout worshippers, bearing oblations and strewing the clipt sacred grass offer you and none else the sacrificial food. 9

O fire-divine, yours is the function of the invoker (*hotṛ*); you perform the duty of the sanctifier (*potṛ*); you perform the function of the conveyor or leader (*neṣṭṛ*); you are the fire-kindler (*agnīdhra*); you act as conductor (*adhvaryu*); you are the priest-in-chief, the *Brahman*; you are the master of the home, the host or the *Yajamāna*. 10

O immortal fire-divine, when the mortal man presents to you his fuel or his sacred oblation, then you become his invoker of the sacred worship; you go on his errand (to Nature's bounties); you direct the details of the ceremony and offer the sacrifice. In fact, you act as the officiating priest. 11

इमा अस्मै मतयो वाचो अस्मदौ ऋचो गिरः सुष्टुतयः समन्मत ।
 वसुयवो वसवे जातवेदसे वृक्षासु चिद्धर्धनो यासु चाकनत ॥१२॥
 इमां प्रवार्य मुष्टुतिं नदीयसी वोचेयमस्मा उशते अृणोतुं नः ।
 भूया अन्नं हव्यस्य निस्पृष्टो जायेव पत्यं उशती सुवासाः ॥१३॥
 वस्मिन्नश्वास ऋपभासं उक्षणो वशा मेपा अवमृष्टास आहुताः ।
 कीलालेपे सोमपृष्ठाव वेधसे हृदा मतिं जनये चारुमशये ॥१४॥
 अहव्यमे हविरास्ये ते स्रुचीव घृतं चन्वीव सोमः ।
 वाजसनिं रयिमस्मे सुवीरं प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम् ॥१५॥

imā asmai matáyo váco asmád
 āñ rīco gīrah sushtutáyah sám agmata | vasūyávo vásave
 jātávedase vṛiddhāsu cid vārdhano yāsu cākánat || 12 ||
 imām prasnāya sushtutīm nāvīyasīm vocéyam asmā uṣatē
 ṣṛinótu nah | bhūyā ántarā hṛidy āsya nisprīṣe jāyéva pátya
 uṣatī suvāsāḥ || 13 || yásminn āṣvāsa ṛishabhāsa ūkshāṇo
 vaṣā meshā avasṛishṭāsa āhutaḥ | kilālapé sōmapṛishthāya
 vedhāse hṛidā matīm janaye cārum agnáye || 14 || āhāvya agne
 havír āsyē te sruçiva ghṛitām camviva sōmaḥ | vājasāniṃ
 rayīm asmé suvīram praśastām dhehi yaśásam bṛihántam
 || 15 || २२ ||

(१.२) दिनपतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य मानवः शार्पातः ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । अगती छन्दः ॥

॥२३॥ यज्ञस्य वो रथ्यं विश्पतिं विशां होतारमुक्तोरतिथिं विभार्यमुम् ।
 शोचुञ्छृष्कासु हरिणीषु जभुरदृषां केतुर्यजतो चामशायत ॥१॥

92.

Yajñāsya vo rathyām viṣpātīm viṣām hótāram aktór
 átithīm vibhāvasum | śocañ chūshkāsu hārīṇīṣhu jārbhuraḍ
 vṛīshā ketúr yajató dyām aśāyata || 1 ||

May these holy hymns, these songs and eulogistic verses, reach him, who is the giver of wealth, and cognizant of all things; when all these sacred devotional words expressed for gaining prosperity are perfected, the perfecter Lord is pleased. ¹²

I address this new laudatory hymn, with all sincerity of heart to the fire-divine or the eternal adorable Lord, who loves it; and appreciates; may He hear our voice; may I be in the centre of His heart; may my words move Him with love, like a loving well-attired wife meeting her husband. ¹³

I offer my words of appreciation with all sincerity at my heart to the fire-divine, the absorber of water, to whom the oblations of herbal juices (mixed with curds) are offered and to whom every living being like vigorous horses, bulls, milching cows and barren ones, sheep and goat (and even men) are consigned after their death (i.e. to the *Kravya-agni*, the cremating fire). ¹⁴

O fire-divine, the oblations have been offered into your mouth, like butter taken into the ladle or like the herbal juice in a spoon; may you confer on us the rich food; bless us with male children, and award us fame and excellence, and every type of prosperity in abundance. ¹⁵

92

I praise (the fire), the charioteer of cosmic sacrifice (O Nature's bounties), who is the lord of men, the invoker of all forces, and the guest of night. Blazing amid the dry plants and preying upon the green, he, the showerer of desires, the banner of light, and the adorable; his domain extends to the celestial region. ¹

इममं ब्रुवामुभयै अकृष्वत धर्माणमग्निं विदधम्य साधनम् ।
 अक्तुं न यक्षमुपसः पुरोहितं तनूनपातमरूपस्य निंसते ॥२॥
 वळ्ठस्य नीथा वि पुणेश्च मन्महे वृथा अस्य प्रहुता आसुरत्तये ।
 यदा घोरासो अमृतत्वमाशुतादिजनेस्य देव्यस्य चकिरन् ॥३॥
 कृतस्य हि प्रसितिर्योक्त व्यचो नमो मध्यधर्मतिः पनीयसी ।
 इन्द्रो मित्रो वरुणः से चिकित्तिरऽथो भर्गः सविता पुनर्दत्तसः ॥४॥
 प्र रुद्रेण ययिनां यन्ति सिन्धवस्तिरो महीमग्मतिं दधन्विरे ।
 येभिः परिज्मा परिवज्जुह जयो वि रोरुवज्जुहो विश्वनुक्षते ॥५॥

imám añjaspám
 ubháye akrīṇvata dharmāṇam agnīm vidáthasya sáadhanam |
 aktúm ná yāhvām ushásah puróhitam tánūnápātam aru-
 shásya niṇsate || 2 || há! asya nithá ví paṇeṣ ca manmahe
 vayá asya práhuta āsur áttave | yadā ghoráso amṛitatvám
 áṣatád ij jánasya daívyasya carkiran || 3 || řitásya hí prá-
 sitir dyaúr urú vyáco námo mahy áramatiḥ pániyasī | índro
 mitró várunaḥ sām cikitriré 'tho bhágah savitá pūtadaksha-
 saḥ || 4 || prá rudreṇa yayinā yanti síndhavas tiró mahīm
 arámatim dadhanvire | yébhiḥ párijmā pariyánn urú jrāyo
 ví róruvaj jaṭhāre víśvam uksháte || 5 || 29 ||

॥२४॥ क्राणा रुद्रा मरुतो विश्वकृष्टयो दिवः श्येनासो असुरस्य नीळवः ।
 तेभिश्चष्टे वरुणा मित्रो अयमेन्द्रो देवेभिरवशेभिरवशः ॥६॥
 इन्द्रे भुजं शशमानास आशान् सरो दशकिं वृषणश्च पांस्ये ।
 प्र ये न्वन्याहर्णा ततक्षिरे युजं वज्रं नृपदेनेषु कारवः ॥७॥

krāṇā rudrā marúto viśvákrīṣṭayo diváh śyenáso ásu-
 rasya niláyah | tébhiṣ cashte váruno mitró aryaméndro de-
 vébhir arvaṣébhīr árvaṣah || 6 || índre bhújam ṣaṣamānása
 āṣata súro dṛiṣike vṛiṣhaṇaṣ ca paúnsye | prá yé nv ásyā-
 rhāṇā tatakshiré yújam vájraṁ nṛishádanesu kārávaḥ || 7 ||

Both (men and divine powers) make this fire-divine the chief protector, the upholder of all works, and the accomplisher of the sacred worship. They have recourse to him, who is great, is the precursor of the dawn, and the offspring of the brilliant (cosmic wind). 2

We very much wish that our notions regarding that adorable (fire-divine) come to be true. May our oblations, presented to him, be rightly consumed. While the formidable flames (of the fire) reach the immortal world, may our priests extoll the divine being. 3

The vast heaven, the spacious firmament, and the glorious unbounded earth, pay homage to the fire-divine, Lord of the cosmic sacrifice; and Nature's bounties, such as the lightning, the sun, the water, the wind, and the cosmic intelligence, with potentialities purified, recognize him with one accord. 4

The rivers flow along with the dashing storms (and the cloudy winds) and sweep over the boundless earth; with them the circumambient lightning, spreading over a wide space, thundering in the belly (of the firmament), bedews every thing that lies within. 5

The cloud-bearing winds, the offspring of the mighty storms, mixing with every one, flying like the hawks, high in the sky, the co-residents of the same firmament, are engaged in their function. With these swift-moving powers, may our bounties, like waters, the fire, and the sun, look on us with favour (and be of timely use to us). 6

They who love Lord and Nature's bounties, are blessed with protection under the resplendent Lord; the sun also blesses them with fine vision; they are also blessed with manly vigour received from the vigorous forces. These worshippers, who diligently offer adoration to Lord, get full protection from the thunderbolt of Lord's justice and they prosper amidst the assemblies of men. 7

सूरंश्चिदा हरितो अस्य रीरमदिन्द्रादा कश्चिद्भयते तर्वायसः ।
 भीमस्य वृष्णो जुठरादभिश्चसो दिवेदित्र सहुरिः स्तन्नवाधितः ॥८॥
 स्तोमं वो अद्य रुद्राय शिषसे क्षयदीराय नमसा दिदिष्टन ।
 येभिः शिवः स्ववौ एवयावभिर्दिवः सिषक्ति स्वयंशा निकामभिः ॥९॥
 ते हि प्रजाया अमरन्त वि श्रवो बृहस्पतिर्वृषमः सोमजामयः ।
 यज्ञैर्यवा प्रथमो वि धारयद्देवा दक्षेर्भृगवः सं चिकित्तिरे ॥१०॥

sūraṣ cid ā harīto asya rīramad indrād ā kās cid bhayate
 tāviyasah | bhīmasya vṛṣṇo jathārād abhiṣvāso divé-dive
 sāhuri stann ābādhitah || 8 || stómam vo adyá rudráya śik-
 vase kshayádvīráya námasā didishtana | yébbih śiváh svá-
 vān evayāvabhir diváh śishakti sváyaśā níkamabbiḥ || 9 ||
 té hí prajāyā ābharanta ví śrávo bṛhaspátir vṛishabháh
 sómajāmayah | yajñair ātharvā prathamó ví dhārayad devā
 dākshair bhṛigavaḥ sām cikitre || 10 || 24 ||

॥२५॥ ते हि यावापृथिवी भूरिरेतसा नराशंसश्चतुरङ्गो यमोऽदितिः ।
 देवस्त्वष्टा द्रविणोदा ऋभुक्षणः प्र रोदसी मरुतो विष्णुरर्हिरे ॥११॥
 उत स्य न जुशिजामुर्विया कविरहिः शृणोतु बुज्यो हवीमनि ।
 सूर्यामासा विचरन्ता दिविक्षिता धिया शमीनहुषी अस्य बोधतम् ॥१२॥
 प्र नः पूषा चुरथ विश्वेदेव्योऽपां नपादवतु वायुरिष्टये ।
 आत्मानं वस्यो अभि वार्तमर्चतु तदंश्विना सुहवा यामनि श्रुतम् ॥१३॥

té hí dyāvāpṛithivī bhūriretasā nārāśānsaḥ cāturaṅgo
 yamó 'ditiḥ | devás tváshtā draviṇodā ṛibhukshānaḥ prá
 rodasí marúto víshṇur arhire || 11 || utá syá na usjām
 urviyá kavír áhiḥ śṛiṇotu budhnyò hávīmani | sūryāmāsā
 vicárantā divikshítā dhiyá śamīnabushī asyá bodhatam
 || 12 || prá naḥ pūshā carātham viśvadevyo 'pām nāpād avatu
 vāyúr ishtāye | ātmānam vāsyó abhí vātam arcata tād
 aṣvinā suhavā yāmani śrutam || 13 ||

Sun's radiations are under His full control; every divine power fears the resplendent Lord and accepts Him as the mightiest of all. From the vault of the firmament thunders day by day the loud triumphant breathing of the mighty Lord, the showerer of blessings. 8

With humility and reverence, pay your homage to the Lord of mighty forces, the powerful, the subduer of all the heroic powers of obstruction and accompanied by the mounted cavalry of forces. Under His care, the devotees go ahead. He, our Lord, the self-bright, auspicious and strong comes to our help (unheard and unseen as if) from the distant heaven. 9

Verily, the Lord of this vast universe, the showerer of benefits, and the close associate of the divine elixir, bestows food for the support of people. The steadfast seers of the by-gone age have churned out the fire for the first time, and so long as this fire is preserved by the offer of oblations, the society shall prosper (with wealth and cattle, harnessing the blessings of Nature). 10

They, the earth and heaven, with their abundant waters, the wind, the Mother Infinity, the divine architect, the wealth-givers, the solar rays, the attributes of cosmic vital principles, and the sun are worshipped by us in the fourfold fire ritual. 11

And may the vigilant fire of the firmament hear the copious praise of our ardent worshippers at the offering of oblations; may the revolving sun and moon resting in celestial region, the earth and sky, comprehend by their intelligence the contents of our this praise. 12

May the universal nourisher protect all our moveable property; may the wind, the friend of all universal powers, the offsprings of the waters, preserve us for the celebration of the worship. May you worship air, the life-principle, to obtain excellent food. May the twin divines, who are worthy to be invoked, hear us on their way. 13

विशामासामभयानामधिक्षितं गीर्भिरु स्वयंशसं गृणीमसि ।
 माभिर्विश्वाभिरदितिमन्वर्णमक्तोर्युवानं नृमणा अधा पतिम् ॥१४॥
 रेभदन्नं जुनुषा पूर्वो अङ्गिरा मावाण ऊर्ध्वो अभि चक्षुरध्वरम् ।
 येभिर्विहाया अमवद्विचक्षणः पायः सुमेकं स्वधितिर्वनन्वति ॥१५॥

viśām āsām ābhayā-
 nām adbhikshītam gīrbhīr ॥ sváyasaśam grīṇīmasi | gnābhir
 viśvābhir āditim anarvānam aktór yúvānam nṛimāṇā ádhā
 pátim ॥ 14 ॥ rébbhad átra janúshā pūrvo āṅgirá grāvāna
 ūrdhvā abhī cakshur adhvarām | yébbhir víhāyā ábhavad vi-
 cakshanāḥ páthah sumékaṁ svádhitir vānanvati ॥ 15 ॥ २५ ॥

(१.१) मिनवतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य पार्यस्तान् ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१, ४-८, १०, १२,

१५) मयमर्च्यन्तुभ्यादिपञ्चानां दशमीदावसीचतुर्दशीनाञ्च अस्तारपङ्क्तिः, (२, ३, १३)

दितीयातृतीयाभयोदशीनामनुष्टुप्, (५) नयम्या अक्षरैः पङ्क्तिः, (११) एकादस्या

न्यङ्कुसारिणी, (१५) पञ्चदस्याश्च पुनस्तादृहती छन्दांसि ॥

॥२५॥ महि यावापृथिवी भूतमुर्वी नारी युक्ती न रोदसी सदै नः ।
 तेभिर्नः पातं सहासं पुभिर्नः पातं शूषणि ॥१॥
 यज्ञेयज्ञे समर्त्यो देवान्त्संपर्यति । यः सुधेदीधुश्चुत्तम आविवासात्येनाव ॥२॥
 विश्वेपामिरज्यवो देवानां वामहः । विश्वे हि विश्वमहसो विश्वे यज्ञेपुं युज्ञियाः ॥३॥
 ते घा राजानो अमृतस्य मन्द्रा अर्यमा मित्रो वरेणः परिज्मा ।
 कद्रुद्रो नृणां स्तुतो मरुतः पूजणो भगः ॥४॥

93.

Māhi dyāvāpṛithivī bhūtam urvī nārī yahvī ná ródasi
 sādām naḥ | tébbhir naḥ pātām sáhyasa ebhír naḥ pātām
 sūshāṇi ॥ 1 ॥ yajñé-yajñe sá mártyo devān saparyati | yáh
 sumnaír dīrghasrúttama āvívāsaty enān ॥ 2 ॥ víṣveshām
 irajyavo devānām vár mahāḥ | víṣve hí viśvámahaso víṣve
 yajñéshu yajñíyāḥ ॥ 3 ॥ té ghā rájāno amṛítasya mandrá
 aryamá mitró várunaḥ párijmā | kád rudró nṛiṇām stutó
 marútaḥ pūshāṇo bhágah ॥ 4 ॥

We glorify with praises the fire-divine, the self-famous, who dwells amongst these fearless beings; we praise the irresistible Mother Infinity, together with all creativities of Nature's bounties; we praise the young Lord of night, the moon; we praise the sun, the friend of men and above all, we praise the over-all Lord. ¹¹

There, at first the churning of the fire proclaims the initial rites; then the highly lifted clouds exalt the sacrifice, and invoke the Lord and His lightning with thunder brings forth the excellent water, and produces food on the water-drenched fields. ¹⁵

93

O heaven and earth, please be mighty and far-extended; may both of these worlds be gracious to us like the young dames. May you with your protections bring security to us against our strong adversaries; and may you protect us by giving us full strength. ¹

That man pleases the divine powers at every service, who being most versed in the inner meanings of texts, serves people with gratifying offerings. ²

O Nature's bounties, give us, to one and all, physical and spiritual powers. Verily, all of you are endowed with great glory. All of you are to be invoked at the time of our sacred acts of benevolence. ³

These Nature's bounties are the joyful lords of ambrosia and are adorable. They are known under different names: *Aryaman* (being the regulator of cosmic order), *Mitra* (the principle of effulgence behind the sun), circumambient *Varuṇa* (being the master of oceanic forces), *Rudra* (the mighty forces behind the storms), *Maruts* (the cloud-bearing winds), *Pṛaṇ* (the nourishing principles), and *Bhaga* (the power behind prosperity). ⁴

उत नो नक्तंमपां वृषष्वसु सूर्योमासा सदनाय सधन्या ।
सचा यत्सायेपामहिर्वृधेषु बुध्यः

॥५॥

utā no náktam apāp vṛi-
shanvasū sūryāmāsā sádanāya sadhanyā | sácā yát sády
eshām áhir budhnéshu budhnyāḥ || 5 || 26 ||

॥२७॥

उत नो देवावश्विना शुभस्पती धामभिर्मित्रावरुणा उरुष्यताम् ।
महः स राय एषतेऽति धन्वेव दुरिता ॥६॥
उत नो रुद्रा चिन्मृळतामश्विना विश्वे देवासो रघस्पतिर्भगः ।
ऋभुर्वाजं ऋभुक्षणः परिज्मा विश्वेदेसः ॥७॥
ऋभुर्ऋक्षः ऋभुर्विधतो मद आ ते हरीं जूजुवानस्य वाजिना ।
दुष्टरं यस्य सामं चिदधंग्यज्ञो न मानुषः ॥८॥
कृधी नो अहयो देव सवितः स च स्तुपे मघोनाम् ।
सहो न इन्द्रो वह्निभिर्न्येषां चर्षणीनां चक्रं रश्मि न योयुवे ॥९॥
ऐषु द्यावापृथिवी धातं महदुसे वीरेषु विश्वचर्षणि श्रवः ।
पृक्षं वाजस्य सातये पृक्षं रायोत त्रुर्वणं ॥१०॥

utā no devāv aśvīnā śubhās pāti dhāmabhir mitrává-
runā urushyatām | mahāḥ sá rāyā éshaté 'ti dhánveva dur-
itā || 6 || utā no rudrá cin mṛīḷatām aśvīnā viṣve devāso
ráthaspátir bhágah | ṛibhūr vāja ṛibhukshaṇaḥ párijmā viṣ-
vavedasaḥ || 7 || ṛibhūr ṛibhukshā ṛibhūr vidható máḍa á te
hári jūjuvānāsya vājínā | dushtáram yásya sáma cid ṛidhag
yajñó ná mánushaḥ || 8 || kṛidhí no áhrayo deva savitaḥ sá
ca stushe maghónām | sahó na índro vābnibhir ny éshām
carshaṇínām cakráṁ raśmīm ná yoyuve || 9 || aīshu dyāvā-
pṛithivī dbātam mahād asmé vīréshu viṣvācarshaṇi śá-
vaḥ | pṛikshám vājasya sātāye pṛikshám rāyótā turvāṇe
|| 10 || 27 ||

May you, the twin divines, the showerers of wealth, and may you, the sun and moon, and may you, the lords of our waters, come by day and night to our dwellings, whilst clouds set themselves in the firmament in clusters of different shades. 5

And may the twin divines (food and fuel), the lord of water, and the sun and ocean protect us with their benevolence. The one, whom they offer protection, gets ample opulence even through adversities, as a traveller goes safe across a desert. 6

And may the terrible bounties and twin divines make us happy, O omniscient one of universal approach, great and gracious bounties; may the factors leading to sustenance, prosperity, wisdom, strength and also the circumambient wind make us happy. 7

Great is the force of lightning; great is the joy of the worshipper; vigorous are the two driving energies of yours, O rapidly approaching divines. This sacrifice is different; it is divine, not human and its hymn of reverence is unassailable. 8

O the impeller Lord, make us divine and free from shame and faults; you are praised by the priests of nobility. May the resplendent Lord accompanied by the vital forces guide the reins and the chariot-wheel of our life. 9

O heaven and earth, may you grant to our sons name and fame, extending to all quarters of people; may you grant them sustenance for the acquisition of strength; grant them sustenance and wealth for gaining victory over adversaries. 10

॥१८॥

एतं शंसमिन्द्रास्मयुद्धं कूचित्सन्तं सहसावब्रुमिष्टये सदा पाह्यमिष्टये ।

मेदतां वेदतां यसो

॥११॥

एतं मे स्तोमं तना न सूर्ये द्युतयामानं वावृधन्त नृणाम् ।

संवर्नन् नाश्व्यं तष्टेवानपच्युतम्

॥१२॥

वावर्तं येषां राया युक्तेषां हिरण्यया

।

नेमधिता न पांस्या वृथेव विष्टान्ता

॥१३॥

प्र तद्दुःशीमे पृथिवाने वेने प्र रामे वोचमसुरे मघवत्सु ।

ये युक्त्वाय पान्नां शतास्मयु पथा विश्रावेषाम्

॥१४॥

अधीत्वघ्नं सप्ततिं च सप्त च

।

सद्यो दिदिष्ट तान्वः सद्यो दिदिष्ट पार्थ्यः सद्यो दिदिष्ट मायवः ॥१५॥

etām śaṁsam indrāsmayūṣh tvām kūcit śāntam sahasā-
vann abhīṣṭaye sādā pāhy abhīṣṭaye | medātām vedātā
vaso || 11 || etām me stōmaṁ tanā nā sūrye dyutādyāmā-
naṁ vāvṛidhanta nṛṇām | samvānanāṁ nāśvyam tāṣṭevā-
napacyutam || 12 || vāvārta yēśhām rāyā yuktaishām hiraṇ-
yāyī | nemādhitā nā paṁśyā vṛitheva viṣṭāntā || 13 || prā
tād duṣṣīme prīthavāne vené prā rāmé vocam āsure ma-
ghāvatsu | yé yuktvāya pāñca śatāsmayú pathā viśrāvy
eshām || 14 || ādhīn nv ātra saptatim ca saptā ca | sadyó
didishta tānvah sadyó didishta pārthyāh sadyó didishta
māyavāh || 15 || 28 ||

(१५) वतुर्नपतितमं मृगम्

(१-१५) वतुर्नपतितमं मृगम् काद्वेषः सर्वोऽनुदं क्रयिः । प्रावाणो देवताः । (१-५, १,

५-१३) वयमादिचतुर्नपं वतया मघव्यादिषण्मात्रं वयती, (५, ७, १५) पञ्चमी-

सप्तमीचतुर्नपमात्रं विष्टुः छन्दसी ॥

॥१५॥

प्रैते वदन्तु प्र वयं वदाम् ग्रावभ्यो वाचं वदता वदद्भ्यः ।

वदद्भ्यः पवताः साकमाशानः शोकं घोषं भग्येन्द्राय मोमिनः ॥१॥

Praité vadantu prā vayām vadāma grāvabhyo vācam
vadatā vādadbhyah | yād adrayah parvatāh sākām āśāvah
ślōkam ghōsham bhārathēndrāya somīnah || 1 ||

O mighty resplendent Lord, (we know that) you are favourably inclined towards us; may you ever protect us, your worshippers, wherever you may be; so that your devotees attain their desires: Award me wisdom. O Lord of riches, for my prosperity. ¹¹

May the priests strengthen this my hymn, which is the destroyer of the enemies and which guides us on brilliant path right up to the sun, and as the carpenter constructs the yokes, firmly set in a horse-driven car. ¹²

The chariot car has come full of wealth, and laden with gold indicating that many powers have fought the battle to the finish, attaining victory, as if, without an effort. ¹³

I am seeing before me the vast heaven extending to limitless distances; the sun also rises high to its zenith, then sets into the darkness of nights, and so often the demons of clouds keep it in hiding. In the midst of all this, I proclaim the glory of Nature's bounties, who have come yoked with five hundred chariots, and their affection for us is renowned on the road (which they have traversed). ¹⁴

The devotee of extensive noble acts promptly implores for seven-and-seventy cows, the devotee possessing vast lands also prays for it and the one who has keen intellect also prays for it with the same promptness. ¹⁵

94

Whilst the venerable priest recites the sacred hymns of praises addressed to the resplendent Lord, we have all around us a serene atmosphere of divine bliss; in response to him, let these other learned sages also speak; let us also speak to the preaching learned sages, and may you also sing praises. ¹

एते वदन्ति शतवत्सहस्रवद्भिः कन्दन्ति हरितेभिःसभिः ।
 विद्वी आवाणः सुकृतः सुकृत्या होतुंश्चित्पूर्वं हविरयमाशत ॥२॥
 एते वदन्त्यविदन्नाना मधु न्यूह्यन्ते अधि पक्व आमिषि ।
 वृक्षस्य शाखामरुणस्य वप्सस्तस्ते सूर्मवा वृषभाः प्रेमराविपुः ॥३॥
 बृहद्वदन्ति मदिरणे मन्दिनेनृं क्रोशन्तोऽविदन्नाना मधु ।
 संरभ्या धीराः स्वसृभिरनर्तिपुराघोषयन्तः पृथिवीमुपवृद्धिभिः ॥४॥
 सुपर्णा वार्चमकृतोप चव्याखरे कृष्णा इषिरा अनर्तिपुः ।
 न्युद्धि युन्त्युपरस्य निष्कृतं पुरु रेतो दधिरे सूर्यश्चितः ॥५॥

eté vadanti

śatāvat sahasravad abhī krandanti hāritebhir āsābhiḥ |
 viśtvī grāvāṇaḥ sukṛitaḥ sukṛityāyā hōtuḥ cit pūrve ha-
 virādyam āśata || 2 || eté vadanty āvidann anā mādhu ny
 ūñkhayante ādhi pakvā āmishi | vṛikshāsya śākham aru-
 nāsya bāpsatas té sūbharvā vṛishabhāḥ prēm arāvishuḥ
 || 3 || bṛihād vadanti madirēṇa mandínēndram krōśānto 'vi-
 dann anā mādhu | samrābhya dhīrāḥ svāsṛibhir anartishur
 āghoshāyantaḥ pṛithivim upabḍibhiḥ || 4 || suparnā vācam
 akratōpa dyāvy ākharé kṛishṇā ishirā anartishuḥ | nyañ nī
 yanty ūparasya nishkritām purū réto dadhire sūryaśvītaḥ
 || 5 || २० ||

॥२॥ उग्र इव प्रवहन्तः समायसुः साकं युक्ता वृषणो विभ्रतो धुरः ।
 यच्छुसन्तो जगसाना अराविपुः शृण्व एषां प्रोचयो अर्चतामिव ॥६॥
 दशायनिभ्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोक्तेभ्यो दशयोजनेभ्यः ।
 दशभीशुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दश धुरो दश युक्ता वहद्भ्यः ॥७॥

ugrā iva pravāhantaḥ samāyamuh sākām yuktā vṛi-
 shāṇo bībhṛato dhūrah | yāc chvasānto jagrasānā ārāvishuḥ
 ṣṛiṇvā eshām prothātho ūrvatām iva || 6 || dāśāvanibhyo
 dāśakakshyebhyo dāśayoktrebhyo dāśayojanebhyah | dā-
 śābhiḥsubhyo arcatajārebhyo dāśa dhūro dāśa yuktā vā-
 hadbhyah || 7 ||

They recite loudly like a hundred, like a thousand men; they sing aloud with bright faces, and obtain the sacrificial food. The pious priests through their piety partake of the sacrificial food, even before the invoker (the fire divine). ३

They speak; they receive into their mouths the sweet elixir; they enjoy it just as people enjoy the sweet juices of the ripened fruits; and then continue recitations of the devotional Vedic hymns with the vigour of a bull. ४

They chant aloud the glory of the resplendent Lord with the exhilarating hymns of praises. They grasp the sweet elixir (the herbal juices mixed with milk) by their fingers and tongue, and through ecstasy of joy dance filling the earth with chants. ५

The well-gliding clouds roar in the firmament; they dance like the black deer in the stall; they shower down the expressed ambrosia (of rains) from the upper layers and becoming bright as the sun shines, they yield abundant moisture. ६

Bearing the burthen of the cosmic sacrifice, yoked with the divine love, they (the clouds) exert themselves like spirited horses; when panting and expressing devotion, they cry aloud and their snorting is heard like that of horses. ७

Honour those formidable equipments of performing cosmic sacrifice which have ten workers, ten girths, ten yokes, ten agents, ten encompassers, which are possessed of ten burthens used in performing the sacrifice. ८

ते अद्रयो दशयन्त्रास आशवस्तेषामाधानं पर्वेति हयन्तम् ।
 त ऊं सुतस्य सोम्यस्यान्वसंशोः प्रीयुषं प्रथमस्य भेजिरे ॥८॥
 ते सोमादो हरी इन्द्रस्य निंसतेऽं दुहन्तो अस्यांसते गवि ।
 तेभिर्दुग्धं पपिवान्तसोम्यं मध्विन्द्रो वर्धते प्रयते वृषायते ॥९॥
 वृषा वो अंशुर्न किरा रिपायनेळावन्तः सदमित्स्वुनाशिताः ।
 रवेत्येव महसा चारवः स्यन् यस्य प्रावाणो अजुषध्वमध्वरम् ॥१०॥

té ádrayo dāṣayantrāsa āśavas téshām
 ādhānam páry eti haryatām | tā ū sutásya somyásyān-
 dhaso 'ñṣóḥ pīyúsham prathamásya bhejire || 8 || té somádo
 hárī índrasya nīnsate 'ñṣúm duhánto ádhy āsate gávi |
 tébhir dugdhám papivān somyám mādhv índro vardhate
 práthate vṛishāyáte || 9 || vṛishā vo aṅśúr ná kílā rishā-
 thanélāvantāḥ sádām ít sthanāśitāḥ | raivatyéva máhasā
 cārava sthana yásya grāvāno ájushadhvam adhvarám
 || 10 || १० ||

॥११॥ तृदिला अत्रिदिलासो अद्रयोऽश्रमणा अश्रुथिता अमृत्यवः ।
 अनातुरा अजराः स्थानविष्णवः सुपिवसो अत्रिपिता अत्रिष्णजः ॥११॥
 ध्रुवा एव वः पितरो युगेयुगे क्षेमकामासुः सदसो न युञ्जते ।
 अजुर्यासो हरिपाचो हरिद्रव आ चां रवेण पृथिवीमशुश्रुवुः ॥१२॥
 तदिहैदृत्यद्रयो विमोचने यामन्नञ्जस्या इव चेदुपचिदिभिः ।
 वपन्तो बीजमिव धान्याकृतैः पृथन्ति सोमं न मिनन्ति वपसतः ॥१३॥

trīdilā ātrīdilāso ádrayo 'śramaṇā āśrithitā āmṛityavaḥ |
 anāturā ajārā sthāmaviṣṇavaḥ supivāso ātrīshitā ātrīṣṇa-
 jah || 11 || dbruvā evā vaḥ pitāro yugé-yuge kshémakāmā-
 saḥ sādaso ná yuñjate | ajuryāso harishāco harīdrava ā
 dyām ráveṇa prithivīm aśuśravuḥ || 12 || tád íd vadanty
 ádrayo vimócane yámann añjaspā iva ghéd upabdībhiḥ |
 vāpanto bíjam iva dhānyākṛtāḥ priñcānti sómam ná mi-
 nanti bāpsataḥ || 13 ||

These stones (of pressing juices) having ten reins, swiftly moving, their delightful whirling goes round; they first taste the ambrosia of the fragment of food of the expressed elixir. ⁸

These devourers of the divine elixir kiss the horses of the resplendent sun. They mix in it the milk, taken from the cosmic cow. It is the privilege of the resplendent self to quaff the sweet elixir juice milked forth by them. Thereupon he increases, waxes broad and grows vigorous. ⁹

The divine elixir is your showerer (O stones) of benefits; you are unharmed, and abound in food. You are constantly feeding, like the wealthy possessed of splendour. You, O stones, are charming. You make that person happy for whom you perform cosmic sacrifice. ¹⁰

Splitting, but unsplit, you, O sacred stones, are untiring, never weary, immortal, free from disease, undecaying, rising and falling, powerful, unthirsting, but generating thirst in others. ¹¹

O stones, your progenitors (the mountains) verily stand firm from age to age; they though desirous of rest, are not displaced from their seat; they are exempt from decay. Enjoying the elixir, they do not lack flowing green juice, and with their voice they make heaven and earth resound with their clamour. ¹²

These sacred stones proclaim it with their clamour at the time of extracting elixir, like the quick-protecting chariots on the road; and like cultivators of the land when they are sowing seed, they relish the elixir without devouring. ¹³

सुते अध्वरे अधि वाचमक्रता क्रीळयो न मातरं तुदन्तः ।
वि पू मुंशा सुपुबुषो मनीषां वि वर्तन्तामद्रयश्चायमानाः ॥१४॥

॥ ३४ ॥

॥ इत्यष्टमाष्टके षतुषोऽध्यायः ॥

[षतुषोऽध्याये वर्गः ३१, सूक्तानि १०, अक्षराः १६०]

suté adhvaré ádhi vācam akratā kṛi-
lāyo ná mātāraṁ tudāntaḥ | ví shú muñcā sushuvúsho ma-
nishām ví vartantām ádrayaṣ cáyamānāḥ ॥ 14 ॥ ३१ ॥

Caturtho 'dhyāyaḥ.

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

(१५) पञ्चमवर्तितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशार्चस्यास्य सूक्तस्य (१, ३, ६, ८-१०, १२, १४, १७) प्रथमावृत्तीयापष्टीनाष्टवामहस्यादि-
तृचस्य द्वादशीचतुर्दशीसप्तदशीनाञ्चैकः पुरुरवा ऋषिः, (२, ४-५, ७, ११, १३, १५-१६, १८)
द्वितीयाचतुर्षीपञ्चमीसप्तम्येकादशीत्रयोदशीपञ्चदशीषोडशपष्टादशीनाञ्चोर्वशी ऋषिः । (१, ३, ६,
८-१०, १२, १४, १७) प्रथमावृत्तीयापष्टीनाष्टवामहस्यादितृचस्य द्वादशीचतुर्दशीसप्तदशी-
नाञ्चोर्वशी, (२, ४-५, ७, ११, १३, १५-१६, १८) द्वितीयाचतुर्षीपञ्चमीसप्तम्येकादशी-
त्रयोदशीपञ्चदशीषोडशपष्टादशीनाञ्च पुरुरवा देवते । मिष्टुर् एन्द्रः ॥

॥ हरिःऽ३४ ॥

११० ह्ये जाये मनसा तिष्ठ घोरे वर्चांसि मिश्रा कृणवावहे नु ।
न नो मन्त्रा अनुदितास एते मयस्करन्परंतरे च्चुनाहन् ॥१॥
किमेता वाचा कृणवा तवाहं प्राकमिपमुपसांमग्निवे ।
पुरुरवः पुनरस्तं परेहि दुरापना वार्त इवाहमस्मि ॥२॥

95.

Hayé jáye manasā tīshṭha ghore vācānsi miśrā kṛiṇa-
vāvahai nū | ná nan mántrā ānuditāsa eté máyas karan pá-
ratarare canāhan ॥ 1 ॥ kīm etā vācā kṛiṇavā távāhām prākra-
misham ushāsām agriyéva | púrūravah púnar ástam párehi
durāpanā vāta ivāhām asmi ॥ 2 ॥

They being effused at the sacrifice, raise their voice for elixir like children at play, striking their mother. They proclaim the praise of the stones, which have effused the elixir. Let the honoured stones revolve. 14

95

[P = *Pururavas* = cloud, loud sounding; and lover

U = *Urvasi* = Lightning; and beloved.

The sun is cloud's father and hence is Urvasi's father-in-law.]

O my indignant lady, turbulent in mind, keep yourself calm. Let us coolly talk to each other. How long shall we keep our thoughts secret? Let us talk them out, since the unspoken words shall not provide us happiness even up to the last day. 1

What shall we achieve by such a dialogue? I had to fly away from thee like the first of the dawn, O highly sounding cloud, go back to your home. You cannot catch me as none can catch wind. 2

इधुर्न श्रिय इधुधेरसना गोषाः शतसा न रंहिः ।
 अवीरे क्तौ वि दविद्युतन्नोरा न मायुं पितयन्त धुनयः ॥३॥
 सा वसु दधती शशुराय वय उषो यदि वष्टयन्तिगृहात् ।
 अस्तं ननक्षे यस्मिन्नाकन्दिवा नक्तं श्रयिता वैतसेन ॥४॥
 विः स्म माहः श्रययो वैतसेनोत स्म मेऽज्यत्यै पृणासि ।
 पुरुरवोऽनु ते केतमायं राजा मे वीर तन्वस्तदासीः ॥५॥

ishur ná śriyā ishudhér
 asaná gosháh śatasā ná rānhih | avíre krátaví davidyu-
 tan nórā ná māyūm citayanta dhúnayah || 3 || sá vāsu dá-
 dhatī śvāśurāya váya úsho yádi vāshty ántigrihāt | ástam
 manakshe yāsmiñ cākāu dívā náktam śnathitá vaitaséna || 4 ||
 triḥ sma mánah śnathayo vaitasénotá sma mé 'vyatyai
 prīṇāsi | púrūravó 'nu te kétam āyam rájā me víra tanvās
 tád āsiḥ || 5 || १ ||

या सुजूर्णिः श्रेणिः सुन्नआपिहृदिचधुर्न ग्रन्थिनी चरण्युः ।
 ता अज्योऽरुणयो न सस्रुः श्रिये गावो न धेनवोऽनवन्त ॥६॥
 समस्मिन्नायमान आसतु मा उतेमवर्धन्नयः स्वर्गताः ।
 महे यत्त्वा पुरुरवो रणायावर्धयन्दस्युहत्याय देवाः ॥७॥
 सचा यदासु जहतीष्वत्कुममानुषीषु मानुषो निषेवे ।
 अप स मत्तरसन्ती न भ्रुज्युस्ता अत्रसन्नयस्पृशो नाश्वः ॥८॥

yá sujūrñih śreṇih sumnāāpir hradécakshur ná granthínī
 caranyūh | tá añjāyo 'ruṇāyo ná sasruḥ śriyé gāvo ná dhe-
 návō 'navanta || 6 || sām asmiñ jāyamāna āsata gnā utém
 avarḍhan nadyāḥ svágūrtāḥ | mahé yát tvā purūravo rānā-
 yāvardhayan dasyuhátyāya devāḥ || 7 || sácā yád āsu jáha-
 tishv átkam āmānushīshu mánusho nishéve | ápa sma mát
 tarāsanti ná bhujyús tá atrasan rathasprīšo nāśvāḥ || 8 ||

My arrow is not to be cast from the quiver for obtaining glory; no desires are left in me to capture cattle (of enemy). I am no longer keen to make hundredfold riches. My prowess, having lost its strength, no longer flashes forth; my warriors, the terrifiers of the foes, are not able to shout in the firmament. 3

O dawns, if the lightning, offering food and wealth to father-in-law (the sun), loves her husband (the cloud), she has repaired from the neighbouring house to her husband's home, where she loves (her lord), being delighted by his embraces night and day. 4

O loud-sounding clouds, you embrace me thrice a day; you love me without a rival; I have followed you to your dwelling; you have been the sovereign of my person. 5

The lightnings are of different characteristics; they are known as *Sujurni* (swift in flash), *Sreni* (moving in progression), *Sumna-Api* (of high potential), *Hrde-Caksu* (water-nymph), *Granthinc* (Knot-like), and *Caranyu* (serpentine). They are bright decorative, flashing and flickering and like milch-kine, they love to stay for protection. 6

As soon as he is born, the wives, i.e. all the creativities surround him, the spontaneously flowing rivers nourish him, and the divine powers rear you, O loud-sounding clouds, for a mighty conflict, for destroying the wicked and infidels. 7

When I, a mortal, make love, these immortal nymphs, having abandoned their bodies, flee from me like a timid snake, like horses harnessed to a chariot. 8

यदासु मर्तो अमृतासु निस्पृक्सं क्षोणीभिः क्रतुभिर्न पृक्ते ।
 ता आतयो न तन्वं शुम्भत स्वा अश्वासो न क्रीळ्यो दन्दशानाः ॥९॥
 विद्युन्न या पतन्ती दर्वियोद्धरन्ती मे अप्या काम्यानि ।
 जनिष्टो अपो नयः सुजातः प्रोर्वशी तिरत दीर्घमायुः ॥१०॥

yád āsu mārto amṛitasu nisprīk saṁ kṣhoniḥbhiḥ krátubhir
 ná priṅkté | tá atāyo ná tanvāḥ ṣumbhata svā āsvāso ná
 kṛilāyo dāndaśānāḥ || 9 || vidyún ná yá pátaṁtī dávidyod
 bhárantī me ápyā kāmýāni | jániṣṭo apó náryaḥ sújātaḥ
 prórvāśī tirata dīrghám āyuh || 10 || २ ||

॥१॥ जज्ञिष इत्था गोपीथ्याय हि दधाथ तत्पूरवो म ओजः ।
 अशांसं त्वा विदुषी सस्मिन्नहन्न म आशृणोः किमसुर्वदासि ॥११॥
 कदा सुनुः पितरं जात इच्छाश्चक्रन्नाश्रु वर्तयद्विजानन् ।
 को दंपती समनसा वि यूयोदध यदभिः शशुरेषु दीदयत् ॥१२॥
 प्रति ब्रवाणि वर्तयते अश्रु चक्रन्न क्रन्ददाघ्ये शिवार्ये ।
 प्र तत्ते हिनवा यत्ते अस्मे परेह्यस्तं नहि मूर मापः ॥१३॥
 सुदेवो अथ प्रपतेदनावृत्परावतं परमां गन्तवा उ ।
 अथा शयीत निर्रितेरुपस्थेऽर्धेनं वृका रभसासो अयुः ॥१४॥

jajñishá itthá gopíthyāya hí dadhātha tát purūravo ma
 ójaḥ | āśāsaṁ tvā vidúṣhī sāsminn áhan ná ma āśṛiṇoḥ kíṁ
 abhúg vadāsi || 11 || kadā sūnúḥ pitáram jātá ichāc cakráṁ
 nāṣru vartayaḍ vijānán | kó dāmpati sámanasā ví yūyod
 ádha yád agniḥ śvāśureshu dídayat || 12 || prāti bravāṇi
 vartáyate áṣru cakráṁ ná krandad ādhyè śiváyai | prá tát
 te hinavā yát te asmé páreby ástaṁ nahí mūra mápah
 || 13 || sudevó adyá prapáted ánāvrit parāvátanu paramám
 gántavá u | ádhā śáyita nírriter upásthé 'dhainam vṛikā ra-
 bhasāso adyúḥ || 14 ||

When a mortal mixing with these immortal nymphs has conversed with them with words and actions, they becoming ducks do not show the beauty of their bodies, and like playful horses in their play, they bite and nibble. 9

She, who flashes brilliant like the lightning, bringing me the desirable dews of heaven, appears; then from waters a son, strong and sturdy and friendly to man, is born; may lightning prolong my life for long long times. 10

You have been born thus to protect the earth; you have deposited this vigour in me; why do you now address me, neglectful of my instructions? 11

When shall a son born of you claim me as a father, and, crying, shed drops of tear on recognizing me? What son shall sever husband and wife who are of one mind, now that the fire shines upon your husband's parents? 12

Let me reply. Your son will shed tears, crying out and calling aloud when the expected auspicious moment arrives; I will send you that child which is yours in me. Now please depart to your house; you cannot, O simpleton, detain me further. 13

Your lover, who sports with you, may now depart, never to return, depart to proceed to a distant region. Either let him sleep upon the lap of misfortune, or let the swift-moving wolves devour him. 14

पुरु॒रवो॑ मा मृ॒या मा प्र प॑प्तो मा त्वा वृ॒कासो॑ अ॒श्वि॒वास उ क्ष॑न् ।
न वै सौ॒णानि॑ सख्या॒नि सन्ति॑ सा॒लावृ॒काणां॑ ह॒दय॑न्येता ॥१५॥

púṛuravo mā mṛithā mā prā pāpto
mā tvā vṛikāso āśivāsa u kshan | ná vai straiṇāni sakhyāni
santi sālāvṛikāṇām hṛidayāny etā || 15 || ३ ||

यद्वि॒रूपाच॑रं म॒र्त्येष्व॑वसं रात्रीः शु॒रद॒भ्यत॑सः ।
घृ॒तस्य॑ स्तो॒कं सु॒कृद॑क्षं आ॒श्र्मां तादे॒वेदं ता॒वृपा॑णा च॒रामि॑ ॥१६॥
अ॒न्तरि॑क्ष॒प्रां रज॑सो वि॒मानि॑मुषं शि॒क्षाम्यु॑र्व॒शीं वसि॑ष्ठः ।
उप॑ त्वा रा॒तिः सु॒कृत॑स्य ति॒ष्ठाभि॑र्व॒तस्व॒ हृद॑यं तप्य॑ते मे ॥१७॥
इति॑ त्वा दे॒वा इ॒म आ॑हू॒रेत् यथे॑मेत॒द्भव॑सि मृ॒त्युर्बन्धुः॑ ।
प्र॒जा ते दे॒वान्ह॒विषा॑ यजा॒ति स्वर्गं॑ उ त्वम॑पि माद॒यासे॑ ॥१८॥

yād vīrūpācaram mārtyeshv āvasam rātrih śarādaṣ oā-
tasrah | ghṛitāsyā stokām sakṛd āhna āśnām tād evédam
tātripāṇā carāmi || 16 || antarikshapṛām rājaso vimānim ūpa
śikshāmy urvāṣim vāsishṭhaḥ | ūpa tvā rātrih sukṛitāsyā
tishṭhān nī vartasva hṛidayam tapyate me || 17 || iti tvā
devā imā āhur aila yāthem etād bhāvāsi mṛityūbandhuḥ |
prajā te devān havishā yajāti svargā u tvām āpi mādayāse
|| 18 || ४ ||

(१९) कण्वकृतित्वं सूक्तम्

(१-११) ऋग्वेदार्चन्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो वक्त्रेन्द्रः सर्वहरिषां कविः । इतिर्वेदता । (१-११)

प्रथमायेकादशार्चां वगती, (१२-१३) इत्युत्तीर्णयोर्वसोऽथ विष्णुर्बन्धुः ॥

प्र ते म॒हे वि॒दये॑ शंसिषं ह॒री प्र ते॑ व॒न्वे व॒नुषो॑ ह॒र्यते॑ म॒दम् ।
घृ॒ते न यो ह॑रि॒मि॒भ्वाह॑ से॒चत॑ आ त्वा वि॒शन्तु॑ ह॒रि॒वर्ष॑सं गिरः ॥१॥

96.

Prā te mahé vidāthe śaṁsisham hāri prā te vanve va-
nūsho haryatām mādām | ghṛitām ná yó hāribhiḥ cāru
śécata ā tvā viśantu hārivarpasam girah || 1 ||

Die not, O clouds, nor vanish; let not the hideous wolves devour you. (Please remember that) with women there can be no lasting friendship; their hearts are the hearts of jackals. ¹⁵

When changed in form I wandered amongst mortals, I spent four delightful years. I for my meals took once a day a bit of butter; satisfied with that I now depart. ¹⁶

I, her best lover, bring under subjection the lightning who fills the firmament with lustre and measures out the region. May the bestower of the auspicious rite, abide near you; come back — my heart is bruning. ¹⁷

O Aila, the loud-sounding clouds, these divines say to you, since you are indeed subject to death, "let your progeny propitiate your revered cosmic forces with oblations, then alone you shall rejoice (with me) in heaven". ¹⁸

96

(O Sun), I glorify your two vigorous steeds (the mighty driving forces of repulsion and attraction) at the cosmic sacrifice. May we be exhilarated by your blessings. You drive away, and even destroy, the demon clouds. What a wonder, that the bright-tinted clouds shower the torrents of pure water from above like beautiful butter! may my praises reach you. ¹

हरिं हि योनिमभि ये समस्वरन्तिहन्वन्तो हरीं दिव्यं यथा सद्दः ।
 आ यं पूषन्ति हरिभिर्न धेनव इन्द्राय शुषं हरिवन्तमचंत ॥२॥
 सो अस्त्य वज्रो हरितो य आयसो हरिर्निकामो हरिरा गर्भस्थोः ।
 युष्मि सुशिप्रो हरिमन्युसायक इन्द्रे नि रूपा हरिता मिमिक्षिरे ॥३॥
 दिवि न केतुरधि धायि हर्यतो विव्यत्तद्वज्रो हरितो न रंक्षा ।
 तुददहि हरिशिप्रो य आयसः सहस्रशोका अभवद्धरिभरः ॥४॥
 त्वंत्वमहर्यथा उपस्तुतः पूर्वेभिरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः ।
 त्वं हर्यसि तव विश्वमुक्थ्यमसामि गधो हरिजात हर्यतम् ॥५॥

hāriṃ hī yó-

nim abhī yé samásvaran hinvánto hāri divyám yáthā sá-
 daḥ | á yám priṇánti hāribhir ná dhenáva índrāya sūshám
 hārivantam arcata || 2 || só asya vājro hārīto yá āyasó hārīr
 nīkāmo hārīr á gābhastyoh | dyumnī suśipró hārimanyusā-
 yaka índre ní rūpā hāritā mimikshire || 3 || divī ná ketúr
 ádhi dhāyi haryató vivyácad vājro hārīto ná ránhyā | tudád
 áhim hāriṣipro yá āyasáh sahasrasaṣokā abhavad dharim-
 bharáh || 4 || tvám-tvam aharyathā úpastutaḥ pūrvebhir in-
 dra harikeṣa yájvabhiḥ | tvám haryasi táva víṣvam ukthyám
 ásāmi rádho harijāta haryatám || 5 || ॥

१९ ता वज्रिणं मन्दिनं स्तोम्यं मदु इन्द्रं रथे वहतो हर्यता हरी ।
 पुरुष्यस्यै सर्वान्ति हर्यत इन्द्राय सोम हारयो दधन्विरे ॥६॥
 अरं कामाय हारयो दधन्विरे स्थिराय हिन्वन्हारयो हरी तुरा ।
 अर्वैद्धियो हरिभिर्जोषमीयते सो अस्त्य कामं हरिवन्तमानशे ॥७॥

tā vajrīṇam mandīnam stómyam máda índram ráthe va-
 hato haryatā hāri | purūṇy asmai sávanāni hāryata índrāya
 sómā hārayo dadhanvire || 6 || áram kāmāya hārayo dadhan-
 vire sthirāya hinvan hārayo hārī turá | árvadbhir yó hāri-
 bhir jósham íyate só asya kāmam hārivantam ānase || 7 ||

May you all praise the vigour of the two horses of the Sun, who drive the chariot in the firmament. These horses take the Sun to the assembly of the great Cosmic Sacrifice. May you all worship the Sun, who derives his might from his horses who drive his chariot. At this sacrifice, the entire creation, every one, participates in the enjoyment of the golden-tinted blissful elixir, just as milch-kine are satisfied with their milk. ₂

That is his thunderbolt, yellow, made of iron, the destroyer of foes, desirable, it is in his hands; he is possessed of riches, handsome-jawed, possessed of a shaft and anger which destroys enemies—many golden-tinted forms are mixed in our resplendent Lord (or the Sun). ₃

He has been placed by His worshippers in the sky, like the banner of light, the sun. His desirable bolt reaches the foe, as the bay horses (of the sun attain their final goal) through speed. The iron thunderbolt, with yellow jaws smites the nescience, the wicked; He, our resplendent Lord, Lord of horses, shines with thousand lustres. ₄

O resplendent Lord (or the sun) with yellow locks, when praised by ancient worshippers, you are pleased to receive the oblation. You, who are manifested of a golden hue, deserve your universal praise. These praises are your superb and delightful sustenance. ₅

These two delightful horses yoked to the sun bring the thunderer, the rejoicing and laudable radiant sun, in his car to the place of blissful activities. For him, the beloved one, many libations of the brilliant devotional offerings are stored up (at the cosmic sacrifice). ₆

The golden-hued cosmic exhilarating elixirs are stored up to furnish him full satisfaction. The golden-hued saps urge the two swift-horses to serve the stalwart (sun). The chariot rushes with spirited vigour to the place of conflict, reaches the destination, where the sweet devotional elixir is being presented. ₇

हरिश्मशाहृकिश आयसस्तुरस्पेये यो हरिपा अवर्धत ।
 अर्वद्विष्यो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषदरी ॥८॥
 स्रुवेव यस्य हरिणी विपेततुः शिघ्रे वाजाय हरिणी दविष्वतः ।
 प्र यत्कृते चमसे मर्ष्यजुदरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः ॥९॥
 उत स्म सप्त हर्यतस्य पुस्त्योऽुरत्यो न वाजं हरिवौ अचिक्रदत् ।
 मही चिचि धिषणाहर्यदोर्जसा बृहद्वयो दधिषे हर्यतश्चिदा ॥१०॥

háriṣmaṣārur hárikeṣa āyasās turaspéye yó haripā ávar-
 dhata | árvadbhir yó háribhir vājínivasur áti víśvā duritá
 páriṣhad dhári || 8 || srúveva yásya hárinī vipetátuḥ śpre
 vājāya hárinī dávidhvataḥ | prá yát kṛité camasé mármṛi-
 jad dhári pítvā mādasya haryatásyāndhasaḥ || 9 || utá sma
 sádma haryatásya pastyòr átyo ná vājaṃ hárivāñ acikra-
 dat | mahí cid dhí dhisháñáharyad ójasā bṛihád váyo da-
 dhishe haryatás cid á || 10 || ॥

१०६

आ रोदसी हर्यमाणो महित्वा नव्यनव्यं हर्यसि मन्म नु प्रियम् ।
 प्र पुस्त्यमसुर हर्यतं गोरविष्कृधि हरये सूर्याय ॥११॥
 आ त्वा हृषन्तं प्रयुजो जनानां रथे वहन्तु हरिशिप्रमिन्द्र ।
 पिबा यथा प्रतिभृतस्य मध्वो हर्यन्त्यज्ञं सधमादे दक्षोणिम् ॥१२॥
 अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सर्वं केवलं ते ।
 ममद्धि सोमं मधुमन्तमिन्द्र सत्रा वृषञ्जठर आ वृषस्व ॥१३॥

á ródasī haryamāṇo mahitvá návyam-navyam haryasi
 mánma nú priyám | prá pastyàm asura haryatám gór ávish
 kṛidhi háraye sūryāya || 11 || á tvā haryántam prayújo já-
 nānām ráthe vahantu háriṣipram indra | píba yáthā práti-
 bhritasya mádhuvo háryan yajñám sadhamáde dáṣoṇim || 12 ||
 ápāḥ pūrveshām harivaḥ sutánām átho idám sávanam ké-
 valam te | mamaddhí sómam mádhumantam indra satrá
 vṛishañ jathára á vṛishasva || 13 || ॥

The golden-bearded, golden-haired, iron-hearted resplendent sun, the drinker of the golden elixir, has been invigorated by the elixir, which he has quickly quaffed. The elixir is rich in sacrificial food brought by the swift vigorous horses; may the sun drive his two bay horses safe through all possible difficulties. 8

He (the sun) is praised, whose driving horses alight (upon the elixir) like two ladles, whose yellow and bright jaws tremble with eagerness for the sacrificial food, who tastes the delicious exhilarating beverage in the appropriate cup, and who rubs down the sturdy horses (yoked to his chariot). 9

The dwelling of the gracious (sun) is in heaven down to the earth. Exhilarated by the divine elixir, he rushes impetuously as a charger to battle. The earnest prayer for the fulfilment of his desires invokes him (endowed with) strength. (O sun), you amply provide food to your ardent and sincere (devotee). 10

You (O sun, or the resplendent Lord), who are the object of love, fill the entire space from heaven to earth with your glory and greatness. You are worthy of tributes ever new and new. O powerful one, you are always quick in finding out the stores of water for the sake of the water-seizing sun. 11

Let your horses yoked to the cosmic chariot bring you, O sun, (or O Lord of resplendence), the yellow-jawed, ever desirous of sacrifice, in the midst of the other cosmic participants. (O Sun), fully taking part in the cosmic sacrifice, you enjoy the divine elixir, sweetly flavoured, and pressed by ten fingers. May you be fully invoked in the cosmic activity. 12

O sun, lord of divine horses, you have been accepting previous libations. This sacrifice is also exclusively for you. O resplendent sun, exhilarate yourself, with the sweet elixir. O showerer of copious rains, shower it on the lands over which you are supreme. 13

(९७) नामनवतितमं सूक्तम्

(१-९६) ऋषोर्विशाल्युषस्यास्य सूक्तस्यायवर्चसो भिषगुषिः । ओषधयो देवताः । भनुद्रुष उम्हः ॥

॥८॥

या ओषधीः पूर्वी जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ।
 मनै नु बभ्रूणीमहं शतं धामानि सप्त च ॥१॥
 शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रूहः ।
 अधो शतकत्वो युयुमिमं मे अगदं कृत ॥२॥
 ओषधीः प्रति मोदध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः ।
 अश्वा इव सजित्वरीर्विरुधः पारयिष्वः ॥३॥
 ओषधीरिति मातरस्तदो देवीरुपं ब्रुवे ।
 सनेयमश्वं गां वासं आत्मानं तव पूरुष ॥४॥
 अश्वत्थे वो निषदनं पर्णे वो वसतिष्कृता ।
 गोभाज् इत्किलासथ यत्सुनवथु पृरुषम् ॥५॥

97.

Yā óshadhīḥ pūrvā jātā devébhyas triyugám purá | má-
 nai nú babhrūṇām ahám śatám dhāmāni saptá ca || 1 || śa-
 tām vo amba dhāmāni sahasram utá vo rūhaḥ | ádhā śa-
 takratvo yūyám imám me agadám kṛita || 2 || óshadhīḥ práti
 modadhvam púshpavatīḥ prasūvarīḥ | áśvā iva sajítvarīr ví-
 rúdbaḥ párayishnvàḥ || 3 || óshadhīr íti mātaraś tād vo de-
 vīr úpa bruve | sanéyam áśvam gām vāśa ātmānam táva
 pūrusha || 4 || aśvatthé vo nishádanam parṇé vo vasa-
 tīśh kṛitá | gobhāja it kílāsatha yát sanávatha pūrusham
 || 5 || ॥

॥९७॥

यत्रोषधीः समग्मन् राजानुः समिताविव ।
 विप्रः स उच्यते भिषग्विश्वोहार्मीवचार्त्तनः ॥६॥

yātraúshadhīḥ samágmata rájānaḥ sámitāv iva | vípraḥ
 śá ucyate bhishág rakshohāmīvacātanaḥ || 6 ||

97

I know the hundred and seven applications of the brown-tinted plants, which have been growing since ancient times, much before men were born and thriving during the three seasons (spring, rains and autumn). १

You are like mothers of mankind; a hundred are your applications, a thousandfold is your growth; may you who fulfil a hundred functions make this my (man) free from disease. २

Rejoice, plants, bearing abundant flowers and fruit, triumphing together (over disease) like victorious horses, sprouting forth, bearing men safe beyond disease. ३

"Plants!" thus I hail you; you are the divine mothers of mankind. Oh physician, I shall give you a horse, a cow, and a garment, even myself (in case you cure the sick). ४

Your abode is in the holy tree (*aśvattha*), your dwelling is established in the *palāśa* leaves; you shall assuredly become the winner of cattle, if you could effectively cure and thus save this man for me. ५

Where, plants, you are congregated like princes in battle, thereby the sage is designated a physician, the destroyer of evil infections and extirpator of virus disease. ६

अश्ववतीं सोमावतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् ।
 आवित्ति सर्वा ओषधीरसा अरिष्टतातये ॥७॥
 उच्छृष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते ।
 धनं सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष ॥८॥
 इष्कृतिर्नाम वो मातायो युयं स्य निष्कृतीः ।
 सीराः पतत्रिणीं स्यन् यदामर्यति निष्कृत्य ॥९॥
 अति विश्वाः परिष्टाः स्तेन इव भ्रजमक्रमुः ।
 ओषधीः प्राचुच्यवुर्यत्किं च तन्वोऽरु रपः ॥१०॥

aṣvāyatīm so-
māvatīm ūrjāyantīm ūdojasam | āvitsi sārva ōśadhīr asmā
ariṣṭatātaye || 7 || ūc chūshmā ōśadhīnām gāvo goṣṭhād
iverate | dhānam sanishyantīnām ātmānam tāva pūrusha
|| 8 || iṣkṛtir nāma vo mātātho yūyām stha nīṣkṛtiḥ | sī-
rāḥ patatrīṇi sthana yād āmayati nīṣh kṛitha || 9 || āti
vīṣvāḥ parishthā stenā iva vrajām akramuḥ | ōśadhīḥ
prācucyavur yāt kim ca tanvò rāpaḥ || 10 || ° ||

११०॥

यदिमा वाजयन्तहमोषधीर्हस्ते आदधे ।
 आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा ॥११॥
 यत्सोषधीः प्रसरथाङ्गमङ्गं परुष्परुः ।
 ततो यक्ष्मं वि बाधध्व उग्रो मध्यमदीर्घिव ॥१२॥
 साकं यक्ष्मं प्र पत चाषेण किकिदीविना ।
 साकं वार्तस्य घ्राज्या साकं नश्य निहाकया ॥१३॥

yād imā vājāyann ahām ōśadhīr hāsta ādadhé | ātmā
yākshmasya naśyati purā jīvagṛbho yathā || 11 || yāsyau-
śadhīḥ prasārpathāṅgam-aṅgam pārush-paruḥ | tāto yāksh-
mam ví bādhadhva ugró madhyamaśīr iva || 12 || sākām
yakshma prá pata cāsheṇa kikiḍivīnā | sākām vātasya dhṛā-
jyā sākām naśya nihākayā || 13 ||

I praise here the virtues of belonging to four categories: (i) *asvavati*, the curatives; (ii) *somavati*, the sedatives, (iii) *urjayanti*, the energizing and (iv) *ud-ojasa*, the rejuvenating. All these plants, I praise for the purpose of overcoming this disease. 7

O man, the healing virtues of the plants stream forth (from these herbs) like cattle from the stall; they have the competency of restoring the richness of health to you. 8

(O plants), verily your mother is *Iṣkṛti*, the Reliever, and therefore, you are called *Niṣkṛti*, the restorer; whensoever a man is ill, you cure him. 9

The universal all-pervading plants assail diseases as a thief attacks a cow-shed; they drive out all types of infirmities of body whichsoever. 10

As soon as I take these plants in my hand, the vanished strength is restored, and the soul or the root of the malady perishes before the sick succumbs to disease. 11

From him, O plants, in whom you creep from limb to limb, from joint to joint, you drive away disease like some strong arbiter of strife. 12

Fly forth, sickness, with the jay, with the blue jay, with the velocity of the wind; vanish together with the iguana. 13

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत ।
 ताः सर्वाः संविदाना इदं मे प्रावता वचः ॥१४॥
 याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याम्भं पुष्पिणीः ।
 बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्वहेसः ॥१५॥

anyā vo anyām avatv
 anyānyāsyā ūpāvata | tāḥ sārvaḥ samvidānā idām me prā-
 vatā vācaḥ || 14 || yāḥ phalinīr yā aphalā apushpā yāś ca
 pushpīṇiḥ | bṛhaspátiprasūtās tā no muñcantv ānhasaḥ
 || 15 || 10 ||

॥ १४ ॥

मुञ्चन्तु मा शपथ्याद्दयो वरुण्यादुत ।
 अयो यमस्य पट्वीशात्सर्वसाहेवकिल्बिषात् ॥१६॥
 अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयस्परि ।
 यं जीवमुश्नवामहे न स रिप्याति पूरुषः ॥१७॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्विह्वीः शतविचक्षणाः ।
 तासां त्वमस्युत्तमारं कामाय शं हृदे ॥१८॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्टिताः पृथिवीमनु ।
 बृहस्पतिप्रसूता अस्यै सं दत्त वीर्यम् ॥१९॥
 मा वो रिपत्स्वनिता यस्यै चाहं खनमि वः ।
 द्विपचतुष्पदस्माकं सर्वमस्त्वनानुरम् ॥२०॥

muñcantu mā śapathyād átho varuṇyād utá | átho ya-
 māsya pádbiṣāt sārvasmād devakilbishát || 16 || avapátantīr
 avadan divá óshadhayas pári | yām jīvám aṣṇávāmahai ná
 sá rishyāti pūrushaḥ || 17 || yā óshadhiḥ sómarājñīr bahvīḥ
 śatávicakṣaṇāḥ | tāsām tvám asy uttamāram kāmāya śam
 hṛidé || 18 || yā óshadhiḥ sómarājñīr víśthitāḥ pṛthivīm
 ánu | bṛhaspátiprasūtā asyaí śam datta víryam || 19 || má
 vo rishat khanitá yásmai cāhám khánāmi vaḥ | dvipác cá-
 tushpad asmákam sáravam astv anāturám || 20 ||

O plants, let each of you go to the other, lend assistance to the other; thus being all mutually joined together, attend to this my invocation. ¹¹

Whether bearing fruit or barren, whether flowering or flowerless, may they, the progeny of the supreme protector, liberate us from our pain and grief. ¹⁵

May they liberate me from the pain and sickness produced by negligence and ignorance, from the sin caused by a disregard to natural ways of life. May they liberate us from the fetters of death, and from all guilt caused by disobeying Nature's bounties. ¹⁶

The plants, descending from heaven, said, "no evil shall befall a man, whom, while he lives, we nourish." ¹⁷

Of all the plants, which have the divine elixir, the Master Cure, for their king, which are numerous and all-seeking, you, O divine elixir, are the best; be prompt to the wishful and sweet to the heart. ¹⁸

May the plants, which have the divine elixir, the Master Cure, for their king, which are scattered all over the earth, which are the offspring of our supreme protector, give vigour to this infirm body. ¹⁹

Let not the digger hurt you, nor the sick person for whom I dig you up; may all my bipeds and quadrupeds be free from disease. ²⁰

याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः ।
 सर्वाः संगत्य वीरुधोऽस्यै सं दत्त वीर्यम् ॥२१॥
 ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा ।
 यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं राजन्पारयामसि ॥२२॥
 त्वमुत्तमास्योषधे तव वृक्षा उपस्तयः ।
 उपस्तिरन्तु सोऽस्माकं यो अस्मौ अभिदासति ॥२३॥

yāś cedām
 upaśṛinvānti yāś ca dūrām parāgatāḥ | sārvaḥ saṅgātya
 vīrudho 'syai sām datta vīryam || 21 || śhadhayāḥ sām va-
 dante sómena sahā rājñā | yāsmāi kṛṇōti brāhmaṇās tāṃ
 rājan pārayāmasi || 22 || tvām uttamāsy oshadhe tāva vṛikshā
 ūpastayaḥ | ūpastir astu so 'smākaṃ yó asmāñ abhidāsati
 || 23 || ॥ १॥

(१.८) महनवतितमं सूक्तम्

(१-११) द्वादशार्धस्थासु सूक्ताद्यादिनेनो देवाभिर्देविः । देवा देवताः । मिदुर् उन्मः ॥

११११ वृष्टस्पते प्रति मे देवतामिहि मित्रो वा यद्वरुणो वासि पूषा ।
 आवृत्त्यैर्वा यद्वसुभिर्मरुत्वान्त्स पर्जन्यं शन्तनवे वृषाय ॥१॥
 आ देवो दूतो अजिरश्चिकित्वान्वहेवापे अभि मामगच्छत् ।
 प्रतीचीनः प्रति मामा ववृत्स्व दधामि ते द्युमतीं वारचमासन् ॥२॥
 अस्मे धेहि द्युमतीं वारचमासन्वृहस्पते अनमीवामिषिराम् ।

98.

Br̥haspate prāti me devātām ihi mitró vā yád váruṇo
 vāsi pūshā | ādityair vā yád vāsūbhīr marútvān sá parjān-
 yaṃ śāntanave vṛishāya || 1 || á devó dūtó ajiráś cikítvān
 tvád devāpe abhī mām agachat | pratīcīnāḥ prāti mām á
 vāvṛitsva dādhami te dyumátīm vācam āsān || 2 ||

All the plants that hear this invocation and those which are removed far off, come together and give vigour and health to this (sick body). ²¹

All the plants, in the presence of the divine elixir, the king, declare, "O king, we save him who on the advice of the expert physician, takes us as medicine." ²²

O divine herb, Soma, you are the best of the plants; to you other plants pay obeisance and salute. Let him be subject to us whosoever attacks us. ²³

98

O Lord Supreme, may you on my behalf, approach Nature's bounties, such as the sun, the ocean, or nourishing elements. May you come with vital principles, solar rays, natural resources of wealth, cosmic vital elements, and let the clouds pour rain water for the thirsty lands. ¹

Let a divine messenger, quick and intelligent, the meteorologist, i.e., the foreteller of rains and thunder, send light and come to me. Come, O Lord Supreme to me, turning towards me; I have reverential words of brilliant eulogium for you. ²

यथा वृष्टिं शंतनवे वनाव दिवो द्रप्सो मधुमाँ आ विवेश ॥३॥
 आ नो द्रप्सा मधुमन्तो विशन्तिन्द्रं देहाधिरथं सहस्रम् ।
 नि पादं होत्रन्तुथा यजस्व देवान्देवापि हविषां सपर्य ॥४॥
 आर्ष्टिषेणो होत्रमृषिर्निषीदन्देवापिर्देवसुमतिं चिकित्वा ।
 स उत्तरस्मादधरं समुद्रमुपो दिव्या अस्तजहृष्या अभि ॥५॥
 अस्मिन्तस्मुद्रे अद्युत्तरस्मिन्नापो देवेभिर्निवृता अनिष्ठन् ।
 ता अद्रवन्नार्ष्टिषेणेन सृष्टा देवापिना प्रेषिता मृक्षिणीषु ॥६॥

asm

dhehi dymátīm vācam āsān bṛhaspate anamivām ishirām
 yāyā vṛishtīm śāmtanave vānāva divó drapsó mādhumāñ
 vivesa || 3 || ā no drapsā mādhumanto viṣantv índra deb
 ádhiratham sahásram | ní shīda hotráam ṛituthā yajasva d
 vān devāpe havishā saparya || 4 || ārshtīshenó hotráam ṛish
 nishídan devāpir devasumatīm cikitvān | sá úttarasmād ádha
 ram samudráam apó divyā asṛijad varshyā abhí || 5 || asm
 samudré ádhy úttarasminn āpo devébhīr nívṛitā atishṭhar
 tā adravann ārshtīshenéna sṛishṭā -devāpinā préshī
 mṛikshínīshu || 6 || 12 ||

॥३॥ यदेवापिः शंतनवे पुरोहितो होत्राय वृतः कृपयन्नर्दधित ।
 देवश्रुतं वृष्टिर्वनि रराणो बृहस्पतिर्वाचमस्मा अयच्छत् ॥७॥
 यं त्वा देवापिः शुश्रूचानो अग्न आर्ष्टिषेणो मनुष्यः समीधे ।
 विश्वेभिर्देवैरेनुमुच्यमानः प्र पर्जन्यमीरया वृष्टिमन्तम् ॥८॥

yád devāpiḥ śāmtanave puróhito hotráya vṛitāḥ kṛip
 yann ádidhet | devasrútam vṛishtivānim rārāno bṛhaspáti
 vācam asmā ayachat || 7 || yám tvā devāpiḥ ṣuṣucānó agn
 ārshtīshenó manushyāḥ samidhé | víṣvebhīr devaír anumad
 yámānaḥ prá parjānyam irayā vṛishtimántam || 8 ||

O Lord Supreme, may I have reverential words of a brilliant eulogium, prompt and free from defect, by which we two may obtain rain from heaven for the thirsty lands; the sweet rain drops sent by you (from heaven) have come down and entered into realm of the earth. 3

May the sweet drops of rain fall upon us. Grant us, O Lord of resplendence, a thousand chariot-loads (of harvest). Sit down, O foreteller of rains and thunder, to your duties as a priest. At the proper season, offer sacrifice to the Nature's bounties, and worship them with oblations (i.e. in due seasons, cultivate the land, and give water and maize to it). 4

The sage, *Devapi*, i.e., the foreteller of rains and thunder (the rain-scientist or meteorologist), the son of the weather-scientist (*R̥ṣiṣeṇa*), knowing how to propitiate the divine powers, has sat down to his functions as priest. He has brought down the rain waters from high heaven, from the upper to the lower regions of midspace. 5

In this upper region of space, the waters stand dammed up by Nature's forces; set free by *Devapi*, i.e. the rain meteorologist, the disciple of a weather-scientist (*R̥ṣiṣeṇa*) the water-bearing clouds are sent forth over the plains. 6

When the cosmic meteorologist (*Devapi*), the expert adviser in respect to dry lands, coolly gives advice to Him, the Supreme Lord listens and thereon commands rains to come down and they obey His words. 7

O fire-divine, when the mortal meteorologist, the son of weather-scientist, has kindled you, and when all Nature's bounties have been invoked, you send down the rain-laden clouds. 8

त्वां पूर्वं ऋषयो गीर्भिरायन्त्वामध्वरेषु पुरुहूत विश्वे ।
 सहस्राण्यधिरथान्यस्मे आ नो यज्ञं रोहिदुश्चोप याहि ॥९॥
 एतान्यग्ने नवतिर्नव त्वे आहुतान्यधिरथा सहस्रा ।
 तेभिर्वधस्व तन्वः शूर पूर्वादिवा नो वृष्टिमिषिनो रिरिहि ॥१०॥
 एतान्यग्ने नवति सहस्रा तं प्र चच्छ वृष्ण इन्द्राय भृगम् ।
 विद्वान्पथं क्रतुशो देवयानानप्यौत्थानं दिवि देवेषु धेहि ॥११॥
 अग्ने वाधस्व वि मृधो वि दुर्गहापामीवामप रक्षोसि सेव ।
 अस्मात्समुद्रादहतो दिवो नोऽपां भूमानसुप नः सजेह ॥१२॥

tvām

pūrva rīshayo gīrbhír āyan tvām adhvaréshu puruhūta
 vīśve | sahásrāny ádhirathāny asmé ā no yajñām rohid-
 asvópa yāhi || 9 || etāny agne navatír náva tvé áhutāny ádhi-
 rathā sahásra | tébbhir vardhasva tanvāḥ sūra pūrvír divó
 no vṛishṭīm ishitó ririhī || 10 || etāny agne navatīm sahásrā
 sām prá yacha vṛishṇa índrāya bhāgām | vidván pathá rī-
 tuśó devayānān ápy aulánām diví devéshu dhehi || 11 |
 ágne hádhasva ví mṛídho ví durgáhápāmivām ápa rákshāñsi
 sedha | asmát samudrād bṛiható divó no 'pām bhūmánam
 úpa nah srijehá || 12 || 13 ||

(९९) कर्मवर्तितं वृद्धम्

(१-१२) दानवर्षत्वात् सृष्टत्वं वैद्यमान्तो वा दधि । इन्द्रो देवता । मित्रं इन्द्रः ।

॥९॥

कं नस्त्रिभिरप्यसि पिष्टित्वान्मृग्यमानं वाश्रं वावृष्ये ।
 कतस्य दातु शर्वसो व्युष्टौ तस्यैव वृत्रतुरमपिन्वत् ॥१॥

99.

Kām naṣ citrām ishanyasi cikitvān prithugmánam vāś-
 rām vāvṛidhādhyai | kát tāsya dātu śávaso vyūshṭau
 tákshad vājraṁ vṛitratūram ápinvat || 1 ||

The ancient sages have been approaching you with hymns; O invoked of many, O Lord of radiant energies, all worshippers address you at worship. May you grant us thousands of chariot-loads (of grain), and may you come to our sacrifices (i.e. bless us in all our efforts of public service). 9

O fire-divine, ninety-and-nine thousands of chariot-loads of harvest have been offered to you; with them, O hero, the fire-divine, nourish all your flames; and thus solicited, send us rains from heaven. 10

O fire-divine, give these ninety thousands to the showerer, as his share; knowing the paths traversed by Nature's forces in due seasons, may you place our water resources in heaven amongst the divine powers. 11

O fire-divine, demolish our enemies, demolish their strongholds, drive away disease, drive away the wicked from this ocean; from vast heaven, may you send down upon us here abundance of rain. 12

99

O resplendent Lord, knowing our needs, what marvellous, comprehensive laudable wealth do you bestow upon us for our advantage. With all His strength at the maximum, He fabricated the wicked-slaying thunderbolt, and let the waters flow (from the clouds). That has been His wonderful gift to us. 1

स हि युता विद्युता वेति सामं पूयुं योनिमसुरत्वा संसाद ।
 स सनीलेभिः प्रसहानो अस्य भ्रातुर्न ऋते सप्तथस्य मायाः ॥२॥
 स वाजं यातापदुष्पदा यन्स्त्वर्षाता परि षदत्सन्निष्यन् ।
 अनर्वा यच्छतदुरस्य वेदो गृजिभर्देवो अभि वर्षसा भूत् ॥३॥
 स युध्योऽवनीगोष्वर्वा जुहोति प्रधन्यासु ससिः ।
 अपादो यत्र युज्यासोऽरथा द्रोण्यश्वास ईरते घृतं वाः ॥४॥
 स रुद्रेभिरशस्तवार ऋन्वा हित्वी गर्गमारेअवद्य आगात् ।
 वम्रस्य मन्ये मिथुना विवर्मी अन्नममीत्यारोदयन्मुषायन् ॥५॥
 स इक्षत् तृतीर्य पतिर्दन्वळक्षं त्रिशीर्षाणं दमन्यत् ।
 अस्य त्रितो न्वोजसा वृषानो विषा वराहमयोअग्रया हन् ॥६॥

sá hí dyutá vidyútā
 véti sáma prithúm yónim asuratvá sasāda | sá sánílebbhiḥ
 prasahānó asya bhrátur ná řité saptáthasya māyāḥ || 2 || sá
 vājam yátápadushpadā yán svārshātā pári shadat sanish-
 yán | anarvá yác chatádurasya védo ghnāñ chisnádevāñ
 abhí várpasā bhút || 3 || sá yahvyò 'vánir góshv árvā juhóti
 pradhanyāsu sásriḥ | apádo yátra yújyāso 'rathā dronyā-
 svāsa írate ghritám váḥ || 4 || sá rudrébhir áṣastavāra řibhvā
 hitví gáyam áréavadya ágāt | vamrásya manye mithunā ví-
 vavří ánnam abhityārodayan mushāyán || 5 || sá íd dāsam
 tuvíravam pátir dán shalakshám trisīrshāṇam damanyat |
 asyá tritó nv ójasā vřidhānó vipā varāhám áyoagrayā han
 || 6 || 14 ||

॥९९॥ स बुध्नौ मनुष ऊर्ध्वसान आ साविषदर्शसानाय शरम् ।
 स नृत्तमो नभुषोऽस्तत्सुजातः पुरोऽग्निन्दर्हन्दस्युहत्ये ॥७॥

sá drúhvaṇe mánusha ūrdhvasāná á sāvishad arsasā-
 náya śárum | sá nřítamo nábushe 'smát sújātaḥ puro 'bhi-
 nad árhan dasyuhátye || 7 ||

Armed with lightning and thunder, he (the resplendent Sun) goes to accomplish his task; endowed with might, he establishes Himself in the spacious cosmic space. He is triumphant with His associates (the cloud-bearing winds). With them and with all his helping hands, He, the seventh (or the sliding) Sun counter-acts the tricky talents of His wicked opponents. ²

Marching with ease and prestige, he goes to battle; he toils to get hold of the spoils; he, the invincible, destroys the lust-worshipping demons and seizes by his prowess whatever wealth is concealed in the strongholds of the demons with hundred gates. ³

The victorious resplendent Sun, roaming amongst the dark clouds, quickly moves and releases torrents of water for the rich fields. He associates (with rivers), which are fast moving and which without conveyance pour out pitchers of water and yet keep moving with the speed of a horse. ⁴

May he, (the Cosmic Sun), our unsolicited benefactor, the mighty one, the blameless, having left his dwelling, come with the cosmic vital elements. I think of the two (i.e. parents) of this wise (Cosmic Divine), who are free from infirmity. He conquers the food of enemy (the Demon of Cosmic Darkness) and roars while winning it. ⁵

The sovereign Lord of resplendence, attacking him, subdues the loud-shouting, six-eyed, three-headed enemy and the three-fold Cosmic Divinity; invigorated by His stength, He smites the water-laden cloud with his iron-tipped finger. ⁶

Raising himself on high, he launches his arrow against the malignant aggressive foe. He, the Cosmic Sun, the Chief Leader of men emerges out from the invisibility, for the sake of our help, shatters the strongholds of adversaries while destroying the wicked niggards, the malevolent elements. ⁷

सो अ॒भि॒यो न यव॑स उ॒द॒न्यन्त॑याव गा॒तुं वि॒द॒क्षो ज॒स्मे ।
 उप॒ य॒त्तो॒दु॒दि॒न्दुं शरी॑रिः श्ये॒नोऽयो॑पा॒ष्टिर्ह॑न्ति द॒त्त्वं ॥८॥
 स प्रा॒घतः॑ श॒व॒साने॑भि॒रस्य॑ कु॒त्सां॒गु शु॒ष्णं कृ॒प॒णे परा॑दात् ।
 अ॒यं क॒वि॒र्मन॑व॒च्छ॒स्यमा॑न॒मत्कं॑ यो अ॒स्य स॑नि॒तो नृ॒णाम् ॥९॥
 अ॒यं दे॒व॒स्त्वक्षे॑यै॒भिर॑स्य द॒स्यो दे॒वेभि॑र्व॒क्षो न मा॒यी ।
 अ॒यं क॒नीनं॑ क्र॒तुपा॑ अ॒वेद्य॑मि॒मीता॑रुं य॒ध्वन्तु॑ष्पात् ॥१०॥
 अ॒स्य स्तो॒मेभि॑रो॒क्षिज॑ कृ॒जि॒श्वो वृ॒जं द॑र॒यदृ॒प॒भेण॑ पि॒त्रोः ।
 नु॒त्या य॒व॒ज॒तो दी॒द॒व॒दीः पु॒रं इ॒यानो॑ अ॒भि वर्ष॑ता मृ॒त ॥११॥
 ए॒वा म॒हो अ॒सुर॑ व॒क्षया॑व द॒न्नकः॑ प॒द्भि॒रुप॑ सर्प॒दिन्द्र॑म् ।
 स इ॒यानः॑ क॑रति त्व॒स्ति॒म॒स्मा इ॒ममू॒जं सु॒क्षि॒तिं वि॒श्वमा॑भाः ॥१२॥

só abhríyo ná yávasa udanyán
 ksháyāya gātúm vidán no asmé | úpa yát sídad índum śá-
 rīraiḥ syenó 'yopāśhtīr hanti dásyūn || 8 || śá vrádbhataḥ śa-
 vasānébhir asya kútsāya śúshṇam kṛipāṇe páradāt | ayám
 kavīm anayae chasyámānam átkam vó asya sánitotá nṛi-
 nām || 9 || ayám daśasyán náryebhir asya dasmó devébhir
 váruṇo ná māyí | ayám kanína ṛitupá avedy ámimitārārum
 yás cátushpāt || 10 || asya stómebhir auśijá ṛijīsvā vrajám
 darayad vṛishabhēna píproḥ | sūtṛvā yád yajató dīdáyad gīḥ
 púra iyānó abhí várpasā bhūt || 11 || evá mahó asura
 vaksháthāya vamrakáḥ padbhír úpa sarpad índram | śá iyā-
 náḥ karati svastīm asmā ísham ūrjam sukshītīm víśvam
 ábhāḥ || 12 || 15 ||

Ashṭamo 'nuvākah.

Like the aggregated cloud, that rains on the pasturage, he finds the way to our dwelling. When he gets exhilarated with divine elixir, he, like a hawk with heel of iron, smites the wicked niggards, the malevolent elements. ⁸

He overthrows the formidable (adversary) with powerful weapons; he destroys the exploiter in the interests of the liberal devotee; he humiliates the leader poet who offers praises. He is the giver of form to the brave leader and his fellow-men. ⁹

Bountiful to his worshippers, and his associates, friendly to men, and wonderful with his brilliance, having benign power like the venerable Lord, he is known as wise and as guardian of the seasons. He destroys the obstructive force, which assails from all the four directions. ¹⁰

Through his lauds, the wise sincere sage (fire or the Sun) shatters the strongholds of greedy man. When the sage sings praises and shines as singer, he seizes the hiding places of evil elements and subdues them with his craft. ¹¹

In this manner, O mighty Lord, the devotee approaches the inner soul step by step, to offer a big oblation. May he, being approached, grant us prosperity; may he bring us food, drink, a secure dwelling and all (desirable and appropriate things). ¹²

अथ मघमोऽनुवाकः ॥

(१००) वाततम सूक्तम्

(१-१२) इन्द्रसर्षप्यास्य सूक्तस्य बान्धवो दुषस्यर्क्षिः । विभे देवा देवताः । (१-११) मघमायेकादशार्धा
अगती, (१२) इन्द्रस्याथ विदुषं धन्वनी ॥

॥१६॥

इन्द्र दृष्टं मघवन्त्वावदिभुज इह स्तुतः सुतपा बंधि नो वृधे ।
 देवेभिर्नः सविता प्रावतु श्रुतमा सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥१॥
 भराय सु भरत भागमृत्वियं प्र वायवे शुचिषे क्रन्ददिष्टये ।
 गौरस्य यः पर्यसः पीतिमानश आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥२॥
 आ नो देवः सविता साविषद्वयं ऋजूयते यजमानाय सुन्वते ।
 यथा देवान्प्रतिभूषेम पाकवदा सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥३॥
 इन्द्रो अस्मे सुमनो अस्तु विश्वहा राजा सोमः सुविनस्याध्वेतु नः ।
 यथायथा मित्रधितानि संदधुरा सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥४॥
 इन्द्र उक्थेन शवसा परुदधे वृहस्पते प्रतरीतास्यायुषः ।
 यज्ञो मनुः प्रमतिर्नः पिता हि कृमा सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥५॥
 इन्द्रस्य नु सुकृतं देव्यं सहोऽग्निगृहे जरिता मेधिरः कृविः ।
 यज्ञश्च भूहिदधे चारुन्तम आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥६॥

100.

Índra dṛihya maghavan tvávad íd bhujá íbá stutáḥ su-
 tapá bodhi no vṛidhé | devébbir naḥ savitá právatu śrutám
 á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 1 || bhārāya sū bharata
 bhāgām ṛitvīyam prā vāyāve śucipé krandádisṭāye | gau-
 rāsyā yáḥ páyasah pítim ānaśá á sarvátātim áditim vṛiṇī-
 mahe || 2 || á no deváh savitá sāviśhad váya ṛijūyaté yāja-
 mánāya sunvaté | yáthā deván pratibhūśhema pākavád á
 sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 3 || índro asmé sumánā astu
 viśvāhā rájā sómah suvitásyádhy etu naḥ | yáthā-yathā mi-
 trádhitāni samdadhūr á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 4 ||
 índra ukthéna śávasā páruṛ dadhe bṛihaspate prataritáśy
 áyushah | yajñó mánuḥ prámatir naḥ pitá hí kam á sarvā-
 tātim áditim vṛiṇīmahe || 5 || índrasya nú súkṛitam daí-
 vyam sáho 'gníṛ gṛibé jaritá médhiraḥ kavíḥ | yajñáś ca
 bhūd vidáthe cárur ántama á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe
 || 6 || 10 ||

100

O affluent resplendent Lord, well-known as acceptor of devotional prayers, praised on this occasion, may you be favourable to our progress. May the impeller, associated with other divine powers, hear us and protect us. We love all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₁

Offer to the resplendent Lord, the cherisher of all, the share appropriate to the season: offer it to the divine wind, the drinker of the pure elixir, who clamours as he travels, who obtains a draught of pure milk. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₂

May the divine impeller generate well-dressed food for every one of our devoted house-holders, who serve with libations, and thereby are in good favour with Nature's bounties. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₃

May the Lord of resplendence be favourably disposed towards us every day; may the sovereign blissful Lord accept our praises, and be pleased to bestow upon us friendly treasure. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₄

By His laudable strength, the Lord of resplendence sustains every limb of mine; O Lord Supreme, you are the lengthener of my life. May the devotion, may the intellect and wisdom grant us happiness. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₅

The divine force of the Lord of resplendence is just and appropriate; the fire-divine abides in our dwelling. He is the praiser of Nature's bounties, the receiver of oblations, the sage, and is worthy of sacrifice at the altar, beautiful, and most near. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₆

॥१७॥

न वो गुहां चकृम भरिं दुष्कृतं नाविष्टयं वसवो देवहेळनम् ।
 माकिर्नो देवा अनृतस्य वर्षम् आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥७॥
 अपामीवां सविता साविपुह्यग्दरीय इदं तेधन्वद्रयः ।
 ग्रावा यत्र मधुपुदुच्यते बृहदा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥८॥
 ऊर्ध्वो ग्रावा वसवोऽस्तु सोतरि विश्वा द्वेपांसि सनुतयुयोत ।
 स नो देवः सविता पायुरीड्य आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥९॥
 ऊर्जं गावो यवसे पीवो अत्तन क्रतुस्थ वाः सदाने कोशे अङ्घ्रवे ।
 तनूरेव तन्यो अस्तु भेषजमा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥१०॥
 क्रतुप्रावो जरिता शश्वतामव इन्द्र इद्धद्रा प्रमतिः सुतावंताम् ।
 पूणमूर्धदिव्यं यस्य सिक्तय आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥११॥
 चित्रस्ते भानुः क्रतुप्रा अभिष्टिः सन्ति स्पृधो जरणिप्रा अघृष्टाः ।
 रजिष्ठया रज्या पश्व आ गोस्तृर्षति पर्यग्रै दुवस्युः ॥१२॥

ná vo gúhā cakṛima bhūri duṣkṛitāṃ nāvīṣṭyaṃ va-
 savo devahēlanam | mākir no devā ānṛitasya vārpasa ā
 sarvātātīm āditim vṛṇīmahe || 7 || āpāmīvāṃ savitā sāviṣhan
 nyāg vāriya id āpa sedhantv ādrayaḥ | grāvā yātra madhu-
 shūd ucyāte bṛihād ā sarvātātīm āditim vṛṇīmahe || 8 ||
 ūrdhvō grāvā vasavo 'stu sotāri viśvā dvēśhānsi sanutār
 yuyota | sā no devāḥ savitā pāyūr īdya ā sarvātātīm āditim
 vṛṇīmahe || 9 || ūrjaṃ gāvo yāvase pīvo attana rītasya yāḥ
 sādane kōṣe aṅghrīvé | tanūr evā tanvō astu bheshajām ā
 sarvātātīm āditim vṛṇīmahe || 10 || kratuprāvā jaritā śāśva-
 tāṃ āva īndra id bhadṛā prāmatīḥ sutāvatām | pūrṇām
 ūdhar divyām yāsyā siktāya ā sarvātātīm āditim vṛṇīmahe
 || 11 || citrās te bhānūḥ kratuprā abhisṭīḥ sánti sprīdhō ja-
 raniprā ādbṛiṣṭāḥ | rājishṭhayā rājyā paśvā ā gōs tūtūr-
 shaty páry āgraṃ duvasyūḥ || 12 || ॥ ११ ॥

O Lord of wealth, we have not committed any great sin against you secretly, nor any open action causing the anger of Nature's forces; let not, O divine powers, any of us adopt falsehood of any form in our life. We love the all-pervading universal Infinity, the common mother of us all. 7

May the divine sun drive away our disease; may the mountains ward off our most heinous (crimes); may we live there where the austere enlightened sages sing praises in loud voice. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. 8

O possessor of wealth and wisdom, may our prestige be high in our sacred selfless offerings; may you disperse all my secret adversaries; the divine impeller is our adorable protector. We love the all-prevading Infinity, the common mother of us all. 9

O cows, revered and respected in the cow-stall, on sacred occasions, may you eat abundant fodder in the pasture; may your body be the remedy for our body. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. 10

The Lord of resplendence is the fulfiller of pious acts, the glorifier of all, the guardian of the offerers of libations, and the auspicious forethought. For his libation the heavenly pitcher is filled (with divine elixir of sweetness). We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. 11

O resplendent Lord, your splendour is wonderful, is fulfiller of our pious aspirations, and is most desirable; your divine actions are capable of replenishing the wealth of your worshippers and are irresistible; therefore, may you lead us, as a servant (the bullock driver) leads a bullock on a straight path by fastening a pain-giving rope through his nostrils. 12

(१०१) एकोत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्धस्यास्य सूक्तस्य सौम्यो ब्रुव क्रपिः । विभे देवा क्रन्वित्रो वा देवताः ।

(१-१, ७-८, १०-११) द्रव्यवादितुषस्य सप्तम्यष्टमीदधान्येकादशीनाष्टपाद्य

नियुक्, (५, १) पशुवीषद्वयोर्गायत्री, (५) पञ्चम्या इहती, (५, १२)

नवमीद्वादत्योश्च जगती छन्दांसि ॥

उ॒दु॒ध्य॒ध्वं॒ सम॑नसः सखायः सम॑मिर्मिन्ध्वं ब॒हवः॑ सर्नी॒ळाः ।
 वृ॒ध्नि॒काम॑मिमुपसं च दे॒वीमिन्द्रा॑वतोऽवसे नि ह॒ये वः ॥१॥
 म॒न्द्रा कृ॑णुध्वं धिय आ त॑नुध्वं ना॒र्वमरि॑त्रपर॑णीं कृणुध्वन् ।
 इ॒ष्ट॒कृ॒णु॒च॒मायु॑धारं कृणुध्वं प्रा॒क्षं यु॒ज्ञं प्र ण॑यता सखायः ॥२॥
 यु॒नक्त॑ सी॒रा वि यु॒गा त॑नुध्वं कृते यो॒नौ व॑पतेह बी॒जम् ।
 गि॒रा च॑ श्रु॒ष्टिः सम॑रा अ॒सन्नो॑ नेदी॒य इ॒त्सू॒प्यः प॒क्रमे॑यात् ॥३॥
 सी॒रा यु॒ज्जन्ति॑ कु॒वयो॑ यु॒गा वि त॑न्वते पृथक् । धी॒रा दे॒वेषु॑ सु॒ह्या ॥४॥
 नि॒रा॒द्वा॒बा॒न्ध॒णो॒त्त॒न सं व॑र॒त्रा द॑धातन ।
 सि॒न्ध॒र्मा॒न्हा अव॑तमु॒ग्रिणं॑ व॒यं सु॒षेक॑मनु॒पक्षि॑तम् ॥५॥
 इ॒ष्ट॒ता॒हा॒वम॑व॒तं सु॑व॒त्रं सु॒षे॒ष॒नम् । उ॒द्रि॒णं सि॒न्धे अ॑क्षितम् ॥६॥

101.

Ud budhyadbvaṃ sāmanasaḥ sakḥāyaḥ sāṃ agnīm in-
 dbvaṃ babāvaḥ sānīlāḥ | dadbhikrām agnīm ushāsam ca de-
 vīm indrāvato 'vase nī hvaye vaḥ || 1 || mandrā kṛiṇudhvaṃ
 dbīya ā tanudhvaṃ nāvam aritrapāraṇīm kṛiṇudhvaṃ |
 iṣhkṛiṇudhvaṃ āyudhāraṃ kṛiṇudhvaṃ prāñcam yajñām prā
 ṇayatā sakḥāyaḥ || 2 || yunākta sīrā vī yugā tanudhvaṃ
 kṛitē yónau vapatehā bījam | girā ca śṛushtīḥ śābharā āsan
 no nédiya ít śṛiṇyāḥ pakvām éyāt || 3 || sīrā yuñjanti ka-
 váyo yugā vī tanvate prīthak | dhīrā devéshu sumnayā
 || 4 || nīr āhāvān kṛiṇotana sāṃ varatrā dadbhātana | siñcā-
 mahā avatām udrīṇam vayām sushékam ānupakshitam || 5 ||
 iṣhkṛitābhāvam avatām suvaratrām sushecanaṃ | udrīṇam
 siñce ākṣhiṇam || 6 || 10 ||

101

Awake friends, and kindle fire-divine; may you be of one mind
— you, who are many in number, and dwell together under one-
roof; I invoke you, O vital breath, fire-divine, and dawn; may
you be associated with radiant sun for our protection. 1

Compose pleasant hymns, spin out your songs and praises,
construct the ship which is propelled by oars, prepare your
weapons, make all things ready, and let the sacrificial fire be
enkindled. 2

May you harness the ploughs, and fit on the yokes; now that
the womb of earth is ready, sow the seed therein, and through
our benedictions may there be abundant food; may the grain
fall ripe towards the sickle. 3

The wise farmers, aspiring happiness with reliance in Nature's
bounties, harness the ploughs, and lay the yokes apart. 4

May we set up the cattle-troughs, and securely fasten on the
straps to it; let us supply water in copious streams (to our
fields), from our wells, unfailing and full. 5

I pour out water from the well, whose cattle-troughs are ready
for the purpose—water that is nice for watering the fields and
taken from wells not to be exhausted. 6

११५॥ प्रीणीताश्चान्हिते जयाय स्वस्तिवाहं रयमित्कृणुध्वम् ।
 द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमसंप्रकोशं सिद्धता नृपाणाम् ॥७॥
 अजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्मे सौव्यध्वं बहुला पूयूनि ।
 पुरः कृणुध्वमायसीरष्टृष्टा मा वः सुस्रोचमसो दंहता तम् ॥८॥
 आ वो धियं यज्ञियां वर्त ऊतये देवा देवीं यजतां यज्ञियामिह ।
 सा नो दुहीयध्वसेव गत्वी सहस्रधारा पर्यसा मही गोः ॥९॥
 आ तू विश्व हरिमीं द्रोणपत्ये वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः ।
 परि श्वजध्वं दश कक्ष्याभिरुमे धुरो प्रति वह्निं युनक्त ॥१०॥
 उमे धुरो वह्निरापिब्दमानोऽन्तर्योनिव चरति द्विजानिः ।
 धनुस्पतिं वन आस्त्रापयध्वं नि पू दधिध्वमस्त्रनन्त उत्सम् ॥११॥
 कर्पूरः कपूयसुहृधातन चोदयत खुदत वार्जसातये ।
 निष्टिग्याः पुत्रमा च्यावयोतय इन्द्रं सबाध इह सोमपीतये ॥१२॥

prīṇitāśvān hitāṃ jayātha svastivāhaṃ rātham it kṛi-
 nudhvam | drōṇāhāvam avatām āśmacakram ānsatrakoṣaṃ
 siñcatā nṛipāṇam | 7 || vrajāṃ kṛiṇudhvaṃ sā hī vo nṛipāṇo
 vārma sīvyadhvam bahulā prithūni | pūraḥ kṛiṇudhvam āya-
 sir ādhṛiṣṭā mā vaḥ susroc camasó drīṇhatā tām || 8 || ā
 vo dhīyaṃ yajñīyāṃ varta ūtāye devā devīm yajatām ya-
 jñīyām ihā | sá no duhīyad yāvaseva gatvī sahásradhārā pá-
 yasā mahī gaúh || 9 || á tú shiñca hárīm im drór upāsthe
 vāsibhis takshatāśmanmáyiḥ | pári shvajadhvam dāśa
 kakshyābhir ubhé dhúrau prāti váhniṃ yunakta || 10 || ubhé
 dhúrau váhnir āpíbdamāno 'ntár yóneva carati dvijāniḥ |
 vānaspátim vāna āsthāpayadhvam ní shú dadhidhvam
 ákhananta útsam || 11 || káprin naraḥ kapṛithām úd dadbhā-
 tana codáyata khudáta vājasātaye | nisṭṭigryāḥ putráṃ á
 cyāvayotāya indraṃ sabādha ihā sómapītaye || 12 || 10 ||

Refresh the horses, and take from them the good work of ploughing. Equip a chariot laden with good fortune. Give water to your fields taken from wells, having wooden cattle troughs and a stone rim along with a receptacle like armour. Sweet water (of well is) for the drinking of men also. 7

Construct the cow-stall, for that is the drinking place of your leaders (of your men), fabricate armour, manifold and ample. Make cities of iron strong and impregnable; let not your ladle leak; make it strong and unbreakable. 8

O holy divine powers, I would like to draw your attention at this place of dedication and worship towards me for my protection. Our sacrifice pours milk for us, like a stately cow, yielding thousand streams of milk after having eaten fodder in plenty and having returned to their home (in the evenings). 9

Pour out the golden-tinted elixir into the wooden pitcher, fabricated with axes forged out of stones and girded one by one; fill up the herbal elixir in ten pitchers and process the juice. May you also harness the beast of burden (ox or horse) to the two poles of the chariot. 10

Within the two chariot-poles beast of burden, the car-horse goes pressed closely, as in his dwelling or at the sacrifice moves the person with two wives. May you place the "Lord of Forests" (the herbal elixir) in a wooden pot, and store up the juice in it without digging. (The wooden pot full of elixir is like a well which has not been dug). 11

O men, Lord of resplendence is the giver of happiness. May you invoke and evoke this giver of bliss and pleasure; love Him, be sportive with Him and then He would provide all food and sustenance. Invoke Him that He, the son of the suns, comes to you here in your closest proximity to your sacrifice and accepts your devotional expressions. 12

(१०२) दधुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-१२) प्राद्वर्षाण्यास्य सूतस्य भाम्यं चो नुव्वत क्रषि । दधुत्तर इन्द्रो वा देवता । (१, ३, १२)

प्रथमाद्वितीयाद्वादीनामृषां वृद्धी, (२, ४-११) द्वितीयापाभ्युप्योपहानाञ्च मिथुन् इन्द्री ॥

२०॥

प्र ते रथे मिथुकृतमिन्द्रोऽवतु धृष्णुया ।
 अस्मिन्नाजौ पुरुहूत श्रवाय्ये धनभक्षेषु नोऽव ॥१॥
 उत्स्य वातो वहति वासो अस्या अधिरथे यदजयत्सुहृत्सम् ।
 रथीरंभून्मुद्गलानी गविष्टो भरे कृतं व्यचेदिन्द्रसेना ॥२॥
 अन्तर्यच्छ जिघांसतो वज्रमिन्द्राभिदासतः ।
 दासस्य वा मघवन्नार्यस्य वा सनुतर्यवया वधम् ॥३॥
 उद्रो हृदमपिबज्रहृषाणः कूटं स्म तूहदभिमतिमेति ।
 प्र मुष्कभारः श्रवं इच्छमानोऽजिरं बाहू अभरत्सिपासन् ॥४॥
 न्यक्रन्दयन्मुपयन्त एनममेहयन्वृषभं मय्य अजिः ।
 तेन सूर्यं व शतवत्सुहृत्सं गवां सुद्वलः प्रधने जिगाव ॥५॥
 कर्कद्वे वृषभो युक्त आसीद्वावचीत्सारंधिरस्य केशी ।
 दुर्धैर्युक्तस्य ब्रवतः सहानस ऋच्छन्ति प्मा निष्पदो मुद्गलानीम् ॥६॥

102.

Prá te rátham mithūkṛitam índro 'vatu dhṛishṇuyá
 asmínn ājaú puruhūta śravāyye dhanabhakshéshu no 'va
 || 1 || út sma váto vahati váso 'syā adhiratham yád ájayat
 sahásram | rathír abhūn mudgalāni gávishtau bhāre kṛitām
 vy áced indrasēna || 2 || antár yaccha jígghānsato vājram in-
 drábhidásataḥ | dasasya vā maghavann áryasya vā sanutá
 yavayā vadhām || 3 || udnó hradám apibaj járhṛishāṇaḥ kú-
 ṭam sma trīnhád abhimātim eti | prá mushkábbhāraḥ śráva
 ichámāno 'jirám bāhū abharat síshāsan || 4 || ny àkranda-
 yann upayánta enam ámehayān vṛishabhām mādhyā ājéḥ
 téna sūbharvaṃ śatávat sahásram gávām mūdgalāḥ pra-
 dhāne jigāya || 5 || kakárdave vṛishabhó yuktá āsíd ávāvaci
 sárathir asya keśí | dúdher yuktásya drávataḥ sabhānasa ri-
 chánti shmā nishpádo mudgalānīm || 6 || 20 ||

102

May the resplendent head or leader, by His powers protect your chariot that has been left alone. Defend us, O much invoked, in this glorious fight against the raiders for the recovery of our wealth. ₁

The wind makes her garments flap, when she, the prowess of our resplendent Lord, wins a cart-load worth a thousand. In the quest of cattle, Mudgalani, the prowess of our Lord, has been the charioteer. The army of the resplendent king recovers the wealth seized in battles. ₂

O resplendent king, please strike with your bolt the assailants, who would kill us otherwise; ward off, O bounteous, the secret weapon of our foe, be he a heathen or one of our cultured race. ₃

Rejoicing, it (the bull yoked or the armoured tank or car) drinks to its full a pool of waters or liquid fuel; it cleaves the mountain peak, it goes against the enemy. Endowed with vigour, eager for fame, assailing the quick-moving foe, it seizes him, the foe, with both of its mechanized arms. (A conflict between the sun and clouds, or the soul and the evil tendencies). ₄

They approach the bull and make him roar in the midst of the battle. I, the resplendent sun, the subduer of the high spirits of the foes or clouds (*mudgala*), thereby gain in war hundreds and thousands of milch-cattle, well-nourished. ₅

The bull (or the armoured car) has been yoked for the destruction of the enemy; his long-haired, well-trained driver, the yoke-fellow, makes him roar; rushing on with the wagon of the irresistible yoked armoured car, the warriors coming forth go to pay tributes to the prowess of the king (*mudgalani*). ₆

॥११॥

उत प्रधिसुदहस्य विद्वानुपायुनग्वंसगमत्र शिक्षन् ।
 इन्द्र उदावत्पतिमघ्यानामरंहत पथाभिः ककुद्मान् ॥७॥
 शुनमेष्वज्यवरत्कपर्दी वरत्रायां दार्वानहमानः ।
 नृग्णानि कृष्वन्वहवे जनाय गाः पस्पशानस्तविपीरधत्त ॥८॥
 इमं तं पश्य वृषभस्य युञ्जं काष्ठाया मध्ये द्रुघुणं शयानम् ।
 येन जिगाये शतवत्सहस्रं गवां सुद्वलः पृतनान्येषु ॥९॥
 आरे अघा को न्वित्था देदशं यं युञ्जन्ति तन्वा स्थापयन्ति ।
 नास्मै तृणं नोदकमा भरन्त्युत्तरो धुरो वहति प्रदेदिशत् ॥१०॥
 परिवृक्तेव पतिविद्यमानद् पीप्याना कृचक्रेणेव सिञ्चन् ।
 पेषेप्यां चिद्व्यां जयेम सुमङ्गलं सितवदस्तु सातम् ॥११॥
 त्वं विश्वस्य जगत्त्र्यम्बुरिन्द्रासि चक्षुषः ।
 वृषा यदाजिं वृषणा सिपांससि चोदयन्वध्रिणा युजा ॥१२॥

utá pradbím úd ahann asya vidvān upāyunag vánsa-
 gam átra śikshan | indra úd āvat pátim ághnyānām
 ārañbata pádyābhiḥ kakúdmān || 7 || ṣunām ashtrāvy ācarat
 kapardī varatrāyām dáiv ānābyamānaḥ | nṛimñāni kṛiṇvān
 babāve jānāya gāḥ paspaśānās távishīr adhatta || 8 || imām
 tám paśya vṛishabbhāsya yūñjam káshṭhāyā mādhye dru-
 ghanām śáyānam | yéna jigāya śatāvat sabāsraṁ gávām
 múdgalah pṛitanájyeshu || 9 || āré aghá kó nv itthá dadarṣa
 yām yuñjānti tám v ā sthāpayanti | nāsmāi tṛiṇam nódā-
 kām ā bharanty úttaro dhuró yabati pradédiṣat || 10 || pa-
 rivṛiktéva pativídyam ānaṭ pípyānā kúcakreṇeva siñcān |
 eshaishyā cid rathyā jayema sumaṅgālaṁ sínavad astu sā-
 tám || 11 || tvām viśvasya jāgataṣ cākshur indrásī cākshu-
 shaḥ | vṛishā yád ājīm vṛishaṇā śishāsasi codāyan vādhrinā
 yujá || 12 || 21 ||

The sage (the King) has fitted up the frames of the car, has also harnessed the bull, and has trained him for his work. The resplendent king protects the lord of the inviolable (cows), and the bull or buffalo, rushes along with speed. 7

Wielding the goad, (the resplendent king) with the braided hairs proceeds happily, fastening the strap to the wooden pole of the car or waggon, and distributing riches to many people, and caressing the oxen he acquires vigour. 8

Behold this mace, the ally of the bull car, lying midway in the field of the battle, with which I, the swallower of passions and pride, have won hundreds and thousands of riches in war. 9

Who sees the evils near so closely? They stop the bull which they yoke; they stop; to him they provide neither fodder nor water. Being above (the bull), he bears the chariot-pole of the car and declares (victory of his lord on the opponents). 10

Just as a wife, who has been abandoned, rejoices to find her husband coming back again; and as a cloud expanding when pouring forth rain with the aid of the earth's disc, fully determined to succeed for our charioteer in the conflicts, may we win (the award). May good fortune (peace and prosperity), together with food, be given to all of us. 11

O resplendent Lord (or O resplendent sun), you are the eye of the whole world, when, O showerer (of benefits), urging on your two vigorous steeds, yoked to your car, you proceed to win battle with full confidence. 12

(१०३) पृथक्प्राप्तानां युधाम्

(१-११) ऋषोदत्तास्तस्य युधाम्नेत्रोऽप्रतिरथ ऋषिः । (१-१, ५-११) ऋषमादिपुत्रस्य वयस्यादि-
तत्तत्तन्निष्पन्नः, (५) वदुष्यां हस्ततिः, (१२) हारसा मया देवी, (१३) ऋषोदत्तामेन्द्रो
मत्तो वा वेपताः । (१-१२) ऋषमादिपुत्राणां विपुः,

(१३) ऋषोदत्ताध्यायुषुर् अन्वसी ॥

३१४

आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनाघ्नः क्षोमणश्चर्षणीनाम् ।
 संक्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतं सेनां अजयत्सुकमिन्द्रः ॥१॥
 संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुष्यवनेन धृष्णुना ।
 तदिन्द्रेण जयत तत्सहस्रं युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा ॥२॥
 स इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी संलब्धः स युध इन्द्रो गुणेन ।
 संसृष्टजित्सोमपा बाहुशूर्युः प्रघन्वा प्रतिहिताभिरस्ता ॥३॥
 वृहस्पते परि दीया रथेन रक्षोहामित्रौ अपवाधमानः ।
 प्रमज्जन्तेनोः प्रमृणो युधा जयत्सुसार्कमेष्पविता रथानाम् ॥४॥
 वृत्विषायः स्वर्विः प्रवीरः सहस्वान्वाजी सहमान उग्रः ।
 अभिर्वीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोविह ॥५॥
 गोत्रभिर्दं गोविदं वज्रबाहुं जयन्तमग्मं प्रमृणन्तमोजसा ।
 इमं संजाता अनु वीरयध्वमिन्द्रं सखायो अनु सं रमध्वम् ॥६॥

103.

Āśúḥ śiṣāno vṛishabhó ná bhīmó ghanāghanāḥ kshó-
 bhaṇaṣ carshaṇinām | samkrándano 'nimishá ekaviráḥ śa-
 táṃ sēnā ajayat sākám índrah || 1 || samkrándanenānimi-
 shēṇa jishṇúnā yutkāreṇa duṣcyavanéna dhṛishṇúnā | tád
 indreṇa jayata tát sahadhvam yúdhō nara iṣuhastena
 vṛishnā || 2 || sá iṣuhastaiḥ sá nishaṅgībhir vaśí sámśrashtā
 sá yúdhā índro gaṇéna | samśrishṭajít somapá bāhuṣardhy
 ūgrádhanvā prátihitābbhir ástā || 3 || brīhaspate pári diyā
 ráthena rakshohāmítrāṅ apabádhmānaḥ | prabhañján sé-
 nāḥ pramṛiṇó yudhá jáyann asmákam edhy avitá ráthānām
 || 4 || balavijñāyá stháviraḥ práviraḥ sáhasvān vājí sáha-
 māna ugráḥ | abhívīro abhísatvā sahojá jaítram índra rá-
 tham á tishṭha govít || 5 || gotrábhídam govídam vájrabā-
 huṃ jáyantam ájma pramṛiṇántam ójasā | imám sajātā
 ánu vírayadhvam índram sakhāyo ánu sám rabhadhvam
 || 6 || २२ ||

103

The powerful king is swift. He, like a formidable bull sharpens his horns; he is terrific; he stirs up the people, and slays his foes. He is loud-shouting, ever-vigilant, the chief of heroes; he conquers at once a hundred hosts. ₁

With the powerful king, who is loud-roaring, ever vigilant, the victorious, the warlike, the unconquerable, the daring, the hurler of arrows, the showerer, may you, O warriors, and leaders, overcome enemies in the combat. ₂

The king rules with the help of arrow-bearing warriors who are armed with swords. He is the subduer, the warrior, and is one who encounters a multitude of foes. He conquers those who encounter him. He is the drinker of the elixir. Being strong-armed and having a powerful bow, he shoots with well-aimed arrows. ₃

Come with your chariot, O Lord of vast kingdom, the slayer of wicked, driving off your enemies, crushing off enemies and demolishing them. O victorious in battle, may you be the defender of our chariots. ₄

O glorious king, you are known by the strength; you are mighty, herioc, overpowering, vigorous, enduring, and fierce. You are attended by heroes; assisted by mighty men, you are source of strength and the winner of wealth; may you ascend your triumphant chariot. ₅

O kindred warriors, fellow friends, follow the powerful king, who is the breaker of mountains, and the acquirer of water; who is armed with the thunderbolt, and who conquers the swift foe and destroying the enemy by his might, shows his zeal and courage. ₆

८२३॥

अभि गोत्राणि संहसा ग्राहमानाऽदुयो वीरः शतमन्युरिन्द्रः ।
 दुश्च्यवनः पृतनापादयुध्योऽस्माकं सेना अवतु प्र युत्सु ॥७॥
 इन्द्र आसां नेता वृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।
 देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ॥८॥
 इन्द्रस्य घृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुतां शर्व उग्रम् ।
 महार्मनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयन्तामुदस्यात् ॥९॥
 उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत्सवनां मामकानां मनींसि ।
 उद्ध्वहन्वाजिनां वाजिनान्युद्धवानां जयतां यन्तु घोषाः ॥१०॥
 अस्माकमिन्द्रः सृष्टेपु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु ।
 अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मां उ देवा अवता हवेषु ॥११॥
 अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ती गृह्णाणाङ्गान्यथे परेहि ।
 अभि प्रेहि निर्दह ह्यस्तु शोकैरन्धेनामित्रास्तमसा सचन्ताम् ॥१२॥
 प्रेता जयता नर इन्द्रो वः शर्म यच्छतु ।
 उग्रा वः सन्तु बाहवोऽनाधृष्या यथासथ ॥१३॥

abhi gotrāṇi sāhasā grāhamāno 'dayo vīrah śatāmanyur
 indrah | duścyavanāḥ pṛitanāśhā | ayudhyo 'smākam sēnā
 avatu prā yutsu || 7 || indra āsām netā bṛihaspátir dākshiṇā
 yajñāḥ purā etu sōmah | devasenānām abhibhañjatīnām jā-
 yantīnām marúto yantv ágram || 8 || indrasya vṛiṣhṇo váru-
 nasya rájña ādityānām marútām śárdha ugrām | mahāma-
 nasām bhuvanacyavānām ghósho devānām jāyatām úd asthāt
 || 9 || úd dharshaya maghavann áyudhāny út sātvanam mā-
 makānām mānañsi | úd vṛitrahān vājīnām vājīnāny úd rá-
 thānām jāyatām yantu ghóshāḥ || 10 || asmākam indrah
 sāmṛiteshu dhvajéshv asmākam yā íshavas tā jayantu | asmā-
 kam vīrá úttare bhavantv asmāñ u devā avatā háveshu
 || 11 || amíśhām cittām pratilobháyantī grīhāñāṅgāny apve
 párehi | abhi préhi nír daha hr̥tsú śókair andhénāmītrās
 támasā sacantām || 12 || prētā jāyatā nara índro vaḥ śárma
 yachatu | ugrā vaḥ santu bāhavo 'nādhṛishyā yáthāsatha
 || 13 || 23 ||

May the king, who is pitiless and heroic, who is invincible and irresistible, with hundredfold powers, and who overthrows armies, destroy the strongholds of enemies, and protect our armies in battles. 7

May the powerful king, the leader of these armies, may the spirit of wise and wealthy worshippers, and well-wishers be aroused; let the warriors march in the van of the destroying and victorious armies of divine powers. 8

May the mighty force of the showerer king, and of the royal protector, of the enlightened sages and brave soldiers, be ours. Very much high is the tempo of the magnanimous and high-minded warriors who cause the worlds tremble. 9

Bristle up, O bounteous; our weapons excite the spirits of our heroes; O slayer of evils, let the speed of the horses be accelerated; let the noises of the conquering chariots be increased. 10

When our banners and flags are raised high in concurrence, may the powerful king be our defender; may the arrows shot from our side be victorious; may our warriors be triumphant; O enlightened powers, protect us in battles. 11

Bewildering the senses of our foes, O poison-fed wind, seize their limbs and depart, attack them, causing injury to their hearts, with burns and pains; let our enemies be submerged in utter darkness. 12

Advance, O warriors, advance and conquer; the resplendent king is your sure repose and happiness. May your arms be strong, so that none injures you and victory becomes yours. 13

(१०४) अनुक्तप्रातिपदं सूक्तम्

(१-११) एकादशार्धस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रोऽद्वयः ऋषिः । इन्द्रो देवता । गिरुष ऋक् ॥

॥१०४॥

असावि सोमः पुरुहूत तुभ्यं हरिभ्यां यज्ञसुप याहि त्वयम् ।
 तुभ्यं गिरो विप्रवीरा इयाना दधन्विर इन्द्र पिवा सुतस्य ॥१॥
 अप्सु धृतस्य हरिवः पिवेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व ।
 मिमिक्षुयमद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वधस्व मदमुक्थवाहः ॥२॥
 प्रोग्मा पीति वृष्ण इयमि सत्यां प्रये सुतस्य हर्यश्च तुभ्यम् ।
 इन्द्र धेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्यां गृणानः ॥३॥
 ऊती शचीवस्तव वीर्येण वयो दधाना उदिजं ऋतज्ञाः ।
 प्रजावदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्युर्गुणन्तः सधमायासः ॥४॥
 प्रणीतिमिष्टे हर्यश्च सुष्टोः सुषुप्तस्य पुरुचो जनासः ।
 मंहिष्ठाभूति वित्तिरे दधानाः स्तोतार इन्द्र तव सूनृताभिः ॥५॥

104.

Āsāvi sōmaḥ puruhūta tūbhyam hāribhyāṃ yajñām ūpa
 yāhi tūyam | tūbhyam giro vípravīrā iyānā dadhanvirā
 indra pīhā sutāsya || 1 | apsú dhūtāsya harivaḥ pībhā nṛi-
 bhiḥ sutāsya jathāram pṛiṇasva | mimikshúr yām ādraya
 indra tūbhyam tébhir vardhasva mādām ukthavābah || 2 ||
 prógrām pītīm vṛiṣṇa iyarmi satyām prayai sutāsya hary-
 asva tūbhyam | indra dhénābbhir ihā mādayasva dbībhīr
 víśvābhiḥ śacyā gṛiṇānāḥ || 3 || ūtí śacīvas táva víryēṇa
 váyo dādhanā usīja ritajñāḥ | prajāvad indra mánusho du-
 roné tasthúr gṛiṇántaḥ sadhamādyāsah || 4 || prāṇitibhiḥ te
 haryasva susbtóḥ sushumnāsya pururúco jánāsaḥ | mánhi-
 shthām ūtīm vitīre dādhanā stotāra indra táva sūnṛitābhiḥ
 || 5 || 24 ||

104

O much-invoked effulgent Lord (or the Sun), the elixir has been effused for you; please come quickly to this place of sacrifice with your two steeds—the two energies to cherish our offerings; our praises recited by the mighty singers are flowing to you; may you accept our homage. ₁

O Lord of vigorous energies, at this ceremony, accept our offerings of divine elixir mixed with water (homage supplemented with a will to act), and fill your belly with the libation offered by the sages, which the constant efforts have expressed out for you (just as juice of a plant extracted with stones). May those of you who are carried by hymns enhance their exhilaration with (our words of praise accompanied with sacred rites). ₂

(O resplendent sire) of vigorous energies, showerer of benefits, I send you strong exhilarating elixirs that you may proceed (forward on your assignments). O resplendent, so well known for your prowess, be exhilarated at this ceremony with praises and with all customary rites. ₃

O powerful resplendent sire, people have assembled here in the house of the person (who is the institutor of the sacred public rite); these people are such noble persons as enjoy food, not alone, but along with their offsprings (and dependents), and are cognizant with the knowledge of eternal law and they have a full reliance in your protection and prowess. They glorify you and share your exhilaration. ₄

O Lord of vigour and energy, you are deservedly praised for your generosity as a bestower of wealth and happiness; through your guidance and munificence, people obtain most liberal help; every one praises you for your excellent favours, given to all and sundry without discrimination. ₅

३१५४

उप ब्रह्माणि हरिवो हरिभ्यां सोमस्य याहि पीतये सुतस्य ।
 इन्द्रं त्वा युज्ञः क्षममाणमानङ् द्वाश्चौ अस्यध्वरस्य प्रकृतः ॥६॥
 सहस्रवाजमभिमातिपाहं सुतेरणं मघवानं सुवृक्तिम् ।
 उप भृषन्ति गिरो अप्रतीतिमिन्द्रं नमस्या जरितुः पनन्त ॥७॥
 सप्तापो देवीः सुरणा अमृन्ता याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पृभित् ।
 नवति श्रोत्या नवं च स्रवन्तीद्वेभ्यो गातुं मनुषे च विन्दः ॥८॥
 अपो महीरभिः शस्तेरमुञ्चोऽजागरास्वधिं देव एकः ।
 इन्द्र यास्त्वं वृत्रतये चकथ नाभिर्विश्वायुस्तन्वं पुपुष्याः ॥९॥
 वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेनां पुरुहूतमीदृ ।
 आर्दयद्ब्रमकृणादु लोकं संसाहे शक्रः पृतेना अभिष्टिः ॥१०॥
 शुनं हवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसानो ।
 भृष्वन्तमुग्रमृतये समत्सु धन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥११॥

ūpa brāhmāṇi harivo haribhyaṃ sōmasya yāhi pītāye
 sutāsya | indra tvā yajñāḥ kshāmamaṇam ānaḍ dāṣvāṇ asy
 adhvarāsya praketaḥ ॥ 6 ॥ sahasravājam abhimātishāhaṃ su-
 téraṇam maghāvānaṃ suvṛiktīm | ūpa bhūshanti gīro āpra-
 tītam indraṃ namasyā jaritūḥ pananta ॥ 7 ॥ saptāpo devīḥ
 surāṇā āmṛiktā yābhiḥ sīndhum ātara indra pūrbhīt | na-
 vatīm srotyā nāva ca srāvantīr devēbhyo gātūm mānushe
 ca vindaḥ ॥ 8 ॥ apō mahīr abhiṣaster amuñcō 'jāgar āsv ādhi
 devā ēkaḥ | indra yās tvām vṛitratūrye cakārtha tābhir
 viśvāyus tanvām pupushyāḥ ॥ 9 ॥ vīreṇyah krátur indraḥ
 suṣastīr utāpi dhēnā puruhūtām itte | ārdayad vṛitrām ākri-
 nod n lokām sasāhé śakraḥ pṛitanā abhishtīḥ ॥ 10 ॥ ṣunām
 buvema maghāvānaṃ indram — ॥ 11 ॥ ²⁵ ॥

Lord of vigour and energy, come with your two powers to our adorations to accept our elixir of love and homage; O effulgent, the offering reaches you, who are enduring; cognizant of worship: you are the donor of the reward. ॥

Our praises celebrate the irresistible resplendent sire (Lord, or sun or the sire), the dispenser of abundant food, the overcomer of enemies, the delighter in the libation, the possessor of opulence, the well-praised; the adorations of the worshipper glorify him. ॥

The seven divine meandering rivers with which you, O resplendent sire, the destroyer of cities, replenish the ocean, flow unimpeded; you discover the nine and ninety flowing rivers and their path for Nature's bounties and men. ॥

You release the great waters from the malignant obstracter; you have been the only divine who watches over them; with those waters which you have employed for the destruction of darkneses, may you, all-vivifying resplendent sire, cherish your own glory. ॥

The radiant sun, the resplendent sire, is the chief of heroes, the accomplisher of great deeds, to whom praise is well-offered; the voice of praise lauds him, the invoked of many. He destroys devil of darkneses and creates light; he is radiant, the conqueror and overcomer of hostile forces. 10

We invoke for our protection the opulent radiant sun, distinguished in this combat; he is the leader in the food-bestowing conflicts; he is terrible in battles, the destroyer of foes, and the conqueror of wealth. 11

(१०५) पञ्चोत्तराध्यातमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्वाभ्य सुक्तस्य कीर्त्तो कर्मिनः सुमित्रो मुपतः विपयस्नवामा ॥ कृषिः । इन्द्रो देवता ।

(१) प्रयमर्चो गायत्र्युष्णिगा, (२, ७) द्वितीयाध्यातम्यो विप्रीतिरुक्मण्या, (३-९, ८-१०)

द्वितीयाध्यातम्योऽष्टम्याद्विप्रीत्यस्य चोष्णिगः, (११) एकादश्याय विष्णुष्य उन्म्यासि ॥

॥२९॥

कदा वंसो स्तोत्रं हर्षेत आवं ऋज्ञा रुध्वाः ।

दीर्घं सुतं वाताप्याय ॥१॥

हरी यस्य सुयुजा विव्रता वर्यन्तानु शेपा ।

उमा रजी न केशिनः पतिर्दन् ॥२॥

अप योरिन्द्रः पापज आ मर्तो न शश्रमाणो बिभीवान् ।

शुभे यद्युयुजे तविषीवान् ॥३॥

सचायोरिन्द्रश्चर्कष औ उपायुसः सपयन् ।

नदयोरिव्रतयोः शूर इन्द्रः ॥४॥

अधि चस्तस्यो केशवन्ता व्यचस्वन्ता न पुष्ट्ये ।

वनोति दिप्रभ्यां शिप्रिणीवान् ॥५॥

105.

Kadā vaso stotrām hāryata āva śmaśā rudhad vāh |
 dīrghām sutām vātāpyāya || 1 || hārī yāsyā suyūjā vīvratā
 vér ārvantānu śēpā | ubhā rajī nā keśinā pātir dān || 2 ||
 āpa yór indrah pápaja ā mārto ná śaśramāṇo bibhivān |
 śubhé yád yuyujé távishivān || 3 || sácāyór indraś cārkrisha
 āh upānasāh saparyān | nadāyor vīvratayoh śūra indrah
 || 4 || ādhi yās tasthaú kēṣavantā vyācasvantā ná pushtyaí |
 vanóti śprābhyām śiprinīvān || 5 || 26 ||

॥३०॥

प्रास्तौष्ट्वौजा ऋष्वेभिस्तुतश्च शूरः शर्वसा ।

ऋभुर्न क्रतुभिर्मातृरिषा ॥६॥

वज्रं यश्चक्रे सुहनायु दस्यवे हिरीमशो हिरीमान् ।

अरुतहनुरद्धते न रजः ॥७॥

prāstaud ṛishvaujā ṛishvébhis tatāksha śūraḥ śāvasā |
 ṛibhūr ná krátubhir mātāriṣvā || 6 || vājraṁ yāś cakré su-
 hānāya dāsyave hirīmaśó hīrīmān | árutahanur ádbhutam
 ná rájah || 7 ||

105

When will our praise reach you, O Lord of wealth, O lover of praises? When will you accept it and let loose the long-protracted blessings for showering rain? 1

To you belong the two vital energies, which like war-steeds, are well-trained, active, swift, courageous, brilliant as the two worlds. May you, O Lord of vital energies, bestow wealth upon us. 2

The sun repels obstructions and like a mortal tired and affrighted in the combat with the obstructive force (i.e. with dark clouds) and being associated with the forces of vital energies prepares for glorious victory. 3

The sun, the hero, the possessor of two energies, neighing and prancing like horses, the friend of man, for his exhilaration, comes mounted in his chariot, granting him prosperity. 4

He, who has mounted the two long-maned and all-pervading steed-like energies for the nourishment of the sacrificer, asks for love and devotional praise. The sun roars as if with his mighty jaws. 5

Possessor of glorious strength and associated with the glorious vital winds he inspires adoration; the hero abiding in the firmament works with his strength as the wise architects with their supreme designs and structures. 6

He is golden-bearded and Lord of vital powers, who makes the thunderbolt for the easy destruction of the demon of darkness, and who has irresistible jaws like the vast firmament. 7

अवं नो वृजिना शिशीह्युचा वनेमानृचः ।
 नाव्रह्मा यज्ञ कध्वजोपति त्वे ॥८॥
 ऊर्ध्वा चतं त्रेतिनी भृगुजस्य धृषु मज्ञान ।
 सृजनीवं स्वयंशमं सचायोः ॥९॥
 श्रिय ते पृश्निरुपसचनी भृच्छ्रिये दर्विरंगाः ।
 यया स्व पात्रे भिन्नस उत ॥१०॥
 शतं वा यदसुर्य प्रति त्वा मुमित्र इत्थास्तौदुमित्र इत्थास्तौत ।
 आत्रो यदस्युहत्ये कृत्सपुत्रं प्रात्रो यदस्युहत्ये कृत्सवत्सम ॥११॥

॥ अथर्ववेद, पञ्चमोऽध्यायः ॥

[पञ्चमः अध्यायः पञ्च १८, सूक्तानि ११, क्रमां १८५]

nābrahmā yajñā rīdbag jōshati tvé ॥ 8 ॥ urdhvā yāt te tre-
 tīnī bhūd yajñāsya dhūrshū sādman | sajūr nāvam svā-
 yasasam sácāyoh ॥ 9 ॥ śriyē te priṣṇir upasécanī bhūc chriye
 dārvir arepāḥ | yāyā své pātre sīncāsa út ॥ 10 ॥ ṣatām vā
 yād asurya prāti tvā sumitrā itthāstaud durmitrā itthāstaut
 āvo yād dasyuhātye kutsaputrām právo yād dasyuhātye
 kutsavatsām ॥ 11 ॥ 27 ॥

Pañcama 'dhyāyah.

अथ पञ्चोऽध्यायः ॥

(१८५) पदुत्तम्यतमं सूक्तम्

(१-११) एकदशचम्यास्य सूक्तस्य काव्यतो भुक्तोऽयं कविः । अभिनो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

उभा उ नूनं तदिदर्थयेथे वि तन्वाथे धियो वस्त्रापसेव ।
 सश्रीचीना यान्ते प्रेमजीगः मुदिनेय पृथ आ तैमथेथे ॥१॥

106.

Ubhá u nūnám tād íd arthayethe ví tanvāthe dhīyo
 vástrāpāseva | sadhīcīná yātave prēm ajīgaḥ sudīneva prī-
 ksha á taṁsayethe ॥ 1 ॥

Comminute, O the resplendent, our sins and shortcomings; may we by our hymns win over those who offer no hymns. The offering unaccompanied by sincere prayer and a will to exert accordingly, is not acceptable to you. 8

When three-fold fire burns high for you and rises up and rests on the top of cosmos, then accompanied by the sacrifice, you, the friend of man, ascend with joy on the glorious boat of heaven. 9

May the earth yield water (or may the cow furnish milk) for mixing with your love, the elixir; may the ladle for the mixture wherewith you pour it into your own vessel be free from defect. 10

When you, O mighty, give hundredfold riches, believers or the friendly ones praise you thus; unbelievers or unfriendly ones also praise you thus; you help the wise man, and destroy the wicked. 11

106

You both, twin divines (pair of day and night), hold the time-space creation (the ceremonials) spread out as two weavers weave cloths. The institutor of the rites praises you for the fulfilment of his desires. May both of you come united and hence this reminding. Please spread out food for us on this charming day. 1

उष्टरेव फर्वरेषु श्रयेथे प्रायोगेव श्वान्या शासुरेयः ।
 दूतेव हि षो यशसा जनेषु माप स्यात् महिषेर्वावपानात् ॥२॥
 साक्युजा शकुनस्येव पक्षा पक्षेव चित्रा यजुरा गमिष्टम् ।
 अमिरिव देवयोदीर्दिवासा परिज्मानेव यजथः पुरुत्रा ॥३॥
 आपी वो अस्मे पितरेव पुत्रोग्रेव रुचा नृपतीव तुर्ये ।
 इर्येव पुष्ट्ये किरणेव भुज्ये श्रुष्टीयानेव हवसा गमिष्टम् ॥४॥
 वंसगेव पूष्या शिम्वाता मित्रेव ऋता शतरा शतपन्ता ।
 वार्जवोचा वयसा घर्म्येष्टा मेघेष्वा संपर्याऽ पुरीषा ॥५॥

ushtāreva phārvareṣu śrayethe
 prāyogēva śvātryā śāsura éthaḥ | dūtéva hí shthó yaśásā
 jāneshu māpa sthātam mahishévāpānāt || 2 || sākamyújā
 śakunāsyeva pakṣhā paśvéva citrá yājura ā gamiṣṭam
 agnīr iva devayór dīdivānsā párijmāneva yajathaḥ purutrā
 || 3 || āpī vo asmé pitāreva putrōgrēva rucā nṛpātīva tur-
 yaí | iryeva puṣṭyaí kirāneva bhujaí śruṣṭīvāneva hāvam
 ā gamiṣṭam || 4 || vānsageva pūsharya śimbātā mitréva rītā
 śatārā śātapantā | vājevocā váyasā gharmyeshtā mēshe-
 veshā saparya pūrīṣā || 5 || १ ||

॥२॥ सृण्येव जर्भरी तुर्फरीतु नैतोशेव तुर्फरी पर्फरीका ।
 उदन्यजेव जेमाना मद्रेत ना मे जराय्वजर मरायु ॥६॥
 पत्रेव चर्चरं जारं मरायु क्षद्वैवार्येषु तर्नरीय उग्रा ।
 ऋभु नार्पन्वरमज्रा खरज्जुवायुने पर्फरत्तवद्वयीणाम् ॥७॥

srīnyēva jarbhārī turphārītū naitośēva turphārī parpha-
 rīkā | udanyajēva jēmanā maderū tā me jarāyv ajāram ma-
 rāyu || 6 || pajrēva cārcaram jāram marāyu kshādmevārthe-
 ya tartarītha ugrā | rībhū nāpat kharamajrā kharājru-
 rūr ná parpharat kshayaḥ rayīṇām || 7 ||

Like two plough bulls, you move towards those who fill you with oblations; you approach like two horses prepared for the fray in order to bring treasure; you are like two glorious messengers among the people. Please do not refuse to accept our offerings like two buffaloes forcibly taken away from the drinking trough. ₂

Connected together like the two wings of a bird, you come to our place of noble acts. Like two beautiful animals, you visit our place again and again. You are radiant as fire of the devout worshipper. Like two perambulating priests, you simultaneously bless many of our noble performances at several places. ₃

You are our kinsmen. Like two sons, or like two ferocious or fierce shining fires, or like two princes hastening to give protection, or like two bestowers of food you come to feed us. And again, like two luminaries for our joy and like two quick listeners, you come to our invocation. ₄

You are like two pleasantly moving well-fed bulls. You are like two bestowers of comforts. You are veracious; you are possessors of infinite wealth and you are happy. You may be compared to two horses plump with fodder or to two rams abiding in the firmament. You are to be nourished with food of knowledge and to be cherished with oblations. ₅

You are like two mad elephants bending their forequarters and smiting the foe, or you are like the two sons of brave men destroying foes, and cherishing friends; you are as bright as two water-born jewels; may you, O twin divines, render my decaying mortal body free from decay. ₆

Fierce twin divines, like two powerful heroes, you enable this moving, perishable mortal frame to cross over the obstructions as over water; extremely intelligent, like two artisans, your chariot, swift as the wind, attains its destination; it pervades all space and it freely distributes riches. -

घृमेव मधु जुठरे सनेक भगेविता तुर्फरी फारिवारम ।
 पुतरेव चचरा चन्द्रनिणिशानक्रङ्गा मनन्याइ न जग्मी ॥८॥
 वृहन्नेव गुम्भरेपु प्रतिष्ठा पादेव गाधं तरति विदाथः ।
 कणेव शासुरनु हि स्मराथोशेव नो भजते चित्रमघ्नः ॥९॥
 आरङ्गरेव मध्वरेवे सारधेव गवि नीचीनवारे ।
 कीनारेव स्वेदमासिष्विदना क्षामेवोर्जा म्यवमात्सचेथे ॥१०॥
 ऋध्याम स्तोमं सनुयाम वाजमा नो मन्त्रं सरथेहोप यातम् ।
 यशो न पुक् मधु गोष्यन्तरा भुतांशो अश्विनोः काममघ्राः ॥११॥

gharmeva madhu

jathare saneru bhagevita turphari pharivaram | patareva
 cacara candranirnin manaringa mananya na jagmī || 8 || bri-
 hanteva gambharehu pratishtam padeva gadham tarate
 vidāthah | karneva sasur anu hi smaratho 'nseva no bha-
 jatam citram apnab || 9 || arangareva madhv erayethē sara-
 ghēva gavi nicnabare | kinareva svedam asishvidana ksha-
 mevorja suyavasāt sacethe || 10 || ridhyāma stōmān sanu-
 yama vajam a no mantram sarathehopa yatam | yaso na
 pakvam madhu goshv antar a bhutanso asvīnoh kamam
 aprāh || 11 || २ ||

(१०७) भगोत्तपानतमं मृतम्

(१-११) एकादशोऽन्यास्य मृतस्याङ्गिरसो दिव्य क्रयिः प्राजापत्या दक्षिणा वा क्रयिता ।

दक्षिणा दक्षिणादत्तारो वा दत्ताः । (१-३, ५-११) प्रथमादिद्वयस्य पञ्चम्यादि-

स्तपयन्त्य विष्णुम्, (१) चतुष्टयाश्च गगतीं छन्दसीम् ॥

११॥ आविरभून्महि माघोनमेपां विश्वं जीवं तमसो निरंमोचि ।
 महि ज्योतिः पितृभिर्दत्तमागादुरुः पन्था दक्षिणाया अदर्शि ॥१॥

107.

Avir abhūn mahi māghonam esham visvam jivam tā-
 maso nīr amoci | mahi jyotiḥ pitṛibhir dattam agad urūḥ
 pantha dākshinaya adarṣi || 1 ||

With your bellies full of heavenly elixir, and like two sauce-pans, you preserve wealth. You are the destroyer of enemies. Armed with hatchets, moving like two flying birds, and with forms, beautifully shining like the moon, with speed of the mind, and both of you laudable, may you come forward to bless our benevolent deeds. ⁸

Like two expert swimmers (men) in deep waters, you find a resting place. Like two feet crossing a ford you find the fording place. Like two ears you recognize the voice of the reciter of your praises. Like two shoulders supporting the sacred works, come to attend and assist our sacred undertakings. ⁹

Like two loud-sounding clouds, you send forth the sweet rain. Like two bees, you bring to us your honey to bee-hive, which has its opening turned downwards. Like two labourers, you are dripping with perspiration and like a tired cow eating sweet herbage, you obtain strength. ¹⁰

May we have more and more of our praises. May we earn and give nourishing wealth and wisdom to others. May you come hither in the same chariot to our worship; and accept the sweet sacred oblations prepared out of milk products. Thus, a great naturist fulfils the aspirations of the seekers. ¹¹

107

The great splendour of the bounteous Lord (the sun) has become manifest for the rites of these pious men; the whole world (a part of this globe) is set free from the darkness; the vast light, bestowed by our ancestors, has come to us well in time. A clear gesture for the award of remunerative honorarium or charity has been made. ¹

उ॒षा द्वि॒वि दक्षि॑णावन्तो अ॒स्थुर्वे अ॒श्वदाः स॒ह ते सूर्ये॑ण ।
 हिर॒ण्यदा॑ अ॒मृत॒त्वं भ॑जन्ते वा॒सादाः सोम॑ प्र ति॒रन्तु आ॒युः ॥२॥
 दे॒वी पु॒र्तिर्दक्षि॑णा दे॒वय॑ज्या न का॒वारि॒भ्यो न॒हि ते पू॑णन्ति ।
 अथा॑ नरः प्र॒यत॑दक्षिणासोऽव॒यभि॑या ब॒हवः पू॑णन्ति ॥३॥
 शत॑धा॒रं वा॒युम॑र्कं स्व॒र्विदं नृ॒चक्ष॑स॒स्ते अ॒भि च॑क्षते ह॒विः ।
 ये पू॑णन्ति प्र च॒ यच्छ॑न्ति स॒ंगमे॑ ते दक्षि॑णां दु॒हते स॒प्तमा॑तरम् ॥४॥
 दक्षि॑णाग्रान्प्रथ॒मो हु॒त ए॒ति दक्षि॑णवान्ग्राम॒णीर॑ग्रमिति ।
 तमे॒व म॑न्ये नृ॒पति॑ जना॒नां यः प्र॑थ॒मो दक्षि॑णामावि॒वाय॑ ॥५॥

ucca divi dākshinavanto

asthur ye asvadah saha te suryena | hiranyadā amritatvam
 bhajante vasodah soma pra tiranta ayuh || 2 || daivi purti
 dakshina devayajya na kavāribhyo nabi té prinanti | atha
 narah prayatadakshinaso 'vadyabhiya bahavah prinanti
 || 3 || satadharam vayuni arkam svarvidam nricākshasas té
 abhi cakshate havih | ye prinanti pra ca yāchanti sangamē
 te dākshinam duhate saptamataram || 4 || dākshinavan pra-
 thamo hūta eti dakshinavan gramāṇir agram eti | tam eva
 manye nripatim jananam yāh prathamō dākshinam avivaya
 || 5 || ॥

"५" तमे॒व ऋषि॑ तसु ब्र॒ह्माण॑माहु॒र्यज्ञ॑न्त्यं सा॒मगा॑मु॒क्थ॒ज्ञास॑म ।
 स शु॒क्रस्य॑ त॒न्वो वेद॑ तिस्रो॒ यः प्र॑थ॒मो दक्षि॑णया रा॒ध ॥६॥
 दक्षि॑णाश्वं दक्षि॑णा गां द॒दाति॑ दक्षि॑णा च॒न्द्रमु॑त यद्वि॒रण्य॑म् ।
 दक्षि॑णां वनु॒ते यो न॑ आ॒त्मा दक्षि॑णां व॒र्म कृ॑णुते वि॒जान॑न् ॥७॥

tam eva rishim tam u brahmanam ahur yajnanyam sa
 magam ukthasasam | sā sukrasya tanvō veda tisro yah pra-
 thamo dākshinaya raradha || 6 || dākshinasvam dākshinā
 gam dadati dākshina candram utā yād dbīraṇyam | dākshi-
 nannam vanute yō na atma dākshinam vārma krinute vi-
 janan || 7 ||

The donors of charity rise high up in the society and are thus blessed in heaven. Those who give speed-horses in charity dwell with the sun; the givers of gold obtain immortality, and the givers of raiment prolong their life, O Dear. ²

The divine nourishing charity, which is a part of the sacrifice and public duty to the enlightened ones is not for those who go wrong and are sinful, for they do not gratify (any one with sacrifice). However, there are many men who through fear of incurring sin liberally give charity, and thereby gratify the divine ones. ³

Many of them out of the worshippers rightly offer oblation to the wind of the hundred streams, and several of them to the all conscious sun, and to the men-beholding divine ones. Many persons give charity in plenty at the time of festivities. This category of charity has been said to be the mother of seven i.e. the sustainer of seven priests. ⁴

He who brings charity is invited first; the head of a village bearing charity goes in front. I regard him as a king amongst men who initiates or first offers charity. ⁵

They call such a person a Ṛṣi (the seer), the Brahmana, (the learned), the leader of the sacred work, the chanter of the hymns, the reciter of the prayer; knower of the three forms of light, who while participating in any public activity starts with charity. ⁶

The one who gives horses in charity, gives cows in charity, gives gold and also silver in charity and bestows food, he himself, knowing the value of charity, puts on charity as his armour. ⁷

न भोजा मञ्जुर्न न्यर्थमीयुर्न रिप्यन्ति न व्यथन्ते ह भोजाः ।
 इदं यद्विभुं भुवंतं स्वध्वेतत्सर्वं दक्षिणेभ्यो ददाति ॥८॥
 भोजा जिग्युः सुरभिं योनिमग्रे भोजा जिग्युर्वध्वं या सुवासः ।
 भोजा जिग्युरन्तःपेयं सुराया भोजा जिग्युर्यं अहताः प्रयन्ति ॥९॥
 भोजायाश्वं सं रजन्त्याशु भोजायाम्ने कन्याश्च शुभ्रमाणा ।
 भोजस्येदं पुष्करिणीं च धेनुं परिष्कृतं देवमानेव चित्रम् ॥१०॥
 भोजमन्धाः सुषुवाहो वहन्ति सुवृद्धो वर्तते दक्षिणायाः ।
 भोजं देवातोऽवता भरेषु भोजः शत्रून्तस्मनीकेषु जेता ॥११॥

ná bhoja mamrur na nyartham iyur na rishyanti
 na vyathante ha bhojah | idam yad vísvam bhuvanam svas
 caitat sarvam dákshinaibhyo dadati || 8 || bhojá jigryub su-
 rabhám yónim agre bhojá jigryur vadhvam yá suvásah |
 bhojá jigryur antahpeyam suraya bhojá jigryur yé áhutah
 prayanti || 9 || bhojayasvam sam mrijanty asum bhojáyaste
 kanya sumbhamana | bhojasyedám pushkariníva vesma pa-
 rishkritam devamaneva citram || 10 || bhojam asvah sushtu-
 váho vahanti suvrid ratho vartate dákshinayah | bhojám
 devāso vata bhareshu bhojah satrun samanikeshu jeta
 || 11 || 4 ||

(१०८) महोत्तरदाततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशार्धस्यास्य सूक्तस्य (१, ३, ५, ७, ९) प्रथमावृत्तीयापञ्चमीः। गतमीनवर्मानामृचां
 पनयोऽसुरा अपत्यः, (२, ४, ६, ८, १०-११) द्वितीयावृत्तुर्पीषहवर्तमीदशम्येकादशीनाञ्च
 सरमा क्षपिका । (१, ३, ५, ७, ९) प्रथमावृत्तीयापञ्चमीनवर्मानामृचां सरमा,
 (२, ४, ६, ८, १०-११) द्वितीयावृत्तुर्पीषहवर्तमीदशम्येकादशीनाञ्च
 पनयो देवताः । पिबुषु छन्दः ॥

किमिच्छन्तीं सरमा प्रेदमानद् दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः ।
 कासोहिंतिः का परितक्म्यासीत्कुथं रसाया अतरः पर्यासि ॥१॥

108.

Kīm ichāntī sarāmā prédām ānad dūre hy ádhvā jágu-
 riḥ parācaḥ | kásméhitiḥ ká páritakmyāsīt kathám rasāyā
 atarah páyānsi || 1 ||

The givers of charity meet no death; they do not face destruction; they suffer no injury; the givers of charity suffer no pain. Charity gives them all this world and the world beyond. ॥

The givers (of charity) obtain fragrant home in the first priority; and then they win the cow and other sources of food. The givers win a bride who is beautifully attired. In the enjoyment provided to others verily lies the enjoyment of the givers. Such givers of enjoyment win the affection of those who might not have been cordial and friendly to them. ॥

For the giver of enjoyment, they deck out a fleet horse; such a giver verily gets a bride beautifully adorned; to the giver of enjoyment belongs this dwelling, adorned like a lake full of lotus flowers, delightful like a dwelling of the divine ones. ॥

Giver of enjoyments to others verily gets the horses capable of bearing heavy burdens. Highly prized luxury chariots and cars adorn the premises of the givers of charity. O divine, protect such a liberal giver in combats; may the giver be the victor over his foes in battles. ॥

108

(A dialogue between Saramā, the Intuition Faculty, a messenger of the Self, and Paṇis, the hoarders of wealth, the plunderers of divine cows, the obscurers of right understanding; Indra may be the Sun; cows may be the sun-rays and clouds, the obstructors of the sun rays, are the Paṇis).

(*Paṇis:*) With what objective has the Intuition Faculty come to this place? Verily, the way is long and difficult to be traversed by the persevering. What is the mission of your coming to us? What sort of wandering has been yours? How have you crossed the waters of the roaring firmament, the region of inner-most conflicts? ,

इन्द्रस्य दुतीरिषिता चरामि मूह इच्छन्तीं पणयो निधीन्वः ।
 अतिष्कदा भियसा तन्न आवत्तथा रसाया अतरं पर्यासि ॥२॥
 कीदृञ्चिन्द्रः सरमे का दृशीका यस्येदं दुतीरसरः पराकात् ।
 आ च गच्छान्मित्रमेना दधामाणा गवा गोपतिर्नो भवति ॥३॥
 नाहं तं वेदु दभ्यं दमत्स यस्येदं दुतीरसरं पराकात् ।
 न तं गृहन्ति स्रवतो गभीरा हता इन्द्रेण पणयः शयध्वे ॥४॥
 इमा गावः सरमे या ऐच्छः परि दिवो अन्तान्सुभगे पतन्ती ।
 कस्त एना अव सृजादयुध्युतास्माकमायुधा सन्ति तिम्ना ॥५॥

Indrasya dūtīr ishita carami maha
 ichanti panayo nidhir vah | atishkado bhiyasa tām na avat
 tātha rasaya ataram payansi || 2 || kīdrīn indrah sarame
 ka drisika yāsyedam dutir āsarah parakat | ā ca gachan
 mitram ena dadhamatha gavam gopatir no bhavāti || 3 ||
 nahām tam veda dābhyam dabhat sa yasyedam dutir asa-
 ram parakat | na tām gubanti sraavāto gabhira hata indrena
 panayah sayadhve || 4 || ima gavah sarame ya aīchah pari
 divo antan subhage patantī | kas ta ena ava sṛjad āyudhvy
 utāsmākam āyudhā santi tigmā || 5 || ५ ||

॥ असेन्या वः पणयो वचांस्यनिषव्यास्तन्वः सन्तु पापीः ।
 अर्षष्टो व एतवा अस्तु पन्था बृहस्पतिर्व उभया न सृज्यात् ॥६॥
 अयं निधिः सरमे अर्ध्रिबुध्नो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्न्यृष्टः ।
 रक्षन्ति तं पणयो ये सुगोपा रेकु पदमलकमा जगन्त्य ॥७॥

asenya vah panayo vacaṁsy anishavyas tanvah santu
 papih | ādhrishto va étavā astu pantha brīhaspatir va
 ubhayā na mṛlāt || 6 || ayam nidhīh sarame adribudhno
 gobhir asvebhir vasubhir nyrishtaḥ | rākshanti tam panayo
 ye sugopa reku padām ālakam a jagantha || 7 ||

(*Saramā:*) I have come as the appointed messenger of the Lord of resplendence, seeking our great treasures forcibly taken by you. O dark clouds of evil thoughts, my strong determination has sustained me all through the danger involved in crossing the waters. And thus I have passed over the waters of the river. ₂

(*Panīs:*) O messenger, O Sarama, what this resplendent Lord is like? What is the appearance of that person as whose messenger you have come to this place from afar? (Now Panīs say to one another:) Let her approach; let us make friends with her, and let her be the Lord of our cattle. ₃

(*Saramā:*) I do not believe that he can be subdued; he as whose messenger I have come to this place from afar, can defeat all of you. The deep rivers do not conceal him. You, O Panīs, when slain by Him, shall all of you sleep eternally (i.e. shall die). ₄

(*Panīs:*) O auspicious envoy, here are the cows, the rays, which you seek, stretching to the extremities of the sky. Who would give them up to you without resistance, without a combat? And (may you know) our weapons are sharp. ₅

(*Saramā:*) Your words, O Panīs, are not sufficient to defend you; your sinful bodies will not be equal to his arrows. May you have innumerable hurdles in your path. May our Lord of vast universe show no favour to either your words or to your persons. ₆

(*Panīs:*) O envoy, this treasure, secured in the (cave of the) mountain consists of cows, horses and riches; We, Panīs, protect it who are good watchers. All in vain, shall be your approach to this solitary spot. ₇

एह गमन्नुपयुः सोमशिता अयाम्यो अङ्गिरमो नवग्वाः ।
 न एतमृवं वि भजन्त गोनामथेतद्वचः पणयो वमन्ति ॥८॥
 एवा च त्वं सग्म आजगन्त्य प्रवीधता सहसा दंध्यन ।
 स्वसारं त्वा कृण्वे मा पुनर्गा अप ते गवां सुमगे भजाम ॥९॥
 नाहं वेद भ्रातृत्वं नो स्वसृत्वमिन्द्रो विदुराङ्गिरसश्च घोराः ।
 गोकामा मे अच्छदयुन्यदायुमपात इत पणयो वरीयः ॥१०॥
 दुरमित पणयो वरीय उद्गावो यन्तु मिनीर्कृतेन ।
 वृहस्पतिर्या अविन्दुनिगृह्णाः सोमो ग्रावाणं कपयश्च विप्राः ॥११॥

éhá gamann
 rishayah sómasita ayasyo angiraso navagvāh | tā etam ur-
 vam ví bhajanta gonam áthaitad vacāh panayo vamann it
 || 8 || eva ca tvam sarama ajagantha prabadhitā sahasa da-
 vyena | svasaram tva krinavai ma pūnar ga apa te gavam
 subhage bhajama || 9 || naham veda bhratritvam no svasri-
 tvām índro vidur angirasas ca ghorāh | gokāma me acha-
 dayan yād ayam apata ita panayo varyah || 10 || duram ita
 panayo varya ud gāvo yantu minatīr ritēna | brīhaspatir
 ya ávindan nigulbah somo gravana rīshayas ca víprāh
 || 11 || ॥

(१०९) नवोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) सप्तयस्यास्य सूक्तस्य पुष्ट्याङ्गी ब्रह्मपादिनी ब्रह्मशापा क्रपिका, शाप कर्त्तव्यताया वा क्रपिः । विश्वे देवा
 देवताः । (१-५) प्रथमादिपञ्चमी त्रिष्टुप्, (६-७) षष्ठीसप्तम्योभानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥७॥ तैऽवदन्प्रथुमा ब्रह्मकिल्बिषेऽकूपारः सलिलो मातरिश्वा ।
 वीळ्वहस्तपे उग्रो मयोरमृतापो देवीः प्रथमजा ऋतेन ॥१॥

Te 'vadan prathamā brahmakilbishé 'kuparah salilo ma-
 tarisva | viluharas tapa ugró mayobhuir apo devih pratha-
 majā ritēna || 1 ||

(*Saramā:*) Inspired with the celestial elixir, the seers, the fire-born enlightened ones of profound wisdom, acquainted with the intricacies of Nine Month's rites, led by a person of strong determination, shall come hither; they will divide this herd of cattle; then you, Panis, shall realize that you should not have spoken these words. ॥

(*Paṇis:*) You have indeed come hither, O divine messenger, constrained by divine power; we will share the wealth with you, O auspicious one. ॥

(*Saramā:*) I know neither fraternity nor sisterhood; the resplendent Lord and the fire-born know (my kindred); my masters, seeking the treasure, have, in fact, by now taken full control of your habitation when I have come; depart hence, O Panis; depart to a distant land. ॥

Go hence, O Paṇis, to a far-off distant land; please let the concealed cattle be now free; let them come forth in due order. No more their concealment, no further hiding. All of us, the Preceptor, the Lord of universe, the blissful, the seers of wisdom and the men of determination have found out their place of hiding. ॥

109

(Brahma = Bṛhaspati = Vacaspati = Lord Supreme, the same as Lord of Divine Speech. The latent, unmanifest or unspoken speech is called *Brahmajaya*, literally meaning the wife of Brahma. During the period of dissolution or *pralaya*, the speech left the husband or Brahma, as if the dissolution had been a sin on behalf of Brahma. The speech was restored to Brahma in a form which was audible and intelligible; this speech is known as *juhu*, and is used as the Vedic verses in the performance of *yajnas* or sacrificial rituals).

Several prime powers, e.g. the boundless one (*akuparah* or the Sun), the fluid plasma (*salilah*), the cosmic wind, the wide-consuming fire (*viduhara*); the intense heat, the bliss-bestowers, the divine or cosmic waters, who are the first-born sons of the Law-Born, discussed and reconsidered about the sin of Brahma (i.e. the entire ethics of *pralaya*). ॥

सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदहणीयमानः ।
 अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीदग्निर्होता हस्तगृह्या निनाय ॥२॥
 हस्तेनैव ग्राह्य आधिरस्या ब्रह्मजायेयमिति चेदवोचन् ।
 न दूताय प्रह्ये तस्य गुणा तथा राष्ट्रं गुपितं क्षत्रियस्य ॥३॥
 देवा एतस्यामवदन्त पूर्वे सप्तऋषयस्तपसे ये निषेदुः ।
 भीमा जाया ब्राह्मणस्योपनीता दुर्ध्वा दधाति परमे व्योमन् ॥४॥
 ब्रह्मचारी चरति वेविषद्विषः स देवानां भवत्येकमङ्गम् ।
 तेन जायामन्विन्दुद्बृहस्पतिः सोमेन नीतां जुह्वं न देवाः ॥५॥
 पुनर्वे देवा अददुः पुनर्मनुष्या उत ।
 राजानः सत्यं कृण्वन्ता ब्रह्मजायां पुनर्ददुः ॥६॥
 पुनर्दायं ब्रह्मजायां कृत्वी देवेभिरिक्विलिषम् ।
 ऊर्जं पृथिव्या भक्तायोरुगयमुपासते ॥७॥

some raja prathamō brahmajāyam punaḥ
 prayachad áhriniyamanah | anvartita varuno mitrá āsīd agnir
 hōta hastagrīhyā ninaya || 2 || hastenaiva grahya adhīr asya
 brahmajayēyam iti cēd avocan | nā dutaya prahye tastha
 esha tatha rashtram gupitam kshatriyasya || 3 || deva eta-
 syām avadanta pūrve saptarishayas tapase ye nisheduh |
 bhima jaya brahmanasyopanita durdham dadhati paramē
 vyōman || 4 || brahmacari carati vevishad vīshah sá devanam
 bhavaty ékam angam | tena jāyām anv avindad brīhaspatiḥ
 somena nītām juhvam nā devah || 5 || punar vaś deva adaduh
 punar manushya utā | rajanaḥ satyam kṛiṇvāna brahmaja-
 yām pūnar daduh || 6 || punardāya brahmajāyam kritvī de-
 vaś nīkilbisham | ūrjam prithivyā bhaktvāyorugayām ūpā-
 sate || 7 || 7 ||

First, Divine Love (*Soma*) without hesitation restored unspoken speech (*Brahmajaya*); in this supreme performance or sacrifice the cosmic water (*Varuna*) becomes the inviter, the pair of sun and fire (*Mitra-Agni*) become the ministrant priests, and they take her (the Speech, the bride of Lord Supreme) by the hand, and lead her (to her husband). ²

They, the divine powers speak to Supreme Lord: "This pledge of hers is to be taken by the hand. She is the wife of Lord Supreme (*Brahmajaya*). She has not made herself known to the messenger sent to seek her, so is the kingdom of ruling clan, the *ksattriya*, protected." ³

The ancient divine powers again speak about her; the seven seers are engaged in penance. She, the terrible and yet dear to God like wife, has been brought back (to her husband). The penance elevates sin to the highest heaven. ⁴

He leads the life of a Brahmacarin (life of celibacy) even adoring all Gods; he becomes a portion of the Gods; therefore, the Great Priest, the Lord Supreme, obtained his wife, brought to him first by Divine Love (*Soma*), as the Gods receive an offering. ⁵

The divine powers give her back again; men also give her back, and kings confirming the gift restore the lady of divine speech back again. ⁶

The divine powers, having given back God's speech, made her free from obscurity, and having partaken of the food of the earth, they sit down in the cosmic sacrifice where hymns and lyrics are sung in the praise of Lord Supreme. ⁷

(११०) दशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशधन्वास्त्य सूक्तस्य भागयोः त्रयस्रिंशन्दिशन्वो गमो वा ऋषिः । (१) प्रथमं
इज्यः समिद्धो वाग्निः, (२) द्विर्वायाम्भन्वतान्, (३) तृतीयाया इन्द्रः, (४) चतुर्थ्या बर्हिः, (५)
पञ्चम्या देवीदाराः, (६) षष्ठ्या उपतानक्तः, (७) सप्तम्या देव्यो होतारो ऋषेयसो,
(८) अष्टम्यास्त्रिंशो इत्यः सप्तवर्गिन्नाभास्त्यः, (९) नवम्यास्तृष्टाः, (१०) दशम्या
वतस्पतिः, (११) एकादशवाध स्यादाहूतयो देवताः । मिहुन् उन्मः ॥

४८॥

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान्यजसि जातवेदः ।
आ च वह मित्रमहश्चिद्वित्वान्तं दूतः कविरसि प्रचेताः ॥१॥
तनुनपात्पुत्र ऋतस्य यान्नान्मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व ।
मन्मानि धीभिरुत युज्ञमृन्धन्देवत्रा च कृणुष्वधुरं नः ॥२॥
आजुह्वान ईद्व्यो वन्युश्वा याह्यग्ने यमुभिः सजोषाः ।
त्वं देवानामसि यहु होता स एनान्यज्ञीषितो यजीयान् ॥३॥
प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्वाम् ।
व्यु प्रयते वितुरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्थोनम् ॥४॥
व्यचस्वतीरुर्विया वि श्रयन्तां पतिभ्यो न जनयुः शुम्भमानाः ।
देवीदारीं बृहतीर्विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥५॥

110.

Samiddho adya manusho duroné devo devan yajasi ja-
tavedah | a ca vaha mitramahas cikitvan tvam dutáh kavír
asi pracetah || 1 || tanunapat patbhá ritasya yanan mádhva
samanján svadaya sujihva | manmani úhibhír utá yajnam
rindban devatra ca krinuhy adhvaram nah || 2 || ájuhväna
idyó vandyas ca yahy agne vasubhih sajóshah | tvam de-
vanam asi yahva hota sä enan yakshishito yajíyan || 3 || pra-
cínam barhíh pradisa prithivya vastor asya vřijyate agre
ahnam | vy u prathate vitaram variyo devébhyo aditaye
syonam || 4 || vyacasvatir urviya ví şrayantām pátibhyo na
janayah súmbhamanaḥ | devir dvaro bñihatir vişvaminvā
devébhyo bhavata suprayanah || 5 || ॥

110

You have been kindled today, O all-pervading fire-divine, in the dwelling of the worshipper; you are divine; you sacrifice to the divine powers. Bearing oblation you pay respect to your intelligent friends; you are the wise; you are the far-seeing messenger (of the cosmic forces). (*Idhma*). ₁

O pure-tongued eternal fire-divine, may you flavour the paths of the sacrifice (that leads to success) and moisten them with the sweet elixir; elevating our praises and our ceremony by good understandings, convey our sacrifice to Nature's bounties. (*Tanunapat*). ₂

O fire-divine, you deserve praises and adoration; you are the invoker. Please come, being propitiated, along with wealth and treasure. O mighty, you are the invoker of Nature's bounties; may you, who deserve most our worship, carry our oblations to other Nature's bounties also. We solicit you for this favour. (*Idyah*). ₃

In the early hours of the day, the sacred grass, pointing eastwards, is strewn with the prescribed text as a covering for the earth (of the altar); then they spread it out far and wide as a pleasant seat for the divinities and the Mother Eternity to sit on. (*Barhis*). ₄

Expanding wide, throw the doors open to receive Nature's bounties, just as gracefully decorated wives receive their husbands. May these doors be spacious and wide capable of admitting all, and of giving them easy entrance. (*Devir-dvarah*). ₅

४९.३

आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उषासानक्ता सदतां नि योनीं ।
 दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं दधानि ॥६॥
 देव्या होतारा प्रथमा सुवाचा मिमांसा यज्ञं मनुषो यजष्ये ।
 प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता ॥७॥
 आ नो यज्ञं भारती तूयमेत्विळा मनुष्वदिह चेतयन्ती ।
 तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं स्योनं सरस्वती स्वपसः सदन्तु ॥८॥
 य इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपैरपिशं हृद्वनानि विश्वा ।
 तमद्य होतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान् ॥९॥
 उपावसृज त्मन्या समञ्जन्दवानां पाथं ऋतुया हवींषि ।
 वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥१०॥
 सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः ।
 अस्व होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि स्वाहार्कृतं हविरदन्तु देवाः ॥११॥

a sushvayantī yajate upake ushasanāktā sadatam nī
 yonau | divye yoshane brihatī surukmé ádhi sríyam sukra-
 pīsam dádbhāne || 6 || daivya hotara prathama suvaca mī
 mana yajnam manusho yájadhyai | pracodayantu vidatheshu
 karu pracinam jyotih pradīsa disānta || 7 || á no yajnam
 bharatī tūyam etv īla manushvad ihā cetayanti | tisro de-
 vir barbir edam syonam sarasvatī svápasah sadantu || 8 ||
 yá ime dyavapriithivī jánitrī rupaír ápiṁsad bhuvanani
 vīsva | tám adya hotar ishito yajīyan devám tváshtaram
 ihā yakshi vidvan || 9 || upavasrija tmanyā samanjan deva-
 nam patha ritutba haviṁshi | vānāspatīh samita devo agnīh
 svádantu havyam madhunā ghriténa || 10 || sadyó jató vy-
 amimīta yajnam agnīr devanam abhavat parogaḥ | asya
 hotuh pradīsy ritāsya vacī svabakritam havir adantu devah
 || 11 || ० ||

Pouring sweet dew, may the sacred day and night, even quite close to each other, sit down in the assigned place, like two celestial, majestic and richly ornamented damsels bearing beauty of glittering brilliance. (*Usasa-nakta*). 6

May the two celestial divine ministers, prior (to the terrestrial ones), instituting sacrifice, come and sit down to inspire us at our place of worship. They are the composers and reciters of praises and the invokers of the eastern fire with fine verses. (*Daivyau-Hotarau*). 7

May *Bharati* (Goddess of Enlightenment) and *Ida* (Divine Speech) come quickly to our place of worship, personified in features, and may *Sarasvati* (Divine Knowledge) also—the three gracious goddesses — sit down on their assigned seats. (*Tisro devih*). 8

To the Divine Architect, whom we have solicited here today, may you wise and venerable priests, offer oblations. He is the one who has decked the parental heaven and earth, and all the worlds with living forms. (*Tvastṛ*). 9

May you offer on your own initiative, at the proper season the anointed food and oblations invoking Nature's bounties. Let our Lord of Forests, the Immolator and the fire divine sweeten the oblation with honey and butter. (*Vanaspatih*). 10

The fire-divine, as soon as he is born, constructs a sacrifice. He has been the preceder of Nature's bounties. May the bounties partake of the oblation presented with the utterance of the syllable *svaha* through the voice of the invoker of the worship in the eastern direction. (*Svahakṛti*). 11

(१११) एकदशोत्तमपातनं सूक्तम्

(१-१०) दशयस्यास्य सूक्तस्य वैष्णोऽष्टादंष्ट्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्णु उच्यते ॥

३१.०॥

मनीषिणः प्र भरध्वं मनीषां यथायथा मतयुः सन्ति नृणाम् ।
 इन्द्रं सत्यैरेयामा कृतेभिः स हि वीरो गिरवणस्युर्विदानः ॥१॥
 ऋतस्य हि सदसो धीतिर्योत्सं गच्छंयो वृषभो गोभिर्गानद ।
 उदतिष्ठत्तन्निषेणा रवेण महान्ति चित्सं विव्याचा रजांसि ॥२॥
 इन्द्रः किल श्रुत्या अस्य वेदुः स हि जिष्णुः पथिकृत्सूर्यय ।
 आन्मेनां कृष्वन्नच्युता भुवद्गोः पतिर्दिवः सनुजा अप्रतीतः ॥३॥
 इन्द्रो महता महतो अणवस्य व्रतामिनादङ्गिरोभिर्गृणानः ।
 पुरुणि चिन्नि तनाना रजांसि द्वाधार यो ध्रुवः सत्यवाना ॥४॥
 इन्द्रो दिवः प्रतिमानं पृथिव्या विश्वा वेदुः सर्वना हन्ति शुष्णम् ।
 महीं चिद्वामाननोत्सूर्येण चास्कम्भं चित्कम्भनेत स्कभीयान् ॥५॥

111.

Manishinah pra bharadbham manisham yatha-yatha ma-
 tayab santi nrinam | indram satyair erayama kritébbih sa
 hí viro girvanasyur vídanah || 1 || ritasya hí sadaso dhítir
 ádyaut sam garshtayo vrisbabhó gobhir anat | úd atishthat
 tavishena ravena mahanti cit sam vivyaca rajañsi || 2 || in-
 drah kila srutya asya veda sa hí jishnúh pathikrít súr-
 yaya | an menam krinvann acyuto bhuvad goh patir diváh
 sanaja ápratitah || 3 || indro mahna maható arnavasya vra-
 taminád angirobbhir grinanah | puruni cin ní tatana rájañsi
 uadhara yo dharunam satyatata || 4 || indro diváh pratimá-
 nam prithivya víśva veda savana hanti śúshnam | mahim
 cid dyam atanot suryena caskambha cit kámbhanena ská-
 bhyan || 5 || 10 ||

111

O worshippers, offer your devotion to resplendent Lord in accord with your thoughts. Let us invoke our Lord with sincere adoration, for He loves songs of praise and is capable of granting our wishes. ₁

Sustainer of the firmament, the sun shines brightly, like the offspring of a cow which has borne only once, (and never the second time). He, the showerer of benefits, arises with loud roar and pervades the spacious regions. ₂

When He hears our praise, the resplendent Lord knows our wishes. He, the victorious, opens a path for the sun. Revealing the sacred knowledge, He, the unassailable, becomes the sovereign lord of the eternal earth, the sky and the whole universe. ₃

Sustained by the numerous energy principles, the resplendent sun by his might disperses the shrouding clouds, or makes them pour down abundant rain. He supports the wide-spread clouds also in the midspace. ₄

The resplendent Lord is verily the counterpart of heaven and earth; he is cognizant of all cosmic sacrifices. He is the slayer of obstructive forces (or clouds); He spreads out the spacious heaven, and illumines it with the light of the sun. Best of proppers, he props up the heaven with a prop, a beam of support. ₅

॥११॥

वज्रेण हि वृत्रहा वृत्रमन्तरदेवस्य शशुवानस्य मायाः ।
 वि धृष्णो अत्र धृपता जघन्थाथोभवो मघवन्वाहोजाः ॥६॥
 सचन्त यदुपसुः सूर्येण चित्रामस्य केतवो रामविन्दन् ।
 आ यज्ञक्षेत्रं ददृशे दिवो न पुनर्यतो नकिरद्वा नु वेद ॥७॥
 दुरं किले प्रथमा जग्मुरासमिन्द्रस्य याः प्रसवे ससुरापः ।
 कं स्विदग्रं कं बुध्न आसामापो मध्यं कं वो नूनमन्तः ॥८॥
 सृजः सिन्धूरहिना जग्रमानां आदिदेताः प्र विविज्र जवेन ।
 मुमुक्षमाणा उत या मुमुज्रेऽधेदेता न रमन्ते नितिकाः ॥९॥
 सध्रीचीः सिन्धुमुशतीरिवायन्त्सनाञ्जार अरितः पुर्मिदासाम् ।
 अस्तमा ते पार्थिवा वसून्त्यसे जग्मुः सुवृता इन्द्र पूर्वीः ॥१०॥

vājrena hí vritraha vritram astar adevasya susuvanasya
 mayah | ví dhrishno átra dhrishata jaghanthathabhavo ma-
 ghavan bahvojah || 6 || sacanta yád ushasah suryena citram
 asya ketavo ram avindan | a yan nakshatram dádṛṣe divo
 na punar yató nákir addha nu veda || 7 || duram kila pra-
 thamá jagmur asám índrasya yáh prasave sasrúr ápah |
 kvà svid ágram kva budbna asam ápo mádhyam kva vo
 nūnám ántah || 8 || srijáh síndhuñr ahina jagrasanan ad íd
 etah pra vivijre javena | mumukshamana uta ya mumucré
 dhéd etá na ramante nítiktāh || 9 || sadhrícīh síndhum usa-
 ur ivayan sanaj jará aritah purblííd asam | ástam á te
 parthiva vasuny asme jagmuḥ sunṛita indra pūrvīh
 || 10 || 11 ||

The slayer of the cloud of Nescience, you lay him low with the bolt of justice; O resolute supreme Lord, you always overcome by your powerful bolt, the devices of the impious wicked. Sure of your own strength, O bounteous Lord, you are verily strong-armed. 6

When the dawns are associated with the sun, his rays acquire wonderful beauty; but when (during the day-hours) the constellations of heaven are not seen, no one really knows his rays as he moves (across the space). 7

The first of those waters, which issue forth at the resplendent Lord's command, run away very far. Where is your beginning, O waters? Tell me as to where your root is and where your centre. Where indeed is your termination? 8

You set at liberty the streams of water which have been swallowed by serpentine clouds. These streams rush forth with rapidity; the waters which verily long to be liberated are set free, and thenceforth, the pure streams never come to a stop. 9

Combined into one, these streams hasten to the ocean, like loving wives to their husbands; the resplendent Lord, the witherer of foes, the demolisher of cities, has been their impeller from ancient times. May our oblations, the treasures of earth, and our copious praises proceed to the dwelling of the resplendent Lord. 10

(१३३) आदिशालाजननम् मृतम्

(१-१०) शनैर्गन्तव्यं मृत्योर्नमो नमो भवतः कृपिः । शरीरे श्वता । त्रिपुष्पं उन्मः ॥

1992

इन्द्र पिबं प्रनिकासं मृतस्य प्रातःस्रावस्तव हि वृषपीतिः ।
हर्षस्य हन्तवे शूर शत्रुनृकथेभिष्टे वीर्यांश्च प्र व्रवाम ॥१॥
यस्ते स्था मनमो जयीयानेन्द्र तेन सोमपेयाय याहि ।
तुयमा ते हरयः प्र व्रवन्तु वेभिर्यामि वृषभिर्मन्दमानः ॥२॥
हर्षित्वा वचन्मा सूर्यस्य श्रेष्ठे रूपेस्तन्वं स्पर्शयस्व ।
अस्माभिरिन्द्र सविभिर्हुवानः सश्रीचीनो भादयस्वा निषद्य ॥३॥
यस्य त्यक्तं महिमानं मर्दन्निमे मही रोदसी नाविबिकास ।
तदाक् आ हरिभिरिन्द्र युक्तेः श्रियेभ्याहि प्रियमल्लमच्छ ॥४॥
यस्य शश्वत्पिबौ इन्द्र शत्रून्नानुकृत्या रण्या चकथ ।
स ते पुरेधि तविपीमियति स ते मदाय सुत इन्द्र सोमः ॥५॥

112.

Indra pība pratikāmām sutāsya pratahsavas tava bī
 purvapītiḥ | harsasva hantave sura satrun ukthebhish te
 virya prā bravāma || 1 || yās te ratho manaso javiyan endra
 tena somapeyaya yāhi | tuyam a te harayah pra dravantu
 yēbhir yasi vrishabhir mandamanab || 2 || haritvata varcasa
 sūryasya śreshthai rūpāis tanvam sparsayasva | asmabhir
 indra sākhibhir buvanab sadhr̥cino madayasva nishadya
 || 3 || yasya tyāt te mahimanam madeshv imé mahi rodasi
 nāviviktām | tād ōka ā hāribhir indra yuktaśh priyēbhir
 yāhi priyām ānam ācha || 4 || yasya sasvat papivān indra
 satrun anānukṛitya ranyā cakārtha | sa te puramdhim ta-
 vishim iyarti sa te madaya suta indra somaḥ || 5 || 12 ||

112

O resplendent Lord, accept our laudations or loving praises, expressed at our morning prayers. You are the first to be thus invoked. O brave Lord, you verily rejoice in slaying your foes. We shall glorify your heroic deeds with hymns. 1

Come, O resplendent Lord, to our place of worship with your chariot, which is swifter than thought. Let your rays, the vigorous steeds, with whom you move delighted with good speed, hasten hither. 2

Decorate your form with most beautiful colours—with the golden radiance of the sun. Invoked by us, your friends, O resplendent Lord, please come with your associates, the vital elements, and be seated; please come here and be exhilarated. 3

O Lord, the vast heaven and earth cannot comprehend your exhilarating grandness. With your beloved strong bay-horses, harnessed to your chariot, you please come to our dwelling to partake of the sacrificial food that you love to have. 4

O resplendent Lord, you have ever been enjoying the elixir of joy, and in that exhilaration, you have been constantly destroying your enemies with your inimitable weapon. All glory to your divine elixir of love; it has been effused for you, for your exhilaration. 5

॥३॥

इदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्र पित्रा सोममेना शतक्रतो ।
 पूर्णं आहवो मदिरस्य मध्वो यं विश्व इदमिहयन्ति देवाः ॥६॥
 वि हि त्वामिन्द्र पुरुधा जनासो हितप्रयसो वृषभ ह्वयन्ते ।
 अस्माकं ते मधुमत्तमानीमा भुवन्त्सर्वना तेषु हर्य ॥७॥
 प्र ते इन्द्र पुर्याणि प्र नूनं वीर्यो वोचं प्रथमा कृतानि ।
 सतीनमन्सुरश्रथायो अद्रिं सुवेदनामक्रणोर्ब्रह्मणे गाम् ॥८॥
 नि पु सीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् ।
 न ऋते त्वत्क्रियते किं चनार महामकं मघवस्त्रिमर्च ॥९॥
 अभिरूपा नो मघवन्नार्धमानान्त्सखे बोधि वसुपते सखीनाम् ।
 रणं कृधि रणकृत्सत्यशुष्मार्भक्ते चिदा भजा राये अस्मान् ॥१०॥

idam te patram sanavittam indra pītra somam ena sa
 takrato | purna ahavo madirasya madhvo yam vīśva īd
 abhihāryanti devah || 6 || vī hī tvam indra purudha janaso
 hitāprayaso vrishabha hvāyante | asmakam te madhumatta-
 mānīma bhuvan savana teshu barya || 7 || pra ta indra pur-
 vyani pra nūnam virya vocam prathama kritani | satina-
 manyur asrathayo ādrim suvedanam akrinor brāhmane gam
 || 8 || nī shu sīda ganapate ganeshu tvam ahur vīpratamam
 kavīnam | na ritē tvāt kriyate kīm canare maham arkām
 maghavan citram arca || 9 || abhikhya no maghavan nādha-
 mānān sākhe bodhī vasupate sakhīnam | ranam kridhi
 ranakrit satyasushmabhakte | cid a bhaja rayé asman
 || 10 || 13 ||

Navamo 'nuvākah.

O resplendent Lord, your cup of devotional elixir, full of our love, has been long since provided by us; please drink the elixir from it; O performer of cent per cent selfless deeds, the goblet is full of the sweet elixir, a favourite of all divinities. 6

O resplendent Lord, showerer of benefits, men in so many places offer sacrificial food for your acceptance and invoke you. At all these sacrifices, you are invariably offered the sweet devotional elixir. May you take pleasure in them. 7

I will proclaim now, O resplendent Lord, your ancient first-achieved laurels. Determined to send rain to us, you do cleave the cloud; you make the (stolen) kine easily discoverable for the Supreme Lord. 8

O Lord of the mortals, please be seated among the associates. They regard you as the supreme sage among sages; without you, nothing is done here or at a distance; O bounteous Lord, listen to our great and wondrous adoration. 9

O bounteous Lord, friend of friends, Lord of treasure, we implore you; make us your devotee, make us wise, and be kind to us. O warrior, you are endowed with real strength; please fight for us and give us a share in the undivided riches. 10

[अथ दशमोऽनुवाकः ॥]

(११३) वयोदशोत्तमावतमं मृतम

(१-२०) दशमस्यास्य सृष्टस्य धर्मः दानप्रभेदेन क्रयः । इन्द्रो देवता । (१-२) प्रथमादितयः
प्रगती, (१०) दशम्याथ विष्णुं पृच्छति ॥

॥१५॥

तमस्य द्यावापृथिवी सचेतसा विश्वेभिर्दुर्वैरेणु शुष्ममावताम्
 यदेत्कृष्णानो महिमानमिन्द्रियं पीत्वी सोमस्य क्रतुमौ अवर्धत ॥१॥
 तमस्य विष्णुर्महिमानमोजसांशुं दधन्वान्मधुनो वि रक्षते ।
 दुर्वैरिन्द्रो मधवा स्यावर्धिवृत्रं जघन्वाँ अभवद्वैरेण्यः ॥२॥
 वृत्रेण यदहिना विभ्रदायुधा समसिंथा युधये शंसमाविदे ।
 विश्वे ते अत्र मृत्युः सह त्मनावर्धन्नुग्र महिमानमिन्द्रियम् ॥३॥
 जज्ञान एव व्यवाधत स्पृधः प्रापश्यद्दीरो अभि पौंस्यं रणम् ।
 अष्टद्विद्विमव सस्यदः सृजदस्तेभ्योनाकं स्वपस्यया पृथुम् ॥४॥
 आदिन्द्रः सुत्रा तविपीरपत्यत् वरीयो द्यावापृथिवी अवाधत ।
 अवाभरदृष्टितो वज्रमायसं शैवं मित्राय वरुणाय दाशुषे ॥५॥

113

Tām asya dyavapṛithivī sacetasā viṣvebhir devaīr ānu
 sushmām avatam | yād aīt kṛinvano mahīmanam indriyam
 pītvi somasya krātumau avardhata ॥ 1 ॥ tam asya viṣnur
 mahīmanam ojasansum dadhanvan madhuno vī rapsate |
 devēbhir īndro maghava sayavabhir vritram jaghanvan
 abhavad varenyah ॥ 2 ॥ vritrena yad ahina bibhrad ayudha
 samasthitha yudhaye sansam avide | viṣve te ātra marutah
 saba tmanavardhann ugra mahīmanam indriyam ॥ 3 ॥ jajñanā
 evā vy abadhata spridhah prapasyad viro abhī paṇsyam
 ranam | āvrisead adrim ava sasyādah sṛjād astabhan
 nakam svapasyaya prithum ॥ 4 ॥ ad īndrah satra tavishir
 apatyata vanyo dyavapṛithivī abadhata | avabharad dhri-
 shito vajram ayasam sevam mitraya varunaya dasushe
 ॥ 5 ॥ ॥

113

May the concurring heaven and earth, together with all the bounties, preserve that strength of the sun, whereby he obtained his vigorous might. When he comes showing his majesty and power, he drinks the elixir and becomes exceedingly strong. ₁

The divine all-pervading luminary (the sun), offering the portion of the life-giving elixir, glorifies his own vigour and greatness. The sun, the Lord of wealth, with the associated cosmic forces, having slain the clouds, becomes deserving of honour. ₂

When you encounter the indestructible dark cloud, wielding your weapons for combat, you acquire renown. All the associated vital principles of their own accord magnify the appropriate might, which rightly is yours, the resplendent sun. ₃

As soon as he comes to life, he encounters his assailants; the great hero entirely relies on his own manly prowess in war; he divides the cloud, sends forth the flowing waters, and with the determination to accomplish his benevolent assignments, sustains the vast celestial region. ₄

The sun advances with his vast forces; he overcomes with his might the foes, stationed far from each other between heaven and earth; with confidence, he wields his iron thunderbolt to do good to friendly and virtuous people, and the liberal donors. ₅

॥१५॥

इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो विरप्तिनं ऋघायतो अरंहयन्त मन्यवे ।
 वृत्रं यदुग्रो व्यवृश्मदोजसापो विभ्रतं तमसा परीवृतम् ॥६॥
 या वीर्याणि प्रथमानि कर्त्वा महित्वेभिर्यतमानो समीयन्तुः ।
 ध्वान्तं तमोऽव दध्वसे हुत इन्द्रो मृक्त्वा पूर्वहतावपत्यत ॥७॥
 विश्वे देवास्तो अघ वृष्ण्यानि तेऽवर्धयन्त्सोमवत्या वचुस्यया ।
 रक्षं वृत्रमहिमिन्द्रस्य हन्मनाग्निर्न जम्भैस्तृप्त्वज्ञमावयत् ॥८॥
 भूरि दक्षेभिर्वचनेभिर्ऋकभिः सख्येभिः सख्यानि प्र वीचत ।
 इन्द्रो धुनि च सुसुरि च दुम्भयञ्छद्दामनस्या शृणुते दुभीतये ॥९॥
 त्वं पुरुष्या भरा स्वश्व्या येभिर्मसै निवचनानि जंसन् ।
 सुगेभिर्विश्वा दुरिता तरेम विदो पु ण उर्विया गाधमद्य ॥१०॥

indrasyatra tavishibhyo virapsina rigbayato aranhranta
 manyave | vritram yad ugro vy avriscad ojasapo vibhratam
 tamasa parivritam || 6 || ya vryani prathanani kartva ma-
 hitvebhir yatamanau samiyatuh | divantam tamu 'va da-
 dhvase hata indro mahna purvahutav apatyata || 7 || visve
 devaso adha vrishnyani te 'vardhayan somavatya vacas-
 yaya | raddham vritram ahim indrasya hanmanagnir na
 jambhais trishv annam avayat || 8 || bhuri dakshebbhir vaca-
 nebbhir rkvabbiḥ sakhyebbiḥ sakhyani pra vocata | indro
 dhunim ca cumurim ca dambhayan chraddhamanasya sri-
 nute dabhitaye || 9 || tvam puruny a bhara svasvyā yebhir
 masais nivacanani sansan | sugebbhir visva durita tarema
 vido shu na urviya gadham adya || 10 || 15 ||

Then the waters rush forth to proclaim the might of the sun shouting loudly, and crushing (his foes), when fiercely he cuts such devilish forces to pieces by his strength as try to obstruct the water, and are encompassed by darkness. 6

In the first of those heroic acts performed by them both the groups (the sun and the clouds) make every effort to win with their utmost might. The sun wins and the devil cloud is slain; the thick darkness is destroyed. Verily, the sun through his might comes out victorious at the first challenge. 7

Then all Nature's bounties, magnify (O sun) your efforts with praise; they offer libations of loving elixir; and quickly defeat the devil, who is the obstructor of water. He is crushed by the slaughtering weapon of the sun, the supreme luminary just like the fire devours food with his teeth. 8

Celebrate the numerous benevolent acts of the resplendent sun, with clever affectionate praises, together with sacred hymns. May the resplendent sun always subdue the wicked, the cruel and the oppressor. He verily deserves the praise offered to him for glorification. 9

May you, O resplendent sun, (or the Supreme Lord) grant me ample riches and excellent horses (food and fuel) with which I may honour divine powers, proffering praise. With properly earned riches, let us cross over all our troubles and handicaps. May you accept our well-composed praises today. 10

(१४) चतुर्दशोत्तराश्वतमं मृतम

(१-१०) दशर्षस्यास्य सूक्तस्य वैश्यः सभिन्नापमो वषो वा क्रपिः । विश्वे देवा देवताः ॥ (१-३, १-१२)

प्रथमादिद्वयस्य पञ्चम्यादिषडुपाश्च त्रिष्टुप्, (४) चतुःस्थाश्च ऋगनी छन्दसाः ॥

३१६३

घर्मा समन्ता त्रिष्टुतं व्यापनुस्तयोर्जुष्टिं मातृश्रिं जगाम ।
 दिवस्पयो दिधिषाणा अवेपन्विदुर्देवाः सहस्रमानमर्कम् ॥१॥
 तिस्रो देष्ट्राय निर्रितीरुपासते दीर्घश्रुतो वि हि जानन्ति वह्नयः ।
 तासां नि चिक्युः कवयो निदानं परेषु या गुह्येषु व्रतेषु ॥२॥
 चतुष्कपर्दा युवतिः सुपेसा घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते ।
 तस्यां सुपर्णा वृषणा नि पदतुष्यन्ते देवा दधिरे भागधेयम् ॥३॥
 एकः सुपर्णः स समुद्रमा विवेश स इदं विश्वं भुवन् वि चष्टे ।
 तं पाकेन मनसापश्यमन्तितस्तं माता रेव्हि स उ रेव्हि मानरम् ॥४॥
 सुपर्णं विप्राः कवयो वचोभिरैकं सन्तं बहुधा कल्पयन्ति ।
 छन्दांसि च दधन्तो अध्वरेषु ग्रहान्तोर्मस्य मिमते द्वादश ॥५॥

114

Gharmā sāmāntā trivṛtam vy āpatas taylor jushtim ma-
 tarisva jagamā | divās payo didhishanaḥ aveshan vidur de-
 vāḥ sahasamananam arkam || 1 || tisro deshtraya nirritir āpa-
 sate dīrghasruto vī hī jananti vahnayab | tasam nī cikyuh
 kavayo nidanam pareshu ya gūhyeshu vratēshu || 2 || catush-
 kaparda yuvatīḥ supesa ghṛitāpratīka vayumani vaste |
 tāsyām suparnā vṛshana nī shbedatur yatra devā dadhirē
 bhagadhrēyam || 3 || ēkah suparnah sā samudrām ā vivesa
 sa idam visvam bhuvanam vī eashte | tam pakena mana-
 sapasyam antitas tam mata relhi sa u relhi mataram || 4 ||
 suparnam viprah kavayo vacobhir ekam santam bahudha
 kalpayanti | chandañsi ca dadhbato adhvareshu graban so-
 masya mimate dvadasa || 5 || 16 ||

114

The two sources of heat, fire and the sun, spreading to the limits of the horizon, have pervaded the threefold universe; the cosmic wind has come to give them service. The shining rays with the brilliance of the *Saman*, reach the adorable sun as well as they water the heaven (resulting in rainfall). 1

Three types of forces¹ are operative in this universe: disruptive, conjunctive and motivating. This fact is so well known to the widely-enlightened learned persons. The poet sages also verily know the source of generation of these forces—some of them are potential (or hidden), and the others active and kinetic. 2

The quadrangular altar, (as if, a maiden) youthful, handsome and decorated, bright with oblations, clothes herself in pious rites; the two birds (soul and the universal self)², the showerers of oblations, sit down thereon where the cosmic forces receive their share. 3

One of the birds passes across the firmament; he looks around and takes an integral view of this whole world; with innocent heart, I behold him from close quarters; his mother³ kisses him, and he kisses the mother. 4

The wise seers through their art, portray the bird⁴ into many forms, though he is only one and holding the seven metres at the sacrifice worship, they measure twelve community-cups of divine elixir. 5

1. *Three Nirṛtis*: three regions, earth, midspace and heaven or three forces: disruptive, conjunctive and motivating (rotational, vibrational and translatory energies) or three deities Agni, Vayu and Aditya.

2. Two birds: Supreme Self and lower self; *Brahman* and + *jīva*, or husband and wife, or the pair of *yajamana* (householder) and priest.

3. Mother = *Madhyamika vac*—sound of mid heaven; thunder.

4. One bird = *Ekam Suparnam* = Supreme Self, *Paramatman*.

॥१७॥

पट्विंशौश्च चतुरः कल्पयन्तश्छन्दांसि च दधन्त आद्वादशम् ।
 युज्ञं विमार्थं कवयो मनीष ऋक्सामाभ्यां प्र रथं वर्तयन्ति ॥६॥
 चतुर्दशान्ये महिमानो अस्य तं धीरा वाचा प्र णयन्ति मम ।
 आप्रानो तीर्थं क इह प्र वोच्येन पथा प्रपिबन्ते मृतस्य ॥७॥
 सहस्रधा पञ्चदशान्युक्था यावद्दयावापृथिवी तावदित्त ।
 सहस्रधा महिमानः सहस्रं यावद्ब्रह्म विष्टितं तार्वती वाक् ॥८॥
 कश्छन्दसां योगमा वेद् धीरः को धिष्ण्यां प्रति वार्चं पपाद ।
 कमृत्विजामष्टमं शूरमाहुर्हरी इन्द्रस्य नि विकाय कः स्त्वि ॥९॥
 भूम्या अन्तं पर्येकं चरन्ति रथस्य धूर्तु युक्तासौ अस्युः ।
 श्रमस्य दायं वि मजन्त्येभ्यो यदा यमो भवति हर्म्यं हितः ॥१०॥

shattrinsanṣ ca caturah kalpayantas chándānsi ca dá-
 dhata advadasam | yajnam vimaye kavayo manisha ṛikṣa-
 mabhyam pra rátham vartayanti || 6 || cáTURdasanyé mahi-
 mano asya tam dhira vaca pra nayanti sapta | apnanam
 tirtham ka iha pra vocad yena patha prapíbante sutasya
 || 7 || sahasradha pancadasany uktha yavad dyavapṛithivi
 távad ít tát | sahasradha mahimanah sahasram yavad brahma
 víshthitam távatī vak || 8 || kas chandasam yogam a veda
 dhīrah ko dhīshnyam prati vacam papada | kam ṛitvijam
 ashtamam suram ahur hārī indrasya ní cikāya kah svit
 || 9 || bhūmya antam pary eke caranti rathasya dhurshu
 yuktaso asthub | sramasya dāyam ví bhajanty ebhyo yada
 yamo bhāvati harmye hitah || 10 || 17 ||

Filling thirty-six and four¹ vessels, and holding the metres as far as twelve, detailing out the ceremony by their intelligence, the sages complete sacred Yajna with the verses of *Rc* and *Saman*. ⁶

There are fourteen others in his magistracy; seven sages conduct him by prayer who may declare to us the vast place of sanctity at this ceremony, and which is the path whereby they drink this life-giving elixir. ⁷

The fifteen chief forms are found in thousands of places; this is as vast as heaven and earth in measure; the thousand great cosmic powers are in a thousand cosmic places; the divine speech (*vak*) spreads forth as much and as far as the Creator (*Brahma*). ⁸

What sage knows the application of the metres? Who utters the words (the speech, *vak*) appropriate to the spirit of the functions of the different priests? Whom do they call the eighth of the priests, the independent? Who has done honour to the two bay-steeds (*Rk* and *Saman*) of the resplendent one? ⁹

Several of the rays (the steeds) proceed to the terminus of the earth; these rays, like horses, stand still harnessed to the yoke of the chariot; when the charioteer, the sun settles in his home, then other cosmic powers divide the labour-fatigue among them, as to provide relief. ¹⁰

1. Forty cups of wood or earthen ware in the *Agnistoma* sacrifice (Yv. VII-VIII.)

(११५) पञ्चदशोत्तरातमं सूक्तम्

(१-५) नवपेन्थाम्य सूक्तस्य धार्ष्ट्य उपपन्नं कपिः । अग्निदेवता । (१-७) प्रपमादित्तयां जगती,
(८) मष्टम्यान्विष्टुप , (९) नवम्याथ शकरी एतासि ॥

॥१८॥

चित्र इच्छिशोस्तरणस्य वक्षथो न यो मात्रावप्येति धातवे ।
 अनुधा यदि जीर्जनदधा च नु ववक्ष सद्यो महि द्रुत्वं चरन् ॥१॥
 अभिर्ह नाम धायि दक्षपस्तमः सं यो वना युवते भस्मना दत्ता ।
 अभिप्रसुरा जुह्वा स्वध्वर इतो न प्रोयमानो यवसे वृषा ॥२॥
 तं वो विं न द्रुषदै देवमन्धस इन्दुं प्रोथन्तं प्रवर्षन्तमर्णवम् ।
 आसा वह्निं न शोचिषा विरप्शितं महिव्रतं न सुरजन्तुमर्ष्वनः ॥३॥
 वि यस्य ते ज्रयसानस्याजर धक्षोर्न वाताः परि सन्त्यच्युताः ।
 आ रण्वासो युयुधयो न संत्वनं त्रितं नेशन्त प्र शिपन्त इष्टये ॥४॥
 स इदमिः कर्ष्वतमः कर्ष्वसखार्यः परस्यान्तरस्य तरुषः ।
 अग्निः पातु गृणतो अग्निः सुरीनमिर्ददानु तेषामवो नः ॥५॥

115

Citra ie chisos tarunasya vakshatho ná yo matarav
 apyeti dhatave | anudha yádi jjanad adha ea nu vaváksha
 sadyo máhi dutyam caran || 1 || agnir ha nama dbayi Jann
 apastamah sám yo vana yuvate bhásmana data | abhipra-
 mura juhva svadhvara mo na prothamano yavase- vrishā
 || 2 || tám vo vim na drushadam devam andhasa índum pro-
 thantam pravapantam arnavam | asa váhnim na śocísha
 virapsinam mahivratam ná sarájantam ádhvanah || 3 || ví
 yásya te jrayasanasyajara dhakshor na vatah pari santy
 acyutah | a ranvaso yuyudhayo ná satvanam tritam nasanta
 pra sishanta ishtáye || 4 || sa íd agníh kanvatamah kánvasa-
 kharyah parasyantarasya tárushah | agníh patu grīṇatō
 agníh surm agnir dadatu tesham ávo nah || 5 || 18 ||

115

Wonderful is the conveying capacity of this tender infant (i.e. of the fire-divine in carrying oblations to distances); he does not come to his parents to drink; indeed the udderless heaven and earth have given him birth. He immediately bears oblations to Nature's bounties; he is verily their messenger, and he fulfils this office with earnestness. 1

The most active fire-divine, the giver of wealth, is nourished with purified butter by the worshippers. His flames are like tooth to consume the forest which he can devour in no time. Devoutly worshipped with the uplifted goblet he is nourished like a lordly well-fed bull amidst fresh pasture. 2

(O devotees), glorify him, who like a bird rests upon a tree, demanding sacrificial food; he is clamorous, wood-consuming, water-shedding; he is like one who bears the oblation in his mouth. He is mighty with radiance; whilst he moves, he simultaneously illuminates paths, like the great luminary, the sun. 3

O imperishable fire-divine, the invincible, uninterrupted winds spread around you, while you are in rapid movement, always eager to consume forests. The priests with loud chants, like combatants shouting in a contest, offer you oblations. We glorify this mighty fire-divine stationed in the three regions. 4

This fire-divine is the most earnest of the worthiest resounder; he is the friend of those who praise him, the Lord, the destroyer of enemies, whether far off or near. May the fire-divine protect those who adore him. May he preserve those who offer oblations; may the fire-divine give us all that is good and also protection. 5

॥१९॥ वाजिन्तमाय सद्यसे सुपित्र्य तृषु च्यवानो अनु जातवेदसे ।
 अनुद्रे चिद्यो धृपता वरं सते मुहिन्तमाय धन्वनेदविष्यते ॥६॥
 एवाभिर्मतेः सह सुरिभिर्वसु ध्रुवे सहसः सुनरो वृभिः ।
 मित्रासो न ये सुधिता क्रतायवो द्यावो न युञ्जेरभि सन्ति मानुषान् ॥७॥
 ऊर्जो नपात्सहसावन्निति त्वोपस्तुतस्य वन्दते वृषा वाक् ।
 त्वां स्तोषाम त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः ॥८॥
 इति त्वामे वृष्टिहव्यस्य पुत्रा उपस्तुतासु ऋषयोऽवोचन् ।
 तौर्ध्वं प्राहि गृणतश्च सूरिन्वपुष्विष्ट्युर्ध्वार्सो अनक्षन्मो नम इत्युर्ध्वार्सो अनक्षन् ॥९॥

vājintamāya sāhyase supitrya tṛishū cyāvāno ānu jāta-
 vedase | anudré cid yó dhrishata varam saté mahíntamāya
 dhánvanéd avishyaté || 6 || evagmr martaih sahá sūribhir
 vāsu shtave sáhasah sūnáro nribhīh | mitraso ná ye sú-
 dhitā ritayavo dyavo ná dyumnaír abhí santi mánushan
 || 7 || ūrjo napāt sahasāvann íti tvopastutásya vandate vṛisha
 vāk | tvam stoshama tvaya suvira draghīya ayuh pratarám
 dádbhānāh || 8 || íti tvagne vrishtihávyasya putra upastutasa
 rīshayo 'vocan | tans ca pāhí gṛṇatāṣ ca surm vashad va-
 shaḥ íty ūrdhvāso anakshan namo namia íty urdhvaso ana-
 kshan || 9 || 19 ||

(११९) ऋग्वेदोक्तपद्यतमं सूक्तम्

(१-९) नषर्धस्वात् सूक्तस्य स्वर्गोऽसिधुतोऽग्निर्धुतो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता । मित्रा वृषा ॥

॥२०॥ पिबा सोमं महत इन्द्रियाय पिबा वृत्राय हन्तवे शविष्ठ ।
 पिब राये शर्वसे ह्यमानः पिब मध्वस्तूपदिन्द्रा वृषस्व ॥१॥

Pibā somam mahatā indriyāya pība vṛitrāya hāntave
 savishtha | pība raye savase huyāmanah pība mādhras tri-
 pad indra vṛishasva || 1 ||

O fire-divine, you have fair ancestors; I have arrived without delay to praise you. You are the most bountiful bestower of food, the overcomer of foes, and the all-knowing. I offer my best to this (fire-divine), who is the most mighty, all-pervading, and our protector in all calamities. ॥

In this manner, this fire-divine, the source of strength, is glorified by us, his worshippers, and other pious mortals, for the sake of wealth. Men who are well-disposed as friends, who are true to the eternal order, overcome hostile men through his divine might. ७

“O source of strengthening food, O victorious fire-divine”, with such praises and invocations, let us shower forth oblations, and revere you. Through you let us obtain brave sons, enjoying long protracted life. ॥

Thus, O fire-divine, the seers, the chanters, the worshippers during the season of rains, celebrate you. May you protect them and protect other pious worshippers. With uplifted faces, calling out “*Vasat*, (hail! hail!), they reach you; with uplifted faces they reach you, calling out “*namas*, *namas* (salutations! respects!)”. ॥

116

O resplendent, O mighty one, drink the divine elixir for the invigoration of your good virtues; drink it for the destruction of evil tendencies; drink when invoked for wealth, for strength. Drink the exhilarating elixir, and being satisfied, O resplendent, shower down (blessings). १

अस्य पिब क्षुमतः प्रस्थितस्येन्द्र सोमस्य वरमा सुतस्य ।
 स्वस्तिदा मनसा मादयस्त्वावाचीनो रेवते सोमगाय ॥२॥
 ममत्तु त्वा दिव्यः सोम इन्द्र ममत्तु यः सुयते पार्थिवेषु ।
 ममत्तु येन वरिवश्चकर्थं नमत्तु येन निरिणासि शत्रुन् ॥३॥
 आ द्विवर्ही अभिनो यात्विन्द्रो वृषा हरिभ्यां परिपिक्तमन्धः ।
 गव्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा खेदामरुद्राहा वृषस्व ॥४॥
 नि तिग्मानि आशयन्म्राक्ष्यान्वव स्थिरा तनुहि यातुजूनाम् ।
 उग्राय ते सहो बलं ददामि प्रतीत्या शत्रुन्विगृहेषु वृश्च ॥५॥

asya piba kshumatah prasthita-
 syendra somasya varam a sutasya | svastida manasa mada-
 yasvarvacino revate saubhagaya || 2 || mamattu tva divyah
 soma indra mamattu yah suyate párbhiveshu | mamáttu
 yena varivas cakarthā mamattu yena nirinasi satrun || 3 ||
 á dvibarha amino yatv indro vrisha haribhyam parishiktam
 andhab | gavy á sutasya prábhritasya madhvah satra khe-
 dam arusaha vrishasva || 4 || ní tigmáni bhrasayan bhras-
 yany ava sthira tanuhi yatujunam | ngraya te saho balam
 dadami pratitya satrun vigadésu vrisca || 5 || 20 ||

॥१॥ व्य॒र्य इन्द्र तनुहि श्रवा॑न्सो॒जः स्थिरे॒व धन्व॑नोऽभि॒र्मातीः ।
 अस॒द्रय॑ग्वावृ॒घानः स॒हो॒मिरनि॑ष्टस्तु॒न्वा वावृ॑धस्व ॥६॥
 इदं इ॒विर्म॑धवन्तु॒भ्य रतं॑ प्रति॒ सम्रा॑ळइ॒णानो गृ॑भाय ।
 तु॒भ्य सु॒तो म॑धवन्तु॒भ्य प॒क्वोऽ॒र्द्धीन्द्र पिब॑ च प्रस्थितस्य ॥७॥

vy arya indra tanuhi sravansy oja sthireva dhanvano
 bhímatih | asmadryag vavridhanah sahobhir anibbrishtas
 tanvām vavridhasva || 6 || idam havir maghavan túbhyam
 rātam prati samraḥ ahrínano gribhaya | túbhyam suto ma-
 ghavan túbhyam pakvò 'ddhindra píba ca prasthitasya
 || 7 ||

Drink, O resplendent, your excellent portion of this renowned elixir effused and poured forth. O giver of prosperity, please be delighted in your mind, and please turn towards us to bless us with riches and for the sake of happiness. ₂

O resplendent, may the celestial elixir exhilarate you; may that which is effused at our terrestrial rites and performances exhilarate you. May that exhilarate you since under its influence, you have been bestowing wealth to us. May this elixir exhilarate you whereby you scatter all our foes (or all our wickedness). ₃

O resplendent, who deserves the two-fold adoration, who goes everywhere, who is the showerer of benefits, please come to bless the offered sacrificial food with your two-fold bay-steed-like energies (physical and spiritual). O slayer of enemies, exhilarated at our sacrifice by drinking the elixir effused upon the earth, please rush like a bull upon our exhausted enemies. ₄

O sun, brandishing your penetrating shining radiations, pierce the solid bodies of our wicked and evil worms and germs. I give such oblations to you as would eradicate henceforth vicious pollutions, and then you with your might would be able to assail the enemies (virus infection), and cut them to pieces in the midst of their clamour and activity. ₅

O resplendent, please stretch out for us food of various kinds; stretch out your strength like strong bows against our enemies. You are mighty and possess immense vigour. You have irresistible strength indeed; please do augment your form (for our sake). ₆

O sovereign, the bounteous, to you we present this oblation; accept it, not displeased; for you, O bounteous one, the libation is effused; for you the cake has been toasted; accept it, resplendent, and drink the libation poured (upon the altar). ₇

अदीदिन्द्र प्रसितेमा हवींषि चनो दधिष्व पचतोत सोमम् ।
 प्रयस्वन्तः प्रति हयामसि त्वा सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः ॥८॥
 प्रेन्द्रामिभ्यां सुवचस्यामियमि सिन्धोविव प्रेरयं नावमर्कैः ।
 अया इव परि चरन्ति देवा ये अस्मभ्यं धनदा उद्भिदश्च ॥९॥

laddhid indra prāsthitema baviṁshi cano dadhishva pa-
 catōtā somam | prāyasvantahḥ prati baryamasi tva satyāḥ
 santu yajamanasya kamah ॥ 8 ॥ prēndragñibhyāṁ suvacasyam
 iyarṇi sīndhav iva prērayamḥ navam arkāḥ | āyā iva pāri
 caranti deva ye asmābhyam dhanadā udbhidaḥ ca ॥ 9 ॥ २॥

(११७) समदशोत्तरपाततमं मूलम्

(१-९) नवर्षस्यास्य सृष्टत्वाङ्गिरतो मिश्रुर्कपि । धनाप्रदानं देवता । (१-२) प्रयमाद्वितीययो-
 क्तौर्बोवंगती, (१-९) कृतीयादिसप्तानाम् मिश्रुष्वभ्यन्तरी ॥

॥२२॥ न वा उ देवाः क्षुधमिद्वधं ददुरुताशितमुषं गच्छन्ति मृत्युवः ।
 उतो रयिः पृणतो नोप दस्यत्युतापृणन्मर्दितारं न विन्दते ॥१॥
 य आघ्राय चकमानाय पित्वोऽन्नवान्त्सन्नफितायोपजग्मुषे ।
 स्थिरं मनः कृणुते सेवते पुरोतो चित्स मर्दितारं न विन्दते ॥२॥
 स इन्द्रो जो यो गृहवे ददात्यन्नकामाय चरति कृशाय ।
 अरमस्ते भवति यामहता उतापरीपु कृणुते सखायम् ॥३॥

117

Nā vā n devāḥ kshúdbam íd vadhamḥ dadur utāṣitam
 upa gachanti mṛityavaḥ | utó rayiḥ pṛinató nópa dasyaty
 utapṛinan mardítāramḥ na vindate ॥ 1 ॥ yā ādhraya cakamā-
 náya pitvó 'nnavān sán raphitayopajagnushe | sthirám
 manahḥ kṛinuté sévate puróto cit sá mardítāramḥ na vindate
 ॥ 2 ॥ sa íd bhojo yo grīhāve dādāty ānnakamaya carate
 krisāya | āram asmai bhavati yamahuta utaparishu kṛinute
 sakhayam ॥ 3 ॥

Accept, O resplendent, these oblations placed upon the altar; accept the food, cooked herbs, and the elixir. With these sacrificial viands, we delight you. Let the aspirations of the institutor of the ceremony be fulfilled. ॥

I direct my eulogy to the Lord of resplendence and to fire-divine. Through the sacred prayers, I direct my praises like a boat launched upon the ocean. Nature's bounties seem to favour us like priests. They are the bestowers of riches and they utterly destroy our foes. ॥

117

The divine powers have not assigned hunger as the cause of death; since deaths come to them also who have been eating well. The riches of the one who liberally gives do not diminish; on the other hand, he finds no consoler who gives not. १

If the man, possessed of food, hardens his heart against the person famishing for want of nourishment and does not give to a person who comes abegging and is needy and if the miser pursues his own enjoyment even before him, that man also finds none to console him. २

Bounteous is he who gives food to the needy and helps a person who wanders in distress; to him there is an ample recompense, and he ultimately contracts friendship with those also who now oppose him. ३

न स सखा यो न ददाति सख्यं सचाभुवं सचमानाय पितृवः ।
 अपास्मात्प्रेयान्न तदोको अस्ति पृणन्तमन्यमरणं चिदिच्छेत् ॥४॥
 पृणीयादिन्नाधमानाय तज्यान्द्राधीयासुमनु पश्येत् पन्थाम् ।
 ओ हि वर्तन्ते सख्येव चक्रान्यमन्यसुषे तिष्ठन्त रायः ॥५॥

na sa sakha yo na dadati sakhya sacabhave
 sacamanaya pitvah | apasmat preyan na tad oko asti pri-
 nantam anyam aranam eid ichet || 4 || priniyad in nadha-
 manaya tavyan dragniyansam anu pasyeta pantham | o hi
 vartante rāthyeva cakranyam-anyam upa tishṭhanta rayah
 || 5 || 22 ||

॥२३॥ मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः सत्यं ब्रवीमि वृध इत्स तस्य ।
 नार्यमणं पुष्यति नो सखायं केवलाघो भवति केवल्लादी ॥६॥
 कृषन्तिफाल आशितं कृणोति यन्नजान्तमपं वृक्के चरित्रैः ।
 वदन्ब्रह्मावदतो वर्नीयान्पृणन्नापिरपृणन्तमभि प्यात् ॥७॥
 एकपाद्भूयो द्विपदो वि चक्रमे द्विपात्रिपादमभ्येति पश्चात् ।
 चतुष्पादेति द्विपदामभिस्वरे संपश्यन्पृक्कीरुपतिष्ठमानः ॥८॥
 समो चिद्धस्तो न समं विविष्टः समतारां चिन्न समं दुहाते ।
 यमयोश्चिन्न समा वीर्याणि ज्ञाती चित्सन्तो न समं पृणीतः ॥९॥

mogham annam vindate apracetāḥ satyām bravimi va-
 dha it sa tasya | naryamanam pushyati no sakhayam keva-
 lagho bhavati kevaladī || 6 || krishann it phala asitam kri-
 noti yann adhvanam apa vrinke caritrah | vādan brahmā-
 vadato vaniyan prinann apir aprinantam abhī shyat || 7 ||
 ekapad bhuyo dvipado vi cakrame dvipat tripadam abhy
 eti pascāt | eatushpād eti dvipadam abhisvare sampasyan
 panktir upatishṭhamaanah || 8 || samau eid dhastau na samam
 vivisṭah sammātara ein nā samām duhate | yamayos ein
 nā sama viryani jnatī cit santau nā samām printah
 || 9 || 23 ||

He is not a friend and comrade who gives not food to a friend, to an associate, to a companion. (What a pity if) disappointed goes the needy from his house. Let him rather seek help at the door of a more liberal person. 4

It is expected of every rich man to satisfy the poor implorer; let the rich person have a distant vision (for a rich of today may not remain rich tomorrow). Remember that riches revolve from one man to another, as revolve the wheels of a chariot. 5

The foolish man, that shows no hospitality, acquires food in vain. I speak the truth (when I say) that food shall cause his ruin. He finds no faithful comrade nor a friend; he who eats alone verily eats nothing but a sin. 6

The ploughshare furrowing the field provides food (for the ploughman to eat). Having left his foot prints, a man travelling along a road cuts a path for others to follow. The wise preceptor expounding the Vedas (for others) is better than one who is not expounding it to others. The honour of kinsmanship goes to one who gives, and not to him who gives not. 7

He, who has but one foot, takes a longer time on a journey than he who has two; he who has two feet comes after him who has three; he who has four feet comes up overtaking the two-footed and the three-footed, beholding their traces as he passes by. 8

The two hands are alike, but they do not perform the same work; two cows calving at the same time do not yield the same milk; two twins have not the same strength; two persons of the family do not display equal liberality. 9

(११८) अष्टादशोत्तरयाततमं सूक्तम्

(१-९) नवचम्यास्य सूक्तस्यामहीयष उरुक्षय ऋषिः । रक्तोद्वाग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२५॥

अग्ने हंसि न्यःत्रिणं दीद्यन्मर्त्येष्व । स्वे क्षये शुचिव्रत ॥१॥
 उत्तिष्ठसि स्वाहुतो घृतानि प्रति मोदसे । यत्वा सुचः समस्थिरन् ॥२॥
 स आहुतो वि रोचतेऽग्निरिच्छेन्यो गिरा । सुचा प्रतीकमज्यते ॥३॥
 घृतेनाग्निः समज्यते मधुप्रतीक आहुतः । रोचमानो विभावसुः ॥४॥
 जरमाणः समिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन । तं त्वा हवन्त मर्त्याः ॥५॥

118.

Āgne hānsi ny ātrīṇaṃ dīdyaṃ mārtyeshv ā | své kshaye
 śucivrata || 1 || ūt tiṣṭhasi svāhuto ghrītāni prāti modase |
 yāt tvā srūcaḥ samasthiran || 2 || sá āhuto ví·rocate 'gnír
 ilényo girá | srucā prátīkaṃ ajyate || 3 || ghrīténāgnīḥ sám
 ajyate mādhu·pratīka āhutah | rócamaṇo vibhāvasuḥ || 4 ||
 jāraṃanaḥ sam idhyase devébhyo havyavāhana | tam tva
 havanta martyaḥ || 5 || 24 ||

॥२५॥

तं मर्ता अमर्त्यं घृतेनाग्निं संपर्यत । अदाभ्यं गृहपतिम् ॥६॥
 अदाभ्येन शोचिपाशे रक्षस्त्वं देह । गोपा ऋतस्य दीदिहि ॥७॥
 स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः । उरुक्षयेषु दीद्यत ॥८॥
 तं त्वा गीर्भिरुक्षया हव्यवाहं समीधिरे । यजिषं मानुषे जने ॥९॥

tam marta amartyam ghrītenagnīm saparyata | adabhyam
 grihapatim || 6 || ādabhyena śociśhagñe rakshas tvam dāha |
 gopā rītasya dīdihi || 7 || sa tvam agne pratīkena praty
 osha yatudhanyah | urukshayeshu dīdyat || 8 || tam tva gr-
 bhīr urukshaya havyavāham sam idhire | yājishthana ma-
 nushē janc || 9 || 25 ||

118

Fire-divine, the purifier, the destroyer of the devouring gloom
shines among men in the altar, its own home. ₁

It springs up when invoked with devotion, delights in the obla-
tions, when the ladles are brought near it. ₂

The fire-divine is to be glorified with songs; it blazes up when
invoked; prior to others (in reverence), it is sprinkled with
butter from a ladle. ₃

The fire-divine is invoked, anointed with butter and honey; it
is refulgent and radiant and makes everything bright and
shining. ₄

O glorified by the worshippers, you are kindled for the divines;
and as such mortals adore you. ₅

With offerings of clarified butter, mortals worship immortal fire-
divine, who is indestructible, and enshrined in homes. ₆

With your indestructible flame, O fire-divine, defender of
sacred works, may you consume the wicked and vicious (germs
and virus) and shine. ₇

May you, O fire-divine, with your glowing effulgence, burn the
disease—spreading mother-germs, shining in your outspread
altars. ₈

The worshippers and dignitaries of repute by their praises,
kindle you, O fire-divine, the bearer of oblations; you are most
adorable among mankind. ₉

(११९) एकोनविंशत्युनत्वातमं सूक्तम्

(१-११) षपोदशर्वस्यास्य सूक्तस्यैन्द्रो लवः कपिः । आत्मा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२१॥ इति वा इति मे मनो गामश्च सनुयामिति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१॥
 प्र वाता इव दोधत उन्मा पीता अयंसत । कुवित्सोमस्यापामिति ॥२॥
 उन्मा पीता अयंसत रथमश्वा इवाश्वः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥३॥
 उप मा मतिरस्थित वाश्वा पुत्रमिव प्रियम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥४॥
 अहं तष्टेव वन्धुरं पर्याचामि हृदा मतिम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥५॥
 नहि मे अक्षिपच्चनाच्छान्तुः पञ्च कृष्टयः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥६॥

119

iti vá iti me mano gam asvam sanuyam iti | kuvít so-
 masyapam iti || 1 || pra vata iva dodhata un ma pita ayañ-
 sata | kuvít — || 2 || un ma pita ayansata rātham asvā ivā-
 savah | kuvít — || 3 || upa ma matír asthita vasra putram
 iva priyam | kuvít — || 4 || aham tāshteva vandhuram pary
 acami hrida matím | kuvít — || 5 || nahí me akshipac ca-
 nachantsuh panca krishtáyah | kuvít — || 6 || 26 ||

॥२७॥ नहि मे रोदसी उभे अन्य पक्षं च न प्रति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥७॥
 अभि थां महिना भुवमभीक्षु मां पृथिवीं महीम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥८॥
 हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥९॥
 ओषमित्पृथिवीमहं जङ्घनानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१०॥
 दिवि मे अन्यः पक्षोऽधो अन्यमचीकृषम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥११॥

nahí me rodasī ubhe anyam paksham cauā prati | kuvít
 — || 7 || abhí dyam mahina bhuvam abhumam prithivim ma-
 him | kuvít — || 8 || hantaham prithivim imam ní dadhanihá
 vehá vā | kuvít — || 9 || osham ít prithivim aham janghāna-
 nihá veva vā | kuvít — || 10 || diví me anyah pakshò dhó
 anyam acīkrisham | kuvít — || 11 ||

119

Thus, indeed, my mind resolves, "full of spirits, I shall go to battle to win cow and to win horses", for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁

Like the winds violently shaking the trees, the devotiona' love lifts me up, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₂

The divine love lifts me up like swift horses drawing a chariot, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₃

Sound of sacred hymns reaches me like a lowing cow to meet her beloved calf, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₄

I recite the hymn of praise in my heart as a carpenter or wright carves out a chariot's body, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₅

The five classes of people dare not elude the glance of my eye, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₆

Both heaven and earth have not grown equal to one half of me, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₇

I excel the sky in greatness; and so I excel this spacious earth; for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₈

Lo! I will deposit this earth (to my choice) either here or there, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₉

In no time, I (in my fury) can render this earth red-hot, and carry it to a place anywhere, here or there, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁₀

One of my wings is in the sky; the other trail I drag below, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁₁

अहमस्मि महामहोऽभिनभ्यमुदीपितः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१२॥
गृहो याम्यरंकृतो देवेभ्यो हव्यवाहनः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१३॥

॥ इत्यष्टमाहके षष्ठोऽध्यायः ॥

[षष्ठाध्याये पङ्क्तयः २३, सूक्तानि १५, क्रमाः १५०]

ahām asmi mahāmahō
'bhinabhyān ūdiśhitah | kuvit -- ॥ 12 ॥ grīhō yamy āram-
krito devēbhyo havyavahanah | kuvit -- ॥ 13 ॥ अ ॥
Shasṭho 'dhyāyah.

अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

(१२०) विश्व-पुनरागततमं सूक्तम्

(१-४) गवयस्यास्य मूलन्यायवर्णो बृहद्विष क्रधिः । इन्द्रो देवता । विदुषू पन्तः ॥

॥१॥ तदिदोऽस्य भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञा ऋगस्त्वेपनृम्णाः ।
सद्यो जज्ञानो नि रिणाति शत्रून्नु यं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥१॥
वावृधानः शर्वसा मूर्धोजाः शत्रुर्दसायं भियसं दधाति ।
अव्यनश्च व्युनश्च ससि सं ते नवन्तु प्रभृता मदेषु ॥२॥
त्वे क्रतुमपि वृजन्ति विश्वे द्विर्वदन्ते त्रिर्वन्त्यूमाः ।
स्वादोः स्वादीयः स्वाद्वनां सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥३॥

120

Tād id āsa bhavaneshu jyēśhṭham yāto, jajña ugrās tve-
shanrinnah | sadyo jajñānō nī rinati satrun anu yām vīśve
mādanty umah ॥ 1 ॥ vavridhanah savasa bhūryojah satrur
asaya bhiyasam dadhati | avyanac ca vyanae ca sasni sam
te navanta prabhrita madeshu ॥ 2 ॥ tvē krātum āpi vṛinjanti
vīśve dvir yad cte trir bhavanty umah | svadoh svadyah
svadu ma srija sam adah su madhu madhunabhī yodhik ॥ 3 ॥

I am supreme, the greatest of the great, raised to the firmament and beyond, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ¹²

Receiving the offering, I oblige the worshippers and bear their oblations to Nature's bounties, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ¹³

120

That (Brahman verily) has been the best and eldest in all the worlds, wherefrom the fiery and fierce (sun), rich in radiance, is first born. As soon as born, he overcomes the foes; he is the one, in whom all creatures feel happy and delighted. ¹

Grown mighty in strength, with powerful vigour, our resplendent Lord implants fear in the heart of malignant; both the worlds, inanimate and animate, are readily won by him. Happy in your exhilaration, all creatures sing their praises and pay homage. ²

All devotees offer adoration, and concentrate on you, at times twice or thrice. May you blend a more tasteful one to the tasty and savoury. May you mix honey with another honey to make it further exhilarating. ³

इति चिद्धि त्वा धना जयन्तं मदेमदे अनुमदन्ति विप्राः ।
 ओजीयो धृष्णो स्थिरमा तनुष्व मा त्वा दभन्यानुधाना दुरेवाः ॥४॥
 त्वया वयं शशामहे रणेपु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि भूरि ।
 चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयसि ॥५॥

iti cid dhī tvā dhānā jāyantam mādē-mādē anumādanti
 viprah | ōjīyo dhrishno sthirām ā tanushva mā tvā dabhan
 yātudhānā durevāḥ || 4 || tvāyā vayam śaśadmahe rāṇeshu
 prapāsyanto yudhēnyāni bhūri | codāyāmi ta āyudhā vāco-
 bhīh sām te sisāmi brāhmaṇā vāyānsi || 5 || 1 ||

॥४॥

स्तुषेय्यं पुरुवर्यसम्भूमिनतममाप्त्यमाप्त्यानाम् ।
 आ दर्पते शर्वसा सप्त दानुन्प्र साक्षते प्रतिमानानि भूरि ॥६॥
 नि तद्विषेऽवरं परं च यस्मिन्नाविषावसा दुरोणे ।
 आ मातरा स्थापयसे जिगन्तु अत इनोषि कर्वरा पुरुषि ॥७॥
 इमा ब्रह्म बृहद्विवो विवृक्तीन्द्राय शुपर्मग्नियः स्वर्षाः ।
 महो गोत्रस्य क्षपति स्वराजो दुरश्च विश्वो अवृणोदपु स्वाः ॥८॥
 एवा महान्बृहद्विवो अथर्वोवोचत्स्वां तन्वमिन्द्रमेव ।
 स्वसरो मातरिभ्वरीररिप्रा हिन्वन्ति च शर्वसा वर्धयन्ति च ॥९॥

stushéyyam puruvárpasam ribhvam inátamam āptyām
 āptyanām | a darshate śāvasā saptā dānūn prā sākshate
 pratimānāni bhūri || 6 || nī tād dadbishé 'varam páram ca
 yāsminn āvithāvasā duroṇé | ā mātārā sthāpayase jigatnú
 āta inoshi kārvarā purūṇi || 7 || imā brāhma brihāddivo vi-
 vaktīndrāya śūshām agriyāḥ svarshāḥ | mahó gotrāya
 kshayati svarājo dūraṣ ca viśvā avṛiṇod āpa svāḥ || 8 || evā
 mahān brihāddivo ātharvāvocat svām tanvām indram evā |
 svāsāro mātāribhvarīr ariprā hinvānti ca śāvasā vardhā-
 yanti ca || 9 || 2 ||

Verily the pious praise you. O the giver of wealth, in your repeated exhilaration. O resolute Lord of resplendence, spread out for us, great and lasting affluence; may the malignant and wicked never harm you. 4

Through your help, we destroy our foes in battles; we bravely face the numerous opponents against whom we have to fight. I evoke you with my prayful words with full reliance in your weapons. I consecrate the food grains with a sacred verse. 5

I praise Him who is worthy of praise, multiform, vast, supreme, most accessible of the accessible ones; he strikes with might the seven types of clouds (or seven evil impulses). He verily subdues many-opposing evils. 6

You bestow lower (i.e. material) and higher (i.e. the spiritual) wealth both to the houses of your devotee, whom you love and provide protection. You maintain the two ever-revolving Mothers (Earth and the Sun) in dynamic equilibrium, and with your glory, you accomplish many wondrous deeds. 7

The wisest, the foremost, the most enlightened person repeats these prayers to gratify the Lord of resplendence. He dominates over the great self-luminous folds of regions and throws open all his doors of divine knowledge and treasure. 8

Thus the great and most enlightened one in divine wisdom repeats his praise to our Lord of resplendence. The spotless sisters, the streaming channels of consciousness, who are his mothers, go to Lord of resplendence, speak high of Him and impel Him onward (for our support). 9

(१२१) परमिषात्पुनरागतमं मृतम्

(१-१०) वार्षस्यास्य सृष्टस्य प्रावाप्त्यो हिरण्यगर्भः क्रमिः । कः (वषट्पतिः) देवता । मिहुप् ७८८ ॥

१५॥

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
 स दाधार पृथिवीं धामृतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥१॥
 य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासति प्रशिषं यस्य देवाः ।
 यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥२॥
 यः प्राणतो निमिषतो महित्वेक इद्राजा जगतो बभूव ।
 य ईशे अस्य द्विपदभ्वनुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥३॥
 यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसाया सहाहुः ।
 यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥४॥
 येन धौलया पृथिवी च दृक्छा येन स्वः स्तमितं येन नाकः ।
 यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥५॥

121.

Hiranyagarbhaḥ sām avartatagre bhūtasya jataḥ patir
 ēka asit | sā dadhara prithivīm dyām utēmām kasmai de-
 vāya havishā vidhema || 1 || yā ātmadā baladā yāsyā vīsya
 upāsate prasīsham yāsyā devāḥ | yāsyā chāyāmṛitam yāsyā
 mṛityūḥ kasmai devāya havishā vidhema || 2 || yāḥ pranatō
 nimishatō mahitvaika id rājā jāgato babhūva | yā īse asyā
 dvipādas cātushpadah kasmai devāya havishā vidhema || 3 ||
 yāsyemé himāvanto mahitvā yāsyā samudrām rasāya saha-
 bhūḥ | yāsyemāḥ pradīso yāsyā bābhū kasmai devāya havishā
 vidhema || 4 || yēna dyaúr ugrā prithivī ca drillhā yēna svā
 stabhitām yēna nākah | yō antārikshe rājaso vimānaḥ kā-
 smai devāya havishā vidhema || 5 || ३ ||

121

The sustainer Lord of illuminant celestial cosmos has been present from the very beginning. He has ever been the sole Lord of all created beings. He upholds this earth and heaven. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₁

He is the giver of strength, spiritual and physical as well; His commands all beings, the enlightened ones, obey; under His shadow alone, one enjoys immortality and death as well. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₂

He by His greatness, has verily become the sole king of breathing and seeing world; He rules over this aggregate of bipeds and quadrupeds. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₃

The one through whose greatness these snow-clad mountains exist; whose majesty is proclaimed by ocean and rivers; these quarters of space are whose two outstretched arms. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₄

By whom, the sky is made profound and the earth solid? By Him, heaven and solar sphere are fixed. Who in the firmament has set the shining region like the flying birds? Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₅

॥४४॥

यं क्रन्दसी अवंसा तस्तभाने अभ्यक्षेतां मनसा रेजमाने ।
 यत्राधि सूर उदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥६॥
 आपो ह यद्दृहतीर्विश्वमायन्मर्षं दधाना जनयन्तीरमिम् ।
 ततो देवानां समवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥७॥
 यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदृक्षं दधाना जनयन्तीर्यज्ञम् ।
 यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥८॥
 मा नो हिंसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवं सत्यधर्मा जजानं ।
 यश्चापश्चन्द्रा वृहतीर्जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥९॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा ज्ञातानि परि ता बभूव ।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥१०॥

yām krāndasī ávasā tastabhāne abhy aikshetam manasa
 réjamāne | yātrādhi sūra údito vibhāti kásmāi devaya ha-
 víshā vidhema || 6 || āpo ha yād bṛihatīr viśvam āyan gār-
 bham dādhiānā janāyantīr agnīm | tāto devānām sām avar-
 tatāsur ékaḥ kásmāi devāya havishā vidhema || 7 || yāṣ cid
 āpo mahinā paryāpasyad dāksham dādhiānā janāyantīr ya-
 jñām | yó devéshv ādhi devā éka āsit kásmāi devāya haví-
 shā vidhema || 8 || mā no hiṁsij janitā yāḥ prithivyā yó vā
 dívam satyādharmā jajāna | yāṣ cāpāṣ candrā bṛihatīr ja-
 jāna kásmāi devāya havishā vidhema || 9 || prajāpate ná tvád
 etāny anyó viśvā jātāni pári tā babhūva | yātkāmās te ju-
 humās tán no astu vayām syāma pátayo rayiṇām || 10 || ॥

Supported by whose protection, heaven and earth, shining brightly, and inspired in their spirit manifest this glory, with whose effulgence the risen sun shines forth? Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? 6

What is that hour when the vast and mighty waters for the first time overspread the surface of the earth with universal germ (of life, within it), the fire-force also becomes operative, and Nature's bounties also are set to full function — (think of that supreme source). Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? 7

He who by his might surveys the waters all around containing creative powers and giving birth to cosmic sacrifice, He who among the divine bounties was the one most supreme — whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? 8

Never may He do us harm, who is the parent of the earth, or He whose laws are inviolable and who creates heaven, and who generates the vast and delightful waters — whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? 9

O Lord of people, there is none other than you who has given existence to all these beings; may our aspirations for which we dedicate ourselves to you be ours; may we be the possessors of grand riches. 10

(१२२) दाक्षिण्यनुत्तपाततमं सूतम्

(१-८) गृध्रस्यास्य सूतस्य वासिष्ठधिवमहा कृषिः । अग्निर्देवता । (१, ५) मयमापन्नम्योऽर्धोऽसिष्टुः,
(२-४, ६-८) द्वितीयादितृषस्य पठनादितृषस्य च गगती छन्दसी ॥

॥५॥

वसुं न चित्रमहसं गृणीषे वामं शेषमतिथिमद्विषेप्यम् ।
 स रासते शुरुधो विश्वधायसोऽग्निर्होता गृहपतिः सुवीर्यम् ॥१॥
 जुषाणो अग्ने प्रति हव्यं मे वचो विश्वानि विद्वान्वयुनीनि सुकृते ।
 घृतनिर्णिग्ब्रह्मणे गातुमेरय तव देवा अजनयन्ननु वृतम् ॥२॥
 सप्त धामानि परियन्नमत्यां दाशहाशुषे सुकृते मामहस्य ।
 सुवीरेण रयिणाग्निं स्वाधुवा यस्तु आनन्दं समिधा तं जुषस्व ॥३॥
 यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितं हविष्मन्त ईळते सप्त वाजिनम् ।
 शृण्वन्तमग्निं घृतपृष्ठमुक्षणं पूणन्तं देवं पूणते सुवीर्यम् ॥४॥
 त्वं दूतः प्रथमो वरेण्यः स हुयमानो अमृताय मत्स्व ।
 त्वां मज्जयन्मरुतो दाशुषो गृहे त्वां स्तोमेभिर्भृङ्गवो वि रुरुधुः ।

122.

Vāsūṃ nā citrāmahasam grīṇiṣhe vāmāṃ śevam ātithim
 advishenyām | sā rāsate śurūdho viśvādḥāyaso 'gnīr hōtā
 grīhāpatiḥ suvīryam || 1 || jushāṇó agne prāti harya me vāco
 viśvani vidvān vayūnāni sukrato | ghrītanirṇig brāhmane
 gātūm éraya tāva devā ajanayann ānu vratām || 2 || saptā
 dhāmāni pariyānn amartyo dāśad dāśúshe sukrīte māmā-
 hasva | suvīreṇa rayīṇāgne svābhūvā yās ta ānaṭ samīdhā
 tāṃ jushasva || 3 || yajñāsya ketūm prathamām puróhitam
 havishmanta ilate saptā vājīnam | śṛiṇvāntam agnīm ghrītā-
 priṣṭham ukshāṇam prīṇāntam devām prīṇatē suvīryam
 || 4 || tvām dūtāḥ prathamó vāreṇyaḥ sā hūyāmāno amṛi-
 tāya matsva | tvām marjayan marúto dāśúsho grīhé tvām
 stómebhir bhrīgavo ví rurucuḥ || 5 || ५ ||

122

I glorify him who is of wonderful radiance like the sun, who is the giver of happiness, lovely, benevolent and the one whom all welcome like a guest. He bestows vigour upon the worshippers; may he, the fire-divine, remove our sorrow and give us heroic strength and all sustaining riches. ₁

O fire-divine, being well-pleased, accept my praise; you are the accomplisher of great deeds, and cognizant of all ordinances; Anointed with butter, may you stimulate the movements of the wise sages; Nature's bounties bestow on us rewards according to your holy law. ₂

Traversing the seven regions of universe, O immortal fire-divine, bestow wealth on us and give liberally to the pious devotee. May you grant easily - obtainable riches. together with worthy children to those who present offerings to you. ₃

The seven priests bearing oblations worship fire-divine, the emblem of reverence, the first of the divine powers, the foremost, the wise, the hearer of our prayers, effulgent and the shedder of moisture. The prayful worshipper, propitiates the fire-divine endowed with excellent virility. ₄

You are the chief and most excellent messenger; may you, invoked by us, enjoy the elixir and get exhilarated; the vital divine forces decorate you at the votary's place; the illustrious sages have glorified you with hymns. ₅

॥६॥

इषं दुहन्त्सुदुषां विश्वधांसं यज्ञप्रिये यजमानाय सुक्रतो ।
 अग्ने घृतक्षुस्त्रिर्ऋतानि दीव्यद्विर्ऋतानि परियन्त्सुक्रतूयसे ॥६॥
 त्वामिदस्या उषसो व्युष्टिषु द्रुतं कृष्णाना अयजन्त मानुषाः ।
 त्वां देवा महयाय्याय वावृधुराज्यमग्ने निमृजन्तो अध्वरे ॥७॥
 नि त्वा वसिष्ठा अहन्त वाजिनं गृणन्तो अग्ने विदधेषु वेधसः ।
 रायस्पोषं यजमानेषु धारय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

isham duhan sudugham viṣvadhayasam yajñapriye ya-
 jamānāya sukrato | āgne ghṛitāsnus trīr ṛitāni dīdyad vartir
 yajñām pariyaṇ sukratūyase || 6 || tvām id asyā ushāso vy-
 ūshtishu dūtām kṛiṇvānā ayajanta mānushāḥ | tvām devā
 mahayāyyāya vāvṛidhur ājyam agne nimṛijānto adhvarē
 || 7 || nī tvā vāsishṭhā ahvanta vājīnam gṛiṇānto agne vidā-
 theshu vedhāsaḥ | rāyās pōsham yājamāneshu dhāraya yū-
 yām pāta svastibhih sādā naḥ || 8 || ८ ||

(१२३) ऋषयोर्विशाल्युत्तराततमं सुक्रतु

(१-८) महर्षस्यास्य सुक्रतस्य मार्गो वेन क्रतिः । वेनो देवता । त्रिद्रुषु छन्दः ॥

॥७॥

अयं वेनभ्योदयत्यृक्षिगर्भा ज्योतिर्जरायु रजसो विमाने ।
 इममपां संगमे सूर्यस्य क्षिशुं न विप्रा मृतिर्भा रिहन्ति ॥१॥
 समुद्रादुर्मिसुर्दियति वेनो नमोजाः पृष्ठं हर्यतस्य दर्शि ।
 ऋतस्य सानावधि विष्टिषि आद् समानं योनिमन्यूनवत्त वाः ॥२॥

123.

Ayām venāṣ codayat priṣṇigarbhā jyōtirjarāyū rajaso
 vimāne | imām apām saṅgamé sūryasya ṣiṣum nā vipra
 matibhī rihanti || 1 || samudrād ūrmīm ūd iyarti venó na-
 bhajāḥ priṣṭhām haryatāsyā darṣi | ṛitāsyā sánāv adhi
 vishtāpi bhrāt samānam yōnini abhy ānūshata vrāḥ || 2 ||

O fire-divine, milking the prolific cow as if for all-sustaining food, you assist the sacrifice for the benefit of the pious institutor of the rite. Anointed with butter, you enlighten the three regions. You encircle the sacrifice; you are the accomplisher of these noble acts of public service. 6

Men worship you, O fire-divine, at the opening of the present dawn, appointing you their messenger to Nature's divine forces, which have magnified you for their adoration, sprinkling butter upon you at the sacrifice. 7

Praising you, O mighty fire-divine, the most pious sages invoke you at the sacrificial meetings. May you ever provide sustenance to noble men, the institutors of the rite, and may you, O divine, ever cherish us with blessings. 8

123

See this charming one (*Vena* or *Venus*)¹, born with the halo of the sun, in the midst of clouds or mist, in the regions of mid-space, like a bird soaring high — a baby of the sun in waters. Men of wisdom sing his glory and caress him with special hymns. 1

The *Vena* draws up his waves from out the ocean. Born, surrounded with the halo of mist, the fair one's back alone is visible brightly; he shines almost on the top of *Rta*, the cosmic waters.² Both of them (the Sun and *Vena*) have the same region — the learned gazers of the sky, *Ṛsis* or the astronomers know this fact and they sing the glory. 2

1. *Vena*, the same as the planet Venus; or the Madhyandina shining one (the mid-region god) or the sun arising in the mist and dew.
2. *Rta*, cosmic waters and dew; or the cosmic law.

समानं पूर्वैरभि वावशानास्तिष्ठन्वत्सस्य मातरः सनीळाः ।
 ऋतस्य सानावधि चक्रमाणा रिहन्ति मध्वो अभृतस्य वाणीः ॥३॥
 जानन्तो रूपमकृपन्त विप्रो मृगस्य घोषं महिषस्य हि ग्मन् ।
 ऋतेन यन्तो अधि सिन्धुमस्युर्विदद्रन्ध्रवो अमृतानि नाम ॥४॥
 अप्सरा जारमुपसिष्मियाणा योषा बिभर्ति परमे व्योमन् ।
 चरन्प्रियस्य योनिषु प्रियः सन्त्सीदत्पक्षे हिरण्यये स वेनः ॥५॥

samānām pūrvīr abhī vāvaśānās tīṣṭhan vatsāsya mātārah
 sānilāh | ṛitāsya sānāv ādhi cakramāṇā rihānti mādhu
 amṛitasya vānib || 3 || janānto rupām akripanta viprā mri-
 gāsya ghōsham mahishāsya hī gmán | ritēna yānto ādhi
 sīndhum asthur vidād gandharvó amritāni nāma || 4 || apsará
 jarām upasishmiyāṇā yōshā bibharti paramé vyoman | carat
 priyāsya yónishu priyāh sán sídat pakshé biranyāye sá
 venáh || 5 || 7 ||

३८३

नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तं हृदा वेनन्तो अभ्यर्चयन्त त्वा ।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनीं शकुनं सुरप्युम् ॥६॥
 ऊर्ध्वो गन्धर्वो अधि नाके अस्यात्प्रत्यङ्चित्रा विभ्रदुस्यायुधानि ।
 वसानो अर्कं सुरभिं हृदो कं स्वर्णं नाम जनत प्रियाणि ॥७॥
 द्रुप्तः समुद्रमुभि यमिगतिं पश्यन्पृथस्य चक्षसा विधर्मन् ।
 भानुः शुक्रेण शोचिषा चकानस्तृतीयं चक्रे रजसि प्रियाणि ॥८॥

nāke suparnām ūpa yāt pātantaṁ hṛidā vēnanto abhy
 ācakshata tva | hīranyapakshaṁ varuṇasya dūtāṁ yamāsya
 yónau sakunām bhuranyúm || 6 || ūrdhvó gandharvó ādhi
 nāke asthāt pratyāṁ citrā bibhrad asyāyudhāni | vāsāno
 ātkam surabhīm dṛiṣé kām svār ná nāma janata priyāṇi
 || 7 || drapsāh samudrām abhī yāj jīgāti páśyan grīdhrasya
 cākshasā vídharman | bhānūh sukréna socīshā cakānās tri-
 tiye cakre rājasi priyāṇi || 8 || ८ ||

Full to the capacity, lowing to their joint possession, staying together at the same dwelling, stand the mothers of the darling calf. Ascending the lofty height of R̥ta (the cosmic waters), the great singers utter the praises, tipped with sweetened elixir of immortality. १

The pious sages, knowing the form of this Vena praise him, for they understand the great roar of this mighty showerer (the sun) behind the clouds. Approaching him with prayful mind, they reach the flowing stream of elixir, for, the *Gandharva*³, the sustainer of the rays (the sun) knows the secret of cosmic waters. २

The lightning (*apsara*), the lady smiling affectionately, like a wife at her lover, cherishes him in the highest heaven; she wanders as a friend in the abodes of his higher friend; he, the Vena, makes her sit down on his golden pinion. ३

They, with a longing in their hearts, gaze at you while you, Vena, travel as a strong-winged bird in the sky; you are the golden-winged messenger of our venerable Lord, the bird that moves on with speed to the central abode of the Ordainer. ४

Gandharva, the sun (the retainer of the rays) stands erect upon the firmament, brandishing towards us his wonderful weapons. The objects (on the earth) become visible, only when the sun comes up, clad in sweet raiment, beautiful to look on. ५

As a spark or just a drop in the sky, he comes near the ocean, still looking at us with a vulture's eye. His lustre shines in its own bright splendour and as he shines high in the sky, he illumines the regions below. ६

3. *Gandharva*, another name of the sun, meaning the sustainer of rays.

(१२४) ऋग्विद्यातुत्तराततमं सूक्तम्

(१-५) ऋषयस्तस्य सूक्तस्य (१, ५-९) प्रथमर्षेः पञ्चम्यादिपञ्चानाम्ब्राह्मणसोमाः, (२-४)

द्वितीयादिवृषस्य ऋषिर्देवः । (१) प्रथमर्षोऽग्निः, (२-४) द्वितीयादिवृषस्याग्नेपत्या,

(५, ७-८) पञ्चमीसप्तम्यहमीनां वरुणः, (९) ऋष्याः सोमः, (९) ऋष्याभेदो

देवताः । (१-९, ८-९) प्रथमादिवृष्यामहमीनश्चोऽथ विष्णुः,

(७) सप्तम्याश्च वरुणी ऋन्वती ॥

इमं नो अमु उप यज्ञमेहि पश्यामं त्रिवृतं ससतन्तुम् ।
 असौ हव्यवाक्कुत नः पुरोगा ज्योगेव दीर्घं तम् आशेषिष्ठाः ॥१॥
 अदेवादेवः प्रचता गुहा यन्प्रपश्यमानो अमृतत्वमेभि ।
 शिवं यत्सन्तमशिवो जहामि स्वात्सख्यादरणीं नाभिमेभि ॥२॥
 पश्यन्नस्य अतिथिं वयाया ऋतस्य धाम वि मिमे पुरुषि ।
 शंसामि पित्रे असुराय शोवमयज्ञियाष्टज्ञियं भागमेभि ॥३॥
 ब्रह्मीः समा अकरमुन्तरस्मिन्निन्द्रं वृणानः पितरं जहामि ।
 अग्निः सोमो वरुणस्ते च्यवन्ते पुर्यावर्द्धाष्टं तदेवाम्यायन् ॥४॥
 निर्माया उ त्वे असुरा अभूवन्त्वं च मा वरुण कामयांसे ।
 ऋतेन राजन्नृतं विविशन्मम राष्ट्रस्याधिपत्यमेहि ॥५॥

124.

Imāṃ no agna ūpa yajñām éhi pāñcayāmam trivṛitam
 saptātantum | áso havyavál utá nah purogá jyóg eva dīr-
 ghām táma áṣayishthāḥ || 1 || ádevād devāḥ pracātā gúhā
 yān prapásyamāno amṛitatvām eni | śivām yāt śántam
 ásivo jáhāmi svāt sakhyád áranim nábbhim emi || 2 || pásyann
 anyasya átithim vayáya ṛitasya dhāma ví mīme puruṇi |
 śánsāmi pitre ásuraya sevam ayajñīyád yajñīyam bhāgām
 emi || 3 || bahvīḥ sāmā akaram antár asminn índram vrinā-
 nāḥ pitaram jahāmi | agnīḥ sómo várunas té cyavante pa-
 ryavard rāshṭrām tād avāmy āyān || 4 || nīrmāyā u tyé ásurā
 abhūvan tvām ca mā varuṇa kāmāyāse | ṛiténa rājann anṛi-
 taṃ viviñcān máma rāshṭrásyádhīpatyam éhi || 5 || ॥

124

Come, three-fold (3) O fire-divine,* to this our place of worship, which has five (5) divisions, spread out by seven (7) threads; be the bearer of our oblations; be our preceder; you have long been laid dormant during darkness. ₁

(Fire-divine speaks): From being a power without divinity, I become divine and attain immortality when I come from secret pathways and manifest myself at the solicitation. When being inauspicious, I desert the auspicious, I leave my own friends and seek the shelter of wood. ₂

Beholding the sun, the ever-moving guest of another lineage, I perform many actions based on eternal law and order; I repeat praises, wishing good luck to the paternal foe-destroying; I pass from a place unfit for sacrifice to a place where sacrifice can be offered. ₃

I spend many years within this altar; in preference to Lord of resplendence, I leave the Father away; go away the bounties like fire the sun and moon. Rule always changes, when my turn comes. I return with superiority and favour. ₄

These deluding people are deprived of their delusion; O sun, the venerable, separating truth from falsehood, come and share in sovereignty over my realm, if you really cherish my love. ₅

*5 — Five classes of men, pancajanya, or five *Mahayajnas* — Brahmyajna, Devayajna, Pitryajna, Atithiyajna, Balivaisvadeva — Yajna; 3 — The Pakayajna, Haviryajna and Somayajna. 7 — Sapta-tantu — Agnostoma, Atyagnostoma, Ukthya, Sodasi, Vajapeya, Atiratra and Aptoryama.

॥००॥ इदं स्वरिदमिदांस वाममयं प्रकाश उर्वान्तरिक्षम् ।
 हनाव वृत्रं निरेहि सोम हविषा सन्तं हविषा यजाम ॥६॥
 कविः कवित्वा दिवि रूपमासजदप्रभूती वरुणो निरपः सृजत् ।
 क्षेमं कृष्णाना जनयो न सिन्धवस्ता अस्य वर्णं शुचयो भरिभ्रति ॥७॥
 ता अस्य ज्येष्ठमिन्द्रियं संचन्ते ता ईमा क्षेति स्वधया मदन्तीः ।
 ता ई विशो न राजानं वृणाना बीभत्सुवो अप वृत्रादतिष्ठन् ॥८॥
 बीभत्सुनां सयुजं हंसमाहुरपां दिव्यानां सख्ये चरन्तम् ।
 अनुष्टुभमनु चर्चुर्यमाणमिन्द्रं नि चिक्वुः कवयो मनीषा ॥९॥

idāṃ svār idāṃ id āsa vāmam ayām prakāśā urv ān-
 tārīksham | hānāva vṛitrām nirēhi soma havīṣh tvā sántam
 havīṣhā yajāma ॥ 6 ॥ kaviḥ kavitvā divī rūpām āsajad āpra-
 bhūti vārūṇo nīr apāḥ sṛijāt | kshēmam kṛiṇvānā jānayo
 nā sīndhavas tā asya vārṇam śūcayo bharibhrati ॥ 7 ॥ tā
 asya jyēṣṭham indriyām sacante tā īm ā ksheti svadhāyā
 madantiḥ | tā īm viṣo nā rājānam vṛiṇānā bībhatsūvo āpa
 vṛitrād atisṭhan ॥ 8 ॥ bībhatsūnām sayūjam haṃsām āhur
 apām divyānām sakhye cārantam | anuṣṭūbham ānu car-
 cūryamaṇam indram nī cikyuḥ kavāyo manīṣā ॥ 9 ॥ १० ॥

(१२५) पञ्चावशात्युत्तराशतम सूक्तम्

(१-८) अष्टपेत्यास्य सूक्तस्याम्बुणी वायुपिका । आत्मा देवता । (१, ३-८) प्रथमचंस्तृतीयादिपञ्चाश
 मिष्टुर्, (९) द्वितीयापाश्च त्रगती छन्दसी ॥

॥१॥ अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वेदेवैः ।
 अहं मित्रावरुणोभा विभर्म्यहमिन्द्राभी अहमग्निनोभा ॥१॥
 अहं सोममाहनसं विभर्म्यहं त्वष्टारमुत पुषणं भगम् ।
 अहं दधामि द्रविणं हविष्मते सुप्रच्येदु यजमानाय सुन्वते ॥२॥

125.

Abām rudrēbhīr vāsūbhīṣ carāmy ahām ādityaīr utā
 visvadevaih | ahām mitrāvārūṇobhā bibharmy ahām in-
 drāgni ahām asvīnobhā ॥ 1 ॥ ahām sōmam āhanāsam bi-
 bharmy ahām tvāṣṭāram utā pūṣhāṇam bhāgam | ahām
 dadhāmi drāviṇam havīṣhmate suprāvyē yājamānāya su-
 nvatē ॥ 2 ॥

(Fire of life, *Agni*, speaking to Love, *Soma*): O Love, the life — giving force, this is heaven; this verily is beautiful, this is the light, the broad firmament; let us two (the Fire of Life and Love) destroy the devil of Nescience; come forth; we worship you (O Love!) you yourself are the personified oblation. 6

The sage, the Sun, by his transcending wisdom fixes himself in the sky; O venerable, O Lord of waters, with but a slight effort, you have let loose the rivers, conferring happiness, like wives, and assuming colourful forms as they gleam and glow. 7

They, the streams, wait upon the Lord of waters, who is most powerful. The Lord receives these delightful streams, who pay homage to Him. Terribly afraid of the devil of Nescience, they have run away from him and have accepted a complete reliance in their king. 8

The sages call him swan, the sun, the ally of those who are affrighted, moving in the proximity of the cosmic waters; the wise honour the sun, the supreme, with their praise; verily, He is worthy of praises, composed in the metre of *Anustubh*. 9

125

I associate with all the learned men called as VASU (young preceptors), and ADITYA (the matured professors). I support all Nature's bounties such as the sun, ocean, fire, lightning, and the pair of twin divines. 1

I support the foe-destroying herbs, the sun, the strength-giving food and the riches; I bestow wealth upon the institutor of worship offering the oblation and deserving careful protection and upon those who perform selfless noble deeds. 2

अहं राष्ट्रीं संगमनीं वसूनां चिकितुषीं प्रथमा यज्ञियांनाम् ।
 तां मा देवा व्यदधुः पुत्रा भूरिस्वात्रां भूर्यविशयन्तीम् ॥३॥
 मया सो अन्नमसि यो विपश्यति यः प्राणिति य ई शृणोत्युक्तम् ।
 अमन्तवो मां त उप क्षियन्ति श्रुधि श्रुत श्रद्धिं तं वदामि ॥४॥
 अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः ।
 यं कामये तंतमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमपि तं सुमेधाम् ॥५॥

aham rāshṭrī sangāmani vāsūnām cikitūshī pra-
 thamā yajñiyānām | tām mā devā vy ādadhuh purutrā
 bhūristhātrām bhūry āvesāyantim || 3 || māyā sō ānnam atti
 yō vipāsyati yāḥ prāṇiti yā im śṛiṇóty uktām | amantāvo
 mām tā ūpa kshiyanti śrudhī śruta śraddhivām te vadāmi
 || 4 || ahām evā svayām idām vadāmi júshtam devébbhir utā
 mánushebbhiḥ | yām kāmāye tām-tam ugrām kṛiṇomi tām
 brahmāṇam tām rīshim tām sumedhām || 5 || ॥

* २॥ अहं रुद्राय धनुरा तनोमि ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उ ।
 अहं जनाय समर्द्धं कृणोम्यहं द्यावापृथिवा आ विवेश ॥६॥
 अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्मम योनिरप्स्वन्तः समुद्रे ।
 ततो वि तिष्ठे भुवनान् विश्वातामूं द्यां वर्ष्मणोप स्पृशामि ॥७॥
 अहमेव वाते हव प्र वाम्यारभमाणा भुवनानि विश्वा ।
 पुरो दिवा पुर एना पृथिव्यैतावती महिना सं वसूव ॥८॥

aham rudráya dhánur ā tanomi brahmadvīshe śarave
 hāntavā u | ahām jānāya samādam kṛiṇomy ahām dyāvāpri-
 thivī ā viveṣa || 6 || ahām suve pitāram asya mūrdhān māmā
 yōnir apsv āntāḥ samudré | tāto vi tiṣṭhe bhūvanānu viś-
 votāmūm dyāni varshmaṇōpa sprīṣāmi || 7 || ahām evā vāta
 iva prā vāmy ārabhamāṇā bhūvanāni viśvā | paró divā parā
 enā prithivyaftāvati mahinā sām babhūva || 8 || ॥

I am the sovereign queen (the Supreme Speech) of the state, who collects treasure; (I am) full of wisdom, first among those who deserve reverence; and as such, learned people honour me under all circumstances—in many problems and in numerous functions. ₃

Through me alone, whosoever eats, eats food. It is through me that one sees, breathes, hears, and speaks; those who are ignorant of me are sure to perish; may all hear, one and all; I tell you the truth, and you have to accept it. ₄

I verily of myself announce the truth that is approved of by both, the divine ones and men; I make him formidable, a sage, a seer, and wise whomsoever I choose. ₅

I bend the bow of the Lord, so that His arrow may strike and destroy enemy of learned and pious devotees, I wage war against the hostiles (O infidels); I pervade heaven and earth. ₆

I establish the father, the heaven, at the summit of the world; my birth place is in the midst of the celestial waters; thence I spread through all beings, and touch even yonder heaven with my glory. ₇

I breathe a strong breath like the wind, giving form to all created worlds; beyond the heaven, beyond this earth, I become powerful in my grandeur. ₈

यथा ह स्वहंसवो गोयँ चित्पदि पिताममुद्यता यजत्राः ।
एवो प्वऽसन्मुद्यता व्यंहः प्र तार्यन्ते प्रतरं न आयुः ॥८॥

yáthā ha tyād
vasavo gauryām cit padī shitām āmuñcatā yajatrāḥ | evó
shv āsmán muñcatā vy ánhah prá tāry agne pratarám na
āyuh ॥ 8 ॥ 13 ॥

(१२७) सार्विधानुसरतात्मं सूक्तम्

(१-८) अहर्षत्यास्य सूक्तस्य सौमरः कुशिकः कृषिभाण्डामी राधिकाः अरिष्ठाः । राधिर्वता । गाथमी प्रत्यः ॥

रात्रि व्यस्यदायती पुत्रा देव्यक्षभिः । विश्वा अधि श्रियोऽधित ॥१॥
ओर्विषा अमर्त्या निवतो देव्युद्धतः । ज्योतिषा बाधते तमः ॥२॥
निरु स्वसारमस्कृतोषसं देव्यायती । अपेदु हासते तमः ॥३॥
सा नो अय यस्या वयं नि ते यामन्नविक्षमहि । वृक्षे न वंसति वयः ॥४॥
नि ग्रामांसो अविशत नि पद्वन्तो नि पक्षिणः । नि श्येनासंभिवर्धिनः ॥५॥
यावया वृक्ष्यं वृक्षं यवय स्तेनमूर्म्ये । अथा नः सुतरा भव ॥६॥
उप मा पेपिशतमः कृष्णं व्यक्तमस्थित । उप ऋणेव यातय ॥७॥
उप ते गा इवाकरं वृणीष्व दुहितर्विवः । रात्रि स्तोमं न जिग्मुषे ॥८॥

127.

Rātri vy ākhyad āyatī purutrā devy ākshābhiḥ | vīsvā
ādhi śriyo 'dhita ॥ 1 ॥ ōrv āprā āmartyā nivāto devy ūd-
vātaḥ | jyōtishā bād hate tāmaḥ ॥ 2 ॥ nir u svāsāram askṛito-
shāsam devy āyatī | āpēd u hāsate tāmaḥ ॥ 3 ॥ sá no adya
yāsyā vayām ní te yāman āvikshāmah | vṛikshé ná vasa-
tīm váyah ॥ 4 ॥ ní grāmāso avikshata ní padvānto ní pa-
kshīṇaḥ | ní syenāsaḥ cid arthīnaḥ ॥ 5 ॥ yāváyā vṛikyām
vṛikam yavāya stenām ūrmye | áthā naḥ sutārā bhava ॥ 6 ॥
ūpa mā pépīsat tāmaḥ kṛishṇām vyāktam asthita | ūsha
riṇéva yātaya ॥ 7 ॥ ūpa te gā ivākaram vṛiṇīshvá dubitar
divaḥ | rātri stōmam ná jigyúshe ॥ 8 ॥ 14 ॥

126

Neither peril nor sorrow, O enlightened, affect the man with whom law-abiding, friendly and virtuous men are pleased; being alike pleased, they, of one accord, conduct him beyond the reach of his enemies. ₁

O virtuous, friendly and law-abiding guide, we implore that protection of yours, whereby you preserve a man from sin, and lead him safe beyond the reach of his enemies. ₂

May these virtuous, friendly and law-abiding leaders be our protection; may they lead us to the spot to which we should be led, and take us across to a spot beyond the reach of our enemies. ₃

O virtuous, friendly and ordainer leaders, may you protect the world; and may we abide in your blessed felicity, O excellent leaders, beyond the reach of our enemies. ₄

May the persons, enlightened, virtuous and friendly and also maintainers of law and order lead us beyond the reach of the malignant; let us invoke Nature's bounties, vital wind, clouds, and fire—divine for our welfare, so that they may place us beyond the reach of our enemies. ₅

May the leaders, virtuous and friendly, also the maintainers of law and order keep us away from wicked; may the authorities to look after the welfare of men deprive us of our iniquities and place us beyond the reach of our enemies. ₆

May the persons, virtuous and friendly, and maintainers of law and order bestow upon us felicity for our protection; may the enlightened sages grant us that abundant happiness which we solicit, and lead us beyond the reach of our enemies. ₇

(१२६) षड्विंशत्युत्तमातमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्षत्यास्य सूक्तस्य दीक्षुषिः कुललक्षार्हियो वानदेव्योदीयुषा ऋषिः । विश्वे देवा देवताः ।

(१-७) मधमादित्यतपोनुपगिष्टादुहती, (८) अष्टम्पाथ विदुप् उन्द्मी ॥

४१२४

न तमंहो न दुरितं देवांसो अष्ट मर्त्यम् ।
 सजोषतो यमर्यमा मित्रो नयन्ति वरुणो अति द्विषः ॥१॥
 तद्धि वृचं वृणीमहे वरुण मित्रार्यमन् ।
 येना निरंहसो युयं पाथ नेथा च मर्त्यमति द्विषः ॥२॥
 ते नूनं नोऽयमुत्तये वरुणो मित्रो अर्यमा ।
 नयिष्य उ नो नेपणि पर्षिष्य उ नः पर्षण्यति द्विषः ॥३॥
 युयं विश्वं परि पाथ वरुणो मित्रो अर्यमा ।
 युष्माकं शर्मेणि प्रिये स्वामं सुप्रणीतयोऽति द्विषः ॥४॥
 आदित्यासो अति स्विधो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
 उग्रं मरुद्भी रुद्रं हुवेमेन्द्रमग्निं स्वस्तयेऽति द्विषः ॥५॥
 नेतार ऊ पु णस्तिरो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
 अति विश्वानि दुरिता राजानश्चर्षणीनामति द्विषः ॥६॥
 शुनमस्मान्यमुत्तये वरुणो मित्रो अर्यमा ।
 शर्मं यच्छन्तु सगथ आदित्यासो यदीमहे अति द्विषः ॥७॥

126.

Ná tám ánhō ná duritám dévāso ashta mártiyam | sajo-
 shaso yám aryamá mitró náyanti várūṇo áti dvishah ॥ 1 ॥
 tād dhí vayám vṛiṇimáhe várūṇa mitráryaman | yénā nír-
 áhhaso yūyám pāthá nethā ca mártiyam áti dvishah ॥ 2 ॥
 té nūnám no 'yám útáye várūṇo mitró aryamá | náyishthā
 u no neshāṇi párshishthā u nah parshāṇy áti dvishah ॥ 3 ॥
 yūyám víśvam pári pātha várūṇo mitró aryamá | yushmá-
 kam śārmaṇi priyé syāma supraṇitayó 'ti dvishah ॥ 4 ॥
 ādityāso áti srídhō várūṇo mitró aryamá | ugrám marúdbhī
 rudráṃ huveméndram agníṃ svastáyé 'ti dvishah ॥ 5 ॥ né-
 tāra ū shú nas tiró várūṇo mitró aryamá | áti víśvāni dur-
 itá rájānaḥ carshaṇínám áti dvishah ॥ 6 ॥ sunám asmá-
 bhyam útáye várūṇo mitró aryamá | śárma yachantu sa-
 prātha ādityāso yád ímahe áti dvishah ॥ 7 ॥

As you, O adorable bounteous Lord, set free the cow fastened by her foot, in the same way, please remove sin away from us, and prolong, O fire-divine, our protracted life. ॥

127

The divine queen of night, as it comes, beholds various spots with all her eyes. She assumes her entire splendour. १

The immortal divine queen extensively fills the sky, fills the places low and high alike. She completely replaces darkness with her lustre. २

The advancing divine queen prepares the way for her sister dawn, and then the darkness departs. ३

May she be favourable to us today upon whose approach we re-enter our dwellings, as birds re-enter their nests upon the tree. ४

Men re-enter their homes, and so the beasts and birds and also the swift-moving hawks (come to rest and sleep). ५

Keep off, O queen of night, the she-wolf from us, keep off the wolf and the robber, and make our sleep comfortable. ६

The all-embracing darkness, dull and diffused, has come near me. O morning dawn, take it away, clear it off, as if it were a debt. ७

I have brought these verses before you like milch kine; O Queen of Night, daughter of the sky, please accept my homage or oblations as the eulogy of one eager to conquer. ८

(१२८) अष्टाविंशत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो विद्वन् ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-८) प्रथमाष्टका

त्रिष्टुप्, (९) नवम्याश्च वयती छन्दसी ॥

३१५०

ममग्निं वचो विह्वेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तन्वं पुषेम ।
 मह्यं नमन्तां प्रदिशध्वत्स्त्वयार्ध्यक्षेण पृतना जयेम ॥१॥
 मम देवा विह्वे संन्तु सर्व इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।
 गमान्तरिक्षमुरुलोकमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् ॥२॥
 मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहृतिः ।
 देव्या होतरो वनुषन्त पूर्वैर्गिरिष्ठाः स्याम तन्वा सुवीराः ॥३॥
 मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याकृतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
 एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता नः ॥४॥
 देवीः पळुर्वीरु नः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।
 मा हांसहि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥५॥

128.

Māmāgne várco vihavéshv astu vayám tvéndbānās tan-
 vām pushema | máhyam namantām pradiṣaṣ cātasras tváyā-
 dhyakshēṇa prītanā jayema || 1 || māma devā vihavé santu
 sārva indravanto marūto víshṇur agniḥ | māmāntáriksham
 urúlokam astu máhyam vātaḥ pavatām kāme asmín || 2 ||
 máyi devā dráviṇam ā yajantām máyy āśír astu máyi de-
 vábhūtiḥ | daivyā hótaro yanushanta pūrvé 'rishtāḥ syāma
 tanvā suvīrāḥ || 3 || máhyam yajantu māmā yāni havyākū-
 tiḥ satyā mānāso me astu | éno mā ní gām katamāc oanā-
 hām víṣve devāso ādhi vocatā naḥ || 4 || déviḥ shaḥ urvīr
 urú naḥ kṛiṇota víṣve devāsa ibā vírayadhvam | mā hās-
 mahi prajāyā mā tanúbhir mā radbāma dvishaté soma rā-
 jan || 5 || 15 ||

128

O fire-divine, let me win glory in the battle; may we, kindling you, cherish your form; may the inhabitants of the four quarters bow down before me; may we with you as our guide overcome hostile armies. ₁

May all the divine forces be on my side in life-struggles — the vital principles with sun, wind and fire; may the expanding firmament be mine; may the wind blow propitiously fulfilling my wishes. ₂

May the divine powers bestow wealth upon me; may their blessings be upon me. May the sacred worship in which the divine powers are invoked be beneficial to me. May my invokers of the divines be the first to propitiate them. May we be physically unharmed and may we be blessed with nice brave children. ₃

Let them (i.e. my priests) present to me my due oblations; may the purpose of my mind be accomplished; may I not fall into any kind of sin. May all universal divine powers bless us. ₄

O six mighty divine powers, bestow upon us ample wealth. O universal divine forces, may you display your prowess here; let us not be bereft of our offspring, or be harmed in our bodies. May we not become subject to our enemy, O sovereign Lord of bliss. ₅

११९४

अग्नें मुन्युं प्रतिनुदन्परं पादमर्द्धो गोपाः परि पाहि नृस्त्वम् ।
 प्रत्यक्षो यन्तु निगुतः पुनस्तेभ्यो चित्तं प्रवृथां वि नेशत् ॥६॥
 धाता धातृणां भुवनस्य यस्पतिर्देवं त्रातारं मभिमतिपाहम् ।
 इमं यज्ञमभिनोमा बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यथात् ॥७॥
 उरुव्यचा नो महिषः शर्म यंसदुस्मिन्हवे पुरुहुतः पुरुशुः ।
 स नः प्रजायै हर्यश्च सृळ्येन्द्र मा नो रीरियो मा परो दाः ॥८॥
 ये नः सुपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव वाधामहे तान् ।
 वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशं मोघं चेत्तारमधिराजमक्रन् ॥९॥

āgne manyūm pratinudān pāreshām ādabdhō gopāḥ pāri
 pāhi naś tvām | pratyāñco yantu nigūtaḥ pūnaś tē 'maī-
 sham cittam prabūdḥām vī neśat || 6 || dhātā dhātṛiṇām
 bhuvanasya yās pātir devām trātāram abhimātishābām |
 imām yajñām aśvīnobhā bṛihaspātir devāḥ pāntu yajamā-
 nam nyarthāt || 7 || uruvyācā no mahishāḥ śārma yaśsad
 asmīn bāve puruhūtaḥ purukshuh | sā naḥ prajāyai haryaśva
 mṛilayēndra mā no rīriśo mā pārā dāḥ || 8 || yē naḥ sa-
 pātnā āpa tē bhavantv indrāgnibhyām āva bādḥāmahe tān |
 vāsavo rudrā ādityā upariśpriṣam mogrām eśtāram adhirā-
 jān akran || 9 || 16 ||

Daśamo 'nuvākah.

[मयैकादशोऽनुवाकः ॥]

(१२९) एकोनविंशदुत्तराध्यायस्य सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षेयास्य सूक्तस्य परमेष्ठी प्रजापतिर्देवता । मिथुनः छन्दः ॥

॥१७॥

नासदासीन्नो सदासीत्तदानीं नासीद्रजो नो व्योमा परो यत् ।
 किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्नम्भः किमासीद्गहनं गभीरम् ॥१॥

129.

Nasad āsīn nō sād āsīt tadānīm nāsīd rājo nō vyomā
 parō yāt | kīm āvarivaḥ kūha kāśya śārmann āmbhaḥ kīm
 āsīd gāhanam gabhīram || 1 ||

O fire-divine, an invincible protector as you are, may you defend us, baffling the wrath of our opponents. Let these foes, dejected, defeated, and frustrated go back to their homes. May the shrewdness of my opponents be completely made ineffective. ₆

He is the creator of creators, a protector of the universe, the divine defender, and the destroyer of enemies; may the twin-divines and the Lord of vast universe and the divine powers, protect our selfless public deeds of service and save the accomplisher, the head of the family, from disappointment. ₇

May the omnipresent (Lord), the mighty, invoked by many, bless our noble public deeds and give protection; O resplendent Lord, lord of vigour, be gracious to our offspring; harm us not; desert us not. ₈

Let those who are our foes be driven off; may we through the blessings of resplendent Lord, and fire-divine destroy them; may the Lord of wealth, our Lord of vitality, and all luminaries make me vested with high authority, fierce and powerful, intelligent, and invincible as a ruler. ₉

129

Neither there was non-existent, nor the existent; nor there was any realm or region. How could there be existing this unfathomable profound plasma? ₁

न मृत्युरासीदमृतं न तर्हि न रात्र्या अहं आसीत्प्रकेतः ।
 आनीदवातं स्वधया तदेकं तस्माद्धान्यन्न परः किं चनासं ॥२॥
 तम आसीत्तमसा गुब्बहमग्रेऽप्रकेतं सलिलं सर्वमा इदम् ।
 तुच्छयेनाभ्वपिहितं यदासीत्तपसस्तन्महिनाजायतैकम् ॥३॥
 कामस्तदग्रे समवर्तताधि मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् ।
 सतो बन्धुमसति निरविन्दन्हृदि प्रतीप्या कुबयो मनीषा ॥४॥
 तिरश्चीनो विततो रश्मिरैषामधः स्विदासीदुपरि स्विदासीत् ।
 रेतोधा आसन्महिमान आसन्स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात् ॥५॥
 को अद्वा वेदु क इह प्र वोचत्कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः ।
 अर्वादेवा अस्य विसर्जनेनाथा को वेदु यत आवभूव ॥६॥
 इयं विसृष्टिर्यत आवभूव यदि वा दधे यदि वा न ।
 यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्तो अङ्ग वेदु यदि वा न वेद ॥७॥

nā mrityúr āsīt amṛitaṃ nā
 tārhi nā ratryā āhma āsit praketaḥ | ānid avatām svadhāya
 tād ékaṃ tasmad dhānyān nā parāḥ kīm canāsa ॥ 2 ॥ tāma
 āsit tāmasā gulhām āgre 'praketaṃ salilāṃ sārvaṃ a idām |
 tuchyénābhv āpihitaṃ yād āsit tāpasas tām mahinājayatai-
 kam ॥ 3 ॥ kāmas tād āgre sām avartatādhi mānaso rétaḥ
 prathamām yād āsit | satō bāndhum āsati nīr avindan hridi
 pratishyā kavāyo mānīshā ॥ 4 ॥ tiraścino vitato raṣmīr eshām
 adhāḥ svid āsīd upāri svid āsīt | retodhā āsan mahimāna
 āsan svadbā avastāt prāyatīḥ parastāt ॥ 5 ॥ kó addhā veda
 ká ihā prā vocat kúta ājātā kúta iyām víśṛiṣṭīḥ | arvág
 devā asyā visárjanenāthā kó veda yāta ābabhūva ॥ 6 ॥ iyām
 víśṛiṣṭīr yāta ābabhūva yádi vā dadhé yádi vā ná | yó
 aśyādhyakshaḥ paramé vyòman só aṅgá veda yádi vā ná
 véda ॥ 7 ॥ 17 ॥

Neither there was death nor at that period immortality. There was no indication of day or night. That breathless one breathed upon as if by its own automation. Apart from that one, there was nothing else whatever. ₂

Darkness there was; covered by darkness, a plasmic continuum, in which there was nothing distinguishable. And thence, an empty (world), united under a causal covering came out on account of the austere penance (of that Supreme one). ₃

In the beginning, there was the Divine Desire, which was the first seed of the Cosmic Mind. The sages, seeking in their hearts, have discovered by their wisdom the bond that operates between the existent (the manifested) and the non-existent (the unmanifested). ₄

Their controls (rays or reins) were stretched out, some transverse, some below and others above. Some of these were shedders of the seed and the others strong and superb — the inferior, the causal matter here, and the superior, the creator's effort there. ₅

Who really knows, who in this world can declare it, whence came out this (manifested) creation? Whence was it engendered? Whence will it end? Nature's bounties came out much later, and hence who knows whence this creation came into manifestation? ₆

He from whom this creation arose—verily He may uphold it or He may not (and then of course, none else can do so). The one who is the sovereign in this highest heaven, He assuredly knows, or even He knows not (and then none else would ever know the secrets). ₇

(१३०) विश्वतस्तन्तुमिस्तुत

(१-७) सप्तर्षस्यास्य स्तुत्य भाषापर्योऽयं कविः । भाषयति देवता । (१) मयमर्षो वयती,

(२-७) द्वितीयादिषण्णाञ्च विष्णु उन्मसी ॥

॥१८॥

यो यज्ञो विश्वतस्तन्तुमिस्तुत एकशतं देवकर्मैभिरार्यतः ।
 इमे वयन्ति पितरो य आययुः प्र वयाप वयेत्यासते तते ॥१॥
 पुमौ एनं तनुत उत्कृणन्ति पुमान्वि तन्ने अधि नाके अस्मिन् ।
 इमे मयूखा उप सेदुरू सदः सामानि चक्रुस्तसराण्योतवे ॥२॥
 कासीत्प्रमा प्रतिमा किं निदानमान्य किमासीत्परिधिः क आसीत् ।
 छन्दः किमासीत्प्रउगं किमुक्थं यदेवा देवमर्यजन्त विश्वे ॥३॥
 अग्नेर्गोव्यन्मवत्सयुग्वोष्णिहया सविता सं वमूव ।
 अनुष्टुभा सोम उक्थैर्भहस्वान्वृहस्पतेर्बृहती वार्वमावत् ॥४॥
 त्रिराष्मित्रावरुणयोरभिश्च्रीरिन्द्रस्य त्रिष्टुबिह भागो अहः ।
 विश्वान्देवाङ्गत्या विविश तेन चाकृम ऋषयो मनुष्याः ॥५॥
 चाकृमे तेन ऋषयो मनुष्या यज्ञो जाते पितरो नः पुराणे ।
 पश्यन्मन्ये मनसा चक्षसा तान्य इमं यज्ञमर्यजन्त पूर्वे ॥६॥

130.

Yó yajñó viśvátas tántubhis tatá ékaśatam devakarmé-
 bhir áyataḥ | imé vayanti pitáro yá áyayūḥ prá vayápa
 vayéty āsate taté || 1 || púmāñ enam tanuta út kṛiṇatti pú-
 mān ví tatne ádhi náke asmín | imé mayúkhā úpa sedur ū
 sádaḥ sāmāni cakrus tásarāṇy ótave || 2 || kāsīt pramá pra-
 timā kíṃ nidānam ājyam kíṃ āsit paridbhīḥ ká āsit | chándah
 kíṃ āsit práligam kíṃ ukthám yád devá devám áyajanta
 víśve || 3 || agnér gāyatri ābhavat sayúgvoshñihayā savitá
 sām babhūva | anushtúbhā sóma ukthair máhasvān bṛihas-
 páter bṛihatī vācam āvat || 4 || virāñ mitrávaruṇayor abhi-
 śrīr indrasya trishtubhā ihá bhāgó áhnaḥ | víśvān devāñ já-
 gaty á viveṣa téna cāklipra řishbayo manusbyāḥ || 5 || cāklipré
 téna řishbayo manusbyā yajñé jāté pitáro naḥ purāṇé | páśyan
 manye mánasā cākshasā tān yá imām yajñám áyajanta
 pūrve || 6 ||

130

The sacrifice is drawn out with threads on every side and spread out by Nature's Cosmic Sacrifice for years—hundred and one. Our fathers, who have preceded us, weave it, weaving forwards, weaving backwards, thus they worship (the creator Lord) when the world is woven. ₁

The First Man (our Lord) spreads out this web, the First Man rolls it up, He spreads it above in this heaven; these His rays occupy the seat of cosmic sacrifice; they have made the prayers serve as shuttles for weaving. ₂

What was the authority, what was the model, what was the purpose, what was the oblation (butter), what was the enclosure, what was the metre, what was the *pra-u-ga* text, when the universal divine powers offered worship to Nature's bounties? ₃

Closely associated was GAYATRI with Agni, the Fire-divine; USHNIK combined with the Impeller Lord. SAVITA; SOMA, the Blissful, combined with ANUSTUBH, BR HATI was voiced by BRHASPATI, the Lord Supreme. ₄

The metre VIRAJ joined with Mitra, the Lord of Light and Varuna, the Lord of Venerability. TRISTUBH was portion of the midday oblation at this worship: JAGATI was voiced by VISVEADEVAS. Nature's all bounties; By this cosmic worship seers and men were created. ₅

When this ancient sacrifice was accomplished, by it seers, men, and our progenitors were created; with the eye of the mind, I clearly behold them who first performed this sacrificial worship. ₆

सहस्तोमाः सहचन्दस आवृतेः सहप्रमा ऋषयः सप्त दैव्याः ।
पूर्वेषां पन्थामनुदृश्य धीरा अन्वालेभिरे रथ्यो न रश्मीन् ॥७॥

sahástomāḥ sahāchandasā āvrītaḥ sabāpramā
ṛishayaḥ sapta daīvyāḥ | pūrveshām panthām anudṛishya dhīrā
anvālebhire rathyo nā rasīmīn || 7 || 18 ||

(१३१) एकमिहावुत्पत्ततमं सूक्तम् ।

(१-७) सप्तर्षेयास्य सूक्तस्य काशीयतः सुकीर्तिर्ऋषिः । (१-३, ६-७) प्रथमादितृषस्य ऋषीः
सप्तम्योर्ऋषयोभेदः, (४-५) ऋषीणाम्ब्योर्ऋषिणौ देवताः । (१-३, ५-७) प्रथमादितृषस्य
पञ्चम्यादितृषस्य च विष्णुः, (४) ऋष्यां ऋष्यावुत्पत्तं सूक्तम् ॥

॥१०॥ अप प्राच इन्द्र विश्वो अमित्रानपापांचो अभिमृते नुदस्व ।
अपोदीचो अपं शूराधराच उरो यथा तव शर्मन्मदैम ॥१॥
कुविदङ्ग यवमन्तो यव चियथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।
इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्ति न जग्मुः ॥२॥
नहि स्थूर्यनुथा यातमस्ति नोत श्रवो विविदे संगमेपु ।
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वज्रयन्तः ॥३॥
युवं सुराममश्विना नमुचावासुरे सचा ।
विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥४॥

131.

Āpa prāca indra vīśvān amītrān āpāpāco abhibhūte
nudasva | āpōdīco āpa śūrādharāca urau yāthā tāva śarman
mādema || 1 || kuvīd aṅgā yāvamanto yāvaṃ cid yāthā dānty
anupūrvāṃ viyūya | ihēhaishāṃ kṛiṇubhi bhōjanāni yé bar-
bisho nāmovṛiktīm ná jagmúḥ || 2 || nabí sthūry ṛituthā yā-
tām ásti nótā śrávo vivide sangamēshu | gavyānta índraṃ
sakhyāya víprā aśvāyānto vṛishanāṃ vājáyantaḥ || 3 || yu-
vām surāmam aśvinā námucāv āsuré sácā | vipipānā śubhas
patī índram kármasv āvatam || 4 ||

They, who are well-versed in the rituals, metres, hymns and rules, are the seven divine seers. Cognizant of the path of their predecessors, the sages take up the reins, like drivers of chariots. 7

131

O victorious Lord of resplendence, drive off all our foes, those who dwell in the east, and those who dwell in the west; drive off, O hero, those foes who dwell in the north, and those who dwell in the south, so that we may thrive happily under your kind love. 1

Just as the growers of barley often cut the barley, and separate it (the grain from the husk) in due order, so may you bestow here and there nourishment upon those who have not neglected their duty of performing selfless deeds (according to your command). 2

The car (laden with food) has not arrived yet in due season; nor has he acquired fame in battle. Let the sages, desiring cattle, desiring horses and desiring food, pray to the resplendent Lord, the showerer, for acquiring friendly help. 3

O twin-divines (the pair of day and night), lord of light, having drunk the elixir of divine love, you have jointly assisted Lord of resplendence at the time of conflicts against wicked evils. 4

पुत्रमिव पितरावश्विनोमेन्द्रावधुः काव्यैर्दंसनाभिः ।
 यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नमिष्णक् ॥५॥
 इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृलीको भवतु विश्ववेदाः ।
 वार्षतां द्वेषो अमयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥६॥
 तस्य वयं सुमतो यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
 स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मे आराचिद्वेषः सनुतयुयोतु ॥७॥

putrām iva pitārāv aśvīno-
 bhéndrāvāthubh kāvyair daṁsānābhiḥ | yāt surāmam vy āpi-
 bah śacībhiḥ sārāsvatī tvā maghavann abhiṣṇak ॥ 5 ॥ in-
 draḥ sutrāmā svāvān āvobhiḥ sumṛīliko bhavatu viśvāve-
 dāḥ | bādhatām dvēsho ābhayaṁ kṛṇotu suvīryasya pātayaḥ
 syāma ॥ 6 ॥ tāsa vayān sumatau yajñiyasyāpi bhadrē sau-
 manasē syāma | sāt sutrāmā svāvān īndro asmē ārāc cid
 dvēśhaḥ sanutār yuyotu ॥ 7 ॥ 10 ॥

(१३२) इमिषाद्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्वस्यास्य सूक्तस्य नामैकं शक्यत ऋषिः । (१) प्रथमर्चो सुमृम्यश्विनः, (२-७)

द्वितीयामितृचद्वयस्य च मित्रावरुणौ देवताः । (१) प्रथमर्चो न्यहसारीषी, (२, ३) द्वितीया-

वहयोः अस्तारपङ्क्तिः, (३-५) कृतीषामितृचस्य विपङ्क्तयः,

(७) सप्तम्याश्च महासतोद्भूतौ ऋचांसि ॥

॥२०॥

ईजानमिहयौर्गुर्तावसुरीजानं भूमिरभि प्रभूषणि ।
 ईजानं देवावश्विनावमि सुक्षैरवर्धताम् ॥१॥
 ता वाँ मित्रावरुणा धारयत्क्षिती सुषुक्षैर्वितृत्वता यजामसि ।
 युवोः क्राणाव सख्यैरभि प्याम रक्षसः ॥२॥

132.

Ījānām id dyaúr gūrtāvasur ījānām bhūmir abhi pra-
 bhūshāni | ījānām devāv aśvīnāv abhi sumnaśr avarḍhatām
 ॥ 1 ॥ tā vām mitrāvaruṇā dhārayātkṣitiḥ susubumnéshitatvātā
 yajāmasi | yuvóḥ krāṇāya sakhyair abhi śhyāma rakṣāsaḥ
 ॥ 2 ॥

Both the twin-divines defend every brave person, like parents a son with their wondrous efforts. When triumphing through the deeds of valour, you drink refreshing tasty elixir and the divine intellect comes to your aid, O brave man. 5

May Lord of resplendence, the protector, the possessor of great wealth, the all-knowing, be favourable to us with His blessings. May He disperse our enemies; may He make us free from fear; may we be the possessors of excellent vigour and progeny. 6

May we enjoy favour of that adorable divinity, and may we enjoy His blessed loving kindness; and may the protecting and opulent Lord drive away and keep far from us all such infidels who hate us. 7

132

The heaven blesses in numerous ways only those who work with sacrifice. The earth also decorates them with treasures, who dedicatingly serve. The twin-divines also shower favours on the sacrificer. 1

O Lord of light and Lord of sovereignty, the sustainers of the earth and the givers of comforts, we worship you for the sake of attaining our wishes. May we, through your support to the worshipper, overcome evil-spirited men. 2

अधो चिन्नु यद्विधिषामहे वामुनि प्रियं रेकणः पर्यमानाः ।
 दुहौ वा यत्पुन्यति रेकणः सम्भारन्नकिरस्य मृधानि ॥३॥
 असावन्यो अंसुर स्यत् योस्त्वं विशेषां वरुणासि राजा ।
 मूर्धा रयस्य चाकमेतावतेनसान्तकुक्षुक् ॥४॥
 अस्मिन्त्वेतच्छकपूत एनो द्विते मित्रे निर्गताहन्ति वीरान् ।
 अवोर्वा यदात्तनृष्ववः प्रियासु यज्ञियास्ववी ॥५॥
 युवोर्हि मातादितिर्विचेतसा योनौ भूमिः पर्यसा पुपूतनि ।
 अव प्रिया दिदिष्टन् सूरौ निनिक रश्मिभिः ॥६॥
 पुवं षाप्रराजावसीदतं तिष्ठद्वयं न धुर्वदं वनर्षदम् ।
 ता नः कण्ठकपन्तीर्नृमेषस्तत्रे अंहसः सुमेधस्तत्रे अंहसः ॥७॥

ādha cin nū yād didhishāmahe vām abhi priyāṃ rēk-
 ṇaḥ pātyamānāḥ | dadvān vā yāt pūshyati rēkṇaḥ sām v
 āran nākir asya maghāni || 3 || asāv anyō asura sūyata dyaus

tvām vāveshām varuṇāsi rājā | mūrdhā rāthasya cākan
 naṭāvatainasāntakadhrūk || 4 || asmīn sv etāc chākapūta
 ēno hitē mitrē nigatān hanti vīrān | avōr vā yād dhāt ta-
 nūshv āvaḥ priyāsu yajñīyāsv ārvā || 5 || yuvōr hi mātāditir
 vicetasā dyaūr nā bhūmih pāyasā pupūtāni | āva priyā
 didishṭana sūro ninikta rasmibhiḥ || 6 || yuvām hy āpnarājāv
 āsīdatam tishṭhad rātham nā dhūrsbādāṃ vanarshādāṃ | tā
 naḥ kaṇṭhakayāntir nṛimēdhas tatre aṇhasaḥ sumēdhas tatre
 aṇhasaḥ || 7 || 20 ||

(१३) यद्विधियुक्तमित्यर्थं एकम्

(१-७) तत्पर्यमानास्व पृथक्च वैवका सुता इति । अन्तो वेपता । (१-३) यत्पुन्यतिष्ठत्यस्य
 शकरी, (४-५) यद्विधियुक्तस्य यदादि, (६) तत्पुन्यस्य विपुलं इत्यादि ।

॥३॥ प्रो ध्वंसो पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्षत ।
 अमीके चिदु लोककृत्सुगे समस्तु वृत्रहासार्क बोधि चोदित ।
 नर्मन्तामन्यकेषां ज्योका अधि धन्वस ॥३॥

139.

Prō shv āsmai purorathām indrāya shūshāmarcata | abhīke
 cid u lokakṛt samgē samātsu vṛtrahāsmākam bodhi coditā
 nābhantām anyakēśhām jyākā ādhi dhānvasu || 1 ||

May we, while paying homage to you, quickly acquire desirable wealth, and when the pious and liberal devotee augments his wealth, may his riches not forsake him. 3

O Heaven (i.e. Mother Eternity, *Dyau* = *Aditi*), you have given birth to this life-giving sun (*Mitra*), as well as to the other one, air (*Varuna*), a sovereign bounty over us all. They two (the Sun and air, i.e. *Mitra* and *Varuna*) constitute the head of the sacrifice (*ratha* = chariot = *yajna*), an antilogy of death. May this ritual or sacrifice be not vitiated by the smallest defeat. 4

When the institutor of the sacrifice with his best efforts propitiates or appeases the sun (*Mitra*) alone, it leads to iniquity, that may prove to be disastrous to children (and family). This (iniquity) is only atoned when the approaching (sacrificer) offers oblations of food to air (*Varuna*) also (i.e. when he in the sacrificial rite gives oblations for *Mitra* and *Varuna* both). 5

O Nature's bounties (air and the sun), endowed with various characteristics, your Mother Infinity, takes away all sins (or pollutions) from you and purifies you through these libations, just as the heaven purifies atmosphere through rains. You display before us the priceless treasure and wash us with the sunshine. 6

O both of you, the brilliant ones, *Mitra* and *Varuna*, (the sun and air personified) occupy your venerable seats. Now mount each of you your chariot, which rests on the yoke; and which moves in the forests to subdue our foes who clamour against us. The social structure (the *Nymedha*, serving the interests of men at large) flourishes under your protection, free from sin, and so also the pious worshipper, (the individual) is saved from sin (by your blessings). 7

133

Adore fervently the might of that Lord of resplendence which leads His cosmic chariot; He makes room for us in the close conflicts of life and destroys the demon of darkness while fighting against Nescience; He is our encourager. May the strings on the bows of our enemies (such as passions, greed etc.) be destroyed. 1

त्वं सिन्धूर्वासृजोऽधराचो अह्वहिम् ।
 अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे विश्वं पुष्यसि वार्यं तं त्वा परि प्वजामहे
 नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥२॥
 वि पु विश्वा अरातयोऽर्यो नंशन्त नो धियः ।
 अस्तासि शत्रुवि वधं यो न इन्द्र जिघांसति या ते रातिर्दुर्दिवसु
 नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥३॥
 यो न इन्द्राभितो जने वृकायुरादिदैशति ।
 अधस्पदं तमीं कृधि विवाधो असि सासृहिर्नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥४॥
 यो न इन्द्राभिदासति सनाभिर्यश्च निष्टयः ।
 अव तस्य वलं तिर महीव द्यौरध त्मना नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥५॥
 वयमिन्द्र त्वायवः सखित्वमा रमामहे ।
 ऋतस्य नः पथा नुयाति विश्वानि दुरिता नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥६॥
 अस्मभ्यं सु त्वमिन्द्र तां शिक्ष या दोहते प्रति वरं जरित्रे ।
 अच्छिद्रोष्ठी पीपयचया नः सहस्रधारा पर्यसा मही गौः ॥७॥

tvām śin-

dbhūr āvāsrījo 'dharāco āham āhim | aṣatrūr indra jajñiṣhe
 viśvam puṣhyasi vāryam tam tvā pari shvajāmahe nābhantām
 anyakéśhām jyākā ādhi dhānvasu || 2 || ví shú viśvā árātayo
 'ryó naṣanta no dhíyah | ástāsi śátrave vadhām yó na in-
 dra jíghāṁsati yā te rātir dadr vāsu nābhantām anyaké-
 shām jyākā ādhi dhānvasu || 3 || yó na indrabhīto jāno vṛi-
 kāyūr ādīdesati | adhaspadām tam im kṛidhi vibādhó asi
 sāsaḥr nābhantām anyakéśhām jyākā ādhi dhānvasu || 4 ||
 yó na indrabhidāsati sánābhīr yās éa nīṣṭyah | áva tāsya
 bālam tira māhíva dyaúr ādha tinānā nābhantām anyaké-
 shām jyākā ādhi dhānvasu || 5 || vayām indra tvāyāvah sa-
 khitvām ā rabhāmahe | ritāsya naḥ pathá nayāti viśvāni
 duritā nābhantām anyakéśhām jyākā ādhi dhānvasu || 6 ||
 asmábhyam sú tvām indra tām śikṣha yā dóhate práti vá-
 ram jaritré | áchidrodhnī pipáyad yātbā naḥ sahasradbhārā
 páyasā mahí gaúh || 7 || ३॥

You send the rivers away down to earth; you destroy the serpent of ignorance; O Lord of resplendence, you are enemy to none; you grant (to everyone) all that is desirable, as such we embrace you (with love and adoration). May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₂

May all the infidels and wicked, who make no offerings, quickly perish; may our praises be successful; O Lord of resplendence, you hurl the weapon at the foe who seeks to harm us. May your bounty give us wealth in plenty. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₃

The man who, like a wolf, prowls around us, O Lord of resplendence, trample him down under your feet, for you are the resister, the overcomer of foes. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₄

O Lord of resplendence, may you bring down the strength of the one who assails us, whether he be the stranger or a kin, or his strength be vast and extensive as heaven. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₅

O Lord of resplendence, devoted to you, we strive to gain your friendship; lead us by the path of eternal truth beyond all evils and miseries. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₆

Give to us, O Lord of resplendence, the cow, the knowledge, the divine speech, that gives the milk of divine wisdom to the worshipper according to his desires, so that the mighty cow, the source of divine wisdom, possessed of an unfailing udder, the shedder of a thousand streams, may supply us plentifully with milk of divine knowledge. ₇

(१३४) षट्सिंहासुतत्पाततमं सुप्रम्

(१-७) सप्तम्यास्य सुप्रम्य (१-५, ९) षषमादिषड्वर्षा षष्ठ्याः पूर्वांस्त्य ष षोढाचो मान्वाता ऋषिः,

(१-७) षष्ठ्या उत्तरावेत्य सप्तम्याथ गोषा ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) षषमादिषड्वर्षा

महापङ्क्तिः, (७) सप्तम्याथ षष्टिषष्ठ्यसी ॥

॥५३॥ उभे यदिन्द्र रोदसी आपप्राथोषा इव ।
 महान्तं त्या महीनां सुभ्राजं चर्पणीनां देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥१॥
 अवं स्म दुर्हणायतो मर्तस्य तनुहि स्थिरम् ।
 अधस्पदं तमी कृधि यो अस्मौ आदिदेशति देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥२॥
 अवं त्या वृहतीरिपो विश्वश्चन्द्रा अभिग्रहन् ।
 शर्चीभिः शक्र धनुहीन्द्र विश्वाभिरूतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥३॥
 अवं यत्त्वं शतक्रतुविन्द्र विश्वाभि धनुषे ।
 रयिं न सुन्वते सचां सहस्रिणीभिरूतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥४॥
 अवं स्वेदा इवामितो चिष्वक्पतन्तु दिशवः ।
 दूर्वाया इव तन्तवो व्यस्मदेतु दुर्मतिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥५॥
 दूर्घं ह्यङ्गुशं यथा शक्तिं विमर्षि मन्तुमः ।
 पूर्वेण मघवन्पदाजो वृथा यथा यमो देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥६॥
 नकिर्देवा मिनीमसि नकिरा योपयामसि मन्त्रश्रुत्यं चरामसि ।
 पक्षेभिरपिक्क्षेभिरश्रामि स रमामहे ॥७॥

134.

Ubbē yād indra rōdasi āpaprāthoshā iva | mahāntam
 tvā mahinām samrājām carshanīmām devī jānītry ajījanad
 bhadrā jānītry ajījanat || 1 || āva sma durhanāyatō mātasya
 tanuhi sthirām | adhaspadām tām im kridhi yō asmān ādīdeṣati
 devī jānītry ajījanad bhadrā jānītry ajījanat || 2 || āva tyā bṛi-
 hatīr īsho viśvāścandrā amitrahan | śacibhiḥ śakra dhūnu-
 bīndra viśvābhir ūtibhir devī jānītry — || 3 || āva yāt tvām
 ṣatakṛataṇ indra viśvāni dhūnuśhē | rayīm nā sunvatē śacā
 sahasrīnibhir ūtibhir devī jānītry — || 4 || āva svēdā ivābhiṣṭo
 viśhvak patantu didyāvah | dūrvāyā iva tāntavo vy āsmād
 etu durmatīr devī jānītry — || 5 || dīrghām hy āṅkuṣām yathā
 śaktim bibharshi mantumah | pūrveṇa maghavan padājō va-
 yām yātbā yamo devī jānītry — || 6 || nākir devā minīmasi
 nākir ā yopayāmasi mantrasṛūtyām carāmasi | pakṣebhir
 apikakṣebhir ātrābhi sām rabhāmabe || 7 || ॥

134

O sun, the resplendence, you fill both heaven and earth (with light) like the dawn; the divine progenitress has given birth to you, the mighty of the mighty (bounties), the sovereign of men. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₁

May you enfeeble the strength of the malicious man; trample him down under your foot who tries to destroy us. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₂

Destroyer of enemies, O effulgent and resplendent, bestow upon us by your grace the abundant, splendid viands, accompanied with all your protections. The goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₃

O Lord of resplendence, performer of hundreds of selfless deeds, when you bestow upon us all blessings, then bestow wealth also upon the offerer of the devotion and also bless him with your thousandfold protections. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₄

Let your radiant weapons (to kill pollutions and evils) fall down everywhere round about like drops of perspiration; let lightning flashes fall; let the enemy depart from us like the stems of the green grass. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₅

You, O great counsellor, wield your might like a long hook; you drag your foes, O bounteous Lord, as a goat drags with its forefoot a branch. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₆

O divine powers, we never offend you; we never inflict annoyance on you; we follow the teaching of the holy text; closely we clasp and cling to you under your loving shelter. ₇

(१३५) पञ्चविंशतुत्पाततनं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्वसास्य सूक्तस्य यामायनः कुमार ऋषिः । यमो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

४२३॥

यस्मिन्क्षे सुपलाशे देवैः संपिबन्ते यमः ।
 अत्रा नो विस्पतिः पिता पुराणौ अनु वेनति ॥१॥
 पुराणौ अनुवेनन्तं चरन्तं प्रापयामुया ।
 असूयन्नभ्यचाकशं तस्मा अस्पृह्यं पुनः ॥२॥
 यं कुमार नवं रथमचक्रं मनसाकृणोः ।
 एकैषं विश्वतः प्राश्नमपश्यन्नधि तिष्ठसि ॥३॥
 यं कुमार प्रार्वर्तयो रथं विप्रेभ्यस्परि ।
 तं सामानु प्रार्वर्तत समितो नाव्याहितम् ॥४॥
 कः कुमारमजनयद्रथं को निरवर्तयत् ।
 कः स्वित्तद्वय नो ब्रूयादनुदेयी यथामवत् ॥५॥
 यथामवदनुदेयी ततो अग्रमजायत ।
 पुरस्ताद्बुध आततः पश्चान्निरयणं कृतम् ॥६॥
 इदं यमस्य सार्दनं देवमानं यदुच्यते ।
 इयमस्य धम्यते नाळीरयं गीर्भिः परिष्कृतः ॥७॥

135.

Yásmiñ vṛikṣhé supalāśé devāḥ sampibate yamāḥ | átrā
 no viṣpátīḥ pitá purāṇāni ānu venati || 1 || purāṇāni anuvé-
 nantam cārantam pāpáyāmuयá | asūyānn abhy ācākaṣam
 tásmā asprihayānu pūnaḥ || 2 || yām kumāra návaṁ rátham
 acakráṁ mānasákṛiṇoḥ | ékesham viṣvátāḥ prāñcam āpaṣ-
 yann ádhi tishṭhasi || 3 || yām kumāra prāvartayo rátham
 víprebhyas pári | tám sámānu prāvartata sám itó nāvya áhi-
 tam || 4 || káḥ kumārām ajanayad rátham kó nṛ avartayat |
 káḥ svit tád adyá no brūyād anudéyī yáthābhavāt || 5 ||
 yáthābhavad anudéyī táto ágram ajāyata | purástād budhná
 átataḥ paṣcān niráyanaṁ kṛitām || 6 || idām yamáśya sáda-
 nam devamānām yád ucyáte | iyām asya dhamyate nālīr
 ayām gīrbhiḥ páriṣhkṛitāḥ || 7 || 23 ||

135

In the leafy tree (of human body), where along with sense organs (the gods), the *Yama* (individual soul) enjoys (or drinks), fruits of his past actions, our father, the Lord of universe invites us with love to join all mortals of by-gone days. ₁

(At first), I behold the man with anguish who still lingers to the lust of old deeds of sins, and suffers pains but (the surprise is that) afterwards I also start loving the same person and become prey to the similar lust. ₂

O my child, you are mounted on a new chariot, which is wheel-less and single-poled, but it turns everywhere (and on all sides). You have fashioned it mentally; you stand thereon though you know not the mystery of it. ₃

O my child, you have been driving the chariot (of body) through the aid of the sense organs (the sages); let it have tranquility and balance to carry you across as if on a boat. ₄

Who gives birth to this youth? Who has driven the chariot off? Who can tell us how it takes a subsequent body? ₅

How does the subsequent body come into existence after the previous one? Before that the causal matter is held out-stretched; and subsequently, the form comes out of it. ₆

This is the dwelling of the Self, the *Yama*, which is called the fabric of gods (the organs of senses); this pipe is sounded for his gratification and he is propitiated by hymns. ₇

(१३६) पदविवाहुत्तरघाततमं सूतम्

(१-७) सप्तर्ष्यास्य सूक्तस्य वातरक्षनाः [(१) अथमर्षो भूतिः, (२) द्वितीयाया वातभूतिः, (३) तृतीयाया विप्रभूतिः, (४) चतुर्थ्या वृषाणकः, (५) पञ्चम्याः करिकलः, (६) षष्ठ्या पतसाः, (७) सप्तम्याश्च क्रम्यशृङ्गाः] क्रययः । केशिनः (अग्निबाहु-
सूयोः) देवताः । अनुपुष्पं धन्वः ॥

॥२४॥

केश्य॑भि॒ के॒शी वि॒पं के॒शी बि॒भर्ति॑ रोद॒सी ।

के॒शी वि॒श्वं स्व॑र्द॒शे के॒शीदं॑ ज्योति॑रुच्यते ॥१॥

मु॒नयो॑ वा॒तर॒क्षनाः पि॒शङ्गा॑ वस॒ते म॒ला ।

वा॒तस्या॒नु प्रा॒जिं य॒न्ति॒ ये॒वा॒सो अ॒वि॒क्षत॑ ॥२॥

उ॒न्म॒दिता॑ मो॒नेये॒न वा॒तो आ॑ त॒स्थिमा॑ व॒यम् ।

शरी॑रे॒दस्माकं॑ यू॒यं म॒र्ता॒सो अ॒भि प॑श्यथ ॥३॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ पत॑ति॒ विश्वा॑ रू॒पाव॑चाक॒शात् ।

मु॒निर्दे॒वस्य॑दे॒वस्य॑ सी॒कृ॒त्याय॑ सखा॒ हितः॑ ॥४॥

वा॒तस्या॒श्वो वा॒योः सखा॑थो॒ दे॒वेषि॑तो॒ मुनिः॑ ।

उ॒भो सं॑मु॒द्रावा॑ क्षे॒ति यश्च॑ पूर्वं॒ उ॒ताप॑रः ॥५॥

अ॒प्सर॑सां ग॒न्ध॒र्वाणां॑ मृ॒गाणां॑ च॒रणे॑ च॒रन् ।

के॒शी के॒तस्य॑ वि॒द्वान्त॑सखा॒ स्वा॒दुर्म॑दि॒न्तमः॑ ॥६॥

वा॒युर॑स्मा॒ उप॑ाम॒न्थत्यि॑नष्टि॒ स्मा कु॑न॒नमा॑ ।

के॒शी वि॒षस्य॑ पा॒त्रेण॑ य॒द्रु॒द्रेणा॑पि॒बत्स॒ह ॥७॥

136.

Keśy āgnīm keśī vishām keśī bibharti ródasi | keśī
viśvam svār dṛiṣé keśídāni jyótir ucyate || 1 || múnayo vá-
tarasanāḥ piśāṅgā vasate mālā | vātasyānu dhrājim yanti
yád deváso ávikshata || 2 || ūnnaditā maúneyena vátāni á
tasthimā vayāni | śūrīréd asniákam yūyām mártāso abhí
pasyatha || 3 || antárikshena patati víśvā rūpāvacaśaśat |
múnir devásya-devasya saúkṛityāya sakhā hitáḥ || 4 || vá-
tasyāśvo vāyóḥ sákbátho devéshito muniḥ | ubhaú sam-
udráv á ksheti yás ca púrva utáparaḥ || 5 || apsarásām gan-
dharvāṇām mṛigāṇām cāraṇe cāraṇa | keśī kétasya vidván
ákhā svádúr madíntamaḥ || 6 || vāyúr asmā úpāmanthat
pináshti smā kunannamā | keśī vishásya pátreṇa yád rudré-
nāpibat sahá || 7 || 24 ||

136

The radiant (sun) supports fire, the radiant one supports water, the radiant one supports the heaven and earth, the radiant one is for the visibility of the whole diffused (universe)—this light is called the radiant one (*Muni-Juti*). ¹

The *munis*, or pulsating stars, the sons of cosmic vital winds, wear the vestments soiled of dirty yellow hue; they follow the course of cosmic vital winds and assume the path of Nature's bounties (*Muni-Vatajuti*). ²

Exhilarated by the sanctity of the *muni*, the pulsating star, we mount upon the cosmic vital winds; O mortals, behold our forms in them! (*Muni-Viprajuti*). ³

The *muni*, the pulsating star, flies through the firmament, illumining all objects; he is the friend of each divine power, endowed with supreme cosmic design. (*Muni-Vṛsanaka*). ⁴

The *muni*, the pulsating star, has the swiftness of wind. He is the friend of air and is instigated by the bounty, repairing to both oceans, eastern and western. (*Muni-Karikrata*). ⁵

Wandering on the track of the clouds (the *gandharvas*) and the lightning (the *apsaras*), and the constellations (wild beasts), the radiant (sun) is cognizant of all that exists and is knowable. He is my sweet and most delightful friend. (*Muni-Etasa*). ⁶

The cosmic wind churns for him, the inflexible thunder grinds it when the radiant (sun), along with cosmic vital principles drinks the water with his cup (*Muni-R̥syasṅga*). ⁷

(१३७) सप्तमिहातुतयाततर्भं सुगन्ध

(१-७) सप्तमिहातुतयाततर्भं [(१) प्रथमर्भो यथाज्ञः, (२) द्वितीयायाः कन्यया, (३) तृतीयायाः गौतमः, (४) चतुर्थ्याः अग्निः, (५) पञ्चम्याः विश्वामित्रः, (६) षष्ठ्याः अयमग्निः, (७) सप्तम्याश्च वसिष्ठः] कन्यया । विभे देवा देवताः । मनुष्यं कन्यः ॥

४२५४

उत देवा अवहितं देवा उन्नयथा पुनः ।
 उतागश्चक्रुषं देवा देवा जीवयथा पुनः ॥१॥
 द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः ।
 दक्षं ते अन्य आ वातु परान्यो वातु यद्रपः ॥२॥
 आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः ।
 त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईर्यसे ॥३॥
 आ त्वागमं शन्तातिभिर्यो अरिष्टतातिभिः ।
 दक्षं ते भद्रमामर्षं परा यक्ष्मं सुवामि ते ॥४॥
 त्रायन्तामिह देवास्त्रायतां मरुतां गुणः ।
 त्रायन्तां विश्वा भूतानि यथायमरुपा अस्त ॥५॥
 आप इहा उं भेषजीरापो अमीवचातनीः ।
 आपः सर्वस्य भेषजीस्तास्ते कृष्वन्तु भेषजम् ॥६॥
 हस्ताभ्यां दशशस्त्राभ्यां जिह्वा वाचः पुरोगवी ।
 अनामयिबुभ्यां त्वा ताभ्यां त्वोप स्पृशामसि ॥७॥

137.

Uta devā āvalitāṃ devā ūn nayathā pūnaḥ | utagaś
 cakrūśham devā devā jīvayathā pūnaḥ || 1 || dvāv imau
 vātau vāta ā sindhor ā parāvataḥ | dākṣhaṃ te anyā ā vātu
 pārānyo vātu yād rāpaḥ || 2 || ā vāta vāhi bheshajāṃ vi vāta
 vāhi yād rāpaḥ | tvāṃ hī viśvābheshajō devānām dūtā
 īyase || 3 || ā tvāgamam śāntātibhir ātho arishṭātātibhiḥ |
 dākṣhaṃ te bhadrām ābhārśham pārā yākṣhmaṃ suvāmi
 te || 4 || trāyantām ihā devās trāyatām marūtām gaṇāḥ |
 trāyantām viśvā bhūtāni yāthāyām arāpā āsat || 5 || āpa id
 vā n bheshajīr āpo anūvarātaniḥ | āpaḥ sārvasya bheshajis
 tās te kriyantu bheshajāṃ || 6 || hāstābhyām daśaśūkhā
 bhyām jihvā vācāḥ purōgav | anāmayitnūbhyām tva tā-
 bhyām tvōpa sprīṣāmasi || 7 || 25 ||

137

O enlightened sages, raise up once more the man, who has been down-trodden; restore him to life; raise him also, who has committed sin. (*R̥ṣi-Bharadvaja*). ₁

These two winds blow to the regions which are far beyond the ocean; may the one bring you vigour, and may the other blow away all your evils. (*R̥ṣi-Kasyapa*). ₂

O wind, blow medicinal balm; and blow away, O wind, all evil; for you are, verily, the universal medicine; you move as the messenger of the divine powers. (*R̥ṣi-Gotama*). ₃

I have come to you to give pleasures and protections; I have brought for you fortunate vigour; I drive away your disease. (*R̥ṣi-Atri*). ₄

May the divine powers give us protection in this world; may the company of cloud-bearing winds protect us; may all beings grant protection so that this person may be free from evil, pain and sorrow. (*R̥ṣi-Visvamitra*). ₅

Waters, verily, have their healing power; waters are the dissipators of disease; waters are the medicines for everything; may they act as medicine to you. (*R̥ṣi-Jamadagni*). ₆

The tongue which is cleansed by the ten-branched hands is (i.e. the ten fingers) the forerunner of speech; with two hands, which are the removers of disease, we gently touch you. (*R̥ṣi-Vasistha*). ₇

(१३८) अष्टाभिःसुतप्रातस्तमं सुकम्

(१-६) षड्विंशत्यास्य सुकस्योत्थोऽङ्ग ऋषिः । इन्द्रो देवता । जगती छन्दः ॥

॥१३८॥

तव त्व इन्द्र सख्येषु वह्नये ऋतं मन्वाना व्यददिरुर्वलम् ।
 यत्र दशस्यन्नुपसौ रिणन्नपः कुत्साय मन्मन्नाश्च वंसयः ॥१॥
 अवास्तजः प्रस्वः श्वश्रयो गिरिनुदाज उक्ता अपिबो मधु प्रियम् ।
 अवर्धयो वृन्निनो अस्य दंससा शुशोच सूर्यं ऋतजातया गिरा ॥२॥
 वि सूर्यो मध्ये अमुचद्रथं दिवो विदहासाय प्रतिमानमार्यः ।
 हुब्हानि पिप्रोरसुरस्य मायिन इन्द्रो व्यास्यश्चकृवौ ऋजिश्चना ॥३॥
 अनाघृष्टान घृषितो व्यास्यन्निधीरदेवौ अमृणदयास्यः ।
 मासेव सूर्यो वसु पुर्यमा ददे गृणानः शत्रूरशृणाद्विरुमता ॥४॥
 अयुचसेनो विभ्वा विभिन्दता दाशद्विहा तुज्यानि तेजते ।
 इन्द्रस्य वज्रादविभेदभिश्चयः प्राक्रामच्छुन्यूरजहादुषा अनः ॥५॥
 एता त्वा ते श्रुत्यानि केवला यदेक एकमकृणोरयज्ञम् ।
 मासां विधानमदधा अधि यवि त्वया विभिन्नं भरति प्रधि पिता ॥६॥

138.

Táva tyá indra sakhyéshu valnaya ritám manvānā vy
 ādardirur valám | yātrā daśasyān ushāso riṇān apāḥ kú-
 tsāya mánmann ahyāṣ ca dāśāyāḥ || 1 || āvāsrijāḥ prasvāḥ
 śvañcāyo girin úd āja usrá āpiho mādhu priyām | āvar-
 dhayo vanīno asya dāśasā śusóca sūrya ritājātayā girā
 || 2 || ví sūryo mādhye amucad rátham divó vidád dāsāya
 pratimānam áryāḥ | drīḥhāni pípror āsurasya māyīna indro
 vy āsyac cakrivān rijīṣvanā || 3 || ānādhṛishṭāni dhṛishitó vy
 āsyān nidhūr ādevān amṛiṇad ayāsyāḥ | māsēva sūryo vāsu
 pūryam ā dade gṛiṇānāḥ śātrūr āsṛiṇād virúkmatā || 4 ||
 āyuddhaseno vibhvā vibhindatā dāśad vṛitrahā tújyāni te-
 jate | indrasva vajrād abibhed abhiśnāthāḥ prākṛāmac chundh-
 yūr ājahad ushā ānāḥ || 5 || etā tyā te śrūtyāni kēvala yād
 ēka ēkam ākṛiṇor ayajñām | māsām vidhānam adadhā ādhi
 dyāvi tvāyā vibhinnam bharati pradhīm pitā || 6 || 20 ||

O resplendent cosmic power, through your friends, these kindled fires, the bearers of oblations, smite the devil of mighty clouds to pieces. When the praises are chanted to bestow dawns to wise sages, you are busy in letting the waters flow free (from clouds) and in foiling the dragon's (again the darkest clouds) exploits. ₁

You send forth the productive (waters); you cleave the mountains; you fetch forth the cows; you quaff the delicious elixir of devotion and cause the trees of the forest to grow; through your blessings and by means of the cosmic voice produced during cosmic sacrifice, the shrouded sun again comes out bright and shining. ₂

The sun unyokes his chariot in the midst of the sky. The Arya (the resplendent mighty power) encounters the darkness. Associated with radiant rays, he, the resplendent power, destroys the stronghold of the guileful dark clouds. ₃

He (the resplendent cosmic power) boldly annihilates the hitherto undefeated hosts of the dark clouds; unwearied, he despoils the impious of their treasures. The sun and moon together, seize upon the wealth of strongholds of darkness; glorified, he, the resplendent, demolishes the foe with his blazing thunderbolt. ₄

Leading an irresistible army, and destroying darkness with the prevading piercing bolt, he (the resplendent cosmic power) gives wealth to his worshippers and wields his bolt of justice to punish the entire host of evils—they have to be attacked and subdued. Already they were afraid of wide-destroying thunderbolt. The purifying sun, after all, comes forth and shines and the dawn leaves her waggon i.e. she withdraws from her position in the firmament. ₅

These wondrous achievements are your alone. In them, you unaided punish the chief neglecter of sacrifice; you have placed in the sky the regulator of the months (the moon); through your aid, the wind upholds the circumference of the wheel of the sun's car (which, it is surmised, has been shattered by the demon of clouds). ₆

(१३९) एकोनवत्वारिंशद्वत्सप्ततमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य गन्धर्वो विश्वावसुर्कृषिः । (१-३) प्रथमादितृचस्य सविता,

(४-६) षतृष्यादितृषस्य चात्मा देवते । त्रिदृषू उन्मः ॥

॥२॥

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयौ अर्जस्तम् ।
 तस्य पुषा प्रसवे याति विद्वान्संपश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥१॥
 नृचक्षा षष्ठ दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान्नोर्दसी अन्तरिक्षम् ।
 स विश्वार्चीरभि चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥२॥
 रायो बुध्नः संगमनो वसूनां विश्वा रूपाभि चष्टे शचीभिः ।
 देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥३॥
 विश्वावसुं सोम गन्धर्वमापो ददृशुषीस्तदृतेना व्यायन् ।
 तद्वन्वैदिन्द्रो रारहाण आसां परि सूर्यस्य परिधीरिपश्यत् ॥४॥
 विश्वावसुरभि तन्नो गृणानु दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः ।
 यद्वा घा सत्यमुत यन्न विश्व धियो हिन्वानो धियु इन्नो अव्याः ॥५॥
 सस्निमविन्दुच्चरणे नदीनामपावृणोहुरो अश्मव्रजानाम् ।
 प्रासां गन्धर्वो अमृतानि वोचदिन्द्रो दक्षं परि जानाद्वहीनाम् ॥६॥

139.

Sūryaraṣmir hārikeṣaḥ purāstāt savitā jyōtir ūd ayañ
 ājasram | tāsya pūshā prasavé yāti vidvān sampāśyan viśvā
 bhūvanāni gopāḥ || 1 || nṛicākshā eśhā divó mādhyā āsta
 āpaprivān ródasī antāriksam | sá viśvácir abhí cashte
 ghrítácir antará pūrvam āparam ca ketúm || 2 || rāyó budh-
 nāḥ samgámano vásūnām viśvā rūpābhi cashte śácibhiḥ |
 devá iva savitā satyádharmaéndro ná tasthan samaré dhá-
 nānām || 3 || viśvāvasuṃ soma gandharvām āpo dadṛiṣúshis
 tād ṛiténā vy āyan | tād anvávid indro rārahāná āsām
 pári sūryasya paridhīr apasyat || 4 || viśvāvasur abhí tán
 no grīṇatu divyó gandharvó rájaso vimānaḥ | yád vā ghā
 satyām utá yān ná vidmá dhíyo hinvāno dhíya ín no avyāḥ
 || 5 || sásnim avindae cāraṇe nadínām āpāvṛiṇod dúro āśma-
 vrajanām | prāsām gandharvó amṛtāni vocad indro dāksham
 pári jānād ahínām || 6 || 27 ||

139

Golden and yellow-rayed sun, the impeller, sends without break his light from the east; and shortly afterwards, at his impulsions the morning breeze, the preserver, blows, taking good care of all creatures like a herdsman. 1

Beholding mankind he (the sun) sits amidst the sky, filling the heaven and earth and the firmament; he illumines the all-pervading quarters of space; the bright-pervading, intermediate points, and the mid-most, the foremost, and the hind-most ensigns of the sky. 2

He, the root of riches, the acquirer of treasure, illumines by his functions all forms and figures; the divine impeller, like the bounty whose law is truth, stands like the Supreme Lord, the Lord of resplendence, in the battle for wealth and prosperity. 3

O Darling, waters from the cosmic sacrifice come to the roaring cloud as soon as they see it; the Lord of resplendence could immediately see whither the cloud is moving. Then He also looks round the rims of the sun. 4

May the celestial roaring cloud, the measurer of the water, declare to us what really the truth is and also that which we do not know. Accepting our praises, may he sharpen our intellect, may he enhance our intelligence. 5

The sun discovers the cloud in the region of cosmic rivers; he sets open the portals of the waters whose dwelling is in the clouds; the sun, getting into the roar of cloud, proclaims the ambrosial (water). He knows the limit to which a cloud, the dragon, can resist (i.e. withhold waters). 6

(१४०) पत्वारिषादुत्तरघाततमं सूक्तम्

(१-४) पशुपत्यास्य सूक्तस्य पावकोऽभिर्हन्ति । बभ्रिर्वेवता । (१-२) प्रपमाद्वितीयपोदेषो
विष्टारपक्षिः, (३-५) क्षीपाविद्वपस्य सतोद्गृह्णी, (६) पशुपाशोपरिष्टान्न्योतिरुज्ज्वांसि ॥

४५८३

अग्ने तव श्रवो वयो महि भ्राजन्ते अर्चयौ विभावसो ।
 वृहद्भानो शर्वसा वाजमुक्थ्यः । दधासि द्वाष्टुषे कवे ॥१॥
 पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियसि भानुना ।
 पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसि पूषाक्षि रोदसी उभे ॥२॥
 ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिर्महितः ।
 त्वे इषुः सं दधुर्भूरिर्वपसश्चित्रोतयो वामजाताः ॥३॥
 इरज्यन्नग्निं प्रययस्व जन्तुमिरस्मे रायो अमर्त्य ।
 स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पूषाक्षि सानसि क्रतुम् ॥४॥
 इष्कतारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसो मूहः ।
 राति वामस्य सुमर्गा महीमिषं दधासि सानसि रयिम् ॥५॥
 ज्ञातावानं महिषं विश्वदर्शतमग्निं सुन्नायं दधिरे पुरो जनाः ।
 श्रुत्कर्णं सप्रयस्तमं त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगा ॥६॥

140.

Agne táva śrávo váyo máhi bhrājante arcāyo vibhāvaso |
 brīhadbhāno śāvasā vājam ukthyam dādhasi daṣṭuṣhe kave
 || 1 || pāvakāvarcāḥ śukrāvarcā ānūnavarcā úd iyaśhi bha-
 nūnā | putró mātārā vicārann ūpāvasi prīṇākṣi rōdasi
 ubhé || 2 || ūrjo napāj jātavedaḥ suśastībhīr māndasva dhitībhīr
 hitāḥ | tvé īśhaḥ sām dadhur bhūrivarpasas citrótayo vamaḥja-
 tāḥ || 3 || irajyānn agne prathayasva jantūbhīr asmé rāyo amar-
 tyā | sá darśatāśya vāpusho ví rājasi prīṇākṣi sānasīm krā-
 tum || 4 || ishkartāram adhvarāśya prācetasam kshāyantam
 rādhaso mahāḥ | rātīm vānīśya subhāgam mahīm īśham
 dādhasi sānasīm rayīm || 5 || rītāvanam mahishām viśvadar-
 śatam agnīm sumnāya dadhire purō janāḥ | śrūtkaṇṇam
 śaprāthastamam tvā girā daīvyam mānuṣhā yugā || 6 || २४ ||

140

O fire-divine, yours are life-power and fame; your flames blaze fiercely; you are wise and widely luminous. May you bestow the choicest food and strength upon your worshippers. 1

O fire-divine, you blaze with total splendour along with your purifying radiance, unsoiled lustre, and you visit your parents and serve them as a son. You verily unite both heaven and earth. 2

O source of strength and omniscient, be delighted with our adorations, and be satisfied by our offerings; the devotees have placed before you strengthening food of many sorts, of wonderful efficacy and procured from excellent sources. 3

O fire-divine, contending with adversaries, bestow upon us immortal riches; you shine with a graceful form; you fulfill all our desires, which prompt us to perform the acts of dedication. 4

(Our praises go to you) as you are the inspirer of noble deeds. You are a sage, the Lord of great wealth, and the giver of what is worth having. May you bestow upon us auspicious and abundant food, and enjoyable riches. 5

Men honour the fire-divine for the sake of happiness. He is the emblem of truth; he is mighty and the contemplator of all. The human race, from the earliest men and women alike, has been adoring you. Your ears are open to their praises; you are the most renowned, and are the best invoker of Nature's bounties. 6

(१४१) एकचत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) यदृचस्यास्य सूक्तस्य तापतोऽग्निर्देवि । विधे देवा देवताः । मनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

अग्ने अच्छा वदेह नः प्रत्यङ्गः सुमना भव ।
 प्र नो यच्छ विशस्पते धनदा असि नस्त्वम् ॥१॥
 प्र नो यच्छत्वयमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
 प्र देवाः प्रोत सृनुता रायो देवी ददातु नः ॥२॥
 सोमं राजानमवसेऽग्निं गीर्भिर्हवामहे ।
 आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥३॥
 इन्द्रवायू बृहस्पतिं सुहवेह हवामहे ।
 यथा नः सर्वे इक्षन्ः संगत्यां सुमना असत ॥४॥
 अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
 वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनम् ॥५॥
 त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्म यज्ञं च वर्धय ।
 त्वं नो देवतातये रायो दानाय चोदय ॥६॥

141.

Ágne áchā vadehā naḥ pratyāñ naḥ sumānā bhava |
 prā no yacha viṣas pate dhanadā asi nas tvām || 1 || prā
 no yachatv aryamā prā bhāgaḥ prā bṛhaspātiḥ | prā devāḥ
 prōtā sūnṛitā rāyó devī dadātu naḥ || 2 || sómam rájānam
 ávase 'gnīm gīrbhír havāmahe | ādityān víshṇum sūryam
 brāhmānam ca .bṛhaspátim || 3 || indravāyū bṛhaspátim
 suhāvehá havāmahe | yáthā naḥ sārva īj jānaḥ sāṃgatyām
 sumānā ásat || 4 || aryamānam bṛhaspátim índram dánāya
 codaya | vātam víshṇum sárasvatīm savitāram ca vājīnam
 || 5 || tvām no agne agnībhir bráhma yajñam ca vardhaya |
 tvām no devátātaye rāyó dánāya codaya || 6 || 29 ||

141

O fire-divine, speak out to us here; be favourably disposed towards us. O protector of the people, bestow upon us riches, as you are the giver of wealth to us. 1

May the ordainer, gracious protector of vast universe shower blessings on us; may the truth-preserving divine words bestow riches upon us. 2

For our protection, we invoke the divine Lord of bliss and the fire-divine with praises; we invoke the solar rays, the wind, the sun, the cosmic preceptor and protector of this vast universe. 3

We invoke the adorable Lord of resplendence, divine air, and the protector of vast universe on this occasion, that in acquisition of wealth and prosperity, every member of our society, with one mind, should favourably contribute his best. 4

May you urge the preserver and keeper of law and order, the lightning, the clouds, the air, the divine scripture and the sun, so that every one of them favour us with its liberality. 5

Bless our prayer and our noble deeds, O adorable Lord, O fire-divine, with your fires, with your splendour. May you, at our worship urge Nature's bounties to give us wealth. 6

(१४२) विषत्वारिषाकुलराततमं सूतम्

(१-८) अथर्वन्यास्य सूतस्य साहोः [(१-२) प्रथमादितीययोर्कोषोर्भरिता, (१-४) तृतीयाद्युर्व्योर्द्रोणः,

(५-६) पञ्चमीषष्ठयोः सारिसुक्तम्, (७-८) सप्तम्यष्टम्योश्च सप्तमिभिः] कथम् । अग्निर्विरता ।

(१-२) प्रथमादितीययोर्कोषोर्भरिता, (१-६) तृतीयादिचतसृणां त्रिष्टुप्,

(७-८) सप्तम्यष्टम्योश्चातुष्टुप् छन्दांसि ॥

१३०३

अथमग्ने जरिता त्वे अभुदपि सहसः सूनो नष्टान्यदस्त्वाप्यम् ।
 भद्रं हि शर्म त्रिवर्यमस्ति त आरे हिंसानामप दिद्युमा कृधि ॥१॥
 प्रवत्ते अग्ने जनिमा पितृयुतः साचीव विश्वा भुवनं न्यूजसे ।
 प्र सतयः प्र संनिषन्त नो धियः पुरश्चरन्ति पशुषा इव त्मना ॥२॥
 उत वा उ परि वृणसि वप्सद्बहोरम् उलपस्य स्वधावः ।
 उत खित्वा उर्वराणां भवन्ति मा ते हेति तर्विषीं चुकुधाम ॥३॥
 यदुद्धतो निवतो यासि वप्सत्पृथगेपि प्रगृधिनीव सेना ।
 यदा ते वातो अनुवाति शोचिर्वसेव श्मश्रु वपसि प्र मूम ॥४॥
 प्रत्यस्य श्रेणयो ददश्च एकं नियानं बहवो रथांसः ।
 बाहू यदग्ने अनुमर्मृजानो न्यूज्जानामन्वेषि भूमिम् ॥५॥
 उते शुष्मा जिहतामुत्ते अचिरुत्ते अग्ने शशामानस्य वाजाः ।
 उच्छ्रवस्व नि नम वर्धमान आ त्वाय विश्वे वसवः सदन्तु ॥६॥

142.

Ayám agne jaritá tvé abhūd ápi sáhasaḥ sūno nahy
 ānyād āsty āpyam | bhadrām hi śarma trivārūtham āsti ta
 aré hīnsanām āpa didyūm ā kṛidhi || 1 || pravāt te agne
 janinma pitūyatāḥ sacivā vīśvā bhūvanā ny rīñjase | prā
 sāptayaḥ prā sanishanta no dhīyaḥ purāś caranti paśupā
 iva tmānā || 2 || utā vā u pāri vṛiṇakshi bāpsad bahōr agna
 ūlapasya svadhāvaḥ | utā khilyā urvārāṇām bhavanti mā
 te hetim tāvishim eukrudhāma || 3 || yād udvāto nivāto yāsi
 bāpsat prīthag cshī pragardhīnīva sēnā | yadā te vāto anu-
 vāti śocīr vāpteva śmaśru vapasi prā bhūma || 4 || prāty
 asya śrēṇayo dadṛṣra ékam niyānam bahāvo rāthāsaḥ |
 bāhū yād agne anumarmṛijāno nyāññ uttānām anvéshi bhū
 mimi || 5 || ut te śūshmā jihatām ut te arcīr ut te agne śa-
 śamānāsya vājāḥ | ūc chvañcasva ní nama vārdhamāna ā
 tvādyā vīśve vāsavaḥ sadantu || 6 ||

142

This person, O fire-divine, is your praiser; O source of strength, the happiness derived from you is auspicious, giving three-fold protection (to the praiser). May you remove far from us destructive forces and your scorching flame. ₁

Your manifestation in the form of blazing flames, consuming oblations, is very auspicious. Like a head of a council, you preside over all created beings; our praises flowing smoothly proceed to you. These prayers proceed to you on their own accord, as a herdsman goes to his flock. ₂

O enkindled fire-divine, you destroy many a shrub, when you blaze and burn. It is our wish that on such occasions, keep within limits, and do not exhibit your wrath. Please see that our tilled fields are not scorched and go waste. ₃

When you move burning above and burning below, you scatter yourself like a devastating host; when the wind fans your flame, you shave the earth as a barber shaves a beard. ₄

His lines of flame are visible, like an array of many chariots. Clearing away the forests with your arms of flame, you march, O fire-divine, over the prostrate earth. ₅

O fire-divine, may your withering flames go upwards high; and when praised, your light and the swift movements go high. May you rise up; may you stoop down; may you increase in might. May all the Lords of wealth this day serve you. ₆

अपाभिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् ।
 अन्यं कृणुष्वेतः पन्थां तेन याहि वशौ अनु ॥७॥
 आर्यने ते परार्यणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः ।
 ह्रदाश्च पुण्डरीकाणि समुद्रस्य गृहा इमे ॥८॥

॥ ३४ ॥

॥ इत्यष्टमाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥

[सप्तमाध्याये पर्वाः ३०, छान्दोग्ये २१, ऋचः १५२]

apāni idāṃ nyāyanam
 samudrāsya nivēṣanam | anyāṃ kṛiṇuṣhvetaḥ pānthāṃ téna
 yahi vāśāu ānu || 7 || āyane te parāyane dūrvā robantu
 puṣhpīṇiḥ | hradāṣ ca puṇḍārikāṇi samudrāsya grīhā ime
 || 8 || ३४ ॥

Saptamo 'dhyāyaḥ.

अथाष्टमोऽध्यायः ॥

(१४३) निषत्वारिषादुत्तराध्यायः सप्तमः

(१-१) षड्विंशत्यास्य सप्तमस्य साहचर्योऽधिक्येति । अविनी देयते । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥ हरिःऽ३४ ॥

॥१॥

त्वं चिदत्रिमृतजुरमर्थमश्वं न यातवे ।
 कक्षीवन्तं यदी पुना रथं न कृणुथा नवम् ॥१॥
 त्वं चिदश्वं न वाजिनमरेणवो यमकृत ।
 इच्छं ग्रन्थि न वि प्येतमत्रि यविष्ठमा रजः ॥२॥

143.

Tyāni cid ātrim ritajūram ārtham āśvaṃ nā yātave |
 kakshīvantam yādī pūnā rātham nā kṛiṇuthó nāvam || 1 ||
 tyāni cid āśvaṃ nā vājīnam areṇāvo yāni ātnata | dṛiḥhām
 granthīni nā vi shyatam ātrim yāvishtham ā rājah || 2 ||

This is the abode of the waters, the dwelling of the ocean; pursue, O fire-divine, a path different from this; go by that path according to your pleasure. 7

Both at your arrival, O fire-divine, and at your departure, may the flowering green grasses spring up; may lakes be again full and lotuses bloom therein. All of them look to the ocean (*samudra* = ocean = clouds) for their source of water. 8

143

You have made this person free from three-fold attachments, ever diligent in worship, swift to run to win the goal like a horse, and you rejuvenate the strong-willed man as a wheelwright renews a car. 1

This detached sage, whom the irresistible evil impulses drag and bind like a swift horse, may you unloose his strong knot, and make him the youngest born upon the earth. 2

नरा दंसिष्ठावत्रये शुभ्रा सिषासतं धियः ।
 अथा हि वाँ दिवो नरा पुन स्तोमो न विशसे ॥३॥
 चिते तदाँ सुराधसा रातिः सुमतिरंभिना ।
 आ यन्नः सदाने पृथो समने पर्वथो नरा ॥४॥
 युवं भुज्युं समुद्र आ रजसः पार ईक्षितम् ।
 यातमच्छा पतत्रिभिर्नासत्या सातये कृतम् ॥५॥
 आ वाँ सुसैः शंपू इव मंहिष्ठा विश्वेदसा ।
 समसे मूषते नरोत्सं न पिप्युषीरिषः ॥६॥

nārā dānsisṭhāv ātraye śubhṛa śiśhāsataṁ dhiyaḥ | ātha
 hī vām divó narā pūna stómo ná viśase || 3 || cité tád vām
 surādhasā rātiḥ sumatir aśvinā | á yān naḥ sādane pṛithau
 sámane pārsatho narā || 4 || yuvām bhujyūṁ samundrá á
 rájasaḥ pārá īnkhitām | yātām áchā patatrībhir násatyā
 sātāye kṛitam || 5 || á vām sumnaīḥ śamyú iva mánhishṭhā
 viśvavedasā | sám asmé bhūshataṁ narótsam ná pipyúshīr
 ishah || 6 || १ ||

(१४४) ऋग्वेदपरिभाषासूत्रसंज्ञासूत्रम्

(१-६) ऋग्वेदस्यास्य सूत्रस्य तात्पर्यं सुपथो यामायन ऊर्ध्वहृत्तानो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता ।

(१, २-४) प्रथमर्षस्सुतीयाचतुर्थ्योश्च यामयी, (२) द्वितीयाया इहती, (३) पञ्चम्याः
 सतोहृहती, (४) षष्ठ्याश्च विश्वरूपद्विष्वन्दांसि ॥

अयं हि ते अमर्त्य इन्दुरत्यो न पत्यते ।
 दासो विश्वायुर्वेधसे ॥१॥
 अयमुस्मासु काव्यं ऋगुर्वज्रो दासते ।
 अयं विमर्त्यूर्ध्वकृशानं मदमुमुर्न कृत्यं मदम् ॥२॥

144.

Ayám hī te ámartya indur átyo ná pátyate | dáksho
 viśváyur vedhāse || 1 || ayám asmāsu kāvya ṛibhūr vājro
 dāsvate | ayám bibharty ūrdhvákṛiṣhanam mādām ṛibhūr
 ná kṛitvyam mādām || 2 ||

O Leaders, possessed of wondrous and radiant attributes, may you accept praises of the detached sage, so that the praises of your worshipper continue to be chanted again and again. 3

O munificent twin-divines, my offerings and praises are for your acceptance, because, O leaders, you protect us against calamities which come to us in our new dedicated ventures (or in the sacrifices conducted in spacious halls). 4

You come speedily as if with winged steeds to help and save the soul caught in the waves of the ocean at the world's end; O ever-true divines, you restore him to life; you restore him to your worship. 5

O most liberal, Lords of all riches, divine leaders, most adorable, come to us and grant us blessings, as the udder (of a cow) is blessed with abundant food. 6

144

This immortal joy-giving elixir (the divine love) is the giver of strength, the giver of long life to all, and it hastens like a swift horse to you, O creator of the universe. 1

He (the resplendent Lord) is adorable and brilliant among us, is a thunderbolt for the donor of oblations (against his foes); he cherishes the exhilarating worshipper who aspires for higher life, and as the man of wisdom cherishes the exhilarating celebrator of holy rites. 2

घृष्टुः श्येनाय कृत्वन आसु स्वासु वंसगः ।
 अव दीधेदहीशुवः ॥३॥
 यं सुपर्णः परावतः श्येनस्य पुत्र आभरत् ।
 शतचक्रं योऽष्टौ वर्तनिः ॥४॥
 यं ते श्येनश्चारुमवुकं पदाभरदरुणं मानमन्धसः ।
 एना वयो वि तार्यायुर्जीवस एना जांगार बन्धुता ॥५॥
 एवा तदिन्द्र इन्दुना देवेषु चिद्धारयाते महि त्यजः ।
 क्त्वा वयो वि तार्यायुः सुक्रतो क्त्वायमस्सदा सुतः ॥६॥

ghrīṣṇuḥ syēnāya kṛtvana āsū
 svāsu vāṁsagaḥ | āva dīdhed abīṣuvah || 3 || yāṁ suparnāḥ
 parāvataḥ syenāsyā putrā ābharat | śatacakram yō 'hyo
 vartanīḥ || 4 || yāṁ te syenāś cārum avṛikām padābharad
 aruṇām mānām āndhasaḥ | enā vāyo vī tary āyur jīvāsa
 enā jāgāra bandhūtā || 5 || evā tād indra indunā devēshu
 cid dhārayāte māhi tyājah | krātvā vāyo vī tary āyuh su-
 krato krātvāyām asmād ā sutāḥ || 6 || २ ||

(१४५) पञ्चषत्वारिंशदुत्तरपद्यतमं सूक्तम्

(१-५) षडुपस्थास्य सूक्तस्येन्द्राणी क्रयिका । सपत्नीवायनरूपोऽसौ देवता । (१-५) षपमादि-
 पञ्चर्चामनुष्टुप्, (५) पठषाध पङ्क्तिस्तन्दस्ती ॥

१५१

इमां खनाम्योषधि वीरुधं बलवत्तमाम् ।
 यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥१॥
 उत्तानपर्णे सुमगे देवजूते सहस्वति ।
 सपत्नीं मे परा धम पतिं मे केवलं कुरु ॥२॥

145.

Imām khanāmy ōśadhim vīrūdhām hālavattamām | yāyā
 sapātnīm bādgate yāyā samvindate pātim || 1 || ūttānaparṇe
 subhage dēvajūte sāhasvati | sapātnīm me parā dhama pātim
 me kévalam kuru || 2 ||

May the most effulgent (the resplendent Self), who is a benefactor amongst his own people, bestow light upon active workers and upon our children. ३

The loving elixir, whom the fine-winged, the son of a falcon, brought from afar, is the bestower of hundreds of boons and inspirer of clouds. ४

The falcon brings to you (the resplendent self) this elixir, which is beautiful, unassailable, purple-tinted, and the producer of food. This vital elixir lengthens our life, and by it, the kinship is established. ५

So through the strength of this elixir of divine love, the soul among other sense organs obtains great brilliancy. O doer of good deeds, pleased by our sacrifice, that is, pleased by our actions of selfless dedication, food and viands come to us in plenty and may we live to a prolonged old age. We are pouring out the loving elixir of devotion to you on this occasion. ६

145

I dig up this most effective medicinal herb, wherewith the lady quells the magical influence of a rival wife, and by which she secures to herself her husband. १

O powerful plant, with charming up-turned leaves, nourished by divine powers, remove my rival and make my husband mine alone. २

उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
 अथा सपत्नी या ममाधरा सार्धराभ्यः ॥३॥
 नक्षस्या नाम गृष्णामि नो अस्मिन्नमते जने ।
 परमिव परावत सपत्नी गमयामसि ॥४॥
 अहमस्मि सहमानाय त्वमसि सासहिः ।
 उमे सहस्वती मूखी सपत्नी मे सहावहे ॥५॥
 उप तेऽष्टां सहमानामभि त्वाष्टां सहीयसा ।
 मामनु प्र ते मनो वृत्तं गौरिव धावतु पया वारिव धावतु ॥६॥

ūttarāham uttara ūttaréd ūttarā-
 bhyah | áthā sapátnī yā māmādhara sādharābhyah || 3 ||
 nahy āsyā nāma gṛibhñāmi nō asmín ramate jāne | pārām
 evā parāvátam sapátnīm gamayāmasi || 4 || ahām asmi sá-
 hamānātha tvām asi sāsahih | ubhé sáhasvatī bhūtvī sa-
 pátnīm me sahāvahai || 5 || ūpa te 'dhām sáhamānām abhi
 tvādhām sáhiyasā | mām ānu prā te māno vatsām gaúr iva
 dhāvatu pathā vār iva dhāvatu || 6 || ३ ||

(१४९) ऋष्यन्तरिक्षमुत्तरातमं सूक्तम्

(१-९) ऋष्यन्त्यास्य सूक्तवैरम्भो देवमुनिर्गमिः । ऋष्यन्ती देवता । अश्वत्थं उच्यते ॥

अरण्यान्यरण्यान्युत्तौ या प्रेव नश्यसि ।
 कया ग्रामं न पृच्छसि न त्वा भीरिव विन्दतीह ॥१॥
 वृषारवाय वदते यदुपावति चिच्छिकः ।
 आष्ठादिभिरिव धावयन्नरण्यानिर्महीयते ॥२॥

146.

Áranyāny áranyāny asau yā préva náśyasi | kathā grá-
 mam ná prichasi ná tvā bhír iva vindatīh || 1 || vṛishāra-
 váya vādāte yād upāvati ciccikāh | āghātībhir iva dhāvā-
 yann aranyānir mahīyate || 2 ||

O brilliant plant, may I too be brilliant, excellent amongst excellent, and may she who is my rival become low amongst the lowest dames. 3

I will not even utter her name; no woman takes pleasure in that person; may we drive out the other rival wife to a distance. 4

I am unyielding to her, and O herb, you are also triumphantly effective; we two being powerful will subdue this rival of mine. 5

(O husband), I am trying this triumphant herb on you against my rival; may I be triumphant in gaining your love. May your love hasten to me as a cow to her calf, or like water on its way down a slope. 6

146

O queen of wild life, O Goddess Queen of forest, this wild forest seems to be deserted and looks as if, its no trace would be left hither onwards. How is it that you make no enquiry in the village? Is there anything you are afraid of? ,

When the grasshopper, the *ciccika* replies to the crying *vra*va (insects), Queen of forest is exalted; the forest seems to resonate as if with tinkling bells (or cymbals). 2

उत गाव इवादन्त्युत वेश्मेव दृश्यते ।
 उतो अरण्यानिः सायं शंकटीरिव सर्जति ॥३॥
 गामङ्गैष आ ह्वयति दार्वङ्गैषो अपावधीत् ।
 वसन्नरण्यान्वां सायमकुक्षदिति मन्यते ॥४॥
 न वा अरण्यानिहन्त्यन्यश्चेन्नाभिगच्छति ।
 स्वादोः फलस्य जग्ध्वाय यथाकामं नि पद्यते ॥५॥
 आज्ञनगन्धिं सुरभिं बहुलामकृषीवत्याम् ।
 प्राहं मृगाणां मातरमरण्यानिमशंसिषम् ॥६॥

utá gāva ivādanty utá vés-
 meva dṛisya-te | utó aranyānīḥ sāyám śakatiṛ iva sarjati || 3 ||
 gām aṅgaishá ā hvayati dārv aṅgaishó āpāvadhīṭ | vāsann
 aranyānyām sāyám ākrukshad iti manyate || 4 || ná vā aran-
 yānīṛ hantṛ anyāś cén nābhigāchati | svādóḥ phālasya
 agdhvāya yathākāmaṁ ní padyate || 5 || āñjanagandhiṁ su-
 abhīm bahvannām ākṛishīvalām | prābhām mṛigāṇām mā-
 āram aranyānīm aśaṁsisham || 6 || ४ ||

(१४७) सप्तत्वारिंशत्पुनरागततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य वीरीणि सुवेदा कविः । इन्द्रो देवता । (१-५) प्रथमादिपञ्चमेषां
 जगती, (५) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥५॥

श्रते दधामि प्रथमाय मन्यवेऽह्न्यद्वयं नयं विवेरपः ।
 उभे यत्वा भवतो रोदसी अनु रेजते शुष्मात्पृथिवी चिदद्रिवः ॥१॥

Śrāt te dadhāmi prathamāya manyāvé 'han yād vṛitrām
 nāryam vivér apāḥ | ubhé yāt tvā bhāvato ródasī ānu ré-
 jate śuśhmāt prithivī cid adrivah || 1 ||

And yonder when cows are grazing, then it appears a dwelling place, or else at eve the Forest Goddess Queen seems to dismiss the waggons of dry wood. 3

Here is a man who calls his cow; here is another one that cuts down the timber; and another one, tarrying in the forest, seems to have heard some one screaming. 4

But the Queen of wild life injures none unless some one assails the creatures; men feeding upon the sweet fruit, are free to take with them the fruits, as much as they wish. 5

I praise the musk-scented, fragrant, fertile, uncultivated, the Queen of forest, the mother of wild animals, who toil not, but get stores of food. 6

147

O resplendent wielder of punitive justice, I trust in your first wrathful action whereby you destroy the evil, and undertake a work that serves the interests of man. When both heaven and earth surrender to you, verily, the firmament trembles at your force. 1

त्वं मायाभिरनवद्य मायिनं श्रवस्यता मनसा वृत्रमर्दयः ।
 त्वामिन्नरो वृणते गविष्टिषु त्वां विश्वासु हव्यास्विष्टिषु ॥२॥
 ऐषु चाकन्धि पुरुहूत सूरिषु वृधासो ये मघवन्नानुशुर्मुघम् ।
 अर्चन्ति तोके तनये परिष्टिषु मेघसाता वाजिनमहये धने ॥३॥
 स इक्षु रायः सुभृतस्य चाकनुन्मदं यो अस्य रथं चिकेतति ।
 त्वावृधो मघवन्दाश्वध्वरो मधू स वाजं भरते धना नृभिः ॥४॥
 त्वं शधीय महिना गृणान उरु कृधि मघवञ्छुग्धि रायः ।
 त्वं नो मित्रो वरुणो न मायी पित्वो न दस दयसे विभुक्ता ॥५॥

tvāṁ māyābhir ana-
 vadya māyīnaṁ śravasyatā mānasā vṛitrān ardayaḥ | tvāṁ
 īn nāro vṛiṇate gāvishtīṣhu tvāṁ viśvasu havyāsv īstīṣhu
 || 2 || aīṣhu cākandhi puruhūta sūrīṣhu vṛidhāso yé magha-
 vann ānaśūr maghām | ārcanti toké tīnaye pārīstīṣhu me-
 dhāsātā vājīnam āhraye dhāne || 3 || sā īn nū rāyāḥ sūbhṛi-
 tasya cākanan mādām yó asya rānhyam ciketati | tvāvṛi-
 dho maghavan dāśvādhlvaro makshī sā vājam bharate
 dhānā nṛbhiḥ || 4 || tvāṁ śārdhāya mahinā grīṇānā urú kṛi-
 dhi maghavañ chagdhī rāyāḥ | tvāṁ no mitró varuṇo nā
 māyī pitvó nā dasma dayase vibhaktā || 5 || ॥

O irreproachable resplendent Lord, with mind intent on glory, you have by your power crushed down the deceptive Nescience (or the dark cloud). The worshipper thinks of you when he seeks to restore his stolen wisdom (the cattle), and in all sacred works invokes you for your blessing. 2

O resplendent and bounteous Lord, much-invoked, be gracious to these noble men; they would thereby surely prosper and attain heights in respect to opulence. They adore you, O powerful Lord, on all sacred occasions for the sake of obtaining sons and grandsons and thereby, their desires are fulfilled and the well-earned wealth comes to them. 3

That man obtains well-procured riches, who knows how to promote the gospel of the resplendent Lord. Exalted by your favour, O bounteous Lord, the worshipper, performing beneficial works, speedily obtains through the learned preceptors, the desired food and wealth. 4

Glorified by great praise, O bounteous Lord, spread forth your might, and bestow riches upon us; O beautiful resplendent Lord, may you, like friendly and virtuous divine powers, be the distributor of riches, and give us food. 5

(१५८) अष्टषत्वारिषादुत्तरशतमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चषस्यास्य सूक्तस्य वैभ्यः प्रयुक्तैः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

सुष्वाणास इन्द्र स्तुमसि त्वा ससवांसश्च तुविनृम्य वाजम् ।
 आ नो भर सुवितं यस्य चाकन्मना तना सनुयाम त्वोताः ॥१॥
 ऋष्वस्त्वमिन्द्र शूर जातो दासीर्विशः सूर्येण सहाः ।
 गुहा हितं गुह्यं गुब्धमप्सु बिभ्रमसि प्रस्रवणे न सोमम् ॥२॥
 अर्यो वा गिरो अभ्यर्च विद्वानृषीणां विप्रः सुमति चकानः ।
 ते स्याम ये रणयन्त सोमैरिनोत तुभ्यं रथोब्ध भक्षेः ॥३॥
 इमा ब्रह्मेन्द्र तुभ्यं शंसि दा नृभ्यो नृणां शवः ।
 तेभिर्भव सक्तुर्येषु चाकब्रुत त्रायस्व गृणत उत स्तीर ॥४॥
 श्रुधी हवमिन्द्र शूर पृथ्या उत स्तवसे वेन्यस्यार्कैः ।
 आ यस्ते योनिं घृतवन्तमस्वारुर्मिर्न निक्षेद्रैवयन्त वक्राः ॥५॥

148.

Sushvāṇāsa indra stumāsi tvā sasavāṇsas ca tuvinṛiṇṇa
 vājam | ā no bhara suvitam yasya cākān tnanā tñā sanu-
 yāma tvótāḥ || 1 || rishvās tvām indra śūra jāto dāsīr vīśaḥ
 sūryeṇa sahyāḥ | gūhā hitam gūhyam gūḥam apsū bibhri-
 māsi prasrávaṇe ná sómam || 2 || aryó vā gíro abhy āca
 vidvān rīshinām vípraḥ sumatīm cakānāḥ | tó syāma yé
 ranáyanta sómair enótá túbhyam ratholha bhakshaḥ || 3 ||
 imā brāhmendra túbhyam śānsi dá nṛībhyo nṛiṇām śūra
 śavaḥ | tébhir bhava sákratur yéshu cākānn utá trāyasva
 grīnatá utá stín || 4 || śrudhī hávam indra śūra prīthyā utá
 stavase venyásyārkaīḥ | ā yās te yónim ghṛitāvantaṁ āsvār
 ūrmīr ná nimnair dravayanta vákvāḥ || 5 || ॥

148

O bounteous Lord of resplendence, we pay you our homage; we present you the sacrificial food along with praises. Please bring us prosperity as every-one longs for. Under your protection and with your blessings, may we acquire wealth and wisdom. ₁

O brave almighty Lord, as soon as born, you overcome the dark forces through the radiant sun and bring divine joy-bestowing powers, which remain close-hidden behind deep dark caves of ignorance. We now present to you our love as if coming in copious streams from the fountain of our heart. ₂

O all-wise sage, lover of the praises sung by seers, may you accept our prayers; may we be also one of those who gratify you with loving devotion; O Lord, conductor of the cosmic chariot, these sweet melodies with sincere feelings are presented to you only. ₃

O resplendent Lord, these prayers have been addressed to you: grant, O hero, strength to the leaders of men; be of one mind with those whom you trust and who are your faithful devotees, and protect those who praise you, and bless your worshippers who are constant in their loyalty to you. ₄

O resplendent Lord, O brave, hear the invocation of widely renowned devotee; you are glorified by the praises of the men of spiritual experience, who grace the place of your enkindled worship and whose stream of melodious songs rush to you like a torrent through precipitous banks. ₅

(१४९) पकोनपञ्चासदुत्तरसाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षस्यास्य सूक्तस्य हिरण्यस्तूपोऽर्षेऽनृषिः । सविता देवता । मिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

सविता युन्त्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सविता द्यामदंहत् ।
 अश्वमिवाधुक्षदुनिमन्तरिक्षमतूर्ते बद्धं सविता समुद्रम् ॥१॥
 यत्रा समुद्रः स्क्भितो व्यौनदपौ नपात्सविता तस्य वेद ।
 अतो भूतं आ उत्थितं रजोऽतो द्यावापृथिवी अंप्रयेताम् ॥२॥
 पृश्नेदमन्यदभवद्यजत्रममर्त्यस्य भुवनस्य भुना ।
 सुपर्णो अङ्ग सवितुर्गर्भान्पूर्वो जातः स उ अस्यानु धर्म ॥३॥
 गाव इव ग्रामं यूयुधिरिवाश्वान्वाश्रेव वत्सं सुमना दुहाना ।
 पतिरिव जायामभि नो न्येतु धर्ता दिवः सविता विश्ववारः ॥४॥
 हिरण्यस्तूपः सवितुर्यथा त्वाङ्गिरसो जुह्वे वाजे अस्मिन् ।
 एवा त्वाचैन्नवसे वन्दमानः सोमस्थेवांशु प्रति जागराहम् ॥५॥

149.

Savitā yantraiḥ pṛithivīm aramṇād askambhané savitā
 dyām adriṇhat | āśvam ivādhuksad dhūnim antārikṣham
 atūrte baddhām savitā samudrām || 1 || yātrā samudrā ska-
 bhitó vy aīnad āpām napāt savitā tāsyā veda | āto bhūr
 āta a ūtthitam rājó 'to dyāvāpṛithivī aprathetām || 2 || paś-
 cādām anyād abhavad yājatram amartyasya bhūvanasya
 bhūná | suparṇó aṅgá savitúr garútmān pūrvo jātāḥ sá u
 asyānu dhárma || 3 || grāva iva grāmam yūyudhir ivāśvān
 vāśréva vatsāni sumānā duhānā | pátir iva jāyām abhi no
 ny etu dhartā divāḥ savitā viśvāvārah || 4 || hiraṇyastūpaḥ
 savitar yāthā tvāṅgirasó juhvé vāje asmín | evā tvārcann
 āvase vāndamānaḥ sómasyevāṅśum prāti jāgarāhām || 5 || 7 ||

149

The divine creator has fixed the earth with a mechanism of dynamic equilibrium; He has made the heaven firm in a place where there was no support; the creator with His vigour draws water from the cloud of the firmament, which is bound to the eternally living (ether) like a trembling horse. ₁

The Sun, the grandson of waters or the impeller lord, the withholder of plasma, alone knows the realm where the cloud, thus sustained in the sky, sheds moisture; thence (from the Sun) proceeds the earth; thence arise celestial bodies and the firmament and thus the heaven and earth are spread out. ₂

Afterwards the other realm is born, holy and high, through the immortal strength of creator consisting of a host of divine powers. All this comes out as the glory of this bright-winged eagle (the sun) ever-rigid in following the eternal law. ₃

As cattle hasten to the village, or as the warrior hurriedly proceeds to his horses, or as affectionate milk-giving cows to their calves, or again as a husband to his wife, so may the blessings of the supreme creator, the upholder of the cosmos, whom every one reveres, hasten to us. ₄

O creator and impeller Lord, just as the divine men of intelligence, effulgent on their golden glory, summon you for spiritual nourishment, similarly I am also invoking you for protection. I solicit your favour, as worshippers watch before the filament of the holy creeper (i.e. the Soma stalk). ₅

(१५०) पञ्चाशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य यामिष्ठो मृळीक ऋषिः । अग्निर्वेदता । (१-३) प्रथमादितृपस्य वृद्धीः ।

(४) चतुर्थ्यां ऋच उपरिष्टाग्न्योतिर्गती वा, (५) पञ्चम्याभ्योपरिष्टाग्न्योतिश्छन्दांसि ॥

॥८॥

समिद्धश्चित्समिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन ।
 आदित्ये रुद्रैर्वसुभिर्न आ गहि मृळीकाय न आ गहि ॥१॥
 इमं यज्ञमिदं वचो जुजुषाण उपागहि ।
 मर्तांसस्त्वा समिधान हवामहे मृळीकाय हवामहे ॥२॥
 त्वासु जातवेदसं विश्ववारं गृणे धिया ।
 अग्ने देवाँ आ वह नः प्रियव्रतान्मृळीकाय प्रियव्रतान् ॥३॥
 अग्निर्देवो देवानामभवत्पुरोहितोऽग्निं मनुष्याभ्यु ऋषयः समीधरे ।
 अग्निं महो धनसातावहं हुवे मृळीकं धनसातये ॥४॥
 अग्निरत्रि भरद्वाजं गविष्ठिरं प्रावन्नः कष्वं त्रसदस्युमाहवे ।
 अग्निं वसिष्ठो हवते पुरोहितो मृळीकाय पुरोहितः ॥५॥

150.

Sāmidhṣaḥ cit sām idhyase devēbhyo havyavāhana |
 adityai rudrair vāsuhir na ā gahi mṛṣīkāya na ā gahi
 || 1 || imāṃ yajñāṃ idāṃ vāco jujushāṇā upāgahi | mātāsas
 tva samidhāna havāmahe mṛṣīkāya havāmahe || 2 || tvām u
 jātāvedasaṃ viśvāvāraṃ gṛiṇe dhiyā | āgne devāñ ā vaha
 naḥ priyāvratān mṛṣīkāya priyāvratān || 3 || agnir devō de
 vānām abhavat purōhito 'gnīm manushyāḥ ṛishayaḥ sām
 idhire | agnīm mahō dhānasātāv ahām huve mṛṣīkāṃ dhā
 nasātaye || 4 || agnir ātrini bharādvājaṃ gāvishṭhiram prāvan
 naḥ kṣvaṇi trasādasyum āhavé | agniṃ vāsishṭho havate
 purōhito mṛṣīkāya purōhitaḥ || 5 || ॥ १ ॥

150

O (fire-divine) bearer of oblations, when kindled, you blaze out for the divine powers; come to us with heavenly bounties, with the bounties of the midspace, and with the terrestrial bounties. Come for our happiness. ॥

Come and accept with delight our worship and the hymns; we mortals invoke you. O blazing fire-divine, we invoke you for our happiness. ॥

I glorify you with my praise, O cognizant of all, loved by all. O fire-divine, may you bring Nature's all bounties to us who are delighted by our offerings. May you bring hitherward those gratified by our offerings for our happiness. ॥

The divine fire is the foremost of the divine powers. The seers, the descendants of prime men, kindle this holy fire. I invoke the same fire-divine for the acquisition of abundant wealth, and for happiness. ॥

May the fire-divine protect us in the conflicts of life, protect the persons who are free from threefold attachments, are full of wisdom and are learned warriors. The foremost preceptor invokes the fire-divine, the foremost, for our happiness. ॥

(१५१) एकपद्याष्टाशुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य कामायनी भद्रा कपिका । भद्रा देवता । भद्रुष्टुर् छन्दः ॥

१५१

श्रद्धयाग्निः समिध्यते श्रद्धया हूयते हविः ।
 श्रद्धां भर्गस्य मूर्धनि वचसा वेदयामसि ॥१॥
 प्रियं श्रद्धे ददतः प्रियं श्रद्धे दिदासतः ।
 प्रियं भोजेषु यज्वस्विदं मं उदितं कृधि ॥२॥
 यथा देवा असुरेषु श्रद्धासुग्रेषु चक्रिरे ।
 एवं भोजेषु यज्वस्वस्माकमुदितं कृधि ॥३॥
 श्रद्धां देवा यजमाना वायुगोपा उपासते ।
 श्रद्धां हृदय्ययाकूत्या श्रद्धया विन्दते वसु ॥४॥
 श्रद्धां प्रातर्हवामहे श्रद्धां मध्वदिनं परि ।
 श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि श्रद्धे श्रद्धापयेह नः ॥५॥

151.

Śraddhayagnih śāni idhyate śraddhāya bhyate haviḥ
 śraddhām bhāgasya mūrdhāni vācasā vedayannasi ॥ 1 ॥ pri-
 yām śraddhe dādataḥ priyām śraddhe didāsataḥ | priyām
 bhojēshu yājvasv idām ma uditām kṛidhi ॥ 2 ॥ yātbā devā
 āsureshu śraddhām ugrēshu cakriré | evām bhojēshu yāj-
 vasv asmākam uditām kṛidhi ॥ 3 ॥ śraddhām devā yājamana
 vāyūgopā ūpāsate | śraddhām hṛidayyayākūtyā śraddhāya
 vindate vāsu ॥ 4 ॥ śraddhām prātāu havamahe śraddhām
 madhyāmdinani pāri | śraddhām sūryasya nimrūci śraddhe
 śrād dbāpayachā naḥ ॥ 5 ॥ ॥

Ekādāso 'nuvākaḥ.

151

(*Srad-dha* = Faith = adoption of *truth* for life.

Srad = *bat* = *satra* = *addha* = *ittha* = *prta* = *satya* = *truth*-
Nigh. III. 10)

Sacred fire-divine is kindled by *SRADDHA*, *faith*; by *faith* is the devotion or oblation offered; on the height of fortune, we glorify *faith* with praises. ₁

O *faith*, may you bless the man who gives; O *faith*, bless the man who desires to give; bless the aspirants of enjoyment, bless the sacrificers; may you bless my words. ₂

Divine powers do have *faith* in their grim fight against evil forces. And so grant the boon which has been asked for to our sacrificers who solicit happiness. ₃

Learned enlightened persons, and worshippers, protected by vital air, solicit *faith*. They cherish *faith* with heartfelt devotion. Through *faith*, a man verily acquires wealth, (wordly and spiritual). ₄

We invoke *faith* early at dawn, and again at midday, and also at the setting of the sun; O *SRADDHA*, inspire us in this world with (the truth—abiding) *faith*. ₅

[अथ द्वाविंशोऽनुवाकः ॥]

(१५२) विषद्यापानुत्तरपातनं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य भागद्वयम् आस कपिः । इन्द्रो देवता । मनुवृत् क्रमः ॥

॥ ०४

शास इत्या म॒हौ अ॒स्यमि॒त्रखा॒दो अ॒र्द्धतः ।
 न यस्य॑ ह॒न्यते॒ सखा॒ न जी॒यते॒ कदा॒ चन ॥१॥
 त्वस्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्ष॒त्रहा॒ विमू॒धो व॒शी ।
 वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॒तु नः॑ सोम॒पा अ॒भयं॑करः ॥२॥
 वि र॒क्षो वि मृ॒धो ज॒हि वि वृ॒त्रस्य॑ ह॒नू रुज ।
 वि म॒न्युमि॒न्द्र वृ॒त्रह॒न्मि॒त्रस्याभि॑दासतः ॥३॥
 वि न इन्द्र॑ मृ॒धो ज॒हि नी॒चा य॑च्छ॒ पृतन्यु॑तः ।
 यो अ॒स्मौ अ॒भिदा॑सत्यध॒रं गम॑या॒ तमः॑ ॥४॥
 अपे॑न्द्र॒ द्विष॑तो॒ मनोऽप॑ जि॒ज्यास॑तो॒ वध॑म् ।
 वि म॒न्योः श॒र्मे य॑च्छ॒ वरी॑यो॒ यवया॑ व॒धम् ॥५॥

152.

Śāsā itthā mahān asy amitrakhādō-ādbhutah | nā yasya
 hanyāte sakhā nā jīyate kādā canā || 1 || svastidā viśas pātir
 vṛtrahā vimūdhō vaśī | vṛṣhēndrah purā etu nah somapā
 abhayaṃkarah || 2 || vi rāksho vi mṛdhō jahi vi vṛtrāsya
 hānū ruja | vi manyūm indra vṛtrahann amitrasyābhidāsa-
 tah || 3 || vi na indra mṛdhō jahi nīcā yacha pritanyatāh |
 yō asmān abhidāsaty ādharam gamayā tānah || 4 || āpendra
 dvishatō mánō 'pa jījyāsato vadhām | vi manyōh śarma
 yacha vāriyo yavayā vadhām || 5 || 10 ||

(१५३) विषद्यापानुत्तरपातनं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य देवनामय इन्द्रपातनं कपिः । इन्द्रो देवता । नापनी क्रमः ॥

॥ ११

ई॒श्वर्य॑न्तीरप॒स्युव॑ इन्द्रं॒ जा॒तमु॒पास॑ते । मे॒जा॒नासः॑ सु॒वीर्य॑म् ॥१॥
 त्वमि॒न्द्र ब॒लाद॑धि॒ सह॑सो जा॒तं ओ॒जसः॑ । त्वं वृ॒षन्वृ॒षेद॑सि ॥२॥

153.

Īṅkhāyantir apasyūva indram jātām ūpasate | bhejānāsaḥ
 suvīryam || 1 || tvām indra bālād ādhi sāhaso jāta ōjasaḥ |
 tvām vṛishan vṛishēd asi || 2 ||

152

O seer, master of his senses, thus praise the Lord, who is mighty, the destroyer of foes, the wonderful, whose friend is never killed nor ever meets a defeat. 1

May the resplendent Lord come to us and be with us; he is the granter of prosperity, the Lord of men, the slayer of dark forces, the warrior, the subduer, the showerer, the cherisher of divine love and the assurer of safety. 2

O resplendent Lord, destroy the evil-spirited persons of wickedness, and also the enemies; tear asunder jaws of Nescience, the darkness. O resplendent ones, the subduer of Nescience, baffle the wrath of our adversaries who always threaten us. 3

O resplendent Lord, destroy our enemies; humble those who are in array against us; send him to the deep dungeoun who seeks to harm us. 4

May you frustrate the purpose of him who hates us, deprive him of his weapon who seeks to overpower us, grant us full security against his fury and wrath, and ward off his weapon. 5

153

With full enthusiasm, people of state, approach the king and honour him as soon as he is coronated. They get his blessings in respect of progeny and prosperity. 1

त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्यन्तरिक्षमतिरः । उदयामस्तन्ना ओजसा ॥३॥
 त्वमिन्द्र सजोषसमर्कं विमर्षि ब्राह्मोः । वज्रं शिशान् ओजसा ॥४॥
 त्वमिन्द्राभिर्मूरसि विश्वा ज्ञातान्योजसा । स विश्वा भुव आरमवः ॥५॥

tvām indrāsi vṛtrahā vy
 antārikṣham atirah | ūd dyām astablmā ōjasā || 3 || tvām
 indra sajośhasam arkam bibharshi bāhvōḥ | vājraṁ śiśāna
 ōjasā || 4 || tvām indrabhibhūr asi viśvā jātāny ōjasā | sā
 viśvā bhūva ābhavaḥ || 5 || 11 ||

(१५०) ऋग्वेदसमुदात्तस्य सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्तुतयः सूक्तस्य देवस्वामी यमी कपिष्ठा । मावहृत्तं देवता । मनुष्यं उच्यते ॥

॥१५॥

सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपास्ते ।
 येभ्यो मधु प्रधावति तौभिर्देवापि गच्छतात् ॥१॥
 तर्पसा ये अनाधृष्यास्तर्पसा ये स्वर्ग्ययुः ।
 तपो ये चक्रिरे महस्तौभिर्देवापि गच्छतात् ॥२॥
 ये युष्यन्ते प्रघनेषु शूरासो ये तनूत्यजः ।
 ये वा सहस्रदक्षिणास्तौभिर्देवापि गच्छतात् ॥३॥
 ये चित्पूर्वं ऋतसापे ऋतावान् ऋतावृधः ।
 पितृन्तर्पस्वतो यम तौभिर्देवापि गच्छतात् ॥४॥
 सहस्रणीयाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्यम् ।
 ऋषीन्तर्पस्वतो यम तपोजो अपि गच्छतात् ॥५॥

154.

Sóma ékebhyaḥ pavate ghrítām éka ūpāsate | yébhyo
 mādhu pradhāvati táñś cid evápi gachatāt || 1 || tāpasā yé
 anādhrishyās tāpasā yé svār yayūḥ | tāpo yé cakríré máhas
 táñś cid evápi gachatāt || 2 || yé yúdhyaunte pradhānesbu
 śúrāso yé tanūtyājaḥ | yé vā sahásradakṣhiṇās táñś cid
 evápi gachatāt || 3 || yé cit pūrva ṛitasāpa ṛitāvāna ṛitā-
 vṛidhaḥ | pitṛīn tāpasvato yama táñś cid evápi gachatāt || 4 ||
 sahásranīthāḥ kaváyo yé gopāyānti sūryām | ṛishīn tāpas-
 vato yama tapojān āpi gachatāt || 5 || 12 ||

O resplendent king, you have been chosen to the mighty position on account of your strength and energy. You, O showerer, are indeed a blessing. ₂

O resplendent king, you are the slayer of enemies; you (like the sun) spread out light in your firmament; you uphold the sovereignty by your power. ₃

O resplendent king, you bear your well-beloved and adorable bolt of justice and authority in your arms, sharpening it with your supreme might. ₄

O resplendent king, you overpower all beings by your might; your glory reaches all worlds. ₅

154

O the departed soul, the divine elixir is prepared for some like you, others accept clarified butter; there are still others who go to those to whom the honey flows. ₁

There are some who through penance have become unassailable; there are others who through austerity have gone to heaven, and there are others who have performed rigorous austerity. (O departed soul), all these paths of asceticism are open to you. ₂

There are some who fight in battle, there are heroes who cast their lives, and there are others who have presented thousands of offerings. (O departed soul), these paths (of heroism and bravery) are also open to you. ₃

(O departed soul), in your next life, may you have a nice parentage, consisting of observers of truth. ₄

(O departed soul), in your new life, may you be re-born in the family of *rsis*, notable for their austerity, who keep the light of knowledge burning, and are the leaders of thousands, who are intelligent. ₅

(१५५) पञ्चपञ्चाशद्विंशतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षेसास्य सूक्तस्य भाष्यार्थः शिरिम्बिष्ठ इति । (१, ५) अयमायुष्योऽग्निचोऽग्निचोऽग्निचोऽग्निः ।

(२-३) द्वितीयाद्वितीयायोनोऽग्निमस्ततिः, (५) पञ्चम्याथ विधे देवा देवताः । मनुष्यं हन्तः ॥

॥१३॥

अरायि काणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वे ।
 शिरिम्बिष्ठस्य सत्वभिस्तेभिर्द्वा चातयामसि ॥१॥
 चत्तो इतश्चत्तायुतः सर्वा भूणान्यारूपा ।
 अराय्यं ब्रह्मणस्पतं तीक्ष्णशृङ्गोदपक्षिहि ॥२॥
 अदो यद्दारु लुवते सिन्धोः पारे अपूरुषम् ।
 तदा रभस्य दुर्हणो तेन गच्छ परस्तरम् ॥३॥
 यद्वा प्राचीरजगन्तोरो मण्डूरधाणिकीः ।
 हुता इन्द्रस्य शत्रवः सर्वे बुद्बुदयाश्वः ॥४॥
 परीमे गामनेषु पर्यभिर्महषत ।
 देवेष्वेकत श्रवः क इमां आ देवर्षति ॥५॥

155.

Ārayi kāṇe vikate girim gacha sadānve | śirimbibhāṣya
 sātvabhis tébhiḥ tvā cātayāmasi || 1 || cattó itaṣ cattāmūtaḥ
 sārva bhrūṇāny arīṣhī | arāyyām brahmaṇas pate tīkṣṇa-
 ṣṛiṅgoḍṛishāṁ ihi || 2 || adó yád dāru plāvate sīndhoḥ pāre
 apūrushām | tād ā rabhasva durbhaṇo téna gacha parasta-
 rām || 3 || yád dha prācīr ājagantóro maṇḍūradhāṇikīḥ | batā
 indrasya śātravaḥ sārve budbudāyāśavaḥ || 4 || párimé gām
 aneshata páry agnīm abriṣhata | devéshv akrata śrávaḥ ká
 imāñ ā dadharshati || 5 || 13 ||

(१५६) पञ्चपञ्चाशद्विंशतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षेसास्य सूक्तस्य भाष्यार्थः केतुर्कणिः । अभिरिक्ता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ अग्निं हिन्वन्तु नो धियुः सप्तिमाश्रुमिवाजिषु । तेन जेष्य धर्नधनम् ॥१॥
 यया गा अकरामहे सेनयामे तवोत्या । तां नो हिन्व मघर्त्तये ॥२॥

156.

Agnīm hinvantu no dbyaḥ sap̥tim āśum ivājīṣhu | téna
 jeshma dhānam-dhanam || 1 || yáyā gá ākárāmahe sénayāgne
 távotyá | tām no hinva maghāttaye || 2 ||

155

We scare you away, the miserable, ill-favoured, deformed,
ever-railing misfortune (famine) to distant deserted mountains;
we scare you away with the help of the rain-loaded clouds. ₁

May she, (Lady Distress) the destroyer of each embryo, be
scared away from this world, be scared away to the next world.
O wise preceptor, armed with piercing rays of light, come and
drive away this distress. ₂

Far off from here, at the river's edge, floats a wooden (boat)
without a man. Seize it. It is not easy to avoid or kill the
distress; with its help go to the distant shore. ₃

When utterers of discordant sounds as that of the swiftly mov-
ing clouds depart, all the adversaries of the resplendent sun-
divine (i.e. the clouds) disappear like bubbles (from the surface
of water). ₄

These Nature's bounties bring back the lost wealth; they
enkindle the fire of hope; they provide food for the enligh-
tened. Who has the courage to challenge them? ₅

156

May our religious performances, rituals and others, bring
sacred fire hither like a swift charger in battle; may we through
him acquire all wealth. ₁

Send us, O adorable Lord, for the acquisition of wealth, that
army with which we may acquire cattle and other riches
through your protection. ₂

आग्नें स्यूरं रयिं भरं पूषुं गोमन्तमश्विनम् । अङ्घ्रिं खं वर्तयां पुणिम् ॥३॥
 अग्ने नक्षत्रमजरमा सूर्यं रोहयो दिवि । दधुज्योतिर्जनेभ्यः ॥४॥
 अग्ने केतुर्विशामसि प्रेषुः श्रेष्ठ उपस्थसत् । बोधां स्तोत्रे वयो दधत् ॥५॥

āgne sthūrāṃ
 rayīm bhara prithūm gōmantam aśvinam | āṇdhrī khāṃ
 vartāyā paṇīm || 3 || āgne nākshatram ajāram ā sūryam ro-
 hayo divi | dādhaḥ jyōtir jānebhyaḥ || 4 || āgne ketūr viśām
 asi prēśbhaḥ śrēśbha upasthasāt | bōdhā stotrē vāyo dā
 dhat || 5 || १॥

(१५७) कस्यश्वासदुष्करस्ततमं सुकम्

(१-५) पञ्चर्षत्वात्स्य सूक्तस्याहो मुषमः, ओषमः सायनो वा क्रतिः । विषे देवा देवताः । दिक्वा विष्णुः कम्पः ॥

॥१५७॥ इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः । १
 युज्ञं च नस्तन्वै च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीकुपाति ॥१॥ २
 आदित्यैरिन्द्रः सगणो मुखद्विरसाकं भूत्वविता तनूनाम् । ३
 हत्वायं देवा असुरान्यदायन्देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥२॥ ४
 प्रत्यश्चमर्कमनयुञ्जच्चामिरादित्स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् ॥३॥ ५

157.

Imā nū kam bhūvanā sīśhadhāmēndraś ca viśve ca
 devāḥ || 1 || yajñām ca nas tanvām ca prajāṃ cādityaīr in-
 draḥ sahā ciklīpāti || 2 || ādityaīr indraḥ sāgaṇo marūdbhir
 asmākam bhūtv avitā tanūnām || 3 || batvāya devā āsurān yād
 āyan devā devatvām abhirākshamāṇāḥ || 4 || pratyāñcam
 arkām anāyañ chācibhir ād it svadhām ishirām pāry apaś-
 yan || 5 || १॥

Bring us, O adorable Lord, substantial and extensive wealth, consisting of cattle and horses; sprinkle the sky with rain; please expel the black marketeer (miser and wicked), or change his nature. ३

O adorable Lord, you have elevated the eternal sun in the firmament, giving light to the people. ४

O adorable Lord, you are the best beloved and most excellent ensign of the people; may you appreciate our love and grant good life to the praiser. ५

157

May we, along with the resplendent power behind the Sun and the universal bounties of Nature, bring into subjugation all these worlds. १

May the power behind the sun and the solar rays, perfect our worship and our bodies and our offspring. २

May the power behind the sun and the solar rays, associated with the cloud-bearing winds, be the protector of our bodies. ३

When the forces of Nature could successfully subdue and slay the evil forces, then really it becomes evident that the deities really have divinity well preserved. ४

When the worshippers with their sincerity offer praise in honour of Nature's bounties, then men behold around them all blessings descending swiftly like rain. ५

(१५८) अहपय्यापुत्तरपातयं सूक्तम्

(१-५) पय्यर्षत्यास्य सूक्तस्य सौर्यंभसुकेभिः । सूर्यो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ सूर्यो नो दिवस्यानु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः ॥१॥
 ज्योषां सवितर्यस्य ते हरः श्रुतं सुवाँ अहँति । पाहि नो द्रिद्युतः पतन्त्याः ॥२॥
 चक्षुर्नो देवः संविता चक्षुर्न उत पर्वतः । चक्षुर्धाता दधातु नः ॥३॥
 चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे चक्षुर्विरल्ये तनूभ्यः । सं चेदं वि च पश्येम ॥४॥
 सुसंद्दशं त्वा वयं प्रति पश्येम सूर्य । वि पश्येम नृचक्षतः ॥५॥

158.

Sūryo no divās pātu vāto antārikshāt | agnir naḥ pār-
 thivebhyah || 1 || jōshā savitar yāsyā te hārah śatām savāñ
 ārbhati | pahi no didyūtaḥ pātantyāḥ || 2 || cākshur no devāḥ
 savitā cākshur na utā pārvataḥ | cākshur dhātā dadhātu
 naḥ || 3 || cākshur no dheli cākshushe cākshur vikhyatā ta-
 nūbhyah | sām cedām vi ca paśyema || 4 || susaṁdrīṣaṁ tvā
 vayām prāti paśyema sūrya | vi paśyema nṛicākshasah
 || 5 || 16 ||

(१५९) अहपय्यापुत्तरपातयं सूक्तम्

(१-५) पय्यर्षत्यास्य सूक्तस्य सौर्यो गायत्री छन्दः । गायत्री देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥

उदसी सूर्यो अगादुदयं मामको मगः ।
 अहं नदिद्रुत्या पतिमभ्यस्तासि विषासुहिः ॥१॥
 अहं केतुरहं मुर्धाहमुग्रा विवार्चनी ।
 ममेदनु कर्तुं पतिः सेहानाया उपार्चरेत् ॥२॥

159.

Ūd asau sūryo agād ūd ayām māmako bhāgaḥ | ahām
 tād vidvalā pātim abhy āsākshi vishāsah || 1 || abām ketūr
 ahām mūrdhāhām ugrā vivācanī | māméd ānu krātum pātih
 sehānāyā upācāret || 2 ||

158

May the sun protect us from miseries dwelling in heaven, and the vital wind from those adversities dwelling in the firmament, and fire from those foes dwelling on this earth. ₁

May the sun, whose radiance merits a hundred acknowledgements, be propitiated by our praises; may it protect us from the falling bolts (of our enemies). ₂

May the divine sun grant us sight; may the clouds grant us sight; may earth grant us sight. ₃

Give sight, O sun, to our eyes; bestow sight to our children born of our bodies. May we look upon (with this sight) the world, and look into (the inner mysteries of it). ₄

May we look upon you, O sun, the bright beholder of all; may we look into the things which are visible to human eyes. ₅

159

The sun has gone up; my prosperity and happiness also have mounted high. Quite sure, I have regained the love of my husband, triumphing over my rivals. ₁

I am the emblem, I am the head, I am supreme and now I dictate; my husband must conform to my will; rivals now I have none. ₂

मम पुत्राः शत्रुहणोऽयौ मे दुहिता विराट् ।
 उताहमस्मि संजया पत्यौ मे श्लोक उत्तमः ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्यमवहयुम्युत्तमः ।
 इदं तदकि देवा असपत्ना किलाभुवम् ॥४॥
 असपत्ना सपत्नघ्नी जयन्त्यभिमूर्वरी ।
 आवृक्षमन्यासां वचो राघो अस्थेयसामिव ॥५॥
 समजैषमिमा अहं सपत्नीरभिमूर्वरी ।
 यथाहमस्य वीरस्य विराजानि जनस्य च ॥६॥

māma putrāḥ śatrubhāṇo 'tho me
 duhitā virāt | utāhām asmi samjayā pātyan me ślōka utta-
 mātḥ || 3 || yēnéndro havishā kṛitvy ābhavad dyumny ūt-
 tamātḥ | idām tād akri devā asapatnā kīlābhuvan || 4 ||
 asapatnā sapatnaghñī jāyanty abhibhūvarī | āvṛikṣham anyā-
 sām vāreo rādho āstheyasām iva || 5 || sām ajaisham imā
 bhām sapatnīr abhibhūvarī | yāthāhām asyā virāsya virājāni
 jānasya ca || 6 || 17 ||

(१५०) ऋग्वेदसंस्कृतस्य सूक्तम्

(१-५) यथाहमस्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो वृत्तः कविः । इन्द्रो देवता । विष्णुः उक्तः ।

॥८॥ : अस्याभिवयसो अस्य पाहि सर्वरथा वि हरी इह सुख ।
 इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन्तुम्यमिमे सुतासः ॥९॥
 तुम्य सुतास्तुम्यमु सोत्वासस्त्वां गिरः श्वान्या आ ह्वयन्ति ।
 इन्द्रेदमय सर्वं जुषाणो विश्वस्य विद्वां इह पाहि सोमम् ॥१०॥

160.

Tivrāsyaābhivayaso asyā pāhi sarvarathā vī hārī ihā
 muñca | indra mā tvā yājamānāso anyé nī rīraman tūbhyam
 imé sūtāsah || 1 || tūbhyam sūtās tūbhyam n sōtvāsas tvām
 gīrah śvātryā ā hvayanti | indredām adyā sāvanam juṣhāṇo
 vīṣvasya vidvāñ ihā pāhi sōmam || 2 ||

My sons are the destroyers of my enemies; my daughter is a queen; and I am victorious. My and my husband's mutual love has a wide reputation. ३

O enlightened, I have offered that oblation which has been offered by the one, the most illustrious and thus I have become renowned and most powerful; I have freed myself from my rival damsels. ४

I am free from rivals; I am now the destructress of rivals, victorious and triumphant; I have seized other's glory as if it were the wealth of weaker dames, who do not endure long. ५

I have gained victory over these my rivals, so that I have my imperial sway over this hero and his people. ६

160

Taste this divine elixir, combined with sacrificial food; unyoke here your energies yoked to your swift cosmic chariot; let no other worshipper detain you; these libations are for your alone. १

For you are the devotional elixir juices that have been poured out; for you are those which are to be poured out. Our resonant songs invite you, O Lord of resplendence, cognizant of all things, may you, delighted with our present worship, accept the loving devotions and enjoy. २

य उ॒ज्ञाता म॑न॒सा सोम॑म॒स्मे सर्व॑हृ॒दा दे॒वका॑मः सु॒नोति॑ ।
 न गा इन्द्र॑स्तस्य॒ परा॑ द॒दाति॑ प्र॒शस्त॑मि॒च्छास्म॑स्मे कृ॒णोति॑ ॥३॥
 अनु॑स्प॒ष्टो भव॑त्येषो अ॒स्य यो अ॑स्मे रे॒वात्र सु॒नोति॑ सोम॑म् ।
 निर॑रु॒न्नी म॒घवा॒ तं द॑धाति ब्र॒ह्म॒द्विषो॑ ह॒न्यन्ता॑नुदि॒ष्टः ॥४॥
 अ॒श्वाय॑न्तो ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तो ह॒वाम॑हे त्वोप॑गन्त॒वा उ॑ ।
 आ॒मूष॑न्तस्ते सु॒मतौ न॑वा॒यां व॒यमि॑न्द्र त्वा शु॒नं हु॒वेम ॥५॥

ya usatā mānasā
 sōman asmai sarvahrīdā devākāmaḥ sunōti | nā gā indras
 tāsyā parā dadāti praśastām ic cārum asmai kṛṇoti || 3 ||
 ānuśpaṣṭo bhavaty eshō asya yō asmai revān nā sunōti
 sōmam | nīr aratnau maghāvā tām dadhāti brahmadvīṣo
 hantya ānānudisṭaḥ || 4 || aśvāyānto gavyānto vājāyānto hā-
 vāmahe tvōpagantavā u | ābhūśhantas te sumatau nāvāyām
 vayām indra tvā sunām huvema || 5 || 16 ||

(१६१) पञ्चपुत्रपातनं सूक्तम्

(१-५) पञ्चपुत्रपातनं सूक्तम् । यस्मात्पुत्रो यस्मात्पुत्रोऽप्यो वा देवता ।

(१-४) यस्मात्पुत्रो यस्मात्पुत्रोऽप्यो वा देवता । (५) यस्मात्पुत्रो यस्मात्पुत्रोऽप्यो वा देवता ।

३१५॥

मु॒क्षामि॑ त्वा हु॒विषा॑ जी॒र्वना॒य क॑र्म॒ज्ञात॑य॒क्ष्मादु॑त रा॒जय॑क्ष्मात् ।
 आ॒हिर्ज॑ग्माह॒ यदि॑ वे॒त्तदे॑नं॒ तस्या॑ इन्द्रा॒ग्नी प्र॑ मु॒मुक्त॑मे॒नम् ॥१॥
 यदि॑ क्षि॒तायु॑र्यदि॒ वा पे॑रेतो॒ यदि॑ मू॒त्योरे॑न्ति॒कं नी॑त ए॒व ।
 तमा॑ ह॒रामि॑ नि॒क्रीते॑रु॒पस्था॑द॒स्पाप॑मे॒नं श॑तशार॒दाय॑ ॥२॥

161.

Muñcāmi tvā havīṣhā jīvanāya kām ajñātayakṣhmād
 utā rājayakṣhmāt | grāhir jagrāha yādi vaitād enam tāsyā
 indrāgnī prā munuktam enam || 1 || yādi kshitāyur yādi vā
 pāreto yādi mṛityor antikām nīta evā | tām ā harāmi nī-
 riter upāsthād āspārsham enam śatāśārādāya || 2 ||

Whosoever submits to the Lord with full reliance and sincerity and offers the devotion to Him with all his heart and spirit, the Lord does not deprive him of his wealth, but gives him beautiful and excellent riches. ₃

He looks with loving favours on the man who like a rich man offers sweet devotion to Him. The bounteous Lord supports him with hundred arms, and He destroys them who are malicious against godly people. ₄

Wishing for vigour, for wealth, for food (or horses, cows and viands), we invoke you, O Lord of resplendence, that you may come to us; fully satisfied with your latest favours, we invoke you, O Supreme Lord, the giver of happiness. ₅

161

By means of the oblation, I set you (O patient,) free to live safe from undeveloped consumption and from royal consumption; and if the seizer (i.e. the consumption) has already seized (the patient), then you, O resplendent Lord and fire-divine, set him free. ₁

If he (the patient) be of wasted life, or already dead, or he lies to the verge of death, I shall try to bring him back from the lap of Probability. I make him strong enough to live for a hundred years. ₂

सहस्राक्षेण शतशरदेन शतायुषा हविषाहार्पमेनम् ।
 शतं यथेमं शरदो नयातीन्द्रो विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥३॥
 शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हेमन्ताञ्जुतम् वसन्तान् ।
 शतमिन्द्राग्नी संविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषेमं पुनर्दुः ॥४॥
 आहार्प त्वाविदं त्वा पुनरागाः पुनर्नव ।
 सर्वाङ्ग सर्वं ते चक्षुः सर्वमायुश्च तेऽविदम् ॥५॥

saha-

śrākṣhēṇa śatāśārādēna śatāyushā havishāhārṣham enam |
 śatām yāthemām śarādo nāyātīन्द्रō viśvasya duritāsya
 pārām ॥ 3 ॥ śatām jīva śarādo vārdhamānaḥ śatām hema-
 tān chatām u vasantān | śatām indrāgni savitā bṛhaspātīḥ
 śatāyushā havishemām pūnar duḥ ॥ 4 ॥ āhārṣham tvāvidam
 tvā pūnar āgāḥ punarṇava | sārvaṅga sārvaṃ te cākṣubḥ
 sārvaṃ āyus ca te 'vidam ॥ 5 ॥ १० ॥

(११२) विष्णुपुराणतन्त्रम्

(१-५) ऋषयस्तस्य सृष्टयः शक्रो रक्षोहा ऋषिः । गर्भसमाधानरूपोऽर्थो देवता । अमुष्मन् ऋक् ॥

३२०३

ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बाधतामितिः ।
 अमीवा यस्ते गर्भं दुर्णामा योनिमाशये ॥१॥
 यस्ते गर्भममीवा दुर्णामा योनिमाशये ।
 अग्निष्टं ब्रह्मणा सह निष्कृज्यादमनीनशत् ॥२॥
 यस्ते हन्ति पतयन्तं निषृज्जु यः सरीसृपम् ।
 जातं यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥३॥

162.

Brāhmaṇāgnīḥ samvidāno rakshohā bādhatām itāḥ |
 āmīvā yās te gārbhaṃ durṇāmā yōnim āśāye ॥ 1 ॥ yās te
 gārbhaṃ āmīvā durṇāmā yōnim āśāye | agnīḥ tām brāh-
 maṇā sahā nīśh kravyādam anīnaśat ॥ 2 ॥ yās te hānti pa-
 tāyantam nishatsnūm yāḥ sarīśripām | jātām yās te jīghāṁ-
 satī tām ito nāśayāmasi ॥ 3 ॥

I have rescued him with an oblation having a thousand eyes, conferring a hundred years, giving life for a century, so that the Lord of resplendence may conduct him beyond all harm for a hundred years. ३

Regaining your strength, O patient, live for a hundred autumns, a hundred winters, a hundred springs; may the sun, fire-divine, creator and universal god, propitiated by this century-yielding oblation, give this man back to us for a hundred years. ४

I have rescued you, O patient, I have found you; come back again; yes, now you are young again, quite sound in body; I have obtained for you all your senses, your whole life. ५

162

May adorable Lord, the destroyer of the wicked, consenting to our prayer, remove all the evil causes. (infections, contagions and virus), who in the form of sickness assails your embryo, and who, as the disease DURNAMAN, assail your womb. १

May adorable Lord, concurring in our prayer, destroy the cannibal who, as sickness, assails your embryo, who, as the disease DURNAMAN, assails your womb. २

May we exterminate hence the evil causes, (virus and others), which destroy the impregnating energy, the germ as it settles, the moving embryo, who seeks to destroy the babe when born. ३

यस्ते ऊरु विहरत्यन्तरा दर्पती शये ।
 योनिं यो अन्तरारेच्छि तमितो नाशयामसि ॥४॥
 यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा जारो भूत्वा निपद्यते ।
 प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥५॥
 यस्त्वा स्वर्गेन तमसा मोहयित्वा निपद्यते ।
 प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥६॥

yās ta ūrū viharaty antarā
 dāmpatī śāye | yōnim yō antār āreḥhi tām ito nāṣayāmasi
 || 4 || yās tvā bhrātā pātir bhūtvā jārō bhūtvā nipādyate |
 prajāṃ yās te jighāṃsati tām ito nāṣayāmasi || 5 || yās tvā
 svāprena tāmasā mohayitvā nipādyate | prajāṃ yās te
 jighāṃsati tām ito nāṣayāmasi || 6 || 20 ||

(११३) निगद्युक्तपञ्चमं सूक्तम्

(१-५) यदुक्तपञ्चमं सूक्तम् कर्मणो विहा कर्मि । यस्मात्तन्मरणोऽर्थो देवता । यदुक्तं सूक्तम् ॥

१११

अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां चक्षुकादधि ।
 यक्ष्मं शीर्षं मस्तिष्कास्त्रिधाया वि वृहामि ते ॥१॥
 ग्रीवाभ्यांस्त उष्णिहाभ्याः कीकसाभ्यो अनुक्यात् ।
 यक्ष्मं दोषभ्यामसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥२॥
 आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोर्ध्वयादधि ।
 यक्ष्मं मत्स्याभ्यां यक्रः प्लक्षिभ्यो वि वृहामि ते ॥३॥

163.

Akshībhyāṃ te nāsikābhyāṃ kārṇābhyāṃ chūbukād
 ādhi | yākshman śirshanyāṃ mastīshkāj jihvāyā vī vṛihāmi
 te || 1 || grīvābhyas ta ushṇīhābhyah kīkasābhyo anūkyāt |
 yākshman doshanyāṃ ānsābhyāṃ bāhūbhyāṃ vī vṛihāmi
 te || 2 || antrēbhyas te gūdābhyo vanisṭhór hṛdayād ādhi |
 yākshman mātasnābhyāṃ yagnāḥ plāṣṭibhyo vī vṛihāmi te
 || 3 ||

May we exterminate hence the evil causes who separate your thighs, who lie between husband and wife, who, entering your womb, devour the seed. 4

May we exterminate hence the evil causes, who in the form of brother, husband, or paramour, approach you, and seek to destroy your offspring. 5

May we exterminate hence the evil causes (mental, physical and environmental), who having beguiled you by sleep or darkness, approach you, and seek to destroy your offspring. 6

163

I, the master physician, and the disease specialist, banish disease (phthisis) from your eyes, from your nose, from your ears, from your chin, from your head, from your brain, from your tongue. 1

I banish disease from your neck, from your sinews, from your bones, from your joints, from your upper arms, from your shoulders, and from your fore-arms. 2

I banish disease from your entrails, from your anus, from your abdomen, and from your heart, from your kidneys, from your liver, from your other viscera. 3

ऊरुभ्यां ते अष्टीवद्भ्यां पाणिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
यक्ष्मं श्रोणिभ्यां भासद्वाङ्मंससो वि वृहामि ते ॥४॥
मेहनाद्धनं करणल्लोमभ्यस्ते नखेभ्यः ।
यक्ष्मं सर्वस्माद्वात्मनस्तमिदं वि वृहामि ते ॥५॥
अङ्गादङ्गल्लोमोलोमो जातं पर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मं सर्वस्माद्वात्मनस्तमिदं वि वृहामि ते ॥६॥

ūrúbhyām te asṭhīvādbhyām pārshṇibhyām prápada-
bhyām | yákshmaṃ śrōṇibhyām bhāsadād bhānsaso ví vṛi-
hāmi te || 4 || méhanād vanamkáraṇāl lómabhyas te nakhé-
bhyah | yákshmaṃ sārvasmād ātmānas tām idām ví vṛi-
hāmi te || 5 || āṅgād-aṅgāl lómno-lomno jātām párvani-pār-
vani | yákshmaṃ sārvasmād ātmānas tām idām ví vṛihāmi
te || 6 || 21 ||

(११५) चतुर्गुणस्ततमं सुकम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सुकस्याद्विष्णोः प्रचेता क्रमि । दुस्त्वग्रनाशयकपोऽसौ देवता । (१-२, ४) प्रथम-
द्वितीयाचतुर्थीनाश्चाम्युपुर्, (३) तृतीयायाकिपुर्, (५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिस्त्वन्नांसि ॥

१२३४

अपेहि मनसस्पतेऽप काम पुरश्चर ।
पुरो निर्ऋत्या आ चक्ष्व बहुधा जीवतो मनः ॥१॥
भद्रं वै वरं वृणते भद्रं युञ्जन्ति दक्षिणम् ।
भद्रं वैवस्वते चक्षुर्वहुत्रा जीवतो मनः ॥२॥
यदाशसा निःशसाभिःशसोपारिम जाग्रतो यत्स्वपन्तः ।
अमिर्विश्वान्यप दुष्कृतान्यजुष्टान्यारे अस्मदधातु ॥३॥

164.

Ápehi manasas paté 'pa krāma parás cara | paró nír-
ityā á cakshva bahudhá jívato mánah || 1 || bhadráṃ vai
váraṃ vṛṇate bhadráṃ yuñjanti dákshinam | bhadráṃ vai-
vasvaté cákshur bahutrā jívato mánah || 2 || yád āśāsā niḥ-
śāsābhiśāsopārimá jágrato yát svapántah | agnír víśvāny
ápa dushkritāny ájushtāny āré asmád dadhātu || 3 ||

I banish disease from your thighs, from your knees, from your heels, from your toes, from your loins, from your buttocks, from your private parts. 4

I banish disease from your urethra, from your bladder, from your hair, from your nails, from your whole person. 5

I banish disease from each limb, from each hair, from each joint where it is generated, from your whole person. 6

164

O the mental sickness (causing evil dreams), begone, depart, proceed to a distance; look at distress far off; the mental behaviours of a human being are manifold. ,

Men solicit the boon of good fortune; they acquire abundant affluence. I see the suspicious sight of the Lord ordainer; the human mind is so complex. 2

Whatever sin we have committed by speaking to others, speaking against others, speaking evil about others, whether waking or sleeping, may the adorable Lord remove all such abhorring sins far from us. ,

यदिन्द्र ब्रह्मणस्पतेऽभिद्रोहं चरामसि ।
 प्रचेता न आङ्गिरसो द्विपतां पात्वंहसः ॥४॥
 अजैष्मद्यासनाम् चामुमानांगसो वयम् ।
 जाग्रत्स्वप्नः संकल्पः पापो यं द्विप्मस्तं स ऋच्छतु यो नो द्वेष्टि तमृच्छतु ॥५॥

yád

indra brahmanas pate 'bhidrohám cárāmasi | prācetā na
 āṅgirasó dvishatām pātv ānhasaḥ ॥ 4 ॥ ājaishmādyāsanāma
 cābhūmānāgasō vayām | jāgratsvapnāḥ samkalpāḥ pāpō
 yām dvishmās tām sá ṛichatu yó no dvēshti tām ṛichatu
 ॥ 5 ॥ 22 ॥

(१.६५) पञ्चपदपुनराततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चपदस्यास्य सूक्तस्य वैर्जताः कपोतः क्रपिः । विभे देवा वेषताः । विद्रुः कन्धः ॥

॥२३॥

देवाः कपोत इषितो यदिच्छन्दुतो निष्कृत्या इदमाज्जगाम ।
 तस्मा अर्चाम कृण्वाम निष्कृतिं शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१॥
 शिवः कपोत इषितो नो अस्त्वनागा देवाः शकुनो गृहेषु ।
 अग्निर्हि विप्रो जुपतां हविर्नः परि हेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥२॥
 हेतिः पक्षिणी न दमात्यस्मानाष्ट्रां पदं कृणुते अग्निधाने ।
 शं नो गोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्चास्तु मा नो हिंसीद्विह देवाः कपोतः ॥३॥
 यदुल्लको वदति मोघमेतद्यत्कपोतः पदमग्नी कृणोति ।
 यस्य दूतः प्रहित एष एतत्तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥४॥

165.

Dévāḥ kapóta ishitó yád ichán dūtó nírṛityā idám āja-
 gāma | tasmā arcāma kṛiṇāvāma nīshkritim śam no astu
 dvipāde śam cātushpade ॥ 1 ॥ śivāḥ kapóta ishitó no astv
 anāgā devāḥ śakunó gṛihēshu | agnīr hí vípro jushātām
 havīr naḥ pári hetīḥ pakshīnī no vṛiṇaktu ॥ 2 ॥ hetīḥ pakshīnī
 ná dabhāty asmán āshṭryām padām kṛiṇute agnidhāne |
 śam no góbhyaḥ ca pūrushebhyaḥ cāstu mā no hīnsīd ihā
 devāḥ kapótah ॥ 3 ॥ yád ūlūko vādati moghām etād yāt
 kapótah padām agnau kṛiṇóti | yāsya dūtāḥ prāhita eshā
 etāt tasmai yamāya námo astu mrityāve ॥ 4 ॥

O Lord of resplendence, O Lord of divine wisdom, whatever sin we run into, save us therefrom, and may the wisest of the enlightened ones protect us from the malignity of our enemies. ₄

We have triumphed today, we have won, we have become free from guilt; may evil designs cherished in waking state or while asleep be transferred to him whom we hate, be transferred to him who hates us. ₅

165

(*Kapota*, dove or pigeon, comes as a messenger of Death. Many of us have premonitions or the prior feelings of the approaching death. *Kapota* is the *udana prana*, or that vital force which takes us away from the body).

O Nature's bounties, let us appreciate the mission of the bird, the pigeon, for which he has been sent to us as the messenger of calamity, the uncertainty, and for which he so often comes. Let us make atonement. May prosperity be given to our bipeds and quadrupeds. ₁

O Nature's bounties, may the dove, the harmless bird, sent to our dwellings, the messenger, be auspicious. May the wise fire-divine approve of our oblation, and may the weapon borne on wings (i.e. the arrow with winged tails) not fall on us. ₂

May the weapon borne on wings (of the dove) do us no harm; he takes his place upon the touchwood, the seat of fire-divine. May prosperity attend our cattle and our people. Let not the messenger dove, O Nature's bounties, do us any harm here. ₃

May that which the bird owl shrieks be in vain. May he (the dove) take his place by the side of the fire-hearth. May this reverence be paid to the ordainer, the Lord of Death, since it is he, who sends the messenger (the dove or pigeon). ₄

ऋचा कुपोतं नुदत प्रणोदमिषं मदन्तः परि गां नयध्वम् ।
संयोपर्यन्तो दुरितानि विश्वा हित्वा न ऊर्जं प्र पतात्पतिष्ठः ॥५॥

ricā kapótam

nudata pranódam ísham mádantah pári gām nayadhwam |
samyopáyanto duritáni vísvā hitvá na ūrjam prá patāt
pátishtah || 5 || 23 ||

(१५१) पदपञ्चमुत्तरतमं सूत्रम्

(१-५) पञ्चमस्तस्य सूत्रस्य वैपद्यो वाच्यो वा कथमिति । सपत्न्यकपोऽर्थो देवता ।

(१-५) यथाविषयकपोऽर्थो वाच्यः, (५) पञ्चमस्तस्य मन्त्रादिहिरण्यवती ।

॥५॥

ऋषभं मां समानानां सपत्नानां विषासुहिम् ।

दुन्तारं शत्रूणां कृधि विराजं गोपतिं गवाम् ॥१॥

अहमस्मि सपत्नहेन्द्रं इवारिष्ठो अक्षतः ।

अधः सपत्ना मे पदोरिमे सर्वे अभिष्ठिताः ॥२॥

अत्रैव वोऽपि नष्टाभ्युमे आसीं हवु ज्यया ।

वाचस्पते नि वेधेमान्यथा मदधरं वदान् ॥३॥

अभिभूरहमागमं विश्वकर्मेण धात्रा ।

आ वंश्चित्तमा वो अतमा वोऽहं समितिं ददे ॥४॥

योगक्षेमं व आदायाहं मृयासस्तुतम आ वो मूर्धानमक्रमीम् ।

अधस्पदान्म उददत मण्डूका इवोदुकान्मण्डूका उदकादिव ॥५॥

166.

Rishabhām mā samānānām sapātnānām vishāsahīm |
bantāram śātrūṇām kṛidhi virājam gópatim gávām || 1 ||
ahām asmi sapatnahéndra-ivárishto ákshataḥ | adháh sa-
pātnā me padór ime sárve abhíshtithāḥ || 2 || átraivá vo 'pi
nahyāmy ubhé ártñi iva jyáyā | vācas pate ní shedhemān
yáthā mád ádharam vādān || 3 || abhibhūr ahām ágamam
viśvákarmēṇa dhāmnā | á vaṣ cittām á vo vratām á vo
'hām sámitim dade || 4 || yogakshemām va ādāyāhām bhū-
yāsam uttamā á vo mūrdhānam akramīm | adhaspadān ma
ūd vadata maṇḍūkā ivodakān maṇḍūkā udakād iva || 5 || २॥

May you, praised by our hymns, O Nature's bounties, drive out the messenger bird who deserves to be driven out; exhilarated may you grant us food and cattle, and dissipate all our misfortunes; abandoning our food, may the swift bird of death fly away. 5

166

Make me, O resplendent Lord, strong among my equals, victor over my rivals, the slayer of my enemies, a sovereign, and a lord of wealth and wisdom. 1

I am the destroyer of my adversaries like Supreme Lord, unharmed and unwounded; may all these my foes be cast down under my feet. 2

I bind you here, like the two bow-ends with the bow-string; restrain them, O Lord of speech, that they may speak with humility to me. 3

I have come triumphant with my power—a power that is capable of achieving any victory. I prevail on all your thoughts, on your synod and on all your plans. 4

I am the highest, I have crushed your war-strength, I have crushed your peace plans, my feet have trodden on your heads. Now you speak to me, as one beneath my feet; like frogs from below the water, like frogs from below the water. 5

(११७) सतपथपुनरुक्ततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्जम्बूत्पास्य सूक्तस्य विश्वामित्रजमदग्नी ऋषी । (१-२, ४) प्रथमादितीयाचतुर्थीना-
मुष्वाभिन्नाः, (३) इतीयायाश्च सोमवरुणबृहस्पत्यनुमतिमधवश्चादुषियातास्तौ
देवताः । वयती छन्दः ॥

॥२५॥

तुभ्येदमिन्द्र परि पिच्यते मधु त्वं सुतस्य कुलशस्य राजसि ।
 त्वं रयिं पुर्वीरांसु नस्कृधि त्वं तपः परितप्याजयः स्वः ॥१॥
 स्वर्जितं महि मन्दानमन्धसो हवामहे परि शक्रं सुतौ उप ।
 इमं नो युज्ञमिह बोध्या गृहि स्पृघो जयन्तं मघवानमीमहे ॥२॥
 सोमस्य राहो वरुणस्य धर्मणि बृहस्पतेरनुमत्या उ शर्मणि ।
 तवाहमग्य मघवन्नुपस्तुतौ धातुर्विधातः कुलशोऽमक्षयम् ॥३॥
 प्रसृतो भक्षमकरं चरावपि स्तोमं चेमं प्रथमः सुरिरुन्मृजे ।
 सुते सातेन यथागमं वां प्रति विश्वामित्रजमदग्नी दमे ॥४॥

167.

Túbhyyedám indra pári shieyate mádhu tvám sutásya
 kalásasya rājasi | tvám rayim puruvīrām u nas kṛidhi tvám
 tāpaḥ paritāpyājayaḥ svāḥ || 1 || svarjītam máhi mandānām
 āndhaso hāvāmahe pári śakrām sutāñ úpa | imām no ya-
 jñām ihá bodhy á gahi sprīdho jáyantam maghāvānam īmahe
 || 2 || sómasya rájño varuṇasya dhármaṇi bṛhaspāter ānu-
 matyā u śarmaṇi | távāhám adyā maghavann úpastutau
 dhātār vídhātāḥ kalāśāñ abhakshayam || 3 || prásūto bha-
 kshám akaram carāv āpi stómam cemám prathamāḥ sūrīr
 ūn mṛije | suté sātēna yādy āgamam vām prāti viśvāmitra-
 jamadagni dāme || 4 || 25 ||

(११८) महपथपुनरुक्ततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्जम्बूत्पास्य सूक्तस्य विश्वामित्रजमदग्नी ऋषी । वायुर्वेदतः । विष्णु छन्दः ॥

॥२५॥

वातस्य नु महिमानं रयस्य रुजमेति स्तनयन्स्य घोषः ।
 दिविस्पृन्धात्पृणानि कृष्वस्तुतो एति पृथिव्या रेणुमस्यन् ॥१॥

168.

Vátasya nú mahimānam rāthasya rujānn eti stanáyann
 asya ghóśaḥ | divisprīg yāty aruṇāni kṛiṇvānn utó eti pri-
 thivyā reṇúm ásyann || 1 ||

167

For you, O resplendent Lord, is this heart-felt devotion (as an elixir filled in a jar) expressed; may you bestow upon us riches with numerous brave sons; your cosmic austerity wins for you heaven. ॥

We invoke, while performing our noble deeds, the mighty Lord of pure radiance, the conqueror of heaven, who is delighted by sacrificial food; may you, O Lord, take notice of our devotion here and come. We pray to bounteous Lord, victorious over evils. ॥

My tributes to the sovereignty of our Lord of Love and Bliss, to the benevolent functions of Lord of venerability, to the concurrence of the Supreme Lord, and to His blessings; my praises today to the Lord of wealth, to the shelter-giver, to the creator. By His grace, we have been ever fed, pitcherfull, with the best of viands. ॥

Whenever I come to you as a seeker of divine wisdom and with sincerity and spiritual purity, impel me to go along a right path, and make me worthy of rich enjoyments. ॥

168

I proclaim the greatness of the impetuous midspace wind; crashing it goes and with a voice of thunder; it moves along sweeping the sky; tinting purple the quarters of the horizon, it advances, raising the dust of the earth. ॥

सं प्रेरंते अनु वातस्य विष्टा ऐनं गच्छन्ति समनं न योषाः ।
 ताभिः सयुक्सरथं देव ईयतेऽस्य विश्वस्य भुवनस्य राजा ॥२॥
 अन्तरिक्षे पृथिवीर्यमानो न नि विंशते कतमश्नुनाहः ।
 अपां सखा प्रथमजा ऋतावा कं स्वज्जातः कुत आ बभूव ॥३॥
 आत्मा देवानां भुवनस्य गर्भो यथावृशं चरति देव पुषः ।
 घोषा इदस्य शृण्विरे न रूपं तस्मै वाताय ह्रविषा विधेम ॥४॥

sám prérate ánu vātasya viśthā
 aīnam gachanti sámanam ná yóshāḥ | tábbhiḥ sayúk sará-
 tham devá iyate 'syá víśvasya bhúvanasya rájā || 2 || antá-
 rikshe pathíbhir íyamāno ná ní viṣate katamác canābhaḥ
 apām sákhā prathamajā řitāvā kvā svij jātāḥ kúta ā ba-
 bhūva || 3 || ātmā devānām bhúvanasya gárbho yathāvasāni
 carati devá eshāḥ | ghóshā íd asya śṛiṇvire ná rūpām
 tásmāi vātāya havishā vidhema || 4 || 26 ||

(१६९) एकोनसप्ततुत्तरपातमं सूक्तम्

(१-५) षट्पञ्चमस्य सूक्तस्य काशीयतः शबर ऋषिः । गायो देवताः । मिष्टुर् छन्दः ॥

१६९॥ मयोमूर्वातो अभि वातुखां ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम् ।
 पीवस्वतीर्जीवधन्याः पिबन्त्ववसायं पद्वते रुद्र मृळ ॥१॥
 याः सरूपां विरूपां एकरूपां यासामभिरिष्ट्या नामानि वेद ।
 या अङ्गिरसस्तपसेह चक्रुस्ताम्यः पर्जन्यं महि शर्म यच्छ ॥२॥
 या देवेषु तन्वमैरयन्त यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद ।
 ता असम्यं पर्यसा पिबन्मानाः प्रजावतीरिन्द्र गोष्ठे रिरीहि ॥३॥

169.

Mayobhūr vāto abhī vātūsrā ūrjasvatīr óśbadhīr ā ri-
 śantām | pīvasvatīr jivádbhanyāḥ pibantv avasāya padvāte
 rudra mṛiḷa || 1 || yāḥ sārūpā vírūpā ékarūpā yāsām agnīr
 íshtyā nāmāni véda | yā āngirasas tāpasehá cakrús tábhyah
 parjanya máhi śarma yacha || 2 || yā devéshu tanvām aīra-
 yanta yāsām sómo víśvā rūpāṇi véda | tā asmábhyam pá-
 yasā pīnvamānāḥ prajāvatīr indra goshthé rirīhi || 3 ||

Solid masses advance to meet the cosmic wind; the lady, the flash of lightning, goes along the sky. Associated with them and in the same chariot, the divinity behind the cosmic wind proceeds, who is the sovereign of all this world. ₂

Traversing the firmament by its paths, the wind-divine rests not for a single day; it is the friend of the waters, the first-born and the emblem of true laws. Who can tell us where its origin is and who can tell us whence it gets its first momentum! ₃

It is the life-force of the divine powers, it is the germ of the world and moves according to its own will; its voice is heard, though its form is not seen. May we pay tributes to the power that presides over the cosmic wind. ₄

169

May the refreshing wind blow upon our cows; may they enjoy the juicy grasses; let them drink the nutritious life-sustaining waters. O terrible Lord, have compassion upon the nutrition-giving cows; they are quadrupeds (living machines) to provide us delicious milk. ₁

O clouds, grant great felicity to those cows who are of similar forms, of different forms, or of single forms, whose various names the sacred fire-divine knows through the sacrifice. Our genetic experts have been always improving their race with austerity and patient trials. ₂

Bring, O Lord of resplendence, to the dairy-farm the cows who copiously offer their milk to our men of learning. Bring such cows as of which the milk-yielding capacities are known to experts; bring us cows that nourish us with their milk, and that have calves (equally worthy). ₃

प्रजापतिर्महमेता रराणो विश्वेदेवेः पितृभिः संविदानः ।
शिवाः सतीरुप नो गोष्ठमाकुस्तासां वयं प्रजया सं संदेम ॥४॥

pra-

jāpatir māhyam etā rārāṇo vīśvair devaḥ pitṛibhiḥ sam-
dānāḥ | śivāḥ satīr ūpa no goṣṭhām ākas tāsām vayam
prajāyā sām sadema || 4 || 27 ||

(१७०) सप्ततुत्तरात्मकं सूक्तम्

(१-५) यतुर्गन्धर्वास्तु सूक्तस्य सौम्यं विश्वामृतिः । सूर्यो देवता । (१-३) प्रजयापितृभ्यस्तु वयसि ।

(५) यतुर्गन्धर्वास्तु सूक्तस्य सौम्यं ।

विभ्राद्बृहत्पिबतु सोम्यं मध्वायुर्दध्यापतावविदुतम् ।
वार्तजुतो यो अभिरक्षति त्मना प्रजाः पुपोष पुरुधा वि रंजति ॥१॥
विभ्राद्बृहत्सुभृतं वाजसातमं धर्मन्दिवो धरुणैः सत्यमर्पितम् ।
अमित्रहा वृत्रहा दस्युहंतमं ज्योतिर्जज्ञे असुरहा संपन्नहा ॥२॥
इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं विश्वजिबन्जिदृज्यते बृहत् ।
विश्वभ्राद्भ्राजो महि सूर्यो दृश उरु पप्रथे सह ओजो अच्युतम् ॥३॥
विभ्राजज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः ।
येनेमा विश्वा भुवन्ान्याभृता विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता ॥४॥

170.

Vibhrād bṛhāt pibatu somyām mādhv āyur dādhad
yajñāpatāv āvilhrutam | vātajūto yó abhirákshati tmánā pra-
jāḥ puposha purudhā ví rājati || 1 || vibhrād bṛhāt súbhri-
tam vājasātamam dhárman divó dharúṇe satyām árpitam |
amitrahá vṛitrahá dasyuhántamam jyótir jājñe asurahā sa-
patnahā || 2 || idam śréshtṭham jyótishām jyótir uttamām
viśvajīd dhanajīd ucyate bṛhāt | viśvabhrād bhrājó máhi
sūryo dṛiṣā urú paprathe sáha ójo ácyutam || 3 || vibhrājañ
jyótishā svàr ágacho rocanām diváh | yénemā vīśvā bhū-
vanāny ábhṛitā viśvákarmanā viśvādevyāvatā || 4 || 28 ||

May our Lord of people bless us with excellent cows. May all Nature's bounties take care of our cows. May our dairy experts and elders bring cattle of good breed to our cow-pen, and may we have good calves (progeny). 4

170

Let the radiant sun copiously draw sweet herbal juices, bestowing unbroken life upon the Lord of the cosmic sacrifice. Impelled by the wind, the sun protects his people of his own accord, nourishes them and shines over many a land. 1

The radiant light (of the sun) is born mighty and well-cherished. It is the abundant bestower of food; it is, as if, existing, since long long times. It is deposited in the vast celestial region and is the supporter and sustainer of the sky. It is the slayer of adversaries, the slayer of the darkness, abundantly slaying the wicked, the slayer of pollutions and infections, (the malignant causes of diseases), and the slayer of rivals. 2

This light, the best of lights, supreme, is all-conquering and winner of wealth. The all-illuminating, radiant, mighty sun brings to visibility his vast domain; his is the unfailing lustre. 3

Illuming the whole world with your radiance, you attain the highest luminous region of heaven. With this radiance, you urge people to serve with dedication. Under the impulse of your radiance, all Nature's bounties are set into activity, and (under your benevolence) all living beings are cherished. 4

(१७१) एकसततुतसततमं सुकम्

(१-४) वतुर्कषस्यास्य सुकस्य भार्गव इट क्रयिः । इन्द्रो देवता । गावशी कम्पः ॥

१२९४ त्वं त्यमिन्द्रो रयमिन्द्र प्रावः सुतावतः । अशृणोः सोमिनो हवम् ॥१॥
 त्वं मुखस्य दोधतः शिरोऽवत्त्वो भरः । अगच्छः सोमिनो गूहम् ॥२॥
 त्वं त्यमिन्द्र मर्त्यमास्त्रबुधाय वेन्यम् । मुहुः श्रमा मनुस्यवे ॥३॥
 त्वं त्यमिन्द्र सूर्यं पश्चा सन्तं पुरस्कृधि । देवानां चित्तिरो वशम् ॥४॥

171.

Tvám tyám itáto rátham indra právaḥ sutávataḥ | āsṛi-
 noḥ somíno hávam || 1 || tvám makhásya dódhataḥ śíró 'va
 tvacó bharah | ágachah somíno gṛihám || 2 || tvám tyám in-
 dra mártyam āstrabudhnāya venyám | múhuḥ śrathnā ma-
 nasyáve || 3 || tvám tyám indra sūryam paścá śántam purás
 kṛidhi | devánām cit tiró váśam || 4 || 29 ||

(१७२) विसततुतसततमं सुकम्

(१-४) वतुर्कषस्यास्य सुकस्य भार्गवः संवर्त क्रयिः । अपा देवता । विसा विपाद कम्पः ॥

१३० आ याहि वनसा सह गावः सचन्त वर्तन्ति यदूर्ध्वभिः । १
 आ याहि वस्व्या धिया मंहिष्ठो जारयन्मखः सुदानुभिः ॥१॥ २
 पितृभृतो न तन्तुमित्सुदानवः प्रति दध्मो यजामसि । ३
 उषा अप स्वसुस्तम् सं वर्तयति वर्तन्ति सुजतता ॥२॥ ४

172.

Ā yāhi vānasā sahā gāvaḥ sacanta vartanīm yád ūdha-
 bhiḥ || 1 || ā yāhi vāsvyā dhiyā mánhishṭho jārayánmakhaḥ
 sudánubhiḥ || 2 || pitubhrīto ná tántum ít sudánavaḥ práti
 dadhmo yájāmasi || 3 || ushā ápa svásus támaḥ sām varta-
 yati vartanīm sujātātā || 4 || 30 ||

171

You protect, O sovereign king, the resplendent, this chariot of the wise and dedicated devotee; may you hear the invocation of the chanters of sweet and loving melodies. ₁

You remove him from the high position who tries to put obstructions to your sacrifices (the benevolent projects of public good). You go to the houses of those who present to you loving offerings. ₂

O king, may you drive off the evil-spirited person to save the learned preceptor. ₃

O resplendent Lord, may you bring forward the sun to the east, who is lingering behind other bounties of Nature, concealed under dark clouds. ₄

172

Come, O dawns, with all your dewy charm; let the rays which are full of radiance accompany your chariot. ₁

Come, O dawn, with loving thoughts and well-meant prayers. Dawn is the right time for generous offerings and liberal donations, which make the sacrifice fruitful. ₂

Like a nourisher, swift in providing food and liberal in gifts, we spread the thread of a sacrifice at the coming of dawn, and we worship (her). ₃

Dawn drives away the darkness of her sister night; and through her inborn benevolence, she makes her retrace her usual path. ₄

(१०३) विसन्त्युत्तरपार्श्वं मृतम्

(१-६) पशुवत्यान्व मृतस्याग्निर्गमो ध्रुवः कृषिः । रात्रन्तुर्दिशता । अनुगुण इन्द्रः ॥

॥१॥

आ त्वाहार्पमन्तरेधि ध्रुवस्तिष्ठविचाचलिः ।
 विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत् ॥१॥
 इहैवेधि मापं च्योष्ठाः पर्वत इवाविचाचलिः ।
 इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रमु धारय ॥२॥
 इममिन्द्रो अदीधरद्भुवं ध्रुवेण हविषा ।
 तस्मै सोमो अधि ब्रवत्तस्मा उ ब्रह्मणस्पतिः ॥३॥
 ध्रुवा योर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे ।
 ध्रुवं विश्वमिदं जगद्भुवो राजा विशामयम् ॥४॥
 ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः ।
 ध्रुवं त इन्द्रश्चामिक्ष्व राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥५॥
 ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि सोमं मृशामसि ।
 अथो त इन्द्रः केवलीविशो बलिहृतंस्करत् ॥६॥

173.

Ā tvāhārsham antār edhi dhruvās tishṭhāvicācaliḥ | viśas
 tvā sārṇvā vāñchantu mā tvād rāshṭrām ādhi bhrasat || 1 ||

ihaivaīdhi māpa cyoshṭhāḥ pārvata ivāvicācaliḥ | indra ivehā
 dhruvās tishṭhehā rāshṭrām u dhāraya || 2 || imām śudro adī-
 dharad dhruvām dhruvēṇa havishā | tasmai sōmo ādhi bra-
 vat tasmā u brāhmaṇas pātiḥ || 3 || dhruvā dyaúr dhruvā
 prithivī dhruvāsah pārvatā imé | dhruvām viśvam idām
 jāgad dhruvó rājā viśām ayām || 4 || dhruvām te rājā vā-
 ruṇo dhruvām devó bṛihaspātiḥ | dhruvām ta indraḥ cāgniḥ
 ca rāshṭrām dhārayatām dhruvām || 5 || dhruvām dhruvēṇa
 havishābhī sōmam mṛiṣāmasi | ātho ta indraḥ kévalīr viśo
 balihṛītas karat || 6 || ॥

173

O duty-chosen king, O head of the state, I (the Royal Priest of Coronation) have consecrated you; come amongst us, be steady and unvacillating; may all your subjects wish you well; may you always continue to be the master of this Nation (State or Empire). ₁

Come to your domain; may you never be deposed; remain unvacillating as a mountain; stand firm here like the sun; establish firmly your kingdom in this world. ₂

May the supreme Lord, delighted by your services to people, firmly establish you; may the blissful Lord, the protector of vast universe, bless you with divine words. ₃

Firm is the heaven, firm is the earth, firm are these mountains, firm is this entire world, so may this king of men be firm in (his state) (firm in executing his benign power). ₄

O King, O head of this state, all Nature's bounties (*Varuna*) are firm in their places; all spiritual forces (*Brhaspati*) are constantly active; all the offices of the state (*Indra*) and all means of public prosperity (*Agni*) may also be firm and stable; may they all provide stability to your kingdom. ₅

With a firm reliance and full confidence in you, O King (*Soma*), we have chosen you as our head for the stability of our state. May our resplendent Lord, as such, make your people pay their taxes and tributes to you and you alone. ₆

(१७४) ऋग्वेदसुतस्यततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चपञ्चास्य सूक्तस्याङ्गिरसोऽभीवते अग्निः । राजसुतिर्वेता । अनुभूय ऊन्दः ॥

४१२४

अभीवर्तेन हविषा येनेन्द्रो अभिवावृते ।
 तेनास्मान्ब्रह्मणस्पतेऽग्निं राष्ट्राय वर्तय ॥१॥
 अभिवृत्य सपत्नानभि चा नो अरातयः ।
 अभि पृतन्यन्तं तिष्ठाभि यो न इरस्यति ॥२॥
 अभि त्वा देवः सविताभि सोमो अवोवृतत ।
 अभि त्वा विश्वा भूतान्यभीवर्तो यथासंसि ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्यभवद्व्युत्तमः ।
 इदं तदकि देवा असपन्नः किलाभुवम् ॥४॥
 असपन्नः सपन्नहामिराष्ट्रो विषासहिः ।
 यथाहमेषां भूतानां विराजानि जनस्य च ॥५॥

174.

Abhivarténa havíshā yénéndro abhivāvṛité | ténāsmān
 brahmanas pate 'bhī rāshtrāya vartaya || 1 || abhivṛitya sa-
 pātnān abhī yā no árātayah | abhī pṛitanyāntam tiśṭhābbhī
 yó na irasyāti || 2 || abhī tvā devāḥ savitābhī sómo avivṛi-
 tat | abhī tvā víśvā bhūtāny abhivartó yáthāsasi || 3 || yé-
 néndro havíshā kṛitvy ābhavad dyumny úttamāḥ | idāṃ tád
 akri devā asapatnāḥ kilābhuvam || 4 || asapatnāḥ sapatnahā-
 bhīrāshtrō vishāsahīḥ | yáthāhām eshām bhūtānām virājāni
 jānasya ca || 5 || 22 ||

(१७५) पञ्चसप्तसुतस्यततमं सूक्तम्

(१-४) ऋग्वेदस्यस्य सूक्तस्याङ्गिरसोऽभीवते अग्निः । प्रावाणो देवताः । प्रावाणो ऊन्दः ॥

४१२५ प्र वो प्रावाणः सविता देवः सुवत्तु धर्मेणा । धूर्षु युज्यध्वं सुनुत ॥१॥
 प्रावाणो अप दुच्छुनामप सेधत दुर्मतिम् । उस्साः कर्तन भेषजम् ॥२॥

175.

Prá vo grāvāṇaḥ savitā devāḥ suvata dhármanā | dhūr-
 shú yujyadhvam sunutá || 1 || grāvāṇo āpa duchúnām āpa
 sedhata durmatīm | usráḥ kartana bheshajām || 2 ||

174

O Lord of divine knowledge, may you augment our state and government by fully effective measures of authority just as the resplendent sun spreads his authority (and conquers darkness). ₁

Having overcome our rivals and our enemies, may you attack him who assails us, and him who behaves insolently towards us. ₂

May the divine creator, may the blissful Lord, establish you firmly; may everyone work for your stability and authority, so that you become supreme. ₃

(The King speaks:) I have been offering that oblation whereby the sun becomes glorious, renowned, and eminent; O Nature's bounties, may I now become free from my rivals. ₄

May I become without a rival; may I be the destroyer of my rivals; and obtaining the sovereignty, overcome my foes so that I may reign over these beings (friends or rivals) and over my people. ₅

175

O highly critical philosophers, may the divine impeller urge you for impulsion by His sustaining action. Please be yoked to proper debates (as horses) to the chariot poles, and bring out the best (i.e. the most logical truth out of the discussions). ₁

(The poles are the two sides of the discussion—for and against). ₁

O philosopher, drive away the fallacious arguments; drive away evil intentions, and thus make the logical speech a remedy (against distress). ₂

आवाणं उपरेष्वा महीयन्तं सजोषसः । वृष्णे दधतो वृष्ण्यम् ॥३॥
 आवाणः सविता नु वो देवः सुवतु धर्मेणा । यजमानाय सुन्वते ॥४॥

grāvāṇaḥ

úpareshv á mahiyante sajóshasaḥ | vṛiṣhṇe dádhato vṛiṣh
 nyam || 3 || grāvāṇaḥ savitā nú vo devāḥ suvatu dhármanā
 yájamānāya sunvaté || 4 || ३३ ||

(१७६) षडसामुत्तरपातनं सूक्तम्

(१-४) षट्सप्तमस्य सूक्तस्यांशः भुक्तः । (१) प्रथमं क्रमः, (२-४) द्वितीयादिवृषस्य
 धर्मिदेवता । (१, ३-४) प्रथमं स्तुतीयावतुष्योत्तुष्टु, (२) द्वितीयावतु गायत्री इत्युक्ती ।

३३३

प्र सुनवं ऋभूणां बृहन्नवन्त वृजना ।
 क्षामा ये विश्वधायसोऽश्वन्धेनुं न मातरम् ॥१॥
 प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम् ।
 हव्या नो वक्षदानुषक् ॥२॥
 अयमु प्य प्र देवयुर्होता यज्ञाय नीयते ।
 रयो न योरभीवृत्तो घृणीवाश्चेतति त्मना ॥३॥
 अयमग्निरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः ।
 सहसमिहत्साहीयान्देवो जीवातवे कृतः ॥४॥

176.

Prá sūnáva ṛibhūṇām bṛihán navanta vṛijánā | kshāmā
 yé viṣvādhāyasó 'śnan dhenūṃ ná mātáram || 1 || prá de-
 vām devyā dhiyā bháratā jātávedasam | havyā no vakshad
 ānushák || 2 || ayám u shyá prá devayúr hótā yajñāya nī-
 yate | rátho ná yór abhívṛito ghrīnīvāñ cetati tmánā || 3 ||
 ayám agnir urushyaty amṛitād iva jánmanaḥ | sáhasaḥ cid
 sáhīyān devó jivátave kṛitāḥ || 4 || ३४ ||

The wise philosophers consentient with the central pivot are honoured, giving energy to the loving devotees. ३

May the divine wise impeller quickly urge you, O philosophers, by His sustaining action for the sake of the worshipper, the truth-seeker, who makes the libation (i.e. who devotes to study and learning). ४

176

The sons of skilled technicians, with the enterprising boldness against all odd situation spread everywhere on the earth, as a calf over the mother cow (to suck milk). १

Please bring forward the fire-divine with wisdom and praise; he bears our oblations to Nature's bounties in succession. २

This god-devoted technician (or the priest) is most welcome to participate and help in the public project (the sacrifice). The fire-divine, surrounded by the priests (the specialists), knows of himself (how to honour Nature's divine powers). ३

This fire-divine saves (the society) from peril caused by human negligences, as well as from peril caused by Nature's forces. It is a super-power stronger than other powers, created for the sustenance of our life. ४

(१७७) पतमस्त्युत्तरपातनम् सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य प्रामाण्यः पाङ्गुः कविः । मायानेदो देवता । (१) प्रथमर्षो जगती,

(२-३) द्वितीयावृत्तीययोश्च विदुषु ऋन्तः ॥

॥ १५ ॥

पतङ्गमुक्तमसुरस्य मायया हृदा पश्यन्ति मनसा विपश्चितः ।
 समुद्रे अन्तः कवयो वि चक्षते मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ॥ १ ॥
 पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति तां गन्धर्वोऽपदुर्ध्वं अन्तः ।
 तां द्योतमानां स्वयं मनीषामृतस्य पदे कवयो नि पान्ति ॥ २ ॥
 अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परां च पृथिविभ्ररन्तम् ।
 स सघ्रीचीः स विपूचीर्वसान् आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥ ३ ॥

177.

Patamgāṁ aktām āsurasya māyāyā hṛidā paśyanti mā-
 nasā vipaścitāḥ | samudrē antāḥ kavāyo vī cakshate mārī-
 cīnām padām ichanti vedhāsah || 1 || patamgō vācam mā-
 nasā bibharti tāṁ gandharvo 'vadaḥ gārbhe antāḥ | tāṁ
 dyōtamānām svaryām manīṣhām ṛitāsya padē kavāyo nī
 pānti || 2 || āpaśyam gopām ānipadyamānam ā ca, pārā ca
 pathfbhiḥ cārantam | sā sadhrīciḥ sā vīshūcīr vāsāna ā va-
 rivarti bhūvaneshv antāḥ || 3 || 35 ||

(१७८) पतमस्त्युत्तरपातनम् सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य ताक्ष्योऽरिष्टनेमिर्कविः । ताक्ष्यो देवता । विदुषु ऋन्तः ॥

॥ १६ ॥

त्यमु पु वाजिनं देवजुतं सहावानं तरुतारं रथानाम् ।
 अरिष्टनेमिं पृतनार्जमाशुं स्वस्तये ताक्ष्यमिहा ब्रुवेम ॥ १ ॥
 इन्द्रस्येव रतिमाजोहुवानाः स्वस्तये नार्वमिवा क्लेम ।
 उर्वी न पृथ्वी बहूले गभीरे मा वामेतौ मा परेतौ रिषाम् ॥ २ ॥

178.

Tyām ū shū vājinaṁ devājūtaṁ sahāvānaṁ tarutāraṁ
 rāthānām | ārishtānemim pṛitanājam āṣuṁ svastāye tār-
 kshyam ihā bṛuveda || 1 || indrasyeva rātim ajōhuvānāḥ svas-
 tāye nāvam ivā ruhema | ūrvī nā pṛithvī bāhule gābhīre
 mā vām ētau mā pāretau risbāma || 2 ||

177

The wise sages intellectually realize with their mind and emotionally feel within their heart the divine light (of the Sun), manifest by the grace of our Lord, the vitality behind the vital forces. The sages try to seek his origin, (or the region of his orb) whilst his worshippers are keen to study solar spectra. 1

The sun bears the sacred word in his mind; the celestial divine forces keep the sacred word in their womb; while our human sages (poets) speak out the bliss-giving divine word with clarity during sacrifice. 2

I clearly see this never-resting sun, going along his rigid paths to the east and to the west; he, clothed in concentrated and diffusive splendour, travels constantly in various regions. 3

178

Let us explore and use for our welfare that *potential source* (the sun), which is mighty, commissioned by Nature's forces, ever-victorious, moving with a speed, beyond that of any chariot, having strong fellows, who is ever triumphant. 1

Let us repeatedly invoke the liberality of the radiant sun (for our mental sojourn); let us mount upon his chariot for our welfare as upon a ship; move all along the space, around heaven and earth, which are vast, expanded, manifold and profound. May we not suffer any harm from the sun, when he comes or departs. 2

सद्यश्चिद्यः जनेमा पयं कृष्टीः स्य इव ज्योतिषापस्ततान् ।
सहस्रमाः शतमा जस्य गृह्णन् स्मा वरन्ते युवतिं न शयीम ॥३॥

sadyaś cid yāḥ śa-
vasā pāñca kṛiṣṭīḥ sūrya iva jyōtishāpās tatāna | sahasra-
sāḥ śatasā asya rāñhir nā smā varante yuvatīm nā śaryām
॥ 3 ॥ ३० ॥

(१७५) एकानाशीत्युत्तापातानं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य मृतस्य (१) प्रथमचं भौरीनः सिचिः, (२) द्वितीयायाः काशिरात्रः अर्धनः,

(३) तृतीयायाः गेहिद्वयो वसुमता कश्यपः । इन्द्रो देवता । (४) प्रथमचोऽनुष्टुप्,

(२-३) द्वितीयाश्वनीययोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

३१७३

उत्तिष्ठताव पश्यतेन्द्रस्य भागमृत्विर्यम् ।
यदि श्रानो जुहोतन् वयश्रानो ममत्तन् ॥१॥
श्रानं हविरो ध्विन्द्र प्र वाहि जुगाम सूर्यो अर्ध्वनो विमध्यम् ।
परि त्वासते निधिभिः सर्वायः कुलपा न ब्राजपतिं चरन्तम् ॥२॥
श्रानं मन्य ऊर्ध्वनि श्रानमग्नौ सुश्रानं मन्ये तदृतं नवीयः ।
माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य दध्नः पिवेन्द्र वज्रिपुरुकृष्णपाणः ॥३॥

179.

Ūt tishthatāva pasyatēndrasya bhāgām ṛitvīyam | yādi
śrātō juhōtana yādy āsrātō mamattāna || 1 || śrātām havir
ō shv indra prā yāhi jagāma sūro ādhvano vimadhyam |
pāri tvāsate nidhibhiḥ sākḥāyaḥ kulapā nā vrājapatiṁ cā-
rantam || 2 || śrātām manya ūdhani śrātām agnau sūśrātām
manye tād ṛitām nāvīyaḥ | mādhyamḍinasya sāvanasya da-
dhnāḥ pibendra vajrin purukṛij jushāṇāḥ || 3 || ३७ ॥

(१८०) अशीत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सप्तत्येन्द्रो अथ कश्यपः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

३१८४

न संसाहिषे पुरुहूत शत्रुज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु ।
इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ॥१॥

180.

Prā sasāhishe puruhūta śātrūṇ jyēsthās te śūshma ihā
rātīr astu | indrā bhāra dākshīṇenā vāsūni pātīḥ śīndhūnām
asi revātīnām || 1 ||

On his own, he with enormous speed spreads the fluids (he being the potential source of energy) out of the nuclear plasma for all the five classes of people, just as the sun spreads light by his radiance. His strength provides hundreds and thousands of its gifts and blessings in his course, like an unfailing arrow. None can, of course, stop it. ३

179

(O priest or O performers of the fire rituals), now rise and look to the portion of the resplendent divine, suitable to the seasons. If the cooked offering is ready, offer it; if not ready, till then offer prayers to the resplendent divine. १

O resplendent divine, come to us; the oblation is ready. The sun has travelled over half of his journey. Your friends are already sitting around you with their offerings, waiting like lords of a family for the arrival of a wandering chieftain. २

I consider the oblation as cooked in the udder of the cow, I consider it cooked in the fire, I consider this pure and fresh oblation well-cooked; O resplendent divine, wielder of the bolt of justice, doer of many deeds, accept with delight the curd of the noon-day fire-ritual. ३

180

O resplendent Lord, invoked of many, and triumphant over your enemies, you are pre-eminent, and full of strength; may your generosity be shown on this occasion; bring treasures with your right hand; you are the Lord of the wealth-conveying rivers. १

मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत् आ जंगन्था परस्थाः ।
 सूक्तं संशार्यं पुविर्मिन्द्र तिम्रं वि शत्रून्ताच्छि वि मृषो नुदस्व ॥२॥
 इन्द्र क्षत्रमभि वामभोजोजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
 अपानुदो जनमभि त्रयन्तमुह देवेभ्यो अकृणोत लोकम् ॥३॥

mṛigó ná bhīmáh kucaró girishṭháh pa-
 rāváta á jaganthā pārasyaḥ | śrikām saṁśāya pavīm indra
 tigmám ví śátrūn tālhi ví nṛídhvo nudasva || 2 || índra ksha-
 trām abhí vāmám ójō 'jāyathā vṛishabha carshaṇínām |
 āpānudo jānam anitrayántam urúm devébhyo akṛiṇor v
 lokám || 3 || ३॥

(१८१) एकाशीत्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-३) वृषभस्य सूक्तस्य (१) प्रथमर्षो वासिष्ठः प्रथः, (२) द्वितीयाया माहात्म्यः सप्तमः,

(३) तृतीयायाश्च सौम्यो वर्म कपयः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

प्रथश्च यस्य सुप्रथश्च नामानुष्टुभस्य हविषो हविर्यत् ।
 धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णो रयन्तरमा जभारा वसिष्ठः ॥१॥
 अविन्दन्ने अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहा यत् ।
 धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोर्मरद्वाजो बृहदा चके अग्नेः ॥२॥
 तैर्विन्दन्मनसा दीध्याना यजुः धृक्त्वं प्रथमं देवयानम् ।
 धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोरा सूर्यादभरन्धर्ममेते ॥३॥

181.

Práthaṣ ca yásya sapráthaṣ ca námānushṭubhasya ha-
 visho havir yát | dhātúr dyútānāt savitúṣ ca víshṇo ra-
 thamtarám á jabhārā vásishṭhaḥ || 1 || ávindan té átihitam
 yád áśīd yajñásya dhāma paramám gúhā yát | dhātúr dyú-
 tānāt savitúṣ ca víshṇor bharádvājo bṛihád á cakre agnéḥ
 || 2 || tè 'vindan mánasā dídhyanā yáju shkarnám pratha-
 mām devayānam | dhātúr dyútānāt savitúṣ ca víshṇor á
 sūryād abharan gharmám eté || 3 || ३॥

Terrible are you as a wandering lion who roams on the mountain; come from a farthest distance. O resplendent, may you sharpen your bolt and sharpen its edges, crush the dark forces and put to flight our enemies. ₂

O resplendent, since your inception, you have ever been endowed with protecting and appropriate vigour; O benefactor of mankind, you drive away the man who is unfriendly to us, and you furnish a spacious region for the god-loving persons. ₁

181

The most celebrated sage first comprehends and then reveals the meaning of the *rathantara* chants in the *anustup* metres, recited in favour of the suns so well known under the names: *dhatr* (sustainer), *savitr* (the impeller) and *visnu* (the all-pervading). ₁

Thus the worshippers discover the most excellent essence of the worship (the *Br̥hat-Saman*), which was hidden heretofore. The learned sage discovers the secret of BR̥HAT metre and assigns it to the suns known as sustainer (*dhatr*), radiant impeller (*savitr*), and all-pervading (*visnu*) and foremost adorable (*agni*). ₂

By this intelligence, they, the brilliant sages, discover a pathway leading to the knowledge of all divine powers and the principal means of worship. They obtain the warm and hot essence from the sustainer, the radiant impeller and the all-pervading sun. ₃

(१८८) इषधीत्युत्तरागततमं सूक्तम्

(१-३) तृचस्यास्य सूक्तस्य भार्गवस्यस्तपुर्मूर्धा कविः । हृदस्यतिर्देवता । विदुष उन्मः ॥

॥५०॥

बृहस्पतिर्नयतु दुर्गहा तिरः पुनर्नैपदुचशंसाय मन्म ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मतिं हन्नथा करचजमानाय शं योः ॥१॥
 नराशंसो नोऽवतु प्रयाजे शं नो अस्त्वनुयाजो हवेषु ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मतिं हन्नथा करचजमानाय शं योः ॥२॥
 तपुर्मूर्धा तपतु रक्षसो ये ब्रह्मद्विषुः शरवे हन्तवा उ ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मतिं हन्नथा करचजमानाय शं योः ॥३॥

182.

Bṛhaspátir nayatu durgāhā tirāḥ púnar neshad aghā-
 śaṁśāya mánma | kshipád áṣastim āpa durmatīm hann áthā
 karad yájamānāya śám yóḥ || 1 || nárāśáṁso no 'vatu pra-
 yājé śám no astv anuyājó háveshu | kshipád áṣastim āpa
 durmatīm hann áthā karad yájamānāya śám yóḥ || 2 ||
 tápurmūrdhā tapatu raksháso yé brahmadvīshaḥ śárave
 hántavā u | kshipád áṣastim āpa durmatīm hann áthā ka-
 rad yájamānāya śám yóḥ || 3 || 40 ||

(१८९) इषधीत्युत्तरागततमं सूक्तम्

(१-३) तृचस्यास्य सूक्तस्य भार्गवस्यः प्रयाजावृषिः । (१) प्रयमर्षो वृजमानः, (२) द्वितीयया
 यजमानपत्नी, (३) तृतीयया च होमाशिषो देवताः । विदुष उन्मः ॥

॥५१॥

अपश्यं त्वा मनसा चेकितान तपसो जातं तपसो विभूतम् ।
 इह प्रजामिह रयि रराणः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकाम ॥१॥
 अपश्यं त्वा मनसा दीर्घानां स्वायी तनू ऋत्ये नार्यमानाम् ।
 उप मामुष्ठा युवतिर्वैभूयाः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकामे ॥२॥

183

Āpaśyam tvā mánasā cékitānam tāpaso jātām tāpaso
 vibhūtam | ihā prajām ihā rayīm rārāṇaḥ prā jāyasva pra-
 jāyā putrakāma || 1 || āpaśyam tvā mánasā dīdhyānām svā-
 yām tanū rītvye nādhamānām | ūpa mām uccā yuvatīr ba-
 bhūyāḥ prā jāyasva prajāyā putrakāme || 2 ||

182

O Supreme Lord of the universe, lead us safely over troubles, and let the evil eye be turned towards the sinners. May He take away the curses from us, drive away the ill-feelings and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ॥

May our Lord, adored by men, assist us at the great sacrifice (*prayaja*); may He also bless us at the secondary (succeeding) sacrifice (*anuyaja*). May He take away the curses from us, drive away the ill feelings, and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ॥

May our Lord of effulgent intellect, consume the wicked who are the enemies of the intellectuals; then may He slay the malignant (chief). May He, the Great, Lord crush down the inglorious enemy, and baffle the wicked and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ॥

183

(Wife speaks to her husband, the house-holder:) I see in you a man full of wisdom. You have been leading a life of austerity and purity. You desire to have your offspring; may your wish be fulfilled and may you obtain progeny and prosperity. ॥

(Husband, the householder, speaks to his wife:) I also very well see in you a lady radiant with beauty. You have to wait for a proper season when you can mate your body with mine. May you come up to me as a young maiden, keen to have a child. ॥

अहं गर्भमदधामोपधीष्वहं विश्वेषु सुवनेष्वन्तः ।
अहं प्रजा अजनयं पृथिव्यामहं जनिभ्यो अपुरीषु पुत्रान् ॥३॥

ahām gārbham

adadhām ūshadhishv ahām vīśveshu bhūvaneshv antāḥ
ahām prajā ajanayam prithivyām ahām jānibhyo aparish'
putrān ॥ 3 ॥ 41 ॥

(१८०) अगुर्णीयुत्तरगतमं सूक्तम्

(१-३) दुषम्यास्य सूक्तस्य गर्भभक्तौ त्वष्टा प्राजापत्यो विश्वुर्गो ऋषिः । (१) प्रथमर्षो विश्वुत्तद्वृत्तवापति-
जाताः, (२) द्वितीयाद्याः सिनीवालिप्राजापत्यविभिनः, (३) तृतीयाद्याश्चाश्विनी देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ।
आ सिंशतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥१॥
गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
गर्भं ते अश्विनी देवावा धत्तौ पुष्करस्रजा ॥२॥
हिरण्यदी अरणी यं निर्मम्यते अश्विनी ।
त ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥३॥

184.

Vīṣṇur yōniṃ kalpayatu tvāshtā rūpāṇi piṅsatu | ā
siṅcatu prajāpatir dhātā gārbham dadhātu te || 1 || gārbham
dhehi sinivali gārbham dhehi sarasvati | gārbham te aśvinau
devāv ā dhattām puṣhkarasrajā || 2 || hiraṇyāyī arāṇi yam
nirmānthato aśvinā | tam te gārbham havāmahe daśame
māsi sūtave || 3 || 42 ||

(१८५) यजुषीयुत्तरगतमं सूक्तम्

(१-३) दुषम्यास्य सूक्तस्य वावकि सत्यवृत्तिर्ऋषिः । वाविक्यो देवता । वाविकी छन्दः ॥

॥३॥ महि त्रीणामवोऽस्तु पुंसं मित्रस्यार्यम्णः । दुराधर्षं वरुणस्य ॥१॥
नृहि तेषाममा च न नाध्वसु वारुणेषु । इदो रिपुरघर्षतः ॥२॥
यस्य पुत्रासो अदितेः प्र जीवसे मर्त्येभ्य । ज्योतिर्यच्छन्त्यजसम् ॥३॥

185.

Māhi triṇām āvo 'stu dyukshām mitrasyāryamṇāḥ | dur-
ādhārsham varuṇasya || 1 || nahī tēsbām amā canā nādhvasu
vāraṇeshu | iṣe ripūr aghaśaṇsah || 2 || yasmai putrāso ādi-
teḥ prā jīvase mārtyāya | jyōtir yāchanty ājasram || 3 || 43 ||

(The priest, representing the cosmic Lord, speaks:) I implant the seed in the plants and herbs, a germ in all existing beings. I engender progeny upon the earth. All women today, and hereafter too shall have children in the same way. ॥

184

May the all pervading Lord construct the womb; may the divine architect fashion the form; may man, the father-divine, provide (the seed, the semen) (to the lady) and the sustainer cherish the embryo. ॥

O loving wife (*sinivali*), may you sustain the embryo; sustain the embryo, O learned lady (*sarasvati*); may the twin divines (the *Asvins*), garlanded with lotuses, sustain your embryo. ॥

We invoke (O lady), your embryo which the twin divines have cherished with the golden rays, like two sacred sticks (producing fire by attrition). May you bring it (the baby) forth in the tenth month. ॥

185

May, (by Lord's grace) the great protection of the friendly sun (of springs), the brilliant protection of the ordainer sun (of summers), and the unassailable protection of the venerable sun (of the winters) be granted to me. ॥

Let not their malignant enemy assail our dwellings, assail our roads, and assail our enclosures. ॥

None can harm that mortal man upon whom the sons of Mother Eternity (*Aditi*), the three suns (the *Aditya* of the seasons springs, summers and winters) bestow eternal light of life, i.e. grant all sorts of protection. ॥

(१८६) ववशीत्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-३) ववस्यास्य सूक्तस्य वाक्तायन उक्त ऋषिः । वायुर्वेत्ता । वायवी छन्दः ॥

॥१॥ वात आ वातु भेषजं शंसु मयोनु नो हृदे । प्र ण आर्यैषि तारिषत् ॥१॥
 उत वात पितासि न उत भ्रातुत नः सखा । स नो जीवातवे कृधि ॥२॥
 यददो वात ते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः । ततो नो देहि जीवसे ॥३॥

186.

Vāta ā vātu bheshajām śambhú mayobhú no hṛidé
 prā ṇa áyūnshi tārishat ॥ 1 ॥ utā vāta pitási na utā bhrā-
 totā naḥ sákha | sá no jīvátave kṛidhi ॥ 2 ॥ yád adó vāta
 te grīhè 'mṛitasya nidhir hitāḥ | táto no dehi jīvāse
 ॥ 3 ॥ ४१ ॥

(१८७) सप्ताशीत्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्याग्नेयो वत्स ऋषिः । अग्निर्वेत्ता । वायवी छन्दः ॥

॥१॥ प्राग्नेये वाचमीरय वृषभाय क्षितीनाम् । स नः पर्षदति द्विषः ॥१॥
 यः परस्याः परावर्तस्तिरो धन्वातिरोचति । स नः पर्षदति द्विषः ॥२॥
 यो रक्षांसि निजूर्वति वृषा शुक्रेण शोचिषा । स नः पर्षदति द्विषः ॥३॥
 यो विश्वाभि विपश्यति भुवना सं च पश्यति । स नः पर्षदति द्विषः ॥४॥
 यो अत्य पारे रजसः शुक्रो अभिरजायत । स नः पर्षदति द्विषः ॥५॥

187.

Prāgnāye vācam īraya vṛishabháya kshitinām | sá naḥ
 parshad āti dvishah ॥ 1 ॥ yāḥ pārasyaḥ parāvátas tiro dhán-
 vātīrócate | sá naḥ parshad āti dvishah ॥ 2 ॥ yó rākshānsi
 nijūrvati vṛisha śukréṇa śocishā | sá naḥ parshad āti dvi-
 shah ॥ 3 ॥ yó vísvābhí vipásyati bhúvana sām ea pásvati |
 sá naḥ parshad āti dvishah ॥ 4 ॥ yó asyá pāré rájasaḥ śukró
 agnir ájāyata | sá naḥ parshad āti dvishah ॥ 5 ॥ ४६ ॥

186

May the Cosmic Breath (the divine vitality) fill our hearts with health and bring happiness; may he prolong our lives. ₁

O Cosmic Breath, you are both our father and our brother and also our friend. Please give us strength that we may live long. ₂

O Cosmic Breath, you have the treasure of immortal elixir, placed in your celestial region. Give us of it that we may live long. ₃

187

I send forth the hymn to the adorable Lord, the benefactor of mankind; may He bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₁

May that adorable Lord, who (like the sun) shines brilliantly from a great distance upon the desert tract, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₂

May the adorable Lord, the showerer of benefits, who, with His pure radiance, destroys the evil-spirited or wicked creatures or evil tendencies, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₃

May the Lord, who very well takes care of all the worlds, and looks to every one with benevolent eye, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₄

May the pure and brilliant adorable Lord, who has His creation far across the regions we see, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₅

(१८८) अष्टाशीत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्याग्नेयः इमेन क्रविः । आत्वेदा अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

१४१॥ प्र नूनं जातवेदसमश्च हिनोत वाजिनम् । इदं नो बर्हिःसदे ॥१॥
 अस्य प्र जातवेदसो विप्रवीरस्य भीळ्हुषः । महीमियमि सुष्टुतिम् ॥२॥
 या रुचो जातवेदसो देवत्रा हव्यवाहनीः । ताभिर्नो यज्ञमिन्वतु ॥३॥

188.

Prá nūnám jātavedasam áṣvam hinota vājīnam | idám
 no barhír āsáde || 1 || asyá prá jātavedaso vípravīrasya mīhú-
 shah | mahīm iyarmi suṣṭutīm || 2 || yá rúco jātavedasc
 devatrā havyavāhanīḥ | tábhir no yajñám invatu || 3 || 46 ||

(१८९) एकोनवत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य सार्वरात्री क्रविः । आत्मा सूर्यो वा देवता । गायत्री छन्दः ॥

१४२॥ आयं गोः पृश्निरक्रीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्स्त्वः ॥१॥
 अन्तश्चरति रोचनास्य प्राणादपानती । व्यस्यन्मह्विषो दिवम् ॥२॥
 त्रिंशदाम वि राजति वाक्पतुङ्गार्यं धीयते । प्रति वस्तोरह युभिः ॥३॥

189.

Āyám gauḥ priṣnir akramīd āsadan mātāram purāḥ
 pitāram ca prayān svāḥ || 1 || antāṣ carati rocanāsyā prā-
 nād apānatī | vy ākhyan mahishó divam || 2 || triṁśád dhāma
 ví rājati vāk patamḡāya dhīyate | prāti vāstor āha dyúbhiḥ
 || 3 || 47 ||

(१९०) नवत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य सायुष्यसोऽर्णवः क्रविः । आत्मा हतः देवता । मनुष्य छन्दः ॥

१४३॥ श्रुतं च सत्यं चाभीक्षात्पसोऽर्णजायत ।
 ततो रार्णजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥१॥

190.

Ritám ca satyám cābhīddhāt tāpasó 'dhy ajāyata | táto
 rátry ajāyata tátah samudró arṇavāḥ || 1 ||

188

May you urge the force-giver, widely-present and fast-moving fire-divine, named as *Jatavedas* (i.e. the one who knows all that is born) to come to our dedicated works (and bless). ₁

I offer earnest and ample praise to this fire-divine, the one who knows all that is born, who is the showerer (of blessings) and whose sons are intelligent and dedicated worshippers. ₂

May he invest our sacrifice with those bright flames of fire-divine, that are the bearers of the oblation to Nature's bounties. ₃

189

This earth (*gauh*) moves round and round in the space (*prsnih*); she carries waters (*mataram*) on her front. Further she revolves round her father (*pitaram*), the sun. ₁

The brilliant radiance of the sun penetrates internally in the cosmic body, drawing the air down, after having taken it up, like the in-breath and out-breath (in a living body). The great sun illumines the entire celestial space. ₂

Praises are showered upon this divine bird—the sun. He rules supreme through thirty stations of the day and night. ₃

190

The Eternal Law and Truth are born of arduous penance, and thence is night generated, and thence also the space-parameter, the plasmic ocean. ₁

समुद्रार्दणवादधि संवत्सरो अजायत ।
 अहोरात्राणि विदधद्भिर्भस्य मिषतो वशी ॥२॥
 सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् ।
 दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमयो त्वः ॥३॥

samudrād arna-
 vād ādhi samvatsaró ajāyata | ahorātrāṇi vidádhad vīśvasya
 misható vaśí || 2 || sūryācandramásau dhātá yathāpūrvám
 akalpayat | dívaṃ ca pṛithivīm cāntáriksham átho svāḥ
 || 3 || 48 ||

(१९१) एतन्मन्त्रस्तुतारकतर्प्यं सूक्तम्

(१-४) षट्सप्तत्यस्य सूक्तस्याग्निरसः संवननं क्रमि । (१) प्रथमर्षोऽग्निः, (१-४) द्वितीया-विष्वक्त्व च
 सम्मानं देवते । (१-२, ४) प्रथमाद्वितीयाषट्पत्नीनामुपासामगुप्सु, (१) कृतीयावाभ्य विदुर् छन्दसी ।

१९१

संसमिषुवसे वृषभन्ने विश्वान्यर्थ आ ।
 इळस्पदे समिष्यसे स नो वसुन्या मर ॥१॥
 सं गच्छच्च सं वदच्च सं वो मनीसि जानताम् ।
 देवा भागं यथा पूर्वं संजानाना उपास्ति ॥२॥
 समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं मनः सह चित्तमेषाम् ।
 समानं मन्त्रममि मन्त्रये वः समानेन वो हविषा जुहोमि ॥३॥

191.

Sám-sam íd yuvase vṛishann ágne víśvāny arya á bhā-
 padé sám idhyase sá no vásūny á bhara || 1 || sám gach-
 dhvaṃ sám vadadhvaṃ sám vo mánānsi jānatām | devā
 bhāgām yáthā pūrve samjānānā upāsate || 2 || samānó mán-
 traḥ sámitiḥ samānī samānám mánah sahá cittám eshām |
 samānám mántram abhi mantraye vaḥ samānéna vo havishā
 juhomi || 3 ||

From the plasmic ocean is the time-parameter, the year, thereafter produced, ordainin nights and days, the controller of every moment. ₂

The sustainer (or creator) in this cycle, as in the previous ones creates the sun and moon, the celestial region, the earth, the mid-space and the region of bliss. ₃

191

O adorable Lord, showerer of blessings, the supreme master. you are the universal unifying factor; you are enkindled in the heart of every one, i.e. at the seat of divine revelation. May you bring to us riches (of spirituality and prosperity). ₁

May you move together, speak together in one voice; let your minds be of one accord; and like the ancient sages, may you enjoy your assigned share of fortune. ₂

May our counsel or the public prayers be common, and common be our assembly. May our minds move in accord; may our thinking be in harmony,—common the purpose, and common the desire. May our prayers and worship be alike, and may our devotional offerings be one and the same. ₃

समानि व आकृतिः समाना हृदयानि वः ।
समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहसति ॥४॥

॥ इत्यष्टमाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥

[अष्टमाध्याये सर्गाः ४९, सूक्तानि ४९, ऋकाः २१८]

[अष्टमाष्टके अध्यायाः ८, सर्गाः २४९, सूक्तानि १४६, ऋकाः १९८१]

॥ इत्यष्टमोऽष्टकः ॥

[दशममण्डलेऽष्टुकाकाः १२, सूक्तानि १९१, ऋकाः १४४४]

॥ इति दशमं मण्डलम् ॥

samāni va ākṛtiḥ samānā hṛdayāni vaḥ | sa-
mānām astu vo māno yāthā vaḥ sūśahāsati || 4 || 49 ||

Dvādaśo 'nuvākṣḥ.

DAŚAMAM MAṆḌALAM.

Aṣṭamo 'dhyāyḥ.

ASHTAMO 'SHTAKAḤ.

May your resolves be one; may your hearts feel alike; may your
thinking be one; and thus may all of you live happily with
thorough union.

NOTES

Book X

Hymns 87–191

दशम् मंडलम्

सूक्तानि ८७-१९१

Notes on Book

Hymn 87

The topic of this hymn is fire, the consumer of malignant and vicious elements. The Rsi is Payuh (पायुः), the son of Bharadvaja.

1. **Raksohanam**, रक्षोहणम्, agni or fire is the killer of rakasas (रक्षसा हन्ताम्) and hence it is called raksohan. See the following references in the Rk Samhita;

रक्षःहणम्	— I. 129.11; II. 23.3; X. 87.1
रक्षःहना	— VII. 73.4
रक्षःहन्	— I. 129.6; VII. 8.6; IX. 1.2; 37.3; 67.20; X. 97.6; 103.4; 162.1

Sisanah, शिशानः, Sharpening the flame of fire; causing to blaze with vigour; arousing (शिशानः ज्वालास्तौष्णीञ्जुर्वन्).

2. **Ayodamstrah**, अयोदंष्ट्रः, अयःदंष्ट्रः, one with iron teeth (bitting and sharp); see also

अयःदंष्ट्रः	— X. 87.2
अयःदंष्ट्रन्	— I. 88.5

Yatudhanam, यतुधानम्, malignant germs of diseases; normally a synonym of raksas, रक्षस्. For the term, see

यतुधान	— VII. 104.15; 16
यतुधानः	— VII. 104.15; X. 97.8; 11; 15-17
यतुधानम्	— VII. 104.24; X. 87.12
यतुधानस्य	— X. 87.5; 10; 15
यतुधाना	— X. 87.24
यतुधानाः	— X. 87.9; 18; 120.4
यतुधानात्	— X. 87.7
यतुधावान्	— I. 35.10; X. 87.2-4; 13; 14, 19
यतुधान्यः	— I. 191.8; X. 118.8

From the word यतु, we have such terms derived as यतुञ्जितान् (X. 116.5); यतु-मतीनाम् (I. 133.2); and यतु-मावान् (VII. 1.5).

The word yatudhanah has been variously (however unsatisfactorily) derived: (i) यतुगन्ता अग्निधीयत इति, (ii) यतुनादुःखं तं दधाति सः ।

The word yatu, according to some scholars, stands for "sorcery". According to these scholars, those who used to practice the craft of sorcery in the cure of diseases, were known as Yatudhanas and opposed to it, there, were physicians, who used to treat cases with medicines: such persons were known as Ghora Angires (घोरा अंगिरस) and Bhisaj Atharvana (भिशज् आथर्वण). We have such popular terms as अथर्वण (atharvanah) and आथर्वणानि connected with the science of healing (भिशज्). (see Pancavimsa Br., XII. 9.10; XVI. 10.10)

In the Rgveda (I. 191.4), and also in the Atharveda (VI. 52.2), we have a term *adrsta* (अद्रुष्ट), used to designate a species of vermin. The sun is also described as a slayer of the unseen (अद्रुष्टन्) referring to the unseen worms producing diseases (Rv. I. 191.9; Atharva V. 23.6 and VI. 52.1). Its counterpart, i.e. the worms which are seen were called "*drsta*" (द्रुष्ट) (Atharva, II. 31.2; VIII. 8.15) Again in some of the passages of the Atharvaveda (V. 23.6; 7), the epithets seen and unseen are applied to the worm (Krimi, क्रिमी), clearly showing that in several cases, the diseases are due to the worms, whether discernable by examination or not.

The word *raksas* (रक्षस् or रक्षस), *yatudhana*, and *kimidin* (किमिदिन्) should be taken in the same context. The Rg Text of this hymn is definitely against the concept of sorcery to be used in the treatment of disease. Against it is the fire (terrestrial as well as celestial sunlight) which is invoked to kill the *yatudhanas*, *raksas*, etc. the disease producing germs (*adrsta*) and worms (*drsta*). Macdonell and Keith in their Vedic Index write — "Yatudhana in the Rgveda and later denotes a sorcerer, wizard, or magician. The sense of the Rgveda is clearly unfavourable to sorcery. The term *Yatudhani* (यतुधानी, i.e. यतुघान्य) is also found in the Rgveda (I. 191.8; X.118.8) and also the Atharvaveda I. 28.24; II. 14.3; IV. 9.9; 18.17; XIX. 37.8 etc."

The word *Yatuvid* (यतुविद्), i.e. those who know sorcery occurs in the Satapatha Brahmana (X. 5.2.20).

The solar radiations are invoked to kill the disease-producing germs:

उपन्नादित्य क्रिमोन्नु निमोचन हनु रश्मिभिः ।

ये अन्तः क्रिमियो यवि

(Av. II. 32.1)

दृष्टमद्रुष्टाहमयो कुरुमद्रुष्टम्

(Av. II. 31.2)

7. *Sosucanah*, शोशुचानः, blazing fiercely (प्रग्वलन् — *Sayana*)

Ksvinkah, श्विङ्काः, the noisy-creatures, vultures (शब्दकाण्डिभ्यः or पक्षिविशेषः — *Sayana*).

Ama'adah आमऽअद्, those who eat uncooked meat.

10. *Harasa*, हरसः with your might; with your blazing vigour.

Srñih, श्रृणीहि, kill or crush.

Vṛsca, वृश्च, cut off.

Tṛedha yatudhanasya mulam, त्रेधा यतुघानस्य मूलम्, triple foot of that malignant person (तस्य रक्षसस्य मूलं पादम् — *Sayana*)

12. *Atharva'vat jyotisa daivgena*, अथर्वस्यैव ज्योतिषा दैव्येन, like a physician with celestial radiance.

Satyam, सत्यं, truth (peace).

Dhurvantam, धूर्वन्तम्, assails with falsehood (wickedness) (पूर्वन्तम् असत्येन हिंसन्तम् — *Sayana*)

Acitam, अचितम्, fool, ignorant (अचित् अज्ञान — Sayana)

(Again, in this context, Sayana refers to अचिद्-अवर्त)

13. Sapatah, सपात, in mutual annoyance and excitement, or when enraged (सपात परस्परमक्रोशत — Sayana)

Rebhah, रेभ, singers, praisers (रेभ स्तोत्र — Sayana)

Manyoh, मन्यो, of the excited, of the one in anger provoked (मन्यो: दोषाम्य कृद्भ्यश्च यत्र — Sayana: मन्यु मन्थतेदीप्तिकर्मणः क्रोधवर्मणे वधकर्मणे च), Manyu (anger) is derived from the verb man, मन्, meaning to shine, or to be angry or to slay — Nir. X. 29 on X. 84.1)

Mithuna, मिथुना, couple, married pair.

14. Harsa, हस्त, with heat, with vigour or strength.

15. Vacastenam, कथा स्तेमम्, persons of undependable words, liars (अनृत वचनमन यातुधानम् — Sayana)

Sapatha, सपथा, bitter feelings, the protests

Prasitim, प्रसितिम्, trap, (प्रसिति जालम् — Sayana).

17. Samvatsarinam, सवत्सरेणम्, all the year round, throughout the year.
marman, मर्मन्, vital parts.

Piyusam, पीयूषम्, by ambrosia, or the clot of milk (पीयूषं पीयूषेण; a case of विभक्ति-व्यत्यय — Sayana)

23. Visena, विरेण, by the all pervading (विरेण व्याप्तेन — Sayana)

Raksah, रक्षस्, of the demon or devil, injuring ones; disease-producing germs of invisible bodies (रक्षानिद्रिप्ति कोटय् — V. 83.2); Raksas, रक्षस्, is so calid because life has to be protected, रक्ष, from him, or because he attacks (रक्ष) in solitary places (रक्षसि), or he approaches (रक्ष) at night (एतौ) — (रक्षो रक्षितव्यमस्यात् । रक्षसि क्षणोतीति वा । एतौ नक्षत इति वा — Nir. VI. 18)

Any person, creature, insect, worm, germ, virus etc. against whom protection is sought is raksas; night usually is the time when he or it attacks. Raksas has to be destroyed. Hot radiations from fire and actinic rays of light help us best in killing these creatures and infections (Nir. on V. 2.9; V. 83.2).

A few of the important references are:

रक्षसः	— I. 35.10; II. 23.14; III. 15.1; IV. 4.1; V. 42.10; VI. 21.7; VIII. 23.14; IX. 63.29; X. 76.4; 87. 23.25.
रक्षसम्	— IX. 104.6
रक्षसा	— IX. 85.1
रक्षासि	— I. 79.12; VI. 16.29; VII. 15.10; VIII. 23.13; IX. 17.3; X. 36.4; 87.9; 98.12; 187.3.

Later Sanskrit literature uses the term रक्षस in the sense of the wicked person, but the Vedic term is रक्षस् (रक्षस, born of रक्षस्).

Raksas is the cause of disease; this is clear from the passage: अन्न वायस्य वि नृपो वि दुर्गहायामोयमपरहासि सेध — X. 98.12. (amivam — disease); drive away disease, drive away raksas — *Wilson*).

Tigmena socisa, तिमन सोचिषा, by actinic radiations (or sharp flames).

24. **kimidina** (किमीदिना) is a malignant creature i.e. a vagabond, who goes about saying "what now? what now? or what is this, what is this?" (किम्, किम्) for the sake of back-biting. Mosquito or bug is a Kimidin (किमीदिने । किमिदानीमिति घत्ते । किमिदं किमिदमिति वा — Nir. VI. 11 on VII. 104.2). The word occurs only at three places in the Rgveda:

किमीदिना — VII. 104.23; X. 87.24
किमीदिने — VII. 104.2

See in the Atharvaveda the passages like:

यनुयातवः पुनर्होतः किमीदिनः (or किमीदिनी) (II. 24. 1-8).

For Krimi, क्रिमि, see Av. II. 31. 1-5 — दृष्टमदृष्टम् (2); शिष्यानशिष्यान् (3); present on hills, forests, plants and cattle (5); also Av. II. 32. 1-5.

Hymn 88

For verses 1, 4, 6, 10, 11, 17 and 19, see Nir. VII. 25; V. 3; VII. 27; VII. 28; (II. 13; VII. 29); VII. 30 and VII. 31 respectively.

The deities (or the topics) are fire (Agni) in the form of Vaisvanara (leader-in-Chief) and the Sun (Surya), and the Rsi is Murdhanvat, of the race of Angiras (मूर्धन्यवर्गिरसः). Agni, अग्नि — the Nirukta deals with the subject of Agni (fire; fire-divine; also one of the names of God). Its sphere is the earth; he is the foremost leader (अग्निं वास्मात्? अग्नीर्भक्षति — Nir. VII. 14); he is leader foremost in sacrifices (अग्ने यज्ञेषु प्रतीयते), he makes everything, to which it inclines; a part of itself (अद्वये नयति सन्ममानः).

According to Sthaulasthivi (स्थौलास्थिवि), Agni is also so called because he is a drying agent (अप्नोपनो ययतीति); it does not make wet; it does not moisten (न क्मोपययति न स्नेहयति — Nir. VII. 14).

According to Sakapuni (साकपुनि), it is derived from three verbs: from going; from shining, or burning and from leading (इतात् अस्ताद् दायादया नीतात्) — Nir. VII. 14). He, indeed takes the letter *a* from the root *i* (to go), the letter of *g* (ग) from the root *anj*, अज् (to shine); or dah to burn, with the root *ni*, नी (to lead), as the last member (त छल्वेतेरकारायादते गङ्गारमनसोऽपि दहतेकी नी. परे — Nir. VII. 14)

Again, according to Yaska, Agni is all the deities (अग्निः सर्वदेवताः — Nir. VII. 17); and in this connection, the इन्द्र मित्रे वरुणमग्निमाहु — I. 166.16, verse is quoted.

This explains why the word Agni is twice repeated in this verse: the second Agni is the all names-embracing Agni, सर्वदेवताः अग्निः; whilst the first one is bracketted with Indra, Mitra, Varuna, Agni, Divyah, Suparnah, Garutman, Yama and Matarisvan.

(i) एकं सर्वविप्राकृत्यु वदन्ति अग्निम् — Agni (the all-names embracing) is spoken of by seers under different names.

(ii) They address Him as; इन्द्रं, मित्रं, वरुणं, अग्निं, दिव्यं सुपर्णं गरुत्मनम् (divine Garutman of beautiful wings), यमं, and मातरिश्वाणम् (Nir. VII. 18).

Jataveda — Agni is also known as jatavedas (we shall call it omniscient-fire since he knows all created beings; he is known to all created beings, or else he pervades every created being, or he has all created beings as his property or wealth, or he has all created beings as his knowledge i.e. discernment. (जातवेदः कस्मात्? जातानि वेद । जातानि वै सं विदुः । जाते जाते विद्यत इति वा । जातवित्ते वा । जातपतेः । जातविद्यो वा जातप्रधानः — Nir. VII. 19).

Vaisvanara — We shall name this Agni or Fire as Leader-in-Chief. He is called Vaisvanara because he leads all men; or all men lead him; or else Vaisvanara may be a modified form of visvan — ara (विश्वान्+आ), i.e. who pervades all created beings. (वैश्वानरः कस्मात्? विश्वान् नयन् नयति । विश्व एनं नय नयतीति वा । अग्निं वा विश्वान् एव स्यात् । प्रत्युतः सर्वानि भूतानि । तस्य वैश्वानरः — Nir. VII. 21).

1. Normally, it is regarded that this hymn (X.88) is dedicated to Vaisvanara, the sun, but according to Yaska, this is devoted to the very terrestrial fire (एतद्विष्णुस्तोत्रं सूक्तं सौर्यवैश्वानरं भवति त्वस्यैव तद् भवति — Nir. VII. 24; 25).

The undecaying and pleasant libation to be drunk is sacrificed in fire which touches heaven and knows the sun. For its maintenance, existence and support, the gods spread it with food.

We have in VI. 8.4, that "the messenger brought Agni from the sun, and Matarisvan brought Vaisvanara from afar. (अत दूतो अग्निमभवाद् विश्वस्तो वैश्वानरं मातरिश्वा पयक्तः, VI. 8.4). Matarisvan is Vayu or air; it breathes in the atmosphere and hence it is so called.

4. *Sa potatritvaram stha, jagat yat svatram agnir kṛnot jatavedah* — स पतत्रो त्वरं स्था जगत् कृत् श्रमये अग्निः कृणोत् जातवेदाः — And he the winged one, Agni, who has all created beings as his property made quickly whatever moves (जगत्), the immovable (स्था), and the movable.

The word स्वात्रं (Svatram) is a synonym of quick; it is of swift motion (स्वात्रमिति क्षिप्रनाम । आतु अतनं भवति — Nir V. 3. The word svatram is not listed by Yaska in Nigh. II. 15 with 26 synonyms of quick).

6. At night, Agni becomes the head of the world. Then in the morning he is born as the rising sun. This is the supernatural power of the holy ones, that with full knowledge, he accomplishes the work so quickly.

Murdha, मूर्ध, the head, is so called because the body depends on it. He who is the head of all beings at night is Agni, thence he himself is born as the sun rising in the morning. They know this profound wisdom of the holy gods who accomplish sacrifices; the work that he performs with all knowledge i.e. hastening he goes through all places. (मूर्धं मूर्तमस्मिन् घोषते । मूर्धं यः सर्वेषां पूतानां भवति नक्तमग्निः ततः सूर्यो जायते प्रातरुत्पन्न एव । प्रजा त्वेतां मन्यन्ते यज्ञियानां देवानां यज्ञसंपादिनाम् । अथो यत् कर्म चष्टे प्रज्ञानन्सर्वीणि स्थानान्मुसंघटी त्वरमाणः — Nir. VII. 27).

10. With a hymn, in heaven, the gods generated Agni, who fills both heaven and earth, with powers. They make him for threefold existence indeed. He ripens herbs of every kind.

Tredha bhuve, त्रेधाभुवे — for threefold existence, i.e. for the terrestrial, atmospheric, and celestial (according to Sakapuni) (तमकुर्वन् त्रेधाभावात् । पृथिव्यामन्तरिक्षे दिव्यौति शाकपुनिः — Nir. VII. 2.8).

11. When the holy gods set him, the son of Aditi in heaven. When the ever-wandering pair come to life, then they behold all the worlds.

Carisnu mithunau चरिष्णु मिथुनौ, the wandering couple, i.e. the couple that always wanders together, i.e. the sun and the dawn, were created (चरिष्णु मिथुनौ प्रादुरभूतां सर्वदा सहचारिणौ उषारचादित्यश्च Mithunau, मिथुनौ, the couple; now is the word mithuna derived? It is derived from the root mi, मि, meaning to depend (मिथुनौकस्मात् मिनोतिः ब्रूयति कर्मा) ; with the suffix thu, तु or tha, थ, having the root ni (ने) or van (वन्) as the last member (तु इति नामकणः । धकरोक्वा । नयतिः पः यनिर्वा । Depending on each other, they lead each other, or win each other.) — Nir. VII. 29.

Aditya, आदित्य, the son of Aditi; i.e. the sun. There are numerous adityas, such as Mitra, Varuna, Aryaman, Daksa, Bhaga, Amsa (आदित्यः कस्मात् आदतेरसात् । आदते पांसं ज्योतिषां । आदोप्यो पांसंति वा । अदितेः पुत्र इति वा — From what roof is Aditya derived? He takes the fluids; he takes (i.e. eclipses) the light of the luminaries, or he blazes with lustre, or he is the son of Aditi; अल्प प्रयोगे त्वस्यै — तदर्वाभ्यान्नाये सूक्तभाक् । this last epithet, however, is rarely applied to him in the text of the R̥gveda, and he has only one hymn addressed — “सूर्यमादि तेयम् — X. 88.11) — Nir. II. 13.

17. Where the lower (अवर) and the higher (पर) dispute (बदेते), as to which of us, the two leaders of sacrifice (वैरयन्तः सूर्य), knows more. The friends who enjoy together, and accomplish the sacrifice, were competent. Now who will decide this?

The lower is the terrestrial Agni; and the higher is the atmospheric

Agni. They dispute as to which of us two know more about the sacrifices. (Nir. VII. 30).

19. The above verse (17) should be read in conjunction with the present verse: O Matarisvan, as long as the birds of beautiful wings (सुपर्णं सुपत्नः) wear directly the illumination of dawn (यावत् याव उषसं द्रव्यन्ते भवति प्रतिदर्शनमिति वा), so long the Brahmana sitting lower than the sacrifice and approaching the sacrifice, bears it

The particle of comparison (त) is here used in the sense of directly; as place is directly here (अन्त्युपमानस्य समन्वयार्थं प्रयोगः). As long as birds of beautiful wings, which fly in a beautiful manner, i.e. these nights, O Matarisvan, wear the light of the bright colour, so long the Brahmana sacrificer, who approaches the sacrificer and sits lower than this sacrificer, i.e. this Agni bears it. (एतां रात्रयो यस्तं मतश्चिष्यन्त्येति चैवंगम्य । तावदुपदर्शयति यजमानोऽग्नौ ब्राह्मणो ह्यग्न्याग्नेर्होतृस्यो विधादन् — Nir. VII. 31).

Hymn 89

For verses 5, 6 and 10, see Nir. V. 12, V. 3 and VII. 2 respectively.

The theme is Indra, and the Rsi is Renu of the family of Visvmitra (रेणुर्वैश्वमित्रः)

1. Indra is here the sun, the sun-Divine; and lastly, the resplendent Lord.

3. Again, Indra means here either the sun or the resplendent Lord.

Samanam, समानं, along with me (समानं मया सह — Sayana)

Asmai, अस्मै, for him, for Indra.

Anapavṛta, अनपवृत्त, unceasing, continuous (अनपावृत्त अपरवृत्तिरहितम्)

Navyam brahma, नव्यं ब्रह्म, new song (ब्रह्म स्तोत्रम्)

Prstheva, पृथेव, like particularised praises. (पृथेव पृथ स्तोत्रकवि स्तोत्राण्येव — Sayana)

Janimai, जनिमानि, born at sacrifices (जनिमानि यज्ञेषु जातानि), See also III. 4.10, 38.8; IV. 1.7; 27.1; VII. 2.10; 42.2; 60.3; IX. 83.4; 108.3; X. 89.3

Aryah, अर्य, enemies (अर्यः अघेन् शत्रून् — Sayana)

Vicikaya, विचिक्रय, overcomes (विचिक्रय विचिनेति); also knows

Sakhayam na ise, सखायं न ईषे, desires no friend.

4. Sagarasya budhnat, सागस्य बुध्नात्, from the depths of an ocean or the firmament, sagarah and samudrah are synonyms of antariksa (Nigh. I.3).

5. With infused energy, rushing to the attack, shaker, impetuous, great hero and foaming, Soma surpasses all plants and trees. All the counter measures did not deceive Indra.

This verse is applicable to Soma and Indra both. Indra is called Soma also.

Apantamanyuh, अपान्तमयुः, with infused energy (अपान्तित मयुः — Yaska, *Sayana*) appeasing wrath — *Wilson*).

Trpala'prabharma, तृपलाप्रभरी, striking quickly; rushing to the attack (प्रभरिभिक्षप्रहारी — *Sayana*; क्षिप्रप्रहरी, सृप्रप्रहरी, तृप्रप्रहरी — Nir. V. 12)

Dhunih, धुनिः, shaker (धुनिः पुनोते: — *Yaska*; शङ्कुर्वा कम्पयित्वा, intimidating foes — *Sayana, Wilson*).

Simivan, शिमीवन्, doer of great deeds (or impetuous) (शिमीवन् कर्मवन् — *Sayana*; शिमीति कर्मनाम । रामपतेर्वी । शक्नोतेर्वी — Nir. V. 12).

Saruman, शरुमान्, possessor of weapons or armed with weapons (शरुम् हिंसकमयुधम्; शरुमान् आयुधवान् — *Sayana*, i.e. a great hero), see the follow terms: शरुः — I. 172.2; 186.9; VIII. 67.15; 20; शरुः VII. 71.1; VIII. 18.19; X. 99.7 शरुज्जम् — X. 89.5.

Rjisi Soma, ऋजीवी सोमः, possessing the stale residue; foaming Soma. (ऋजीवी सोमः । यन्सोमस्य पूयमानस्यातिदिच्छते तद् ऋजीवमपथजितं भवति । तेनऋजीवी सोमः — that which remains as residue after Soma is strained is called rjisi, ऋजीवम्, i.e. something which is thrown away; hence Soma is called rjisi, i.e. containing the residue — Nir. V. 12).

Rjisi is an epithet of Indra also, the wielder of thunderbolt. (cf. ऋजीवी वज्रो — V. 40.4)

Indra is also called rjisi, because his steeds are fed on the residue of Soma (cf. बभ्यां ते हृष्टेयान् उपऋजीवे निश्रुताम् — *Kuntapa Adhyaya* 66); perhaps an untraced reference; Nir. V. 12).

Wilson writes about this verse: "This verse is obscure, partly because the words are unusual, partly because there is a confusion between Indra and Soma. *Yaska* does not afford much aid."

6. Soma whose (greatness) neither heaven nor earth, nor waters, nor atmosphere, nor mountains (fathomed), has flowed.

Aksah, अक्षाः, flows; according to some *Aksah* is derived from अग्रा, to go; see also IX. 107.9; *Samaveda*: अन्तरे योमान् गोमिरक्षाः । सोमेदुर्गोमिरक्षाः 1 — when the cowherd dwells with kine in a watery place, Soma flows from the milked cows — Nir. V. 3; अक्षाः क्षतिः — *Sayana*; Rv. IX. 107.9; *Samaveda* II. 3.2.12.2 (998)

Viluh, वीलुः, firm (वीलुः दृढम् — *Sayana*).

10. **Indro diva indra ise prthivyah**, इन्द्रोऽसि इन्द्र इति पृथिव्याः — Indra rules heaven, Indra the earth — As an illustration of the indirectly addressed verses composed in all the cases of nouns, but the verb of the third person — परोक्षकृताः सर्वामिनिपिविगदितमिर्गुण्यन्ते । प्रथमं पुल्लैश्चाल्लयात् — Nir. VII. 2).

Medhiranam, मेधिरणाम्, men of wisdom.

Kseme-yoge, क्षेमे-योगे, for the preservation (क्षेमे), and acquirement (योगे).

योगऽक्षेमम् — X. 166.5

योगे क्षेमे — V. 37.5; VII. 54.3; 86.8; X. 89.10

11. **Ksistibhyah**, क्षिस्तिभ्यः, than the mankind; than the land (क्षिस्तिभ्यः भनृष्येभ्यः) (क्षितयः मनुष्यनाम Nigh. II.3; क्षितिः पृथिवी नाम Nigh. I.1)

Aktubhyah, अक्षुभ्यः, than the nighs (अक्षिभ्यः)

Dhaseh, धासे than the receptacles; the holding space (धासे धारकस्थानान् — *Sayana*)

Jmah, जमः, then the earth (जमा पृथिवीनाम् — Nigh. 1.1)

Prathasah, प्रथसः, than the extension or space (प्रथसः प्रथिनः — *Sayana*)

12. **Hetih**, हेतिः, bolt or weapon (वज्रकल्पमायुधम् — *Sayana*)

Hesasa, हेससा, with loud-sounding bolt or arrow (गन्धकारिण्या हेससा — *Sayana*).

Asinva, असिन्वा, invincible (असिन्वा मेदनीकृतम् — *Sayana*).

13. **Anu**, अनु, follow, in service of, attend.

14. **Karhi**, स्वित्, कर्हिस्वित्, when (कर्हिस्वित्)

Raksah, रक्षः Raksas, wicked persons, evil forces.

Bhindah, भिन्दः, to cleave; to exterminate (भिन्दः अभिस्तः — *Sayana*).

Mitrakruvah, मित्रक्रुवः, enemies of friendly people (मित्रक्रुवः मित्रिणां क्रुतस्य कर्मणः कर्ताये वनः — those people who treat or injure friends with cruelty. — *Sayana*).

The term *mitrakruvah* does not occur anywhere else in the Rgveda.

According to Wilson, *Mitrakrus* are a kind of demon.

15. **Ognasah**, ओगनासः, they who gather in groups. (ओगनासः संघेयुनाः — *Sayana*)

Andhena tamasa, अन्धेन तमसा, with dense, thick or gloomy darkness.

16. **Sahutim**, सहृति, collective praises (सहृति सृतिम् — *Sayana*); mass-prayers; community praises.

17. **Visvamitrah**, विश्वमित्रः, friends of universal popularity; friendly to everyone.

Hymn 90

For verse 16, see Nir, XII. 41

The deity or the devata is Purusa, the Cosmic Man, and hence it is called the Purusa Sukta. The R̥si is Narayana, नारयण, a conceptual name. — not a historical person. The entire hymn has 16 verses in the Anustup metre (32 syllables), except the last verse in Tristubh (44 syllables). It is repeated in the Yajurveda also with verbal and sequence variances, (XXXI, 1-11); and also in the Atharvaveda (XIX.6). The word "purusa" (पुरुष) means "living spirit embodied". The soul, when born in a body of annamaya, pranamaya, manomaya, vijñanamaya and anandamaya sheaths, is known as "purusa". God, present as if (as He is) in His entire creation is also known as the Virat Purusa (Cosmic Person) or Cosmic Man. The Society Organism, with all classes of men and other living beings, is also called purusa.

Purusah (पुरुष, person) puri + sadah (पुरिःशब्दः), i.e., one who sits in a city); or is derived from the root पृ, to fill, i.e. he fills the interior with reference to the inner soul (पुरुषः पुरियादः । पुरिषाय । पूरयतेयः । पूरयत्यन्तरित्यन्तरपुरुषः - परिशब्देन — Nir. II.3)

This entire universe is filled by that inner soul, to whom there is nothing subsequent, than whom there is nothing more minute, nor more great, and immovable like a tree, who alone lives in heaven:

यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चित्,
यस्मान्नान्यो न ज्ययोस्ति कश्चित् ।
वृक्ष इव स्तब्धो दिव्यतिष्ठत्ये -
कस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् ॥

X. 10.23; also Sveta. up. III.9

— Tait, Aranyaka,

In another passage of the Nirukta, we have purusa (पुरुष, man) puri + saya (i.e. city-dweller (पुरुषं पुरिषाय इत्याद्यक्षरेण — Nir I.13; पुरि संसारे शेते सर्वमधिष्ठाप्य वर्तते, स पुरुषः परमेश्वरे, God rests in the complete creation and He is also purusa. *Daya*. The soul rests in a city (the human body, for example) which has eight cakras and nine doors (अष्टाचक्रा नवद्वारा देवनांपुरुषोऽयम् — Atharvaveda XII.2.31)

Why God, the creator, the all-pervading, is purusa or city-dweller, Dayananda writes: पुरि सर्वस्मिन्संसारेऽधिष्ठाप्य सोदति वर्तत इति, पूरयतेयः या स्वये परमेश्वर इदं सर्वं जगत् स्वस्वरूपेण पूरयति व्याप्नोति तस्मात्त पुरुषः । The entire universe, being omnipresent, is our Lord's city; He fills it up completely by His own nature; He is all-pervading; and hence our Lord is called purusa, The verses of the Purusa-Sūkta occur in all the four Vedas, with occasional differences. The concordance is given in the following table:

Rgveda, X.90	Yajuh, XXXI	Atharva, XIX.6
1. सहस्रशोर्ध०	1	1*
2. पुरुष एवेदं०	2	4
3. एतावानस्य०	3	3*
4. त्रिपादूर्ध्व०	4	2*
5. तस्माद् विराड०	5	9*
6. यत्पुरुषेण०	14	10
7. ते यज्ञं वहिषि०	9	11*
8. तस्माद्यज्ञात्सर्वी०	6	14
9. तस्माद्यज्ञात्सर्वहृद् अक्ष०	7	13
10. तस्मादशवा०	8	12
11. यत्पुरुषं०	10	5
12. ब्राह्मणोऽस्य०	11	6*
13. चन्द्रमा मनसो०	12*	7
14. नाम्ना आसीद०	13	8
15. सप्तास्या०	15	15
16. यज्ञेन यज्ञ०	16	—

(Asterisks indicate verbal differen

The thirty-first chapter of the Yajurveda has in all 22 verses, the last six of which are unique by themselves. The Atharvaveda verses have significant verbal differences (particularly those marked with asterisks. The last one (16): मूर्ध्नी देवस्य बृहतो अंशवः सन् सप्ततीः does not occur anywhere else in the Rgveda or the yajurveda. In the Samaveda Samhita, the verses 617 to 621 (1.6.3.4. 3-7) have the Rsi as Narayana, and Purusa as devata. (सहस्रशीर्षा ०। विषादूर्ध्व ०, पुण्य एवेद ०, कावानस्य महिमा ०, and ततो विरुह ० — verbal differences).

Sayana and Mahidhara concur in identifying Purusa with Viraj, the aggregate of all living beings, spirit embodied in the egg of Brahman, i.e. the universal spirit animating all creation. (तस्मात् आदिपुरुषात् विरुहं ब्रह्माण्डं देहः अजायत उत्पन्नः । विविधानि पञ्चते वस्तून्त्येति विरुहः । । परमात्मा स्वयमेव स्वकीयया मायया विरुहं देहं ब्रह्माण्डरूपं सृष्ट्वा तत्र जीवरूपेण प्रविश्य ब्रह्माण्डमिमान् देवतात्मा जीवोऽभवत् — Sayana on X. 90.5). Sayana was unnecessarily influenced with Sankara's Neo-Vedantism. Dayananda also commented on the Purusa Sukta in his Rgvedadi-bhasya-bhumika, the Yajurveda version. This hymn has also been translated by Colebrooke (Misc. Essays), Burnouf (Intro. to the Bhagavata Purana).

1. Sa bhumim visvatah vṛtva dasangulam ati-atisthata, स भूमिं विश्वतः कृत्वा दशाङ्गुलं अति अतिष्ठत् — investing the earth in all dimensions exceeds it by a space measuring ten fingers.

2. Sahasra sirsah, सहस्र शीर्षः, a thousand heads, by thousand is meant an infinite number (सहस्रानि असंख्यतानि अस्मदादीनां शिरांसि यस्मिन् पूर्णे पुरुषे परमात्मनि स सहस्रशीर्षं पुण्यः) — thousands of heads, of men and other creatures are in His creation, and hence He is called as one with a thousand heads. And similarly, He is one with infinite number of eyes, feet etc. (सहस्राक्षः सहस्रपात्) — Daya.

Atya atisthat dasangulam, अत्यतिष्ठत् दशाङ्गुलम्, Mahidhara and Sayana both interpret on same lines. According to Mahidhara, it may also mean that the human soul, extending from the navel, takes up its abode in the heart — a doctrine supported by the upanisads also. Hence Colebrooke renders it "Stands in the human breast".

According to Dayananda, the whole creation is of ten-fingers measure (दशाङ्गुलम्), by analogy: the ten are 5 gross elements (earth, fire, air, water and ether), 5 subtle elements in the casual form — thus the ten components; the ten may equally by 5 vital breaths (prana, apana, vyana, samana and udana) and 4 antahkarana catustaya — the mental system, mind intellect, citta, and ego (मन, बुद्धि, चित्त, and अहंकार) and the tenth, the soul itself. (दशाङ्गुलमिति ब्रह्माण्डं हृदयोपलक्षणम् । अङ्गुलमित्यवयवोपलक्षणेन मितस्य जगत्तोऽत्र ग्रहणं भवति — See Rg. Bhumika — Dayananda).

2. Yat annena stirohati, यत् अन्नेन अतिरोहति, for He mounts beyond his own

condition for the food of living beings (*Wilson*). He rises beyond by food, or He is that which expands by nourishment (*Muir*); that which grows by nourishment (*Colebrooke*); according to Dayananda, the material cause, the Prakṛti is the anna or food, by which He creates (पुरुषो यद्यस्यादनेन पृथिव्यादिना जगत् सङ्गतिरेवैति ध्यतिरिक्तः सन् जन्मादि रक्षितेति, तस्मात् स्वयमनः सन् सर्व जनयति; स्वसायध्यादि कारणात् कर्षं जगदुत्पादयति) ; by His own nature. He as the First Cause creates the entire universe out of the material cause, the Prakṛti, while He himself remains aloof and undergoes no change — *Daya*.). According to Sayana, the food of living beings is anna. (यत् यस्मात् कारणात् अनेन निमित्तभूतेन, अतिरेकं स्वकीयां कारणावस्थामतिक्रम्य परिदृश्यमानां जगदवस्थां प्राप्नोति तस्मात् प्राणिना कर्मफलयोग्य जगदवस्था स्वीकृतानेन तस्य वस्तुत्वम् — *Sayana*

Brahman or the Supreme Reality assumes the condition of the world in order that sentient beings may enjoy the fruit of their acts; but that is not his true condition. The notion is that the supreme spirit, which in its own state is inert (inactive) and undiscernible, becomes the visible world, that living beings may reap the fruits of their acts, and in-as-much-as-they may thereby acquire mokṣa or final liberation, the supreme spirit is the lord or distributor of immortality (anna = matter or Prakṛti — *Max müller* — *Wilson*.)

Uta amṛtatwasya isanah, उतअमृतप्रवस्य ईशानः lord of immortality दिवत्वस्य अयं ईशानः स्वामी — *Sayana*); He is the giver of immortality, i.e. giver of mokṣa, or final liberation (उतापि स एवेशान ईशानात् सवैरवरोऽमृतत्वस्य मोक्षमावस्य स्वामिदताति — *Daya*.)

3. *Padah asya viśva bhūtāni*, षडोऽस्य विरवाभूतानि — all beings are only one-fourth of Him. God is all pervading. The entire cosmos occupies only a quarter of Him. The rest three-fourth of our Lord is void (अस्यानन्तसामर्थ्येयवत्स्य विरवानि प्रकृत्यादि पृथिवी-पर्यन्तानि सर्वाणि भूतान्येकः षडोऽसि एकस्मिन् देवांगे सर्वं विरवं कति — *Daya*.).

Tripadasya'mṛtam divi, त्रिपादस्यामृते दिवि, His other three-fourths being immortal abide in heaven (अस्यदिवि छोतनात्यके स्वस्वरूपेऽमृतं मोक्षमुत्पत्तिः । तथाऽस्य दिविछोतके संसारे त्रिपादजगदतिः । प्रकाशमानं जगत् जगदेक - गुणमति, प्रकाशकं च तस्मात् विगुणमिति — The manifested world is only in one-fourth of Him while the manifestor Himself is three-times that much — *Daya*.).

4. *Sasananasane abhi'vyakramat*, ससन्ननसने अभिव्यक्तवत्, went to all animate and inanimate creation (यदेकमनसने योजन कालेन स्रष्टुं शक्यं जगमन्त्रैव-क्षेत्रादि संहितं जगत्, द्वितीयमनसनेविद्यमानमनसं योजनं परिर्वेत्तु पृथिव्यादिकं च यज्जगदं जेवसन्न-वर्षादि जगद्वक्ति, तदुभयं तस्मात् पुरुषस्य सामर्थ्यकारणदेव जाते — *Daya*.). The one is the living world of embodied souls, and the rest is the life-less inert creation.

5. *Tatah*, ततः, from Him; from that one-fourth (ततः अदिपुरुषात्, from the adi-purusa; from the first one — *Sayana*).

Virajo puruṣah, विरजोऽस्य, from the first man, from the adi-purusa; *puruṣah* (पुरुषः) the presiding male or spirit; "life"; the Supreme Spirit who by His delusion (स्रष्टु of the Vedantins) created the body of Viraj, i.e. the

Brahmāṇḍa, the egg of Brahma and entered into it in the form of life (Wilson: Sayana).

6. The sacrifice is conceptual or mental (मनसा हविषत्वेन सकल्प्य — Sayana). Here is a reference to the cosmic sacrifice which always proceeds on. The spring season (with months madhu and madhava — Caitra and Vaisakha (मधु-मासवः चैत्र-वैशाख) are its butter; the Summer season is the fuel (corresponding to the months sukra and suci jyestha and Asadha, सुक्र-सुषिः ज्येष्ठ-अश्विनः शु) and the autumn season is the oblation — material corresponding with months isa and urja. Asvina and Karttika. (इष-ऊर्जः, आश्विन-कर्तिक).

Season	Vedic Months	Constellation Months
Spring, Vasanta	Madhu-Madhava	Caitra-Vaisakha
Summer, Grisma	Sukrah-Sucih	Jyestha-Asadha
Rains, Varsa	Nabhah-Nabhasya	Sravana-Bhadra
Autumn, Sarada	Isah-Urjah	Asvina-Karttika
Snowy Winter, Hemanta	Sahah-Sahasya	Margasirsa-Pausa
Winter, Sisira	Tapah-Tapasya	Magha-Phalguna

(See Yv. XIII.25; XIV.6; XIV.15, XIV. 16; XIV.27; XV.57 respectively).

According to Sayana and others, the Gods immolated the Cosmic Man as the victim upon the sacred grass (यत्सुखेन हविषादेवा यज्ञमाच्यत) ; and from this victim the creation started as given in verses 8 to 11.

7. Devah, देवाः, men of enlightenment (देवाः विद्वांसः — Daya.).

Rsayah, ऋषयः, seers of the secrets of the Vedic verses (ऋषयः मन्त्रज्ञाः — Daya.). Persons possessing direct intuitive insight into duty; i.e. dharma, knowledge and its application. They by oral instructions handed down the hymn to later generations, who were destitute of the direct intuitive insight. The later generations, declining in power of oral communication, compiled this work, the Veda and the auxilliary Vedic treatises, in order to comprehend the meaning. (संस्कृत धर्मां ऋषयो यन्मनुः । तेऽखरोष्येऽसंस्कृतधर्मस्य उपदेशेन मन्त्रान्मन्त्रादुः । उपदेशस्य मन्त्रान्तोऽखरो विलम्बप्रवृत्त्यायेन प्रत्यं सन्मन्त्रज्ञितुः । वेदं च वेदाङ्गानि च — Nir. I.20).

Sadhyah, सध्याः — competent persons; according to Sayana, such persons as are competent in creation like Prajapati and others (सध्याः सृष्टिसामर्थ्ययोग्याः प्रजापतिप्रभृतयः — Sayana); according to Dayananda in human society, Sadhyas are not conceptual persons; they are adepts in any sphere of competency, scientists and technologists (सध्याः सफलकारः कृतसामर्थ्यवर्गः) ; and in that sense, an enlightened person, or an expert may be called a Sadhya सध्याः ज्ञानिनः — Daya.). This word is used twice in the Purusa Sukta, and once in the First Book of the Rgveda.

सध्वा — 1.164.50 (अग्न्ययानोयसुतः) : X.90.7, 10 and no where else in the Rgveda. (In the Cosmic Creation, God, the creator, does not take help from any Jiva, either mukta or in bondage.)

Barhisi, बरिषि, in the barhi or yajna (बरिषि यजनस यज्ञे — *Sayana*): in the cavity or space in the heart (बरिषि हृदयान्तरे — *Daya*.).

Barhi, बरि, is a word of wide connotations and it has been used with several modifications in the Rg Samhita, the most common being barhih and barhisi:

- बरिः — 1.13.5; II. 3.8; III. 4.4; IV. 9.1; VI. 11.5; VII. 2.4; VIII. 1.8; IX.5.4; X. 30.15 and numerous other entries.
 बरिः — (all anudatta) — II. 3.4; X. 70.4
 बरिः उदय — 1.116.1; V. 12.5
 बरिः उस्थाम — III. 42.2
 बरिषः — VI. 12.1; VII. 13.1; 43.3; VIII. 13.4; 15.5; X. 35.9; 131.2
 बरिषि — 1.12.4; II. 6.8; III. 35.6; IV. 6.4; V. 11.2; VI. 16.10; VIII. 13.24; IX. 19.3; X. 14.5, and others.
 बरिष्ठम् — III. 13.1
 बरिष्मती — I. 117.1
 बरिष्मते — I. 51.8; 53.6; V. 2.12
 बरिष्मत्पि — VIII. 70.14
 बरिष्मान् — IX. 44.4
 बरिष्येयु — X. 15.5
 बरिः सद — IX. 68.1; X. 15.3; 4
 बरिः सदन् — II. 3.3; V. 44.1
 बरिः सददा — VII. 2.6
 बरिः — IV. 16.12

8. **Yajnat, यज्ञात्**. Here, according to Dayananda, the word Yajnat is used for God, the creator, "from Him" (सर्व्विदानन्द लक्षणत् पूर्णात् पुरुषात्)

Sarvahuṭah, सर्वहुतः, from the most revered, most invoked all-powerful God, (सर्व्वपूर्यात् सर्व्वोपास्यात् सर्व्वशक्तिमतः परब्रह्मणः — *Daya*.).

Tasmat Yajnat sarvahuṭah, तस्मात् यज्ञात् सर्वहुतः — from that victim in whom the universal oblation was offered, (सर्व्वत्मकः पुरुष यस्मिन् यज्ञं हृष्यते, सोऽयं सर्वहुतः । तस्मात् यानसात् यज्ञात् — *Sayana, Wilson*).

Prṣadajyam, प्रसादज्यम्, any food that sustains is Prṣad, derived from "पुष्टसेवनेषात् । पथेति सिन्धिति हुनिवृत्त्यादि वराकमन्नादि यस्तु यस्मिन्स्तत्पुष्ट — *Daya*.).

Ajym, आज्यम्, clarified butter or ghee, Butter, honey, milk, all these are ajya (पूतं मधु दुग्धादिकं आज्यम् — *Daya*.).

Three kinds of animals, wild animals (आरण्य वनस्याः), cultivated or

domesticated like cattle (गौ, अश्व, अज and अरि, cow, horse, goat and sheep and vayavya, or birds, i.e. those who fly in air (वयुसह चरिगान् पक्षिणः — *Daya*.)

Vayavyan, वयव्यान्, birds and the like. Also over whom Vayu presides (वयव्यान् वायु-देवताकाल्लोकप्रसिद्धान् — *Sayana*; वायव्यः स्येत्याह वायुर्वा अन्तरिक्षाध्यायः अन्तरिक्षं देवताः यान् वै पश्यावः वायव्य एवेनामिदं ददाति — *Tait. Br. III. 2.1.3*)

9. *Tasmat yajnat*, तस्मात् यज्ञात्, from that yajna, yajna = Visnu = the all-pervading Lord (यज्ञो वै विष्णुः *SBr. I. 1.2.13*) or from that cosmic sacrifice. (यज्ञान् पूर्णात् पुरुषात् सर्वहुतात् सर्वपूज्यात् सर्वोपास्यात् सर्वराक्षितमतः परब्राह्मण — *Daya*.) "From that simple portion surnamed the universal sacrifice", meaning Purusta as the world (Colebrooke); yajna means the material of sacrifice (यज्ञ = यज्ञसाधन) i.e. victim.

Rcāh, ऋचः, the Rgveda or poems.

Samani, सम्मनि, the Samaveda or lyrics, the songs.

Chandansi, छन्दसि, the Atharvaveda, the metres

Yajuh, यजुः, the Yajurveda, the prose, the formulas.

10. *Asvā ca ubhayadatah*, अशवाः च उभयादतः the horses were born, as well as the animals having two rows of teeth: That is camels, asses, and donkeys were also born early in the creation. (ये के चारवातिरिक्तः गर्दभादयोऽश्वतराश्च उभयादतः उभयोर्भागयोर्दन्ता येषां ते उभयादतः — *Mahidhara*; उभयते दन्तो येषां त उभयादते, ये केचिदुभयादता उच् १ गर्दभादयस्तेऽप्यजायन्त — *Daya*.)

11. *Yat purusam vyadadhuh*, यत्पुरुषं व्यदधुः, from that cosmic Man, or the Cosmic Creator, Lord Paramesvara, or in that society, comprising of human population.

Katidha vyakalpayan, how many social divisions did come out. (यद्यस्मादेते पूर्वोक्तलक्षणं पुरुषं परमेश्वरं कतिधा कियत्प्रकारैः व्यकल्पयन् सामर्थ्यागुणकल्पने कुर्वन्तीत्यर्थः — *Daya*.)

The Society represents a person, then on this allegory, what constituted its mouth, its arms, its belly or thighs, and its feet. The answer is given in the next verse.

12. The Brahmana the class representing intelligentsia is mouth; that working for defence and safety, i.e. Ksatriya represents the two arms. The producers and distributors of wealth represent the thighs (the Vaisyas); the labour class or the Sudra represents the feet. Ajayat is as good as jayate (अजायते = जायते) because in the Vedic language, there is no restriction of tense: छन्दसि लुङ् लङ् लिट् — *Panini III. 4.6*; सामान्यकरत्वे त्रयो लक्षणं विधीयते — *Daya*.)

Brahmana, men of learning and of exemplary character (ये विद्यादयो मुखगुणः सत्यपाणोपदेशादीनि कर्माणि च सन्ति, तेभ्यो ब्राह्मण आसीत् उच्यन्ते भवन्ति — *Daya*.)

Ksatriyah, or Rajanyah, क्षत्रियः = राजन्यः, persons with strength, valour and courage — बलवीर्यादिलक्षणवित्तो राजन्यः क्षत्रियः । तेन कृतं अङ्गत्वात् आसीदुच्यन्ते भवन्ति — *Daya*.)

Vaisyah, वैश्यः, persons devoted to agriculture, animal husbandry, trade and business (कृषि व्यापारदयोगुण मध्यमास्तेष्वो वैश्यः वणिक्जनः — *Daya*.).

Sudrah, सुद्रः, the labour class, uneducated or illiterate, but good at manual work, of good physique, handsome, loyal, reliable and of high character (पादेन्द्रिय नीचत्वमर्थाग्रह बुद्धित्वादि गुणैः सुद्रः सेवागुणविशिष्टः परधीनताया प्रवर्तमानः — *Daya*.).

13 and 14. The allegory of the Cosmic Man continues:

Mind — Moon	Indra — Agni (Lightning and fire)
Eyes — The sun	Breath — Air or wind
Navel — Firmament	Feet — Earth
Head — Heaven	Ear — Quarters of space

15. Seven are enclosures (paridhis) —

1. Samudra or ocean	— समुद्र	
2. Vayu	— वायु	
3. Clouds	— मेघमण्डल	
4. Rain water	— वृष्टि-जल	
5. Wind	— वायु	
6. Dhananjaya	— सुख धनञ्जय	
7. Sutratma	— सूत्रतमा	(Dayananda)

According to Sayana, the seven metres, Gayatri etc. are the seven paridhis; or the seven shallow trenches, three dug round the Ahavaniya fire place, three round the utara Vedi, the northern altar, and the seventh dug round the sun, to keep off evil spirits.

Three into seven Samidhah, तिस्रस सप्तभिः — Twenty one pieces of fuel wood, representing 12 months × 5 seasons + 3 worlds + 1 sun = 21 (चदराश्रयः पञ्चवर्तवस् त्रय इमे लोकः असावादिष्व एकविंशः — *Tart. Sam. V. 1.10.3*) or the three classes of seven metres, (3x7): (i) with correct number of syllables; (ii) with a few syllables less, and (iii) with a few syllables more. According to Dayananda, 21 fuel sticks represent:

- 1 subtle triad of Prakṛti, mind (buddhi) and the soul.
- 5 Organs of senses (eye, ear, nose, tongue, touch)
- 5 Organs of action (speech, foot, hand, urinary, organ, bowels)
- 5 Tan-matras (colour, taste, smell, sound and touch)
- 5 Elementary principles (earth, fire, air water and ether).

Total 21

Pasum purusam, पशुं पुरुषं, purusa as seer (पशुं सर्वदृष्टारं पश्यतीति पशुः, whosoever sees is pasu, one who sees the inner meaning, a ṛsi, a seer (पशुः पश्यते — *Nir. III.16*).

Also the bound purusa as the victim, (अबध्नन् विपद् — पुण्यमेव पशुत्वेन भाषितवन्तः — *Sayana*) The word pasu is derived from the verb पशुः to see (an independent root, according to Yaska, not from पशु); (see also SBr. VI. 2.1.4 — यद् पश्यतस्मादेते पशवस्तो ज्येष्ठमपश्यतस्माद्भवेते पशवः).

16. The gods worshipped sacrifice with sacred rites. Those were the first ordinances. Becoming great, they verily obtained heaven, where dwell the earlier gods who are to be propitiated.

Gods worshipped Agni by performing sacrifices (i.e. by kindling fire). There is a Brahmana passage: Agni was the victim. They immolated him, with him they made sacrifice. Those were the first ordinances. Having become great, they verily enjoyed heaven together, where dwell the earlier goods who are to be propitiated i.e. who lead straight to the goal. "They are a group of gods whose sphere is heaven" say the etymologists. The tradition is that that was the first epoch of gods. (अग्निं अग्निमयजन्त देवाः । अग्निः पशुपसीत् । तमालमन्त । तेनायजन्त — Ait. Br. 1.16.36, 38-40, Tait. Sam. VII. 7.26.1); कनि धर्मणि प्रथमान्यासत् । ते ह नाकं महिमानः संसेव्यन्त । यत्र पूर्वैस्ताम्याः सन्ति देवाः सायनाः । पुण्यानो देवगण इतिः नैरुक्ताः । पूर्व देवपुण्यमित्याख्यम् — Nir. XII. 41)

Hymn 91

The theme of the hymn is Agni, the fire, the energy, fire-divine and the adorable Lord — The Rsi of this hymn is Aruna, the son of Vitiḥavya (अरुणो वैतहव्यः), most likely a historical person. The indication to the dravya-yajna (ecclesiastical) is indicated by the verse 10 (which contains terms like Potṛ, Rtvīya, Nestṛ, Agnit (Agnidhra), Prasastṛ, Adhvāriya, Brahma and Gr̥hapati (The verse occurs in Book II also as II. 1.2.

1. *Damuna*, दमून्, the generous giver; the liberal; this is an epithet of Agni. We have in the Nirukta (IV.4) — *Damunas*, one who is inclined towards kindness, or one who is inclined to charity, or one who is inclined to self-control (दम = self-control). (दमून् दमना वा । दत्तमना वा । दत्तमना वा); or also the word *dama* is a synonym of home, and hence the word *damunas* may mean "one who is devoted to home. (अपि वा दम इति गृहनाम । तन्मना स्यात् — Nir. IV. 4; दम गृहनाम — Nigh. III. 4; see कुष्ठो दमून् अतिथिः दुष्टेणः — V. 4.5)

For *damuna*, see —

दमून्तः	— V. 42.12
दमून्सम्	— I. 141.11; III. 2.15; IV. 11.5; V. 8.1; X. 41.3
दमून्सि	— VIII. 50.10
दमून्तः	— I. 60.4; 68.5; 123.3; 140.10; III. 1.11; 17; 3.6; 5.4; 31.16; IV. 4.11; V. 1.8; 4.5; VI. 19.3; 71.4; VII. 9.2; X. 31.4; 46.6; 91.1

Idaspade, इडस्पदे = इडः पदे — at the foot or foot-mark or base of *Ida, Ida*, *इड्य*, is a synonym of earth also (Nigh. 1.1). In the ritual-literature, *idaspada* represents the *Uttara Veda*, an altar constructed the north side (इडः इड्यया पदे स्थान उत्तरवेद्याम् — *Sayana*). In verse 4, see इड्यया पदे ।

For इडः, इडस्पति and इडस्पदे, see: इडः III. 4.3; VII. 47.1; X. 17.9. इडस्पति — V. 42. 14; VI. 58.4.

इडस्पदे — I. 128.1; II. 10.1; VI. 1.2; X. 70.1; 91.1; 191.1,

2. The emphasis: गृहे-गृहे, वने-वने, जने-जने, विरोविशाम् — a charming construction.

3. Another charming construction: सुदसा दक्षैः, क्रतुना सुक्रतुः, कथ्येन कथिः, वसूनां वसुः

10. Repetition of II. 1.2.

12. *matayah, vacah, rcāh, girah, su-stutitayah*, मतायः, वाचः, श्रवाः, गिरः, सुः स्तुत्यः, laudatory words (मतायः); eulogistic words and voices etc. — almost synonyms for words, *Ṛks*, words of praises, for obtaining wealth.

13. *Jaya'iva patye usati suvasah*, जायाइवपत्ये उरसी सुवसाः — like a loving well-attired wife attracting her husband.

For *jaya'iva* (जायेव = जायाइव), see I. 66.3; 124.7; IV. 3.2; IX. 82.4; X. 10.7; 71.4; 91.13; of these, I. 124.7; IV. 3.2; X. 71.4; and 91.13 are जायेव पत्ये उरसी सुवसाः

Hymn 92

The *Visvedevah*, Nature's all bounties, are the *devata*; and the *Rsi Saryata*, the son of *Manu* (सर्षत्तो मानवः)

Hymn 93

The *devatah* are the *Visvedevah*, all-gods or Nature's all bounties. The *Rsi* is *Tanva*, the sun of *Prthu* (तान्वः पृथ्विः)

These names occur in verse 15.

1. *Dyava-prthivi mahi bhutam uryin*, द्यावाऽपृथिवी महि भूतं उर्वीम्, heaven and earth be great (महि) and spacious.

Yahvi nari na rodasi sadam nah, यष्टे नरि न रोदसी सदं नः, mighty rodasi be ever with us like wives (ladies). There are 24 synonyms of *dyava* — *prthivi* — Nigh. III. 30.

7. For *Rbhū Vaja*, and others, see earlier notes.

15. For *tanvāh*, see III. 31.2 and X. 93.15; for *parthyah* (पार्थः); there is no other reference in the Rgveda.

Hymn 94

For verse 1, 2, 7, 9 see Nir. IX. 9; VII. 7; III. 9; II. 9 respectively

The deity is *gravanah* (ग्रवानः), a word, which has various meanings. In the Soma ritual, the word stands for the stores, used for bruising the Soma plant, and so extracting the sap. The *ṛsi* is *Arbuda*, a conceptual term (perhaps meaning the serpent also, the son of *Kadru*. In the latter Sanskrit literature, there are certain parables relating to *Kadru* and *Vainateya*.

The word *Kadru* occurs only once in the Rgveda (VIII. 45.26); it is interpreted by Ludwig as the name of a priest, but it more probably means a Soma vessel. अभिवत् कद्रुवः रुतमिन्द्र सहस्रवाह्ये । अन्नदेदिष्ट पौत्स्यम् — VIII. 45.26)

For *Arbuda*, see अर्बुदम् — I. 51.6; II. 11.20; 14.4; VIII. 32.2 अर्बुदस्य — VIII. 3.19; 32.3; X. 67.12

1. Let them proclaim. Let us proclaim. Address the stones who speak in return, when ye, O unsplit mountains, quick and rich in Soma, together bear the sound; i.e. invocation for *Indra*.

Sloka, श्लोक, call; it is derived from the root) रु, to break open. (श्लोकः शृणोते — Nir. IX. 9).

Ghosom, घोषम्, sound the word is derived from the root, घृ, to sound (घोषो घुष्यते — Nir. IX.9)

Sominah, सोमिनः, you are rich in Soma, or you are in the abodes of one who is rich in Soma. (सोमिनं यूयं स्थेति वा । सोमिने गृहं स्थिति — Nir. IX. 9)

2. *Hotuscit purve havih adyam asata*, हेतुः वित् पूर्वे हविः अद्यम् आसत — Even before the sacrificer, they taste the delicious oblations. (This is a panegyric of stones. Or else they may be both anthropomorphic and unanthropomorphic or else the unanthropomorphic appearance of the gods, who are really anthropomorphic, i.e. their counterself in the form of action.

Abhe krandanti haritabhīrasabhih, अभिक्रन्दन्ति हरितेभिः शसिभिः They shout with their green mouths. This is a panegyric of stones. As to the view that they are praised as associated with anthropomorphic objects, (we reply) that it is just the same (in the case of inanimate objects). (यथैव एतत्पौरुषवैधिकैः इव्यसंयोगैरित्येतदपि तादृशमेव — Nir. VIII. 7).

7. Worship them, who have ten protectors, ten girdling circles, ten yoke-straps, ten binding thongs, ten reins, who are immortal, who bear ten car-pole, and when yoked are ten.

Avanayah, अवन्तय, fingers; so called because they promote actions (अवन्तयोऽङ्गुल्यो भवन्ति - अवन्ति कर्माणि — Nir. III. 9); also they are so called because go foremost, or they act foremost, or they move foremost or they mark or they bend or from decorating (अङ्गुल्यः कस्मात्? अग्रगमिन्यो भवन्तीति वा । अग्रगमिन्यो भवन्तीति वा । अग्रकर्त्रिण्यो भवन्तीति वा । अग्रसरिण्यो भवन्तीति वा । अङ्गुलना भवन्तीति वा । अङ्गुलना भवन्तीति वा । अपिबाम्यङ्गुलनादेव स्युः (Nir. III.8)

Kaksebhyah, कक्षेभ्यः, girdling circles, since they illumine actions (कक्षः प्रकाशयन्तीति कर्माणि — Nir. III.9)

Yokebhyah, योकेभ्यः yoke straps is explained by binding thong (योक्त्राणि — Nir. III.9).

Yojanbhyah, योजनेभ्यः, reins, since they penetrate actions (योजनानीति ध्यायन्तय — Nir. III.9)

Abhisubhyah, अभिशुभ्यः, carpoles, अभीरावोऽप्यश्ववृक्ते कर्माणि

Dhuh, धृ, poles; the word is derived from the root dhurv, धृव, meaning to hurt; the other meaning of the same root is to support (धृवृक्तेर्धवर्कर्मणः । इयमपैत-गधृवेव तस्मादेव — Nir. III.9).

9. **Hari**, हरी, two horses (हरी, अरवौ — *Sayana*); the two forces: centripetal and centrifugal.

Gavi, गवि, with *adhisavana* carm, skin for filtration; also in the midspace, (गवि अधिषवण चर्मणि — *Sayana*),

Amsum, अंशुम्, Soma (अंशुं सोमम्; the elixir component.)

Indrah, इन्द्रः, the sun.

Hymn 95

For verses 5, 7, 10 and 14, see Nir. III.21, X.47, XI.36; and VII.3 respectively.

Here we have in this hymn a dialogue between Pururavas and Urvasi, and therefore, conceptual (in no way historical) are also the persons named as Pururava and Urvasi (पुरुवर-उर्वशी) of the verses ascribed to them. The *devata*, or the theme, is the purport of the remarks of both of them.

Ṛsis: पुरूरवा ऐळः for verses 1, 3, 6, 8-10, 12, 14, 17 (दिवता-उर्वशी)

उर्वशीः for verses 2, 4, 5, 7, 11, 13, 15, 16, 18 (दिवता-पुरूरवा ऐळः)

Traditionally, Pururavas (पुरूरवस्) is regarded as a hero, and Urvasi (उर्वशी) an apsara or nymph. We have a mention of them in the Satapatha Brahmana also (XI.5.1.1); see also III.4.1.22; also Kathaka Samhita (VIII. 10); and Nir. X.46-47. Here in these texts several verses of the Rgvedic dialogue find a setting in a continuous story. In the later Sanskrit literature, Pururavas is regarded as a king (another reference to him in the Rg verse I. 31.4. His epithet Aila, ऐळः, (SBr. XI.5.1.1), descendent of Ida (इडा), a sacrificial goddess) shows that Pururavas has not been a historical figure; most likely, he is mythological. The hymn is variously described by Yaska in his Nirukta. For references in the Rgveda, see -

उर्वशी - V.41.19; X.95.10

उर्वशी - IV.2.18

उर्वशीम् - X.95.17

उर्वश्याः - VII.33.1

पुरूरवः - X.95.2; 5; 7; 11; 15.

पुरूरवसे - I.31.4

Sayana narrates a legend, which we shall give in abstract. Mitra and Varuna excited by the charms of Urvasi gave birth to Agastya, pronouncing at the same time an imprecation upon the nymph and condemning her to descend to earth and cohabit with a mortal. Ila or Ida, a Raja, having gone out hunting with the sons of Manu came to a place, where Uma, the daughter of the mountain, with her attendant nymphs, was worshipping Siva. In punishment for his intrusion, he was changed into a woman. Having prayed to Siva to be restored to manhood, he was referred to Devi, who allowed him to be alternately male and female, six months at a time. In the latter condition, Budha, the son of Soma became enamoured of her, and had a son by her who was called Pururavas and was Raja of Pratisthana (प्रतिष्ठान).

Pururavas became enamoured of Urvasi, who became his mistress on condition that if he should be ever naked in her sight except in bad, she should return to heaven; he was also to take charge of two pat rams belonging to her. They lived together four years, when one night, hearing the bleating of the rams, as they were being carried off by the gods, Pururavas sprang from the bed in pursuit, when a flash of lightning exhillited him to Urvasi naked. She consequently left him. Pururavas went in quest of her, and wandered about like one distracted, until he at length discovered her sporting

with her fellow-nymphs. He implored her to return, but she refused, calling him by various opprobrious names, as horse, brute, and the like (Sayana merely says vajra). This is the occasion of the dialogue of the present sukta, in which, however, Urvasi does not express herself in such unlady like language, nor are other particulars of the legend adverted to, beyond an illusion to the past cohabitation of the Raja and the nymph, and the unwillingness of the former to let her mistress depart. The Pauranika story is a very corrupt version conceived on the basis of a most natural dialogue in the present hymn. Sayana, in his commentary, quotes the Vajasaneyaka, or White Yajuh. But, in fact, we have not a trace of this dialogue in the Sukla Yajurveda Sāmhita. (Wilson).

5. *Trih sma mahnah snathayo vaitasena*, त्रिः स्म माहः श्रवयो वैतसेन, thrice during the day hast thou embraced me (thrice a day, you used to have an intercourse with me).

Vaitasena, वैतसेन, with penis; *vaitasah* and *sepah* (शेष) are synonyms of penis. *Sepah*, शेष, is derived from root शप्, to touch; and *Vaitasah*, वैतस, it is faded (शेषः शपतेः स्मृशालिकर्मणः । वैतसो विततते भवति - Nir. III.21; for *Sepam*, शेष, see *पस्यापुशानः प्रहयम शेषम्* - X. 85.37).

7. On his being born, the goers (gnah), sat together and the rivers flowing by themselves strengthened him, when, O Pururavas, the gods strengthened thee for the great battle, for slaying the barbarian.

Gnah, ग्नाः, goers, i.e. waters, so called from going, or else the divine women, sat together (ग्नाः गमनाद् आपः । देव पत्नयो या) .

Svagurtah, स्वगूर्ता, flowing by themselves (स्वगूर्ता स्वयं गमित्य - Nir. X.47)

10. *Urvasi*, उर्वशी, a name of naiad, or nymph, so called because she pervades wide regions (उरु+अश्, to pervade), or she pervades by means of thighs (ऊरु+अश्); or her desire is great (उरु+अश्, to desire). (उर्वरयन्ते । उर्वम्यरन्ते । उरुवा वशीऽस्याः - Nir. V.13).

Apsarah, अप्सराः, a naiad, a nymph, is one who moves on water. Or else, the word अप्सस्, *apsas*, is a synonym of beauty; it is derived from the negative of root षा, to devour; it is not to be devoured, but to be gazed at, or to be made pervasive (अप्सर अप्सारिणी । अषि याप्स इति रूपनाम । अप्साते । अप्सातेने भवति । आदर्शनीयम् । व्यापनेये वा - Nir. V.13)

Apsara is one who possesses a beautiful person (तदा भवति रूपवती); the beauty is either acquired by her or given to her (तदनयातमिति या । तदस्ये दत्तमिति या । On seeing her, the seminal fluid of Mitra and Varuna fell down (तस्य दर्शनान्मिश्रावकण्डो देतरचस्कन्द - Nir. V.13; Yaska refers to the verse: उतसि मैत्रावरुणो बसिष्ठो वरुणो ब्रह्मन्मनसोऽग्निं जातः । इमं स्मन्ने ब्रह्मणा दैव्येन विरबोदेवाः पुष्करे स्वाद दत्त - VII.33.11 *Vaistha* was born from the mind of *Urvasi*).

Urvasi, in fact, is lightning (विद्युत्) – उर्वशीविद्युत् (Durgacarya on the Nirukta: नित्यपक्षे तु उर्वशी विद्युत् –Skanda-svami; उर्वश्यामनुते, बहुव्याप्तोति आकाशे बहुव्याप्तोति विद्युत्, since she is pervasive, and hence lightning; उर्वश्यां विस्तृताभ्यां वाताभ्यां शुक्लदर्श्यामनुते व्याप्तोति हि विद्युत्, and thus Urvasi is a synonym of lightning. She flows through dry and wet both, she moves across clouds, across and through and through waters and hence, she is also known as apsara (अप्सर अप्सारिणी । अप्सुसरिणी । आपो अन्तरिक्षं नाम – Nigh. I.3; अन्तरिक्षे सारिणी; apah, आपः is a synonym of atmosphere or midspace; lightning flashes through the midspace and hence she is apsara.

Apsah is synonym of beauty (अप्सः रूपम् – Nigh. III.7); lightning is charming and beautiful.

The hymn deals with rains, clouds, and lightning.

14. Sudevah adya prapatet anavrt etc. सुदेवो अद्य प्रपतेदनावृत्, the benevolent god may fly forth today and never return (quoted by Yaska, Nir. VII.3)

In conclusion, we may say, that Pururavas in this hymn may be: cloud, air, an enlightened person; and consequently urvasi would be lightning (विद्युत्), speech (वाक्) or a handsome lady (रूपवती).

Hymn 96

Indra's two horses, ह्ये, are the deities (हरी त्वतिः) and R̥si is Baru of the race of Angiras; or Indra's son Sarvahari (बहः सर्वहरिवैन्द्रः).

The two horses represent the centrifugal and centripetal forces; tending away from a centre (to flee from) is centrifugal; and tending towards a centre is centripetal; They may be called efferent and afferent respectively (efferent, i.e. conveying outward or away; and afferent, i.e. bringing inward as nerves).

In this hymn, we have the usual details which relate to Indra: his two bay horses (1), Indra going to sacrifice, the Soma juice, golden-tinted (2), Indra showering rain like beautiful butter (1); his thunderbolt, or his punitive justice (3); bolt made of iron (3); Indra as the sun placed in the sky, like the banner (4); by His thunderbolt, with yellow jaws, he destroys all foes (Ahi, अहि, 4). Indra has yellow locks (हरिकेश), the moisture – absorbing rays (5).

The following terms are expressive in verse 5; हरिकेश, हरिवात, अहर्यया, हर्म्यया, हर्म्यसः.

हरिकेश - हरितरेणुयव् अश्व, with yellow locks.

हरिवात - हरितवर्णः with golden hue.

अहर्षमा - अकामयसा, स्तोत्रे हविर्षा; desire the oblation, हर्षितम्-कान्तम्; delightful (for
रथ, the food).

हर्षसि कामयसे, thou desirest.

Similarly, हरिवन्त, harivantam, in verse 7 means the sacrifice in which the Soma is presented. In verse 8 we have हरिरमराङ्ग, yellow-bearded and हरिष, the drinker of yellow (Soma) (हरितवर्ण सोमया - Sayana). In verse 9, we have हरिणे, any word for हवे, the two bay-horses; or for the हरित वर्णे कनीनिके; and हरिणीशिप्रे, yellow jaws.

Finally, in verse 13, Indra is Lord of horses, drinks libations; the sacrifice is for Him alone; He exhilarates with sweet Soma; He is the showerer of rain.

Hymn 97

For verses 1, 3 and 11, see Nir. IX.28; VI.3 and III. 15 respectively.

Medicinal plants and herbs are the deities and the conceptual Rsi is Bhisaj, भिषज् (the physician), the son of Atharvan (भिसगाधर्वज). This hymn is repeated in the Yajuh text, XII. 75-96, 101, with verses 20 and 21 transposed in the yajuh as 95 and 94. The Yajuh Samhita has four verses extra on the same theme, 97 to 100.

1. I think, there are indeed one hundred and seven abodes of the lawny ones, the herbs, that were produced three ages before the gods, in days of yore.

There are three kinds of abodes, i.e. places, names, and species. Here species are meant. Or else, there are seven hundred vital parts of man, the herbs are applied on them (धामानि व्रजानि भवन्ति । स्थानानि । नामानि । जन्मानि । जन्मान्यत्राभिप्रेतानि । सस्तशतं पुरुषस्य मर्मणां तेष्वेना दध्यतीति वा - Nir IX.28)

3. Virudhah, वीरुध, herbs; they are so called from growing (विरुह) (वीरुध ओषधयो भवन्ति । विरोहणात् : Yaska quotes for this word: वीरुधः पारयिष्यवः - Herbs are our means of salvation (Nir. VI.3).

9. Iskrtih, इष्कृति, is the mother of plants, and hence you are

Niskrti; निष्कृति Both the words have same connotation; the unmaker or remedies of diseases, (nis, निष्, becomes is, इष्, by dropping the particle, न - निष्कृतेति व्याधिं नाशयतीति निष्कृतिः नि शब्दो बहुलम् III.1.17; इति प्रतिशब्दस्य सूत्रेणोपसर्गिकदेशः नकार लोपः and thus निष्कृति becomes इष्कृति - Mahidhara on yv. XI.83).

11. *Atma yaksmasya nasyati pura jivagr̥bho yatha*, आत्मा यक्षस्य नश्यति पुरा जीवग्रभो यथा; the soul of consumption perishes before-hand as that of a captive bird. (Nir. III.15)

Atma, आत्मा, the soul; the word is derived from the root अत् (at), to go, or आप् (ap), to obtain, i.e., it may be called "obtained", in the sense that it is omnipresent. (आत्मा-ततेर्वा। आप्तेर्वा। अपि वाप इव स्मात्। यावत् व्याप्तिपूर्व इति - Nir. III.15)

Jivagr̥bhah, जीवग्रभः like a captive soul, or like a captive bird. (जीवन्तं शकुन्यादीनां ग्रहकाद् व्याघाद् यथा जीवन्तश्चरति, तद्वत् - *Sayana*)

A vivid description in favour of plants, to be used for medicinal practices: hundreds are the applications of these herbs, a thousandfold is their growth; they fulfil hundreds of functions (2). They bear flowers and fruits (पुष्पवतीः प्रसूवते). The physicians are given fee in kind: horse, cow and garments (4).

The plants mentioned by name are *asvattha* and *palasa* (अश्वत्थ, पलाशः); *asvavati* (अशवावती), *somavati* (सोमवती), *urjayanti* (ऊर्जयन्ती) and *udojasa* (उदोजसः).

13. *Kikidivina*, किकिदीविना, name of a bird; making the cry ki-ki; perhaps an epithet of the bird casa, चाप (Mahidhara).

Nihakaya, निहकया, iguana (नीधिकया - *Sayana*)

Casena, चारेण, name of a bird; or bird in general. Mahidhara thinks that in this verse, there is an allusion to the several diseases arising from vitiated bile, phlegm and wind. But this is not correct.

These three words किकिदिन, निहकया and चारेण do not occur anywhere else in the Rgveda.

22. All the medicinal plants enter into a dialogue (सम्पदन्त संवादं कृतवत्यः) with Soma Raja; "To whomsoever sick person the Brahmana physician administers us, we cure him; we save him from death" (कथं संवादस्तथाह। ब्राह्मणो यस्मै रुग्णाय करोति, अस्मिन् मृलादिना विचिन्तां करोति। हे रुग्णस्वामिन् सोम, ते रुग्णे नरं धमे परायामसि परायामः - *Mahidhara*).

23. Among all the herbal plants, you, Soma, are the best. To you all trees bow down.

Hymn 98

For verse 5 and 7, see Nir.II.11; II.12 respectively.

Br̥haspati and other devas or gods are the deities, and Devapi, the son of R̥tisena, ऋषियेन is the R̥si (देवापिर्ऋषियेन).

In the Nirukta (II.10-11), we have a legend as regards the origin of the particular hymn, which has also been quoted by Sayana.

1. The names of such devas have been quoted in the verse: Bṛhaspati, Mitra, Varuna, Pusan, Adityas, Vasus, Maruts, and Parjanya; they have been invoked to send rains for Santanu (शन्तनु). For the devas, see our earlier notes, and also the Nirukta.

बृहस्पतिः – Nir. X.12; Rv. X.68.8 (protector or supporter of great).

मित्रः – Nir. X.21-22; Rv. III.59.1 (he preserves us from destruction or because he runs measuring things together).

वरुण – Nir. X.3-4; also Nir. X.5; Rv. V.85.3 (He covers) derived from Vṛ, वृ, to cover.

पूषन् – Nir. XII. 16; Rv. VI. 58.1; one of the names of the sun, when he goes on account of the increase of rays.
Nir. II.13; Rv. II.27.1;41.6 (यद्रश्मि षेवं पूषति तत्पूषा षवति; He takes the fluids, during eclipse, he takes light of the luminaries, he blazes with lustre; he is the son of Aditi).

मरुतः – Nir. XI.14; Rv. I.88.1
(they are of measured sound; measured brilliancy, or they run very much).

पर्जन्यः – Nir. X.10; Rv. V.83.2
(clouds, one who gives satisfaction; favourable to men; the best conquerer; best progenitor; bestower of juices).

Santanave, शन्तनवे, for Santanu; for getting water (शन्तनुः शन्तनोऽस्तिवति यः, शन्तनोऽस्तिवति यः – Nir. II.12.; santanu means peace to thee, O body; or peace to him in his body. The word occurs only at three places (शम्भुजन्तवे –X.98.1; 3;7) – only in the hymn, and nowhere else in the Rgveda.

5. The seer Devapi, son of R̥tisena, acting as the performing priest, knows how to obtain the goodwill of gods. He caused the divine waters to flow from the upper to lower ocean by means of rain.

Ar̥tisenaḥ (अरिषेणः) means the son of R̥tisena अरिषेणः; or of Isitasena (इषितसेन) i.e. one whose army is mobilized. Army (सेना) is so called because it has a commander, or a uniform mode of marching (अरिषेणः अरिषेणस्य पुनः । इषितसेनस्येति वा । सेना सेनकः सम्पन्नगतिर्वा – Nir. II.11).

7. When Devapi, domestic chaplain to Santanu, and selected to be the performing priest, imploring kindled fire, the generous Bṛhaspati granted

him speech, which was heard by the gods, and which was the winner of rain (See Nir. II.12).

Purohitaḥ, पूरोहितः, chaplain, so called because they place him in front (पूरोहितः पुं स्वं दधति) – Nir. II.12.

Hotraya vṛtaḥ, होत्रायवृत्तः, selected to be the performing priest, he imploring kindled fire (होत्राय वृत्तः कृत्वा यममन्त्रेऽन्वप्यावृत्तम् – Nir. II.12).

10. **Navath nava sahasra adhiratha**, नवतीः नव सहस्रः अश्विपदाः ninety-nine thousand chariot loads (for एकेन सप्त one less hundred, the Vedic usage is नवतिर्नव). Or it may mean ninety-nine chariot loads and thousands of cattle, (नवतीः नव च तस्य एतानि अश्विपदानि सहस्रा सहस्राणि च रथाधिकानि च यथा सहस्राणि च – Sayana).

12. **Durgaha badhasva**, दुर्गाहा बाधस्व, demolish the strongholds or fortresses (दुर्गाहा दुर्गहाणि दुःखेन गृहीतव्यानि राजपुत्राणि – Sayana; durga is one that could be captured only with difficulty).

Hymn 99

For verse 12, see Nir. V.3.

The deity is Indra, and Rsi is Vamra, the son of Vikhanasa (वाम्रो वैखानसः).

2. **Saptathasya bhratuh**, सप्तथस्य भ्रातुः, of the seventh brother (or the seventh warden). This represents the seventh Aditya (or the sun) in the series. Bhratṛ (भ्रातृ) means brother, or the warden who takes good care of his ward. It also means the one who shares in the distribution of property (भ्रातुः धार्मिकस्यस्य – Sayana. Bhṛata, भ्राता; a brother; the word is derived from the root bhr̥ √भृ meaning to take; he takes a share of patrimony or he is to be brought up (प्रत्यः पश्येति कर्मणः । इति धाम् पदं पश्येति वा – Nir. IV.26). The twelve Adityas, in series pertaining to twelve months, are Dhatṛ (Caitra); Aryaman (Vaisakha); Mitra (Jyestha), Pusan (Asadha); Parjanya (Karttika); Amsa (Margasirsa), Bhaga (Pausa); Tvastṛ (Magha), Visnu (Phalguna). (see our previous notes on p.429, Vol. II). The seventh Sun in the series is Pusan.

3. **Sisnadevan**, शिस्नदेवन्, the phallus worshippers; or in general; who lead a life of luxury in sex affairs; licentious, not a brahmacari. They are to be discouraged; their group is to be demolished. Wilson says "The expression ghnān sisnadevan is very remarkable, both as denoting the contemporary worship of the Linga and its opposition to Brahmanism. According to Sayana the word ghnāndevan means incontinent, licentious. (शिस्नदेवन् मलप्रवर्तन् सख्येषु यक्षुः-सख्येषु वर्तमानन् पन् विभन् – Sayana).

We have in the Nirukta (IV. 19); let the phallus-worshippers, i.e. the unchaste (sisna is derived from root √ सन्ध, snath, to pierce) not approach our sanctuary: न शिस्नदेव मलप्रवर्तः । शिस्नं सन्धेः; also – Rv. VII.21.5 "न शिस्नदेव मन्नि गुर्वी नः"

Satadurasya, शतदुरस्य, of the hundred gates or doors of or from the city of enemy with hundred gates. (शतदुरस्य शतद्वारस्य, शत्रुपुरस्य – *Sayana*).

5. **Vamrasya manye mithuna**, वमस्य मन्ये मिथुना, I think of the two parents of Vamra.

Vamra is one that vomits out the knowledge or learning. The knowledge of truth when given out in a polluted form, then it is called as having been vomitted out.

For vamra, see

वमः – I.51.9; VIII. 102.21

वमकः – X.99.12

वमम् – I.112.15

वमस्य – X.99.5

वम्रीभिः – IV.19.9

Vamribhīh and **Upajihvikah**, वम्रीभिः, उपजिह्विकाः, are synonymous of emmets. **Vamrayah** (emmetts) are so called for vomitting. **Simika** (सीमिका) is also an emmet, so called from crawling and **upajihvika** is an emmet meaning as smellers. (वम्रीभि रूपजिह्विका अति सीमिकानाम् । वम्रयोवपमन्त् सीमिका स्मनात् । उपजिह्विका उपजिह्व्यः — Nir. III.20; refer to “वम्रीभिः पुत्रपुत्रो अदमम्”) IV. 19.9; and “यदनुपजिह्विका यद्वमो अतिसर्पति” — VIII. 102.21)

12. Quoted by the Nirukta: वमकः पद्मि रूपसर्प दिन्द्रम्, **Vamraka** has approached Asura, i.e., Indra with a Soma draught (Nir. V.3), i.e. with drinks or with beautiful hymns (or with rousing panegyrics – **Vamrakah**, वमकः, one who speaks in praises; the praiser; one who praises through beautiful hymns.

Padbhīh, पद्भ्यः पदेः, by legs

Hymn 100

Nature's all bounties, all-gods or Visvedevah are the theme; Rsi is **Duvasyu**, son of **Vandana** (दुवस्युर्वदिनः).

Devatas referred to are Indra, Savitṛ and Aditi (1); Vayu and Aditi (2); Savitṛ and Aditi (3); Indra and Aditi (4); Indra, Bṛhaspati, Manu and Aditi (5); Indra, Agni and Aditi (6); Aditi (7); Savitṛ and Aditi (8), (9); Aditi (10); Indra and Aditi (11) and Indra (12). Evidently, most of the hymn is devoted to Aditi, the Mother Infinity or the Eternity.

The burden of the verses is "आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे" i.e. we long for or we invoke the universal Aditi.

Sarvatatim, सर्वतातिम्, the universal. (सर्वतातिम् । स्वार्थिकस्तातिम् । सर्वा सर्वार्थिकाम् । यद्वा । सर्वे तापतेऽस्यामिति सर्वतातिः । छन्दसो दीर्घः । – *Sayana*).

Aditim, अदितिम्, indivisible, Mother of Gods; the Mother Infinity; Mother Eternity, the indivisible unity (अदितिम् । अखण्डनीयां देवमातरम् – *Sayana*).

(See Nir. IV.22: अदितिर्दीना देवमाता – Aditi – unimpaired, mother of gods – see I.89.10–अदितिर्दीर्घादितिरनृषम्.)

Aditi is the first among the atmospheric goddesses – तामामदितिः प्रथम गामिनी भवति । मध्यस्थाना स्त्रियः – Nir. XI.23; See X. 64.5 – दक्षस्य वह्निते जन्मनि०, at the birth and ordinance of Dakṣa, thou attendest, O Aditi etc. The akhanda agni, the imperishable fire divine is also aditi – अग्निरपि अदितिरुच्यते – Nir. XI.23; see I.94.15 – यस्मै त्वं स द्रविणो ददाशोऽनागात्स्वमदिते०)

7. **Nah devah anṛtasya varpasah makih**, नः देवाः अनुतस्य वर्षसः माकिः – Let not, O gods, the possession of an unreal (form pertaining to untruth) form be our (lot); may we never come back to man's body; i.e., having forsaken untruth, we should attain mokṣa or liberation, and be free from the bondage of births and deaths (किंच हे देवाः नः अस्माकं अमृतस्य वर्षसः रूपस्य प्राप्तिः माकिः मा भूत । इतः परं मानुषं रूपं मा मूर्धित्यर्थः – *Sayana*).

12. **Duvasyu**, दुवस्यु, the domestic attendant (according to *Sayana*, the name of a Ṛṣi, who was anxious to serve (दुवस्युः परिचरणमिच्छन् एतन्नामर्षिः – *Sayana*).

For **duvasyu**, दुवस्यु, see Nir. X.20 – दुवस्यतिरुजोति कर्मा; duvasyati means to worship; to serve, to attend; see – यमं यजानं हविष दुवस्य – X.14.1; दुवस्य परिचर – *Sayana*).

Hymn 101

For verses 3, 7 and 10, see Nir. V.28; V.26; and IV.19 respectively.

The hymn is devoted to the praise of Ṛtvij, the priests serving at the seasonal ceremonies. The Ṛṣi is Budha, the son of Soma (बुधः सोम्यः). Nature's bounties or all-Gods (विरवेदेवाः) have also been invoked in the hymn: such as Agni, Dadhikra, Usas, Indra (1). Indra is regarded as the son of Nistigri, which is another name of Aditi.

3. For this verse, see also Yajurveda, XII.68

Nediya it sṛnyah pakvameyat, नेदीय इत् सृण्यः पक्वमेयात्, from the vicinity of the hook, let him come to ripe grain.

Sṛni, सृणि, means a hook, so called from urging (√sṛ Ankusah अंकुशः (hook) is derived from the root anc (to bend); it is bent (सृणिरद्वकुशो भवति सणात् । अद्वकुशोऽञ्चते । आकुञ्चतो भवतीति वा – Nir. V.28).

7. Refresh the horses, win fortune, here make a chariot, that brings prosperity. Pour down in the cavity, the drinks for men, having wooden troughs, furnished with a stone wheel and pails and armour.

Drona-Ahava, द्रोण-आहाव – trough; it is so called from being invoked – आहाव आह्वानात्

Avaha, आवह, conveyance; it is so called from driving (आ + वह, आवह आवहनात् – Nir. V.26)

Dronam, द्रोणम्, wooden troughs – द्रोणे हुये मये भवति; drona is so called since it is made of wood – Nir. V.26)

10. **A tu sinca harim im droh upastha vasibhih taksata asman'mayibhih** – आ तू सिञ्च हरिम् ईम द्रोः उपस्थे वाशीभिः तक्षत् अश्मन्मयीभिः – Pour down the golden juice in the lap of the wood, prepare it with chisels made of stone.

Here in the lap of wood (द्रोः उपस्थे) means “in the lap of a wooden cup”.

Harim, हरिम्, Soma or the golden juice, i.e. Soma, so called from its golden colour.

The other meaning of “harih” (हरिः) is monkey, while derived from the same root.

Vasibhih, वाशीभिः, chisels, made of stone (stone-made chisels); or with songs of praise. (हरिः सोमो हरित वर्णः । अयमपीतये हरितस्मादेव । वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः । वाशीभिरश्मन्मयीभिरिति वा – Nir. IV.19; also द्रोः हुम विकारस्य पात्रस्य; हरिं हरितवर्णं सोमम् । अश्मन्मयीभिः अयः शिलासा-रपूताभिः । वाशीभिः तक्षत पात्राणि सोमपूणीनि – Sayana.

Dasa kaksyabhih, दशकक्ष्याभिः, by types ten in number, or ten classes, or attached as flags of ten sorts – Sayana.

Hymn 102

For verses 5 and 9, see Nir. IX. 23 and IX. 24 respectively.

The devata is Drughana (द्रुघ्न) or Indra and the Rsi is Mudgala (मुद्गल) of the family of Bharmyasva (भृर्म्यस्व) .

The word Mudgalani (मुद्गलानी) occurs in verse 2, mudgalah in verse 5, mudgalanim in verse 6. These words do not occur anywhere else in the Rgveda. The word drughana occurs in verse 9.

We shall quote from Macdonell and Keith (*Vedic Index*) : Mudgala and Mudgalani, "Mudgala's wife, both figure in a hopelessly obscure hymn of the Rgveda, variously interpreted by Pischel (*Vedische Studien* I. 124) and Geldner (*vedische Studien*, I. 138; II 1-22) and von Bradke (*Zeit der Deut. Morgenandischem Gessel*, 46, 445 etc) as telling a real chariot race in which, despite difficulties, Mudgala won by his wife's aid. Indian tradition is as variant as the interpretations of modern authorities. Sadgurusisya explains that Mudgala's oxen were stolen, that he pursued the thieves with the one old ox he had left, and that hurling his hammer (dru-ghana, द्रुघ्न), he caught the marauders. Yaska on the other hand, says that Mudgala won a race with a drughana and an ox instead of with two oxen. It is pretty clear that as Roth (*Nirukta*, Ertauter - ungen, 129) observed, the tradition is merely a guess, and a bad one, at the meaning of an obscure hymn, and this view is accepted by Oldenberg (*Z. Deut. Morgen, Gesel*, 39, 78). Bloomfield has interpreted the legend as one of heavenly, not of human events. Mudgala, probably a variant form of Mudgara (मुद्गर), which in the later language means a hammer or a similar weapon, may be meant as a personification of the thunderbolt of Indra, rather than a real man. Later, Mudgala is a mythical sage (Av. IV. 29.6; Asvalayana Srauta Sutra XII.12; Bṛhaddevata, VI.46; VIII.12.90).

5. Thundering they approached him. In the midst of the strife, they made the bull shed water. Through him, Mudgala won a hundred thousand well-nourished kine in battle.

Subharyam, सुभर्यम्, well-nourished. The verb bhary means to eat (कश्चिदिष्टि कर्मा or मुक्तिं लीकर्मा - *Sayana*) (तस्य सुभर्यं सप्तशे गवां मुद्गलः प्रप्ते विजय - Nir. IX.23).

Pradhane, प्रप्ते, in battle (a synonym of battle, Nigh. महक्ने + प्रप्ते + संज्ञाय नाम - Nigh. II.17)

9. Drughanah - द्रुघ्नः, wooden mace, i.e. mace made of wood. With reference to it, there is a legend. A seer Mudgala, a descendent of Bharmyasva, having yoked his bull, and a wooden mace, and having fought in battle, won the contest:

"Look at this yoke of the bull and the wooden mace, lying in the middle of battle, with which Mudgala won a hundred thousand kine in battles. (Nir. IX.24)

Pr̥tanajyesu, प्रतनज्येषु, in the battle (प्रतनज्यमिति सौम्यमन्त्रम् । प्रतनज्यमन्त्राद् - so called from dispersing or conquering hostile armies.

Mudgalah, मुद्गलः, means one who possesses beans (मुद्गा) or who swallows beans, or passion, or pride or joy (मुद्गलो मुद्गलान् । मुद्गिलो वा । मदनं गिलतीति वा । मद्गिलो वा । मुद्गिलो वा - Nir. IX.24)

Bharmysvah, भर्म्यस्वः, a son of Bhṛmyasva (भर्म्यस्वः). Bhṛmyasva means one whose horses are always wandering, or he is so called from horse-breeding (भर्म्यस्वो भ्रमयेत्स्वस्वाः । भ्रमयस्वणाद् - Nir. IX.24)

Hymn 103

For verses 1 and 12, see Nir. I. 15 and IX, 33 respectively.

See Yv. XVII. 33-44 and 46. The whole Sukta is quoted.

1. **Satam sena ajayat sakamIndrah**, सतं सेन अजयत् सक्मिन्द्रः, Indra vanquished hundred armies together (Nir. I.15). This is quoted by Yaska in support of Kautsa who says that it is useless, for the Vedic stanzas have no meaning or their meaning is contradictory : at one place, we have "O Indra, thou art born without a foe (अस्तु रिन्द्र जहिने - Rv. X.133.2), and here (X. 103.1) Indra is said to have one hundred armies of the enemy together).

5. **Govit**, गोवि, the possessor of water; knowing or accepting the song of praise (गोविर् उदकस्य स्तुतेर्वा लब्ध्वा, वेदित्वा वा । - *Sayana*)

6. **Gotrabhidam**, गोत्रभिदम्, breaker of clouds (गोत्रः मेघः from गृह्णाति प्रापन्न इति गोत्रा मेघाः); breaker of mountains from गोर् भूमेः । तां प्रापन्न इति गोत्राः पर्वताः । तेषां वेत्तात् - *Sayana*)

12. Infatuating the heart of these (our enemies), seize their limbs, O Apva, approach (them), burn their hearts. Let our enemies abide in blinding darkness.

Clttam, heart or rather intellect (चित्तिनि प्रजानति); burn their hearts with flames (Nir. IX.33)

Apva, अप्वा, disease, fear (अप्यं वेदनं वा विद्वेष्टेऽप्येवौ । व्याधिर्वा । भये वा - Nir. VI.12) - Apva, something transfixed with which a man is separated (firm life or happiness), i.e. disease or fear.

Hymn 104

4. **Prajavat vayah**, enjoying food together with offspring (वया अन्ने प्रजावत् प्रजोपेतम् - *Sayana*)

9. **Ṛṣvayuh**, विश्वायुः, all vivifying. *Sayana* changes विश्वायुः to विश्वायि, i.e., सर्वायि with all those waters.

11. This is the burthen of several suktas, usually of which *Visvamisra* is the *Ṛṣi*. In this respect, no other verse appears to be so popular as this one.

शुनं ह्रवेम मयवानमिन्द्रं - III.30.22; 31.22; 32.17; 34.11; 35.11; 36.11; 38.10; 39.9; 43.8; 48.5; 49.5; 50.5; X.89.18; 104.11 (Most of the occurrences are in Book III, and two in Book X).

Hymn 105

For verse 1, see Nir. V.12

1. **Ava smasa rudhadvah**, अव रमसा रुधद्वा - the ridge has held the water back. *Smasa*, रमसा, i.e. something which runs quickly, or runs in the body, (रमसा = कुल्या, or embankment).

Although the worship of *Indra* may be impeded by delay, as water in checked by an embankment, yet it will take effect at last, and the water or the rain will spread abroad (*Benfey; Wilson*).

Hymn 106

For verse 6, see Nir. XIII.5

5. **mitra iva**, मित्रेव = मित्राश्च, like two mitras, i.e. like *Mitra* and *Varuna* (मित्रं मित्राविव । मित्राभ्याम् वरुणोऽप्युपलक्ष्यते सहावस्थानात् । मित्रावरुणाविव - *Sayana*)

6. *Wilson's* comments are:

The epithets of which the verse consists, as well as the objects of comparison, are most unusual terms, and some of them have evidently perplexed the scholiast, *Sṛṇya*, सृण्या, is derived from *sreni*, a goad (सृणिरङ्कुरा = अङ्कुरादीं यतगजविव), the animals requiring a goad, i.e. elephants *Yaska* (XII.15) agrees with one of *Sayana's* explanations of *Naitosa*, नैतोसा, i.e. sons of *Nitosa*, नितोसा. *Sayana* gives two contradictory interpretations of *parpharika*, पर्फरीका, "cherishing (friends)" and "destroying (foes)"

Jarbhari, जर्भरी, (जर्भरी गार्भरि-सम कुर्वन्ती । जर्भं जर्भि गार्भरिनामे - bending their fore-quarters.

Turpharitu, तुर्फरीतु - तर्फितारी शत्रूणां हन्तारौ, they who smite the foes.

(तुफ तुम्फ हिसायाम् । तुर्फरी शत्रूणां हन्तारौ, तुफति हिसार्य) .

Parphariku, पर्फरीका, the one who smites foes, पर्फरीका पर्फरीकौ शत्रूणां विदारयतारौ or स्तोतृजनानां धनादि दानेन पूरयितारौ from पू, फलन-पूरणयो, i.e. one who gratifies the praisers or devotees with wealth etc.

Also फर्षति पूरणाधदि वा ।

For this obscure verse, we quote Yaska (Nir. XIII.5): सृण्येवेति द्विविधा सृणिर्मयति । भर्ता च हन्ता च । तर्धारिवन्तौ चापि भर्तारौ । जर्भरी भर्तारिवित्यर्थः । तुर्फरीतु हन्तारौ नैतोरोव तुर्फरी पर्फरीका (Turphari and Parphari, the two sons of Nitosa, नितोरा). नितोरास्यापत्यं नैतोरात् । नैतोरोव तुर्फरी क्षिप्रहन्तारौ । उदन्यजेव जेमना मदेह । उदन्यजेवेत्युदकजे इव । स्नें सामुदे चान्द्रमसे वा । जेमने जयमने । जेमना मदेह । ता मे जगद्यजरां मययुः एतज्जगद्यजुषं शरीरं शरदमजोर्गम् ।

There are two sorts of goads, the friendly one and the smiting one, (protecting the friends and killing the foes). The two Asvins are also the protectors. Jarbhari is the cherisher one and Turphari the destroyer. Like the sons of Nitosa, they are killers and destroyers of foes.

Udanyajaiva, उदन्यजैव - like the two water born jewels.

Jemana, जेमना, victorious; with mind reposing in victory.

Maderu, मदेह, joy-giving (मदेह हर्षप्रदी, आनन्दकरी).

Tu me jarayu ajaram jarayuh - ता मे जगद्यजरां मययु - render my decaying mortal body free from decay.

Hymn 107

For verse 10, See Nir. VII.3.

The subject or deity of this hymn is daksina, दक्षिणा, which normally means a present, in cash or kind, paid by an institutor or a yajamana (यजमान) of a religious ceremony to the priests invited by him for the performance of the ceremony. The word daksina and other terms associated with it are of common occurrence in the R̥gveda and the other Vedic texts. We have the following reference in the R̥k Samhita:

दक्षिणा - I. 18.5; 125.5; 168.7; II. 11.21; 15.10; 16.9; 17.9; 18.8; 9; 19.9;

20.9; V. 1.3; VI. 27.8; 64.1; VII. 27.4; VIII. 24.21; 29; IX. 71.1; X. 61.8; 62.9; 11; 103.8; 107, 3; 7; 8 (mostly in Book II and X)

दक्षिण - (with anudatta on first two syllables) - II. 27.11; X. 17.9

दक्षिणाऽआवृतः - I. 144.1

दक्षिणाः - III. 36.5

दक्षिणाभिः - III. 62.3; VIII. 39.5

दक्षिणाम् - VI. 37.4; X. 107.4; 5; 7

दक्षिणायाः - I. 123.1; 164.9; III. 58.1; X. 107.1; 11

दक्षिणाऽवत् - III. 53.6

दक्षिणाऽवतम् - I. 125.6

दक्षिणाऽवति - VIII. 97.2

दक्षिणावते - IX. 98.10; X. 18.10

दक्षिणावत्प्रभिः - X. 69.8

दक्षिणाऽवन्तः - I. 125.6; X. 107.2

दक्षिणाऽवाद् - III. 6.1;

दक्षिणाऽवान् - X. 107.5

Dayananda's derivation of the word *daksina* (दक्षिण) is दक्षने वर्पन्ते यया सः (प्रतिष्ठा श्रीवा) i.e. by which the reputation on propriety is enhanced; दक्षिणाभिः दनैः । दक्षिणाम् वधिकाम् (पनादिरुपाम्) प्रतिष्ठार्थिन् वा ।

According to Yaska, author of the *Nirukta*, *Daksina* (दक्षिण, reward) is derived from the root दक्ष्, meaning to cause to accomplish; it causes the imperfect to be accomplished. Or else, it may be so called from circumambulating (दक्षिण दक्षतोः समर्पयति कर्मणः । व्यूढं समर्पयतीति । अथ वा प्रदक्षिणागमनात् - Nir. 1.7)

The word दक्षिण means the right direction also. It means the quarter; it means the quarter natural to the hand, i.e. the right hand. *Daksinah* (right) is derived from the root दक्ष्, meaning to work strenuously or from दक्ष्, meaning to give (दिशमधिप्रत्य दिग्घस्त प्रकृतिर्दक्षिणो हस्तः । दक्षतेरुत्साहकर्मणः । दक्षतेर्वा स्याद् दानकर्मणः - Nir. 1.7)

1. *maghavan*, मघवन्, (Indra and the sun both), from which the term *maghonam*, माघेनम्) is derived, is identified with the sun, at whose rising and at midday, the *daksina* (a present or reward to priests) is to be given, but never at sunset, (माघेनं मघवेन्द्रः । इन्द्रश्च सूर्यः ।). Sayana refers to "न सायमस्ति देवया अनुदम् - Rv. V. 77.2: दक्षिणातु यागाद्वा यागस्तु सायकाले न क्रियते ।

2. *Vasodah*, the givers of raiment; givers of clothing; the givers of a place for stay, (वासोदः त्वद्देवस्य वस्त्राणां दाता - Sayana).

4. *Saptamataram*, mothers of seven, i.e. which has the seven *Samsthas* as its children, the *Agnistoma* etc. or that which has seven mothers or regulators (निर्माता), the hotṛ and other priests.

6. Yajñanyam, यज्ञं, the three leaders of sacrifice; the adhvaryu, the udgātṛ and the hotṛ.

Tisrah sukrasya tanvāḥ, तिस्रः सुक्रस्य तन्वः, three forms of light; agni, vayu and aditya or fire, lightning and sunlight.

10. In reference to the Rg verses where there are censure and praise (निन्दाप्रशंसे), yaska quotes a fragment each of the two verses:

(a) केवलापो भवति केवलादी (X.117.6)
(he alone is guilty who eats alone)

(b) घोत्रस्येदं पुष्करिणीं वविरम (X.107.10)
(The dwelling place of a liberal person is beautiful like a lotus-bed). (Nir. VII.3).

Hymn 108

For verse 1, See Nir, XI.25.

This is one of the dialogue – hymns (dialogue between Saroma and Panis) of the R̥gveda, others being (i) the one between Indra, Aditi and Vamadeva, IV. 18; (ii) Indra – Indrani and Vṛsakapi X. 86, (iii) between Yama and Yami, X.10, (iv) the colloquy of Indra and Agastya, I.170.

Pani, पणि, is derived from पण, pana, Pana and pratipana (पण and प्रतिपण) have a reference in the Atharvaveda (III. 15.4.6), denoting the process of bargaining and selling. Again basically it is derived from root पण् (pan), and some of the derived terms from this root occur in some of the Samhitas and Brahmanas. The word panana (पन्न) in the Satapatha Brahmana means “trafficking”.

In the Nirukta, we have : Pani means a merchant (पणिर्वणिग् भवति), a merchant is so-called from trading, (pan, पण्). A trader is so called because he cleanses the articles of trade (पणिः पणनात् । वणिक् पण्यं वेनेस्ति; see आप. पणितेव गावः I.32.11).

Again Pani in the R̥gveda denotes a person who is rich but who does not give offerings to the gods, or bestow Dakṣinas on the priests, and who is, therefore, a person very much disliked in a society. And hence, so often, we invoke gods and ask them to attack the panis. Panis are thus opposed to the pious sacrificer as a niggard, and is spoken off as a wolf, the symbol of enmity. According to mythologists, panis appear as fictitious figures, demons, who withhold the cows or waters of heaven, and to whom Saroma (सरमा) goes on a mission from Indra (X.108). Among the Panis, Bṛbu (बृबु) (VI. 45.31; 33) was apparently important. In one of the verses (VIII. 66.10), they

are described as "usurers" (इन्द्रो विरवान् बेकनातो मधर्दरा ज्ञा क्रन्त्वा पणीरपि) or Bekanatas. Sometimes they are called dasyus (दस्यु) with an appellation mṛdhravac (of hostile speech) and grathin (व्यक्रान्त ग्रथिने मृगवाचः पण्योऽर्द्धा अवृणा अयक्रान् - VII. 6.3).

According to Roth, the word Pani is derived from pan (पण), meaning "barter", and that the Pani is properly the man who will give nothing without return, hence the niggard, who neither worships the gods nor rewards their priests. According to Ludwig, Panis were all original traders who went in carvans as in Arabia and Northern Africa, prepared to fight, if need be, to protect their goods against attacks which the Aryans would naturally deem quite justified.

According to Hillebrandt (Vedische Mythologie), the word Pani refers to a real tribe the PARNIANS of STRABO, and they were associated with the DAHAE (दह्य).

1. Sarama, सरमा - it is so called from moving (सराम्य सारमात्).

With what desire has Sarama attained this place. The road leads far off to distant regions. What is the errand for us? what was the night? and how has thou crossed the waters of the Rasa (रसा).

Jagurth, जगुर्थः leading; it is derived from the intensive form of the verb gam (गम्), to go; दूरे, dure, i.e. winding with curves (जगुर्थः जङ्गम्यतेः परान्वनेर्धतः).

Paritakmya, परितक्म्या, night, because takma or heat surrounds it on both sides. Again takma is heat, because it goes away (√ तक्) (परितक्म्या रात्रिः पति एतां तक्म । तक्मेत्युच्यते । तक्त इति सत - Nir XI.25).

Rasa, रसा - a river; it is derived from the verb √ रस् meaning to make a sound (रसा नदी रसते शब्दकर्मणः - Nir. XI.25)

There is a legend that the bitch of the gods, sent forth by Indra, conversed with the demons called Panis (देवगुनीन्द्रेण प्रहितं पणिभिस्तुतः समूहे । इत्याख्यायम् - Nir. XI.25).

With the help of the legend, it is tried to explain that the clouds (पणयः) withhold the rays of the sun (cows or गे; the rays are cows), and Sarama is the midspace phenomenon; the lightning and thunder, यन् वै सरमा (Maitr. Sam); वाक्-विद्युतपाय.

Aurobindo tries to explain the whole legend of Sarama and Panis on a psycho - spiritual plane (see our Introduction, Vol.I of this series, p.167). Sarama is the discovering - intuition; she penetrates into the cave of sub-

conscient where the niggard lords of sense-action (i.e. the panis, have hidden the radiant herds (cows) of the sun (the enlightenment), and gives information to Indra, the self.

Then comes the Lord of luminous mind and breaks open the cave and drives upward the herds, udajat (उदजत्), upwards towards the vast truth-consciousness, the own home of the gods. Our conscious existence is a hill (अद्रि, adri) with many successive levels and elevations (सन्तति), the cave of the sub-conscient is below. We climb upwards towards the god-head of the truth and bliss, where are the seats of immortality, यन्मृतस्य अस्त्ये - IX.15.2 (See Aurobindo, collective works, Vol. X.p.319).

The words Sarama and Sarasvati, both derived from √ sr (सरण्) represent the streams: the one of discovering intuition, and the other of enlightenment.

For Pani and the derivatives see:

पण्य - I.124.10; 151.9; IV.51.3; VI.20.4; X.108.7; 8.
 पण्यः (vocative) - X.108.2; 4; 6; 10; 11
 पणि - I.33.3; 180.7; V. 61.8
 पणिना - IV. 25.7
 पणिनाश्च - I.32.11
 पणिभिः - IV.58.4
 पणिभ्यः - IX.22.7
 पणिम् - I.93.4; VI.44.22; 51.14; 61.1, VIII. 45.14; 75.7; X.67.6; 156.3
 पणीन् - I.184.2; VI. 33.2; 39.2; VII. 6.3; 19.4; VIII. 26.10; 64.2; 66.10, X. 60.6
 पणीनाम् - II. 24.6; VI. 45.31; 53.5; 7; VII. 9.2; IX. 111.2
 पणो - I.83.4; I.182.3; III. 58.2; V. 34.7; VI. 13.3; 53.3; 6; X.92.3
 पणौ - VIII. 97.2

For Sarama, and the words derived from it, see:

सर्मा - I.62.3; 72.8; III. 31.6; IV. 16.8; V. 45.7; 8; X. 108.1
 सर्म्ये (Vocative) - X. 108.3; 5; 7; 9
 सारमेय - VII. 55.2; 3
 सारमेयौ - X. 14.10

Hymn 109

The Rsi of this hymn is Juhu, the wife of Brahma or Urdhvanabha, the son of Brahma. A curious legend is ascribed to this hymn. Juhu, जुहु, is considered as the same as Vac, वाक्, "Speech", the wife of Brahma. But Vacaspati (वाकस्पति), the lord of speech, being the same with Bṛhaspati (बृहस्पति), he also is said to be the husband of juhu or Vac; in fact, Bṛhaspati and Brahma are

identified. On some occasion, his sin, resulted in her losing her husband's affection, and he deserted her. Afterwards, the gods consulted together as to the means of expiation of Br̥haspati's sin, and restored her to her husband (Wilson).

In the initial stages, the divine speech is in unmanifested state. When gods offer this unmanifested speech to cold coals, they do not accept it; being cold coal, this is of no use to a Yajna-ritual, and hence the priest returns unmanifested speech to gods. This speech is then transformed to manifested speech. This is now accepted by the priest Br̥haspati. This speech is then called juhu (जुह). In the unmanifested form it is called Brahmajaya (ब्रह्मजया).

Dayananda derives the words derived from juhu (जुह) as follows:

जुहोमि- पात-साधनैः फलेः (V.1.3); - जुहति यमिः क्रियापिः (I.58.4)

जुह् - जुहोति ददाति इविन्दते सुखं घनम् स असीदोऽयं जुह् - Tait S. III.3.1.1; तस्यासावेव घोर्जुह् - S.Br. I.3.2.4 - Dyau or the celestial region is juhu; षण् वै जुह् विरा इतः पुक् - S. Br. I.3.4.15 - Ksattrā is juhu, sruc is visa. पाजुह् - Tait Ar. II.17.2; यजमानो वै जुह् - Mai. S.I.4.13 (ladles and spoons, जुह् and पुक्) for offering butter and Soma extract to fire).

Hymn 110

For verses 1-11, see Nir. VIII. 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17 and 21 respectively.

This Apri Hymn is fully commented by Yaska in his Nirukta in Chapter VIII. For other Apri Hymns see I.13; I.142; I.188; II.3; III.4; V.5; VII.2; IX.5; X.70 and X.110. They all refer to Agni (अग्नि रूप देवता). These are in total twelve, but sometimes one or two of them are dropped. The Apri are:

(i) Idhma or Samiddha Agni,	(ii) Tanunpat,
(iii) Narasamsa	(iv) Ida
(v) Barhi	(vi) Devirdvarah
(vii) Usasa-nakta	(viii) Daivyau-hotarau (pracetasau)
(ix) Three devis-Sarasvati, Ida, Bharati	(x) Tvastṛ
(xi) Vanaspati	(xii) Svahakṛtis

There are Apri hymns in other Vedic Samhitas also. We shall quote here Yaska for these hymns.

"Now therefore the Apri hymns (अप्रिः). From what root is Apri (अप्रि) derived? From the root ap (अप्), to obtain or from pri (प्री), to please (अप्रिः कर्मन् । अप्रीतेः । प्रीयतेर्वा । अप्रिभिरप्रीयते । इति च ब्राह्मणम् - Nir. VIII.4). There is also a Brahmana passage. One pleases them with Apri hymns (Ait. Br. II.4). Of these Idhma (fuel) comes foremost.

1. Kindled today in the abode of man, O god, having all created beings as thy property, thou offerest sacrifice to gods. And O wise one, having plenty of friends, bring them. Thou art the messenger, thou art the learned bard. Samiddha or idhma (fuel) is so called from being kindled. (समिन्धनात् - Nir. VIII.4). Idhma is sacrifice, says Katthakya; it is Agni, says Sakapuni (Nir. VIII.5).

2. O bright-tongued Tanunapat (तनुनपत), having anointed the leading paths of the sacred rite with honey, be sweet. Directing the act of worship and our thoughts together with our prayers, carry our sacrifices to gods. (Nir. VIII.6)

Tanunapat, ones own son, i.e. clarified butter, says Katthakya: the word napat, नपत्, is a synonym of offspring which does not immediately succeed a person (i.e. a grandson). It is very much propagated downwards. In this case, the cow is called tanu, because delicious things are prepared (tatah, ततः) from her. Milk is produced from the cow, and the clarified butter is produced from milk. (गौश्चतनूच्यते । ततः अस्यां योगः । तस्यः पयो जायते । पयस आस्यं जायते),

But according to Sakapuni, tanunapat is Agni, waters are tanu (तनु) because they are spread in the atmosphere. Herbs and trees are produced from waters, and this fire is produced from herb and trees (अग्निर्निष्ठि रश्मयुषिः । आवेष्ट्य तन्व उच्यते । ततः अन्तरिक्षे । ताम्य ओषधि-वनस्पतयो जायन्ते । ओषधि-वनस्पतिभ्य एव जायते - Nir. VIII.5)

3. Being invoked, thou art to be praised and worshipped. O Agni, come united with the Vasus. O great one, thou art the sacrificer of the gods. As such, O excellent sacrificer, dost thou sacrifice them, invited by (us). (Nir. VIII.8)

Ida (इद) is derived from the root √ इह (id) meaning to praise, or from इन्ध (√ indh), to kindle. (इह इन्देः सुप्तिकर्मणः । इन्धतेवा - Nir. VIII.7)

4. The grass in the eastern direction is twisted at day break with injunctions for the covering of this earth. He spreads it further and further to make the best and most comfortable seat for the gods and Aditi. (Nir. VIII.9).

Barhih (बर्हिः), grass, is so called from growing rapidly, (बर्हिः परिवर्धनात् - Nir. VIII.8)

5. Spacious doors remain wide-open like beautiful wives for their husbands, O divine doors, great and all-impellers, be easy of access to the gods. (Nir. VIII.10)

Dvarah (द्वारः) is derived from the root √ वृ √ ju, to press forward or from √ वृ √ dru, to move, or from the casual of वृ √ (वृ), to exclude (Nir. VIII.9)

6. Pressing forward, adorable, brought near each other, dawn and night, the divine women, mighty, shining beautifully and putting forth beauty adorned in a radiant manner, may sit down on the seat (yoni). (Nir. VIII.10)

Usasanakta, उषासानक्ता, dawn and night - Usa (उषा) is so called because it shines (√ vas), or from ucch, उच्च्, to disperse; it disperses darkness (उषाः कस्यद् । उच्छतीति सत्या, उषेरेषा कालः । It has the time subsequent to night. - Nir. II.18; Durga derives usah, उषा, from उच्च्, to disperse. See also Bṛhaddevata, III.9)

The word nakta, नक्ता, is a synonym of night: it anoints beings with dew; or else it is called night because its colour is indistinct. (नक्तोति एषिनाम । अनक्ति धूतान्यवश्यायेन । अपि वा नक्ताव्यक्तवर्णा - Nir. VIII.10)

7. The two divine sacrificers are foremost, sweet-voiced, and the measures of sacrifice for the man to worship. They are inciters, active in the sacrifices, and with injunctions point out the light in the eastern direction. (Nir. VIII.12)

Daivya hotara, दैव्या होतार, the same as दैव्यौ होतारौ, means the two divine sacrificers, i.e. the terrestrial and the atmospheric Agni (दैव्या होतार दैव्यौ होतारौ । अयं चाग्निस्तौ च मध्यमः - Nir. VIII.11)

8. May the light of the sun come to our sacrifice quickly, and speech, here instructing like man. May Sarasvati, and the three goddesses of noble deeds sit on this most comfortable seat of grass. (Nir. VIII.13)

Tisrodevih, तिस्रोदेव्योः means the three goddesses (Nir. VIII.12)

The sun is called bharata (भरतः); its light, therefore, is called bharati, (भारती). And may ida, इदम्, speech, instructing here like a man (come to us) (भरत आदित्यस्तस्य मा । इदम् च मनुष्यवदिह चेतयमानम् । तिस्रोदेव्यो बर्हिदिदं सुष्टं सारस्वती च सुकर्मणि आसीदन्तु - Nir. VIII.13)

9. O wise and excellent sacrificer, incited (by us) sacrifice here today to the god Tvastr, त्वद्, who adorned these two progenitors, i.e. heaven and earth, and all the worlds with beauty (Nir. VIII.14) Tvastr, त्वद्, is so called because it pervades quickly (etymologists say so), or it may be derived from the root tvis, (त्विष्) to shine, or from √ tvaks, त्वक् meaning to do (त्वया कृत्वा मरुत इति नैव्यक्ताः । त्विषेवस्मियात् । दौनिककर्मणः । त्वधातेर्वा स्यात् । करोतिकर्मणः - Nir. VIII.13)

10. Preparing the food and the season by oblations to the gods, bestow them thyself, (or bestow thyself on thyself, उपावसृजात्पनायनं). May these three, i.e. the lord of herbs, the god pacifier, and Agni enjoy the oblation with honey and clarified butter. (Nir. VIII.17)

Vanaspati, lord of herbs or vegetation, or of forests. Vanam to win. Vanam, forest, is derived from the root वन्, van, (वनस्पत इत्येवमाह वि वननां पता वा पालयिता वा । वने वनेते - Nir. VIII.3).

11. As soon as he was born, he created the sacrifice. Agni became the chief of the gods. May the gods eat the oblations consecrated by the utterance of "hail" (स्वाहा) in the speech of this sacrifice, set up in the eastern direction. (Nir. V.27)

Consecration by saying "hail" - The word svaha (hail) is uttered in them, or speech herself said "well ho" or one addresses himself or one offers oblation consecrated with svaha or "hail". (स्वाहावृत्तयः । स्वाहोपेतानि ग्राहेति वा । स्वा वाग्राहेति वा । स्वं ग्राहेति वा । स्वाहूतं हविर्ग्राहेतीति वा - Nir. VIII.20)

Hymn 111

Rsi of the hymn is Astadamstra, the son of Virupa (अष्टा दंष्ट्रे वैश्यः). To him, the Pancavimsa (पंचविंश) Brahmana (VIII.9.21) ascribes two Samans.

3. Menam, मेना, to the Divine Speech; to the atman; to my own. In the Rgveda, we have the following terms:

मेना - I.51.13; मेनम् - I.121.2; X.111.3; मेनिम् - X.27.11; मेनेऽग्नि - I.162.7; 95.6; मेनेऽवेति मेनेऽय - II.39.2.

According to Sayana, mena is the self; or atman (मेना आत्मनम्) we have मेनापयोवृषण शवस्य सुक्रतो - I.51.13).

Yaska interprets मेन as speech (मेन वाक्त्रय - Nigh. I.11; मेन-वाक् - Daya. I.51.13; मेना विद्वदुतावाक्यां लब्धां वाकम् - Daya. I.121.2; मेने वसते त्रिव्यसिन्धु (रुद्रिदिने) - Daya. I.95.6; also मेन उतहसि पशति - Nigh. III.29; मेनाम् इति स्त्रीणां मेन मन्यन्त्येव - Nir.III.21 (menah, मेनः and gnah, ग्नः are synonyms of women. Menah (women) are so called because men honour them (मन्यन्ति)

Hymn 112

The Rsi of this hymn is Nabhah Prabhedana, of Virupa family (नभः प्रभेदने वैश्यः).

8. Brahmane, ब्रह्मणे, for Brahman; for the sun; for Brhaspati (ब्रह्मणे बृहस्पते - Sayana)

Gam, गां, cows, sun's rays (cows stolen by Panis - गां पनीनकपय) Adrim, अद्रि, clouds (अद्रि मेघम् - Sayana)

Hymn 113

The Rsi of the hymn is Sata Prabhedana, सत प्रभेदन, the son of Virupa.

Virupa, विरूप, is the name of an Angirasa (this word is twice mentioned in the Rgveda : I.45.3 and VIII.75.6, and to the seer of this name certain hymns are attributed by the Anukramani (Index).

3. Ahina, अहिना, indestructible, or the dragon; or the one who must be destroyed, or Ahi (अहिना माहन्त्येन - Sayana)

10. Sugebhih visva durita tarem, सुगेभिः विश्व दुरिता तरेम, with well-acquired (riches), let us cross over all iniquity (Wilson)

Adya nah gadham urviya su vida, अद्य नः गाधं उर्विया सु विद - accept our praise today with might, or find us today a ford far and near, i.e. Help us to cross over with ease (Wilson).

9. Dhunim ca cumurim ca, धुनि च चुमुरि च - wicked and cruel; in mythology, the asuras; Cumuri is the name of an enemy of Dabhitu, for whom he, along with his friend Dhuni (धुनि) is mentioned in the Rgveda (VI.20.13; X.113.9; Cumuri alone in VI.26.6) as having been defeated by Indra. Dasas and Dasyus generally are stated to have been subdued for Dabhitu (see IV.30.21; II.13.9; also see II.15.9; VII.19.4). Sometimes these two are spoken of, along with Sambara (सम्बरा), Pipru (पिप्रु) and Susnu (सुसुन्), as having been crushed by Indra, who destroyed their castles (VI. 18.9).

Dayananda interprets as follows:

Dhunayah, धुनयः, रावन् कम्पयन्तः (I. 87.3): रश्मिगतयः radiations (II.30.2); winds (VII.5.5); terrors to the wicked (दुष्टानां कम्पयन्तः, मस्तः मानवाः (V.60.7); राजानुसत्तरीन् कम्पयिष्यः (वायवः) Strong winds uprooting trees; (I.64.5).

Dhunim, धुनिम्, they who tease law-abiding people (धुनि श्रेष्ठानां कम्पयिष्यन्तम्; चुमुरिचोरजनम् (VII.19.4); ध्वनिताम् - makers of loud noise; thundering clouds (VI.18.8); कम्पन्ते चेष्टाकरणम् - those who heinously attack); Dhunih, धुनिः कम्पन्ते चेष्टाकरणम्, दुष्टानां कम्पकः (विद्युदग्निः) - terror to wicked (thunder or lightning (I.79.1)

Cumurim, चुमुरिम् - the murderer, the wicked, thief or robber, appellation of Sambara (सम्बरा=मेघ) or cloud (VI. 18.8; VII. 19.4; वक्त्रसंयुक्ता ददधु, oppressor, II.15.9) - Dayananda.

Dabhitim, दधीतिम्, the wicked, the slayer, (दधीति हिंसकं प्राणिने II.15.9); दधिमन् पापिजनम् - I.112.23 (Dava : दधीतिः हिंस्रः, cruel and wicked; enemy - VI. 41.4)

Hymn 114

For verse 4, see Nir. X.46.

The Rsi of this hymn is Sadhri of the family of Virupa (सध्रि वैरूपो धर्मो वा तापसः)

1. **Dharma**, धर्म, effulgent Agni and Aditya, fire and the sun.

2. **Tisrah nir-ṛti**, तिरो निरृति - According to Sayana, nirṛti means the earth; here the three regions - earth, midspace and heaven (or three forces of Nature, the creative, the sustaining and disintegrating).

3. **Suparna**, सुपर्ण, the twinbirds (either husband and wife; or the yajamana and the Brahman, the householder and the priest; or the lower self, the jiva, जीव, and the Supreme Self, परमात्मन्) (For suparna, see Nir. IV.3, and VII.24; see also X.114.4 - एकः सुपर्णः स समुद्रमाविवेश)

4. One had beautiful winds, he has entered the ocean; he beholds this entire universe. With a pure mind, I saw him from near: him the mother kisses and he kisses the mother.

Mata, माता, mother is the divine sound of midspace (माध्यमिका वाक्), the sound of mid-heaven, the thunder, which is the mother or source of rain. The deity referred to as the bird who has taken his station in the firmament is Agni or else Vayu.

Here the seer who had the intuitive insight into the reality expresses his pleasure in a narration (इति श्रुत्वा श्रुत्यस्य प्रीतिर्भवति - Nir. X.46)

Hymn 115

The Rsi of this hymn is Upastuta, son of Vṛstihavya (उपस्तुतोवाष्टिहव्यः).

1. **Matarau**, मातरौ, parents, heaven and earth or the two fire-kindling sticks.

2. **Nama dhayī**, नाम धायि, is applied to him as a name: or nourished with Gḥi (नामः नाम्ना नमयित्वा हविषा स्तोत्रेण वा । धायि यजमानैर्धायी खलु - Sayana)

Hymn 116

For verse 7 and 8, see Nir. VII.6 and VI.16 respectively.

4. Gavya sutasya prabhṛtasya madhvah sūtra khedam asusha vṛsasva
- गव्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा खेदामरुहा - slayer of enemies (exhilarated) at our sacrifice
(by drinking of the Soma juice effused upon the cow-hide (gavya) and poured
(into the cups) (prabhṛtasya), rush like a bull upon the dispirited (arusaha)
(foe, or alternatively, shower always upon thy mallet the Soma juice effused,
etc. (Wilson)

7. O Indra, eat and drink the (Soma) placed before (thee) (Quoted as
an illustration where gods are praised with regard to anthropomorphic ac-
tions (पौरुषविधिकैः कर्माणि - Nir. VII.6)

8. Canah, चनः - O Indra, none eat these prescribed oblations; bestow
upon us cooked food and Soma - Here the word Canas, चनस्, is a synonym of
food (चन इत्यननाम - Nir. VI.16)

Hymn 117

For verse 6, see Nir. VII.3.

Bounty, the gift of money or of food, or the practice of hospitality in
the devata of this hymn; and the Rsi is beggar or Bhiksu (भिक्षु). (देवता पाननदान
प्ररोसा).

5. Draghiyamsam pantham, द्रघीयामं पन्थम्, a more protracted route or
the road of virtue. (Wilson suggests: "Let him look further along the path of
life, and he will see riches deserting the rich and going to others. Fortune is
fickle."

6. Kevalagho bhavati Kevaladi, केवलाघो भवति केवलादी, he alone is guilty who
eats alone. This phrase has been quoted by Yaska to illustrate that in several
Vedic verses, there is apprehension arising from a particular state (अथपि परिदेवना
कस्मादिह पाथात् and अथपि निन्दाप्ररोसे - Nir. VII.3). The seers have with various inten-
tions, visions of their poetic compositions (एवमुच्चावचैरभिप्रायैर्ब्रह्मणोनां मन्त्रद्वयो भवन्ति).

7. Pṛnan apib apṛnantam abhi pyat, पृन् अपिः अपृन्तम् अपि प्यात् - let the man
who gives become a kinsman to the man who gives not; or the loving kinsman
will prevail over him who loves not.

8. Catuspadeti dvipadam etc., चतुष्पदेति द्विपदम्, he who has four feet comes
up overtaking the two-footed (and three-footed) beholding their traces as he
praises by (a metaphoric expression for: "the man who has four times the
riches of another should be fourtimes as liberal).

Hymn 118

Agni Raksoha (अनीरक्षोऽह) is the devata of the hymn and **Ṛsi Uruksaya**, the son of Amahiya (or of Amhiya Gotra), उरुक्षय आमहीयव is the ṛsi.

8. **Uruksayesu**, उरुक्षयेषु, in the outspread dwellings; or as occupying many mansions; i.e. yajamanas (यिजमनीषेभ्य निवासेष्वह वनोपस्थितेषु)

For uruksaya, see:

उरुक्षया - I.2.9

उरुक्षयाः - X.118.9

उरुक्षयेषु - X.118.8

According to the Vedic Index (Mac Donell and Keith), Uruksaya family was notable as singers and worshippers of Agni (X.118.9 and 9).

Hymn 119

For verse 9, see Nir. I.4

The Devata of the hymn is Indra, and Ṛsi is also the same Indra under the form Laba (Laba Aindra, लव ऐन्द्र)

Iti va iti me mano gamasvam sanuyamiti इति वा इति मे मनो गमस्वमे सनुयामिति; (thus indeed, thus our mind (resolved) for I have often drunk of the Soma.

Kuvit somasya apam iti, कुविद् सोमस्यापामिति, for I have often drunk of the Soma; the burden of each verse in this hymn.

9. **Hantaham prthivim imam ni dadhanlha vaha va** हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानोह वेह वा, - (1) Quickly will I drive this earth here or there (*Ludwig*)

(2) Lo, I will place this earth (where I will), either here or there (*Wilson*). Yaska has quoted this fragment of the verse to illustrate the use of **va** (9) in the sense of deliberation (वेति विचारणये - Nir. I.4).

Hymn 120

For verse 6, see Nir. XI.20-21.

For verses 1 to 3, see Samaveda II 6.3.17. 1-3 (1483-1485)

1. Tat, तत्, That, i.e. Brahma (ब्रह्म) the original, First cause of the universe.

2. Sasni, ससिन्, is properly purified (ससिन् सत्सत्तमिन्देन सस्यक् रोषितं यवती - Sayana); or properly derived and purified by sun's rays.

Vyant, with life (व्यन्तं प्राणव्यन्तमम्) Avyanat, lifeless; not moving (अव्यन्तं स्वावाम् - Sayana)

3. Dvith and trih, द्वि, त्रिः - The two or three, i.e. the Yajamana, his wife and child.

6. The word "aptyah" (अपत्यः) is illustrated in this verse. Aptyah, अपत्यः, is derived from अभ्, to obtain.

Praiseworthy, multiform, great, most supreme Lord, worthy of being obtained among those to be obtained (आप्तव्यम् आप्तव्यमम्), he crushed seven demons with his strength and he overpowers many adversaries.

Sapta danum, सप्त दानम्, seven givers or seven gift-makers (सप्तदानु इति वा । सप्तदानकमिति वा - Nir. XI.21)

8. Brhad-divah, बृहद्विः, a thorough scholar; Agriyah, अग्रियः, the leader among men of wisdom.

Gotrasya, गोत्रस्य, of the herd of cattle; of the divine speech.

For Brhaddivah, see:

बृहद्विः - V. 45.13; X.120.8; 9

बृहद्विषत्स - IV.29.5

बृहद्विषा - II.31.4; V.41.19; 42.12; X.64.10

बृहद्विषा - X.66.8

बृहद्विषे - II.2.9; IV.37.3; IX.79.1

बृहद्विषे - I.167.2

Brhad - deva is a Rsi of the verse X.120.8 and 9; belonging to the Atharva group. He is mentioned in the Altareya Brahmana (IV.14) and is named in the Vamsa (list of teachers) of the Sankhayana Aranyaka as a pupil of Sumnayu (XV.1).

Hymn 121

For verse 1 and 10, see Nir. X. 23 and X. 43 respectively.

The devata or the subject matter of this hymn is kah (क), and the Rsi is Hiranyagarbhah Prajapatyah (हिरण्यगर्भ प्रजापत्यः). The first nine verses have the burden: कस्मै देवाय हविषा विधेम. The tenth verse is devoted to Prajapati, Lord of Creatures.

Ka is an interrogation - a question mark regarding the Supreme Reality. The question "To WHOM" in itself incorporates the answer "TO HIM ALONE", or "TO NONE ELSE"

The monosyllabic word ka stands for Prajapati, a synonym; and also to one who is the source of ALL BLISS.

1. Hiranyagarbhah, हिरण्यगर्भः - The word has been variously interpreted and translated: (i) the golden embryo, (ii) he who had the golden germ i.e. he who was in the golden mundane egg as an embryo: he is Brahma, the creator.

"In the beginning, the golden foetus took shape, he was the sole existing lord of the universe. He supported this earth and heaven. Let us with oblation worship the god KA. (See also Av. IV.27; Yv. XVIII.4; XXIII.1; XXV.10).

The gold foetus: the foetus made of gold, or he whose foetus is made of gold (हिरण्यगर्भो हिरण्यमयो गर्भः । हिरण्यमयो गर्भोऽप्येति वा ।) the word garbhah, (foetus) is derived from the verb gr̥bh (गृप्), used in the sense of praising or so called because it swallows useless things, (गर्भा गृभेः । गृणात्पर्येति गृह्यन्तर्गन् इति वा). Now when a woman receives the life-germs (gunan, गुणान्) and her own life-germs are brought into contact with them, fertilization takes place. (see details in Durga commentary on the Nirukta).

Kah, कः, क इति पदानाम् (Nigh. V.4).

Kah (कः) is called because he is loving, or surpassing or happy (कः कम्पने वा । क्रमणो वा । सुखो वा । — Nir. X.22); blissful lord सुखस्वरूपो देवः — Daya. on I.24.1; Prajapati so spoke: I am Kah; and hence Kah, कः, is synonym of Prajapati (को वै प्रजापतिः — Ait Br. III.21) Kah is also Aditya, the sun. (को मघ उक्ते पुरि षष्ठस्य — I.84.16 ऋतस्य समष्टि यत्र रूपस्य पुरि कः आदित्यः वाः रश्मीन्; i.e., क आदित्यो पुरिण Nir. XIII.38 or XIV.25)

2. Atmada, आत्मदा, the giver of soul; the giver of spiritual strength; giver of himself (Mahidhara); giver of divine enlightenment. (आत्मन् ददाति सः and विद्याविज्ञानप्रदः - Daya.

4. Yasya bahu, यस्य बाहु, His arms are these; whose are the two arms; whose two arms are the protectors of the world. (Mahidhara)

6. *Avasa tastabhane*, अवसा तस्तभने, established by His protection (अवसा रक्षणेन हेतुना लोकस्य रक्षणार्थं तस्तभने प्रजापतिना सृष्टे लब्धस्थये सत्त्वौ - *Sayana*; maintaining living beings by sacrificial food, i.e. generating rain. (*Mahidhara*)

7. *Garbham*, गर्भ, germ (of the world), Brahma or Prjapati (गर्भं हितुमयाण्डस्य गर्भभूतं प्रजापतिम् - *Sayana*; in the beginning, Prajapati only existed and thence the creation (एकः प्रजापतिः समवर्तता समजायत । यत् यं गर्भं दधाना आसौ विश्वात्मनावस्थिताः ततो गर्भभूतालम्बायते देवादीनां प्राणात्मनो वायुजायत and so on - *Sayana*).

10. *Prajapati*, प्रजापति, is the protector or supporter of creatures (प्रजापतिः प्रजानां पाता वा पालयिता वा - *Nir.* X.42).

O Prajapati, no one except thyself, did encompass all those created things with whatever desire, we sacrifice to this, let that be ours. May we be lords of treasures. (*Nir.* X.43).

Hymn 122

Citramaha, of the family of *Vasistha*, is the *Rsi* of the hymn (चित्रमहा वसिष्ठाः). In the first verse, we have *Citramahasam*, चित्रमहसं, i.e. the one with glorious halo, or the one of wandrous might (*Griffith*). *Citramahas* term does not occur anywhere else in the *Rgveda*.

3. *Dasat*, दशत्, the giver of all blessings or benefits; giving liberally (*Wilson*). (प्रयच्छति - *Sayana*)

Sapta dhamani, सप्तधामानि, the seven regions.

Hymn 123

For verse 1, see *Nir.* X.39.

The *Rsi* as well as the devata of this hymn are *Vena*, वेन, which may mean the sun; or the planet *Venus*, a term which goes after the name of the *Rsi Vena*. For the word *Vena*, see; वेनः - I.83.5; 139.10; VIII.3.18; 63.1; X.123.1; 2;5. The word *Vena* means *kanta* (कन्त) or loving or beloved. It may mean *Brahman*, *Indra* or *Parjanya* (rains). In *Yv.* VII.16, *Mahidhara* renders it as the moon (चन्द्र). According to *Wilson*, the general purport of the hymn makes *Vena* equivalent to the thunder cloud.

According to *Dayananda*, *Vena* means (i) loving God (I.43.9); lovely moon (कम्पनीय चन्द्र - *Yv.* VII.16), a learned man of enlightenment (*Yv.* XXXII.8).

1. The Vena impels them who are in the womb of the variegated one. Light is the chorion in measuring the region of vapours. At the contest of waters and the sun the wise kiss him with thoughts like an infant. (Nir. X.39).

According to Yaska (Nir. X.39), Vena is derived from the root वेन्, meaning to long for (वेनो वेनते कन्ति कर्मणः - Nir. X.38)

This vena impels them who are in the wauk of the variegated one; i.e. in the womb of one who is endowed with variegated colours, i.e. waters (पुनिरर्गर्भाः प्रष्टवर्णगर्भाः । आप इति वा). Light is the chorion (स्योतिर्बन्धुः), his light serves the purpose of chorion (स्योतिरस्य जलपुस्तानीये भवति). This chorion develops with the external membrane of the foetus, or it is joined with the external membrane (जलपु जल्य गर्भस्य । जल्य युक्त इति वा). At the coming together of waters and the sun, wise men kiss, lap, praise, cause to grow, or worship with hymns as they do an infant. (इयमपा च सप्तमने सूर्यस्य च शिशुमिव विप्रा मतिमो विहन्ति । लिहन्ति । स्तुवन्ति । वर्धयन्ति । पूजयन्तीति वा - Nir. X.39)

Sisum, शिशुम्, to the infant. An infant is so called because it is worthy of praise (शसनीय) or it is from the root शि, meaning to give (शिशुः शसनीयो भवति शिशोर्तिवा स्यात् दानकर्मण - Nir. X.39)

3. On this Wilson says: Dark allusions are here apparently intended to the agency of the thunder-clouds in sending rain. "the Calf (vatsa)", meaning, according to Sayana (vidyutagni, i.e. Agni as the lightning).

8. Grdhrasya, गृध्रस्य, of the sun, desiring to absorb water. (contemplating with the eye of an hawk (Wilson). See Samaveda, II.9.2.13.3(1848).

Hymn 124

Agni and Indra are the deities, whilst Agni, Varuna and Soma are the Rsis, who do not appear to be historic persons, these terms being conceptual.

1. Panca-yamam, पञ्च यमं, five oblations or regulated by five; the Yamajamana, the Hotṛ, the Udgatṛ, the Adhvaryu and the Brahman (the Yamajamana and four Rtviks).

Trivṛtam, त्रिवृत्, three-fold, i.e. the Paka yajna, the Havir-yajna and the Soma-yajna.

Saptatantum, सप्ततन्तुम्, seven threads or seven priests; Agnistoma (अग्निष्टोम), Atyagnistoma (अत्यग्निष्टोम), Ukthya (अकथ्यं), Sodasi (षोडशी), Vajapeya (वाजपेय), Atiratra (अतिरात्र) and Aptoryama (अपत्ययाम).

2. Asivah, अशिवः, not auspicious; not being beautiful, not being radiant.

Nabhim aranim, नाभिं अरण्यम्, the binding touch wood, (नाभिं वहनशीलां बन्धनशीलां । अर्णो अश्वाद्यमेव - *Sayana*); also a family of strangers (*Ludwig and Grassmann-fremde sippe*).

3. **Anyasyayah vayayah atithim pasyat**, अन्यस्याया वयाया अतिथिं परयत्, behold-
ing the guest of another family. (समस्थानभूतः सा पृथिवी ततः अन्यस्याया वयाया यतव्याया दिवः
सम्बन्धिनं अतिथिं सततगमिनं सूर्यं परयत् जानन् - beholding, knowing, i.e. following the course
of the guest, i.e. the sun, who is connected with a different region to be
traversed (i.e. the sky, than that which is my abode, viz. the earth - *Sayana & Wilson*).

6. **Soma**, सोम, moon; the bliss-giving element.

7. **Kavīh and Kavītva**, the sage by his wisdom **Kavi** is the sun or **Mitra**
who by his wisdom has fixed his body in the sky.

Varunah, the cosmic waters, who with but a slight effort let loose the
waters (अपः).

9. **Anustubham anu - carcuryamanam**, अनुष्टुभं अनु चर्चुर्यमाणं, who moves
after the Anustubh, or the ceaselessly moving **Indra**, who is worthy to be
praised with a Anustubh metre.

(चर्चुर्यमाणं पुनः पुनश्चरते गच्छन्तम् - *Sayana*).

Hymn 125

The **R̥si** (as well as the devata) of the hymn is **Vac**, वाक्, personified
speech, the daughter of the **R̥si Ambhṛṇa** (वागम्भृणी).

The hymn is pretty poetic with a narration in the first person (अस्मददेश).

Hymn 126

The **R̥si** is **Kulmala Barhisa** (कुल्मल बरहिष), the son of **Silusa** (शिलुष) or
Amhomuc, अहोमुक्, the son of **Vamadeva**.

The theme is to get rid of amhah, the sin and durita, evil, as well as to
get protection from the vice of jealousy and hatred (दिवः अति, beyond the reach
of our enemies, who hate us or who are jealous of us).

Hymn 127

The devata or the subject matter of the hymn is **Ratri** or the Night

personified, and the Rsi is Kusika, the son of Sobhari (कुशिकः सोभरी) or alternatively Ratri, the daughter of Bharadvaja (रत्रिः भारद्वाजो).

The approaching night assumes all beauties (श्रियः अग्निं अर्चयति), (1); she fills the low and high places both (निम्नितः उर्ध्वयः); she fights the darkness with lustre (ज्योतिषा याचते तम) (2); she prepares the way for her sister dawn, and at her (i.e. dawn's) appearance, she departs (3); at her approach, we come back to our places of stay like birds coming back to the trees (4). Beasts, birds and hawks also retire to their places (5). Night is the daughter of the sky (रुहिरादिः) (8).

Hymn 128

For verse 5, see Nir. X.40.

The Rsi of the hymn is Vihavya, belonging to the family of Angiras (विहव्य आगिरस).

5. Devih sat urvili uru, देवीः षट् उर्वीः उरु - ye, six mighty goddesses - heaven, earth, day, night, waters and plants (सौरव पृथ्वी चान्नश्च रश्मिर्वायुश्चैव यथायथा - *Sayana*).

Ma radhama dvisate soma rajan, मा रधाम द्विषते सोम राजन् - We will not be subjected to the foe. O King Soma (Soma, or moon, a deity of midspace) (Nir. X.40).

Hymn 129

For verses 2 and 3, see Nir. VII.3

The Rsi of the hymn is Parmatma, परमात्मा, the Supreme Self and the Creator, the Paramasthi, परमेष्ठी, and the devata is Bhavavṛttam, भववृत्तम्, the preservation and dissolution of the various entities.

The hymn is known as the Nasadiya Sukta (नासदीय सूक्त) because it starts with the words नासदासीत्. This hymn is one of the rare hymns which speak of the philosophic heights and depths of the Vedic thoughts.

What is sat? and what is asat? Asat does not mean non-existent; it means invisible existence; unmanifested; or existing in the causal form. Sat is the manifested one; in the visible form. In fact, we have three External, the Supreme Self, who is the First or the Intelligent cause (निमित्तकारण) in the Creation. The Supreme Being does not need creation for His own sake; He creates the universe for the enjoyment and fulfilment of tiny little souls, for their jnana (knowledge), karma (actions) and bhoga (enjoyment) (जीवनमुप - योगार्थं हि सृष्टिः - *Sayana*): संततपर्यव्यात् - Kapila in the Samkhya). These souls have also been eternally co-existing with God. The third Eternal is the Prakṛti, or the

causal matter (अपदानकारण). Sayana bases his commentary of this hymn on the Puranas, and the traditional mythology. Dayananda quoted this hymn in his Rgvedadi-Bhasya-Bhumika with special commentary on the first and the seventh verses. Kasya sarman, कस्य शर्मन्, of what could there be felicity, i.e. of whom or of what living being could enjoyment, or fruition, whether of pain or pleasure, be predicated, there being no life. (कस्य शर्मन् कस्य वा भोगस्तु योऽस्य शर्मन् सुखं दुःखं साक्षात्कार लक्षणे भोगे निमित्तभूते सति तदावकां तत्त्वमावृणुयात् - Sayana).

2. Avatah svadhaya tat ekam asit, अयात स्वधया तत एकमासीत् - breathed of his own existence. Svadha, स्वधा, means Prakṛti, प्रकृति, maya, माया or प्रज्ञा - the source of the phenomenon world (Sayana - माया, illusion or Nature).

Na mṛtyuh asid amṛtamna, न मृत्युः आसीत् अमृतं न - There was no death, nor indeed immortality. Yaska quotes this line (Nir. VII.3) to illustrate that in the Vedic text, there is occasionally an intention of describing a particular state.

3. Tamah asit tamasa gudhamagre, तमः आसीत् तमसा गुद्धमग्रे - In the beginning of the creation, there was darkness hidden in darkness (See Nir. VII.3)

Tapasa, तपसा - through austerity, through penance, but here in the sense of contemplation (of the things which were to be created).

4. Tad agre kamah, तदग्रे कामः - Preceding that there was desire, (not that the creator has desires. He merely thought of (in the mind of the Supreme).

5. Vitatah rasmih tirascinah, वितर एस्मि तिरस्च्येन - Their ray was stretched out. This refers to the suddenness of creation according to Sayana, as if every thing appeared in the twinkling of an eye; like a flash of the Sun's ray or lightning. The creation took place simultaneously in all the three regions. The word tirascinah (तिरस्च्येन), on all the four sides or across is significant. Nobody can say that the things in the central space were created first, or those above, or those below. It may mean "zigzag" creation, not on the simple geometric patterns. The so called systematic evolution, step by step : i.e. from atman the space (आकाश); from akasa the wind (vayu, वायु), from vayu the fire (अग्नि), from agni, the water (अप), and from apah, the earth (पृथिवी). The actual occurrence of events is a philosophic myth. The evolution, growth or creation does not take place actually in such series. The actual steps cannot be specified.

Adhah-svit asit; upari-svit asit, अधस्वित् आसीत्, उपरि स्वित् आसीत् - whether below or above.

Svadha avastat - parastat, prayatih parastat - स्वधा अवस्तात् प्रयति परस्तात्, matter was inferior and the creator was superior.

Alternatively, the food (पोष्य) was inferior and the eater or consumer (पोषातः) was superior.

6. Kutah ajata, kuta iyam visṛstih, कुतः अजाता कुत इयं विस्फुटिः who has been the creator (the First Cause, the intelligent cause); and which has been the material cause in the creation.

7. Anga veda yadi va na veda, अङ्गं वेदं यदि वा न वेद – He assuredly knows. (how do you say:). or He knows not, if He does not know, who else then knows!!

Hymn 130

The subject matter (devata) of this hymn is Bhavavṛttam (भववृत्तम्), and the Ṛsi is Yajnah Prajapatyah (यज्ञप्राजापत्यः). Bhavavṛttam is the devata of X.190 hymn also, of which the Ṛsi is Aghamarsana of the family of Madhucchandas (अघमर्षणो माधुच्छन्दसः). All the four hymns with the devata "Bhavavṛttam" occur only in the Tenth Book of the R̥gveda : X.129; 130; 154 and 190; and their Ṛsis are Prajapatiḥ Paramesṭhi (प्राजापतिः परमेष्ठी), Yajna Prajapatyah (यज्ञप्राजापत्यः), Yami (यमो), and Aghamarsanaḥ Madhucchandsaḥ (अघमर्षणो माधुच्छन्दसः). The names of Ṛsis do not appear to be historical; probably, they are all conceptual. Yami of hymn 154 appears to be different from the Yama-Yami twins of hymn X.10 (यमो वैवस्वतो and यमोवैवस्वतः).

1. The creation is likened to a weaver's job : the threads are spread out or extended on every side; the weaving is forwards or upwards (प्रवय) and backwards (अपवय). Lord Prajapati, the progenitor, is invoked.

By pravaya and apavaya, Sayana understands superior and inferior weaving (intellectual, चेतन and unintellectual, जड, weavings (प्रवायं नाम प्रकुटस्य चेतनस्य पोक्तुप्रपञ्चस्य सर्जनम्। अपवायं नाम अपकुटस्य निकुटस्य अचेतनस्य योग्य प्रपञ्चस्य सर्जनम् – Sayana).

2. Puman, पुमान्, the First Person, the Cosmic Man. He is the Lord, the Creator, the Purusa of the Purusa Sukta (R̥v. X.90). The first, the foremost one spreads out this web (तनुते), the same Foremost rolls it up (अकुण्ठति) and then spreads it up in this heaven (तुक्ते अयि विश्वे).

Nake, नाके, a place free from akah or pain, i.e. the heaven (नाके अकं दुःखं नास्त्यस्मिन्निति नाकः स्वर्गलोकः – Sayana).

Tasarani, तसरणि, shuttles of a weaver; also तसरणि निर्द्वयसङ्घि शिरस्त्रयी सूत्राणि – Sayana).

Oṭave, ओतावे, for weaving (सयनस्य यज्ञाख्यं वस्त्रमेतान् – Sayana).

3. The creation itself is a great *yajna* or sacrifice, and hence the natural questions posed in this verse in respect to प्रमा, प्रतिमा, निदान, आग्न्य, परिधि, छन्द, प्रउग, and उग्य. In the *Sulba Geometry*, *Pra-u-ga* is a technical term for a triangle, the yoke of a cart forming the triangle. In the *yajna-karma*, all these become technical terms of specific definitions.

4. The verse deals with metres : *gayatri*, *usnik*, *anustubh*, *brhafi* and also the *uktha*, *jagati* is mentioned in verse 5.

The *Purusa Sukta*, X.90, describes the *paridhi* and the *ajya* of the cosmic sacrifice (verses 8 and 15).

6. The creation involves men (मनुष्या), fathers (पितर), and seers (ऋषयः).

7. A reference to Seven divine *Ṛsis*, *Marici* and others (the seven officiating priests); their predecessors are *Angiras* and the elder *Ṛsi* or else the gods involved in the creation.

Sahastomah, सहस्तोमाः, the stamas are three-fold (त्रिवृत्), fifteen-fold (पञ्चदश) etc.

Saha-candasah, सह छन्दसः, the metres are the *Gayatri* etc.

Saha-prama, सहप्रमा – the *prama* represents the measurements of fire altars (प्रमितिः प्रमा यज्ञस्यैवता परिज्ञानम् – *Sayana*).

Ṛsayah, ऋषयः; the seers, *Marici* and others, seven seers in all or the seven participants in the *yajna* (सर्वे वि प्रमुखाः सप्तार्षयो होत्रादयः सप्त यष्ट क्तारि वा – *Sayana*).

Hymn 131

For verses 2,3 and 4, see Yv. X.32.33 and 34.

Sukirti of the family of *Kaksivan* (सुकृति काक्षीवत) is the *Ṛsi* of the hymn. *Indra* and *Asvins* are invoked.

1. *Anga*, अंग, O dear, O *Indra*.

2. *Yavamantah*, यवमन्तः, the farmers who grow barley (just as *dhanvantah*, who grow rice); *yavam-cit*, यवचित्, barley etc; or grains or cereals in general, grain is separated from husk and chaff.

4. *Namucan*, नमुचौ, in mythology the name of an asura, who was crushed to death by *Indra* by a *vajra*, specially prepared from the foam of water (नमुचौ एतस्मिन् असुरे हन्तव्ये – *Sayana*).

For Namuci, see:

नमुचि - I.53.7; II.14.5; VII.19.5; X.73.7

नमुच - V.30.7; 8; VI.20.6; VIII.14.13

नमुचौ - X.131.4

We are also told that Namuci was originally a friend of Indra, but on a certain occasion, Namuci deprived all vitality of Indra, and thereon, on the advice of Asvins, Indra used his vajra and killed Namuci. In another legend, we are told that once Indra got victory over Asuras. This irritated Namuci (one of the asuras), who in his duel, made Indra his captive. Indra entreated and prayed for relief. On Namuci's asking, he promised that he would not kill him either during the day, nor in the night; neither on the dry land nor on waters. Indra promised to do so, and hence was set to liberty. Now during one evening (which was neither day nor night), Indra took the foam of water (which was neither moist nor dry), and thereby he beheaded Namuci (See S'Br. XII.7.3.1-3; see Yv. X.14 also for Namuci)

Dayananda in his commentary on the Yajurveda interprets the word namuci as: नमुचे - न मुच्यति पपदायान् दुष्टाचारान् वा यः सोमस्तस्य i.e. namuci is that wicked person, a thief, who has taken possession of other's property and does not give it back, nor he forsakes his wickedness. (Yv. X.14)

नमुचौ - न मुच्यति स्वकीये कर्म यस्तस्मिन् - one who does not give up his bad habits or deeds is namuci. In the context of Indra, the individual self, namuci is an evil sexual desire or passion which deprives the self or the embodied soul of its vitality and vigour. These passions have to be suppressed tenderly by care (by apam phenam, अपां फेन्म्, or foam of water).

Hymn 132

The devata, or the subject matter of the hymn is heaven, or earth or Asvins, Mitra and Varuna and the Rsi is Sakaputa, the son of Nṛmedha (सकपुतो नर्मेषः).

The metre of the verses of this hymn is unusual: that of the first verse is Nyankusarini Bṛhati (12+8+8+8); of the second and sixth verses Prastarapankti, 12+11+7+7 and 11+11+8+8 respectively; of the seventh verse Mahasatobṛhati, 14+9+12+11 and of the rest Viradrupa, (3) 21+14, (4) 21+16, and (5) 21+17.

Sayana defines the number of syllables in these metres as follows:

1. न्यङ्कुसारिणी - द्वितीय द्वादशक - त्र्यष्टकवती - 12+8+8+8+36

2,6, प्रस्तार - पङ्क्ति - द्विद्वादशक द्व्यष्टकवती - 12+12+8+8+40

7. महसतोवृहती - अष्टक द्विदशकवती - 8 + 8 + 8 + 12 + 12 + 48

3, 4, 5 - विरुद्रूपा - एकादशिनस्त्रयोऽष्टकः 11 + 8 + 8 + 8 + 35

1. The heaven, the earth and the Asvins, all of them bring prosperity to the Ijana, ईजानम्, the one who performs the yajna, the act of public good.

5. Sakapute, शकपूते, a person sanctified with sacrifice is sakaputa; he should be free from blemishes. This word does not occur anywhere else in the Rgveda.

(1) Avah, अवः अयितु, the protective; (2) avah अन्नः food (Nigh. II.7)

4. Rathasya murdha, रथस्य मूर्ध्ना, the head of the chariot; here it stands for Soma.

7. Dhursadam, धूर्सदम् - one that rests on the yoke; one that stays in the land of horses.

Vanarsadam, वनर्षदम्, one who abides in the forests (or in the water, Varuna being said to reside in the ocean).

Hymn 133

For verses 1 and 2, see Nir. III.20 and I.15 respectively.

The R̥si of the hymn is Sudas of the family of Pijavana (पुडा पौत्रवन्). The first six verses are of three lines each with metres as Sakvari (1-3) and Mahapankti (4-6).

शक्वतो — 15 23 14 (1); 14 23 14 (2); 15 24 14
महापङ्क्तिः — 16 16 14 (4); 15 16 14 (5); 15 15 14 (6)
विद्युप् — 11 10 10 11

For the first three verses of this hymn, see Samaveda

II. 9.1.14.1-3 (1801-1803)

1. Abhike cidulokakrt, अभिके विदुलोककृत्, lo! the maker of the room has approached. The words प्रपित्वे (prapitve) and (abhike) are synonyms of near (प्रपित्वेऽभीक इतरत्नस्य । प्रपित्वे प्राप्ते अभीकंऽप्युक्ते - Nir. III.20)

2. Asatnurindra jajñse, असनुतिन्द्र जज्ञिसे, Indra, thou art born without a foe. This phrase has been quoted by Yaska as opposite to: रतो सेना अजयत् साकमिन्द्रः, Indra vanquished hundred armies together (X.103.1). Yaska quoted such illustrations in support of those who had been of the view that to ascertain the

meaning of the Vedic verses is useless; they have no meaning, or their meaning is impossible or is contradictory. (Nir.1.15)

Hymn 134

The Rsi of the hymn is Mandhatr, the son of Yuvanasha (मान्धातापोयनाय). None of these two names occurs in the Vedic text.

The burden of the hymn is "देवी जनित्री अजीवन्त - the divine progenitress has given birth to thee; the auspicious progenitress has given thee birth." (verses 1-6).

7. The last verse (7) is:

O gods (O enlightened ones, or O Nature's bounties"), we never injure you, nor we give you any annoyance. We follow the instructions incorporated in the divine verses. We have complete reliance in you. With wings and arms, we have taken hold of you. (See Samaveda, 1.2.2.4.2(176) with some variations.

Hymn 135

For verse 1, see Nir. XII.29.

The devata of the hymn is Yama, and Kumara of the family of Yamayana (कुमरो यमायनः) is the Rsi.

The word yama has been described (Nir. X.20; 21). Yama is so called because he governs (√yam) यमो पच्छतीति सः - Nir. X. 19; Rv. X.14.1); Agni is also called Yama (Nir. X.20); Yama indeed is what is born; Yama, what shall be born : 1.66.8.

1. Here where under a tree of beautiful leaves Yama drinks together with the gods, our father, lord of the house, longs for the old ones.

Under a tree of beautiful leaves, i.e. in the chosen dwelling - place of the virtuous.

Vṛkṣe, वृक्षे, on the tree. Vṛkṣa is so called because it is felled. (वृक्षोऽवृचनात् - Nir. XII.29)

Palase, पलाशे, on a leaf; it is so called from falling (पलाशं पलाशनात् - Nir. XII.29)

Devaih sampibate yamah, देवैः संपिबते यमः - Yama goes together with the gods, i.e. the sun with rays (परिमणिरहितः - Nir. XII.29).

There may be the protector or supporter of us all longing for the old ones (तत्र नः सर्वस्य पाता वा पालयिता पुण्यान्नु कामयेत – Nir. XII.29)

The entire hymn mystically deals with the richness of spirituality; the wheelless, single-poled chariot, turning every where (3), one stands on it, though he sees it not (2). Three questions are posed in verse 3 regarding the youth, the chariot and restitution; and lastly, in verse 7, we have been told about the dwelling of Yama, the fabric of the gods; and the pipe (Nadi, नद्यी) sounded for his gratification, and his invocation by hymns.

Hymn 136

For verse 1, see Nir. XII.26.

The devatas are Kesins (केसिनः); i.e. Agni, Vayu and Surya of the three regions. For each verse, we have a different Muni as Ṛsi, the seven Munis are: Juti (जुति), Vatajuti (वातजुति), Viprajuti (विप्रजुति), Vṛṣanaka (वृषणक), Karikrta (करिकृत), Etasa (एतसा) and Ṛsyasṛga (ऋष्यसृग); they are the sons of vatarasana (मुनयो वातरसनाः). The word munayah vatarasanah occurs in verse 2.

The word kesin (केसिन) for the sun occurs in verses 1, 6 and 7, and the word muni in verses 2 (मुनयः), 3 (मौनयेन), 4 and 5 (मुनिः).

1. Kesin, केसि, having long hair; by hair, rays are meant, i.e. endowed with rays, so called on account of shining (✓ कश्, to shine), or on account of being very bright (✓ प्र + काश्) – (केसि केसा रमयः । तैस्तद्वान् भवति । वरुणानां वा । प्रवरुणानां वा – Nir. XII.25).

Kesin bears fire, kesin water, kesin heaven and earth, kesin this entire universe for beholding the light. Kesin is called light. Visam, विस्व – this is a synonym of water, derived from the verb वि-स्व, vi-sna, from sna, preceded by vi, meaning to purify, or from ✓ सच्, ✓ sac, to accompany preceded by vi, (विषमिषुदक नाम । विष्णाते; वि पूर्वस्य स्नाते: शुद्धयर्थस्य । वि पूर्वस्य वा सञ्चते: – Nir. XII.26).

Moreover, these two others are also called kesins (having long hair); terrestrial fire (अग्नि) on account of the smoke, and the atmospheric fire (वायु) on account of dust or mist. (अवाप्येते इतरे ज्योतिषी केसिनी दप्येते । धूमेवान्नी । रजसा च मध्यमः – Nir. XII.26).

For the three kesins, see Rv. I. 164.44 (Av. IX.10.26).

Juti – The radiant sun supports Agni, water, heaven and earth. It gives visibility to all.

Vatajuti – The Munis wear the yellow dirty vestments of bark; they

follow the course of the wind.

Viprajuti – Exhilarated by the sanctity of the Muni. We have mounted upon the winds. Behold, O mortals, our forms in them.

Vṛsanaka – The Muni flies through the firmament, illumining all objects.

Karikrata – The Muni is the steed of the wind; it repairs to both oceans, the eastern and the western.

Etasa – Wanders in the tracks of the Apsaras and Gandharvas and delightful friend (the Sun).

Rṣyasṛnga – Vayu churns for him, thunder grinds it, whilst the radiant sun drinks the water with his cup.

Hymn 137

There are seven verses in the hymn, each having a different Rsi : ऋषयः, कश्यप, गौतम, अत्रि, विश्वमित्रः, जमदग्नि and वसिष्ठ – the well-known seven seers forming a group (Bharadvaja, Kasyapa, Gotama, Atri, Visvamisra, Jamadagni and Vasistha). There are the seven Ṛsis associated with two eyes, two ears, two nostrils and a mouth.

Bharadvaja – Raise again the man; give life to him again.

Kasyapa – May one wind bring you vigour, and the other one blow away all evils.

Gotama – O wind, breathe the medicinal balm; thou art the universal medicine.

Atri – The wind says, "I have come to thee with pleasures and protections, fortune and vigour. I shall drive away thy disease.

Visvamisra – May the gods, Maruts and all beings give us protections. May this person be free from sins and ailments.

Jamadagni – Waters are medicinal, dissipators of diseases; they are medicines for all diseases.

Vasistha – The tongue is the fore-runner of speech. It is cleansed by hands of ten fingers. With these hands we touch thee; may ye be free from disease.

Hymn 138

For verse 1, Nir. IV.25

The R̥si of the hymn is Anga, son of Uru (अंग औसः).

1. **Dansayah**, दंसयः, works; so called because they finish them (दंसयः कमाणि । दंसयन्ति एतानि – Nir. IV.25

Kutsaya manmannahyasca dansayah, कुत्साय मन्मनहारच दंसयः Thinking (to make) the works (fruitful) for the present, you let the waters flow.

5. **Tujyani tejate**, तुज्यानि तेजते, thinks (the hosts of the asuras) which have to be attacked or sharpens his weapons (which are to be hurled against the asuras).

Hymn 139

For verse 6, see Nir. V.1. – *Sayana*)

Savitri, is the devata of the first trica, (विद्) and the Gandharva visvavasu of the last three verses. Visvavasu (विश्ववसु) is the R̥si of the entire hymn. The words "gandharvam visvavasum" occur in verses 4 and 5, and word gandharvah in verse 6 also.

Gandharvam, गन्धर्वम्, thundering; noisy. (गन्धर्व गतिरूपा गा गन्धर्वायनम् – *Sayana*)

Visvavasu, विश्ववसु, clouds (the name of a Gandharva R̥si – *Sayana*).

विश्ववसु - X. 139.5; विश्ववसुम् – X. 85.21; 139.4

विश्ववसोऽस्ति विश्ववसो – (X. 85.22).

5. **Yat gha satyam ut yat na vidma**, यत् य सत्ये ज्ञं यत् न विद्म – that which is the truth, and that which we do not know.

6. **Sasnim**, ससिन्, cloud (ससिन् ससन्तरे येषम् – Nir. V.1)

Sasnim avindat Carane nadinam, ससिन् अविन्दत चरणे नदीनाम् – he found the cloud in the course of the rivers – Nir. V. 1.

Hymn 140

The devata is Agni, and the R̥si is Agni Pavaka. The metres are

Vistarapankti (1) Satobṛhati (2-4), Uparistaj-jyotis (5) tristubh (6). The whole of the hymn occurs in the Yajurveda XII. 106-11 and the Samaveda 1.9.2.1. 1-6 (1816-1821)

1. विष्टारपंक्तिः - 8+12+12+8 (यस्या द्वितीय तृतीय-पादौ द्वादशाक्षौ आद्यतुर्धावष्टकौ)

2. सतोमृहती - 12+8+12+8 (यस्या आद्यतृतीचौ द्वादशाक्षौ द्वितीय तुर्धावष्टकौ)

3. उपरिष्टान्नपोतिः - 12+12+12+8 (यस्यास्त्रयः पादा द्वादशाक्षरष्टतुर्घोऽष्टाक्षर. - Mahidhara)

2. **Prnakṣi rodasi ubhe**, पूर्वाक्षि रोदसी उभे, you unite both heaven and earth, or you fill both worlds, i.e., heaven with oblations and earth with rain.

3. **Urjo-napat**, ऊर्जो नपात्, the son of strength, vigour or energy (also grandson of waters; or, non-injurer of food.)

(हे ऊर्जो नपात् ऊर्जः अनस्य पृथिव्यात्प्राण्यदेः पुत्रः - *Sayana*; अर्कसायदेनाप उच्यन्ते । नपाच्छब्देन घ पीत्रः । हे अपापीत्र, अदस्य ओषधिवनस्पतयो जायन्ते, ओषधिवनस्पतिभ्योऽग्निर्जायते and hence urjo-napat is fire - *Uvata*; *Mahidhara*; also यद्वा ऊर्जोनस्य नपात्, न पातयति नशायति नपात्, i.e. हे अनस्यानिनाशकः - *Mahidhara*.)

4. **Jantubhli prathayasva irajyan**, जन्तुभिः प्रथयस्व इरज्यान् - contending with enemies, bestow upon us riches. (इरज्यन् ईर्यन् स्वर्धा कुर्वन्, or. यद्वा इरज्यन्तिरिषवर्ष कर्मा । जन्तु-पिशाचयानैवाप्योषतेऽनेभिः इरज्यन् ईरयथेयवन् - *Sayana*; जन्तुभिः प्राणिपिहैभिः प्रद्वैरर्च्यैषु प्रपूतिभिः इरज्यन् दीप्यमानः - shining by the priests, etc, offering oblations - *Mahidhara*).

Hymn 141

Agni as an ascetic, अग्निस्तापसः, is the Rsi of the hymn.

2. Aryaman, Bhaga, and Bṛhaspati are invoked. Sarasvati is praised as truth - speaking, Devi Sunṛta, देवीसुक्ता - Divine speech (अग्नौ सत्यं वाक्कृत्वा देवी देवनशीला सारस्वती - *Sayana*).

3. Invocations to Soma, Agni, the Adityas, Visnu, Surya, Brahma.

4. Invocations to Indra, Vayu and Bṛhaspati.

5. Invocations to Aryaman, Bṛhaspati, Indra, Vata, Visnu, Sarasvati and Savitr (food-bestowing).

6. Two demands (1) यज्ञवर्धय - augment the sacrifice, and (2) देवतातये उभे दानाय चोदय, i.e. stimulate to give us wealth for public good (देवतातये) or for the fulfilment of sacrifice.

Hymn 142

Four Rsis are assigned to this hymn, each being related to a couplet (द्विच): (i) Jaritr (1-2); (ii) Drona (3-4); (iii) Sarisrkva (5-6) (iv) Stambamitra (7-8) (जटितु, द्रोण, सारिर्कृन्व, and स्तम्बमित्र).

7. *Apam nayanam, samudrasya nivesanam*, अर्वा नयने, समुद्रस्य निवेशनम् - abode of waters and dwelling of the ocean.

8. *Ayane te parayane durvah rohantu, pusplinih*, आयने ते परयने दुर्वाः रोहन्तु पुष्पिणीः - At thy arrival and at thy departure, the flowering durva grasses spring up.

Hrdah, हृदाः - lakes and ponds.

Pundarikani, पुण्डरीकाणि, lotuses.

Hymn 143

Atri, son of Sankhya (अत्रिः सांख्यः) is the Rsi of this hymn. The word Atri occurs in verses 1, 2 and 3.

1. Addressed to Asvins.

Rtajuram, ऋतुजम् - ever diligent in worship; ever busy in acts of public good and in the performance of noble deeds. (ऋते स्तोत्रे यज्ञो वा । तेन जीर्णम् । सर्वदा युवयोः परिवर्णशीलम् - *Sayana*)

2. Atri was dragged, bound by Asuras, like a swift horse; the Asvins unloosed him like a strong knot (दृढं ग्रन्थिं न विव्यतम्) For Atri, see previous references.

5. You came with the winged steeds to Bhujyu immersed in the ocean and restored him. See earlier references.

Hymn 144

The Rsi is Suparna, son of Tarksya (सुपर्णस्तर्क्ष्य पुत्रः) or Urdhva-krsana of the family of Yama (ऊर्ध्वकृशन्ः यामादिनः).

2. *Urdhvakrsanam, ऊर्ध्वकृशन्म्*, effulgent like the fire, with flames going up. The word does not occur anywhere else in the Rgveda.

Rbbuh, रब्बुः, effulgent; intelligent.

3. *Ahisuvah*, अहिगुह - the name of an Asura (St. Petersburg Dict) - sons and grand-sons of persons having keen intellect.

4. Reference to Soma, brought to Indra from afar by Suparna, the son of a falcon (mythology).

Hymn 145

The subject matter of the hymn (devata) is the getting rid of a rival wife (अपनिवृत्तपत्नी-वधनम्) and the Rsi is Indrani (इन्द्राणी).

1. The physician speaks about a medicinal herb, a potent medicinal creeper by which her husband gets completely attached to her and does not go to the rival wife.

5. I am triumphant; the medicinal herb is triumphant; both will triumph over the rival lady.

The creeper referred to in the hymn is patha, पथ (आयुष्य पथः शरीरपथः शतव्यम् । तद्विस्तृतमिदं पथेऽपि मन्त्रम् । पथस्य पथः शरीरपथः पथः स्मृतः तथा तस्य चतुर्लोकमपि । - Sayana quotes Apastamba Gṛhyasutra, IX. V.8 in the introductory part of this hymn. It is difficult to say how much one can rely on the hypnotic action of the herb.

Hymn 146

For verse 1, see Nir. IX.30.

Aranyani is the devata of the hymn (the tutelary goddess of the forest - Wilson). The Rsi is Devamuni, the son of Irammada (इराम्मदः देवमन्त्रः).

The word Aranyani (wilderness) occurs in all the six verses of this hymn and nowhere else in the Rgveda.

1. O wilderness (aranyani), how is it that thou who disappearest in deserts over onwards does not seek the village? It appears that fear does not find thee.

Wilderness is the wife of the desert. Desert (aranya, अरण्य) is so called because it is far (apa-arna, अप-अर्ण) from the village, or because it is dull (a-ramana, अ-रण्य).

(अरण्यानी अरण्यस्य पत्नी । अरण्यं अपार्णम् । आमादास्य चतुर्लोकम् ।)

Na tva bhir iva vindati, न त्वा भीरिव विन्दती - It appears as if fear does not find

thee, or word *iva* (इव) is used in the sense of slight apprehension (i.e. just the slightest fear) (न त्वा भीविन्दतीवेति । इवः परिप्राये वा – Nir. IX.30)

2. *Ciccikah*. चिच्चिकः – *Vṛsaravaya* वृषारवाय – said to be small animals with screaming noise (वृषा रवाय । वृषा सेवनसमर्थो रवः शब्दो यस्य सृष्टम् जन्तु विशेषस्य झिल्ल्याद्यस्य स तयोक्तः) a small insect, *jhilli*, who screams during mating is *vṛsarava*; चिच्चिकः ची-ची-शब्दं कुर्वन्त्योजन्तुः – any other insect who gives out sound *chi-chi-Sayana*).

Aghatibhih, आघातिभिः, with cymbals.

5. *Anyah*, अन्यः, some other, as a tiger or even a robber.

Hymn 147

For verse 1, see Samaveda, I.4.2.4.2 (371).

The *Rṣi* of the hymn is *Suvedas*, the son of *Sirisa* (सुवेदः शैरीषः).

Indra is invoked for the sake of obtaining a son, a grandson, fulfilment of desires and honourable wealth, as well as food (3-5). Indra slays *Vṛtra* (1-2).

3. *Ahraye*, अहृये, honourable (अलज्ज्यकरे – *Sayana*).

Hymn 148

The *Rṣi* is *Raja Pṛthu*, the son of *Vena* (पृथुवैन्ः). Indra gets victory over the races of *Dasas* and fugitive *Vala*, lurking on secrecy hidden in the waters (2). The verse 5 refers to *Pṛthu*, the son of *Vena* (पृथु पृथ्वा वैन्ःस्यार्कः). *Pṛthu* means a person with wide and extensive learning.

Venyah is one full of wisdom and intellect. The references in the text, of course, do not refer to historical person ages.

Hymn 149

For verses 1 and 5, see Nir. X.32 and X.33 respectively.

The *Rṣi* of the hymn is *Arcan*, the son of *Hiranyastupa* (अर्चिर्हिरण्यस्तूपः) and the subject matter is *Savitṛ*, the sun (Nir. X.32).

The word "hiranyastupa" occurs in the last verse (5) – the only occurrence in the entire *Rgveda*. The word means "brilliance personified", and the word *Angirasah* means the fire-technician.

1. The sun is called Savitr also (Savitr because he is the impeller or stimulator of all – Nir. X.31). He is so praised in the Hiranyastupa hymn (Nir. X.32). The seer Hiranyastupa proclaimed this hymn in the act of worship – आदित्योऽपि सवितोच्यते । तथा च हिरण्यस्तूपे स्तुतः अर्चन् हिरण्यस्तूपमभिरिन्दं स्तुतं प्रोवाच – Nir. X.32).

5. Like Angirasa Hiranyastupa, I invite thee, O Savitr, to the sacrificial food. Thus worshipping and bowing before thee for protection. I kept watch as for a stalk of Soma.

Hiranyastupah, हिरण्यस्तूपः, golden tuft of hair; a tuft of hair made of gold or one having a golden tuft of hair (हिरण्यस्तूपो हिरण्यमयः स्तूपः । हिरण्यमयास्तूपोऽस्तेति च । – Nir. X.33)

Stupah, स्तूपः, tuft of hair, is derived from the verb स्तु (Styai), to be collected into a heap), i.e. a collection.

(स्तूपः स्तायतेः संघातः – Nir. X.33).

Hymn 150

The Rsi is Mrlika, the son of Vasistha (मृळीको वासिष्ठः). Vasistha, the purohita, invokes the fire : वसिष्ठो वक्ते पुणेहितो मृळीकाय पुणेहितः (5).

1. Mṛlikaya, मृळीकाय, for our felicity (मृळीकाय सुखाय सुखार्थम्)

4. Agni was the purohita of gods; the Rsis, the descendents of Manu, kindled Agni.

5. Vasistha, as the purohita invokes Agni, the purohita, for our felicity.

The following terms also occur:

Atri, Bharadvaja, Gavisthira, Kanva and Trasdasu.

See our earlier notes on these terms.

Atri, अत्रि, free from triple bonds; i.e. "not three"; or from अत्र, to eat; a king that eats up or devours enemies अत्रिः न त्रय इति – Nir. III.17)

Bharadvajah, भरण् भरणः, from being brought up, bhṛ (Nir. IV.17); one that provides food to others.

Gavisthiram, गविष्ठिरम् – from गविः, गौवयवे – (Nir. II.5) seated on the cow skin; or the one with stablized sense-organs; master of his own (for this term

see Rv. गविंतिः, V.1.12 and गविंतिम् X.150.5 – the word occurs nowhere else in the R̥gveda.

Kanvam, कण्वम् – men of wisdom (Nir. III.17 for प्रकण्व, कण्वस्य पुत्रः and कण्वप्रभवः).

Trasadasyum, त्रसदस्युम्, one who suppresses infidels or wicked persons.

त्रसदस्यवि – VIII.49.10

त्रसदस्युः – IV.38.1; V.27.3; VIII.19.36

त्रसदस्युम् – I.112.14; IV.42.8; 8; VIII.19.3;
VIII.8.21; 36.7; 37.7; X.150.5

त्रसदस्योः – V.33.8

Vasisthah, वसिष्ठः – most notable one; a high-priest; man of great learning. वसिष्ठः, वसिष्ठसः those with most settled life (Daya.), they who provide settled life to others.

The term is used in singular and plural both.

वसिष्ठः – II.9.1; VII.9.6; X.65.15 and others.

वसिष्ठम् – I.112.9; VII.33.13; and others.

वसिष्ठञ्च – VII.96.3

वसिष्ठस्य – VII.33.5

वसिष्ठः – VII.7.7; X.15.8; 122.8 and others, in Book VII.

वसिष्ठः – (Vocative) – VII.33.3; 4; 8

वसिष्ठान् – VII.33.2

वसिष्ठसः – VII.23.6; X.66.14

वसिष्ठैः – VII.39.7; 40.7; 76.7

Hymn 151

For verse 1, see Nir.IX.31

The devata is Sraddha, श्रद्धा, Śrāt श्रत् is a synonym of truth सत्य (सद्, श्रद्, सत्, सद्, श्रद्, सत्) and श्रद् are six synonyms of truth – Nigh. III.10). Acceptance of truth for life is Sraddha – normally translated as faith. Ṛsi of the hymn is a lady named as Sraddha of family of Kama (श्रद्धा कामायनी).

1. Sraddha, श्रद्धा – Being based on truth, it is called so (श्रद्धा श्रद् यान्त् – Nir. IX.30).

Through faith is fire kindled, through faith is oblation offered. With our speech, we announce faith at the head of fortune (chief limb of fortune, i.e. prosperity (श्रद्धा पगस्य पागदेयस्य मूर्धनि प्रपाकदेग यवनेनावेदयामः – Nir. IX.31)

5. Suryasya nimbuci, सूर्यस्य निम्बुषि, at the setting of the sun.

Hymn 152

For verse 4, see Nir. VII.2.

The deity or the subject matter of the hymn is Indra, and the Ṛsi is Sasah (सहस्र) of the race of Bharadvaja (सहस्रो भारद्वाजः).

1. Sasah, सहस्रः, the ruler, the king.

4. Vi na Indra mrdho jahi, वि न इन्द्र मृषो जहि – O Indra, slay our enemies (or our evil tendencies, मृषः) – Nir. VII.2.

Also see Yv. VIII.44, and Samaveda, II.9.3.7.2 (1868).

Hymn 153

For verse 2, see Nir. VII.2

The Ṛsis are the wives of the gods and the mothers of Indra (इन्द्रभक्त्ये देवजायतः). Indra, the head of the state, is the subject matter.

1. Jatam upaste, जतमुपास्ते, worship him as soon as born, i.e. as soon as coronated or elected as the head of the state (See Samaveda I.2.2.41 (175) with variation.)

2. Tvam indra balad adhi, त्वमिन्द्र बलदधि, thou, O Indra, (art born) of strength or from the overpowering strength (Nir. VII.2).

See Samaveda, I.2.1.3.6 (120)

Indra is born of strength (बलत्), courage (सहस्रः) and vigour (ओजसः).

Hymn 154

Yami is the Rsi, the daughter of Vivasvat, whilst the creation is the topic (सववृत्तम्).

1. According to Sayana, the students of the school of the Samaveda offer Soma to Pitṛs (Manes); the students of the school of the Yajurveda offer ghee (clarified butter), and the students of the school of the Atharvaveda offer honey. In fact, the knowledge gained through devotion and affection to God (the emotional approach to God) is likened to Soma and the Saman; the knowledge gained through Karma or actions of public dedication and service (serve approach to God) is likened to butter and the Yajuh, and the knowledge gained through study (mundane and spiritual both), i.e. the jnana marga is likened to honey and the Atharva school (Brahmaveda).

Hymn 155

For verse 1, see Nir. VI.30

The topic of the verses 1 and 4 is the averting of misfortune (अलक्ष्मीन्), of verses 2 and 3 is Brahmanaspati and of verse 5 is the all-gods (all-bounties of Nature) (Visvedevah). The Rsi is Sirimbitha, the son of Bharadvaja (शि-रिम्बितो भारद्वाजः).

1. Go to the hill, O barren – अरयि – one-eyed, कण्ठे, hideous ever-screaming (famine). We frighten thee away with those heroes (or beings) of the cloud.

Arayi, अरयि, unliberal (अरयिणि), miserable, not giving; barren, the goddess of famine (सुमित्रादि देवता – Sayana); distress, misery, alaksmi or misfortune personified.

Kane, कण्ठे, one eyed is so called because his sight is crooked (कण्ठे विकटे).

Kane may be derived from the root √ कन्, meaning to be small. (कण्ठे दर्शन इत्यौपमन्यवः कण्ठेर्वा स्यादनुपाव कर्मणः).

The verb कन् (kan) is used to denote the smallness of sound, as it sounds inaudible (कण्ठिः सम्प्रगुण्यते घण्टते । अणुकण्ठीति । माश्वानुपावात् कणः). A person is called कण on account of the smallness of his size and कण्य on account of his short vision; i.e. one-eyed, (दर्शनानुपावात् कणः) – Nir. VI.30.

Vikate, विकटे, crooked, hideous, i.e. whose manner of walking is crooked, says Aupamanyava, (विकटे विक्रान्तगतिरित्यौपमन्यवः); or the word vi-kata (वि + कट्) may be derived from √ कुट् √ kut (to be crooked) by metathesis: he is very crooked. (कुटो वा स्मृत् । विपर्यतस्य । विकुटितो पयति – Nir. VI.30).

Sadavve, सदान्वे, ever-screaming, always screeching सदान्वे सदान्वुवे शब्दकारिके – Nir. VI.30

Sirimbithasya, शिरिम्बिठस्य – of the clouds – sirimbitha means cloud (शिरिम्बिठो मेघः । शीयति बिठे । बिठमन्तरिक्षम् । बिठं बीरिठेन व्याख्यातम्); it is shattered in the atmosphere. Bitham (बिठम्) means atmosphere. Bitham (बिठम्) is explained by biritha (बीरिठ).

Sirimbitha is also the name of a seer of the family of Bharadvaja (शिरिम्बिठो भारद्वाजः) who, endowed with black ears, destroyed evil fortune (with this verse) (अपि वा शिरिम्बिठो भारद्वाजः कालकर्णोपेतः).

Tebhis tva sattvabhīh catayamasi, तेषिः त्वा सत्त्वभिः चातयामसि – we frighten thee away with his heroes, i.e. actions. The verb चातय् (catay) means to frighten. (तस्य सत्त्वैः कर्णोपेतिरिति स्यात् । तैर्दृष्ट्वा चातयामः । चातयतिनामिने – Nir. VI.30.).

Sattvalh, सत्त्वैः, by its heroes; by its waters, i.e. by actions.

Hymn 156

The Rsi is Ketu, the son of Agni (केतुर्गन्धर्वः) the topic is Agni.

5. **Agne ketuh visam asi presthah sresthah** अग्ने केतुः विराट्पसि श्रेष्ठः श्रेष्ठः – Thou, O Agni, art the best beloved and most excellent banner of the people (विशां प्रजानां, केतुः केतामिषा, ज्ञापयिता, श्रेष्ठः द्विपतयः श्रेष्ठः प्रशास्यतमः – Sayana).

Ketuh, केतुः – Synonym of prajna (प्रज्ञानम् – Nigh. III.9); See प्र केतुश्री केतुश्च – I.3.12; उपसः केतुमुकृत – I.92.1; दैवं वहन्ति केतवः – I.50.1).

Hymn 157

The Rsi is Bhuvana, the son of Aptya (पुत्रः भव्यः) or Sadhana, the son of Bhuvana (साधनो भौवनः) Indra, Adityas and Maruts are invoked, for the sake of rains (हविर्षं स्वर्गा पर्यपरयन् – men beheld around them the swift descending rain).

4. **Svadhām**, स्वधाम् – rains (स्वधा उदकं नाम – Nigh. I.12; स्वर्गा वृष्ट्युदकम् – Sayana).

Hymn 158

The topic is surya, the sun; and the Rsi is Caksu (eye), the son of Surya (वसुः सौर्यः).

1. The sun protects us from the evils coming from heaven; air protects from those of the firmament, and fire from those upon earth.

4. The sun or the Surya gives sight to our eye (पशुनो येहि पशुणे).

Hymn 159

Saci (सचि) is the Rsi as well as the devata of the hymn (सची देवता).

Saci is the Queen-Empress of the State or the Queen on her own accounts in a democratic state (the lady-President, or the Lady-Prime Minister of the State). Her sons and daughters are also dedicated to the State (स्य पुत्रः सपुत्रः, ये दुहितः विष्टरः) (3). The verses 5 and 6 speak of the suppression of rival-ladies, influencing the head of the State.

Hymn 160

Purana, the son of Visvamitra (सूत्रो वैश्वमित्रः) is the Rsi of the hymn, and the topic is Indra, the lower self or resplendent Lord. He is fond of Soma (the emotional love); He is cognizant of all things (2). The person who serves Him with all his mind, offers sincere devotion to Him with all his heart, receives His blessings, wealth and cattle (material as well as spiritual) (3). The Lord unsolicited destroys his enemies, the despisers of Brahmanas (ननुदिष्टः or men of learning and character) (4).

4. Revan na, रेवान् - as a rich man (रिषन् = पशवन् - Sayana)

Ananudistah, अननुदिष्टः, unsolicited. (अननुदिष्टः = अननुदिष्टः तेनानुक्तः आग्रहितः - Sayana)

Hymn 161

The object of the hymn is the cure of the disease raja-yaksma (राजयक्ष्मा) or chronic (or declared) consumption, and hence the conceptual Rsi is Yaksmanasana the son of Prajapati (यक्ष्मनाशनः प्रजापतयः).

1. Kam, कम्, with ease.

Havisa, हविष, the medicine (lit. oblation)

Ajnata-yaksmat, अज्ञतयक्ष्मात्, from the unobserved or undetected consumption.

Raja-yaksmat, राजयक्ष्मात्, from the royal (declared, or observed, or chronic) consumption.

2. Nir-rtah upasthat, निरर्तः उपस्थात्, from the lap of calamity, from the

clutches of the disease.

3. *Sahasraksena sata-saradena satayusa havisa*, सहस्रक्षेण शतरादेन शतायुषा हविषा, with a medicine having a thousand potency (eyes), conferring hundred years, giving a life for a century.

4. *Satam saradah, satam hemantan, satam vasantamh* – शतं शरदः, शतं हेमन्तान्, शतं वसन्तान्, for a hundred autumns, a hundred winters, a hundred springs.

Satayusa havisa, शतायुषा हविषा, this century-yielding medicine.

Hymn 162

(For verse 2, see Nir. VI.12)

The subject of the hymn is to avert abortion (गर्भसंक्रामे प्रवर्धयितुम्), and the conceptual Rsi is Raksohan, the son of Brahma (रक्षोहा ब्रह्मः).

1. The disease (अमोवा) is called durnaman (दुर्णामा); it provides sickness to embryo (गर्भम्) and assails the womb (योनिः).

Raksoha, रक्षोहा, the destroyer of raksasas (the infections, contagions, virus etc).

2. *Kravyadam*, क्राव्यादम्, cannibal; flesh-eating; the worms consuming flesh.

Amiva, durnama, अमोवा दुर्णामा—the disease of th evil name (दु + नाम्) *Amiva* is explained by *abhyamana* (अभ्यमन), i.e. disease. “Durnama, evil name” signified a germ of disease, a worm, whose name is sinful (दुर्णामा क्रिमिर्षयती पापनामा – Nir. VI.12)

Krimih, क्रिमिः; a worm is so called because it grows fat ✓ (मिद्) a raw flesh (क्रव्ये) or it may be derived from the root meaning to creep, or from ✓ कृम, to crawl (क्रिमिः कृव्ये मेधति । क्रमतेर्वा स्यात् सल्लङ्घने । क्रमतेर्वा – Nir. VI.12)

The word *Krimih*, क्रिमिः, does not occur in the *Rgveda*.

3. *Hanti Patayantam*, हन्ति पतयन्तम्, one that destroys the impregnating energy.

Nisatsnum, निषत्तन्, the germ as it settles.

Sarisrpm, सरोस्पम्, the moving embryo.

Hymn 163

The cure of phthisis (यस्मिन्) is the subject matter of this hymn and R̥si is Vivṛhan, the son of Kasyapa (विवृह कश्यपः).

The disease spreads throughout all parts of body and hence its banishment is demanded from every place.

These limbs are enumerated in the hymn (32 in all).

1. असि – eye	शिरस् शीर्ष् – head
नासिका – nose	मस्तिष्क – brain
कर्ण – ear	जिह्वा – tongue
हस्त – chin	
2. ग्रीवा – neck	उपरा, दंष्ट्रा – upper arm
वृणो – sinews	अंस – shoulder
होस्त – bones	बाहु – forearm
अनुक्ष – joint	
3. अत्र – entrail	मूत्र – kidney
गुदा – anus	यक, यक – liver
वनिष्ठु – abdomen	प्लवि – viscus (pl. viscera)
हृदय – heart	
4. ऊरु – thigh	श्रोणि – loin
अन्तीवद – knee	भासद – buttock
पृष्णि – heel	भंसस् (पयु) – private parts
प्रपद – toe	
5. मेहन – urethra	लोम – hair
वनंकरण – bladder	नख – nail

Angat-angat, अंगत्-अंगत् – from each limb; lomnah-lomnah, लोम्-लोम्, from each hair; parvani-parvani, पर्वाणि-पर्वाणि, from each joint.

Hymn 164

(For verse 1, see Nir. I. 17)

The subject matter of the hymn is dissipation of bad dreams and the conceptual Ṛsi is Pracatas, the son of Angiras (प्रचेतः अंगिरसः; versu)

1. **Paro nirṛtya a caksya**, परोनिर्ऋत्या आचक्ष्य, Far, far away, call for death (or calamity); (Nir. I.1) – a discussion on the pada-patha:

निर्ऋत्या = नि.ऽऋत्यै (in the dative case as ending in ai, ऐक्यपदानम्)

3. The evil thoughts or sins involved while speaking the others (or deliberately) (अरासः); speaking against others (unknowingly or without intention) (निःरासः); speaking about others (or with intention) (अपिरासः); while waking (जाग्रतः); while dreaming (स्वपनतः).

4. **Pracetah angirasah**, प्रचेतः अंगिरसः, very sensible man of austerity, and enlightenment.

Pracetah, प्रचेतः, highly sensible; having profound knowledge (प्रचेता, प्रवृद्धचेता – Nir. VIII.5; Rv. X.110.1)

Hymn 165

For verse 1, see Nir. I.17

The Ṛsi is Kapota, the son of Nirṛti = (कपेते नैर्ऋतः) (a conceptual name).

1. दूतो निर्ऋत्य इदम् अजगम् – Here has come this messenger of death, दूतः निर्ऋत्यः । इदम् आजगम् (For padapatha, Nir. I.17); Nirṛtya is either in the ablative (संचय्य बोधेन) or in the genitive case (संचय्य बोधेन), so it is written in the padapatha (स्पष्टतः), as ending in the visarjaniya (= निर्ऋत्याः)

Kapotah, कपेता, pigeon. For Kapota, see:

कपेता – X.165.1-4

कपेताश्व – I.30.4

कपेताम् – X.165.5

Pigeon has been sent as the messenger of Nirrti (a synonym of death or calamity); it brings bad news, and hence, its arrival is regarded as unlucky. Niskṛtim, निष्कृति, atonement.

2. May the arrival of the pigeon be auspicious (शिव).

2. 3. Paksini hetih, पक्षिणी हतिः, the winged-weapon (of mischief), (पक्षिणी पक्षोपेता हतिः हन्तृहन्तुः कथं च – Sayana), Hetih may be army also.

4. Ulukah, उलूक, owl. It speaks amogham

Mogham, मोघम्, be in vain (मोघे निष्फलम् – Sayana)

Yamaya mṛtyave, यमाय मृत्यवे, for the controller (यमाय) death (मृत्यवे)

The word uluka has the following occurrences:

उलूकः – X.165.4

उलूकऽपातुम् – VII.104.22

(Only these two occurrences in the Rgveda).

Hymn 166

For verse 5, see Nir. X. 16

The topic of the hymn is to get away from the influence of the rival (सप्तसन्धम्). The hypothetical Ṛsi is Ṛsabha, the son of Viraj (ऋषयो वैरजः).

The word ṛsabha occurs as follows in the Samhita:

ऋषभम् – X.166.1

ऋषभस्य – VI.28.8

ऋषभासः – VI.16.47; X.91.14

Yaska gives no comment on the word.

1. Ṛsabham, ऋषभं, bull; renowned like a bull (ऋषभवत् प्रशस्तम् – Sayana); excellent and superior (स सपानानां ऋषभम् – Superior among my equals).

5. Yaska quotes this verse (Nir. X.16) in connection with his discus-

sion on tautology (समानार्थिवाहरम्). The recurrence of the same expression in the same verse means tautology, and is regarded as undesirable. Some of the schools of thought do not admit tautology, if there is some difference, even the slightest, as for instance "as from water the frogs (मण्डूकाः इव उदकात्) and "as frogs from water (मण्डूकाः उदकात् इव) (Nir. X.16)

Yoga-Ksemam, योगक्षेम, goods and chattles (Wilson); acquisitions (योग); preservations (क्षेम) – war efforts and peace plans (acquisition of all that one does not possess in Yoga and the preservation of that which has been acquired is Ksema (अक्रान्तस्य घनस्य प्राप्तियोगः । क्रान्तस्य रक्षणं क्षेमः – *Sayana*).

This verse is the only one in the *R̥gveda* which has Yoga-Ksema (both the terms) occurring together. It is of common occurrence in the *Yajurveda* (e.g. योगस्य क्षेमो नः कल्पताम् – Yv. XXII.22; अलम्ब्यताम्योयः, लम्ब्यस्य परिपालने क्षेमः – *Mahidhara*; योगो द्रव्यादीनां संयोगः क्षेमस्तेषामेव परिपालनम् – *Uvar*).

Hymn 167

For verse 3, see Nir. XI.12.

The *R̥sis* are Visvamitra and Jamadagni. The words Visvamitra occurs in the text as follows:

विश्वामित्रः – III. 53.9

विश्वामित्र जमदग्नी-इति – X.167.4

विश्वामित्रस्य – III.53.12

विश्वामित्राः – III.53.13; X.89.17

विश्वामित्राय – III.53.7

विश्वामित्रेभिः – III.1.21

विश्वामित्रेषु – III.18.4

For jamadagni, see the following:

जमत्५ज्जग्निना – III.62.18; VIII.101.8; IX.62.24; 65.25

जमदग्निः ऽदत्त – III.53.15

जमदग्निः ऽदत् – VII.96.3; IX.97.51

3. *Kalasan abhaksayan*, कलशान् अभक्षयन्, I have fed on the pitcher or on the jar, i.e. I have drunk the Soma left in the jar from that which had been offered (कलशान् कलशास्यन् हुतशिष्टान् सोमान् अभक्षयन् पक्षितवानसि - *Sayana*).

In the law of King Soma and Varuna, in the protection of Bṛhaspati and Anumati, today, in thy invocation, O Maghavan, and of Dhatṛ and Vidhatṛ, I partook of the jars.

The meaning is: induced by these deities, I partook of the jars full of soma juices (एषामिदं वतामिदमि प्रसूतः सोमकलशानमभक्षयमिति - Nir. XI. 13)

Kalasa, कलश, or jar, is so called because *Kalah* (कलः) particular measures of Soma, are deposited in it (कलश + श्रो) (कलशः कस्मिन् । कलशं अस्मिन्मेवमे माशः *Kalah* (कलिरच कलारच) are both derived from क्, to scatter, their measures are scattered (कलिरच कलारच क्लितेः । विचोर्णमाशः - Nir. XI. 14).

Varunasya, वरुणस्य, of venerable Lord; of air.

Somasya, सेवस्य, of blissful Lord; of Soma, the nectar; the elixir.

Bṛhaspateh, बृहस्पतेः, of the Lord Supreme; of Agni or fire.

Anumatyah, अनुमत्याः, of concordance, of agreement, of approbation (Nir. XI. 29; 30); of approval.

Dhatah, धत्तः, of sustainer (the samvatsara); Dhatṛ is the creator of all (Nir. XI. 10).

Vidhatah, विधातः, of the creator or of the impeller.

Vidhatṛ is also explained by Dhatṛ (धत्ता सर्वस्य विधात - Nir. XI. 10)

Hymn 168

The conceptual Rṣi is Anilah, of the race of Vata (मनिलो वातपुत्रः). The word vata occurs in verses 1, 2 and 4 of this hymn. Vata, anila, vayu and others are synonyms, not enumerated in the Nighantu. This air or wind is the deity of the midspace (वायुः प्रथमगण्डमी भवति । वायुर्वातेः । वेतेर्वा स्याद् गतिकर्मणः - Nir. X. 1). Anila has not been described by Yaska. We have in Yv. XI. 15 - वायुर्मानिलम् । वायुः प्रान्तेऽनिले स्वकीयां प्रकृतिमापद्यते - *Uvata*.)

Air, Vayu, prana (the vital breath), the cosmic wind, all are invoked in this hymn: He moves along sweeping the sky, raising the dust of the earth (1). solid masses advance to meet the wind (2). vayu rests not for a single day; he is the friend of waters, the first-born (3). he is the germ of the world; his voices are heard but his form is not seen - such is this Vata: योवा दृष्टिरे न रूपम् (4).

Hymn 169

For verse 1, see Nir. I. 17

The topic is cows (गावः), and the R̥si is Sabara of the family of Kaksivat (रावः कक्षीवतः).

1. **Avasava pad-vate rudra mrlaya**, अवसाव पद्वते रुद्र मृळय – Be merciful, O Rudra, to the footed wanderer, the Padvate, पद्वते, the footed – wanderer is the cow, provision for the journey (पद्वत् अवसं गावः पथ्य दनम् । अयोर्गोर्गोपथं स्यात्ते नामकावः । Avasaya, अवसाव, is derived from √ अव्, to go, with the suffix मत, asa it is therefore, not analysed in the padapatha (पदपठ)

2. **Angirasah**, अंगिरसः, the technicians; genetic experts (animal genetics and husbandry).

The cows are of similar forms, different forms, of single forms; Agni knows their names (2); Some knows them well; they nourish us with milk, they have calves (3); may we have auspicious cattle in our cow-pen (गोष्ठम्) (4)

For gostha, see—

गोष्ठ्यम् – VIII.43.7; X.169.4

गोष्ठ्यत् इव – X.97.8

गोष्ठ्ये – I.191.4; VI.28.1; X.169.3

Hymn 170

The topic of the hymn is the Sun, Surya (सूर्य) and the hypothetical R̥si is Vibhraj, the son of Sun (विभ्राद् सौर्यः). All the four verses have the term Vibhraj; विभ्राद् (1,2); विरवभ्राद्-प्रावः (3); jyotisa vibhrajan, ज्योतिष विभ्राजन् (4).

The sun is the slayer of adversaries (अभिवाहः), the slayer of Vṛtra (clouds, dazness and nescience) (वृषा); slays dasyus (दस्युः), those who bring calamity to the State), killers of germs (असुका), the slayer of rivals (rivalry to the purity of environments). (2) The light of the sun is the best light (इदं श्रेष्ठं ज्योतिषा ज्योतिः); it is the light of lights. It is superb (उत्तमम्). (3)

Hymn 171

Itah, the son of Bhrgu, (इत्ये भार्गवः) is the R̥si. The term “the chariot of ita” (इतः रथम्) occurs in the first verse. The term ita or itatah occurs nowhere in the R̥gveda. Sayana regards Ita as the name of R̥si. The word may mean a “man of wisdom”.

2. Wilson gives the following legend to illustrate the illusion: sacrifice, attempting to escape from the gods, assumed a human form, that of a warrior Indra, in the shape of an ant, gnawed the bowstring and then cut off his head. The head of the sacrifice is said by Sayana to be the pravargya or preliminary ceremony of pouring fresh milk into the boiling ghee.

3. **Venyam**, वेन्यम् – According to legend, Prthu, पु॒थु, the son of Vena; Venyam, to jealous aspirants.

Muhuh Srathna, मुहुः श्रन्ना, drive away again and again (शन्नाः अहिंसोः; i.e. hast harmed – *Sayana*).

Manasyave astrabudhnaya, मनस्यवे आस्र बुध्नाय, for the Manasyu, the son of Astrabudhna (legend); for the learned intellectual, who disperses his knowledge universally.

The word आस्रबुध्न, astrabudhna, occurs nowhere else in the Rgveda.

Hymn 172

The topic is *usa* (उषा), the dawn and the R̥si is Samvarta, the son of Angiras (संवर्तः अंगिरसः). The word वर्तन्ते (1) and वर्तयति वर्तन्ति (4) occurs in two verses. The metre is dvipada viraj (द्विपदा विराज), or the half-stanza – tristubh (1) 10 + 10; (ii) 10 + 9; (iii) 12 + 8; (iv) 9 + 11 (वर्तयन्ति विराजितः द्विपदा विराजः – *Sayana*).

For verse 1, see Samaveda I.5.2.1.7 (443).

1. **Vartanim**, वर्तनिम्, to the chariot wheel.

Udhabbhih, ऊर्ध्वभिः, of full udders (may mean dew of the morning).

Vanasa, वनसा, the desirable, the pretty.

Gavah, गावः, cows; speech (divine) वाणी

4. **Svasustamah**, स्वसुस्तमः, the darkness of her sister (here night is the sister of dawn).

Hymn 173

The topic is an inaugurated king (the coronated king); or the appointed, nominated or duly-elected head of the State, just admitted to the high office. The R̥si is Dhruva (the hypothetical R̥si), a term which connotes stability. The word dhruva occurs in all the verses 1-6 of the hymn.

King is blessed by priest and people, during consecration for his stability (during the term assigned), steadiness and unvacillation. May the kingdom (उद्) never fall from him (1). Should be unvacillating like a mountain, firm and rigid (2). Firm is the heaven, firm is the earth, firm are the mountains, and so may this king of men be firm (4). May God give stability to his kingdom (5). May people always pay taxes to him (इन्द्रः ते विशः केवलः यतिष्ठतः कदा) (6).

For बलिहृतः – tax collected from people, see VII.6.5 and X.173.6 (these two references only in the R̥gveda (अग्निविशः चक्रे बलिहृतः – VII.6.5) – The two parallel passages, अग्निः विशः बलिहृतः चक्रे = इन्द्रः विशः बलिहृतः कर्तुः (may Indra (or Agni) render thy subject people payers of their taxes.)

Hymn 174

The devata is any King or Raja, and the conceptual Rsi is Abhivarta of the race of Angiras (अभिवर्त आंगिरसः). We have the following terms in the verses of this hymn to this effect: अभिवर्तने (1), अभिवृत्त्य (2), अभिवर्तः and अभि-अभिवृत्तत् (3). Abhivarta is the name of an oblation in ecclesiastical sacrifices.

1. Rastraya abhivartaya, उष्ट्राय अभिवर्तय, bring us to sovereign rule.

2. Abhivṛtya sapatnan, अभिवृत्त्य सप्त नन्, having overcome rivals.

3. May Savita and Soma establish thee (त्वा सक्तिः सोमः अपि अभिवृत्तत्). So that thou mayest be supreme (यथा त्वा अभिवर्तः असति).

5. Aspatnah, असपत्नः, may I become one without a rival.

Sapatnaha, सपत्नहा, may I become a destroyer of my rival.

Abhirastrah, अभिराष्ट्रः, obtaining the sovereignty (अभिराष्ट्रः अभिराष्ट्र-राष्ट्रः प्राप्तराष्ट्रः सन् – Sayana).

Visasahih, विशासहिः, overcoming my foes (विशासहिः सत्रुणां विरोधेन अभिविक्ता चाधुपम् – Sayana).

Hymn 175

The devata is Gravana; ग्रावणः, the grinding stones for the Soma plant. The Rsi (hypothetical) is Urdhva – gravan, the son of the serpent Arbunda (अर्बुदस्य सर्पिः पुत्रः कर्ष्यग्रावा नामभिः – Sayana), i.e. कर्ष्यग्रावर्जुदः. The term gravanah occurs in all the four verses of the hymn.

Gravanah, ग्रावणः – According to Yaska, the word is derived from the root हृन्, to kill; or from गृ to praise, or from गृह्, to seize (ग्रावणो हन्तेर्वा, गृणातेर्वा, गृह्णातेर्वा, – Nir. IX.8). Grava, ग्रावा, is a synonym of cloud also (Nigh. I.10). Gravanah, ग्रावणः, is included in the list of 36 terms (Nigh. V.3). Gravanah also means the men of wisdom.

1. O men of wisdom, may the creator or the impeller Lord, bless and enlighten you, so that you be appointed on your respectable posts, and perform your duties honourably.

2. O men of wisdom, may you drive away all the evils and evil-minded persons or evil intentions. May you use milk-giving cattle (or active solar radiations) as a remedy against diseases.

3. Men of wisdom, with their uppermost position, with their popularity, are universally honoured, as they give energy and vitality to the active participants.

4. May the divine creator quickly encourage you, O men of wisdom by his sustenance, for your good wishes to the worshipper who offers devotional oblations (or who renders good service to people).

(When by *gravana*, we mean grinding stone, the *upara*, is the large stone in the centre of the four stones, which bruise the plant; the plural is used for the singular, or it may imply the edges of the stone - Wilson).

Hymn 176

The Rsi is Sunu, सनु, which means the son; here the son of R̥bhu (सुनुर्धनः). The topic is R̥bhu (verse 1) and Agni for others.

1. *Sunavah r̥bhunam*, सूनवः ऋषूणाम्, the sons of R̥bhu; the sons of technicians or of intellectuals.

2. *Jatavedasam*, जातवेदसम्, one who knows all that has been born; a synonym of agni or fire.

Devya dhiya, देव्यः धिया, by divine wisdom.

Anusak, अनुसक्, in succession; one after the other in an orderly way.

4. This agni saves (अरुप्यति) from (peril caused by the immortals (अमृतात्), as well as by men (हवन्मनः)).

Sahasascit sahiyan, सहससिचित् सहीयान्, more courageous than courage (or stronger than strength).

Jivatava, जीवातवे, for life-producing.

Hymn 177

The subject of this hymn is Mayabheda, मायभेद, apparently a mystic one (the discernment of Maya). The Rsi of the hymn, a non-historical person, the son of Prajapati, is Patanga (पतंगः प्राजापत्यः). Patanga may mean the sun also. Yaska does not take notice of this hymn. Maya means prejna (विश्वमाया सर्वाणि प्रज्ञानानि - Nir. XII.17; all sciences, all arts, VI. 58.1)

It means a symbol of speech (मायया वाक् प्रतीक्य) - Nir. I.20; X.71.5. Again, commenting on X.88.6, Yaska equates mayam (माया) with prajnam, the profound vision (Nir. VII.27). For the word maya, see, out of so many, the following references in the Rgveda:

मायया - I.80.7; II.17.5; III.27.7; IV.30.12; V.63.3; VI.22.6; VII.104.24; VIII.23.15; IX.73.5; X.71.5

माया - III.61.7; V.63.4; X.54.2

माया - I.32.4; II.11.10; III.20.3; V.2.9; VI.18.9; VII.1.10; VIII.41.8; X.53.9

मायाभिः - I.17.7; III.34.6; V.30.6; VI.47.18; VIII.14.14; X.147.2

मायाम् - V.85.5; 6; X.88.6

मायाऽयम् - IV.16.9

मायाऽविनः - IX.83.3

मायाऽविनम् - II.111.9

मायाऽविना - X.24.4

मायिनः - I.39.2; II.11.10; III.38.7; V.44.11; VI.61.3; VII.82.3; VIII.3.19; X.138.3

मायिनम् - I.11.7; II.11.5; V.30.6; VI.48.14; VIII.76.1; X.147.2

मायिना - VI.63.5

मायिनाम् - I.32.4; III.20.3; 34.3

मायिनि - V.48.3

मायिनी - V.48.1

मायिनी इति - X.5.3

मायो - VII.28.4; X.99.10; 147.5

1. **Asurasya mayaya**, असुरस्य मायया, by the art or intelligence of Asura. Sayana explains asurasya, as the Supreme Brahman devoid of all disguise (असुरस्य असन्कुशलस्य सर्वोपाधिविहीनस्य परब्रह्मणः सन्बन्धिनया मायया त्रिगुणात्मिकया; मायेति प्रज्ञानम् । प्रज्ञया सन्बन्ध सर्वज्ञम्)

Aktam mayaya, अक्तं मायया, united to knowledge, all-knowing.

Patangam, पतंगम् – the self or the soul; also the sun (पतंगं पतति गच्छतीति पतंगं, सूर्य – *Sayana*).

Vipascitah, विपश्चितः, men of learning (विद्वांसः – *Sayana*)

Kavayah, कवयः, seers (कवयः त्वन्तिदर्शिनः – *Sayana*).

Maricinam, मरिचीनाम्, of the sun-rays.

2. **Vacam**, वाचं, the divine speech; the self or the soul bears the word in his mind (पतंगोवाचं मनसि विधत्ति – compare यस्मिन्वाचं सान यंजुषि यस्मिन्निदिता रघनामाविद्याः। यस्मिन्निचतं सर्वमन्तं प्रजानां तन्मे मनः शिवमकल्पमास्तु Yv. XXXIV.5). The word vac has been explained by *Sayana* as the three Vedas (Tait. Br. III. 12.9). In the morning, the deity (the sun) moves in the sky with the hymns of the Rgveda; he abides at noon in the Yajurveda; at his setting, he is extolled with the Samaveda; the sun moves accompanied by the three Vedas" – ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिव देव ईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः सामवेदेनास्तमये वेदेः शून्यस्त्रिविधमिति सूर्यः – Taitti. Br. III.12.9.1

Gandharvah, गन्धर्वः, the breath of life.

(गन्धर्वः गाः शब्दान् धारयतीति गन्धर्वः प्राणवायुः – *Sayana*; from गा, gah, voices; dhr̥ √ धृ, to hold; the prana vayu holds the speech, – *Sayana*).

3. For this verse, see I. 164.31; and also Yv. XXXVII.17. The verse is applicable to the Sun, his movements high up and low down. In the same way the verse also refers to the birth and rebirth of the soul, high up in certain lives, and low down in inferior species (अ च पर च पक्षिभिः, through the species lower and higher; सधोचो विपूचो यस्तान्, clothing in bodies superior and inferior).

Anipadyamanam, अनिपद्यमानम्, never descending, going up, never coming down, (उच्चैर्गच्छन्तम् । न ह्यसौ कदाचिन्नोचैः पद्यते – *Sayana*); not decaying; going up in the series of rebirths.

A carantam, para carantam, आ चलन् पर चलन्म् – going this way; going the opposite way (in the case of the sun, going to the east and to the west); from animals to men and from men to lower life.

Sadhricih, सधोचो, going together (सधोचोः सहजन्वन्तोः).

Visucih, विपूचो – going separately on their own lines (विपूचोः विविधं पृथक् पृथगजन्वन्तोः).

Hymn 178

For verses 1 and 3, see Nir. X. 28.

For verse 1, see Samaveda, 14.1.5.1 (332). The deity is Tarksya; the Rsi is Aristnemi, the son of Tarksya (अरिष्टनेमिस्तार्क्ष्यः)

1. Let us, here, invoke Tarksya, which is rich in food, incited by gods, mighty, impeller of chariots, the felly of whose wheel is unhurt and who is a hero in battle, quickly for our welfare.

Tarksya, तार्क्ष्य, is explained by Tvastr, (i) it dwells (क्षियति) in the crossed over place (from √ तृ √ tr); i.e. atmosphere. (तार्क्ष्यंस्त्वष्ट्रा व्याहृतः । तौर्गेऽन्तरिक्षे क्षियति, or it is derived from the verb अश्, √ as, to pervade, (अश्नेतेर्वा – Nir. X.29).

Juti, जृति, signifies motion (जृतिर्गतिः) or pleasure (प्रीतिर्वा) (Nir. X.28).

Devajutam, देवजुतं, one who is incited by gods or pleased by them (देवजुतं देवगते देवप्रीते वा).

Prtanajam, प्रतनाजम् (प्रतनाजितम्) – Nir. X.28), hero in a battle, (प्रतनाजे प्रतनानां राज्ञे संनानां प्राजितारं प्रगमयितारं जेतारं वा – Sayana)

Aristanemin, अरिष्टनेमि, the unhurt chariot; the felly of whose chariot is unhurt (अरिष्टनेमि अहिंसितरथम् । यद्वा । नेमिर्नमनशीलमायुधम् । अहिंस्तायुधम् । अथवा उपचारम्भनके जन्मशब्दः । अरिष्टनेमिर्मम जनकम् – Sayana).

3. "Who even spread with his might, the five tribes in a movement, as the sun, with his light, does the waters. A hundredfold, a thousandfold in his speed. Like a hurled javeline, they cannot keep him back (or like a discharged arrow made of reeds, they cannot keep him back) (न त्मेनां कश्यपि प्रयुक्तोमिव शरमयोमिषम् – Nir. X.29).

Kṛsti or Kṛstayah (कृष्टो = कृष्टयः) – synonym of man (कृष्टय इति मनुष्यनाम – Nir. X.22; see III.59.1; कर्मवन्तो भवन्ति); so called because they are active or because their bodies are long (कर्मवन्तो भवन्ति । विकृष्ट देवा वा Nir. X.22)

Panca-Kṛstih, पञ्चकृष्टीः – The five classes of people – (1) Either Gandharvah, Pitarah, Devah, Asurah, Raksamsi or (2) the four varnas (Brahmana, Ksatriya, Vaisya and Sudra) and the fifth (the unscheduled one) called nisada (निषाद) (गन्धर्वः पितरं देवा असुरा आसीत्येके, चत्वारो वर्णा निषादः पञ्चम इत्यौपमन्यवः – Nir.III.8.)

Nisadah, निषादः – hunter. The word does not occur in the Rgveda. Yaska, however, discussed its etymology; "From what root is nisada derived? He is so called because he lives by killing animals. Sin is embodied (ni – |√ sad) in him, so say the etymologists. (निषादः कस्मात् निषदने भवति । निषण्णमस्मिन्मापकमिति नैत्यताः – Nir. III.8.)

Sahasrasah sataśah asya rāhiḥ, सहस्रस्राः शतसा अस्य रंहिः – thousand yielding hundred bestowing is the course of Tarksya (रंहिः गतिः – *Sayana*).

Yuvatim saryam na varante sma, स्म वरन्ते युवति न शर्याम् – like an unfailing (युवति) arrow (शर्याम्), none can stop it. (शर्या शरकाण्डमयीभिषु धनुषो मुक्तां, युवति न लक्ष्येण मिश्रीभवन्ती-मिव – *Sayana*)

Hymn 179

The entire hymn devoted to Indra is of three verses and the Ṛsis of all the three are different:

Verse 1 – **Sibi**, the son of Usinara (शिबिः औशोनः)

Verse 2 – **Pratardana**, King of Kasi (प्रतर्दनः काशिणजः)

Verse 3 – **Vasumanas**, son of Rohidasva (वसुमना रोहिदस्य)

1. **Yadi asratah mamattana**, यदि अश्रतः म्मातन, if uncooked, continue to chant Vedic hymns of praise.

Sratah, श्रातः, cooked (श्रातः पक्वः – *Sayana*)

Asratah, अश्रातः, uncooked (अपक्वः)

Mamattana, ममत्तन, gratify him with praises (स्तुतिभिर्मादित – *Sayana*).

3. A reference to the midday sacrifice (midday pressing, माध्यन्दिनस्य सवनस्य)

Dadhnaḥ, दध्नः, of curds.

Milk is first cooked in the udder of cows; (कृषनि श्रातम्); then cooked on fire (अग्नौ श्रातम्); and finally, cooked well (सुश्रातम्).

Hymn 180

For verse 2, see Nir. I.20; also Samaveda, II.9.3.9.1 (1873); and also Yv. XVIII.71.

The R̥si is Indra's son Jaya (जय); the topic is Indra.

1. **Puruhuta**, पुरुहूत, invoked by many

Jyastah, ज्येष्ठ, pre-eminent, superior to every one,

Susmah, शुष्म, strength (Nigh. II.9, चलनात्मनि).

2. **Mrgo na bhimah kucaro giristhah**, मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः, like a fierce animal, roaming everywhere, haunting the mountains.

Mrgah, मृगः, is derived from the root मृज् √ mrj meaning to go (मृगोपावर्णेति कर्मणः – Nir. I.20)

Bhimah, भीम, fierce; of whom all are afraid. (भीमोविपत्यस्यात्)

Ku-carah, कुचरः, one who moves in a crooked manner (if it is an epithet of some deity), it means "where does he not go." (कुचर इति चरति कर्म कुत्सितम् अथ चेद् केवला-भिधानम् क्वाथं न चरतीति – Nir. I.20).

Girih, गिरिः, mountain (गिरिः पर्वतः – Nir.I.20); since it is raised up (समुद्रगोर्णो भवति – Nir. I.20)

Parvatah, पर्वतः, mountain; it is so called because it has joints (पर्व).

But parva is derived from √ पृ, to fill; or from प्री, to propitiate.

Here, during a period of a fortnight, they propitiate the gods, (पर्ववान् पर्वतः। पर्व पुनः पूणतेः प्रीणातेर्वा। अर्धमास पर्वः देवानस्मिन् प्रीणन्तीति – Nir. I.20).

A mountain is called parvato on account of the similarity of the joints of the nature of the other (period) (तत् प्रकृतौतत्सन्धि सामान्यात्) (mountains have joints in the form of stone-slabs, and a period has joints in the form of time with its various divisions – Durga on the Nirukta).

Giristhah, गिरिष्ठाः, seated on a cloud (गिरिस्थायी, मेघस्थायी – Nir. I.20).

A cloud is also called giri or mountain, from the same reason (i.e. from its being raised (मेघोऽपि गिरिते तस्मादेव – Nir. I.20).

(Parvatah, पर्वतः and giri, गिरिः are synonyms of clouds – मेघनाम्नि, Nigh. I.10).

Hymn 181

The hymn is devoted to all Nature's Bounties (Visvaedevah) and each verse has a different Ṛsi:

Verse 1 – Pratha, the son of Vasistha (प्रथो वसिष्ठः)

Verse 2 – Sapratha, the son of Bharadvaja (सप्रथो भारद्वाजः)

Verse 3 – Gharma, the son of Surya (घर्मः सूर्यः)

All the three names appear to be conceptual and not historical. The terms pratha and sapratha occur in verse 1. The words dhata, savituh and visnu stand for the three Adityas, the suns. This verse has two more terms agni and bharadvaja. The words gharma and surya occur in verse 3, whereas dhata, savita and visnu are also repeated in this verse.

The Rathantara Saman and Anustup metre are mentioned in verse 1, and Brhat Saman in verse 2. Wilson writes on this hymn: "what is here exactly intended is not very obvious and is not explained by the Scholiast," and then, "The Sukta refers evidently to technical ritual", to which no key is given by the commentary."

1. Prathah, प्रथः, extended.

Saprathah, सप्रथः, with extensions in all dimensions.

Vasisthah, वसिष्ठः, the most celebrated in skill and crafts.

Dhatuh, धातुः, of the sustainer.

Savituh, सवितुः, of the creator or of impeller.

Visnoh, विष्णोः, of the pervading one.

2. Bharadvajah, भरद्वाजः, well versed in sciences; one who stands for learning.

3. **Yajuh**, यजुः, everything related to Yajna, the ritual – details (यजुः वाग साधनम् – *Sayana*).

Gharmam, घर्मम्, fire or heat (न तपन्ति घर्मम् – III.53.14; अभीदधोघर्मः, the heat kindled around us, I. 164.26)

Hymn 182

The devata of the hymn is Br̥haspati and the Ṛsi is Tapurmurdhan, the son of Br̥haspati (तपुर्मूर्ध्नि बहिस्मत्यः).

The word tapurmurdha occurs in verse 3.

1. **Durgaha**, दुर्गहा, the overcomer of difficulties. Also, the destroyer of durga, the impenetrable, or the wicked (दुर्गहा दुर्गमिनां हन्ता – destroyer of those who go wickedly – *Sayana*).

Aghasamsaya – अघशंसाय, for the calumniator.

Manma, मन्म, bright weapon (मन्यते दीप्तिं कर्मणो मन्म, दीप्तमायुधम् – *Sayana*).

Nesat, नेप्ता, thrust aside.

Sam, शम्, health, i.e. freedom from diseases (रोगाणां शमनम् – *Sayana*)

Yoh, योः, prosperity, fearlessness, (योः भयानां यावनम् – *Sayana*).

The burden of all the three verses is: क्षिपदशस्तिमप दुर्भति हन्तयाकरद् यजमानाय शं योः (may he baffle the malevolent, and bestow upon the sacrificer health and fearlessness).

2. **Prayaja** and **anuyaja**, प्रयाज-अनुयाज; there are five prayajas and three anuyajas (sacrificial rites with these technical names).

The deity of prayaja is Narasamsa, नरशंस (a name of Agni) (For narasamsa, see Nir. VIII.7).

The deity of anuyaja is Agni.

Narasamsah, नरशंसः it is sacrifice, such is the interpretation of Kathakya – seated men (सः) praise (√ शंस) gods in sacrifice. “It is Agni” says Sakapuni, “he is to be praised by men (VII.2.2) – Nir. VIII.6).

Prayajah, प्रयाजः and anuyajah, अनुयाजः – see X. 51.8-9; Nir. VIII.21; prayajas are introductory oblations and anuyajas are the concluding ones. According to some, they are offered to Agni (अथ किं देवता प्रयाजानुयाजः । आग्नेया इत्येके – Nir. VIII.21; प्रयाजान् मे अनुयाजश्च – X.51.8; त्वं प्रयाजा अनुयाजश्च – X.51.9 आग्नेया वै प्रयाजा आग्नेया अनुयाजाः – इति च ब्राह्मणम् – a quotation yet untraced).

According to other authorities, their devatas are meters (छन्दो देवता) or seasons (ऋतु देवता), or animals (पशु देवता), life-breaths (प्राण देवता), or the self (आत्म देवता). But the well-considered view is that they are addressed to Agni (आग्नेया इति तु स्थितिः); the rest is mere apportionment (पन्ति मात्रमितस्तु) – Nir. VIII.22.

3. **Tapurmurdha**, तपुर्मूर्ध्ना – the best ones among the people who practise austerity and penance for spiritual attainment. An appellation for Bṛhaspati. (तापकशिरस्को बृहस्पतिः – *Sayana*).

Rakasah brahmadvisah, रक्षसः ब्रह्म द्विषः, the wicked persons, jealous of Brahmanas (ब्राह्मण द्वेषारः रक्षसाः – *Sayana*).

Sarava, शरवे, the leader of raksasas, the wicked teasers; (शरवे शरं हित्तकं रक्षसामधिपतिम् – *Sayana*).

The word is crived from √ शृ, हिंसायाम्, to kill.

Hymn 183

A hymn of three verses; the topic of verse 1 is the sacrificer or yajamana; of the second verse is his wife and of the third is the hotṛ. The R̥si is Prajavat, the son of Prajapati (प्रजावान्प्राजापत्यः).

The wife speaks in the first verse: “do thou who art desirous of offspring beget offspring (प्रजायस्व प्रजयापुत्रकाम्य).

The yajamana reciprocates: “mayest thou who art beautiful, come up to me, bear offspring, thou who art desirous of offspring.” (माम् उप उच्यता युवतिः यपृथाः । प्रजायस्य प्रजया पुत्रकामे).

In the third verse, the hotṛ assists in the performance of the garbhadhana ritual, and blesses the couple. The words have been put into the mouth of the creator God, the Prajapati, who says “I engender progeny upon the earth; I beget children on other women.” Wilson comments on this verse. “The share of the Hotṛ in the procreation of living beings is referable to the efficacy of the sacrifices at which he ministers.”

Hymn 184

The conceptual R̥si is Tvastr (त्वष्ट), the maker of embryos, or Visnu, the son of Prajapati (विष्णुः प्रजापत्याः).

The following devatas have been invoked in these three verses, each having some assignment in the progeny – procreation.

Visnu constructs the wombs. (विष्णु)

Tvastr fabricates the members of the body. (त्वष्ट)

Prajapati sprinkles the seed. (प्रजापति)

Dhatr cherishes the embryo. (धातु)

Sinivahli sustains the embryo (सिनिवाली), Sarasvati and Asvins also help in sustenance (सरस्वती-अश्विनौ).

The child is expected in the tenth month; for which the embryo is invoked (तं ते गर्भं दद्यामहे दशमे मासि सूतवे). The Asvins are qualified with term देवौ (devau) and पुष्कर-मञ्जौ (garlanded with lotuses).

Hymn 185

The topic of the hymn is Adityas, the suns; or a propitiation (svastyayana, स्वस्त्ययनम्). The R̥si is Satyadhrti, the son of Varuna (सत्यधृतिवरुणिः).

1. Invocation of Mitra, Aryaman and Varuna for protection – These three are the Adityas.

2. They who have secured protection from these three, are not troubled by their adversaries (न हि हिंसि विपुपरंशः).

3. The enemy of such persons upon who in the adityas (अदित्यः or अदितेः पुत्रसः) bestow their eternal light (अनम्रं ज्योतिः), does not survive.

Hymn 186

For verse 1, see Nir. X.35.

Ula, the son of Vata (उलो वतापनः) is the R̥si, and the devata is air (वायु).

May Vata breathe into our hearts a healing balm; may he prolong our lives (1). Vata is our father, brother and friend. Vata maintains at his house

of a store of ambrosia (अमृतस्य निधिः); may he give us a bit of it so that we live for long long years (लतो नो देहि जीवसे). (3).

1. The word vata, वात, is used for wind because the wind blows (वातोवातीति सतः – Nir. X.34). In this context, Yaska refers to this verse:

May Vata blow toward us, what is healing, full of happiness and comfort of heart. He shall prolong our lives.

Hymn 187

For verse 2, see Nir. V.5.

The R̥si is Vatsa, the son of Agni (वत्स आग्नेयः). In this hymn of three verses, Agni is invoked, who is the benefactor of mankind (क्षितीनां वृषपाय); he fiercely shines from a great distance (परास्याः पण्यतः) upon the desert tract (षण्य मरुभूमिं जलवर्जितं देशम् – Sayana); he with his radiance destroys the raksas (worms, insects, germs etc.).

This Agni, the cosmic fire, is invoked to carry us beyond the reach of those who hate us (स नः पर्षदति द्विषः) – a burden of all the three verse in this hymn.

2. Tiro dhanvati rocate, तिरो धन्वति रोक्ते; it shines brightly from across the atmosphere.

Dhanvan, धन्वन्, means atmosphere, a synonym of antarikṣa, Nigh. I.3; waters flow from it. Nir. V.5.

Hymn 188

For verse 1, see Nir. VII.20.

The Jataveda – Agni is the subject matter of this hymn and Syena, the son of Agni (स्येन आग्नेयः) is the conceptual R̥si of this hymn.

The hymn is an invocation to the fire-divine, Jatavedas – For jatavedas, see Nir. VII. 19–20.

From what root is jatavedah derived? (Bṛhad – devata, I.92; II.30). He knows all created beings; he is known to all created beings, or else he (agni or fire) pervades every created being; or he has all created beings as his property or wealth; or he has all created beings as his knowledge, i.e. discernment. (जातवेदः कस्मात्? जातानि वेदः, पूतानि वेद – cf. Br. Devata, 11.30; प्राप्नो वै जातवेदः, स हि जातानां वेद – Ait. Br. II.39; जातानि वै न विदुः । जातेभ्यो विदुष-भूति यः, जातविदो यः । जातयन् । जातविद्यो यः जातप्रदानः – Nir. VII.19).

There is an untraced Brahmana passage: that because, as soon as he was born, he found the cattle; that is the characteristic of jatavedas: यतमजातः पशून् विन्दत । तमजातवेदसो जातवेदसम् । And also: therefore in all seasons, the cattle move towards Agni (तस्मात् सर्वाणि ऋतून् पशवोऽग्निमभिसर्पन्ति – See Sayana on I.44.1).

Yaska quotes a verse I.99.1. We shall press Soma for Jatavedas. He shall consume the property of the niggard, (जातवेदसे सुनयाम सोममण्डीयतो मे दहामि यद । Yaska also quotes the present verse: X. 188.1.

Do ye impel jatavedas, the strong horse, to sit on this our grass. (With your actions impel jatavedas, who pervades everywhere; or else it may be a simile, i.e. jatavedas, who is like a horse; may he sit on this our grass. (प्रहितुत जातवेदसे कर्मणि ममरनुयानम् । अग्निं योपनाथे स्यात् । अश्वमिव जातवेदसमिति । इदं यो बहिःपत्तोदिति – Nir. VII.20).

Yaska makes an interesting observation. In the entire Samhita of the R̥gveda, consisting of ten Books, this is the only hymn of three verses in the Gayatri metre, addressed to jatavedas (तदे तदेकमेव जातवेदसे गायत्री तृषं दशतयीषु विष्टे – Nir. VII.20).

Yaska further says that one should know that when we speak of jatavedas as Agni (fire), it does not refer to the terrestrial fire alone obtained by attrition, the upper two lights (mid-space lightning and of the celestial sun) are called jatevedas also (स न मन्येतायमेवाग्निरिति । अध्येते उत्तरे ज्योतिषी जातवेदसी उध्येते – Nir. VII.20). To support this, yaska quotes अग्निप्रवन्त समनेव येषाः – IV. 58.8; and उदुचं जातवेदसं – I.50.1.

1. **Jatavedas**, जातवेदसं जातानां वेदितां जातधनादिकं वा, one who knows all that has been created; one whose all created beings are wealth.

Asvam, अश्वम्, by his functions, available everywhere (अश्वे कर्मणि-व्याप्नुवन्तम् – Sayana).

Vajinam, possessor of food (वाजिनं अन्नवन्तं); giver of food.

Nunam pra hinota, नूनं प्र हिनेत, must enhance or increase (नूनं अवश्यं प्र हिनेत प्रवर्धयत – Sayana).

Sayana gives an alternative interpretation also: "like a horse urged to sit down on the sacred grass (नः अस्याकं इदं बहिः आसीर्गः, आसदे आसम्नुं प्राप्नुम, – sit down on our sacred grass).

2. **Milhusah**, मौक्ष हृषः, to the showerer (सिन्धुः)

3. The flames of the jatavedas fire are the bearers of oblations to gods

(देवता देवानां प्रति हव्यवाहिनी, हव्यानां हविषां वोक्ष प्रापयिष्यो भवन्ति – *Sayana*).

Tabhih, by them, i.e. by the flames (ताभि जिह्वभि).

Yajnam, यज्ञे = यज्ञसाधने हविः, the oblations offered at the sacrifice.

Invatu, इन्वतु, carry them to gods.

Hymn 189

The devata of the hymn is Surya or Sarparajni (सार्पराज्ञी), who is also the Rsi of the hymn (सार्पराज्ञी).

1. **Gauh**, गौः, the earth

Prsniḥ, पृश्निः, in the firmament; in the space.

A akramit, आ अक्रमीत्, moves, goes round, revolves.

Matarampurah, मातरंपुरः, carrying water in front.

Pitaram svah, पितरं स्वः all round its father; the sun.

Prayan, प्रयन्, moving.

This moving earth revolves in the space, round the sun, her father, carrying waters in the front.

Whilst Dayananda interprets 'गौः, Gauh, as the earth, other interpreters translate this term as the sun (गौः गमनशीलः पृश्निः प्राप्यवर्णः प्राप्ततेजाः अयं सूर्यः आ अक्रमीत् आक्रान्तवान् उदयाचले प्राप्तवान् इत्यर्थः)

Purah, पुरः, is translated as in the east (पूर्वस्यादिभिः)

Mataram, मातरं, is translated as the mother of all beings, the earth (मातरं सर्वस्य भूतजातस्य निमात्रिं पृथिवीं)

Pitaram, पितरं, is the sustaining celestial region (पितरं पालकं द्युलोकं): the word, **Ca**, च, denotes the midspace or firmament (च शब्दादन्तरिक्षम्).

Prayan, प्रयन्, moves with speed (प्रयन् प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छन्)

Svah, स्वः, moves with grace (स्वः स्वराणः शोभनगमनः भवति).

Alternatively, Sayana interprets pitaram as the svarga or heaven (पितरं स्वर्गलोकं प्रयन् वतीति).

2 and 3 – These verses speak of the sun whose radiance is penetrating, drawing air down through the lungs, after having sent it up (2). Thirty stations of the day and night shine with the sun's rays (3).

3. Trinsat dhama, त्रिंशत् घाम, thirty stations; the thirty muhurtas.

Vastoh, वस्तो, full day (day and night together).

(वस्तोः घासरस्याहोरात्रस्यावयव भूतानि, अहं शब्द अवधारणे – Sayana).

Hymn 190

The purport of each verse (श्रवणार्थम्) is the deity of this hymn. The deity is Aghamarsana, the son of Madhucchandas (अघमर्षणो माधुच्छन्दसः).

1. **Rtam and Satyam**, रतं-सत्यं- both these terms are synonyms, when not used together; both mean truth. What is not rta is untruth, अनृत, and the word anṛta is antithesis of satya also: अनृतात् सत्यमुपैमि – Yv. I.5; अनृतात् असत्यात् सत्यमुपगच्छामि – *Uvata*; अनृतं वदन्नात् उद्गत्यार्हमिदं सत्यवदनमुपैमि – *Mahidhara*). According to Sayana, truth of thought is Rta, and truthfulness of speech is Satya. (ऋतमिति सत्यमम् । ऋतं मानसं यथार्थसंकल्पनम् । सत्यं वाचिकं यथार्थं भाषणम् – Sayana). A better explanation would be to regard eternal laws of Nature as rta and the ethical truth as satya (the truthfulness of thoughts, words and deeds are all satya).

Prakṛti and Tapas – The mother Prakṛti, the material cause of creation is an equipoise of three – sat (calmness, white); rajas (activity or red) and tamas (inertia, black) (अत्रापेक्षां लोहितशुक्ल कृष्णा – Sveta Svata up. IV.5; सत्त्वराजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः – Samkhya I.61) The tapas or arduous penance of our Lord tickled the rajas of the Prakṛti; the equilibrium was disturbed – on one hand, from the satoguna, we had the creation of rta and satya, and from the tamoguna, the night (ratri) generated; and from thence, the cosmic plasma, or the space-parameter (samudra – arnava, watery ocean) was produced (1). Thereafter the time-parameter (Samvatsara) was created, ordaining nights and days (aho - ratra), the ruler of every moment (विश्वस्य नियतो वशी). (2). Dhatṛ, the sustainer and creator, in the beginning created the sun and moon, heaven, earth, and midspace, as in the previous creations (यथापूर्वमन्वराणाम्). (3).

Hymn 191

Agni is the deity of the first verse; Samjnanam (संज्ञनम्) or the Assembly is the deity of the next three verses..

Samyananah, संवनः, is R̥si of this hymn of four verses.

1. Agni is called vṛsan (वृषन्), the showerer of benefits (वृषन् कामानां वरितः – *Sayana*).

Aryah, अर्यः, the lord (अर्यः स्वाभ्याख्यायाम्) (अर्यः ईश्वरः – Nir. V.9; अर्यः अहमस्मि ईश्वरः – VII. 100.5; वृषाकपिर्यः ईश्वरः – Nir. XIII.6 on X 86.1; आर्य ईश्वरपुत्रः – Nir. VI.26 on I.117.21; Arya, अर्यः, means the son of the lord or a rich person. Arya means vaisya (वैश्यः) also (सूद्राय चाप्याय च – Yv. XXVI.2; अर्यः स्वामिवैश्ययोः – *Panini* III. 1.103)

Ilaṣpade, इलस्पदे, on the footmark of Ila (the altar).

Ilah, इलः, इलायाः, of the earth (इलः पृथिव्याः)

Pade, पदे, उत्तरवेदिसङ्घे, on the altar, the Uttara Vedi (*Ait. Br.* I.28)

Sam-sam yuvase, सं सं-युवसे, Thou mixest, combinest (युवसे मिश्रयसि – *Sayana*).

Visvani sam-yuvase, विश्वानि सम्-सम्-युवसे – thou verily combinest with all creatures – O Agni, you associate with everyone; you alone, among all gods, pervade all living beings (*Sayana*); you give the sacrifice all the objects for which he prays (हे अग्ने, अर्यः स्वामीत्वं विश्वानि सर्वाणि फलानि आ समन्तात् संयुवसे यवमानेन संगमयसि – *Mahidhara*, Yv. XV.30).

2. Samgacchadhvam, संगच्छध्वं, all of you move together, or work together in harmony. (संगतः संप्रसा यवतः).

Sam Vadadhvam, सं वदध्वं, speak together; meet out mutual differences, and speak in one voice (परस्परं विरोधं परित्यज्यैक विषयेव वाक्यं कृतेति यावत् – *Sayana*); व्यस्त वाचां समुच्चारणे – *Panini* – I.3.48

Manansi Sam Janatam, मनसि सं जानताम् – may your minds apprehend alike (समानमेकस्मिन्नेवार्थमवगच्छन्तु – *Sayana*)

Yatha purve devah, यथा पूर्वे देवाः, with unanimity and complete accord, used to accept their appropriate shares, you also without grudge or hesitation, with unanimity accept your due in wealth and prosperity (यथा पूर्वे पुस्तनः देवाः संजानाः ऐकमत्ये प्राप्ता इविधमि उपपसते यथा त्वं स्वीकुरुष्वि; तथा यूयमपि वैभवं परित्यज्य धनं स्वीकुरुतेति शेषः – *Sayana*)

3. Samani Samith, समानी सम्पत्तिः = समितिः प्राप्तिः, acquisition, समितिः प्राप्तिः – *Sayana*; may common (समानी) be your acquisition or acquirement.

Samanam manah, समनं मनः, common the purpose; common be your minds.

Saha cittam, सह चित्तं . common be the thoughts, associated be the desire (*Wilson*). (चित्तं विचारज्ञानं सह चित्तं परस्परस्वैकार्थं नैकी भूतमस्तु – *Sayana*)

Samanam mantram abhi mantraye, समानं मंत्रं अभि मंत्रये, repeat for you a common prayer; may our decisions and plans be of one accord. (एकविध्याय संस्करोमि – *Sayana*)

4. **Akutih**, आकृतिः intentions (आकृतिः संकल्पोऽध्यवसायः – *Sayana*); culture.

Vah Su-saha asati, वः सुसह अस्ति, no ill will, every relationship should be pleasant and of good understanding (वः युष्माकं सुसह शोभनं साहित्यं अस्ति भवति – *Sayana*).

इति दशमं मण्डलं समाप्तम् ॥

॥ ऋग्वेद संहिता समाप्ता ॥

॥ ऋषिसूची ॥

अ

अंहीमुन्वामदेव्यः १०.११६
 अकृष्टा मायाः ९.८१.१-१०; ३१-४०
 अक्षो मौजवान् १०.३४
 अगस्त्यः १.११५.११-१५; १.११६-११९;
 १.१७०.२; ५; १.१७१-१७८; १.१७९.३;
 ४; १.१८०-१९१
 अगस्त्यशिष्याः १.१७९.५; ६
 अगस्त्यस्य स्वसा १०.६०.६
 अग्रयो धिष्ण्या ऐश्वराः ९.१०९
 अग्निः १०.१२४
 अग्निः पावकः १०.१४०
 अग्निः पावको बाह्वृत्पायः ८.१०२
 अग्निः सौचीकः १०.५१.२; ४; ६; ८; १०.५२;
 १०.५३.४; ५; १०.७९; १०.८०
 अभियुतः स्थौरः १०.११६
 अभियूपः स्थौरः १०.११६
 अभिमृगृहपतिः सहस्रः सुतः ८.१०२
 अभिर्यविष्ठः सहस्रः सुतः ८.१०२
 अभिवैश्वानरः १०.७९; १०.८०
 अभिष्ठाक्षुपः ९.१०६.१-३; १०-१४
 अभिस्तापसः १०.१४१
 अघमर्षणो माधुच्छन्दसः १०.१९०
 अङ्ग औरवः १०.१३८
 अङ्गिरसः । दृश्यताम्-वसुरोचिषः
 अजमीळहः सौहीनः ४.४३; ४.४४
 अजाः । दृश्यताम्-पृथयः
 अजिः सांक्षयः १०.१४३
 अजिर्मांसः ५.२७; ५.३७-४३; ५.७६; ५.७७;
 ५.८३-८६; ९.६७.१०-१२; ९.८६;
 ४१-४५; १०.१३७.४
 अक्षितिः ४.१८
 अक्षितिक्षापाणी १०.७२
 अनानतः पादच्छेपिः ९.१११

अनिलो वातायनः १०.१६८
 अन्धीगुः इयावाभिः ९.१०१.१-३
 अपाला भाग्रेयी ८.९१
 अप्रतिरथ ऐन्द्रः १०.१०३
 अप्सरसी । दृश्यताम्-शिखण्डिन्यौ
 अभितपाः सौर्यः १०.३७
 अभीषतं आङ्गिरसः १०.१७४
 अमहीयुः आङ्गिरसः ९.६१
 अम्बरीषो वापांगिरः १.१००; ९.९८
 अयास्यः आङ्गिरसः ९.४४-४६; १०.६७;
 १०.९८
 अरिष्टनेमिस्ताक्ष्यः १०.१७८
 अरुणो वैतहव्यः १०.९१
 अर्चनाना आग्नेयः ५.६३; ५.६४; ८.४१
 अर्चन् हिरण्यस्तूपः १०.१४९
 अर्बुदः काद्रवेयः १०.९४
 अवससारः काश्यपः ५.४४; ९.५३-६०
 अवस्तुराग्नेयः ५.३१; ५.७५
 अश्वमेधो भारतः ५.२७
 अश्वसूक्ती काण्वायनः ८.१४; ८.१५
 अश्व्यः । दृश्यताम्-वशाः
 अष्टको वैश्वामित्रः १०.१०४
 अष्टादंष्ट्रो वैरूपः १०.१११
 अक्षितः काश्यपः ९.५-२४
 असुराः । दृश्यताम्-पणयः

आ

आगस्त्यः । दृश्यताम्-रुहच्युतः
 आग्नेयः । दृश्यताम्-कुमारः; कैतुः; वरसः; इयेनः
 आग्निः । दृश्यताम्-हविर्धानः
 आङ्गिरसः । दृश्यताम्-मीषतः; अग्रमहीयुः;
 अयास्यः; उच्चप्यः; ऊरुः; ऊर्ध्वसधाः;
 कुस्तः; कृतपशाः; कृष्णाः; गृत्समदः; घोरः;
 तिरस्त्रीः; विष्यः; धरुणः; नृमेघः; पवित्रः;
 पुरुमीळहः; पुरुमेघः; पुरुहन्मा; पूतदक्षः;

प्रथेताः; प्रमूखसुः; प्रियमेघः; धरुः बिन्दुः;
 वृहन्मतिः; वृहत्पतिः; भिक्षुः; मूर्धन्वान्;
 रङ्गाणः; वसुरोचिषः; विरूपः; विहस्यः;
 वीतहस्यः; व्यशः; शिशुः; शौनहोत्रः;
 क्षतकक्षः; संवननः; संवर्तः; सप्तगुः; सध्यः;
 सुकक्षः; सुवीतिः; हरिमन्तः; हिरण्यस्तपः

आग्निरसी । दश्यताम्-शक्ती
 आजीगर्तिः । दश्यताम्-शुनःशेषः

आत्मा ३.११.७

आग्नेयः । दश्यन्ताम्-भर्चनानाः; भवस्युः; ह्यः;
 उरुषकिः; पृषयामरुत्; कुमारः; गयः;
 गविष्ठिरः; गातुः; गृहसमदः; गोपवनः; पुष्टः;
 द्वितः; पूरुः; पौरः; प्रतिक्रमः; प्रतिप्रमः;
 प्रतिमानुः; प्रतिरयः; यभुः; बाहुवृक्तः;
 गुधः; मृकवाहाः; पततः; रातहस्यः; वभिः;
 वसुश्रुताः; विश्वसामा; श्यावाश्वः; श्रुतवित्;
 सप्तभवाः; सदाष्टाः; सप्तवभिः; ससः;
 सुतंभरः

आग्नेयाः । दश्यताम्-वसूयवः

आग्नेयी । दश्यताम्-अपाळा; विश्ववारा

आयवर्णः । दश्यताम्-वृहद्विषः; भिषक्

आदित्यः । दश्यताम्-विषस्वान्

आपयः । दश्यन्ताम्-भितः; द्वितः; भुवनः

आप्सवः । दश्यताम्-मनुः

आमहीयुवः । दश्यताम्-उरुक्षयः

आम्बरीषः । दश्यताम्-सिन्धुद्वीपः

आम्भृणी । दश्यताम्-वाक्

आयुः काण्वः ८.५२

आर्जुविः । दश्यताम्-उर्ध्वग्रावा

आर्जवः । दश्यताम्-सूनुः

आर्दिषेणः । दश्यताम्-देवापिः

आसङ्गः प्रायोगिः ८.१.१०-११

इ

इटो आर्गवः १०.१७१

इप्मवाहो दार्ढ्युतः ९.११

इन्द्रः १.११५.१; २; ४; ६; १०-१२;

१.१७०.१; १; ४; ४.१८; ४.११.१-२;

८.१००.४; ५; १०.२८.२; ६; ८; १०;

११; १०.८१.१; ८; ११; १२; १४;
 १९-२२

इन्द्रममतिर्वासिष्ठः ९.१७.४-६

इन्द्रमातरो देवजामयः १०.१५३

इन्द्रस्य स्तुषा १०.२८.१

इन्द्राणी १०.८१.२-६; ९; १०; १५-१८;
 १०.१४५

इन्द्रो मुष्कवान् १०.३८

इन्द्रो वैकुण्ठः १०.४८-५०

हरिभिर्विः काण्वः ८.११-१८

ह्य आग्नेयः ५.७; ५.८

उ

उच्य आग्निरसः ९.५०-५२

उत्कीलः कायः ३.१५; ३.१६

उपमन्युर्वासिष्ठः ९.१७.११-१५

उपस्तुतो वार्हिहस्यः १०.११५

उरुक्षय आमहीयवः १०.११८

उरुषकिराग्नेयः ५.१९; ५.७०

उर्वशी १०.१५.२; ४; ५; ७; ११; १२; १५;
 १६; १८

उलो घातापनः १०.१८६

उशनाः कायः ८.८४; ९.८७-८९

उशिक् । दश्यताम्-कक्षीयान्

ऊ

ऊरुग्निरसः ९.१०.८.४; ५

ऊर्ध्वकृसनो यामायनः १०.१४४

ऊर्ध्वग्रावा आर्जुविः १०.१७५

ऊर्ध्वनामा प्राज्ञः १०.१०९

ऊर्ध्वसघा आग्निरसः ९.१०.८.६; ९

ऋ

ऋजिष्वा भारद्वाजः ४.४९-५१; ९.९८;
 ९.१०८.९; ७

ऋज्जामो वार्धगिरः १.१००

ऋणवधः ९.१०.८.१२; १३

ऋणो वैराजः शाकरो वा १०.११६

ऋणो वैशामित्रः ३.११; ३.१४; ९.७१

ऋणो दृष्टिज्ञः ५.४४

ऋण्यश्वो वातरथानः १०.१३१.७

ए

एकधुर्नोचसः ८.८०

एतसो वातरथानः १०.१३९.१

एन्द्रः । दश्यन्ताम्-अप्रतिरथः; जयः; कवः;

वसुक्रः; विमदः; वृषाकपिः; सर्वहरी;

एवयामरुदात्रेयः ५.८७

ऐ

ऐकः । दश्यताम्-पुकरवाः

ऐरमदः । दश्यताम्-देवमुनिः

ऐरावतः । दश्यताम्-जवरकणः

ऐल्लषः । दश्यताम्-कवषः

ऐश्वराः । दश्यताम्-अग्नयः

ऐषीरधिः । दश्यताम्-कृषिकः

औ

औचप्यः । दश्यताम्-दीर्घतमाः

औरदः । दश्यताम्-अङ्गः

औशिजः । दश्यताम्-कक्षीवान्

औशीनरः । दश्यताम्-शिभिः

क

कक्षीवान् देर्वतमसः (औशिजः) १.११९-

१२५; १.१२९.१-५; ९.७४

कण्वो घोरः १.११९-४३; ९.९४

कतो वेधमित्रः ३.१७; ३.१८

कपांतो वेर्षतः १०.११५

करिकतो वातरथानः १०.१३९.५

कर्णधुद्रासिष्ठः ९.१७.२२-२४

ककिः प्रागायः ८.११

कवष ऐल्लषः १०.१०-३४

कविर्भागवः ९.४७-४९; ९.७५-७९

कश्यपो मारीचः १.९९; ८.९९; ९.१४;

९.१७.४-६; ९.९१; ९.९२; ९.११३;

९.११४; १०.१३७.२

काक्षीवतः । दश्यताम्-सषरः; सुकीर्तिः

काक्षीवती । दश्यताम्-वोषा

काण्वः । दश्यन्ताम्-आयुः; हरिन्मिठिः;

कुरुसुतिः; कुत्सीदी; कृषाः; त्रिशोकः;

देवातिथिः; नाभाकः; नारदः; नीपातिथिः;

पर्वताः; पुनर्वसुः; पुष्टिगुः; धृपञ्जः; मगावः;

प्रकण्वः; मङ्गातिथिः; मातरिश्वा; मेघातिथिः;

मेष्वा; मेष्वातिथिः; वत्सः; वाचाकणः;

क्षुष्टिगुः; सध्वंसः; सुपणः; सोमरिः

काण्वापनः । दश्यताम्-अधसूक्ती; गोवृक्षी

काव्यः । दश्यताम्-उरकीलः

काव्वेयः । दश्यताम्-अधुदः

कामापनी । दश्यताम्-अद्धा

काणिः । दश्यताम्-विश्वकः

काव्यः । दश्यताम्-उरानाः

काशिराजः । दश्यताम्-प्रतर्दनः

काश्यपः । दश्यन्ताम्-अवस्तारः; असितः;

देवलाः; निधुविः; भूतानाः; रेभः; रेभसून्;

विष्टहा

काश्यपी । दश्यताम्-शिशुगिह्णवी

कुवस आश्रितः १.९४-९८; १.१०१-११५;

९.९७.४५-५८

कुमार आग्नेयः ७.१०१; ७.१०२ । दश्यताम्-

वत्सः

कुमार आग्नेयः ५.९१; ३-८; १०-१२

कुमारो यामापनः १०.१३५

कुरुसुतिः काण्वः ८.७६-७८

कुरुमलवर्हिपः शैल्यपिः १०.१२९

कुषिक ऐपीरयिः ३.३१

कुषिकः सौमरः १०.१२७

कुत्सीदी काण्वः ८.८१-८३

कूर्मो गार्त्समदः २.२७-२९

कृतयशा आश्रितः ९.१०८.१०-११

कृतनुर्भागवः ८.७९

कृषाः काण्वः ८.५५

कृष्ण आश्रितः ८.८५; ८.८९; ८.८७;

१०.४२-४४

केतुराग्नेयः १०.१५६

कौरसः । दश्यताम्-कुर्मित्रः; सुमित्रः

कौषिकः । दश्यताम्-गाथी

ग

गव आग्नेयः ५.९; ५.१०

गयः श्रुतः १०.९३; १०.९४

गर्गो भारद्वाजः ६.४७

गर्भकर्ता । दश्यताम्-स्वहा

गविष्ठिर आग्नेयः ५.१

गाहुराग्नेयः ५.३२

गाथिनः । दृश्यताम्-विश्वामित्रः

गाथी कौशिकः ३.१९-२२

गास्तमदः । दृश्यताम्-कर्मः

गृत्समद आह्निरसः शौनहोत्रः पश्चाद्

गृत्समदो भागवः शौनकः २.१-३; २.८-४३;

९.८६.४९-४८

गृहपतिः । दृश्यताम्-अग्निः

गौतमो राहूगणः १.७४-९३; ९.३१;

९.६७.७-९; १०.१३७.३

गोधा १०.१३४.१३; ७

गोपघन आग्नेयः ८.७३; ८.७४

गोपूक्ती काण्वायनः ८.१४; ८.१५

गौतमः । दृश्यताम्-नीचाः; वामदेवः

गोपायनः । दृश्यताम्-वन्धुः; विप्रवन्धुः;

भुतवन्धुः; सुवन्धुः

गौरिवीतिः शापत्यः ५.२९; ९.१०८.१; ९;

१०.७३; १०.७४

घ

घर्मः सौर्यः १०.१८१.३

घर्मस्तापसः १०.११४

घोर आह्निरसः ३.३६.१०

घोषा काक्षीवती १०.३९; १०.४०

घौरः । दृश्यताम्-कण्वः; प्रगाथः

घोषेयः । दृश्यताम्-सुहस्यः

च

चक्षुः सौर्यः १०.१५८

चक्षुर्मानवः ९.१०६.४-६

चाक्षुषः । दृश्यताम्-अग्निः

चित्रमहा वासिष्ठः १०.१२२

च्यवनो भागवः १०.१९

ज

जमदग्निर्भागवः ३.१२.११-१८; ८.१०१;

९.६२; ९.६५; ९.६७.११-१८; १०.११०;

१०.१३७.६; १०.१९७

जय ऐन्द्रः १०.१८०

जरकर्णः सर्प ऐरायतः १०.७६

जरिता शार्ङ्गः १०.१४३.१; २

जामदग्न्यः । दृश्यताम्-रामः

जारः (जानः) । दृश्यताम्-युषा

जुह्वर्मक्षजाया १०.१०९

जृतिर्वांतरशनः १०.१३६.१

जेता माधुच्छन्दसः १.११

त

तप्तुमूर्धां वाहस्पत्यः १०.१८२

तान्वः पार्थ्व्यः (पार्थः) १०.९३

तापसः । दृश्यताम्-अग्निः; घर्मः; मन्धुः

ताक्ष्यः । दृश्यताम्-अरिष्टनेमिः

ताक्ष्यपुत्रः । दृश्यताम्-सुपर्णः

तिरश्चीराह्निरसः ८.९५; ८.९६

त्रसदस्युः पौस्तुरस्यः ४.४२; ५.२७; ९.११०

त्रित आप्यः १.१०५; ८.४७; ९.३३; ९.३४;

९.१०२; १०.१-७

त्रिशिरास्तवाष्ट्रः १०.८; १०.९

त्रिशोकः काण्वः ८.४५

त्रैवृष्णः । दृश्यताम्-म्यरुणः

म्यरुणस्त्रैवृष्णः ५.२७; ९.११०

त्वष्टा गर्भकर्ता १०.१८४

त्वाष्ट्रः । दृश्यताम्-त्रिशिराः

द

दक्षिणा प्राजापत्या १०.१०७

दमनो वामाचनः १०.१६

दाक्षायणी । दृश्यताम्-अदितिः

दारुस्युतः । दृश्यताम्-हृष्मवाहः

दिव्य आह्निरसः १०.१०७

दीर्घतमा औचव्यः १.१४०-११४

दुर्मित्रः कौत्सः १०.१०५

दुवस्युर्वाणन्दनः १०.१००

दृढहस्युत आगस्त्यः ९.२५

देषगन्धर्वः । दृश्यताम्-विश्वामित्रः

देवजामयः । दृश्यताम्-हृन्मसातरः

देवसुनिरैरमदः १०.१४६

देवरातो विश्वामित्रः १.२४-३०

देवलः काश्यपः ९.५-२४

देववातो भारतः ३.२३

देवशुनी । दृश्यताम्-सरमा

वैवधवा भारताः ३.२३
 वैवधवा वामावनाः १०.१७
 देवाः १०.५१.१; ३; ५; ७; ९; १०.५३.१-३;
 १-११

देवातिथिः काण्वः ८.४
 देवापिराष्टिपेणः १०.९८
 दैर्घतमसः । दृश्यताम्-कक्षीवान्
 दैवोदासिः । दृश्यताम्-परुच्छेपः; प्रतर्दनः
 द्युतानो मारुतिः ८.९१
 द्युम्नीको वासिष्ठः ८.८७
 द्युम्नी विश्वचर्पणिरात्रेया ५.२३
 द्रोणः शार्ङ्गः १०.१४९.३; ४
 द्वितः । दृश्यताम्-मृक्कवाशाः

ध

धरुण आङ्गिरसः ५.१५
 धानाकः । दृश्यताम्-सुधाः
 धिष्ण्याः । दृश्यताम्-भग्नयः
 ध्रुव आङ्गिरसः १०.१७३

न

नद्यः ३.३३.४; १; ८; १०
 नमःप्रभेदनो वैरूपः १०.११२
 नरो भारद्वाजः ६.३५; ६.३६
 नहुषो मानवः ९.१०१.७-९
 नाभाकः काण्वः ८.३९-४१
 नाभानेदिष्टो मानवः १०.११; १०.१२
 नारदः काण्वः ८.१३; ९.१०४; ९.१०५
 नारायणः १०.९०
 नार्मेधः । दृश्यताम्-शकपूतः
 नाहुषः । दृश्यताम्-ययातिः
 निधुषिः काश्यपः ९.६३
 निवावरी । दृश्यताम्-सिकताः
 नीपातिथिः काण्वः ८.३४.१-१५
 नृमेध आङ्गिरसः ८.८९; ८.९०; ८.९८;
 ८.९९; ९.२७; ९.२९
 नेमो भार्गवः ८.१००.१-३; १-१२
 नैर्ऋतः । दृश्यताम्-कपोतः
 नोधा गीतमः १.५८-६४; ८.८८; ९.९३
 नौघसः । दृश्यताम्-पृक्पूः

प

पणयोऽसुराः १०.१०८.१; ३; ५; ७; ९;
 पतङ्गः प्रजापत्यः १०.१७७
 परमेष्ठी । दृश्यताम्-प्रजापतिः
 पराभारः शाक्यः १.६५-७३; ९.१७.३१-४४
 परुच्छेपो दैवोदासिः १.१२७-१३९
 पर्वतः काण्वः ८.१२; ९.१०४; ९.१०५
 पवित्र आङ्गिरसः ९.६७.२२-३३; ९.७३;
 ९.८३

पायुभारद्वाजः ६.७५; १०.८७
 पारुच्छेपिः । दृश्यताम्-भनानतः
 पाथ्यं (पाथं) । दृश्यताम्-तान्वः
 पाथकः । दृश्यताम्-भमिः
 पुनर्वसुः काण्वः ८.७
 पुरुमीळ्ह आङ्गिरसः ८.७१
 पुरुमीळ्हः सोहीत्रः ४.४३; ४.४४
 पुरुमेध आङ्गिरसः ८.८९; ८.९०
 पुरुहन्मा आङ्गिरसः ८.७०
 पुरुरवा ऐळः १०.१५.१; ३; १; ८-१०; १२;
 १४; १७

पुष्टिगुः काण्वः ८.५०
 पूतक्ष आङ्गिरसः ८.९४
 पूरणो वैश्वामित्रः १०.११०
 पूरारात्रेयाः ५.१६; ५.१७
 पृथुर्वैन्वः १०.१४८
 पृथयोऽजाः ९.८६.२१-३०; ३१-४०
 पृथघ्नः काण्वः ८.५६
 पैजवनः । दृश्यताम्-सुदाः
 पीर आत्रेयः ५.७३; ५.७४
 पीरुङ्कुस्यः । दृश्यताम्-त्रसदस्युः
 पीलोमी । दृश्यताम्-वाची
 प्रगाथः काण्वः ८.१.१; ९; ८.१०; ८.४८;
 ८.६२-६५

प्रगाथो घौरः । दृश्यताम्-प्रगाथः काण्वः
 प्रचेता आङ्गिरसः १०.११४
 प्रजापतिः ९.१०१.१३-१६
 प्रजापतिः परमेष्ठी १०.१२९
 प्रजापतिर्वाक्यः ३.३८; ३.५४-५६; ९.८४
 प्रजापतिर्वैश्वामित्रः ३.३८; ३.५४-५६

प्रज्ञावान् प्राज्ञाप्रत्यः १०.१८३

प्रतर्दनः काशिराजो वैकीर्वाणः ९.१९

१०.१७९.१

प्रतिक्षत्र आग्नेयः ५.४६

प्रतिप्रभ आग्नेयः ५.४९

प्रतिमानुराग्नेयः ५.४८

प्रथो वासिष्ठः १०.१८१.१

प्रभूवसुराक्षिरसः ५.३५; ५.३६; ९.३५; ९.३६

प्रयस्वन्तोऽत्रयः ५.२०

प्रयोगो भार्गवः ८.१०२

प्रक्कष्वः काण्वः १.४४-५०; ८.४९; ९.९५

प्रागाधः । दृश्यन्ताम्-कलिः भार्गवः; हयंतः

प्राजापत्यः । दृश्यन्ताम्-पतङ्गः; प्रज.वान्;

यक्षमनाशनः; यज्ञः; विमदः; विष्णुः;

संघरणः; हिरण्यगर्भः

प्राज्ञापत्या । दृश्यताम्-दक्षिणा

प्रियमेध आक्षिरसः ८.२.१-४०; ८.१८;

८.१९; ८.८७; ९.२८

प्रियमेधः । दृश्यताम्-सिन्धुक्षिप्

प्लतः । दृश्यताम्-गयः

प्लाषोगिः । दृश्यताम्-भासङ्गः

च

चधुर्गोपायनो कौपायनो वा ५.२४.१;

१०.५७-९०

चक्षुराग्नेयः ५.३०

चक्षुराक्षिरसः १०.९६

चारुहस्पत्यः । दृश्यन्ताम्-भमिः; तपुर्मूर्धा;

भरद्वाजः; संयुः

चातुर्वृक आग्नेयः ५.७१; ५.७२

चिन्दुराक्षिरसः ८.९४; ९.३०

चुच आग्नेयः ५.१

चुचः सौम्यः १०.१०१

वृहदुक्त्यो धामदेव्यः १०.५४-५६

वृहद्विध आधर्वणः १०.१२०

वृहन्मतिराक्षिरसः ९.३९; ९.४०

वृहस्पतिराक्षिरसः १०.७१; १०.७२

वृहस्पतिर्लोक्यः १०.७२

महज्जाया । दृश्यताम्-तुहः

महज्जातिथिः काण्वः ८.५

माह्वः । दृश्यताम्-ऊर्ध्वनाभा; रङ्गः; हा

भ

भयमानो वार्यागिरः १.१००

भरद्वाजो चारुहस्पत्यः ६.१-३०; ६.३७-४३;

६.३३-७४; ९.९७.१-३; १०.१३७.१

भर्गः प्रागाधः ८.१०; ८.११

भारतः । दृश्यन्ताम्-अश्वमेधः; देववातः; देवअवा

भारद्वाजः । दृश्यन्ताम्-अजिष्वा; गर्गः; नरः;

पायुः; यक्षुः; वासः; शिरिम्बिठः; शुनहोत्रः;

सप्रथः; सुहोत्रः

भारद्वाजी । दृश्यताम्-रात्रिः

भार्गवः । दृश्यन्ताम्-हटः; कविः; कुरुः;

गृत्समदः; यवनः; जमदग्निः; नेमः; प्रयोगः;

वेनः; सोमादुतिः; स्यूमरश्मिः

भार्ग्यश्वः । दृश्यताम्-सुत्रलः

भालन्दनः । दृश्यताम्-वस्त्रमिः

भावयष्यः १.१२६.६

भिक्षुराक्षिरसः १०.११७

भिक्षगाधर्वणः १०.९७

भुवन आप्यः १०.१५७

भृतांशः काश्यपः १०.१०६

भृगुवार्हणिः ९.६५; १०.१९

भौमः । दृश्यताम्-भन्निः

भौवनः । दृश्यताम्-विश्वकर्मा; साधनः

म

मत्स्यः सांमदः ८.६७

मत्स्याः ८.६७

मथितो यामायानः १०.१९

मधुच्छन्दा वैश्वामित्रः १.१-१०; ९.१

मनुः सांवरणः ९.१०१.१०-१२

मनुरापसवः ९.१०६.७-९

मनुर्वैवस्वतः ८.२७-३१

मन्युर्वासिष्ठः ९.९७.१०-१२

मन्युस्तापसः १०.८३; १०.८४

मरुतः १.१६५.३; ५; ७; ९

मातरिषा काण्वः ८.५४

माधुच्छन्दसः । दृश्यताम्-अधमर्षणः; जेता

मानवः । दृश्यन्ताम्-चक्षुः; नहुषः; नामानेविष्ठः;

साप्रातः -

मान्वाता यौवनाशः १०.११४.१-११
 मान्यो मैत्रावरुणिः ८.१७
 मारीचः । दृश्यताम्-कश्यपः
 मारुतिः । दृश्यताम्-द्युतानः
 मायाः । दृश्यताम्-भकृष्टाः
 मुत्तली मार्यंशः १०.१०२
 मुष्कवान् । दृश्यताम्-इन्द्रः
 मूर्धंशान् भाग्निरसो वामदेव्यो वा १०.८८
 मृक्तवाहा द्वित आत्रेयः ५.१८
 मृत्वीको वासिष्ठः ९.१७.२५-२७; १०.१५०
 मेधातिथिः काण्वः १.१२-२३; ८.१.३-२९;
 ८.२; ८.३२; ९.२
 मेघ्यः काण्वः ८.५३; ८.५७; ८.५८
 मेघ्यातिथिः काण्वः ८.१.३-२९; ८.३; ८.३३;
 ९.४१-४३
 मैत्रावरुणिः । दृश्यताम्-मान्यः; वसिष्ठः
 मौजवान् । दृश्यताम्-भक्षः

य

यक्षप्रनाशनः प्राजापत्यः १०.१११
 यजत आत्रेयः ५.१७; ५.१८
 यज्ञः प्राजापत्यः १०.१३०
 यमी १०.१५४
 यमी वैवरवती १०.१००.१; ३; ५-७; ११; १३
 यमो वचस्वतः १०.१००.२; ४; ८-१०; १२;
 १४; १०.१४
 ययातिर्नाहुयः ९.१०१.४-६
 ययिष्ठः । दृश्यताम्-भक्षिः
 यामायनः । दृश्यन्ताम्-ऊर्ध्वकृशानः; कुमारः;
 दमनः; देवश्रवाः; मधितः; शङ्खः; संक्रुसुकः
 यौवनाशः । दृश्यताम्-मान्वाता

र

रक्षोहा श्राक्षः १०.११२
 रहुगण भाग्निरसः ९.३७; ९.३८
 रातदृष्य आत्रेयः ५.१५; ५.१६
 रात्रिर्भारद्वाजी १०.१२७
 रामो आमदृग्धः १०.११०
 राहुगणः । दृश्यताम्-गोतमः
 रेणुर्वैश्वामित्रः ९.७०; ९.८९

रेमः काश्यपः ८.१७
 रेभस्व् काश्यपौ ९.९९; ९.१००
 रोमशा १.१२६.७
 रौहिदशः । दृश्यताम्-वसुमनाः

ल

लव ऐन्द्रः १०.११९
 लुसो धानाकः १०.३५; १०.३६
 लोपासुद्रा १.१७९.१; २
 लौक्यः । दृश्यताम्-दृष्टपतिः
 लौपायनः । दृश्यन्ताम्-वन्धुः; विप्रबन्धुः;
 धृतबन्धुः; सुबन्धुः

व

वस आत्रेयः १०.१८७ दृश्यताम्-कुमारः
 वसः काण्वः ८.६; ८.११
 वसप्रिर्भोक्तृन्दनः ९.९८; १०.४५; १०.४६
 वस्रो वैश्वानसः १०.९९
 वरुणः १०.१२४.१; ५-९
 वज्रिरात्रेयः ५.१९
 वसोऽभ्यः ८.४६
 वसिष्ठपुत्राः ७.३३.१०-१४
 वसिष्ठो मैत्रावरुणिः ७.१-३२; ७.३३.१-९;
 ७.३४-१०४; ९.९७.१९-३२; ९.९०;
 ९.९७.१-३; १०.१३७.७
 वसुकर्णो वासुकः १०.६५; १०.६६
 वसुकृद्वासुकः १०.२०-२६
 वसुक ऐन्द्रः १०.२७; १०.२८.३-५; ७;
 ९; ११; १०.२९
 वसुकपत्नी १०.२८.१
 वसुको वासिष्ठः ९.९७.२८-३०
 वसुमना रौहिदशः १०.१७९.३
 वसुरोचिषोऽग्निरसः ८.३४.११-१८
 वसुर्भारद्वाजः ९.८०-८२
 वसुश्रुत आत्रेयः ५.३-६
 वसुयव आत्रेयाः ५.२५; ५.२६
 वागामृष्टी १०.१२५
 वाच्यः । दृश्यताम्-प्रजापतिः
 वार्जभरः । दृश्यताम्-ससिः
 वातजृत्विर्वातरघ्नः १०.१३६.२

वातरशनः । दृश्यन्ताम्-ऋष्यशृङ्गः; एतदाः
करिकतः; जूतिः; वातजूतिः; विप्रजूतिः;
वृषाणकः

वातायनः । दृश्येताम्-अनिलः; उलः
वाधयशः । दृश्यताम्-सुमित्रः
वानन्दनः । दृश्यताम्-दुवस्युः
वामदेवो गौतमः ४.१-४१; ४.४५-५८
वामदेव्यः । दृश्यन्ताम्-अंहोमुक्; घृहदुष्यः;
मूर्धन्वान्

वारुणिः । दृश्येताम्-भृगुः; सत्यधतिः
वार्वागिरः । दृश्यन्ताम्-अश्वरीपः; ऋन्नाशः;
मयमानः; सहदेवः; सुराधाः

वार्हिह्यः । दृश्यताम्-उपस्तुतः
वासिष्ठः । दृश्यन्ताम्-इन्द्रप्रमतिः; उपमन्युः;
कर्णश्रुत्; चित्रमहाः; घुन्नीकः; प्रयः; मन्युः;
मृलीकः; वसुकः; वृषगणः; व्याघ्रपात्;
शक्तिः

वासुकः । दृश्येताम्-वसुकर्णः; वसुकृत्
विप्रजूतिर्वातरशनः १०.१३६.३
विप्रशन्धुर्गौपायनो लौपायनो वा ५.२४.४;
१०.५७-६०

विभ्राट् सीर्यः १०.१७०
विमद एन्द्रः प्राजापत्यो वा १०.२०-२६
विरूप आहिरसः ८.४३; ८.४४; ८.७५
विवस्वान् आदित्यः १०.१३
विवृहा काश्यपः १०.१६३
विश्वकर्मा मौवनः १०.८१; १०.८२
विश्वचर्पणिः । दृश्यताम्-घुन्नः
विश्वमना वैयशः ८.२३-२६
विश्ववारा आग्नेयी ५.२८
विश्वसामा आग्नेयः ५.२२
विश्वार्कः कार्णिः ८.८६
विश्वामित्रो गाधिनः ३.१-१२; ३.२४; ३.२५;
३.२६.१-६; ८; ९; ३.२७-३२;
३.३३.१-३; ५; ७; ९; ११-१३; ३.३४;
३.३५; ३.३६.१-९; ११; ३.३७-५३;
३.५७-६२; ९.६७.१३-१५; १०.१३७.५;
१०.१६७

विश्वामुद्वेषगन्धर्वः १०.१३९
विष्णुः प्राजापत्यः १०.१८४
विह्व्य आहिरसः १०.१२८
वीतह्व्य आहिरसः ६.१५
यशो जारः (जानः) ५.२

वृषगणो वासिष्ठः ९.९७.७-९
वृषाकपिरिन्द्रः १०.८९.३; ७; १३; २३
वृषाणको वातरशनः १०.१३६.४
वेनो मार्गवः ९.८५; १०.१२३
वैकुण्ठः । दृश्यताम्-इन्द्रः
वैखानसः । दृश्यताम्-वन्नः
वैखानसाः शतम् ९.९९
वैतह्व्यः । दृश्यताम्-अरुणः
वैन्धः । दृश्यताम्-पृथुः
वैयशः । दृश्यताम्-विश्वमनाः
वैराजः । दृश्यताम्-ऋषभः
वैरूपः । दृश्यन्ताम्-अष्टादंष्ट्रः; नभः प्रभेदनः;
शतप्रभेदनः; सधिः

वैवस्वतः । दृश्येताम्-मनुः; यमः
वैवस्वती । दृश्यताम्-यमी
वैश्वानरः । दृश्यताम्-अग्निः
वैश्वामित्रः । दृश्यन्ताम्-अष्टकः; ऋषभः; कतः;
वैवरातः; पूरणः; प्रजापतिः; मधुच्छन्दाः;
रेणुः

व्यश आहिरसः ८.२६
व्याघ्रपाद्वासिष्ठः ९.९७.१९-१८
श

शंयुर्बाह्वस्वतः ६.४४-४६; ६.४८
शकपूतो नार्मेघः १०.१३२
शक्तिर्वासिष्ठः ७.३२.२६; ९.९७.१९-२१;
९.१०८.३; १४-१६

शकुतो यामायनः १०.१५
शची पौलोमी १०.१५९
शतप्रभेदनो वैरूपः १०.११३
शबरः काक्षीवतः १०.१९९
शशकर्णः काण्वः ८.९
शशरवाहिरसी ८.१३४

शाकल्यः । दृश्येताम्-गौरिकीतिः; पाराशरः
शाह्वरः । दृश्यताम्-ऋषभः
शाह्वः । दृश्यन्ताम्-जरीता; श्रोणः; सारिच्छकः
स्तम्भमित्रः

शार्वातो मानवः १०.९२
शास्त्रो भारद्वाजः १०.१५२
शिल्खिन्द्यावत्सरसौ काश्यप्यौ ९.१०४
शिविरीशीनरः १०.१७९.१
शिरिम्बिडो भारद्वाजः १०.१५५
शिशुराहिरसः ९.११२

शुनःशेष आजीगतिः १.२४-३०; ९.३
 शुनहोत्रो भारद्वाजः ६.३३; ६.३४
 शैरीपिः । दृश्यताम्-सुवेदाः
 शैल्यपिः । दृश्यताम्-कुम्भल्यर्हिपः
 शौनकः । दृश्यताम्-गृत्समदः
 शौनहोत्रः । दृश्यताम्-गृत्समदः
 श्यावाश्व आश्वेयः ५.५२-६१; ५.८१; ५.८२;
 ८.३५-३८; ९.३२

श्यावाश्विः । दृश्यताम्-अन्धीगुः
 श्येन आश्वेयः १०.१८८
 श्रद्धा कामायनी १०.१५१
 श्रुतकक्ष आश्विनः ८.९२
 श्रुतवन्धुर्गौपायनो लौपायनो वा ५.२४.३;
 १०.५७-६०

श्रुतविदाश्वेयः ५.६२
 श्रुष्टिगुः काण्वः ८.५१

स

संवनन आश्विनः १०.१९१
 संवरणः प्राजापत्यः ५.३३; ५.३४
 संवतं आश्विनः १०.१७२
 संकुसुको यामायनः १०.१८
 सत्यष्टतिर्षांरुणिः १०.१८५
 सत्यश्रवा आश्वेयः ५.७९; ५.८०
 सदापृण आश्वेयः ५.४५
 सध्रिर्वैरूपः १०.११४
 सध्वंसः काण्वः ८.८
 सप्त ऋषयः ९.१०७; १०.१३७
 सप्तगुराश्विनः १०.४७
 सप्तवधिराश्वेयः ५.७८; ८.७३
 सप्तर्षिर्जमरः १०.७९; १०.८०
 सप्तमो भारद्वाजः १०.१६१.२
 सरमा देवश्रुती १०.१०८.२; ४; ६; ८; १०;

११

सर्पः । दृश्यताम्-अर्बुदः; जरत्कारः
 सर्वहरिरैन्द्रः १०.९६
 सग्य आश्विनः १.५१-५७
 सप्त आश्वेयः ५.२१
 सहदेवो वार्षागिरः १.१००
 सहस्रः सूनुः । दृश्यताम्-अग्निः
 सावरणः । दृश्यताम्-मनुः
 सारण्यः दृश्यताम्-अग्निः
 साधनो मौवनः १०.१५७
 सामदः । दृश्यताम्-मत्स्यः
 सारिस्तुः शार्ङ्गः १०.१४२.५; ६

सापराञ्जी १०.१८९
 सावित्री । दृश्यताम्-सूयां
 सिकता निवापरी ९.८६.११-२०; ११-४०
 सिन्धुक्षिप् प्रियमेघः १०.७५
 सिन्धुद्वीप आम्बरीषः १०.९
 सुकक्ष आश्विनः ८.९२; ८.९३
 सुकीर्तिः काक्षीवतः १०.१११
 सुतंभर आश्वेयः ५.११-१४
 सुदाः पैजवनः १०.१३३
 सुदीतिराश्विनः ८.७१
 सुपर्णः काण्वः ८.५९
 सुपर्णस्ताक्षर्यपुत्रः १०.१४४
 सुब-धुर्गौपायनो लौपायनो वा ५.२४.२;
 १०.५७-६०

सुमित्रः कौत्सः १०.१०५
 सुमित्रो वाङ्मयः १०.६९; १०.७०
 सुराघा वार्षागिरः १.१००
 सुवेदाः शैरीपिः १०.१४७
 सुहस्तो वौषेयः १०.४१
 सुहोत्रो भारद्वाजः ६.३१; ६.३२
 सूतुरामेघः १०.१७६
 सूर्या सावित्री १०.८५
 सोमरिः काण्वः ८.१९-२२; ८.१०३
 सोमः १०.१२४.१; ५-९
 सोमाहुसिर्मागवाः २.४-७
 सौषीकः । दृश्यताम्-अग्निः
 सीमरः । दृश्यताम्-कुशिकः
 सौम्यः । दृश्यताम्-शुचः
 सौर्यः । दृश्यताम्-अभितपाः; धर्मः; चक्षुः;

विभ्राद्

सौहोत्रः । दृश्यताम्-अजनीब्धः; पुरुमीब्धः
 स्तम्भमित्रः शार्ङ्गः १०.१४२.७; ८
 स्थौरः । दृश्यताम्-अग्निपुतः; अग्निपुपः
 स्युमरश्चिमर्मागवः १०.७७; १०.७८
 स्वसयाश्वेयः ५.५०; ५.५१

ह

हरिमन्त आश्विनः २.७२
 हयंतः प्राजापत्यः ८.७२
 हविर्धान आश्विनः १०.११; १०.१२
 हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः १०.१२१
 हिरण्यस्तूप आश्विनः १.३१-३५; ९.४; ९.६९
 हिरण्यस्तूपः । दृश्यताम्-अर्धेन्

॥ देवतासूची ॥

अ

अक्षकृपिप्रशंसा चाक्षकितवनिन्दा च^१ १०.३४

अक्षाः १०.३४

अग्नयः पुरी'याः^२ ३.२२

अग्रायी । दृश्यताम्-हृन्दाणी घरुणानी अग्रायी च

अग्निः^३ १.१; १.१२; १.१५.४; १२; १.२२.९;

१०; १.२६; १.२७.१-१२; १.३१;

१.१६.१-१२; १५-२०; १.४४.३-१४;

१.४५.१-१०^४; १.५८; १.६०; १.६१-७८;

१.७९.४-१२; १.९४.१-७; ८^५;

९-१६^६-२; १.११२.१^७; १.१२७-१२८;

१.१३९.७; १.१४०; १.१४१;

१.१४३-१५०; १.१८९; २.१; २.२;

२.४-१०; ३.१; ३.५; ३.६; ३.७;

३.९-११; ३.१३-१९; ३.२०.२-४;

३.२१; ३.२३; ३.२४; ३.२५.१-३; ५;

३.२७.२-१५; ३.२८; ३.२९.१-४;

६-१६; ३.५५.२-१०; ४.१; ४.२; ४.३;

४.६-१२; ४.१५.१-६; ५.१; ५.२;

५.३.१; २; ४-१२; ५.४; ५.६-२५;

५.२६.१-८; ५.२७.१-५; ५.२८; ६.१-६;

६.१०.१६; ६.४८.१-१०; ७.१;

७.३; ७.४; ७.७-१२; ७.१४-१७;

७.५०.२; ७.१०४.१०; १४; ८.११;

८.१९.१-३३; ८.२३; ८.३९; ८.४३;

८.४४; ८.६०; ८.७१; ८.७४.१-१२;

८.७५; ८.८४; ८.१०२; ८.१०३.१-१३;

९.६६.१९-२१; ९.६७.२३; २४;

१०.१-७; १०.८.१-६; १०.११; १०.१२;

१०.१६; १०.२०; १०.२१; १०.४५;

१०.४६; १०.५१.१; ३; ५; ७; ९;

१०.५३.१-३; ६-११; १०.६९; १०.७९;

१०.८०; १०.९१; १०.११५; १०.१२२;

१०.१२४.१; १०.१४०; १०.१४२;

१०.१५०; १०.१५६; १०.१७६.२-४;

१०.१८७; १०.१९१.१

अग्निः अग्निः वैश्वानरो वा १.९८

अग्निः अग्निः शुचिर्वा^४ १.९७

अग्निः अग्निरीपस्यो^५ वा १.९५

अग्निः अग्निर्जातवेदा^६ वा १.९९

अग्निः अग्निर्द्विणोदा^७ वा १.९६

अग्निः अग्निर्मध्यमो वा^८ १.७९.१-३

अग्निः अग्निर्वरुणश्च वा ४.१.२-५

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२९

अग्निः अग्निर्नो उपाश्च १.४४.१; २

अग्निः हृन्द्वा । दृश्यताम्-हृन्द्वाः अग्निश्च

अग्निः ऋतवश्च १.१५.४; १२; २.३७.६

अग्निः ऋतवो वा ३.२७.१

अग्निः ऋत्विजो वा ३.२९.५

अग्निः त्वष्टा च अथवा अग्निः हृन्द्वाः पञ्जन्यारमा

च । दृश्यताम्-त्वष्टा अग्निश्च

अग्निः धावाष्टयिष्यो वा २.४१.१९^१

अग्निः पञ्जन्यश्च अथवा सूर्यः १.१६४.५१

१. १०.३४.१; ७; ९; १२ अक्षाः, १३ कृपिः,
शेषा अक्षान् निन्दन्ति-बृहदे.

२. धिष्ण्या अग्नयः-बृहदे.

३. १.२७.१० अग्निर्मध्यमः, १.५८; १.९४;
१.१४०-१४१; १४३-१४४; २.२ जात-
वेदाः, १०.१६ अग्निः कव्यवाहनः,
१०.४५ १२^१ धावाष्टयिष्यो; १२^४ विश्वे
॥ ६५

देवाः-बृहदे.

४. अग्निः शुचिः-बृहदे.

५. अग्निरीषसः-बृहदे.

६. जातवेदाः-बृहदे.

७. अग्निर्द्विणोदाः-बृहदे.

८. अग्निर्मध्यमः-बृहदे.

९. अग्निः सविता च-बृहदे.

अग्निः मरुतश्च^१ १.१९; ५.१०(मरुतो वा);
 ८.१०३.१४
 अग्निः मित्रावरुणौ रात्री सविता च १.१५.१
 अग्निः अथवा मित्रो वरुणोऽदितिः सिन्धुः
 पृथिवी द्यौश्च १.१४.११^{२-४}
 अग्निः लिङ्गोक्तदेवता वा ४.१३; ४.१४
 अग्निः वरुणश्च ४.१२-५
 अग्निः विश्वामित्रो वा^३ ३.२६.५; ८
 अग्निः विश्वे देवा वा^३ ९.१७.२७
 अग्निः शुचिश्च २.३६.४
 अग्निः सविता वा^४ ९.१७.२५
 अग्निः सूर्यश्च^५ ८.५६.५
 अग्निः सूर्योऽनिलश्च^६ ८.१८.९
 अग्निर्वा सूर्यो वापो वा गावो वा घृतं वा ४.५८
 अग्निः सोमश्च १.९३; १०.१९.१^{३-४}
 अग्निः सौचीकः १०.५१.१; ३; ५; ७; ९;
 १०.५३.१-३; ९-११
 अग्निः हविषां स्तुतिर्वा^७ ८.७२
 अग्निराहवनीयः १.१२.६^१
 अग्निर्जालवेदाः १०.१८८
 अग्निर्निर्मम्यः १.१२.६^१
 अग्निर्वैश्वानरो वा^८ । दृश्यताम्-वैश्वानरः
 अग्नी रक्षोहा^९ ४.४; १०.८७; १०.११८
 अग्नेरात्मस्तवः १०.१२४.२-४
 अग्निरसः विश्वे देवा वा १०.६२.१-६
 अग्निः^{१०} ५.४०.६-९
 अदितिः^{११} १०.१८५
 अदितिः इन्द्रो वामदेवश्च । दृश्यताम्-संवादः
 अदितिः मित्रावरुणौ सिन्धुः पृथिवी द्यौश्च,

अथवाग्निः १.१४.११^{३-४}
 अदितिः सोमावृणौ च २.४०.६^१
 अधिषवणचर्म प्रजापतिर्हृदिश्वरश्चो वा^{१२} १.२८.९
 अध्येतृस्तुतिः । दृश्यताम्-पावमान्य^{१३}
 अनिलः । दृश्यताम्-अग्निः सूर्योऽनिलश्च ।
 अन्तरिक्षम् ७.१०४.२३^१ (पृथिव्यन्तरिक्षे)
 अन्नस्तुतिः १.१८७
 अप् । दृश्यताम्-आपः
 अपां नपात् २.३५
 अपां नपात् आपो वा १०.३०
 अप्पृणसूर्याः^{१४} (उपनिषत्) १.१९१
 अप्वा १०.१०३.१२
 अरुजा अहिः ७.३४.१६
 अग्निनापः ३.५३.२१-२४
 अग्न्यावर्तं चायमानः^{१५} (दानस्तुतिः) ६.२७.८
 अरण्यानी १०.१४६
 अर्कः सोमश्च १०.८५.१८
 अयंमा वरुणो मित्रश्च १.१४१.१-३; ७-९
 अलक्ष्मीनाम्नाः १०.१५५.१; ४
 अश्वमेधः । दृश्यताम्-ऋक्षः
 अश्वस्तुतिः १.१६३; १.१६३
 अथाः ६.१५.७
 अथिनी^{१६} १.३.१-३; १.१५.११; १.२२.१-४;
 १.३०.१७-१९; १.३४; १.४६; १.४७;
 १.९२.१६-१८; १.११२.१^{३-४}-२५;
 १.११६-११९; १.१२०.१-११;
 १.१३९.३-५; १.१५७; १.१५८;
 १.१८०-१८४; २.३९; २.४१.७-९;
 ३.५८; ४.१५.९-१०; ४.४३-४५;

१. १.१९ अग्निः पार्थिवः मरुतश्च, ८.१०३.१४
 अग्निर्मरुद्ग्री रुद्रश्च सह-बृहदे.
२. 'दृष्ट आत्मस्तुतिर्वा' इति सर्वानुक्रमसूत्रम्.
३. विश्वे देवाः-बृहदे.
४. सविता-बृहदे.
५. ८.५६.५^{१-३} अग्निः, ५^४ सूर्यः-बृहदे.
६. ८.१८.९^१ अग्निः, ९^२ सूर्यः, ९^३ अनिलः-
 बृहदे.
७. ८.७२ हविषां स्तुतिः पयःपशोषधीनां च-
 बृहदे.

८. अग्निर्वैश्वानरः-बृहदे.
९. १०.८७ अग्निः-बृहदे.
१०. ५.४०.५-९ अग्नीणां कर्म कीर्त्यते-बृहदे.
११. आदित्याः (वरुणोऽयंमा मित्रश्च)-बृहदे.
१२. अधिषवणचर्म सोमो वा-बृहदे.
१३. केषांचिन्मते अप्पृणसूर्यानामियं स्तुतिः ।
 विषममेतत्सूक्तम्-बृहदे.
१४. अग्न्यावर्तिनः सार्वज्यस्य च दानस्तुतिः-बृहदे.
१५. १.४६.५ अथिनी आदित्यश्च-बृहदे.

५.७३-७८; ६.६२-६३; ७.६७-७४;
८.५.१-३७; ८.८-१०; ८.१८.८; ८.२२;
८.२१.१-१९; ८.३५८.४२.४-६; ८.५७;
८.७३; ८.८५-८७; ८.१०१.७; ८;
१०.२४.४-६; १०.३९-४१; १०.१०६;
१०.१३१.४; ५; १०.१४३

अग्निनी अग्निरुपाश्च १.४४.१; १

अग्निनी अतपश्च १.१५.११; २.३७.५

अग्निनी धावामूमी च १०.१३२.१

अग्नौ (इन्द्रस्य) ४.३२.२३-२४

असमातिः १०.६०.१-४; ६

असुनीतिः १०.५९.५; ६

अहिः अज्ञाः ७.३४.१६

अहिर्बुध्न्यः ७.३४.१७

अहोरात्रे ३.५५.११

आ

आत्मा । दृश्यन्ताम्-इन्द्रः वामदेवो वा;

असवस्तुः; कवः; धागामृणी; विश्वामित्रः;

विश्ववसुः; वाची पीळोमी

आदित्या उपाश्च ८.४७.१४-१८

आदित्याः १.४१.४-६; २.२७; ७.५१;

७.५२; ७.६६.४-१३; ८.१८.१-७;

१०-२२; ८.१९.३४; ३५; ८.४७.१-१३;

८.५६; ८.६७; ८.१०१.५^१; ६

१. २.२७ आदित्याः = मित्रावरुणौ दक्षः अंशः
तुविजातः सगः अयमा च, ८.१८.४; ६; ७
अदितिः, ८.१९.३४-३५ वरुणोऽयमा मित्रश्च,
८.४७.९ अदितिः, ८.६७.१०-१२ अदितिः-
बृहदे.

२. १०.३०.३-४ अर्षा नपादिति नाम्ना अमि-
र्मध्यमः-बृहदे.

३. १०.१९.२ इन्द्रामो निपातमार्जा; ६ इन्द्रः-
बृहदे.

४. १०.१७.११-१३ सोमः-बृहदे.

५. ७.१०४.२३ आत्मन आशीः-बृहदे.

६. ८.३१.१-२ शक्रो यजतां पतिः, ३-४
यज्या-बृहदे.

७. १.१३.१ इष्मः-बृहदे.

आपः १.२३.१६-२३^१; १.१६४.४२^१; ७.४७;

७.४९; १०.९; १०.१७.१०; १४

आपः वाग्निर्वा सूर्यो वा गावो वा पृथं वा ४.५८

आपः अर्षा नपाद्वा^२ १०.३०

आपः गावो वा^३ १०.१९.१^१; २-८

आपः सोमो वा^४ १०.१७.११-१३

आमिषः १.१३; १.१४२; १.१८८; २.३; ३.४;

५.५; ७.२; ९.५; १०.७०; १०.११०

आम्भृणी । दृश्यताम्-वाक्

आक्षयः । दृश्यताम्-ध्रुतर्षा

आर्त्ता ६.७५.४

आशीः^५ ७.१०४.२३^१; ८.३१.१०-१८;

१०.८५.२०-२८; १०.१८३.३; १०.१८४

आसङ्गः (दानस्तुतिः) ८.१.३०-३३; ८.१.३४

आहवनीयः । दृश्यताम्-अग्निः

इ

इज्यास्तवो यज्ञमानमशंसा च^१ ८.३१.१-४

इष्मः समिद्धो वाग्निः^२ १.१३.१; १.१४२.१;

१.१८८.१; २.३.१; ३.४.१; ५.५.१;

७.२.१; ९.५.१; १०.७०.१; १०.११०.१

इन्द्रः १.११९.६

इन्द्रा^३ १.३.४-६; १.४; १.५;

१.६.१-३; १०; १.७-११; १.१५.१; ५;

१.१६; १.२८.१-४; १.२९; १.३०.१-१६;

८. १.२८.१-४ इन्द्रोऽखली (इति यास्कः काल्य
कथ्य), १.८०.१६ दध्यङ् मनुष्यर्षा च निपा-
तिताः, १.१३२.६ इन्द्रापर्यतो, १.१७०.२;
४ इन्द्रः, १; ३ अगस्त्यः, ३.३३.६ विश्वा-
मित्रः, ३.३३.७ नद्यः, वष्टर्षां सप्तम्यां च
इन्द्रसवितारौ निपातिनौ, ४.३१.१५ सूर्यः
(आश्वलायनः), ६.३७.३ वायुरिन्द्रश्च,
६.४४.२२-२४ सोमः । इन्द्र इत्येके ।
७.१८-३२ मरुतो निपातमाजः, ७.३२.१०
पैवन्तस्य दानस्तुतिः, ७.१०४.८ इन्द्रासोमी,
८.६.३० अग्निर्वैश्वानरः (इति शाकपूणि-
मुद्रलौ), ८.१७.१४^१-२ वास्तोष्पतिः,
८.३३.१९ दानवो इन्द्रममर्षांते, ८.४६.४-५

(अग्निमे पृष्ठे)

१.१२; १.३३; १.५१-५५; १.६१-६३;
 १.८०-८४; १.१००-१०४; १.११९.१-५;
 ७-११; १.१३०-१३१; १.१३२.१-५;
 ६; १.१३३; १.१३५.४-८; १.१३९.६;
 १.१४२.१३; १.१५७.१; १.१६९; १.१७०;
 १.१७३-१७८; २.११-२३; २.३०.१-५;
 ७; ८^३; १०; २.४१.१०-१३; ३.३०-३२;
 ३.३३.६-७; ३.३४-५३; ३.५३.२-१४;
 २१-२४; ४.१६; ४.१७; ४.१९-२२;
 ४.२३.१-७; ११; ४.२४; ४.२५; ४.२९;
 ४.१०.१-८; १२-२४; ४.३१;
 ४.३२.१-२२; ५.२९.१-८; ९^१; १०-१५;
 ५.३१.१-७; ८^१-३; १०-१३;
 ५.३२-३९; ५.४०.१-४; ६.१४-२०;
 ६.२१.१-८; १०; १२; ६.२२-२६;
 ६.२७.१-७; ६.२९-४४; ६.४५.१-३०;
 ६.४६; ६.४७.६-१९; २०^४; २१; ३१३-४;
 ७.१८.१-२१; ७.१९-३३; ७.५५.२-८;
 ७.९७.१; ७.९८.१-६; ७.१०४.८; १६;
 १९-२३; २४; ८.१.१-२१; ८.२.१-४०;
 ८.३.१-२०; ८.४.१-१४; ८.६.१-४५;
 ८.१२-१७; ८.२१.१-१६; ८.२४.१-२७;
 ८.३२-३४; ८.३६; ८.३७; ८.४५.३-४२;
 ८.४६.१-२०; २९-३१; ३३; ८.४९-५३;
 ८.५४.१-२; ५-८; ८.६१; ८.६२;
 ८.६३.१-११; ८.६४-६६; ८.६८.१-१३;
 ८.६९.१-१०; १३-१८; ८.७०;
 ८.७६-७८; ८.८०.१-९; ८.८१; ८.८२;

८.८८-९२; ८.९३.१-३३; ८.९५;
 ८.९६.१-१३; ८.९७-९९; ८.१००.१-९;
 १२; १०.८.७-९; १०.२२; १०.२३;
 १०.२४.१-३; १०.२७; १०.२८.१; ३-५;
 ७; ९; ११; १०.२९; १०.३३.२; ३;
 १०.३८; १०.४२-४४; १०.५४; १०.५५;
 १०.६०.५; १०.७३; १०.७४;
 १०.८९.१-४; ६-१६; १०.९९;
 १०.१०३.१-३; ५-११; १०.१०४;
 १०.१०५; १०.१११-११३; १०.११६;
 १०.१२०; १०.१२४.९; १०.१३१.१-३;
 ६; ७; १०.१३३; १०.१३४; १०.१३८;
 १०.१४४; १०.१४७; १०.१४८; १०.१५२;
 १०.१५३; १०.१६०; १०.१६१;
 १०.१६७.१; २; ४; १०.१७१; १०.१७९;
 १०.१८०

इन्द्रः अग्निश्च १.२१; १.१०८; १.१०९;
 १.१३१.९; ३.१२; ३.२५.४; ५.२७.९;
 ५.८६; ६.५९; ६.६०; ७.९३; ७.९४;
 ८.३८; ८.४०; ८.४५.१

इन्द्रः अदितिर्वामदेवश्च । दस्यताम्-संवादः

इन्द्रः इन्द्राग्नी वृषाकपिश्च १०.८६

इन्द्रः इन्द्रासोमी वा^१ ४.२८

इन्द्रः उषाना वा^१ ५.२९.९^१; ५.३१.८^४

इन्द्रः उषाश्च^४ ४.३०.९-११

इन्द्रः ऋणक्षयश्च ५.३०

इन्द्रः ऋतदेवो वा ४.२३.८-१०

इन्द्रः ऋतवश्च १.१५.१-५

(गतशृष्टात्)

मित्रोऽर्यमा मरुतश्च, ८.६५.१० देवाः (इति
 मागुरिः), १०-१२ विश्वे देवाः (इति यास्कः),
 ८.१००.८ सुपर्णाः, ९ वज्रः, १०.२७.१५
 मरुतः, १६ वज्रः, १७^१-२ अग्निरिन्द्रश्च
 सोमश्च, १७^२-४ पर्जन्यावायु, १८ अग्निः,
 १९ सूर्यः, २०-२१ इन्द्रो वज्रश्च, २२ इन्द्रस्य
 धनुः, २३ पर्जन्योऽग्निलो मास्करश्च, २३^४
 अग्निलो भास्करश्च, २४ इन्द्रः सूर्यो वा,
 १०.४४.११^१-२ बृहस्पतिः, १०.५५.५
 सूर्योऽग्निरसौ, १०.६०.५ ऐश्वर्योः स्तुतिः,

१०.१२०.६ आप्यां निपातभाजः,
 १०.१२४.९^१-२ सोमः, ९^४ इन्द्रः, १०.१६१
 इन्द्राग्नी (इति यास्कः), लिङ्गोक्तदेवतम्
 (इत्येके)-बृहदे.

१. १.१३१.९ अथवा ऋषिः ऋषीनात्मानं वा
 स्तीति । इन्द्राग्नी निपातभाजौ, ८.४५ इन्द्रः-
 बृहदे.

२. इन्द्रासोमी-बृहदे.

३. ५.३१.८^४ उषानाः-बृहदे.

४. ४.३० उषा मध्यमा च (शाकटायनः),
 ४.३०.२४ मगः पूषा अर्यमा च-बृहदे.

इन्द्रः क्षमवक्षः ३.६०.५-७; ८.१३.३४
 इन्द्रः कपिअकरूपी २.४२; २.४३
 इन्द्रः कुस्तश्च ५.३१.९
 इन्द्रः/कुस्तो वा ५.३१.८^१
 इन्द्रः गावो वा ६.२८.२; ८^४
 इन्द्रः त्वष्टा वा २.३२.२; ३
 इन्द्रः धावापृथिव्यौ वा १०.५९.१०^१
 इन्द्रः भुषणो वा १०.१०.२
 इन्द्रः नभश्च २.३६.५
 इन्द्रः पर्वन्त्यामा अग्निश्च । दृश्यताम्-त्वष्टा अग्निश्च
 इन्द्रः पर्वतश्च १.१३२.६^१; ३.५३.१
 इन्द्रः पूषा च ६.५७
 इन्द्रः पूषा वा ८.४.१५-१८
 इन्द्रः बृहस्पतिश्च ४.४९; ४.५०.१०; ११;
 ७.१७.१०; ७.१८.७; ८.९६.१५
 इन्द्रः वृक्षणस्पतिः सोमश्च १.१८.४
 इन्द्रः वृक्षणस्पतिश्च २.२४.१२; ७.९३.३; ९
 इन्द्रः मधुश्च २.३६.१
 इन्द्रः मरुतश्च १.६.५; ७
 इन्द्रः मरुतो वा १०.१०.३.३
 इन्द्रः लिङ्गोक्तदेवता वा १०.१६७.३
 इन्द्रः वरुणश्च १.१७; ३.६२.१-३; ४.४१;
 ४.४२.७-१०; ६.६८; ७.८२-८५; ८.५९
 इन्द्रः वामदेवो वा ४.२६.१-३
 इन्द्रः वायुश्च १.२.४-६; १.२३.२; ३;
 २.४१.३; ४.४६.२-७; ४.४७.२-४;
 ७.१०.५-७; ७.९१.९; ४-७; ७.९२.२
 इन्द्रः विश्वे देवा वा १.१२.१

१. ८.९३.३४ कभवः-बृहदे.
२. भुषण इन्द्रो वा (इति यास्कः), विश्वे देवाः
(इति शीनकः)-बृहदे.
३. इन्द्रापर्वतो-बृहदे.
४. ८.४.१५-१६ इन्द्रः, १७-१८ पूषा (इति
यास्कः)-बृहदे.
५. ७.१८.७ इन्द्रः, ८.९६.११-१५ इन्द्रो मरुतो
बृहस्पतिश्च । इन्द्रः (इति शीनकः), इन्द्रा-
बृहस्पती (ऐ. प्रा)-बृहदे.
६. 'आद्यामिस्तिस्रिभिरिन्द्रमिवात्मानमृषिस्तुष्टा-

इन्द्रः विष्णुश्च १.१५५.१-३; ६.६९;
 ७.९९.४-६
 इन्द्रः इयेनो वा ४.२७.५
 इन्द्राणी इन्द्रश्च वृषाकपिश्च १०.८६
 इन्द्राणी गृध्रगुः सिनीवाली राका सरस्वती
 वरुणानी च २.३२.८
 इन्द्राणी वरुणामी अमायी च १.३२.१२
 इन्द्राणी ४.३२.२३-२४
 इन्द्रासोमो २.३०.६; ६.७२; १०.८९.५
 इन्द्रासोमो इन्द्रो वा ७.२८
 इन्द्रासोमो रक्तोहणी ७.१०४.१-७; १५; २५
 इन्द्रो मरुवान् १.२३.७-९; १.१६५;
 १.१७.३-७
 इन्द्रो वैकुण्ठः १०.४७-५०
 इन्द्रः १.१३.४; १.४२.४; १.१८८.३; २.३.३;
 ३.४.३; ५.५.३; ७.२.३; ९.५.३;
 १०.७०.३; १०.११०.३
 इन्द्रा । दृश्यताम्-वेष्पः तिष्ठः
 इषवः ६.७५.११-१२; १५-१६
 इषुधिः ६.७५.५

उ

उपनिषत् । दृश्यताम्-अपृणसृषाः, गर्भंक्षा-
 विष्णु*, प्रस्वापिन्*, रोगज्ञ*, सपत्नीवाचनम् ।
 उपमधवा मित्रातिथिपुत्रः १०.३३.९-९
 उपाप्यायस्तुतिः ३.२६.९
 उर्वहरी १०.९५.१; ३; ६; ८-१०; १२; १४;
 १७

- वेन्द्रो वात्मानम्' इति सर्वानुक्रमसूत्रम् ।
 अहमित्यात्मसंस्तावः-बृहदे.
७. इन्द्रः । स्वरसामञ्च विश्वे देवाः-बृहदे.
८. ४.२७.१-५ इयेनस्तुतिः-बृहदे.
९. देवपत्न्य इन्द्राणी वरुणानी अमायी च-बृहदे.
१०. १.१६५ माकतैन्द्रस्तु संवादः । १; २; ४;
 ६; ८; १०-१५ मरुतः, ३; ५; ७; ९ इन्द्रः-
 बृहदे.
११. ६.७५.११ इषुः, १२ कवचः, १५^१ दिग्घ
 इषुः, १५^२ अयोमुखी, १५^३ वारुणमन्त्रम्,
 १६ वज्रसूक्त इषुः-बृहदे.

उल्लुखलम् १.२८.५; १
 उल्लुखलमुत्तले १.२८.७; ८
 उशानाः । दृश्यताम्-इन्द्र उशाना वा
 उषाः^१ १.३०.२०-२२; १.४८; १.४९;
 १.९२.१-१५; १.११३.१^२; २-२०;
 १.१२३; १.१२४; ३.५५.१; ३.९१; ४.५१;
 ५.७९; ५.८०; ६.९४; ६.९५; ७.४१.७;
 ७.७५-८१; १०.१७२
 उषाः अग्निश्चिनी च १.४४.१; २
 उषाः आदित्याश्च ८.४७.१४-१८
 उषाः इन्द्रश्च ४.३०.९-११
 उषाः रात्रिश्च १.११३.१^३
 उषाः सूर्यप्रभा वारं ८.१०.१.३
 उपासानक्ता^४ १.१३.७; १.१४२.७; १.१८८.९;
 २.३.६; ३.४.६; ५.५.६; ७.२.६;
 ९.५.६; १०.७०.६; १०.११०.६

ऋ

ऋक्षाभमेधी (दानस्तुतिः) ८.६८.१४-१९
 ऋणं चयः इन्द्रश्च ५.३०
 ऋतदेव इन्द्रो वा ४.३३.८-१०
 ऋतवः १.१५; २.३६; २.३७
 ऋतवः अग्निर्वा ३.२७.१
 ऋतवः अश्विनी च । दृश्यताम्-अश्विनी ऋतवश्च
 ऋतवः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः ऋतवश्च
 ऋतवः श्वष्टा च । दृश्यताम्-श्वष्टा ऋतवश्च
 ऋतवः द्रविणोदाश्च । दृश्यताम्-द्रविणोदाः
 ऋतवश्च
 ऋतवः मरुतश्च । दृश्यताम्-मरुतः ऋतवश्च
 ऋतवः मित्रावरुणौ च । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ
 ऋतवश्च
 ऋत्विजोऽग्निश्च ३.२९.५
 ऋत्विजो विश्वे देवा वा ८.५८.१; १०.१०.१
 ऋभव इन्द्रश्च ३.६०.५-७; ८.९३.३४

१. १.११३ रात्र्युपसौ, ७.४१.७ दृष्टव्य
 आशीर्वा, ७.७६.१ मध्यमः (अभिः)-बृहदे.
२. उषाश्चन्द्रसूर्ययोः प्रभा वा-बृहदे.
३. १.१३.७ नक्षीपासा-बृहदे.
४. ३.६०.३-४ इन्द्रो निपाती-बृहदे.

ऋभवः^५ १.२०; १.११०; १.१११; १.१६१;
 ३.६०.१-४; ४.३३-३७; ७.४८.१-३;
 १०.१७६.१

ऋभवो विश्वे देवा वा ७.४८.४

ओ

ओषधयः १०.१७

औ

औपसः । दृश्यताम्-अभिः अभिरोपसो वा

क

कः^१ १.२४.१; १०.१२१
 कपिश्वरूपी इन्द्रः २.४२; २.४२
 कपोतोपहृती प्रायश्चित्तम्^२ १०.११५
 कवच-सोम-वरुणाः ६.७५.१८
 कशुश्चिष्टः (दानस्तुतिः) ८.५.३७^३-३९
 कानीतः । दृश्यताम्-वृष्टुधवाः
 कालः संवत्सरात्मा १.१६४.४८
 कुत्स इन्द्रश्च ५.३१.९
 कुत्स इन्द्रो वा ५.३१.८^४
 कुरुः (दानस्तुतिः) ८.४.११-२१
 कुरुध्वणस्त्रासदरयवः (दानस्तुतिः) १०.३३.४; ५
 कृषिः १०.३४
 केशिनः (अग्निसूर्यवायवः) १०.१३६
 कौरयाणः । दृश्यताम्-पाकस्थामा
 क्षेत्रपतिः ४.५७.१-३

ग

गङ्गादिनद्यः ७.५०.४
 गर्भसंज्ञावे प्रायश्चित्तम्^५ १०.१६२
 गर्भसंज्ञाविष्णुपनिषत् १.१०.१.१; ५.७८.५-९
 गर्मायांशीः १०.१८४
 गाव आपो वा । दृश्यताम्-आपः गावो वा
 गाव इन्द्रो वा^६ ६.२८.२; ८^७
 गावः ६.२८.१; ३-७; ८^१-३; १०.१६९

५. १०.१२१ प्रजापतिः-बृहदे.

१. कपोतः-बृहदे.

७. स्रवतां गर्माणामनुमन्त्रणम् । अग्नी रसोहा-
 बृहदे.

८. दन्द्रः-बृहदे.

गायः घासिवां सूर्यो वा जापो वा घृतं वा ४.५८
 गुह्युः । दृश्यताम्-इन्द्राणी गुह्युः
 गौः ८.१०१.१५; १६
 प्रावणः^१ ७.१०४.१७; १०.७६; १०.१४;
 १०.१७५

घ

घृतम् । दृश्यताम्-गायः घासिवां

च

चन्द्रमाः^२ १०.८५.१९
 चर्मप्रशांसा १.२८.९
 चायमानः । दृश्यताम्-अभ्यावर्ती
 चित्रः (दानस्तुतिः) ८.२१.१७; १८
 चैद्यः । दृश्यताम्-कथुः
 चिच्छयूपस्य मूलभूतः स्थाणुः ३.८.११

ज

जातवेदाः । दृश्यताम्-अग्निः अग्निजांतवेदा वा
 ज्ञानम् १०.७१
 ज्या ६.७५.३

त

तक्षा । दृश्यताम्-वृषुः
 तनूनपात् १.१३.२; १.१४२.२; १.१८८.२;
 ३.४.२; ९.५.२; १०.११०.२
 तरन्तमहिषी शालीयसी ५.६१.५-८
 तरन्तो वैददक्षिः ५.६१.१०
 ताद्वयः १०.१७८
 तिरिन्द्रिरः पार्श्वयः (दानस्तुतिः) ८.६.४६-४८
 तिष्ठः । दृश्यताम्-देव्यः तिष्ठः
 तृणपाणिकं पृथिसूक्तम् ६.४८
 तृणम् । दृश्यताम्-अनृणसूयाः १.१९१
 त्रसदस्युः (दानस्तुतिः) ८.१९.३६; ३७

त्रसदस्युः पीरुक्रस्यः^३ ४.४२.१-६
 त्रासदस्यवः । दृश्यताम्-कुरुधवणः
 त्वष्टा १.१३.१०; १.१५.३; १.१४२.१०६
 १.१८८.९; २.३.९; ३.४.९; ५.५.९;
 ७.२.९; ९.५.९; १०.१८.६; १०.७०.९;
 १०.११०.९

त्वष्टा अग्निश्च भयवा अग्निः इन्द्रः पञ्चनद्यास्तौ च
 ३.५५.१७-२२
 त्वष्टा इन्द्रो वा २.३२.२; ३
 त्वष्टा कृतवध १.१५.३
 त्वष्टा शुक्रश्च २.३६.३

द

दक्षिणा तद्दातारो यजमाना वा^४ १०.१०७
 दक्षिणा ब्रह्मणस्पतिश्च १.१८.५
 दधिकाः ४.३८.२-१०; ४.३९; ४.४०.१-४;
 ७.४४.२-५
 दंपती ८.३१.५-९
 दंपत्योराक्षिपः^५ ८.३१.१०-१८
 दानस्तुतिः^६ १.१२५; ६.२७.८;
 ६.४७.२२-२५; ७.१८.२२-२५;
 ८.१.३०-३३; ८.२.४१-४२;
 ८.३.२१-२४; ८.४.१९-२१;
 ८.५.३७-३९; ८.६.४६-४८;
 ८.१९.३६; ३७; ८.२१.१७; १८;
 ८.२४.२८-३०; ८.४६.२१-२४;
 ८.५५; ८.५६.१-४; ८.६८.१४-१९;
 ८.७४.१३-१५; १०.३३.४; ५;
 १०.६२.८-११

दाल्म्यः । दृश्यताम्-रथवीतिः
 दिंशः ३.५५.१६
 दुःस्वप्ननाशनम् १.१२०.१२; १०.१६४

१. १०.९४ प्रावा-बृहदे.
 २. १०.८५.१९^{१-२} सूर्यः, १९^{३-४} चन्द्रमाः-
 बृहदे.
 ३. ४.४२ इन्द्रावरुणी-बृहदे, 'पळाद्या आत्म-
 स्तवः' इति सर्वानुक्रमसूत्रम् ।
 ४. प्राजापत्या दक्षिणा दक्षिणादातार इत्येके,
 ८-११ भोजाः-बृहदे.

५. ८.३१.१० आशीः, ११-१२ पूषा, १३
 मित्रार्यमवरुणाः, १४ अग्निः, १५-१८ यज्वा-
 बृहदे.
 ६. ८.२४.२८-३० उषाः, ८.६८.१४ कृतवः,
 १५-१९ ऋक्षाश्वमेधयोर्दानस्तुतिः,
 ८.७४.१३-१४ ऋषेरात्मस्तुतिः धृतवर्णः
 दानस्तुतिश्च, १५ पुरुषाणी-बृहदे.

पुन्युभिः ६.४७.२९-३१^{१-२}

देवगन्धर्वः । दृश्यताम्-विश्रावसुः

देवपत्न्यः ५.४६.७; ८

देवाः^१ १.२७.१३; १.४५.१०^२; १.९४.८^{१-३};
६.४७.२०^१; ७.१०४.११; ८.६३.१३;
८.८०.१०; १०.५१.२; ४; ६; ८; १०.५३;
१०.५३.४; ५; १०.७३; १०.८५.१७;
१०.९८

देवा मघा च ६.७५.१९

देवा मिष्युवो १.२९.१६

देवीर्द्वारः १.१३.६; १.१४२.६; १.१८८.५;
२.३.५; ३.४.५; ५.५.५; ७.२.५; ९.५.५;
१०.७०.५; १०.११०.५

देव्यः १.२२.११

देव्यः^२ तिस्रः सरस्वतीकाभारथः १.१३.९;
१.१४२.९; १.१८८.८; २.३.८; ३.४.८;
५.५.८; ७.२.८; ९.५.८; १०.७०.८;
१०.११०.८

दैव्यो । दृश्यताम्-होतारी दैव्यो प्रथेतसो

द्यावापृथिव्यो १.२९.१३; १४; १.११२.१^२;
१.१५९; १.१९०; १.१८५; २.३२.१;
४.३८.१; ४.५६; ६.७०; ७.५३;
१०.५९.८; ९; १०^१

द्यावापृथिव्यो इन्द्रो वा^३ १०.५९.१०^१

द्यावापृथिव्यो हविर्धाने वा^४ २.४१.११^{१-२};
२०; २१

द्यावापृथिव्यो वा हविर्धाने वा अग्निर्वा^५ २.४१.११^१

द्यावामृमी अग्निनी च १०.१३२.१

द्यावामृमी वा मरुतो वा पृथिवीं^६ ६.४८.२२

पुनिषो रोवसो वा ३.५५.१५

१. १.२७.१३ विश्वे देवाः, ८.८०.१० विश्वे
देवाः, १०.७२ विश्वे देवाः, २^{१-२} बृह-
स्पतिः, १०.८५.१७ विश्वे देवाः,
१०.९८.१-३ बृहस्पतिः, ४-७ देवाः, ८-१२
अग्निः-बृहदे.

२. १.१३.९ तिस्रो देव्यः-बृहदे.

३. इन्द्रः-बृहदे । द्यावापृथिव्यो इन्द्रश्च-सायण-
भाष्यम् ।

४. हविर्धाने-बृहदे.

घोः मित्रावरुणौ अग्निः सिन्धुः पृथिवी च

अथवाग्निः १.९४.१६^{२-४}

अग्निगोवाः अग्निर्वा १.९६

अग्निगोवाः मरुतवध १.१५.७-१०; २.३०.१-४

मुषण इन्द्रो वा १०.१०२

ध

धमाद्यवानम्^१ १०.११७

धनुः ६.७५.२

धाता १०.१८.५

न

नक्ता । दृश्यताम्-उपासनक्ता

नद्यः ३.३३.१-३; ५; ९; ११-१३; ७.५०.४;
१०.७५

नमः । दृश्यताम्-इन्द्रः नमश्च

नमस्यः । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ नमस्यश्च

नराशंसः १.१३.३; १.१४२.३; २.३.३;
५.५.३; ७.२.३; १०.७०.३

नराशंसः सदसस्पतिर्वा^१ १.१८.९

निर्ऋतिः १०.५९.१-३

निर्ऋतिः सोमश्च^२ १०.५९.४

निर्मथ्यः । दृश्यताम्-अग्निर्निर्मथ्यः

प

पणयः १०.१०८.२; ४; ६; ८; १०; ११

पृथ्वास्वस्तिः^१ १०.६३.१५; १९

परमात्मा इन्द्रो वा ४.२९.१-३

पर्वण्यः ५.८३; ७.१०१; ७.१०२

पर्वण्यः अग्निश्च अथवा सूर्यः १.१६४.५१

पर्वण्यमा इन्द्रः अग्निश्च । दृश्यताम्-त्वष्टा अग्निश्च

पर्वत इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः पर्वतश्च

पवमानः^{१०} ८.१०१.१४

५ द्यावामृमी पृथिवी-बृहदे । सर्वाणु (६.४८)
टिप्पणी प्रद्व्या ।

६. अक्षम्-बृहदे.

७. नराशंसः-बृहदे.

८. १०.५९.४^{१-३} सोमः, ४^४ निर्ऋतिः-बृहदे.

९. १०.६३.१५ मरुतः-बृहदे.

१०. ८.१०१.१४^{१-२} अग्निः, १४^१ सूर्यः,

१४^४ मध्यमोऽग्निः (ऐ. आ.)-बृहदे.

पाकरयामा कौरयामः (दानस्तुतिः) ८.३.११-१४

पार्श्वयः (पारश्वयः) । दृश्यताम्-तिरिन्विदः

पावमान्यभ्येतुस्तुतिः ९.६७.३१; ३२

पितरः १०.१५

पितरो लिङ्गोक्तदेवता वा १०.१४.७-९

पितृमेघः^१ १०.१८.७-१३

पितृमेघः प्रजापतिर्वा^२ १०.१८.१४

पुरीष्या अग्नयः ३.१२

पुस्मीळहो वैददमिः ५.११.९

पुरुषः १०.९०

पुस्तुवा ऐळः १०.९५.९; ४; ५; ७; ११; १३;

१५; १६; १८

पृषा^३ १.२३.१३-१५; १.४२; १.१३८;

३.१२.७-९; ६.४८.१६-१९; ६.५१-५६;

६.५८; १०.१७.३-६; १०.२६

पृषा सोमोऽदितिश्च २.४०.१^३

पृषा इन्द्रश्च ६.५७

पृषा इन्द्रो वा ८.४.१५-१८

पृषा सोमश्च । दृश्यताम्-सोमः पृषा च

पृषा सोमो वा । दृश्यताम्-सोमः पवमानः

पृथिवी^४ १.२२.१५; ५.८४

पृथिवी श्रीः मित्रो वरुणोऽदितिः सिन्धुश्च,

अधनाग्निः १.९४.१६^३-४

पृथिव्यन्तरिक्षे^५ ७.१०४.२३^३

पृथुश्रवाः कानीतः (दानस्तुतिः) ८.४६.२१-२४

पृथ्वीरुतो चावामृमी वा ६.४८.२१

पृथ्वीरुक्तम् (गृणपाणिकम्) ६.४८

पैजवनः । दृश्यताम्-सुदाः

पौलामी । दृश्यताम्-शची

प्रचैतसी । दृश्यताम्-हीतारी

प्रजापतिः । दृश्यताम्-हरिश्चन्द्रः

प्रजापतिः पितृमेघो वा १०.१८.१४

प्रतोदः^६ ६.७५.१३

प्रस्कण्वः (दानस्तुतिः) ८.५५; ८.५६.१-४

प्रस्ताकः सार्जयः^७ (दानस्तुतिः)

६.४७.२१-२५

प्रस्थापिन्त्य उपनिषत् ७.५५.२-८

प्रायश्चित्तम् । दृश्यताम्-'गमं संसाधो' 'कपोतो-
पहती'

ध

धर्हिः १.१३.५; १.१४२.५; १.१८८.४; २.३.४;

३.४.४; ५.५.४; ७.२.४; ९.५.४;

१०.७०.४; १०.११०.४

धुज्योऽहिः ७.३४.१७

दृष्टस्तक्षा ६.४५.३१-३३

दृष्टस्पतिः^८ १.१३९.१०; १.१९०;

२.२३.२-४; ६-८; १०; १२-१६; १८;

२.३०.९; ३.१२.४-६; ४.५०.१-९;

६.४७.२०^३; ६.७३; ७.९७.९; ४-८;

१०.६७; १०.६८; १०.१०३.४; १०.१८२

दृष्टस्पतिरिन्द्रश्च ४.४९; ४.५०.१०; ११;

७.९७.१०; ८.९६.१५

मघ्न अग्निर्वा ३.२६.७; ८

मघ्नस्पतिः १.१८.१-३; १.४०; २.२३.१;

५; ९; ११; १७; १९; २.२४.१-११;

१३-१६; २.२५; २.२६; १०.१५५.२; १

मघ्नस्पतिरिन्द्रः सोमश्च १.१८.४

मघ्नस्पतिरिन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः मघ्नण-

स्वतिश्च

मघ्नस्पतिर्दक्षिणा च १.१८.५

मघ्न देवाश्च ६.७५.१९

भ

भगः ७.४१.२-६

भगः सविता वा^९ १.२४.५; ७.३८.६^३

१. १०.१८.७-९ मृत्युः, १०-१३ पृथिवी-बृहदे.

२. वासिष्ठा-बृहदे.

३. १.२३.१३-१५, पृषा आपृणिः, ६.५५.२

१०.१७.३-६ पृषा, ३.२ पृषा

अग्निर्वा, ३.२ अग्निः-बृहदे.

४. ५.८४ पृथिवी-मन्त्रा-बृहदे.

५. आत्मन आशीः-बृहदे.

६. कणा-बृहदे.

७. अन्धर्वाहिनः सार्जयश्च च दानस्तुतिः-बृहदे.

८. ४.१०.७-९ पुरोषावुः कर्मशंसा,

१०.६७.७^३-४ मघ्नस्पतिः-बृहदे.

९. ७.३८.६^३ भगः-बृहदे.

भारती । दृश्यताम्-देव्यः । तच्छः

माधवव्यः^१ १.१२६.१-५; ७

माधवव्यम्^२ १०.१२९; १०.१३०; १०.१५४;
१०.१९०

मूमिः ६.४७.२०^३

म

मण्डूकाः ७.१०३

मधुः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः मधुश्च

मध्वमः अग्निः । दृश्यताम्-अग्निः अग्नि-
मध्वमो वा

मन्-भाषर्तनम्^४ १०.५८

मन्युः १०.८३; १०.८४

मरुतः^५ १.६४; १; ८; ९; १.१५२;
१.३७-३९; १.६४; १.८५-८८; १.१३९.८;
१.१६६; १.१६७.२-११; १.१६८;
१.१७१.१; २; १.१७२; २.३०.११;
२.३४; ३.२६.४-६; ५.५२-५९;
५.६१.१-४; ११-१६; ५.८७; ६.४८.११;
१२; १०; २१; ६.६६; ७.५६-५८;
७.५९.१-११; ७.१०४.१८; ८.७; ८.२०;
८.९४; ८.९६.१४^६; १०.७७; १०.७८

मरुतः अग्निमरुतश्च वा ५.९०

मरुतः अग्निश्च १.१९; ८.१०३.१४

मरुतः इन्द्रश्च^७ १.६.५; ७

मरुतः इन्द्रो वा १०.१०३.१३

मरुतः क्रतवश्च १.१५.२

मरुतः पृथिव्याभूमौ वा ६.४८.२२

मरुतः माधवश्च २.३६.२

मरुतः रुद्रो विष्णुश्च ५.३.३

मरुतः लिङ्गोच्छदेवता वा^८ ६.४८.१३-१५

मरुत्वानिन्द्रः । दृश्यताम्-इन्द्रो मरुत्वान्

माधवः मरुतश्च । दृश्यताम्-मरुतः माधवश्च

माषाभेदा^९ १०.१७७

मित्रः १.१५१.१; ३.५९

मित्रावरुणौ^{१०} १.२.७-९; १.१५.६; १.२३.४-६;

१.४३.३; १.१३६.१-५; १.१३७;

१.१३९.२; १.१५१.२-९; १.१५२;

१.१५३; २.४१.४-६; ३.६२.१६-१८;

५.६२-७२; ६.९७; ७.५०.१;

७.६०.२-१२; ७.६१; ७.६२.४-६;

७.६३.५^{११}; ९; ७.६४; ७.६५; ७.६६.१-३;

१४-१९; ८.२५.१-९; १३-२४;

८.१०१.१-५^{१२}; १०.१३२.२-७

मित्रावरुणौ अग्निः रात्रिः सविता च १.३५.१

मित्रावरुणौ अदितिः सिन्धुः पृथिवी धौश्च,

अथवाग्निः १.९४.१६^{१३}-४

मित्रावरुणौ अर्यमा च १.४१.१-३; ७-९

मित्रावरुणौ क्रतवश्च १.१५.६

मित्रावरुणौ नभस्यश्च २.३६.६

मित्रावरुणौ रुद्रश्च^{१४} १.४३.३

मित्रातिथियुत्रः । दृश्यताम्-उपमध्रवाः

मुसलम् । दृश्यताम्-उल्लुखलमुसले

मृत्युः १०.१८.१-४

मृत्युविमोचिनी ७.५९.१२

य

यक्ष्मनाशनम् १०.८५.३१; १०.१६३

१. १.१२६.६; ७ जायापत्योः संप्रवादः-बृहदे.

२. १०.१२९ परमेष्ठी । भाववृत्तम्-बृहदे.

३. जीवावृत्तिः सुबन्धोर्मनसः स्तवो वा-बृहदे.

४. ३.२६.४-६ 'तृची वैश्वानरीयमावती'-सर्वानु.

पङ्गुवशिष्यमते द्वितीयतृचस्य मावतोऽभि-

देवता । ५.५६.८रोदसी, ५.५७.१रुद्राः, ५.८७

मरुतः । विष्णुर्निपातभाक्, ६.४८.११-१३

मरुतः, १४-१५ मरुत आदित्या विश्वे देवा वा,

८.९६.१३-१५ इन्द्रो मरुतः बृहस्पतिश्च । इन्द्रः

(इति शीनकः), इन्द्रावृहस्पती (ऐ.वा.)-बृहदे.

५. सप्तममन्त्रस्य तृतीयपाद इन्द्रामरुदेवताकः-

बृहदे.

६. ६.४८.११-१३ मरुतः, १४-१५ मरुत
आदित्या विश्वे देवा वा-बृहदे.

७. सूर्यो मायाभेदो वा । १०.१७७.२ वाक्
(इति शीनकः)-बृहदे.

८. १.१५२.९ अदितिरभिवो । अदितिरेवा-
मिरिति शीनकः, ७.६०.५ अर्यमा मित्रा-

वरुणो च, ८.२५.१०-२१ विश्वे देवाः,

२२-२४ वरोदानस्तुतिः, ८.१०१.५^{१३}-३

अर्यमा च-बृहदे.

९. मित्रावरुणौ रुद्रो विश्वे देवाश्च-बृहदे.

यजमानपत्नीहोत्राशिपः^१ १०.१८३.१
 यजमानप्रशंसा द्वयस्तवय ८.३१.१-४
 यजमानप्रशंसा वक्षिणा वा । दश्यताम्-वक्षिणा
 तद्यत्तारो यजमाना वा
 यथानिपातम्^२ १०.१२४.५-८
 यमः^३ १०.१०.१; ३; ५-७; ११; १३;
 १०.१४.१-५; १३-१६; १०.१३५
 यमी १०.१०.२; ४; ८-१०; १२; १४
 यूपाः १.३६.१३; १४; ३.८.१-५
 यूपाः ३.८.६; ७; ९; १०
 यूपाः शिष्टयूपो वा ३.८.११
 यूपा विश्वे देवा वा^४ ३.८.८

र

रक्षोहणी । दश्यताम्-हन्द्रासोमी रक्षोहणी
 रक्षोहा । दश्यताम्-जम्भी रक्षोहा
 रतिः १.१७९
 रयः^५ ६.४७.२६-२८; ६.७५.८
 रयगोपाः ६.७५.९
 रयवीतिदोक्त्यः ५.६१.१७-१९
 रयाङ्गानि ३.५३.१७-२०
 रश्मयः ६.७५.६^२
 राका २.३४.४; ५; दश्यताम्-हन्द्राणी गुह्युः
 राजयक्षममम् १०.१६१
 राज्ञः स्तुतिः^६ १०.१७३; १०.१७४
 रात्रिः १०.१२७; दश्यताम्-अग्निः मित्रावरुणौ
 राश्रुपाश्च १.११३.१३-४
 रक्षः^७ १.४३.१; २; ४-६; १.११४; २.३३;
 ५.४२.११; ७.४६; ७.५९.१२
 रुद्रासोमी ६.७४

१. १०.१८३.१ पुत्रकामस्याशीः; २ पुत्रकामाया
 गात्रीः; ३ ऋषेरात्मस्तवः-बृहदे.
२. १०.१२४.५ वरुणः, ६ सोमः, ७-८ वरुणः-
 बृहदे.
३. १०.१४.१-५ यमो मध्यमः, १०.१३५
 युस्यानो यमः-बृहदे.
४. विश्वे देवाः-बृहदे.
५. ६.४७.२६^१ भावयुतम्, ६.७५.८ आयुषा-
 गारम्-बृहदे.
६. राशेऽभिषिक्त्यानुमन्त्रणे-बृहदे.

रक्षो मरुतो विष्णुश्च^८ ५.३.३
 रक्षो मित्रावरुणौ च १.४३.३
 रोगस्य उपनिषत् १.५०.११-१३
 रोदसी ३.५५.१२-१४
 रोदसी युनिक्तौ वा ३.५५.१५
 रोमभा^९ १.१२६.६

ल

लघाः^{१०} १०.११९
 लिङ्गोक्तदेवताः^{११} १.१३६.६; ७; २.३२.८;
 ६.४७.२०^३; ६.७५.१०; १७-१९;
 ७.४१.१; ७.४४.१; १०.१४.६; १०.५९.७;
 १०.१२४.५-८; १०.१३२.१; १०.१८४
 लिङ्गोक्तदेवताः अग्निर्वा ४.१३; ४.१४
 लिङ्गोक्तदेवताः हन्द्रो वा १०.१६७.३
 लिङ्गोक्तदेवताः पितरो वा^{१२} १०.१४.७-९
 लिङ्गोक्तदेवताः मरुतो वा ६.४८.१३-१५

व

वधूवासःसंस्पर्शनिन्दा १०.८५.२९; ३०
 वनस्पतिः १.१३.११; १.१४२.११;
 १.१८८.१०; २.३.१०; ३.४.१०; ५.५.१०;
 ७.२.१०; ९.५.१०; १०.४०.१०;
 १०.११०.१०
 वरुः सौपाण्याः (वानस्तुतिः) ८.२४.२८-३०
 वरुणः १.२४.६-१५; १.२५; २.२८; ५.८५;
 ७.८६-८९; ८.४१; ८.४२.१-३;
 ८.६९.११^३; १२
 वरुणः अग्निश्च ४.१.१-५
 वरुणः अदितिः सिन्धुः पृथिवी घौर्मित्रश्च,
 अयवाग्निः १.९४.१६-४

५. २.३३.११ ऋषिर्धृगमस्तीव्र, ७.५९.१२
 श्रयम्कः-बृहदे.
८. ५.३.३ मरुतो ब्रह्मो विष्णुश्च-ओमेत्स्व ऋ. २
 घृ. ४७७.
९. दश्यतां टिप्पणी 'भावयन्त्याः'
 १०. लघ आत्मानं नुष्टाव-सर्वानु.
११. ६.७५.१० रणदेवताः, ६.७५.१७ युदादिः,
 १८ कवचस्य वध्यतः स्तुतिः, १९ युयुत्सुः,
 १९^५ आत्मन आशिषः-बृहदे.
१२. १०.१४.७-९ मेताशिषः-बृहदे.

वरुणः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वरुणश्च
 वरुणः मित्रश्च । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ
 वरुणः मित्रोऽयमा च १.४१.१-३; ७-९
 वरुणः सोमः कवचश्च ६.७५.१८
 वरुणानी । दृश्यताम्-इन्द्राणी वरुणानी भस्मायी च
 वर्म^१ ६.७५.१
 वसिष्ठः^२ ७.३३.१-१४; ७.१०४.२३^३
 (वसिष्ठस्य आत्मान आशीः)
 वसिष्ठपुत्राः^४ ७.३३.१-९
 वसुकः १०.२८.२; ९; ८; १०; १२
 वाक् १.१६४.४२^५; १.१६४.४३; ८.१००.१०;
 ११
 वाक् सप्तपरी^६ ३.५३.१५; १६
 वागाम्नुणी^७ १०.१२५
 वाजिनः ७.३८.७; ८
 वामदेव इन्द्रो वा । दृश्यताम्-इन्द्रः वामदेवो वा
 वामदेवेन्द्रादितयः । दृश्यताम्-संवादः
 वायुः १.२.१-३; १.२३.१; १.१३४;
 १.१३५.१-३; ९; २.४१.१; २; ४.४६.१;
 ४.४७.१; ४.४८; ७.९०.१-४; ७.९१.१;
 ३; ७.९२.१; ३-५; ८.२६.१०-२५;
 ८.४६.२५-२८; ३२; ८.१०१.९; १०;
 १०.१६८; १०.१८६

वाक्पमिसूयाः १.१६४.४४; १०.१३६
 वायुरिन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वायुश्च
 वास्तोष्पतिः ७.५४; ७.५५.१
 विभिन्दुः (वानस्तुतिः) ८.२.४१; ४२
 विद्याहमन्त्रा आशिषश्च^८ १०.८५.१०-२८
 विश्वकर्मा १०.८१-८२
 विश्वामित्रः ३.३३.४; ८-१०
 विश्वामित्रोवाष्पावः ३.२६.९
 विश्वामित्राऽमिर्वा^९ ३.२६.७; ८
 विश्वावसुर्देवगन्धर्वः^{१०} (आत्मानमस्तौत्)
 १०.१३१.४-६
 विश्वे देवाः^{११} १.३.७-९; १.१४;
 १.२३.१०-१२; १.८९; १.९०;
 १.१०५-१०७; १.१२३; १.१३९.१; ११;
 १.१६४.१-४१; १.१८६; २.२९; २.३१;
 २.४१.१३-१५; ३.१०.१-५; ३.५४-५७;
 ४.५५; ५.२६.९; ५.४१; ५.४२.१-१०;
 १२-१८; ५.४३-४५; ५.४६.१-६;
 ५.४७-५१; ६.२१.९; ११; ६.४९-५२;
 ७.३४.१-११; १८-२५; ७.३५-३७;
 ७.३९; ७.४०; ७.४२; ७.४३; ७.५०.३;
 ८.२५.१०-१३; ८.२७-३०; ८.५४.३;

१. योद्धा वर्मा-बृहदे.
२. ७.३३ वसिष्ठागस्तययोः तनयः सह इन्द्रेण
 संवादः-बृहदे.
३. वाक्-बृहदे.
४. वाक्-बृहदे । 'वागाम्नुणी तुष्टावात्मानम्'-
 सर्वानु.
५. १०.८५.२० सूर्या, २१-२२ गन्धर्वो विश्वा-
 वसुः, २३ दंपती, २४-२८ वधूः-बृहदे.
६. 'द्वच आत्मस्तुतिर्वा'-सर्वानु.
७. इन्द्रसूर्यो निपातिनी-बृहदे.
८. १.८९.१; २; ८; ९ देवाः, १.१३९.११
 देवाः, ५.४१.१९ इष्ठा, ५.४२.३ सविता
 (शानकः), ७-९ बृहस्पतिः, १० मरुतः,
 १४ दृहस्पतिः (शाकपूणिः), पर्जन्यामी
 (गालवः), पूषा (वाक्), इन्द्रः (शानकः),
 विश्वानरः (माशुरिः), १५ मरुतः, १८
 अभिनी, ५.४३.३ वायुः, ४ सोमः, ५ इन्द्रः,

६ आपः, ७ पर्मः, ८ अभिनी, ९ वायुः
 पूषा च, १०-१२ अग्निः, १०-४ दिवीकसः,
 ११ वाष्पायमा, १२ बृहस्पतिः, ५.४४.१
 सोमो देवा इन्द्रः प्रजापतिर्वा, ४ वायुः, ८
 आदित्याः, ५.५१.५ वायुः, ४; ६; ७
 इन्द्रवायु, ६.५१.१-२ सूर्यः, ६.५२.१६
 अमीपर्जन्यौ, ८.२५.१०-२१ विश्वे देवाः,
 ८.५४.३-४ बहुदैवतः प्रगाथः, ८.६९.११^१
 इन्द्रोऽमिर्विश्वे देवाश्च, ८.८३ देवाः,
 १०.३६.१२-१४ सविता (इत्येके), १४
 सविता (शानकयास्कगालवाः), १०.६२.७
 अग्निरसां स्तुतिः, १०.६४.५ अदितिः,
 १०.६६.१४-१५ वाष्पायमा मनुष्य,
 १०.९३.१४-१५ रात्रौ दानस्तुतिः, १०.११४
 एकेषां मते देवाः इन्द्रः छन्दांसि; अग्निर्मे-
 व्यमथ, १०.१५७ विश्वेदैवरादित्यैर्मरुद्भिश्च
 सहेन्द्रः-बृहदे.

४; ८.५८.९; ३; ८.९९.११^१; ८.८३;
 १०.३१; १०.३९; १०.३३.१; १०.३५;
 १०.३६; १०.५९; १०.५७; १०.९१;
 १०.९२.७; १०.९३.१-१४; १७;
 १०.९४-६६; १०.९३; १०.९३; १०.१००;
 १०.१०९; १०.११४; १०.१२६; १०.१२८;
 १०.१३७; १०.१४१; १०.१५५.५;
 १०.१५७; १०.१६५; १०.१८१
 विश्वे देवाः अग्निर्वी^१ ९.६७.२७
 विश्वे देवाः अग्निरसो वा^१ १०.६२.१-६
 विश्वे देवाः इन्द्रो वा १.१२१
 विश्वे देवाः अश्विनो वा^३ ८.५८.१; १०.१०१
 विश्वे देवाः यूषा वा ३.८.८
 विष्णुः १.२२.१७-२१; १.१५४;
 १.१५५.४-६; १.१५६; ७.१९.१-३; ७;
 ७.१००
 विष्णुः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः विष्णुश्च
 विष्णुः देवा वा १.२२.१६
 विष्णुः रुद्रो मरुतश्च ५.३.३
 यूषाकपिरेन्द्रः इन्द्राणीन्द्रश्च^४ १०.८६
 वेनः १०.१२३
 वैकुण्ठः इन्द्रः । दृश्यताम्-इन्द्रो वैकुण्ठः
 वैवृदग्निः । दृश्यताम्-पुरुमीकहः, तरन्तः
 वैवस्वतः । दृश्यताम्-यमः, यमी
 वैश्वानरः (अग्निः) १.५९; १.९८; ३.२-३;
 ३.२६.१-३; ४.५; ६.७-९; ७.५; ७.६;
 ७.१३

वैश्वानरः सूर्यश्च । दृश्यताम्-सूर्यः वैश्वानरश्च
 वक्षन्ती ३.८.११

श

शक्रधूमः १.१६४.४३^१
 शची पीलोमी^१ (आत्मानं तुष्टाव) १०.१५९

१. विश्वे देवाः-बृहदे.
२. १०.६२.१-७ अग्निरसो वा स्तुतिः-बृहदे.
३. १०.१०१ ऋत्विक्स्तुतिः-बृहदे.
४. यूषाकपिः-बृहदे.
५. पीलोमी स्वान् गुणान् सपत्नीनां च शसति-
 बृहदे.

सत्रुनाशनम् १०.१६६
 शसीचसी तरन्तमहिषी ५.९१.५-८
 शाग्वयः पादः १०.२०.१^१
 शक्रः स्वष्टा वा । दृश्यताम्-स्वष्टा शक्रश्च
 शुचिः अग्निश्च । दृश्यताम्-अग्निः शुचिश्च
 शुनः ४.५७.४
 शुनासीरी^१ ४.५७.५; ८
 इयेनः ४.२६.४-७; ४.२७.१-४
 इयेनः इन्द्रो वा ४.२७.५
 श्रद्धा १०.१५१
 श्रुतवां आदयः (दानस्तुतिः) ८.७४.१३-१^१
 श्वानी १०.१४.१०-१२

स

संवासरसंस्थं कालचक्रवर्णनम् १.१६४.४८
 संवादः इन्द्रादितिवा मदेवानाम् ४.१८
 संज्ञानम् १०.१९१.२-४
 सदसस्पतिः १.१८.६-८
 सदसस्पतिनराशंसो वा १.१८.९
 सपत्न्यम् १०.१६६
 सपत्नीवाधनम्^४ (उपनिषत्) १०.१४५
 समित् १.१४२.१
 समिद्धः १.१३.१
 सरण्युः १०.१७.१; २
 सरमा १०.१०८.१; ३; ५; ७; ९
 सरस्वती^८ १.३.१०-१२; १.१६४.४९,
 २.३०.८^१; २.४१.१६-१८; ६.६१;
 ७.१५.१; २; ४-६; ७.१६.१-३;
 १०.१७.७-९ दृश्यताम्-देव्यः तिस्रः;
 इन्द्राणी गुह्युः
 सरस्वान् ७.१५.३; ७.१६.४-९
 सरस्वान् सूर्यो वा १.१६४.५२

१. ४.५७.८^१ कृषिः, ८^२ कृषिजीवा मनुष्याः,
 ८^३ पर्जन्यः, ८^४ धनम् । अथवा सर्वमिदं सूक्तं
 कृषिदेवताकम्-बृहदे.
७. भाववृत्तमौपनिषदं सूक्तम् । १-५ सपत्न्य-
 पनोदिकाः, ६ पतिधननी-बृहदे.
८. २.३०.८^१ वाऽप्यध्यामा-बृहदे.

सविता^१ १.२२.५-८; १.२४.३; — ४;
१.१५.२-११; २.३८; ३.६२.१०-१२;
४.५३; ४.५४; ५.८१; ५.८२; ६.७१;
७.३८.१-६^२; ७.४५; १०.१३९.१-३;
१०.१४९

सवितामिर्मित्रावरुणी रात्री च १.३५.१

सवितामिवां ९.१७.२५

सवितामिश्र अथवाभिः ९.१७.२६

सविता भगो वा^३ १.२४.५; ७.३८.६^२

ससर्परी धाक् । दृश्यताम्-वाक् ससर्परी

साण्याः १.१६४.५०

सारभिः ६.७५.६^१

साअंघः । दृश्यताम्-प्रस्तोकः

सापरात्री सूर्यो वा^३ १०.१८९

सावर्णिः (दानस्तुतिः) १०.१२.८-११

साहृद्देव्यः सोमकः ४.१५.५-८

सिनीवालीर. ३२.६; ७; दृश्यताम्-इन्द्राणी गुरुगुः

सिन्धुः पृथिवी घोर्मित्रो वरुणोऽभितिश्र,

अथवाभिः १.९४.१६^३-४

सीता ४.५७.६; ७

सुवाः पञ्चयनः (दानस्तुतिः) ७.१८.२२-२५

सुवन्धुजीवाद्दानम्^४ १०.६०.७-११

सुवन्धोर्लक्ष्यसंज्ञस्य स्यसंनम् १०.६०.१२

सूर्यः^५ १.५०; १.११५; १.१६४.४६; ४७;

४.४०.५; ५.४०.५; ७.६०.१; ७.६२.१-३;

७.६३.१-५^१; ७.६६.१४-१६; ८.१०.१.११;

१२; १०.३७; १०.१३९.१-३; १०.१५८;
१०.१७०

सूर्यः अमिर्निलश्च ८.१८.९

सूर्यः अमिर्वायुश्च १.१६४.४४; १०.१३९

सूर्यः अमिश्र ८.५६.५

सूर्यः अपृणो च १.१११

सूर्यः निरुतिश्च १०.५९.४

सूर्यः पर्जन्याग्री वा १.११४.५१

सूर्यः वासिर्वा । दृश्यताम्-अमिर्वा सूर्यो वा

सूर्यः वेधानरश्च^६ १०.८८

सूर्यः सरस्वान् वा १.१६४.५२

सूर्यः सापरात्री वा १०.१८९

सूर्यप्रभा उपा वा ८.१०७.१३

सूर्या^७ १०.८५.३२-४७

सूर्याविवाहः^८ १०.८५.६-१६

सोमः^९ १.४३.७-९; १.९१; १.११४.४३^२;

३.६२.१३-१५; ६.४७.१-५; ७.१०४.९;

१२; १३; ८.४८; ८.७९; १०.२५;

१०.८५.१-५

सोमः^{१०} (पवमानः) ९.१-४; ९.६-१५;

९.६६.१-१८; २२-३०; ९.६७.१-९;

१३-२२; २८-३०; ९.६८-११४

सोमः अमिश्र १.९३; १०.१९.१^१

सोमः अधिपवणचर्म वा १.२८.९

सोमः अर्कश्च १०.८५.१८

सोमः आपो वा १०.९७.११-१३

१. ५.८२.४ दुःस्वप्नशिनी, ७.३८.१^३-४;
५^३ अहिः-बृहदे.

२. ७.३८.६^२ भगः-बृहदे.

३. सापरात्र्या आत्मस्तपः । सूर्य इत्येके । वागिति
मुहुराशकपुणिशाकटायनाः-बृहदे.

४. १०.६०.७ सुवन्धुजीवाद्दानम्, ८-१२
'सूक्तेशं जगुष्यास्य धेतसो धारणाय ते'-
बृहदे.

५. १.५०.६ दुर्भक्तिवदणः, ४.४०.५ अमिर्वायुः
सूर्यश्च । सूर्य इत्येकैरेवके, ७.६६.१४-१६
तिलः सीर्यः आशीः, १०.३७.६ निपातिन्यो
देवताः, ११-१२ विश्वे देवाः-बृहदे.

६. त्रयोऽमयः-बृहदे.

७. १०.८५.३२-३३ परिपशितः, ३८ वयुवांसः
प्रतिगृह्णन्, ३५ नावृत्तिः, ३६ पनाशिपः,
३७ संयोगाशिपः, ३८-४७ ऐपताभ्यामा-
शिपः-बृहदे.

८. १०.८५.६-१३ सूर्यायै भावयन्तम्, १४-१५
अभिर्वा, १६ सूर्यः-बृहदे.

९. ६.४७.१-५ सोमः । अथवा दन्द्रः प्रधानः
तोमो निपातभाक्, १०.८५.१ सत्यग्यर्तसोमैः
सह सूर्या, २-४ सोमः, ५ चन्द्रमाः-बृहदे.

१०. ९.६७.२९ अमिः, ९.७३ यमो रसोहा,
९.८३ घर्मसंस्तवः, ९.८१.३^३ ऋगुः, ९.११२
इन्द्रः-बृहदे.

सोमः इन्द्रश्च २.१०.१; ४.२८; ६.७२;
१०.८९.५

सोमः इन्द्रश्च (रक्षोहणी) ७.१०४.१-४; १५;
२५

सोमः इन्द्रश्च अथवेन्द्रः ४.२८

सोमः इन्द्रो बृहस्पतिश्च १.१८.४

सोमः निर्मतिश्च १०.५९.४

सोमः पयमानः पूषा वा २.१७.१०-१२

सोमः पूषा च २.४०.१-१^१

सोमः पूषाऽदितिश्च २.४०.१^२

सोमः रुद्रश्च ६.७४

सोमः वरुणः कवचश्च ६.७५.१८

सोमः हरिश्चन्द्रः प्रजापतिर्वा १.२८.९

सोमकः साहवैष्यः ४.१५.७; ८

सौचीकः अग्निः । दस्यताम्-अग्निः सौचीकः

स्वययः (दानस्तुतिः) १.१२५

स्वस्त्ययनम् १०.१८५

त्वाष्टाकृतयः १.१३.१२; १.१४२.१२;
१.१८८.११; २.३.११; ३.४.११; ५.५.११;
७.२.११; ५.५.११, १०.५०.११;
१०.११०.१^१

ह

हरिस्तुतिः १.१८.९

हरिश्चन्द्रः प्रजापतिः अधिपवणचर्म वा^४
१.२८.९

हरिश्चन्द्रः १०.१३

हरिः । धावाष्टयिष्यौ वा २.४१.१९^{१,२}; २०;

हरिर्वाग्वा वा धावाष्टयिष्यौ वाग्मिर्वा २.४१.१९^३

हरिषोऽस्तुतिरग्निर्वा ८.७२

हस्तमः ६.७५.१४

होतारी वैश्यो प्रचेतसौ १.१३.८; १.१४२.८;

१.१८८.७; २.३.७; ३.४.७; ५.५.७;

७.२.७; ९.५.७; १०.७०.७; १०.११०.७

१. पूषा सह पयमानः-बृहदे.

२. २.४०.१ सोमापूषणौ अदितिश्च-बृहदे.

३. इन्द्रः-बृहदे.

४. अधिपवणचर्म सोमो वा-बृहदे.

५. हस्तत्राणम्-बृहदे.

६. वैश्यो होतारी-बृहदे.

INDEX

अनुक्रमणिका

- अंश, 445; 1296
 अंश इव, 1951
 अंशु, 4010
 अंशुना, 1873
 अंशुमती, 3566
 अंशुमतीम्, 3566
 अंशुम्, 3090; 4762
 अंस, 4815
 अंसेषु, 873
 अंठः, 2742; 2761; 3132; 4793
 अंठसः, 823; 2663
 अंहो, 487; 3507
 अंहोचित्, 1938
 अंहोयुवः तन्वः तन्वते वि,
 1894
 अकः ज्योतिः बाधमानः तमांसि,
 2578
 अकव-अरो, 2787
 अकारि ते ब्रह्म, 1839
 अकारि ब्रह्म, 1832
 अक्षरस्य दावने, 1912
 अकूपेताम्, 3529
 अकूप्रम्, 1826
 अक्तं मायया, 4825
 अक्तुभिः, 474; 2328
 अक्तुभ्यः, 4750
 अक्तून्, 2272
 अक्तोः, 2234
 अक्रः, 832
 अक्षः, 857
 अक्ष अव्ययम्, 2687
 अक्ष न चक्रयोः, 459
 अक्षरा, 2646
 अक्षरे, 864
 अक्षरेण, 860
 अक्षा, 4050, 4402; 4750
 अक्षि, 4443
 अक्षि, 494; 4815
 अक्षितम्, 1889
 अक्षिपत्, 2250
 अक्षिमन्तः, 4443
 अक्षी, 4450
 अक्षे, 3459
 अक्षेत्रवित्, 1913
 अक्षेत्रवित् क्षेत्रप्रवेदं वि अग्राद्,
 4407
 अक्षण-चित्, 3152
 अक्षण्याधुक्, 808
 अखण्ड अग्नि, 4771
 अखर्वम्, 2685
 अखलौ कृत्या, 2801
 अगज्युति क्षेत्रम्, 2286
 अगस्त्यः, 883
 अगस्त्यः यत् त्वा विशः आजगार,
 2690
 अगस्त्य, 2690; 3091
 अगस्त्यम्, 3090
 अगस्त्यस्य नत्ऽभ्यः, 4427
 अगस्त्ये, 536
 अगिरौकसः, 822
 अगृभीतः, 3537
 अगोह्यस्य गृहे, 845
 अग्नायो, 452; 1921
 अग्निः, 1887; 1942
 अग्निः इव मन्यो त्विषितः सहस्र,
 4455
 अग्निः कृतम्, 3571
 अग्निः न ये भ्राजरा रुक्मवक्षसः,
 4450
 अग्निः सुतुक् सुतुकेभिः अरवैः,
 4374
 अग्नि, 423; 465; 471; 472;
 495; 866; 1322; 1329;
 1330; 1876; 2244; 2254;
 2706; 2708; 3449; 4746;
 4837
 अग्निजिह्वाः, 2306
 अग्नि-तप्तोभिः, 2804
 अग्निदग्धा, 4387
 अग्निदग्धा, अनग्निदग्धा,
 4389
 अग्निना, 1916; 3169
 अग्निमिन्ध, 847
 अग्निम्, 511; 890; 2711
 अग्निरस्मि जन्मनाजात वेद,
 1328
 अग्निर्नृमेधम्, 4451
 अग्निवेशिम्, 1910
 अग्निष्टोम, 450
 अग्निष्वाता, 4387
 अग्निस्तत्ताः, 520
 अग्नि संयुक्त देवता, 430
 अग्निऽस्वाता पितरः, 4388
 अग्नीत्, 1280
 अग्नीध्र, 847
 अग्नीध्र, 1280

- अग्नीषोम, 428
 अग्नेः अनीकम्, 2772
 अग्नेः परि जगिरे, 4429
 अग्नेः पित्र जिह्या, 1340
 अग्नेः पूर्वे भ्रातरः, 4419
 अग्ने, 449, 830, 1884, 2657;
 3451
 अग्ने कैः विरागं असि प्रेष्ठः श्रेष्ठः,
 4812
 अग्ने तं अद्य अश्वम्, 1834
 अग्ने याहि सुविदत्रेभि अर्वाङ्,
 4398
 अग्ने सरत्रे मा रिषाम तव, 509
 अग्ने समुद्रे त्वा ईध, 4414
 अग्नौ श्रातम्, 4827
 अग्न्याधान, 1314
 अग्न्याधेयम्, 450
 अग्रम्, 2780
 अग्रियः, 4799
 अगुवः, 828, 898, 1844, 4007
 अनुवः पुत्रम्, 1855
 अद्रे रुप आरुपितं जवार, 1830
 अधमर्षण, 4836
 अधशंसम्, 2803
 अधशंसाय, 2804, 4830
 अधस्य यत्, 3543
 अधा, 1825
 अधाय, 894
 अधायुः, 835
 अध्यम्, 467
 अध्याः, 3528
 अध्या, 861, 868, 2770, 4023
 अध्यानाम्, 3512
 अध्यायाः ऊधः प्रपिप्ये, 4036
 अध्ये, 864
 अङ्कः, 1865
 अङ्कसम्, 1865
 अङ्काः, 848
 अङ्कुराम्, 4414
 अङ्कुर्यन्तं अमूरम्, 2247
 अङ्ग, 427, 500, 3566, 4797
 अङ्गगम्, 1307
 अङ्ग वेद यदि वा न वेद, 4796
 अङ्गात् अङ्गात्, 4816
 अङ्गिरः, 427, 459, 485,
 2249, 3579
 अङ्गिरः-भिः, 2712
 अङ्गिरः-तमा पथाः अजीय,
 2756
 अङ्गिरसः, 475, 1893, 2296,
 2709, 4386, 4429, 4430,
 4435, 4436, 4820
 अङ्गिरसाः भवेम, 1825
 अङ्गिरस्, 450, 2249
 अङ्गिरस्तमः, 460, 4050
 अङ्गिरस्तम, 3450
 अङ्गिरस्तमम्, 3146
 अङ्गिरस्तमा, 2777, 4430
 अङ्गिरस्तमा, 2756
 अङ्गिरस्वत्, 3449
 अङ्गिरस्वान्, 2252
 अङ्गिरोभिः, 514
 अङ्गिरोभ्यः, 825, 4000
 अङ्गुलि, 3963
 अङ्गुल्यः, 4762
 अङ्गाभिर् अरुपेभिर ईयते, 830
 अचक्रया यत् स्वधया, 1851
 अचितम्, 4745
 अचितं ब्रह्म युवान्, 837
 अचित्तिः, 2768
 अचित्ती, 2774
 अचित्रम्, 2296
 अच्छा, 836, 1309, 1314;
 1824, 1844, 1930, 2237,
 2303, 2650, 2657, 2695
 अच्छावाक्, 1280
 अच्छिद्रा गात्रा, 849
 अजः- एकपात्, 4432
 अजः पुरः नीयते नाभिरस्यानु
 पश्चात् कवयो यन्ति रेभाः,
 851
 अज एकपात्, 2303, 2698
 अज-एकपाद, 2698
 अजकावम्, 2718
 अजघुषी, 3507
 अजमायु, 2801
 अजमीलह, 1870
 अजरोभिः, 2804
 अजस्य नाभी, 4453
 अजस्रं ज्योतिः, 4832
 अजाः, 3171
 अजा इव, 1305
 अजामिभिः, 514
 अजामिमू, 810
 अजायत, 4757
 अजाश्वः पूषन्, 4009
 अजाश्व, 824
 अजासः, 2667
 अजिरः न, 2321
 अजिरासः, 827
 अजीगाः, 2321
 अजो भागः, 4390
 अज्म, 3460
 अज्मभिः, 3458
 अज्मसु, 503
 अज्ञात-यक्ष्मात्, 4813
 अज्जते, 4032
 अज्जसा शासता रजः, 825
 अज्जसीनां स्तुतिम्, 4407
 अण्वं वितन्वते, 3970
 अण्व्यः, 3963
 अण्व्या धिया, 3982
 अतक्षत, 503
 अतप्त-तनूः, 4026
 अतस, 482
 अतसस्य घासेः, 1319
 अतापि घर्मो मनुषो दुरोणे,
 2749
 अति, 3984
 अति क्षपः, 3153

अनि क्षिप्रं विध्यति, 1833	अत्रा पिता दुहितुः गर्भं आधात्, 863	अदिति, 456, 470, 849, 1824; 1841, 1876; 1921; 1925; 2298, 3461; 4377; 4444
अतिजगती, 1823	अत्रा सरवायः सख्यानि जानते, 4441	अदितित्वे, 2719
अतितस्थौ पर्वोरवान्, 4426	अत्रिः, 887, 4802	अदितिम्, 504, 1937, 2657; 3133; 4771
अतिथिः, 2709	अत्रि, 475; 826, 2752; 3173; 3448; 4808	अदितेः, 889; 2771; 2773; 4018
अतिथिग्व, 479; 527; 1851; 3484	अत्रिणः रक्षसः, 4033	अदितेः अनागान्, 1835
अतिथिग्वम्, 2254	अत्रिणम्, 503; 2304	अदितेः अप्ठौ पुत्रासः, 4445
अतिथिग्वस्य, 1289; 2287	अत्रिम्, 1894	अदितेः उपस्थे, 3982
अतिथिग्वाय, 476; 816; 2672	अत्रिवत्, 1890, 1897, 1925	अदितेः गव्यूतिः उर्वी, 4018
अतिथिनो, 4436	अत्रे इव, 3170	अदितेः दक्षः अजायत, दक्षात्
अतिथिम्, 890	अथ युम्, 2644	अदितिः परि, 4444
अतिद्विषः अन्मा ऋतावरं स्वसुः, 2317	अथर्वणः वक्षः, 4415	अदितेः पुत्रासः, 3128, 4832
अतिष्ति, 1823	अथर्वणा, 4397	अदितेः वृष्णः, 4383
अति पर्यत्, 2789	अथर्वणि, 3111	अदितेः 2735; 2739; 4432
अतियाजस्य, 2305	अथर्वन्, 2249	अदितेरिव व्रतम्, 871
अतिरात्रे सोमयागे, 2802	अथर्वभ्यः, 2287	अदृष्ट, 4744
अति रोमाण्यव्यया सोमासो	अथर्ववत् ज्योतिषा दैव्येन, 4744	अदृष्टा, 897
अत्यव्यया, 821	अथर्वा, 497	अदृष्टाः, 896
अतिराक्वरी, 1823	अथर्वाणि, 3972; 4386	अदेवयुः, 3567
अतीर्णम्, 3538	अथा, 1312	अदेवयून्, 4400
अतुल्यम्, 2681	अथा नः शं योः अपां दधात, 4388	अदेवाः शत्रुः, 3493
अन्तम्, 2266; 4416; 4417	अथा नो वस्यसः कृधि, 3966	अद्वि तृणम्, 864
अत्यः, 481	अथमे अन्य उपरे, 857	अदभुतम्, 875
अत्यः न, 3475; 3985	अथो वयं भगवन्तो स्याम, 864	अदभुन्, 3155
अत्यः न वाजी, 1341	अदः सलिले सुसंरब्धाः अतिष्ठत, 4444	अदभ्यः, 3997
अत्यः न हियानः, 4030	अदक्षिणासः, 4428	अद्य, 481
अत्यं कलशे दश क्षिपः मृजन्ति, 4028	अदत्रया दयते चार्याणि, 1924	अद्यस्त, 810
अत्यतिष्ठत् दशाङ्गुलम्, 4753	अदब्धः, 4028	अद्य-स्त, 3453
अत्यथ, 3458	अदब्धाः, 877	अद्यसद्याय, 3450, 3453
अत्यष्टि, 1823	अदात्, 2803	अद्य, 875
अत्यान्, 1339	अदाभ्यः, 3997	अद्य इदं अनुगच्छथ, 845
अत्यासः कृत्याः, 3992	अदाशुरिः, 3455	अद्य नः गाधं उर्विया सुविद, 4785
अत्रयः, 1897; 1912	अदितयः, 2720	अद्या, 852, 1817; 1925, 2299; 2300; 2309
अत्रये, 525; 528; 538; 2747; 3522; 3523	अदितिः, 505; 1864; 2656; 3117; 4383	अद्या च सर्वतातये स्वः च सर्वतातये, 2309
अत्रा, 847; 2275	अदिनिः सुपुत्रा स्वाहा, 2650	

- अग्रा चित् नू चित् अपः नदीनाम्, 2266
 अद्याद्या श्वः श्वः, 3498
 अद्या ममार सः ह्यः समान, 4422
 अद्युच्ये, 529
 अद्रयः, 2289; 3521
 अद्रयः त्वा कश्चिन्ति, 4023
 अद्रयः नः, 4450
 अद्रयः नाथः, 3481
 अद्रिः, 1912; 2705
 अद्रिं युञ्जे, 1309
 अद्रिं रुजेन धनिनम्, 1825
 अद्रिः, 2289
 अद्रिगुः, 1325
 अद्रिजाः, 1867
 अद्रिमः, 1309; 1845; 4784
 अद्रिवः, 815; 819; 1910; 2278; 2281; 2774; 3994
 अद्रुहा, 1876; 2744
 अद्रेः, 2676
 अद्रेः सुनुः, 4396
 अद्रोचः नः, 2245
 अद्वयाः, 891; 3128
 अद्वयाविनः, 843
 अधः क्षरन्तीः आपः पृथिव्या दिवो जनितां विदुः, 2694
 अधः स्वित् आसीत् उपरि स्वित् आसीत्, 4795
 अध यत् श्येनः द्यौः अपः अस्वनीत्, 1852
 अधस्पदा, 3093
 अधा, 2682
 अधि ब्रह्मस्य अद्रयः, 3086
 अधिभोजना, 2287
 अधिवस्त्रा, 3154
 अधिपवण, 457; 458
 अधोक् स्तर्यः दंसुपत्नीः, 1843
 अधिगुः, 3144
 अधिगुः जनः, 3559
 अधिगुः, 529
 अधिगुम्, 3116
 अध्वनः, 2248; 3493
 अध्वन यान्तः, 3543
 अध्वरः, 447; 1280; 1322; 3519
 अध्वरम्, 426; 516; 821
 अध्वरधियः, 3086
 अध्वरण्याम्, 3578
 अध्वर्योयसि, 1280
 अध्वरः, 1320; 1901
 अध्वर्युः, 3519
 अध्वर्युः धति, 3576
 अध्वर्युः, 466; 847; 1280; 1283; 1879
 अध्वर्योः हस्तात्, 1340
 अनक्षात्, 4017
 अनग्निना, 849
 अनग्निदग्धाः, 4387
 अनत्, 862
 अनपस्फुरतीम्, 1869
 अनपावृत्, 4749
 अनभीशुः, 1861
 अनयः दीद्यानः दिवः अग्ने बृहता रोचनेन, 2232
 अनर्वा, 894; 2673; 2707
 अनर्वाणिः, 1925
 अनर्वाणम्, 467; 2790
 अनर्शदातिम्, 3570
 अनर्शिनम्, 3163
 अनर्शरानि वसुदां उपस्तुहि, 3570
 अनवः, 2666
 अनवि, 3115
 अनवऽन्नवः, 4455
 अनश्वः, 1861
 अनसः खे, 3554
 अनसा, 1338
 अनसु, 1854
 अनस्वन्तः, 813
 अनाकृत्, 830
 अनागाः, 2769
 अनागास्त्वे, 2720
 अना जनः, 3461
 अनाधृष्टाभिः अतिभिः, 3579
 अनान्त, 2278
 अनानुदिष्टः, 4813
 अनारभणे, 2804
 अनासः, 1903
 अनासः दस्युन् अमृणः, 1903
 अनितभा, 1929
 अनित्यः वृजने जागृति, 4026
 अनिपरामानम्, 4825
 अनिरामः, 2751
 अनिल, 4919
 अनीक, 1848
 अनीकम्, 1831; 2645
 अनोके, 4041
 अनु, 3115; 4751
 अनु अविन्दन्, 2758
 अनु धृन्, 4400
 अनुपथाः, 1927
 अनुप्रभुपतः, 3984
 अनुमते, 4426
 अनुमत्या, 4819
 अनुयाज, 4419
 अनुरीयते धृतम्, 502
 अनुष्टुप्, 3509
 अनुष्टुप् सावित्रो, 1946
 अनुष्टुभं अनु च चूर्चमाणम्, 4793
 अनुष्टुया कृणुहि अद्वयाण, 1829
 अनुऽस्त्यम्, 1328
 अनुस्वापम्, 3567
 अनूक्य, 4815
 अनूचानः ब्राह्मणः, 3491
 अनूचीना जीविता, 1876
 अनूपा, 4403
 अनूपे अक्षा, 4050
 अनृतस्य प्रयोता, 2769
 अनृताः, 1830
 अनेद्यः, 870
 अनेहः, 3130; 3162
 अनेहसः वः ऊतयः सु ऊतयो वः

- ऊतयः, 3461
 अनेहसन्, 3471
 अनोनवः, 3516
 अन्तः, 1353
 अन्तः ऽपथा, 1927
 अन्तः पश्यन्ति, 1296
 अन्तः योना मातुः, 862
 अन्तः सन्तः, 2323
 अन्तकम्, 524
 अन्तमः, 3088
 अन्तमेभि, 870
 अन्तरः, 1306
 अन्तरिक्षम्, 843; 1949
 अन्तरिक्षाणि, 3095
 अन्तरिक्षे, 3983
 अन्तरीयसे दुष्प्रांश्च देवान् विश आ
 च मतानि, 1824
 अन्तरैः चक्रैः, 2319
 अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः, 1880
 अन्तिवामा, 2759
 अन्ति सत् भूतु वांअवः, 3522
 अन्धः, 1847; 2772; 4000
 अन्धं मामतेयम्, 834
 अन्धसः, 2775
 अन्धं श्रोणम्, 4399
 अन्धसः, 3126; 3172; 3503;
 3556
 अन्धसा, 1844; 3995
 अन्धसु, 867
 अन्धे चित्तमसि, 514
 अन्धेन तमसा, 4751
 अन्धमय कोशः, 1859
 अन्धैः, 1345
 अन्यः, 4807
 अन्यत् अद्य कर्करं अन्यत् श्वः
 अस्तु च सत्, 2262
 अन्यथा, 2270
 अन्यद् अन्यद् चरतः, 1295
 अन्यस्तेषां परिधिः अस्तु, 812
 अन्यस्मिन् युधे, 1355
 अन्यस्य, 827
 अन्यस्य इव इह तन्वा विदप, 1303
 अन्यस्य चित्तं अभि संचरेण्यम्, 875
 अन्यस्याः अरात्वा, 4023
 अन्यस्याः वत्सं रिहतां मिमाय, 4401
 अन्यस्याः वयायाः अतिथिं पश्यतु,
 4793
 अन्यस्याः वत्सं रिहती मिमाय, 1354
 अन्यां इप उरुधाराम्, 3072
 अन्येन पश्यन्, 2242
 अन्येन मदाहनो याहि तूयम्, 4382
 अपः, 1320, 1868, 1921;
 2657; 3123; 3164; 3968
 अपः अर्णा, 1336
 अपः ओषधीः, 4425
 अपः गाः युवसे सं इन्दुः, 2285
 अपः गाः वसानः, 3989
 अपः दक्षिणतः, 2268
 अपः वसिष्ट, 3964
 अप आवः, 2755
 अप ऊर्णुहि चक्षुः, 4445
 अपमूलहम्, 1630
 अपचन्त, 865
 अपच्यवम्, 458
 अप द्वारा मतीनाम्, 3971
 अप नः शोशुचत् अधम्, 512
 अपनुदस्व मृधः, 1344
 अपपित्वम्, 3076
 अपभरतम्, 4426
 अपर्वन्, 1843
 अपवय, 4796
 अपयोः, 4410
 भग्नीरवान्, 4426
 अपवृक्तः, 3540
 अपश्यं गोषां अनिपद्यमानम्, 862
 अपश्यताम्, 2691
 अपसम्, 431
 अपसि, 1309
 अपस्याम्, 2712
 अपस्त्युव शतं धारा, 3995
 अपां कर्मि सचते, 4030
 अपां गर्भः, 2657
 अपां गर्भम्, 1311
 अपां जग्मिः निचुम्मुणः, 3560
 अपां दुरोणे समिध्यसे, 1328
 अपां नपातम्, 1320, 2694
 अपां नपात्, 451; 832; 1302;
 2302; 4405
 अपां न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम्,
 4805
 अपां फेनेन, 3122
 अपां मध्ये, 2774
 अपां रेतोसि, 3452
 अपा, 1857; 2681
 अपाकचक्षसः, 3528
 अपाकाः, 523
 अपाद्, 863
 अपाचीः अपराः अपंजते, 1923
 अपाची, 3158
 अपाच्याः, 3158
 अपादम्, 1908
 अपाद, 837; 2313
 अपाम्, 867; 1310
 अपाला, 3552; 3553
 अपिधान, 848
 अपिशर्वी, 1321
 अपि शर्वी, 3075
 अपोच्यम्, 501
 अपोवृता अप ऊर्णुवन्तः अस्थुः,
 895
 अपूपवन्तम्, 1348
 अपूर्व्य, 3140
 अपेजते, 1923
 अपो वसानाः, 866
 अपो व्ययति, 2777
 अस्त्यस्य, 810
 अप्तवान्, 1832
 अप्तवानवत्, 3578
 अप्याः, 2301; 2698
 अप्या, 4774

- अग्रति, 2678
 अग्रमि-सत्य मयवन्, 3497
 अग्राचुभि, 3149
 अप्स, 4765
 अप्सः न, 3454
 अप्सरस, 2690, 2692, 4022
 अप्सरस, 452
 अप्सरा, 4764
 अप्सरा, 4764
 अप्सस, 3454
 अप्सु, 454; 1309; 2282
 अप्सु अग्निम्, 1949
 अप्सु-अन्तरा, 518
 अप्सु गिरिष्ठा, अग्यु, 3999
 अप्सुजित्, 4048
 अप्सु सूर्ये, 3509
 अफाणयत्, 3515
 अनुधेनु रजःसु, 3532
 अब्जा, 1866
 अब्जित्, 1293
 अब्रह्माण, 2680
 अभयं ज्योति, 1297
 अभवत्, 4030
 अभि असि, 1831
 अभि-आवर्तिते, 2263
 अभि क्रन्दन्ति हरितेभिरासमि,
 4761
 अभिगाय, 3137
 अभिजु, 2648
 अभिजु नमस्यं नमस्यन्, 493
 अभि जयासि पाथिवा वि तिष्ठसे,
 1890
 अभि तृणति, 3581
 अभिद्यव, 1329
 अभिद्यवे, 3528
 अभिद्रोहम्, 2774
 अभिधारण, 1282
 अभिद्युक्, 808
 अभिन्ने खिल्ये, 2265
 अभिपित्वे, 3075
 अभिभू, 2270
 अभि प्र गायत, 3974
 अभि यद् वां विश्वस्यः जिगाति,
 2751
 अभि योनि अयः हतम्, 4023
 अभिराष्ट, 4822
 अभिवृत्य सप्तमान्, 4822
 अभिशसा, 4816
 अभिशस्तिम्, 1885
 अभिशस्ते, 2659
 अभिषाच, 2698
 अभि सव्येन प्र मृषा, 3542
 अभिस्वर घञ्वा पूयमान, 4040
 अभिस्वन्ति, 859
 अमो, 1856
 अमोक, 540
 अमोके, 4422
 अमोके विदु लोककृत्, 4799
 अमोक्षम्, 1337
 अमोदः, 861
 अमोवर्त, 4822
 अमोयुष्य, 4762
 अमोषव, 2336
 अभ्यञ्जम्, 3536
 अभ्यर्थ-यज्वा, 2300
 अभ्यावर्ती, 2264
 अभ्येनं वन्न आयस, 496
 अप्र आ अप, 1923
 अप्रातेव, 810
 अप्रेण, 1949
 अमंहत्, 3490
 अमति, 487
 अमते, 4413
 अमते इत्, 1911
 अनत्र, 1340
 अमत्यो मर्त्येन सयोनि, 862, 864
 अमर्मण, 2262
 अमवती, 874
 अमाजुः चित् भवथ युवां भगः
 अनाशो, 4410
 अमाजुः, 1291
 अमा ते तुभं वृषभ पचानि तीव्रं सुतं
 पञ्चदशं निधिञ्चम्, 4400
 अमात, 4040
 अमित्रहा, 4820
 अमित्रिया, 3161
 अमिनः सहोभिः, 2255
 अमिनती, 810, 1876
 अमोवहा, 2724
 अमोवा, 894; 2704
 अमोवा, 4814
 अमोवा दुषामा, 4814
 अमोवाम्, 2751
 अमुतः, 4024
 अमुष्य, 3168
 अमूरः, 2656
 अमूर, 3525
 अगृहः, 490; 493; 2712
 अगृतं मे आसन्, 1328
 अमृतत्वम्, 1886
 अमृतम्, 889
 अमृतस्य, 876; 2732
 अमृतस्य गिरः, 2306
 अमृतस्य घाम, 4036
 अमृतस्य नहुषः हवं सूर्ये, 808
 अमृतस्य नाभिम्, 1305
 अमृतस्य निधि, 4833
 अमृतस्य भागम्, 859
 अमृतस्य सूनवः, 2306
 अमृतानाम्, 2652
 अभेनान् चित्, 1905
 अभेभिः, 2695
 अम्वरीष, 454
 अयः शिप्रा, 1861
 अयः शोषा, 3575
 अयं अग्निः, 2234
 अयं त्रिधातु दिवि रोचनेषु त्रितेषु
 विन्दत् अमृतं निगूढम्, 2276
 अयं दीर्घाय, 3121
 अयं मे हस्तः भगवान्, 4427

- अयंसत, 821
 अयज्वनः, 3162
 अयज्वान्, 463
 अयसः न धाराम्, 2235
 अयस्, 2235
 अयस्यः, 4434
 अयस्मयः, 1905
 अया चितो विषा अनया, 4005
 अयातुः साधन् ऋतेन, 2694
 अया ते अग्ने समिषा विधेम, 1829
 अया वीतो परि स्रव, 3998
 अयास्यः, 485; 3990
 अयुद्धः, 3454
 अयोदंष्ट्रः, 4743
 अयोध्या, 454
 अयोहतं योनिम्, 3961
 अयोहनुः, 2331
 अरक्ष, 1952
 अरज्जुभिः, 2766
 अरद्वे, 3459
 अरणः, 2338; 2652
 अरणस्य, 2651
 अरणाः इव, 3073
 अरण्यानी, 4806
 अरण्योः, 2644
 अरतिः, 814
 अरत्नयः, 3540
 अरपः, 4410
 अरमतिः, 2695; 2701
 अरमतिम्, 2701
 अरम्, 2655; 3558
 अराणां चरमः न, 3137
 अरातयः, 3110
 अरातिम्, 1828
 अरातोः, 2250; 2791
 अराघसं श्वानं अपहता, 4046
 अरायि, 4811
 अरावा, 2730
 अरावा चन मर्त्यः, 3158
 अरावीत्, 4019
 अराव्यः, 3495
 अराव्ये, 2683
 अरिः, 836; 4404
 अरित्र, 828
 अरिघायसो गाः, 812
 अरिप्रम्, 2714
 अरिप्राः, 2779
 अरिप्रा, 3107
 अरिष्ट-ग्रामाः, 871
 अरिष्टनेमिम्, 4828
 अरिष्टान्, 2789
 अरिषण्यन्, 486
 अरुणऽप्सुः, 3524
 अरुणप्सुम्, 1945
 अरुणः सुपर्णः, 4405; 4422
 अरुण्यः गावः, 3171
 अरुषः, 4396
 अरूधं रूपं वसानाः, 2790
 अरुषम्, 531
 अरुषस्य, 502
 अरुषा वयः, 1939
 अरुषाय, 2751
 अरुषातः, 2664; 2790
 अरुषो हरितः, 446
 अनघाति अमृता इव जन्मनः, 4823
 अरेपसः, 1928
 अरेपसा तन्वा नामभिः स्वैः, 885
 अरेपसौ, 1925
 अर्कः, 3551
 अर्कः त्रि-घातुः, 1328
 अर्कैः बुद्धा, 484
 अर्कः, 1328; 2708
 अर्कम्, 850; 2323; 2706; 2789; 3557
 अर्कं शोकैः, 2236
 अर्कसातौ, 880; 2256
 अर्किणः, 436
 अर्कभिः, 436
 अर्केषु, 881
 अर्कैः, 894; 1837; 2236
 अर्कैः अनुषाणः, 4378
 अर्चा, 1932
 अर्चनानसम्, 1938
 अर्चिः, 4390
 अर्जुनं अज्ययं वारम्, 4012
 अर्जुन सारमेय, 2724
 अर्जुनि, 3072
 अर्जुन्योः, 3072
 अर्जुयस्य, 3121
 अर्णः, 808; 1843; 2736
 अर्णवः, 4392
 अर्णवम्, 1346
 अर्णसो मध्ये, 842
 अर्णीमि, 879
 अर्धिनः विसृजति, 474
 अर्धं इत् अस्य, 2266
 अर्धं देवम्, 1869
 अर्बुद, 476
 अर्बुदम्, 1289; 3166; 4761
 अर्बुदस्य, 3164
 अर्यः, 492; 2250; 2270; 2676; 2695; 2716; 2746; 2781; 2796; 4749; 4837
 अर्यः अदाशुषः गयम्, 3980
 अर्यः गयं महमानं विदाशुषे, 3149
 अर्यः विदुरः अभि घीत्, 1828
 अर्यः शत्रोः, 2716
 अर्यः, 3480
 अर्यणावतः, 4409
 अर्यमणम्, 504; 880; 1825
 अर्यमन्, 445; 457; 465; 469; 505; 506; 822; 1297; 1856; 1876; 2299; 2703; 2706; 2707; 2735; 3133; 3154; 3461; 4436; 4804; 4832
 अर्यमा, 4004
 अर्यम्, 1849
 अर्यम्ना, 3462

- अर्यन्गम्, 1950
 अर्ये रुशमे पर्वारवि, 3481
 अर्वतीभिः, 4376
 अर्वदिभः, 2279; 2779, 3556
 अर्वन्तः, 2698
 अर्वाः, 2702
 अर्वा, 2265; 2732
 अर्वाक् अवसा, 2763
 अर्वाचीना, 3143
 अर्वावति, 1939; 3484, 4006
 अलक्ष्मीघ्न, 4811
 अलातृणो, 1333
 अलिनासः, 2665
 अलिप्सत, 896
 अवः, 2773; 4799
 अवः परेण, एन अवरेण, 858
 अवः पश्यन्ति, 498
 अवः विदः, 3978
 अवशशात्, 2733
 अव-ईमहे, 2733
 अव उम्रिय वृषभः क्रन्दतु घोः,
 1932
 अवघ्नती, 896
 अवतं न वंसगः, तातृषाणो न
 वंसगः, 815
 अवतम्, 3521
 अवतान् इव, 3498; 4398
 अवते, 1840
 अवत्रिका, 4424
 अवत्सार, 1918
 अवदान, 1282
 अवघात्, 889; 2658
 अवघानि, 2323
 अव द्वके, 4426
 अवनयः, 1950; 4762
 अवनयो न रक्षः रिशादसः, 891
 अवनीः, 485; 2769
 अवमे सः, 519
 अवमस्याम्, 2751
 अवमाय, 1303
 अवमीत् गौर एतत्, 1879
 अवमे, 516; 889
 अवयज, 1823
 अवयात-हेलाः, 876
 अवयुनम्, 2258
 अवरः, 4748
 अवरेण, 2242
 अव शमशा रुधत्वा, 4775
 अवसा, 4409
 अवसाः तस्तथाने, 4791
 अवसाय पद्धते रुद्र मूलय, 4820
 अवसे, 2703
 अव स्मृधि पितरं याधि विद्वान पुत्रः
 यः ते, 1885
 अवस्यवे, 1284
 अवस्यु, 1906; 1942
 अवस्युवः, 3990
 अवातः स्वधया तत् एकं आसीत्,
 4795
 अवा रथम्, 1911
 अवारम्, 2315
 अविः, 2733; 4022
 अविः स्वः कृणुते गृहते वुसं सः
 पादुः अस्य निः निजः न मुच्यते,
 4403
 अविघवाः, 4394
 अविभिः, 1303
 अविवासाताम्, 2807
 अविष्यवे, 894
 अविहर्हयितक्रतोः, 486
 अवृकः वाजी त्वां याति, 2233
 अवृकं छदिः, 3156
 अवृकम्, 2773
 अवोचाम निवचनानि, 894
 अवोदेवम्, उपरि मर्त्यम्, 3133
 अवोभिः, 889
 अव्यः वारे, 3973
 अव्यः वारंभिः, 3978
 अव्यं वारम्, 4043
 अव्यनत्, 4789
 अव्ययं वारं समया अप्सि, 4028
 अव्ययम्, 4030 4044
 अव्यया, 4000
 अव्ययो, 4014
 अव्याः वारम्, 4020
 अव्युष्टा इन्नु भूयसीरुपासः, 1298
 अव्ये, 4011
 अव्यो वारं विधावसि, 3976
 अव्रतः, 3567
 अव्रतं दस्युं साह्यांसः, 3989
 अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे, 4799
 अशात्रो, 3542
 अशास्ताह, 3570
 अशिपदाः भवन्तु, 2719
 अशिवः, 4792
 अशुषं अग्निम्, 879
 अशोपसः, 2645
 अश्मनः, 1279
 अश्मन्, 2722
 अश्मन्मयोनां पुराम्, 1855
 अश्मन्मन्मिः, 2804
 अश्मा, 1922
 अश्याम तत् साप्तम्, 1293
 अश्रातः, 4827
 अश्रीरः इव जामाता, 3079
 अश्वं इत् गाम्, 3525
 अश्व, 447; 2750
 अश्वजित्, 1293
 अश्वत्थ, 4767
 अश्वत्थम्, 822
 अश्वथः, 2287
 अश्वपते, 3140
 अश्वबुध्नाः, 4379
 अश्व-मघा, 2750
 अश्वमेघ, 1899
 अश्वमेघस्य, 1899; 1900
 अश्वमेघाय, 1899; 1900
 अश्वमेघे, 1899; 1900
 अश्वम्, 4834
 अश्वयुः, 1857; 3536

- अश्वराघसः, 4397
 अश्ववत्, 4002
 अश्व-सूते, 1945
 अश्वस्य अत्र जनिम्, 1303
 अश्वस्य चित्, 2236
 अश्वाः, 1318; 2334; 2662;
 4022
 अश्वाः च उभयादतः, 4757
 अश्वा, 880
 अश्वा इव, 1874
 अश्वानाम्, 1896
 अश्वान्, 517
 अश्वान् धूर्ष, 1930
 अश्वजनि, 2337
 अश्वाय, 3558
 अश्वायते, 2280
 अश्वायन्तः, 2686
 अश्वायती, 2708; 4767
 अश्ववत्, 2784
 अश्विनः, 3164
 अश्विना, 504; 508; 841;
 1835; 1921; 2711; 2720
 अश्विनी, 1921
 अश्विनौ, 431; 450; 464; 473;
 2708; 2754; 3448; 4025;
 4391; 4392
 अश्विन्, 885
 अश्विभिः, 2279
 अश्विध्याम्, 861
 अश्वेपितम्, 3460
 अश्वैः, 2751
 अश्वो न बाजो, 2749
 अश्व्यः, 462; 2661; 3459;
 3504
 अश्व्यम्, 526; 2781
 अश्व्यस्य, 3148
 अश्व्या, 2661
 अश्व्यानाम्, 2661
 अश्व्यानि, 2661; 3168
 अश्व्ये, 2661
 अश्व्यैः, 2661
 अष्टकर्ण्यः, 4430
 अष्टपदी, 864; 869
 अष्टापदीभिः, 1284
 अष्टापदीम्, 3529
 अष्टा सहस्रा, 3081
 अष्टि, 1823
 अष्टीवद्, 4815
 अष्टीवन्तौ कुर्या, 2718
 असंदिनम्, 3579
 अस्तः, 4444
 असत् च सत् च, 4377
 अस्तत्वा, 1830
 असद् वदन्तम्, 2806
 असपलः, 4822
 असमनाः, 827
 असश्चतः, 4019; 4031
 असमा, 2324
 असमाति, 4423
 असमातिम्, 4426
 असमातिषु, 4427
 असामि, 4397
 असिकनी, 3138
 असिकनी एति रुशती अपाजन्,
 4374
 असिकनी, 4448
 असिकन्याम्, 1840; 3137
 असितं अव्ययन् वस्म, 1836
 असिन्वती, 4450
 असिन्वती वप्सती धूर्यन्तः, 4450
 असिन्वन् अत्रि ब्रिहया वनानि,
 4450
 असिन्वन् दंष्ट्रैः पितुः अत्रि भोजनम्,
 1287
 असिन्वा, 4751
 असुतानाम्, 3501
 असुनीतिः, 4425
 असुनीते मनो अस्मासु धारय, 4425
 असुन्वन्, 3499
 असुरः, 465; 487; 1280; 1900;
 1925
 असुरः, 879; 1880; 3551
 असुरस्य, 2653
 असुरस्य मायसा, 1937; 4824
 असुरा, 4820
 असुर्यः, 3157
 असुर्य, 3151
 असुर्यम्, 4420
 असुर्यं, 3576
 असुर्यं अस्य तं वर्णम्, 4015
 असुर्यम्, 2741
 असुर्यस्य, 2677
 असुर्या इव जञ्जती, 874
 असुर्याणि, 1868
 असूतं सूतं रजसि निषते ये भूतानि सं
 अकृषवन् इमानि, 4453
 असो यथा नः, 2271
 अस्कृष्वे, 2326
 अस्तं भरन्ती, 3554
 अस्तभ्नाः, 4422
 अस्तभ्नात् सिन्धु अर्णवम्, 1350
 अस्तम्, 1349; 1888
 अस्ताधि पूर्व्यम्, 3483
 अस्ति इदं अधिमन्यम्, 1331
 अस्ति ज्यायान् कृतेयसः उपारे,
 2768
 अस्ति हि वः सजात्यं रिशादसो
 देवासो अस्ताप्यम्, 3156
 अस्तु, 4021
 अस्तोव, 2321
 अस्थन्वन्तम्, 854
 अस्थभिः, 500
 अस्थूरि नो गार्हपत्यानि, 2248
 अस्ताताम्, 1855
 अस्मः, 1894
 अस्मद्-स्यक्, 2777
 अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयि दाः, 4415

- अस्माकं अर्धम्, 1857
 अस्माकं पितरः, 1824
 अस्मे आरात् चित् द्वेपः सनुत युयोतु,
 2285
 अस्मे प्रययि मयवन् ऋजीपिन,
 1340
 अस्मै, 4749
 अस्मे अरमन्त देवी, 1356
 अस्य केतवः उत, 3116
 अस्य वासा उ अचिपा, 1895
 अस्य वेदयः, 3154
 अस्य हनवः, 3496
 अस्मिधु, 505
 अहः, 2748
 अहः अहः जायते, 4420
 अहं च त्वं च वृत्रहन्, 3499
 अहं पूर्वं, 885
 अहंमन्, 3497
 अहना, 809
 अहनि, 809
 अहनी, 4449
 अहनो चक्रिया इव, 888
 अहन्, 890
 अहन् त्रिः, 1313
 अहन्यः, 895
 अहभ्यः, 2769
 अहम्, 1868
 अहर्दृशः, 3506
 अहर्यथाः, 4766
 अहर्यम्, 3488
 अहर्विदः, 431
 अहस्तां इन्द्र सं पिणक् कुणारुम्,
 1333
 अहा च, 2741
 अहानि इव वास्तराणि, 3466
 अहा वि, 1951
 अहिः, 2695
 अहि-बुध्न्यः, 2296, 2703
 अहि वृत्रम्, 2256
 अहि, 461, 478, 484, 2297
 अहिगोपाः, 462
 अहिना, 4785
 अहिवुध्न्यः, 1876
 अहिमानवः, 877
 अहिम्, 1844, 1902, 1903,
 3084
 अहिवुध्न्यः, 890, 1914
 अहिवुध्न्यः, 1299, 2302
 अहिवुध्न्यः, 2695
 अहिशुष्म, 1903
 अहीयुवः, 4806
 अहीयुवम्, 3164, 3166, 3530
 अहर्माहः, 2278
 अहेम्, 2754
 अहेलता, 2754
 अहोरात्र, 4836
 अहनवाय्यम्, 3456
 अहनां सुदिनत्वे, 2772
 अहनान्, 889
 अहन्यः, 3517
 अहनये, 4807
 आ अक्रमोत्, 4835
 आ-अतान्, 2325
 आ भरवेषु, 3516
 आ इन्द्रस्य हृदिः, 4027
 आकृतिः, 4838
 आकेनिपासः, 1871
 आखण्डल, 3126
 आखण्डल ग्रह्यसे, 3126
 आगः, 889, 1827, 1885;
 2732, 2771
 आगत्या, 1345
 आगन्तन समनसः, 2711
 आ गहि, 825
 आग्नीध्र, 1280
 आघादिभिः, 4607
 आघृणे सं सचावहे, 2308
 आङ्गिरसः, 2720, 4807
 आङ्गिरसस्य, 1865
 आङ्गिरसान्, 2270
 आङ्गूषम्, 483
 आङ्गूष्यं साम, 485
 आ च परा च, 862
 आ च परा च पथिभिः, 4825
 आ चरन्ते परा चरनम्, 4825
 आचरन्ती, 864
 आचिता, 2741
 आचगन्, 844
 आजत्, 499
 आ जनयन्त देवाः, 2238
 आजनि, 499
 आजभार, 2691
 आज्ञा = आजौ, 2763
 आजौ, 4426
 आजितुरे, 3485
 आजिपते, 3487
 आजिम्, 883, 2335
 आजिषु, 2765
 आजौ, 1839
 आज्य, 4797
 आज्यम्, 4756
 आज्यालुति, 1314
 आज्यनेन, 4394
 आग्नि, 1917
 आतपः, 1940
 आर्तुच, 3157
 आर्तुजी, 2744
 आर्तुजे, 2684
 आ तु सिञ्जन् हरि ई द्रोः उपस्थे
 वाशौभिः तक्षत अश्मन्गयोभिः,
 4772
 आ ते कारो गुणवासा, 1336
 आत् इत् घृतेन पृथिवी वि उद्यते,
 866
 आत् इत् ते हर्यता हरी ववक्षन्तु,
 3118
 आत् ईम् हंसः यथा गणम्, 3985
 आत्मना, 4790
 आत्मा, 4767

- आत्मा जगत, 53
 आत्मा ते वात, 2770
 आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुन
 जीवगृभो यथा, 4767
 आ त्वा रथं यथा ऊताये, 3508
 आ त्वा विशन्निचन्दय, 3558
 आदध्नास = आस्यदध्नास, 4143
 आददिरास, 4450
 आदारिणम्, 3455
 आदित्य, 429, 445, 472, 1329,
 1825, 1866, 1879, 2766,
 3461, 3483, 4460, 4748,
 4768
 आदित्या, 1297, 2318, 2699,
 2711, 2720, 2736
 आदित्याः अदिते, 2304
 आदित्या दानुनस्मृती, 1306
 आदित्यानाम्, 1356; 2719,
 3128; 3162
 आदित्यान्, 445, 2303, 3506
 आदित्यास, 1925, 2720, 3156
 आदित्येन नाम्ना, 4450
 आदित्येभि, 2657; 2712
 आदित्येषु, 3156
 आदित्यै, 3169
 आदिशे, 3979
 आदु बुवाते मिथुनानि नाम, 1353
 आद इत्, 3098
 आदृत्वा, 3504
 आधवा, 4399
 आधून्वते शिक्षन्, 4016
 आध्यात्मिक, 869
 आनत्, 851
 आनन्दा, 4055
 आनव, 3115
 आनवे तुर्वशे, 3085
 आनुषक्, 3453; 3454; 4823
 आ नो भर दक्षिणेन, 3541
 आन्त्र, 4815
 आपः, 1296; 1310; 1340;
 2289; 2711; 2714;
 3487; 3513; 4049
 आपः चित् निदधा पदम्, 3579
 आपः मातर, 4393
 आपथय, 1926
 आपथ्यो न, 487
 आपनीफणात्, 1865
 आपयायाम्, 1327
 आपश्च मित्रं धिपणा च, 512
 आपातन्मनु, 4750
 आपि, 2773
 आपित्वे, 3085
 आपो न, 3475
 आपो न ओक्थं सर, 3471
 आपो हि प्ठा, 4380
 आप्यः, 519
 आप्याः, 477; 4789
 आप्यम्, 2762
 आप्री, 892; 2646; 4437
 आप्री सूक्त, 1281; 4781
 आपग, 823
 आपर वीरं पृतनापहम्, 3569
 आपिः, 2262; 2780
 आपूपेण्यम्, 1930
 आपोगम्, 2785
 आपः, 4026
 आपत्रेभिः सिञ्चता मद्यमन्त्रः,
 1288
 आपाद, आमऽअदः, 4744
 आपासु, 1306
 आयति, 896
 आ यत् सेदधुः ध्रुवसे न योनिम्,
 2749
 आयने ते पायणे दूर्वा रोहन्तु
 पुष्पिणीः, 4805
 आयवः, 3117, 4446
 आयवः सोमासः, 4051
 आयवस, 3097
 आयवे, 3124; 4417
 आयवे मनवे च, 3124
 आयसः, 481; 496
 आयसी, 2785
 आ यासीष्ट, 870
 आयुः, 846, 1352, 2713; 4415
 आयुः तारि, 4425
 आयु, 477, 1289, 3484
 आयुधम्, 2713; 3095
 आयुधानि, 1839
 आयुभिः, 4000
 आयुम्, 2254
 आयुवते, 4022
 आयुप्, 3175
 आ यूधेव क्षमति पशव आम्नत्
 देवानां यत् जनिमा अस्ति.
 1826
 आयोः, 512; 2325
 आयौ, 3482
 आरया, 2307
 आरुजन्तः, 4454
 आरुजम्, 3455
 आरुषोगाम्, 3489
 आरोक्त्रः इव, 3448
 आ रोदसी वसुना दम्, 2235
 आर्क्षः, 3524
 आर्क्षे श्रुतवीणि, 3526
 आर्जोक्, 3104
 आर्जोकात्, 3502; 4054
 आर्जोकीया, 3104
 आर्जोकीया, 3104, 4448
 आर्जोकीये, 3502
 आर्जोक्, 3104; 3502
 आर्जोकेषु, 3502
 आर्जुनेयं कुत्सम्, 3072
 आर्जुनेयम्, 529, 1850
 आर्जुनेयाय, 2670
 आर्त्तो, 2334; 2335
 आर्य, 476
 आर्यस्य, 2665
 आर्या, 2689
 आर्या, 2314

- आचार्यः, 2260, 2762
 आचार्यः, 482, 537, 2253, 2262
 आर्षिपेणः, 4768
 आलाक्ता, 2337
 आ व ऋञ्जस ऊजा व्युष्टिषु, 4449
 आवया, 847
 आवर्तयामः, 4424
 आवह, 4772
 आ वा दधातु निर्वहते उपस्थे, 2805
 आश वः, 3461
 आशवः, 827, 3472, 3572
 आशसा, 4816
 आशाः, 1307
 आशिरम्, 820, 3161, 3512
 आशिपः, 883
 आशीः, 3096, 3513
 आशु, 1279
 आशुषिः, 3472
 आशुशुक्षणि, 1279
 आशुन् इव, 4436
 आशुत्कर्णं शुधो हवम्, 439
 आश्वघ्नस्य, 4429
 आसङ्गः, 3168
 आसङ्गस्य, 3076
 आसदे चोदय, 3968
 आसांभः, 4449
 आसलाणासः, 2271
 आसा, 827, 2249
 आसिज्वामि कुक्ष्योः, 3126
 आसीनः ऊर्ध्वा उपसि क्षिणाति,
 4401
 आसुतिम्, 2791
 आ सूर्या इव, 872
 आमूर्ध्वं, 872
 आस्यम्, 4443
 आहवनीय, 460, 2251
 आहवनीय अग्नि, 1832
 आहवेयु, 2283
 आहुतः, 1284
 आहुति, 460
 इक्ष्वाकु, 4423
 इततो रथम्, 4820
 इडा, इना, 460
 इडा, 814, 893
 इतः, 4024
 इतऽअति, 4428
 इतराः, 2250
 इति वा इति मे मनो गामरव
 सनुयामिति, 4788
 इत् गम्भीरा विपासाः, 4429
 इत्था, 2312, 3158, 3574
 इथे, 810
 इदं-इदम्, 2734
 इदं ऊं इति, 1873
 इदं पदं अन्नता गभीरम्, 1830
 इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिः, 4820
 इदा, 3569
 इध्मः, 1324, 2648, 4437,
 4438, 4781, 4782
 इनः, 2673, 2700
 इनुहि, 2244
 इनोति, 2235
 इन्दवः, 3471
 इन्दवे, 3511
 इन्दुः, 2273
 इन्दुः देवेषु पत्यने, 3991
 इन्दुः, 3554
 इन्दुमिः, 2250
 इन्दो, 2723, 3967, 3968
 इन्द्राः, 844, 1885, 1905,
 2263, 2677, 2720, 2783,
 3513, 4762
 इन्द्रः अस्मान् अरदत्, 1338
 इन्द्रः इत् सोमपाः, 3077
 इन्द्रः ते विशः कवलीः बलिहृत
 करत्, 4822
 इन्द्रः वरुणः, 3156
 इन्द्रः शमशूणि हरिता अभि ध्रुपुते,
 4398
 इन्द्रं अनुगमन्तु, 1860
 इन्द्रं न त्वा शवसा देवता वा धु
 पृणति, 2236
 इन्द्रः, 433, 443, 445, 453,
 469, 476, 477, 478,
 1336, 1339, 1342, 1344,
 1345, 1854, 1876, 1906,
 2283, 2286, 2310, 2326,
 2329, 2706, 2707, 2761,
 2765, 3544, 3961, 4429,
 4749
 इन्द्र इति, 3967
 इन्द्र-ज्येष्ठोऽसः, 2658
 इन्द्रतम्, 886
 इन्द्रत्वोताः, 3133
 इन्द्रपानम्, 2714
 इन्द्रमातरो देवजामयः, 4810
 इन्द्रम्, 447, 2657, 2711, 3105
 इन्द्र-वायुः, 429, 1871
 इन्द्रवायू, 453
 इन्द्ररात्रुः, 462
 इन्द्र-सारथिः, 1871
 इन्द्र से संयुक्त देवता, 430
 इन्द्रस्य जठरं प्रयन्ति, 4024
 इन्द्रस्य धाम्ने अरम्, 3981
 इन्द्राय सोमं जठरे यद् अदधुः,
 4015
 इन्द्रहूतिम्, 2271
 इन्द्राग्नी, 450, 1322, 1921,
 1950
 इन्द्राणी, 452, 1921, 4459
 इन्द्रा-पर्वता, 807, 819, 1349
 इन्द्रापूर्णाः, 846
 इन्द्राय, 438, 4027
 इन्द्राय साम गायत, 3568
 इन्द्रावरुणयोः, 447
 इन्द्रा-विष्णुः, 840
 इन्द्रियम्, 2263
 इन्द्रियाय, 518
 इन्द्रियाय धायसे, 4030

- इन्द्रो ओक्वम्, 819
 इन्द्रेण, 3169
 इन्द्रेण मित्रेण दिधिमेम गोभिः, 3564
 इन्द्रेण एते तूत्सवः वेविषाणाः, 2666
 इन्द्रेण युजा तरुणम् वृत्रम्, 2716
 इन्द्रो दिव इन्द्र ईशो पृथिव्या, 4750
 इन्द्रो महता, 4436
 इन्धान एवं जस्ते स्वाधीः, 4414
 इन्वति, 448
 इन्वतु, 4835
 इमः राजा इव, 3996
 इमम्, 2257
 इमानि चित्रा, 812
 इमे चिद् इन्द्र रोदसी, 1333
 इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा, 1350
 इयं दक्षिणा, 812
 इयं मे नाभिः, 4429
 इयं वः अस्मत् प्रति, 1931
 इयं वेदिः, 863
 इयक्षसि, 2294
 इयत्तिका, 897
 इयानः, 3475
 इरावती, 1939
 इरावती धेनुमती, 2793
 इरावत् वति, 2746
 इरिणम्, 4408
 इला, 1282; 1314; 2231;
 2647; 2714; 4437; 4837
 इलाः पदे, 2231
 इलस्मदे, 4760; 4837
 इला, 469; 814; 831; 1330;
 1915; 4439
 इला दुहे, 3161
 इला धेनुमती, 3161
 इलाभिः, 890; 2741; 3164
 इलाम्, 2306; 2740; 2799
 इलायाः पदे, 4373
 इलायाः पदे नाभा पृथिव्या अभि,
 1331
 इलायाः पुत्रः, 1331
 इलावतीम्, 4041
 इला शतहिमा, 1280
 इला, सरस्वती, महो, 831; 1887
 इषः, 503; 1870; 2272
 इषः परीवृताः, 816
 इषं, वृजनं, जौरदानुम्, 871; 878;
 882
 इषं स्वः च धीमहि, 2743
 इषम्, 884; 3522
 इषवः, 2334
 इषस्पतिम्, 3975
 इषा मदेम, 2740
 इषितं सवित्रा, 1305
 इषित सेन, 4768
 इषिरः, 2697; 2791
 इषिरा, 4436
 इषिरां स्वधां पर्यपरयन्, 4812
 इधु, 2337
 इधुकृता इव, 887
 इधुधिः, 2234; 2236
 इधो वा गृहे, 3154
 इष्कर्तारम्, 3570
 इष्कृतिः, 4766
 इष्टारवः, 808
 इष्टेः पुत्रम्, 812
 इष्मिणः, 2728
 इह इह जाते यम्या सवन्तु, 1922
 इहा, 1856
 इहेह जाता, 885
 इहेह मातरा, 2313
 ईक्षि, 2255
 ईक्षि हि वस्व उभयस्य राजन्, 2255
 ईद्व्यः, 892
 ईजानम्, 4799
 ईधे दिवः आग्ने ऊधन्, 4414
 ईम्, 848; 1922; 2285; 2736
 ईयते, 833
 ईरिणम्, 891
 ईरिणे, 3549
 ईर्मा, 1851; 4414
 ईर्मा अन्यत् वपुषे वपुः चक्रं रघस्य
 येमयुः, 1939
 ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः, 851
 ईलाते, 4438
 ईलयता, 897
 ईला, 4782
 ईलानस्य, 1284
 ईलितः ईडित, 441; 1887
 ईलि, 424
 ईवत्, 3459
 ईवते ब्रह्मणे, 1828
 ईशानः, 2663
 ईशानाय, 2775
 ईशानकृत, 3483
 ईशे, 2197
 उक्थ, 431; 435; 4797
 उक्थ-भूतम्, 2693
 उक्थ-शुष्मान्, 4431
 उक्था, 1846
 उक्थिनम्, 1348
 उक्थे उक्थे, 2680
 उक्थेषु आमजत्, 1855
 उक्थैः, 887; 2329
 उक्थैः आनुच्युवीमहे, 3112
 उक्षः, 3449
 उक्षणः, 3153
 उक्षण्यायने, 3153
 उक्षतं धृतेन, 2739
 उक्षन्, 3489; 4459
 उक्षभिः, 2776
 उक्षमाणे, 1076
 उक्षाणः, 2251
 उक्षाणं पृथिनम्, 865
 उक्षान्नाय, 3449
 उक्षितासः, 502
 उखच्छित्, 1844
 उखा, 848; 1352
 उग्र इन्द्र, 2679

उग्रपुत्रे, 3507
 उग्रादेवम्, 466
 उग्रो यः शम्भुः पुरुषून् तेन, 4413
 उच्छा-चक्रम्, 3521
 उच्चै श्रवस्, 1303
 उच्छन्ती, 4409
 उच्छिद्यम्, 458
 उज्जातम्, 3499
 उत अमृतत्वस्य इंगान्, 4754
 उत ग्नाः अग्निरध्वर, 1833
 उत जारिषु, मा उत जारिषु, 825
 उत त्वं वीरं अवसे हवामहे, 3547
 उत द्विवर्हा अभिनः सहोभि, 2255
 उत पयसा रथानां अग्निं भिन्दन्ति
 ओजसा, 1926
 उत प्र गाय गणे आ निषद्य, 2273
 उत स्वराजः अदितिः, 2742
 उताधीतं विनश्यति, 875
 उतो तमस्मिन् आ शिशोह नः वसो,
 3141
 उत् ईरयति, 3538
 उत्-ईराणाः, 271
 उत् उ ज्योतिः अमृतं विरवजन्म
 विरयानरः सविता देवो अश्रेत्,
 2757
 उत्तमः घासि, 4028
 उत्तमम्, 3980; 4820
 उत्तमा ते मघवन् नकिर्नु न, 870
 उत्तमे पदे, 3479
 उत्तरे युगे, 4444
 उत्तान पदः, 4444
 उत्तानयोः, 863
 उत्तिष्ठन् ओजसे, 3529
 उत्तं कबन्धं उद्विणं दुदहे, 3102
 उत्सधिम्, 504
 उत्सम्, 502, 2277
 उत्सस्य मध्ये हितं पदं वे, 4375
 उत्तानाम्, 1882
 उदकं, 866
 उदक्, 3158

उदतिष्ठः विवस्वतः, 1893
 उदधिम्, 2785
 उदन्यजैव, 4776
 उदन्यु, 1932
 उद-प्रुतम्, 1940
 उदयनीय, 1879
 उद-व्रजे, 2287
 उदान, 1851
 उदारधिः, 892
 उदारिया, 1285
 उदिता सूर्यस्य, 1943
 उदोजस, 4767
 उद् उ देवः सविता प्रति दोषं
 अस्थान्, 2331
 उद्गा, 2741
 उद्गा-इव, 3133
 उद्गाता, 1280
 उद्गात्, 466; 1879
 उद्धितम्, 3478
 उद्धित, 3537
 उद्धिदः, 1933
 उद्धिदा, 4449
 उद्विणम्, 3102
 उद्गी इव अवतः, 3472
 उन्नेता, 1280
 उप + अक्षर, 2663
 उप गासि-वत्, 3541
 उपच्यवम्, 458
 उपजिह्विका, 1483; 3580
 उपजिह्विका, 4770
 उप घां स्कम्भयुः स्कम्भनेन, 2331
 उप नः, 3561
 उप प्रेत कुशिकाः चेतयध्वम्, 1350
 उपब्धिः, 2806
 उपब्दैः, 2806
 उपभूत, 1889
 उपमम्, 3499
 उपमश्रवसः, 4408
 उपमश्रवस्, 4407
 उपमा, 3160

उपमाते, 3495
 उपमात् इव, 2325
 उप मे, 3542
 उप मे रोचने दिव, 3542
 उपरताति, 2716
 उपरम्, 1907; 2259
 उपरस्य, 518
 उपर, 872
 उपरय, 2770
 उपरसः, 4387
 उपरसु, 813
 उपरिऽबुध्मान् वनिनः चकर्ष, 4445
 उपरिष्टाज्योतिः, 4804
 उपरक्षिणी, 4053
 उपवक्ता, 1833
 उपवक्ता इव, 2331
 उपवाकम्, 856
 उपविदा विन्दते वसु, 3145
 उपरवासय पृथिवीं दिवं च, 2289
 उपसि, 4401
 उपस्तरण, 1282
 उपस्तुतम्, 3089
 उपस्तुताः, 3090
 उपस्तुतासः, 3090
 उपस्तुतिः, 3073
 उपस्थे निष्योः रुधः सिषवित, 4376
 उपह्वये, 861
 उपाक, 1314
 उपासद्याय मीलह्वये, 2660
 उपो अयामि, 2781
 उपोनुः, 2782
 उपयंकरम्, 3071
 उपयानि हव्या, 2647
 उपयान् अग्नियान् दासा वृत्राणि
 आयां च, 2268
 उपयाविनम्, 3071
 उपयासः, 2646
 उपयेभिः, 889
 उपये यथा विदुः, 1933
 उपा, 1310

उमा कर्णा हिरण्यया, 3521

उमा क्षयौ, 1297

उमे, 511; 2736; 4405

उमे अन्धसी, 2787

उमे कृष्णे, 1335

उमे जन्मनी, 830

उमे दर्वी, 1889

उमे छावा काव्येन विशाश्रये, 4013

उमे रजसी, 2792

उमे विशौ नृचक्षा, 4013

उभौ अर्धौ, 1297

उभौ वहतु, 2646

उ मे पुंस आहुः, 858

उरणम्, 1289

उराणाः, 2754

उरुः कक्ष्यो न गाह्यः, 2280

उरु, 2779

उरुकृत् उरु कृषि, 3529

उरुक्रमः, 507

उरुक्षयेषु, 4788

उरुगायः, 4000

उरुगायम्, 2699

उरुगायस्य, 1318

उरुगायाय, 2794

उरुचक्षाः, 2697

उरु ज्योतीषि, 4035

उरुज्रयः, 2704; 3172

उरु घारा इव दोहते, 3559

उरुञ्जम्, 4022

उरु ष सरथे कः, 2256

उरुष्यत्, 1317

उरुष्या, 507

उरुष्या नो अघावतः समस्मात्,
1898

उरुची, 2697

उर्वराजित्, 1293

उर्वरापते, 3140

उर्वरासाम्, 1862

उर्वशीः, 1826

उर्वशी, 4762; 4763; 4764;

4765

उर्वश्यः, 2692

उर्वरिकम्, 2734

उर्वी गव्यूतिम्, 4028

उर्वी, 2658; 2699; 2767

उर्वी काष्ठा, 3539

उर्वी गव्यूतिम्, 4023

उर्वी भवा, 893

उर्वीम्, 2759

उलूकः, 4817

उलूकयातुम्, 2808

उलूखल, 457

उशानस्, 1903; 1906; 3544

उशानः, 3103

उशाना, 1850; 1903; 3104

उशाना काव्यः, 499; 3146

उशानाम्, 3104; 4412

उशाने, 3104

उशान्तः यन्ति वीतये, 3560

उशिज्, 3112

उषतीः, 1283

उषती, 4036

उषनस्, 477

उषने, 2257

उषबुधः, 471; 2758

उषबुधम्, 1832

उषसः, 508

उषसः व्युष्टौ, 4378

उषसं अक्षुम्, 4432

उषसम्, 2711

उषसा उपस्थात्, 2739

उषस्, 459; 1854; 1876; 1943

उषा, 473

उषासम्, 1882

उषासा, 471; 2710

उषासानक्ता, 890; 1282; 2647;
4438; 4783

उषिक् पावकः, 483

उषो न जारः, 491

उष्ट्रो न, 824

उष्णिह्, 4815

उस्रः पिता इव जारयायि यज्ञैः, 2245

उस्र रेजमानं अग्निम्, 4378

उस्रयः, 4009

उस्राः, 3528

उस्रिकम्, 895

उस्रियः, 4018

उस्रियाः, 436

उस्रियाभिः, 4038

उस्रियाभ्यः, 2252

उस्रियायाः, 4429

उस्रियाषु, 1306

ऊं पु णो, 1831

ऊतयः, 502

ऊतये, 3165

ऊतिः, 3508

ऊतिभिः, 524

ऊतिभिः, 2678

ऊती, 882; 1856; 2266; 4409

ऊघः, 2322; 2797; 4376;
4405; 4428

ऊघः रोमशम्, 3162

ऊघनि श्रातम्, 4827

ऊघन्, 837

ऊघनिः, 4821

ऊघर्न नग्नाः जरन्ते, 3078

ऊघस्, 1301

ऊमाः, 1318; 1843; 2706;
1450

ऊमासः, 871

ऊमेभिः, 1925

ऊरु, 4815

ऊर्जः, 1889; 3451

ऊर्जः नपातम्, 3132; 3451

ऊर्जः नपात्, 1284; 3545; 4397

ऊर्जः नखे, 1889

ऊर्जम्, 2330; 3522

ऊर्ज्यन्ती, 4767

ऊर्जस्वती, 1310

- ऊर्जस्वन्तं हविषो भागम्, 4419
 ऊर्जा, 3172; 4396
 ऊर्जादि, 4421
 ऊर्जानी, 538
 ऊर्जाम्, 4449
 ऊर्जो नपातम्, 1330
 ऊर्जो नपात्, 4804
 ऊर्ज, 4421
 ऊर्णप्रदाः, 1887
 ऊर्णप्रदा, 4395
 ऊर्णवाभि, 3530
 ऊर्णापरुष्णीम्, 1846
 ऊर्णावन्तम्, 2247
 ऊर्ध्वकृशनम्, 4805
 ऊर्ध्वग्रावा, 4822
 ऊर्ध्वा, 4033
 ऊर्मि, 1878
 ऊर्मि, 3529
 ऊर्मिणा, 4019
 ऊर्मिभिः, 2315
 ऊर्मिम्, 2714
 ऊर्म्या, 1283
 ऊर्म्या, 887; 3563
 ऊर्म्यायाः, 2321
 ऊर्म्यासु, 2290
 ऊर्म्ये, 1935
 ऊर्व गोमन्तम्, 4446
 ऊर्व मेघसंघातम्, 4446
 ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे, 1334
 ऊर्वम्, 1302
 ऊर्वात्, 2252
 ऊर्वोः मध्ये वसिष्ठ, 3517
 ऊषसं सूर्य गाम्, 4435
 ऋक्, 1896
 ऋक्विभिः, 4053
 ऋक्षाः, 1832
 ऋग्मियम्, 3174
 ऋघावा, 1849
 ऋचः, 4757
 ऋचोक्, 454
 ऋचोपम, 3551
 ऋचोपम, 2282
 ऋचोपमाय, 483
 ऋजिरवना, 515
 ऋजिरवने, 2257
 ऋजिरवन्, 479
 ऋजिरवा, 1904
 ऋजीपम्, 3547
 ऋजीषा, 1301
 ऋजीपिणः, 1301
 ऋजीपिणम्, 487; 3547
 ऋजीपिन्, 1912; 3538
 ऋजीषी, 1837; 3548; 3551
 ऋजीषी सोमः, 4750
 ऋजु, 2735
 ऋजुनीती, 506
 ऋजुनसि, 3482
 ऋजूनस्, 3470
 ऋन्नः, 4396
 ऋन्न, 880
 ऋन्नाश्व, 534; 537
 ऋजौ, 3510
 ऋन्पन्तः, 2271
 ऋज्जा वाजं न गध्यं युयुपन्, 1838
 ऋजे रथ्वी, 2320
 ऋज्जति, 4449
 ऋणकातिम्, 3498
 ऋणचित्, 1294
 ऋणया, 1294
 ऋणयावा, 503
 ऋणावानम्, 875
 ऋतं ऋतेन सपन्ता, 1938
 ऋतं च सत्यं च, 4836
 ऋतं दध, 3157
 ऋतं यते, 4012
 ऋत, 1297; 1298; 1848; 2289
 ऋत, ऋतस्य धार, 1893
 ऋतग्युभिः, 2751
 ऋतजाः, 1866
 ऋतजात, 894
 ऋतजातस्य, 1319
 ऋतजाताः, 2743
 ऋतजुरम्, 4805
 ऋतज्ञाः, 2704
 ऋतपाः, 2674
 ऋत-पेशसे, 1938
 ऋतप्सु, 884
 ऋतम्, 1867; 1894
 ऋतवानः, 2743
 ऋतवृधः, 2743
 ऋतसत्, 1866
 ऋतसापः, 883; 2259
 ऋत-सापः, 2729
 ऋतस्य, 427; 1354; 2290;
 2740; 3095; 4004
 ऋतस्य गर्भम्, 840
 ऋतस्य जिह्वा, 4020
 ऋतस्य दीक्षितिम्, 4047
 ऋतस्य देवा अनुव्रता, 488
 ऋतस्य धारया, 4002
 ऋतस्य नाभिः, 4019
 ऋतस्य पत्वभिः, 3110
 ऋतस्य पथा नपसा विवासेत्, 4406
 ऋतस्य भागे, 841
 ऋतस्य योगे, 4405
 ऋतस्य योना, 4031
 ऋतस्य योना सदने, 4016
 ऋतस्य योनिम्, 3968
 ऋतस्य योनौ, 4379
 ऋतस्य रथ्यः, 2304
 ऋतस्य रश्मिना ददे, 1889
 ऋतस्य वारुसि क्षयम्, 818
 ऋतस्य वाहसा, 3095
 ऋतस्य शृङ्गम्, 3548
 ऋतस्य सदने, 2721
 ऋतस्य सदसि, 1319
 ऋतस्य सा पयसा अपिन्वत इत्या,
 1354
 ऋतस्य सुदुधा, 4413

- ऋतावरी, 1319; 1874; 2317
 ऋतावा, 2650; 2655; 2737
 ऋतावानम्, 1312
 ऋतावाना, 3147
 ऋतावानौ, 3151
 ऋतावृधः, 3550
 ऋताव्ने, 3581
 ऋतीषहम्, 3508
 ऋतुः, 849
 ऋतु, 446; 1337
 ऋतुकाल, 1921
 ऋतुभिः, 4007
 ऋतुथा विचक्षते, 865
 ऋतुभिः ध्रुवेभिः, 501
 ऋतस्तुभम्, 529
 ऋते, 855; 895
 ऋतेजाः, 2674
 ऋतेन, 1894; 1936; 2755
 ऋतेन य ऋतजातो विवावृधे राजा देव
 ऋतं बृहत्, 4051
 ऋत्विजम्, 425; 1279; 1283;
 3451
 ऋत्विजौ, पुरोहितौ, 4439
 ऋत्वियः, 895
 ऋत्वियावती, 3116
 ऋदु + उदर, 1301
 ऋदूरः, 3944
 ऋदूरेण सख्या सचेय, 3466
 ऋदूषे, 3535
 ऋषक्, 2295; 3575; 4004
 ऋवीसात्, 535
 ऋभवः, 474; 523; 844; 1921;
 1925; 2720; 3081; 4452
 ऋभुः, 522
 ऋभु, 450; 539; 1858; 1861;
 1906; 2301; 2715; 2716;
 4412; 4805
 ऋभुक्ष, 2716
 ऋभुक्षणः, 3103
 ऋभुक्षणम्, 523; 3456; 3561
 ऋभुक्षाः, 846; 891; 1299;
 1861; 1915; 2301; 3456
 ऋभुक्षा, 486
 ऋभुक्षिणः, 2701
 ऋभुक्षिन्, 1861
 ऋभुमत्, 523
 ऋभुमन्तम्, 1348
 ऋभुर्न, 2235
 ऋभु, वाज, 4761
 ऋभु, विभु, वाज, 845
 ऋभुष्टिर, 3532
 ऋभमम्, 4817
 ऋषमस्य रेतसि, 2265
 ऋषभासः, 2251
 ऋषभो वैराजः, 4817
 ऋषयः, 3107; 4755; 4797
 ऋषिः, 3125
 ऋषिः मनुर्हितः, 4399
 ऋषि, 459
 ऋषिचोदनः, 3479
 ऋषिभिः, 426; 454
 ऋषिवः, 3079
 ऋषिषु प्रविष्टां अविन्दन्, 4441
 ऋषूणां पर्येति, 4378
 ऋषूणां पुत्रः, 1898
 ऋषे, 4055
 ऋष्टयः, 2726; 3136; 3158
 ऋष्टिः, 874
 ऋष्टिविधुतः, 873
 ऋष्टिषेण, 4768
 ऋष्यः, 3086
 ऋष्यशृङ्ग, 4801
 ऋष्वः ऋष्वेभिः आ गहि, 3476
 ऋष्वम्, 2295; 2767
 ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहु, 2285
 ऋष्वे, 2739
 ऋष्वेभिः, 3084
 एकः, 2680
 एकः अवरन्, 1355
 एकं एकम्, 3517
 एकं चक्रम्, 866
 एकं सद् विप्रा बहुधा वदन्ति, 865,
 866
 एकत, 477
 एकद्युः, 3538
 एकघनाः, 1302
 एकधेनुभिः, 2703
 एकपद त्रिष्टुप्, 1840
 एकपद विराज, 1840
 एकपदी, 864; 869
 एकपात्, 2698
 एकपाद, 1299
 एकम्, 4043; 4423
 एकया, द्वितीयया, तिसृभिः,
 चतसृभिः, 3495
 एकया सह, 3160
 एकस्य, 2278
 एकादश, 826
 एको अश्वः, 853
 एजत्, 862
 एत उ नु, 3541
 एतच्चन त्वो एषाम्, 837
 एतरो न, 2245
 एतशः, 539; 873; 1907; 1946;
 2247; 4801
 एतशः विश्वस्मै चक्षसे अरम्, 2744
 एतशम्, 484; 1840; 1854;
 2247; 3073; 3476
 एतशस्य, 2246
 एतशा, 2247
 एतशो, 1902; 2247
 एतशेभिः, 2247
 एतशेभिः एवैः, 2738
 एनां अक्षरेण प्रतिमिमे, 4385
 एता वि पृच्छ किं इदं मनन्ति, 1841
 एता विश्वा सवना, 4418
 एधमान-द्विद उभयस्य राजा चोष्कृत्यते
 विशा इन्द्रः मनुष्यान्, 2285
 एनः, 893; 2733
 एनसः, 4431

- एनस्वन्तः, 2773
 एना पत्या तन्वं संसृजस्व, 4456
 एना वो अग्निम्, 2663
 एनीः, 1950
 एनीं रयिम्, 1908
 एमभिः, 1932
 एमीदेशां निष्कृतं जारिणीव, 4408
 एमेनम्, 437
 एमेनं सृजता सुते, 437
 एवयाव, 506; 2795
 एवयावरी, 2291
 एवयान्, 1301
 एवाः, 1918; 2795
 एवा, 879; 1843; 1854; 2251; 2266; 2292; 2711
 एवा अस्मे मत्स्व, 3486
 एवा चन ग्रीवा आदघते वेः, 2292
 एवावद, 1918
 एवैः, 1858; 4378
 एवैः अन्यस्य, 885
 एवैः च चर्षणीनां कृती हुवे रथानाम्, 3509
 एषः एतानि चकार विश्वा, 3079
 एषः छागः, 847
 एष तां वेद मे सचा, 825
 एष देवो रथयति, 3965
 एषां भूत नवेदा मा श्रुतानाम्, 870
 ओ, 2707
 ओकः, 2651
 ओगणासः, 4751
 ओजः, 4454
 ओजसा अपस्युवः, 3964
 ओजस्, 3570
 ओजिष्ठेभिः, 1844
 ओण्योः घर्तारम्, 4005
 ओदतीनाम्, 3511
 ओदनम्, 3515
 ओपशमिव द्यां धर्ति, 878
 ओपशम्, 4014
 ओमना, 2749
 ओमासः, 434
 ओषधीः, 2798; 3156
 ओषधीः आपः, 3493
 ओषधीभिः, 2297
 ओषधीषु, 2749
 ओषधीषु जातो गर्भः, 4373
 और्णवाभ, 3166
 और्णवाभम्, 3166; 3530
 और्णोः, 2252
 और्व, 3578
 और्वभृगुवत्, 3578
 औशिजस्य, 1845
 औषिजस्, 807
 कः, 501; 4790
 कः तं विद्वान् अभिमन्याते अन्धम्, 4401
 कः ते मातरं विधवां अचक्रत, 1842
 कं स्विद् अर्धं परा अगात्, 858
 कं हनः कं वसौ, 497
 क, 4790
 ककुम्, 885
 ककुमम्, 2792
 ककुहः, 1941; 4009
 ककुहासः, 1870
 कक्षीवन्त, 3097
 कक्षीवन्तम्, 448
 कक्षीवान्, 3112
 कक्षीवान् ऋषिः, 1850
 कक्षेभ्यः, 4762
 कक्षतः, न कक्षतः, सतीन कक्षतः, 896
 कटक, 1928
 कटे, 520
 कण्वः, 3083; 3106
 कण्वः मेघ्यातिभिः, 466
 कण्वं घनस्मृतम्, 3103
 कण्व, 443; 466; 467; 473; 474; 536; 538; 826; 3473
 कण्वतमः, 3106
 कण्वम्, 3103; 3109; 4809
 कण्ववत्, 3107
 कण्वाः, 3107
 कण्वाः इव भृगवः सूर्याः इव विश्वा, 3084
 कण्वासः, 3107
 कतिघा व्यकल्पयन्, 4757
 कदाचन स्तरीः न, 3479
 कदाचन प्रयुच्छसि, 3483
 कद्रुक, 3120
 कद्रुवः, 3456
 कद्रू, 4761
 कनायाः, 4429
 कनिक्कदत्, 3984; 4009
 कनिक्कदत् कलशे गोभिः अन्यसे, 4028
 कनीनकेव, 1857
 कन्या, 2294
 कपर्दिनः, 2765
 कपर्दिनम्, 2308
 कपर्दिने, 4009
 कपर्दिने रुद्राय, 530
 कपिञ्जल, 1308
 कपिलम्, 4402
 कपोतः, 4816
 कबन्धम्, 1949; 3102
 कमद्यु, 3114
 कमऽधुवम्, 4433
 कमनीयः, 1880
 कम, 2771; 3452; 3968; 3991; 4813
 करञ्जम्, 479
 करम्भ, 892; 3553
 करम्भ-आत्, 2309
 करम्भम्, 2310
 करम्भिणम्, 1348
 कराली, 1317
 करिक्तः, 4801; 4802
 कर्कन्धु, 2734

कर्कशु, वय्य, 525
 कर्कशः यथा, 1308
 कर्णः, 4443
 कर्ण, 4815
 कर्णशोभना, 3536
 कर्णे वहन्तु, 1906
 कर्तम्, 539
 कर्तुमिः, 2738
 कर्त्तार्य, 3992
 कर्म, 3088
 कर्हि स्विक्, 4751
 कलयः, 3506
 कलश, 4407
 कलशान्, 4024
 कलशान् अपक्षयम्, 4819
 कलाम्, 3464
 कलि, 528
 कल्प, 1879
 कल्पेषु, 3970
 कल्याणीः जाया सुरणं गृहे ते, 1349
 कवयः, 4825
 कवयः पूर्वभाजः, 1943
 कवयो न गृष्टाः, 4043
 कवच, 4407
 कविः, 440; 1851; 3969;
 3974; 4432
 कविः, कवित्व, 4793
 कविः गीभिः काव्येन कविः, 4038
 कवि इयक्षसि प्रयज्यौः, 2294
 कवि, 431; 1309; 3451
 कविक्रतुः, 3969
 कविक्रतु, 426
 कविक्रतुम्, 1330; 3451
 कवितमं कवीनाम्, 1915
 कवितरः, 2769
 कवित्वना कवी, 3176
 कविभिः, 1310
 कविम्, 1838
 कविशस्तः, 1325
 कवेः, 2272

कवेः अपत्यम्, 3971
 कवेः चित् तन्तु मनसा वियन्तः,
 4376
 कवे, 3453
 कशः, 527
 कशा, 451; 2337
 कश्यपः, 4055; 4802
 कस्यचित् श्वान्तस्य, 4427
 कस्य शर्मन्, 4795
 काकम्बीरं वनस्पति मा उत् वृहः,
 2292
 काकम्बीरम्, 2292
 काकुत्, 2273
 काकुदम्, 3514
 काणे, 4811
 काण्वस्य, 3087
 काण्वायनाः, 3489
 कानीतस्य, 3459
 कानीते, 3459
 कामाः, 4055
 कामेन कृतं तवसं सु-अञ्चम्, 2311
 कारवः, 1317; 2760; 3084;
 3557; 3977; 4429
 काराधुनीव, 884
 कारुः, 4053
 कारुषायाः, 2275
 कारे, 3141
 कारोः, 835; 888; 2258
 कार्ष्णन्, 3987
 कार्ष्णेव, 534
 कालः, 1338
 काली, 1317
 काव्य, 1310
 काव्यस्य, 536
 काव्या, 1834; 1932
 काशिना, 3536
 काष्ठाः भिन्दन् कर्मभिः भिन्वमानः,
 1880
 काष्ठा, 467; 3539
 काष्ठा, 2782

काष्ठासु अर्वाः, 2281
 किं अह्य, 3538
 किं अपि स्विद् एकम्, 855
 किं ऋचा करिष्यति, 864
 किं ते कृण्वन्ति क्रेकटेषु गावः,
 1350
 किंशुकम्, 4456
 किंकिदीणिना, 4767
 कितव, 4413
 किमीदिनः, 2804
 किमीदिना, 4746
 किमीदिने, 2804
 किमीदिने, 2803
 किमीदिन्, 4744
 कियाम्बु, 4390
 किशसि नः कुदेव धृक्, 3471
 किरु, 4420
 क्रेकट्या, 1351
 क्रेकसा, 4815
 क्रेवः, 3504
 कीनाशाः, 1878
 कीरिः, 2676
 कीस्तासः, 813
 कुक्षिः, 437
 कुचरः, 839; 4828
 कुण्डपाय्यः, 3127
 कुण्डपाय्या, 459
 कुत आज्ञाता कुत इयं विसृष्टिः,
 4796
 कुत्स, 464; 476; 479; 486;
 520; 529; 539; 1289;
 1838; 1903; 3484
 कुत्सम्, 526; 879; 1850;
 1906; 2254; 2670
 कुत्साय, 2256; 3149
 कुत्साय मन्मन्हृषच दंसयः, 4803
 कुत्सेन, 1903; 2267
 कुभया, 4449
 कुभा, 4447
 कुमारं साहदेव्यम्, 1837

- कुमारदेव्याः, 4408
 कुमारा विशिखाः इव, 1338
 कुम्भ, 2692
 कुयव, 518; 880
 कुयवम्, 1838
 कुयवम्, 2670
 कुयवाचम्, 880
 कुरुङ्ग, 3087; 3150
 कुरुम्वन्, 4407
 कुलाययत्, 2718
 कुलिशी, वीरपत्नी, 518
 कुवित्, 1343; 3566; 3978
 कुवित् नंसन्ते मरुतः पुनर्न, 2733
 कुवित्सस्य, 2279
 कुवित् सोमस्यापामिति, 4788
 कुरारासः, 896
 कुशिक, 1338
 कुशिकासः, 1328; 1332; 1346
 कुषवा, 1842
 कुसुम्भकः, 898
 कुह र्वित् दोषा कुह वस्तोः, 4412
 कुह, 1300
 कूचिद् अर्थिनम्, 1833
 कूल, 1333
 कूष्ठः, 1940
 कूकदारवम्, 459
 कृणुतं उ लोकः, 1298
 कृणोत धूमम्, 1332
 कृणोति पूर्व अपरम्, 2285
 कृतः, 2738
 कृतं न श्वघ्नो वि चिनोति देवने,
 4413
 कृतध्वजः, 2763
 कृतब्रह्मा, 2750
 कृतात्-अकृतात्, 4431
 कृतानि इत्, 3992
 कृतिः, 3551; 3552
 कृत्स्नः, 3537
 कृथुकणम्, 4400
 कृषी, 2681; 2710
 कृन्तत्रात्, 4403
 कृप, 3085
 कृपम्, 3083
 कृपा, 2233
 कृपाऽनीलम्, 4396
 कृषा, 3486
 कृशनिन, 2669
 कृशस्य, 3494
 कृशानम्, 507; 4432
 कृशानोः, 4021
 कृशानोः अस्तु, 839
 कृष्टयः, 467; 1357; 3093;
 3525
 कृष्टिः, 894; 3526
 कृष्टि-ओजसा, 2762
 कृष्टिभिः, 514
 कृष्टिषु, 1351
 कृष्टीः, 1845; 2253; 2669
 कृष्टीः, कृष्ट्यः, 4826
 कृष्टीनाम्, 2253; 2653
 कृष्टेः, 1868
 कृष्णः, 3566; 4396
 कृष्ण अहः अर्जुनं अहः, 2242
 कृष्णं नियानम्, 866; 869
 कृष्ण, 3546; 3566
 कृष्णगर्भा, 515
 कृष्णया बाधितः विशा, 3524
 कृष्णयोनीः दासीः, 1293
 कृष्णपविः, 2655
 कृष्णयामम्, 2237
 कृष्ण-वर्तनि, 3147
 कृष्ण सीतासः, 827
 कृष्णां त्वचं अपघ्नन्तः, 3989
 कृष्णा रूपाणि अर्जुना, 4397
 कृष्णियाय, 535; 536
 कृष्णीः, 2751
 कृष्णे वसुधितो, 1872
 कृष्ण दुर्वासि अन्तमा सचा इमा,
 2677
 केतवः, 3448
 केतवेदाः, 518
 केतान्, 834
 केतुः, 492; 2744; 4812
 केतुः अर्णवः, 2739
 केतुना, 434
 केतुमन्तम्, 3492
 केतुम्, 4374
 केन वा ते मनसा दाशेम, 495
 केवलः, 2792
 केवलाधो भवति केवलादी, 4778;
 4787
 केशिनः, 865
 केशिना, 1318
 केशिना हरी, 3122
 केशी, 4801
 कोक, 2808
 कोशा, 503
 कोशे, 4021
 कौशिक, 439
 क्रक्षमाणम्, 3529
 क्रतुः, 2683
 क्रतुं पुनीत उवथ्यम्, 3118
 क्रतुं सचन्त मारुतस्य वेधसः, 841
 क्रतुना, 4406
 क्रतुना सुक्रतुः काव्येन कविः, 4707
 क्रतुमन्ता, 887
 क्रतुम्, 2686
 क्रतुम्, 3499
 क्रतुर्न नित्यः, 489
 क्रत्वा, 497; 2738
 क्रन्दत् अश्वः, 877
 क्रन्दन्ः, 2709
 क्रन्दन् देवान् अजीजनत्, 3990
 क्रमुः सिन्धुः, 1929
 क्रमुम्, 4449
 क्रविषः, 848
 क्रव्यवाहनः अग्निः, 4390
 क्रव्यादं अग्निम्, 4390
 क्रव्यादम्, 4814
 क्रव्यादे, 2803

क्राणा, 1892; 4428
 क्रिमिः, 4746; 4814
 क्रिविः, 3549
 क्रिविः दती, 871
 क्रिवि, 3479; 3480
 क्रिविम्, 1294
 क्रोडन्तः, 3979
 क्रोळन्तः, 1829
 क्रोळन्तौ पुत्रैः नप्तृभिः, 4457
 क्रोशाः, 1357
 क्रोष्टा, 4404
 क्व स्विच् सूते, 858

क्षण, 1337
 क्षत्र, 1918; 3170
 क्षत्राय, 2681
 क्षत्रियः, 4757
 क्षत्रिया, 2740
 क्षत्रिया क्षत्रं आशतुः, 3151
 क्षत्रेव, 816
 क्षपा, 4405
 क्षपावत्, 491
 क्षपावान्, 2658; 3518; 4405
 क्षमया, 1948
 क्षमा, 4426
 क्षमि, 2681
 क्षयः, 3500
 क्षयथ, 4406
 क्षयद्वीराय, 530
 क्षयम्, 1342; 2233
 क्षयस्य, 1891
 क्षयाय, 4380
 क्षये, 4397
 क्षरन्नापो ... तृप्यते गोतमस्य, 533
 क्षाः, 1839
 क्षां वपन्ति, 2237
 क्षामा, 1305; 1825
 क्षाम्, 2667
 क्षानु, 814
 क्षितयो नवग्वाः, 463

क्षितिः न राया पुरुवारो अद्यीत्,
 1831
 क्षितिभ्यः, 4750
 क्षितिभ्यः अवनीः अविन्दः
 विषमेभ्यः अग्नवः, 2316
 क्षिपः, 3975; 4024
 क्षिपदशस्तिं अप दुर्मतिं हन्तथा
 करदयजमानाय शं योः, 4830
 क्षियन्तः, 3543
 क्षुद्रा इव, 3471
 क्षुमतीः विश्वजन्त्याः, 4374
 क्षुमन्तः, 4406
 क्षुमन्तम्, 3550
 क्षुम्पं इव, 500
 क्षेति, 3545
 क्षेत्रपत्येषु, 527
 क्षेत्रम्, 1877
 क्षेत्र-साधतम्, 3162
 क्षेत्रासाम्, 1862
 क्षेमस्य, 2760
 क्षेमस्य-प्रयुजश्च, 3173
 क्षेमे, 2723
 क्षेमेण, 2761
 क्षेमेभिः साधुभिः, 3545
 क्षेमे योगे, 4750
 क्षोः, 4041
 क्षोणी, 3483
 क्षोणीभिः, 1302
 क्षोदः, 4423
 क्षोत्र, 1305
 क्ष्मा, 2713
 क्षिब्ध्वाः, 4744

खजकृत्, 2673
 खदिरस्य सारम्, 1352
 खनमानः, 883
 खनित्रिमा, 2717
 खनित्रेः, 883
 खर्गला इव, 2806
 खले, 4415

खादयः, 2729
 खादिषु, 1928
 खादिहस्तम्, 1928
 खानि, 1907
 खिद्रं विमर्षि, 1948
 खिद्रम्, 1948
 खिल, 3467; 4381; 4457
 खेदया, 3521
 खेलस्य, 534

गङ्गा, 4447; 4448
 गच्छतम्, 821
 गणश्रियः, 3146
 गणे, 2273
 गन्धर्वः, 4027; 4825
 गन्धर्व, 452; 850
 गन्धर्वम्, 3531; 4803
 गन्धर्वस्य ध्रुवे पदे, 452
 गन्धर्वान्, 1341
 गन्धारो, 813
 गभस्तौ, 2702
 गभस्त्योः, 498; 504; 816
 गयः, 4433
 गय, 2723
 गयम्, 1892; 3149; 3455;
 4024; 4434
 गयस्फान्, 2723
 गयस्य, 2670
 गर्गरः, 3513
 गर्त-अरुगिव, 811
 गर्तम्, 1937; 2741
 गर्तं मित्र आसाधे, 1936
 गर्दभम्, 459
 गर्भः वनानाम्, 491
 गर्भ आदधत्, 3978
 गर्भं माता सुधितं वक्षणासु अवेनन्तं
 तुषयन्ती विभर्ति, 4401
 गर्भम्, 4791
 गर्भरसा, 855
 गर्भसंज्ञावे प्रायश्चित्तम्, 4814

- गर्भे भ्रातृत्वं प्र भरामहे, 3544
 गर्हया, 3074; 3558
 गर्ह्या, 3074
 गर्वां अङ्गिरसः गृणन्ति, 2322
 गर्वां निहिता, 854
 गर्वां माता, 2758
 गर्वां सर्गं इव, 1931
 गर्वां सर्गान्, 1874
 गर्वामिव सुतयः संचरणीः, 2261
 गर्वाम्, 2331
 गर्वाशिरः, 823; 892; 3484
 गर्वाशिरं मन्थिनं, शुक्रम्, 1336
 गर्वि, 1880; 4762
 गर्विष्टी, 507
 गर्विष्टिरम्, 4808
 गर्वे, 3558
 गर्वेषणः, 818; 2674
 गर्वेषणम्, 2677
 गर्व्यं आजिम्, 1881
 गर्व्यते, 2280
 गर्व्यन्तः, 2686
 गर्व्यम्, 1826; 2781
 गर्व्ययी, 4014
 गर्व्यस्य, 3504
 गर्व्यानि, 3168
 गर्व्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा
 खेदामरुणा वृषस्व, 4787
 गर्व्युः, 2683
 गर्व्युः-हिरण्ययुः, 3983
 गर्व्यूति, 456; 1357
 गर्व्यूतिम्, 2739; 2741; 2759
 गाः, 507; 879; 2699; 3989;
 4022; 4031; 4380; 4436
 गाः अद्रि उष्णान्, 4042
 गाः अपि अनविष्ट, 4015
 गाः अपि असरन्, 4026
 गाः आजत् अङ्गिरसोभ्यः, 3122
 गाः उत्सृज, 2252
 गाङ्गरयः, 2280
 गातुं कृण्वन् जनाय, 1873
 गातुम्, 878; 1873; 1904; 2715
 गातुवित्, 3506
 गातुवित्-तप, 3152
 गात्राद् अग्निना पच्यमानात्, 848
 गाधान्यम्, 3555
 गाधिनः, 436
 गाधेषु, 3516
 गाम्, 4784
 गायत्रं उक्थ्यम्, 468
 गायत्र, 860
 गायत्रम्, 3174
 गायत्र-वर्तनिम्, 3173
 गायत्र-वेपसम्, 3072
 गायत्रवेपसे, 832
 गायत्रस्य, 496
 गायत्री, 4387
 गायत् साम नभन्यम्, 877
 गार्हपत्य, 447; 460
 गावः, 877; 1905; 1931; 2265;
 2321; 2657; 2662; 3564;
 3982; 4045; 4406; 4821
 गावः न धेनवः, 2280
 गावश्चित्, 3137
 गावौ, 1352
 गिरः, 438; 881; 1914; 2329;
 3120; 3964; 3986; 4055
 गिरयः निजहते पर्वताः चित् नियेमिरे,
 3105
 गिरा, 4397
 गिरिः, 3455; 3475; 4828
 गिरि, 467
 गिरि-क्षिते, 839
 गिरिम्, 481; 3457; 3501
 गिरिष्ठाः, 839
 गिरिष्ठाः, 4828
 गिरीन् अजान्, 3123
 गिरेः अधि, 3164
 गिरेः रसाः, 3470
 गिर्वणः, 1347; 2268; 3084;
 3471; 3551
 गीः, 878; 887; 2766
 गीभिः, 3581; 4378
 गीर्भिः, 2233; 2324; 2783;
 2784; 3486
 गीर्भिः तं वासयामसि, 3990
 गुः, 2675
 गुङ्ग, 1300
 गुदा, 4815
 गुहा, 436; 488; 490; 1895;
 4397
 गुहा अकः, 1841
 गुहा गुहं गाः, 490
 गुहा = गुह्यम्, 4450
 गुहा चरन्ती मनुषो न योषा, 872
 गुहा चिद् दधिषे गिरः, 3967
 गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति, 865
 गुहा प्र, 1845
 गुहा शिरः निहितम्, 4450
 गुह्यं नाम, 1885
 गुह्यम्, 4421
 गुह्याः, 2802
 गुह्या नामानि, 1888
 गुह्यानि नाम, 4037
 गुह्यानि पदा (नि), 494
 गुह्येन व्रतेन, 850
 गूर्तञ्जवाः, 4427
 गूर्त्स, 1309
 गूर्त्सम्, 2769
 गृध्रस्य, 4792
 गृभाय जिह्वया मधु, 3126
 गृष्णाति निषया निघापतिः, 4027
 गृहपति, 440; 1280
 गृहे असंश्रन्तो दिवे दिवे, 3161
 गृहे गृहे, 4760
 गोः, 1847; 1848
 गोः अधि त्वचि, 4023
 गोः त्वचि अधि, 4006
 गोः सनि इलाम्, 1311
 गो, 447; 2750
 गो अग्रया, 479

- गो अग्रया से नसते, 4015
 गो अग्राः, 875; 2272
 गो ऋज्वीकम्, 2260; 2674
 गोघ्नम्, 531
 गोजाः, 1866
 गोजाताः, 2301
 गोजित्, 1293
 गौतमः, 887; 4802
 गौतमस्य तृष्णा, 502
 गौतमाः, 486; 495
 गौतमात्, 1829
 गौतमासः, 483; 485
 गोत्रं अक्षिरोग्यः अवृणोः अम,
 4031
 गोत्रं हरिश्चियम्, 3476
 गोत्र, 1838
 गोत्रभिदम्, 4774
 गोत्रस्य, 4789
 गोदत्र, 3141
 गोदरे, 3557
 गोदाः, 435
 गोष्ठा, 3513
 गोधुक्, 861
 गोनाम्, 1885; 4380; 4452
 गोपतिम्, 3512
 गोपते, 3140
 गोपरीणसा, 3455
 गोपवनः, 3526
 गोपाम्, 427; 862
 गोभिः, 1885; 2288; 2336;
 3985; 3990; 4019
 गोभिः परी-आवृतम्, 2288
 गोभिः मधुमन्तम्, 1340
 गोभिः श्रीणीत मत्सरम्, 3992
 गो-मघा, 2750
 गोमतः, 3164; 3550
 गोमतः वाजान्, 4008
 गोमतिः, 1935
 गोमति, 3141; 3516
 गोमति ऋचे, 2684; 3479
 गोमतीः, 810; 1945; 2708;
 3150
 गोमती, 3151; 4447; 4449
 गोमतीम्, 3150
 गोमते, 3151
 गोमत्, 2784
 गोमदिम्, 2279
 गोमन्तं अश्विनम्, 4008
 गोमन्ताम्, 4002; 4446
 गोमन्तरः, 502
 गोमायुः, 2801
 गोरधि त्वचि, 458
 गोरश्वस्य दाता, 3483
 गोवित्, 4774
 गोवित् अश्ववित्, 3995
 गोशर्य, 3474
 गोशर्यम्, 3110
 गोश्रीते, 3140
 गोष, 2269
 गोषतमाः, 2269
 गोषाता, 3545
 गोषु, 458
 गोषु तिष्ठति, 3976
 गोष्ठम्, 4820
 गोहा, 2731
 गोहे, 1845
 गौः, 878; 2265; 2770; 3561;
 4835
 गौः अमीमेत् अनु वत्सम्, 861
 गौ, 2309
 गौरः, 1879; 3456
 गौर, 2792
 गौरिवीतेः, 1904
 गौरीः, 864
 गौरी, 3972; 4460
 गौरौ, 1943
 गौरौ इव, 3549
 गौर्यम्, 1835
 ग्नाः, 1906; 1916; 2327; 4764
 ग्ना, 1917; 2295
 ग्नाभिः, 1299; 2295; 2697
 ग्नाम्, 1916
 ग्नास्पतिः, 1305
 ग्नास्पतीभिः, 1860
 ग्माः, 457; 467
 ग्रावभिः सुतः, 4024
 ग्रावष्टुत्, 1280
 ग्रावहस्तासः, 447
 ग्रावा, 458; 499; 1912
 ग्रावा इव, 1899
 ग्रावाग्रामः, 847
 ग्रावाणः, 2697; 3155; 4761;
 4822
 ग्रावाणः न, 4450
 ग्रावाणम्, 2693
 ग्राव्या सोमे महीयते सोमेन आनन्दं
 जनयन्, 4054
 ग्रीवा, 1865; 4815
 ग्लापयन्ति, 856
 घर्मः, 2748; 2749
 घर्मं मधुमन्तम्, 884
 घर्म, 1897; 1916; 1942
 घर्मम्, 861; 3111; 3549; 4830
 घर्मीश्चित्, 1905
 घर्मस्तुमे, 3111
 घर्म-स्वरासः, 3111
 घर्मस्वेदेभिः, 3111
 घर्मासः, 2689; 3111
 घर्म-सतिम्, 3111
 घर्मिणः, 3111
 घर्मो न वाज-जटरः, 1896
 घर्म्येस्थाः, 3111
 घसत्ते इन्द्रः उक्षणः प्रियम्, 4459
 घा, 882; 1851
 घासेः, 4751
 घृणः, 2748
 घृणा, 1939
 घृणान् नभीषान्, 819

- घृत अजनत्, 4453
 घृतं आशिरम्, 3095
 घृतं मे चक्षुः, 1328
 घृत, 1324; 1880
 घृत आहवनम्, 3525
 घृतकेशम्, 3495
 घृत-निर्णिक, 1330
 घृतपदी भारती, 4439
 घृतपूचा, 2330
 घृतपूठम्, 1886
 घृतपूष्ठा, 1911
 घृतप्रतीक, 1892
 घृतप्रतीकाम्, 2767
 घृतप्रुपम्, 2714
 घृतम्, 874
 घृतवर्तीनः, 2748
 घृतरचुतः, 2788
 घृतरचुतम्, 3486
 घृतस्, 841
 घृतस्य, 1325; 1878
 घृतस्य घाराः, 1880
 घृताचीः, 2653; 2710; 2736
 घृताची, 872; 1317; 1333;
 1831; 1900; 2644
 घृताचीम्, 431
 घृताच्या, 1329
 घृतावृथा, 2330
 घृतेन, 841; 2655; 4394; 4425
 घृत्वे, 2782
 घोर-चक्षसे, 2803
 घोरया, 3557
 घोरवर्षसः, 449
 घोष, 2677
 घोषम्, 1319; 4761
 घोषा, 535; 539
 घोषात्, 825
 घंसः, 2748
 घंसम्, 2748
 चकर्थ कारम्, 817
 चकृष्ण, 889; 1826; 2683
 चकृवींसः, 844
 चक्र, 1302
 चक्षमा, 2780; 2792
 चक्षमि प्रियं दधान, 3977
 चक्षुः, 531; 4445
 चक्षुः चित् मयं मया, 3971
 चक्षुर्नो धीहि चक्षुषे, 4813
 चक्षुषः पिता, 4453
 चतस्रः, 1910
 चतस्र नाम, 4019
 चतस्रः प्रदिशः, 4424
 चतस्रो नावः, 886
 चतुः त्रिशता, 4422
 चतुः शृंगः, 1878
 चतुर, 450
 चतुरक्ष, 460
 चतुर्णाम्, 3526
 चतुर्धा, 1860
 चतुर्भिः साकं नवतिम्, 840
 चतुर्भूटि भूमिम्, 4424
 चतुष्पदी, 864; 869
 चतुष्पात्, 4400
 चतुष्पाद, 840
 चतुष्पादेति द्विपदामभिम्बरे, 4787
 चतुश्चिंशत्, 849
 चत्वारः, 1922
 चत्वारि, 4012
 चत्वारि अन्या भुवनानि निर्णिजे,
 4013
 चत्वारि अयुता, 3081
 चत्वारि ते असुर्याणि नाम
 अदाभ्यानि, 4421
 चत्वारि परिमिता पदानि, 865
 चन, 2235; 4787
 चन, 2297
 चनिष्टं देवी ओषधीषु अप्सु यत्
 योग्य, 2749
 चन्द्रः, 836; 2706; 2708
 चन्द्र इव, 1281
 चन्द्र अग्रा, 1914
 चन्द्रमस, 2322
 चन्द्रम्, 1312
 चन्द्ररथा, 2321
 चन्द्ररथम्, 1313
 चन्द्र्रेण, 821
 चमसम्, 450; 844; 1860; 4436
 चमसान्, 845
 चमसेषु, 3542
 चम्, 3529
 चमूपदः, 4022
 चमूप, 3542; 3979
 चम्वा, 1355
 चम्वाः, 458; 863; 2310; 3987;
 4014; 4038; 4042; 4047
 चयमाना ऋणानि, 1296
 चरन्तम्, 862
 चराथा, 489
 चरिष् मिशुनौ, 4748
 चरः न, 3994
 चरूणाम्, 848
 चरोः, 2741
 चर्मन्नाः, 3093
 चर्मणि, 3093
 चर्मव यः, 2739
 चर्पणयः, 2232
 चर्पीणप्राम्, 2298
 चर्पणी-धुनम्, 1346
 चर्पणीनां नेता, 1318
 चर्पणीनाम्, 1856; 2253
 चर्पणीसहे, 3981
 चलाचलासः, 866
 च सत्सि दिवः पृथिव्योः अरतिः
 युवत्योः, 4374
 चाकशीति, 859
 चातयस्व, 2645
 चायमानाय, 2263
 चाकृणः अमृतस्य, 4013
 चारु नाम, 1354
 चापेन, 4767

चिकित्सा, 456	छन्द, 4797	जग्दग्नि, 3574, 4802
चिकित्सन्ती, 809	छन्दस्, 1343, 3105	जग्दग्नि, 3574
चिकित्सा, 2286	छन्दांसि, 4387, 4757	जग्दग्नि-दत्ता, 1351, 3574
चिच्चिक, 4807	छदिः, 1874, 2755	जग्दग्निना, 3574; 4001
चितम्, 4774	छदि अचितम्, 2283	जग्दग्निवत्, 2787
चिति अचिति चिनवत्, 1825	छदि-पी, 3113	जयुषा, 537
चितिभि, 861	छाया, 4391, 4392	जरणा, 830
चित् नु वायो अमृतं वि दम्येत्, 2271	छायेव, 494	जरणा इव, 4412
चित्र, 4373	छुबुक, 4815	जरत, 4451
चित्र गाङ्गयायणि, 3141	जगत् आ कृणुध्वम्, 2294	जरत कर्णम्, 4451
चित्र गौश्रायणि, 3142	जगत्पौ, 3113	जरतोः इव, 2323
चित्रभानु, 457	जगार, 1842	जराद्विपम्, 1890
चित्रभानोः, 434	जगुरिः, 4779	जरयन्ती, 2756
चित्रमया, 2759	जग्धं ई पुनः, 827	जरस्व, 1313
चित्रमया यस्य योगे अधिजज्ञे, 3492	जघनम्, 2337	जराबोध, 457
चित्र-राजा, 3141	जघ्निः, 849	जरिता, 1286; 1346, 4377, 4425
चित्रश्रवस्तमः, 427	जज्ञानाः पथ्या अनु स्वाः, 4385	जरितारः, 2684
चिद् ऋदूवृषा, 3535	जञ्जणाभवन्, 3449	जरितारम्, 2673
चिबुक (छुबुक), 4815	जनं जनम्, 4760	जरितृभ्यः, 881
चुमुरि, 2258	जनयथा, 1932	जरित्रे, 3567
चुमुरिम् 1290; 2253; 2263; 2671; 4785	जनयो न, 485	जरूधम्, 2644; 2645; 2657, 4451
चेतति प्रलेप्सु धामसु, 3121	जनयो न पत्नी, 486	जर्भरी, 4776
चेतथा, 1932	जनानाम्, 2232; 4385	जलसिञ्चन, 1314
चेतसा, 3978	जनाय, 1873; 3988	जलापः, 2697
चेदि, 3093	जनिता, 815; 863; 4374	जलापभेषज, 3160
चैद्यः कशुः, 3093	जनितुः, 1840	जलापभेषजम्, 471
चैद्यस्य, 3093	जनिम मानुषाणाम्, 2738	जस्वने, 2275
चोदयन्, 3458	जनिमा, 1824; 1826	जही, 1885; 2275
च्यवतम्, 1909	जनिमानि, 1823; 4749	जद्गावीम्, 534
च्यवन, 1941; 2752	जनिवत्, 1905	जा, 4036
च्यवनाय, 2747	जनीयन्तः, 2787	जा पतिम्, 889
च्यवानम्, 536; 538, 1941	जनुपा पिपर्तन्, 840	जागत् पाद, 860
च्यवानात्, 1940	जने न मित्र न, 4436	जागृवि, 4014, 4408
च्यौलः, 3533	जनेषु पञ्चेषु, 4006	जागृविम्, 1341
च्यौलम्, 2672	जन्तुभिः, 1313	जागृवे, 3558
च्यौला, 2284	जन्तुभिः प्रथयस्व इरज्यन्, 4804	जाग्रतः, 4816
च्यौलानि, 877; 3533	जन्म रोदस्यो, 836	जात, 489
	जवारु, 1830	

- जातमुपासते, 4810
 जातवेदः, 1323; 2653
 जातवेदसः, वैश्वानरस्य, अग्नये,
 2239
 जातवेदसम्, 471; 4823
 जातवेदस्, 1322; 1891; 4747;
 4833; 4834
 जातवेदाः, 1316; 4454
 जातवेदा वधयश्च, 4437
 जातृष्टिरस्ये प्र वयः सहस्वतः,
 1288
 जातैः अजातान्, 1894
 जातो जातः, 2775
 जाना, 4444
 जामाता, 3079; 3155
 जामिं अजामिम, 1828
 जामि, 3095; 3520
 जामि तन् नः, 1353
 जामित्वम्, 872
 जामिनं स्वसृणाम्, 1310
 जामि क्षुवत आयुधम्, 3095
 जामिभिः, 514; 4010
 जामिभिः सूर्य सह, 3987
 जामिम, 810
 जाम्योः, 1846
 जायमानो मातरा गर्भो अति, 4451
 जायसे मात्रोः, 1892
 जाया, 1349
 जाया इव पत्ये, 811
 जाया इव पत्ये उशती सुवासाः,
 4760
 जाया पत्ये इव शैव अधि मंहसे,
 4026
 जायेव पत्य उशती सुवासाः, 1826
 जारः, 2656
 जारः कनीनाम्, 489
 जारं कनीनाम्, 837
 जार आ मगम्, 4384
 जाल, 3507
 जावतः, 3562
 जास्पति = जा - पतिः, 2703
 जाहुधम्, 534; 2752
 जिग्युषे, 2281
 जिन्वया, 2296
 जिन्निम्, 3478
 जिष्णोः, 1865
 जिहानां ऊर्ध्वः, 511
 जिहया, 873; 2325; 3520
 जिहया अदन् रेरिहयते युवर्ति
 विरपतिः सन्, 4375
 जिहया गृष्णन्ति, 3520
 जिह्वा, 4815
 जिह्वाभिः, 2248
 जिह्वाया अग्रे वरुणस्य, 4018
 जिह्वाम्, 2234
 जीजनत् सप्त कारून् अहना चित्
 चक्रुः वयुना गृणन्तः, 1837
 जोरः, 2781
 जोरदानुम्, 884
 जीवः मृतस्य, 862
 जीवं ज्ञातम्, 4424
 जीव, 1840
 जीवगृधः, 4767
 जीवधन्याः, 4406
 जीवम्, 862
 जीवयाजं यजते, 461
 जीवसे, 4424
 जीवसे जागृहि, 4026
 जीवातवे, 4425; 4823
 जुजुरुषः, 1940
 जुजुवांसम्, 1907
 जुजुषुः, 3144
 जुनन्ति, 874
 जुवः, 827
 जुष्टं निर्वाणसे बृहत्, 3551
 जुहुणः, 878
 जुहुणम्, 893
 जुहू, 1889; 4780
 जुह्वः, 3449
 जूताः, 4003
 जूतिः, 4801; 4826
 जूणिः, 814
 जेता, 4423
 जेन्यः, 492
 जेन्यम्, 3576
 जेमना, 4776
 जोषवाकं वदतः, 2313
 जोष्टारः इव, 1868
 ज्ञान, 4440
 जम्, 841; 4751
 जम्न, 2675; 2735
 ज्मायन्तम्, 3508
 ज्या, 2334
 ज्येष्ठः, 4828
 ज्येष्ठम्, 3484
 ज्योक्, 1849
 ज्योक् पश्यात् सूर्य उत चरन्तम्,
 1849
 ज्योतिः, 1849
 ज्योतिः निहितम्, 2243
 ज्योतिषा बाधते तमः, 4794
 ज्ञयांसि, 1890
 तं इदं वर्धन्तु नो गिरः, 3120
 तं इन्दुः परिष्वजे, 3973
 तं ऊं त्वा, 2278
 तं तं इत् आ ईषते, 2274
 तं तिग्मम्, 3462
 तं ते गर्भं इवामहे दशमे मासि सूतवे,
 4832
 तं प्रन्तथा पूर्वथा विश्वया इमथा,
 1919
 त इमे समासते, 864
 तकवानस्य, 539
 तकवे, 4043
 तक्वतः, 3985
 तक्वम्, 2290
 तक्वः, 3515
 तक्ववीये, 820
 तक्वा न भूणिः, 488
 तक्षन्, 2740

तक्ष्या, 3578	तन्तय, 2261	तवसः तवीयान्, 4454
ततः, 2692; 4053; 4754	तन्तु तन्वानम्, 3980	तविषी, 1845
ततः क्षरति अक्षरम्, 864	तन्तु विहरन्, 1836	तविषीम्, 1907; 1930
तत, 3554	तन्वः, 4761	तविषीव, 2679
ततनुष्टिम्, 1909	तन्वं वि मामृजौत, 2786	तवसम्, 2769
ततपते, 1825	तन्वा, 2805	तवसे, 2267
ततम्, 2690	तन्वे, 3566	तवसो न तन्दते, 823
ततुरिः, 2261	तपः, 2761; 4390	तविषीभिः, 871
ततो नो देहि जीवसे, 4833	तपः शोचिः, अर्चिः, 4390	तविषीम्, 891
तत्, 4789	तप, 445	तप्टा, 520; 1341
तत् अन्यः न अनु जायते, 2293	तपन्तः, 1917	तप्टा इव, 484
तत् नः सन्यसे, 3507	तपसा, 3496; 4454	तसरणि, 4796
तत् नाम गुह्यम्, 4421	तपस्य, 445	तस्करम्, 2726
तत् रातिपाच, 2696	तपिष्ठ तपसा तपस्वान् तपा, 2237	तस्मात् यज्ञात्, 4757
तत्सार, 833	तपुर्जम्भस्य, 3145	तस्मात् यज्ञात् सर्वहुत, 4756
तत् सूर्यम्, 3152	तपुर्मूर्धा, 4831	तस्मिन् सन्ति प्रशिषः, तस्मिन्
तदपा, 1304	तपुर्वधेभिः, 2804	इष्टयः, 833
तद् अग्रे कामः, 479	तपोः, 4026	तस्य वित्तम्, 2752
तद् अन्नाय, 3464	तप्ताः घर्माः, 2802	तस्याः समुद्रा अधि विक्षरन्ति, 864;
तद् उ बु प्रवोचम्, 861	तमः आसीत् तमसा गूळहमग्रे, 4795	869
तद् विश्वं उपजीवति, 864	तम, 535	तां अस्य सेति परशोः इव, 1923
तनयः, 2290	तमस्, 1868	तां विदुः ब्राह्मणाः ये मनोपिपा, 865
तनयम्, 2714; 2731	तमांसि अक्नुन्, 4373	ता तरेम, 2234
तनयस्य पुष्टि, 871	तमित्, 1830	तात्या पितर, 845
तनया, 3151	तमोवृधः, 2803	तादीत्ना, 461
तनयाय, 894	तम्राः, 4445	तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्, 865
तना, 495; 3986; 4015	तरः, 3508	तानि विश्वानि परि अर्षति, 4027
तना च, 2805	तरः तन्वः, 2780	ताभिः, 4835
तना न, 3151	तरणिः, 814	ताभिरूप ऊतिभिरश्विनागतम्, 524
तना पूतस्य, 3562	तरन्तः इव, 1935	ता मे जरान्वजरं मयु, 4776
तनाय, 3130	तरस्वती, 1310	तायम्, 2767
तनुत्यजा इव तस्कर वनगू रशनाभिः	तरित्रतः, 1865	तायु, 1894
दशभिः अभ्यघोताम्, 4375	तरुणीः, 3449	तायुम्, 1863
तनुयु, 2282	तरुता, 3457; 3515	ताहर्षः, 505; 4826
तनूक्ये, 3547	तरुत्रः, 879	ता सत्राजा, 822
तनूनपात्, 440; 451; 1282;	तरुत्र, 1333	तिग्मं आयुधं विभर्ति हस्ते, 3160
1313; 1332; 2647; 2648;	तरुत्रम्, 2331	तिग्म, 1848; 2713
3966; 4437; 4782	तरुष्यति, 2716	तिग्मशृङ्गाः, 2669
तनूपा, 2742; 3113	तल्पशौवरी, 2727	तिग्मेन शोचिपा, 4746
तनूशुभ्रम्, 1909	तव शर्मन्, 2786	तिग्मेयवः, 4454

- तितउ, 4441
 तित्याज, 4443
 तिर, 3073
 तिरः - अह्न्यम्, 3172
 तिरः चित् अर्य-या परिवर्ति-यातं
 अटाभ्या, 1942
 तिरश्चिन्, 1853
 तिरग्न्या, 3562
 तिरस्, 1942
 तिरिन्द्रो, 3100
 तिर्रो अह्न्यम्, 473; 1331
 तिर्रो धन्वातिरोचते, 4833
 तिल्विलायध्वम्, 2776
 तिष्ठन्ति विषमीणि, 863
 तिप्य, 1930
 तिमृषु, 2284
 तिम्रः, 880; 1312; 1355; 1910;
 2797
 तिम्रः चम्ब, 3078
 तिम्रः जिह्वा, 1324
 तिम्रः तन्त्र, 1325
 तिम्रः देवी, 4439
 तिम्रः देवीः इव्वा (इडा), सरस्वती,
 नही, 442
 तिम्रः देव्यः, 4438
 तिम्रः पृथिवी, 1875
 तिम्रः मातर, 856
 तिम्रः शरदः, 493
 तिम्रः शुक्रस्य तन्त्र, 4778
 तिम्रः समिधः, 861
 तिम्र उपसः, 1324
 तिम्रो दिवः, 1875
 तिम्रो देवी, 1303; 4783
 तिम्रो देव्यः सरस्वती, इव्वा, भारती,
 1282; 2647; 2649
 तिम्रो द्यावः, 2771; 2798
 तिम्रो निवर्तती, 4786
 तिम्रो भूमी, 1297
 तिम्रो वाचः, 3985; 3993; 4041
 तीर्थेन, 4406
 तीर्थे न तातृपाणम्, 878
 तीर्थे नार्यः पौम्यानि तस्थुः, 875
 तुक्, 2290
 तुग्र, 532; 536; 538
 तुग्रम्, 2257
 तुग्रस्य सूनम्, 2318
 तुग्यम्, 3526
 तुग्र्यावधम्, 3456; 3570
 तुचे, 3130
 तुजे नः तने, 1914
 तुज्यानि तेजते, 4803
 तुतुजिम्, 2257
 तुम्न वषभम्, 4400
 तुम्नम्, 4400
 तुग्गात्, 862
 तुग्यवः, 2721
 तुग्म, 1947
 तुग्य, 2267
 तुरीयं धाम, 4038
 तुरीयं नाम, 3540
 तुरीयं वाचः मनुष्याः वदन्ति, 865
 तुरीय, 3483
 तुरीयेण, 1913
 तुर्फीरु, 4776
 तुर्य, 1919
 तुर्वणे, 3456
 तुर्वशः, 2665
 तुर्वशः, 3115
 तुर्वशम्, 466; 480; 2257;
 2264; 2277; 2672; 3086;
 3103; 4417
 तुर्वशा यद्, 1855
 तुर्वशो, 3114; 3456
 तुर्वशेषु, 521
 तुर्वसु, 1906
 तुर्वीतये, 484; 1288
 तुर्वीति, 529; 1483
 तुर्वीतिम्, 467; 480
 तुवि तमः, 890
 तुवि, 3508
 तुविकूर्मम्, 3508
 तुविकूर्मो, 3541
 तुविक्रतो, 3508
 तुविक्षम्, 3535
 तुविग्रोवाः, 1884; 3126
 तुविग्रोवाः इव ईरते, 892
 तुविग्रंभिः, 828
 तुविग्रंभिः सत्त्वभिवियाति, 828
 तुविजातः, 896
 तुविजातयोः, 2742
 तुविजातस्य, 1900
 तुविदेणम्, 3541
 तुविमृष्ण, 3150; 3517
 तुविमृष्णम्, 1899
 तुविमधम्, 3541
 तुविमात्रम्, 3541
 तुविसधसम्, 2678
 तुविशम्, 2274
 तुविशुम्, 2327; 3508
 तूयायण, 3473
 तूक्षिम्, 3143
 तूणस्कन्दस्य, 877
 तूतीयं अस्य, 4373
 तूतीयं अस्य नकिः, 840
 तूतीय सवन, 1331; 3491
 तूतीयेन कर्मणा, 4423
 तूतीये रजसि, 4019
 तूतीये सवने, 1348
 तूतीयो अग्निः ते पतिः, 4457
 तूतीयो भ्राता, 853
 तूत्सवः, 2666; 2764
 तूत्सवे, 2666; 2764
 तूत्सुभिः, 2667; 2764
 तूत्सुभ्यः, 2665; 2667; 2687;
 2764
 तूत्सुनां विशाः, 2688
 तूत्सुनाम्, 2667; 2764; 2765
 तूपल प्रमर्मा, 4750
 तूपलम्, 4040
 तूपल-अंशवः, 873

- तृपुच्युतम्, 827
 तृप्तामया, 4448
 तृप्तामा, 4447
 तृप्यज, 1931
 तृप्यजे गोतमाय, 502
 तृप्वी, 1827
 तृप्वीम्, 1828
 ते, 3522
 ते अङ्घ्रिगरसः सूनवः, 4429
 ते आववृत्रन् सदनात् ऋतस्य, 866
 ते तन्वं भूरिकृत्वः, 1324
 तैत्तिक्त, 1848
 ते ते, 2251
 तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः, 864
 तेन पांसि गुह्यं नाम गोनाम्, 1885
 तेभिः त्वा सत्वभिः चातयामसि,
 4812
 ते मन्वत प्रथमं नाम धेनोः, 1824
 ते योनिः, 1332
 ते रथस्य पूषन् अजाः घुरम्, 4399
 ते वरुणस्य रुद्रः, 507
 ते श्येनः उपते, 1343
 ते हि गया ते हि आपूचे सचेमहि
 सचद्यैः, 1924
 तोकं तनयम्, 2290
 तोकम्, 2714
 तोकस्य तनयस्य, 2290
 तोकाय, 893
 तोकाय तनयाय, 2290; 2300;
 2720
 तौके तनये, 2290
 तौकेषु तनयेषु, 2291
 तौकम्, 2290
 तौदः, 2245
 तौदः अघ्वन् न, 2245
 तौदस्य, 836; 2245
 तौशतमाः, 3173
 तौशते, 3173; 4051
 तौशसे, 3173
 तौशा, 3173
 तौशासा, 3173
 तौपते, 3475
 तौग्रयः, 3088
 तौग्रय, 884; 3527
 तौग्रयम्, 4410
 तौग्रयाय, 842; 886; 3089
 त्मना = आत्मना, 3471
 त्मनि खादति ह्माम्, 842
 त्वं कर्णम्, 4451
 त्वजः, 3462
 त्वजसा, 2234
 त्रयः, 1870
 त्रयः कृण्वन्ति रेतः, 2689
 त्रयः केशिनः, 865; 869
 त्रयः कोशासः, 2798; 3078
 त्रयः तस्युः वृषभासः तिसृणां
 धिषणानाम्, 1939
 त्रयस्तपन्ति पृथिवीम्, 4403
 त्रसदस्यवि, 1899
 त्रसदस्युः, 3134
 त्रसदस्यु, 1862; 1869; 1899;
 1900; 3173; 3473
 त्रसदस्युम्, 527, 1899; 2670;
 3110; 4809
 त्रसदस्योः, 1899
 त्रासते वरुणस्य धूर्तर्महो देवस्य
 धूर्तैः, 814
 त्रासदस्यवम्, 2671; 3134; 3144
 त्रिः, 2658; 4789
 त्रिः अन्तरिक्षम्, 1875
 त्रिः + आ + सप्तानि, 450
 त्रिः उत्तमा दुःशशा रोचनानि, 1356
 त्रिः पूत्वी अकृणोः, 3555
 त्रिः षष्टिः, 3564
 त्रिः सप्त, 1824; 2770; 3563
 त्रिः सप्त दुदुहानः आशिरम्, 4031
 त्रिः सप्त धेनवः, 4012
 त्रिः सप्त मयूर्यः, 898
 त्रिः सप्त विष्णुलिङ्गाकाः, 897
 त्रिः सप्त सराः नद्यः, 4432
 त्रिः स्म माह्नः शनघयो वैतसेन,
 4764
 त्रिशते योजनानि, 809
 त्रिशति त्रयः देवासः, 3157
 त्रिशत् धाम, 4836
 त्रिशत पदा, 2313
 त्रि-अनीका, 1356
 त्रि-ऊषः, 1356
 त्रिकद्रुक, 461
 त्रिकद्रुकेभिः, 4386
 त्रिकद्रुकेषु, 1285; 1289; 1294;
 3120; 3558
 त्रिच, 1307
 त्रिचक्रम्, 3492
 त्रितः, 850; 1299; 1929; 4037;
 4379
 त्रितः त्वाष्ट्रस्य गाः चित् निःससृजे,
 4380
 त्रित, 477; 1286; 1302; 1913;
 1951
 त्रित आप्त्य, 3463
 त्रितस्य, 3987
 त्रिताय, 4415
 त्रिताय आप्त्याय परा वह, 3463
 त्रिते आप्त्ये, 3463
 त्रितेषु, 2277
 त्रिदेवः, 2795
 त्रिधातवः, 1922
 त्रिधातुः, 3462; 3521; 4032
 त्रिधातु, 464; 1868; 2276;
 2797; 3963
 त्रिधातु अवृत्तं बर्हिः, 3579
 त्रिधातु गाः, 2269
 त्रिधातुम्, 3479
 त्रिधातु शरणं त्रिवरूथम्, 2282
 त्रिधातुमृद्गाः, 1917
 त्रि-धातूनि, 3175
 त्रिनाभि, 854
 त्रिनाभि चक्रम्, 867

- त्रिपस्त्यम्, 3175
 त्रिपाज, 1356
 त्रिपाकस्यः, 1356
 त्रिपादस्यामृतं दिवि, 4754
 त्रिपुले, 4000; 4020
 त्रिपुलैः, 2701
 त्रिबन्धुरः, 886; 2748; 2751
 त्रिबन्धुरे, 4001
 त्रिबन्धुरेण, 3546
 त्रिभिः, 839
 त्रिभिः एकादशैः, 464
 त्रिभिः पवित्रैः, 1329
 त्रिभिः व्रतैः, 1875
 त्रिभिः साप्तेभिः, 3494
 त्रिमन्तुः, 524
 त्रिमूर्धनम्, 834
 त्रि रजांसि, 1875
 त्रिरा, 831
 त्रिवयः, 1299
 त्रिवरूथः, 3462
 त्रिवरूथं अहंसः, 4434
 त्रिवरूथम्, 2282; 3131; 4042
 त्रिवरूथेन, 1886
 त्रिवर्तु, 2797
 त्रिविष्टयेति, 1831
 त्रिवृतम्, 4420; 4792
 त्रिवृता, 3521; 3546
 त्रिवृदन्तम्, 827
 त्रिवृष्ण, 1883
 त्रिशिरस्, 2753
 त्रिशोर्षणम्, 4380
 त्रिशोकः, 4405
 त्रिशोक, 527
 त्रिशोकाय, 3457
 त्रिषधस्थः, 841; 1872
 त्रिषधस्थ, 1886
 त्रिषधस्थे, 1892
 त्रिषु, 3512
 त्रिषु दुपदेषु, 456
 त्रिषु योजनेषु, 856
 त्रिषु योनियु, 1304
 त्रिष्टुप्, 860; 4387
 त्रिष्टुभं इषम्, 3101
 त्रिष्टुभम्, 3511
 त्रिष्टुम्, 4799
 त्रि-सधस्थस्य, 3561
 त्रि-सप्त समिधः, 4758
 त्रि-सप्तैः, 819
 त्रीणि, 3175
 त्रीणि आरूषि, 1324
 त्रीणि एकः उरुगायः विचक्रमे, 3160
 त्रीणि पदा विचक्रमे, 3117
 त्रीणि बन्धनानि, 850
 त्रीणि ये येमुः विदधानि धीतिभिः
 विश्वानि परिभूतिभिः, 2743
 त्रीणि रोचना, 1875
 त्रीणि विदधानि, 2303
 त्रीणि व्रताः, 1297
 त्रीणि शता त्री सहस्राणि अग्निं
 त्रिशत् च देवाः नव, 1321
 त्रीणि सरांसि, 2252; 3102
 त्रीन्-एकादशान्, 3175
 त्रीन् छून्, 1297
 त्रीन् पितृन्, 856
 त्री पवित्रा, 4018
 त्री-रोचना, 1902
 त्री वाजिना, 1324
 त्री पधस्या, 1324
 त्री सधस्था, 4047
 त्रेधा निदधे पदम्, 453
 त्रेधा भुवे, 4748
 त्रेधा यातुधानस्य मूलम्, 4744
 त्रेधा सप्तु, 2796
 त्रेतनः, 843
 त्रेवृष्णः, 1899
 त्रेष्टुभेन, 1902
 त्र्यम्बकम्, 2734
 त्र्यरुण, 1883; 1899; 1900
 त्र्यर्यमा, 1902
 त्र्यविम्, 1355
 त्वः, 834
 त्वं अर्यमा भवसि यत् कनीनाम्,
 1885
 त्वं अस्माकं स्मसि, 3559
 त्वं इन्द्र बलादधि, 4810
 त्वं पारया नव्यः अस्मान् स्वसि,
 893
 त्वं भगः नः, 2246
 त्वं विश्वस्य धनदा असि, 2685
 त्वं सूकराय दर्दहि तव दर्दतुं सूकरः,
 2726
 त्वं हि अग्ने प्रथमो मनोता अस्याः
 धियः अभवः, 2231
 त्वचं कृष्णम्, 816
 त्वष्टा, 844; 893; 1282; 1921;
 2286; 2647; 2649; 3578;
 4025
 त्वष्टुः, 450; 501; 3155
 त्वष्टुः गृहे अपिबत् सोमं इन्द्रः,
 1841
 त्वष्टुः, 442; 461; 478; 496;
 502; 1859; 1906; 2302;
 2753; 4391; 4392; 4438;
 4439; 4783; 4832
 त्वां शर्धः मदति अनु मारुतम्,
 3124
 त्वा आसा गर्भं परि अचक्रिन्,
 3096
 त्वा जनिता जोजनद् वसो, 815
 त्वादातम्, 1911
 त्वा महिमा सक्षदवसे महे भिन्नम्,
 815
 त्वायवः, 1343
 त्वाऽवतः वयं स्मसि, 3457
 त्वाष्टम्, 537
 त्वा सविता सोमः अभि अवीवृतत्,
 4822
 त्विषे, 2761
 त्वे रायः इन्द्र तोशतमाः, 875
 त्सरूः, 2718

दयाविनः, 4028
 दयौभिः स्वसृभिः जामिभिः, 4016
 द्युः, 3129
 द्येन, 835; 1893
 द्वादश मासाः, 456
 द्वादशस्य, 2802
 द्वादशाकृतिम्, 857
 द्वादशारम्, 856
 द्वा वृकं वहतः पुरीषम्, 4403
 द्वा यन्तार, 849
 द्वारः, 4438; 4782
 द्वारं ऋतस्य, 2787
 द्वारा, 3500
 द्वारौ, 474
 द्वा वधूमन्ता, 2668
 द्वाविति, 896
 द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया, 859
 द्विः, 4789
 द्विजन्मा, 826; 835
 द्विजन्मानः, 2299
 द्विजन्मानम्, 483
 द्वित, 477; 1343; 2248; 3515
 द्वित अदधुः, 1283
 द्विता, 3544; 4041
 द्विता ननुदे, 2767
 द्विता मर्त्येषु नि आदधुः, 3545
 द्विताय, 1896
 द्विता यः भूत अमृतः, 3518
 द्वितासनम्, 3157
 द्विता हव्यः, 3075
 द्विता होतारम्, 1311
 द्वि-पञ्च, 808
 द्विपदी, 864; 869
 द्विपदे-चतुष्पदे, 841
 द्विपात्, 4400
 द्विपाद, 860
 द्विबर्हसः, 881; 4429
 द्विबर्हसं रथिम्, 3966
 द्विबर्हाः, 1829; 2656; 2678
 द्विमाता, 524

द्विषः अति, 4793
 द्वे विरूपे, 510
 द्वेषः ऋषक् कृणुत, 3129
 द्वेषासि, 1329
 घनजित्, 1293
 घनिष्ठा, 4445
 घनुः, 2334
 घनुम्, 4402
 घन्याय घन्वसि, 4031
 घन्व, 468
 घन्वन्, 2269; 4023; 4833
 घन्वा, 4040
 घन्वा अक्षितं दाता न दाति आ,
 1889
 घन्वानि आयुषाः, 3136
 घरणेषु, 4017
 घर्णसिम्, 3982
 घर्मणि, 4041
 घर्मभिः, 4030
 घर्मा, 4786
 घातः, 4819
 घाता, 2706
 घातुः, 4829
 घातु, 445; 4832; 4836
 घानम्, 3536
 घानावन्तम्, 1348
 धान्यं बीजं अक्षितम्, 1929
 घामनौ, 4007
 घामभिः, 1312; 3133
 घामानि, 507; 2736
 घाम्ने, 3558
 धायोभिः, 2235
 धारयन्त, 1894
 धाराः, 1310
 धासिन्ता, 2325
 धासिम्, 826; 3448; 3450
 धियः, 1357; 2680; 2760;
 3098; 3556
 धियंघाः, 4427

धियं घृताचीं साघन्ता, 431
 धियं धियम्, 2295
 धियम्, 2295; 2306; 2745;
 4435
 धिया, 2745; 2784; 3497;
 3511; 3982; 4003; 4021
 धिया मनोता प्रथमो मनोषो, 4035
 धिषणा, 452; 1304
 धिषणाभ्यः, 3997
 धिषणायाः, 4394
 धिष्यः, 1304
 धिष्यया, प्राण, देवाः, 1326
 धिष्या, 1285
 धी-जवः, 4029
 धी-जवनः, 4033
 धीतयः, 824; 3475; 3977
 धीतिभिः, 863; 1348; 2663;
 3486; 4398
 धीतिम्, 2740
 धीनाम्, 2275
 धीमिः, 2678; 3133; 3450;
 4049
 धीराः भृगवः, 4415
 धीवतः, 3556
 धीषु, 2745
 धुनयः, 2653; 4785
 धुनिः, 4750
 धुनिं च चुमुरि च, 4785
 धुनि, 2258
 धुनिम्, 1290; 2253; 2671;
 4785
 धुनीनाम्, 3137
 धुस्, 1917; 4399
 धुरि, 856
 धूः, 4762
 धूमकेतुः समिधा भास्त्रजीकः, 4384
 धूमवर्णा, 1317
 धूर्वन्तम्, 4744
 धूर्वदम्, 4799
 धूर्धु, 2694

- नमस्तानां, 1316
 नमस्य, 1316
 नमस्य, 4055
 नमस्यम्, 493
 नमस्यानि, 4431
 नमस्यभिः, 2327
 नमस्विनः, 2659
 न मातरा-पितरा नू चिद् इष्टौ, 1831
 न भिन्नानि, 2258
 नमुचि मयस्युम्, 4445
 नमुचि, 479; 1289; 1904; 1905
 नमुचिम्, 2671; 3123
 नमुचो, 2671; 4797
 न धेनवः, 4406
 नपातं च विक्रमणं च, 4388
 न मृत्युः आसीत् अमृतं न, 4795
 न मृष्यते प्रथमं नापरं वचः, 833
 नमः, 2685
 नमो नैमि तप्या इव, 2685
 नमोभिः, 2709; 4385
 नयनूतस्य, 495
 नयमानः, 877
 न ये देवासः ओहसा न मर्ताः
 अयज्ञसाचः अप्यः न पुत्राः,
 2326
 न ये स्तौना अयासो मद्भन नु चित्,
 2323
 नरः, 1340; 4445
 नरा नृत्, 2319
 नराशंसः, 1282; 1887; 2647;
 2648; 4830
 नराशंस, 441; 4437; 4438
 नराशंसम्, 448; 4432
 न रेजन्ते, 832
 नर्यम्, 480; 526
 नर्यापसम्, 3559
 नर्याय, 3079
 नवग्वः, 4386
 नवग्वाः, 2237
 नवग्वा, 4428
 नवग्वे, 1873
 नवग्वे, 485
 नवति नव सहस्राः अधिरथाः, 4769
 नवति नव, 2284
 नवतीर्नव, 500
 नव-नवतिम्, 1902; 2672; 2793
 नवपदो, 864; 869
 नवम्, 3149
 नववास्त्वम्, 466; 2257; 4417
 नवग्रक्षितम्, 3530
 नवानां नवतीनाम्, 898
 नवानु प्रसुप्, 511
 न विजानामि इदम्, 863
 न विजानामि यदि वेदमस्मि, 869
 नविप्यथा गिरा, 3137
 नवे, 1858
 नवेदा, 1847
 नव्यः, 893
 नव्यं ब्रह्म, 4749
 नव्यम्, 3507
 नव्यसी, 483; 2722
 नव्यांसं गायत्रम्, 457
 नव्येभिः, 2782
 नशते, 2761
 नशत्, 2233
 नशद्, 1847
 नशन्त, 2646
 न सरत् पदा, 4428
 न स स्वो दक्षो घृतिः, 2768
 न सायं अस्ति देवया अजुष्टम्,
 1943
 न सो अस्य वेद, 862
 न स्रवन्ती, 880
 न हि अस्याः अपरं च न जरसा
 भ्रियते पतिः, 4458
 न हि ईशे रिपुघशंसः, 4832
 न हि यूथे अन्तः, 858
 नही नु अस्य प्रतिमानं अस्ति, 1841
 नहुषः, 2654; 3096; 3097;
 3460; 4430; 4452
 नहुष, 460; 808
 नहुषा, 2654; 3096
 नहुषे, 3459
 नहुष्टरः, 3097
 नहुष्य, 4430
 नहुष्यस्य, 3097
 नहुष्याणि, 2654; 3097
 नाक, 4460
 नाकम्, 1317; 2296; 2732
 नाके, 4796
 नाडी, 4801
 नानारथम्, 1318
 नानासूर्याः, 4055
 नाभा, 824; 831
 नाभाक, 3176
 नाभाकस्य, 3447
 नाभानेदिष्ट, 4427
 नाभा पृथिव्याः, 4373
 नाभा यज्ञस्य दोहना प्र अध्वरे, 3118
 नाभिः, 519; 866; 2288
 नाभिः अत्र, 863
 नाभिं अरण्यम्, 4793
 नाभिं यज्ञानाम्, 2238
 नाभिम्, 889; 1917; 3971
 नाम, 1316; 4417
 नाम दधे, 517
 नामधाधि, 4786
 नाम बिभ्रत्, 517
 नामानि, 4431
 नामानि चिद् दधरे यज्ञियानि, 2231
 नामानि तिरध्वम्, 2730
 नामरं सहवसुम्, 1287
 नार्षदाय, 536
 नावः, 4017
 नावं उरुष्यत्, 3152
 नावं नित्यारित्रां पद्धतीम्, 828
 नावा, 3130
 नावा न क्षोदः प्रदिशः पृथिव्याः,
 4423
 नासत्या, 464; 473; 532; 538;

धृतव्रतः, 830
 धृतव्रताय, 3452
 धृति, 1823
 धृपत् + दृपद्, 3471
 धृषिता, 4454
 धृष्यवा, 3524
 धृष्युः, 2674
 धृष्यु, 459
 धृष्युया, 3470
 धेनवः, 877; 1355; 1916;
 2709; 3472; 3516
 धेनाः, 1339; 1880; 2675
 धेना, 431; 2784
 धेनुः, 890; 3986; 4401
 धेनुं अश्वम्, 524
 धेनुं न इषं पिबन्तं असक्त्राम्, 2320
 धेनु, 861; 2322
 धेनुम्, 2291
 धेनू, 1318
 धेनोः, 2270
 ध्यातरी, 1891
 ध्याता, 1891
 ध्याजिः एकस्य ददृशे न रूपम्, 865
 ध्रुवं ज्योतिः, 2243
 ध्रुव, 4821
 ध्रुव क्षमासः, 1354
 ध्रुवम्, 862
 ध्वन्यस्य, 1909
 ध्वसन्नौ अधिश्रिताः, 861
 ध्वसा, 3996
 ध्वसिणः, 2763
 ध्वस्रयोः, 3996
 नः, 3148
 नः दद्धि, 2255
 नः देवाः अनुतस्य वर्षसः माकिः,
 4771
 नः महे तने प्र अवसि, 3990
 नः विश्वे अर्यः, 3561
 नः साधयन्ते धियः, 2742

नंसन्ते, 2733
 न, 814; 2235
 न अतः ईषते, 1909
 न अवाक् न परः चरन्ति, 4443
 न अवयै न उपयै, 3463
 न अहं तन्तुं न विजानामि ओतुं यं
 वयन्ति से अरे अतमानाः, 2242
 न इन्द्रं देवं अमंसत्, 4458
 न इन्द्रात् ऋते पवते घाम किंचन,
 4012
 न उप दस्यन्ति धेनवः - न
 अपदस्यन्ति, 822
 न ऊर्मयः, 2276
 न ऋते श्रान्तस्य सख्याय देवाः,
 1859
 नकिः आत् एव ओहते, 3493
 नकिः त्वा नि यमत् आ, 3167
 नकिः देवैभिः यतथः, 2326
 नकिः यो अस्ति, 1295
 नक्तं - उषम्, 441
 नक्तं ऊर्याः सुवाजः, 3563
 नक्तं, 1943
 नक्तया चित्, 1834
 नक्ता, 2710; 4438
 नक्षत्, 4446
 नक्षत् दामं ततुरि पवतिष्ठाम्, 2259
 नक्षत्रम्, 2777
 नक्षत्र-शवसाम्, 4397
 नक्षन्, 3486
 नक्षन्तः अद्दिगरस्वत्, 2296
 नक्षमणाः, 4393
 नख, 4815
 नग् = नक्, 2750
 नग्नम्, 1850
 न जामये, 1335
 जामये रिक्थं आरैक्, 1335
 नं तं अश्नोति कः चन, 4430
 न तस्य वाचि भागः अस्ति, 4443
 न तायं पशुतृपम्, 2767
 न त्वा भीरिव विन्दति, 4806

नदम्, 3511
 नदस्य मा रुधतः काम आगन्, 883
 नदीनाम्, 1940; 3162
 नदीभिः, 1915
 नद्य, 4030
 ननक्षुः, 1894
 ननक्ष, 3479
 नना, 4053; 4054
 न निचिक्चुरन्यम्, 864
 न निमिषन्ति, 4017
 नपातः, 1860; 3503
 नपातं अश्याम्, 807
 नपातम्, 2289; 2263; 3495
 नपात्, 2250
 न पापासो मनामहे, 3497
 न पापासो मनामहे नारायासो न
 जलहवः, 3497
 न पुत्राः, 2326
 नप्तीः, 4011
 नप्तीभिः विवस्वतः, 3975
 नप्त्योः, 3969
 न प्र मिनन्ति, 2802
 न प्र मिनाति, 2739
 नभः, 4014; 4019; 4027
 नभः ओपशं पयः, 4014
 नभ, 445
 नभन्तां अन्यके समे, 3174; 3175
 नभन्यः, 835
 नभन्यम्, 877
 नभन्यस्य, 2709
 नभस्य, 445
 नभाक, 3176
 नभो न, 2790
 नभः, 488
 नभः दाघार पृथिवीं उत द्याम्, 2304
 नमसः, 895
 नमसा, 531; 876; 890; 1309;
 1312; 2231; 2324; 2663;
 2765; 2789; 3147
 नमसा जूतिभिः, 1313

- 887; 1862; 1943; 2244;
 2319; 2745; 2754; 3111;
 3133; 3448; 3491
 नासत्या तान् अध्वर उशतः यक्षि
 अग्ने श्रुष्टी भगं नासत्या
 पुरन्धिम, 2706
 नासत्याप्याम्, 449
 नासत्या, वन्दन, 533; 538
 नासत्या, 3089
 नासदासीत्, 4794
 नासदीय सूक्त, 4794
 नासिका, 4815
 नाहुषा, 3097
 नाहुषाणि, 2260; 3097
 नाहुषाय, 2786
 नाहुषा युग, 1939
 नाहुषीषु, 3096; 3097; 4431
 नाहुषीषु विश्व, 514
 निः-अधमः, 3084
 निः-ऋते, 2732
 निः जगन्वान् तमसः, 4373
 निःशसा, 4816
 निःऽसिध्वरी, 3493
 निसत, 4446
 निस्ते, 832
 नि अन्यं चिक्मुः, 864
 निकामाः, 4055
 निष्ठातं पुरु सम्मृतं वसु उद्वपति,
 3504
 निधातमन्तः, 2752
 निचक्रया, 3105
 निचमनेन, 3560
 निचाप्या, 1328
 निचुम्पुणः, 3559
 निण्यः, 863; 2728
 निण्यं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रवल्गुशम्,
 2689
 निण्यम्, 4376
 नितोश, 4775
 नितोशनम्, 2232; 4426
 नितोशनासः, 2781
 नित्यः, 2773
 निदः, 1952
 नि दधतौ पूर्वाणि युगानि अनु
 चरव्यधुः, 2749
 निदान, 4797
 निदे, 2683; 2784
 निद्रः, 3466
 निधया इव, 4446
 निन्दिम, 844
 नि पान्ति गुहा नामानि दधिरे पराणि,
 4376
 निमुचि, 3157
 निऽययिनं रथम्, 4426
 नियुतः 2678; 2775; 3171;
 3576
 नियुत्, 1306
 नियुत्वा, 820
 नियुत्वान्, 1871; 2273
 नियुद्मिः, 2279; 2319
 निरमन्थतम्, 4398
 निरेकं उत्, 3148
 निरेक चित्, 3148
 निरेके, 2775
 निर्ऋतिः, 2702; 4409; 4425;
 4395
 निर्ऋति, 456; 468; 1827;
 1914; 2333; 4382
 निर्ऋतिम्, 862
 निर्ऋतेः उपस्थात्, 4813
 निर्ऋतेः उपस्थे, 2805
 निर्ऋत्याः, 4816
 निर्ऋथम्, 2806
 निर्णिजं वयन्ति, 4045
 निर्णिजा, 846
 नि रूत, 1844
 निवचना काव्यानि, 1827
 निवतः उद्वतः, 4794
 निविदः, 184
 निस्त्रिदा, 512
 निवेशयञ्च प्रसुवञ्च भूम, 2712
 निशितम्, 2247
 निशितौ, 3133
 निशिश्रनघो हथैः, 3516
 निषत्सुम्, 4814
 निषादः, 4826
 निषाद, 4421
 निषीद, 495
 निषु स्वप, 2726
 निषेदुः, 864
 निष्क, 1301; 3463
 निष्कग्रीव, 3464
 निष्कृति, 4766
 निष्कृतिम्, 4817
 निष्ट्यः, 2338
 निष्विधः, 1347
 निस्सनम्, 3449
 निहाकया, 4767
 नि हि चकार मर्त्यम्, 861
 निहितं गुहा निधिम्, 815
 निहोयताम्, 2805
 नीचायमानम्, 1863
 नीचीनबारम्, 3521
 नीपातिथिम्, 3470; 3473
 नीपातिथौ, 3477
 नीलपृष्ठम्, 1917
 नीलवत्, 2790
 नीळे, 1824
 नीव्याभिः, 2268
 नु, 2673
 नू, 1839; 2677; 2681; 2684;
 2717
 नूनं प्र हिनोत, 4834
 नूनमथ, 3458
 नूनम्, 3528
 नूधे रुद्राय, 1827
 नृचक्षसः, 1296
 नृचक्षसः कर्णयोनेयः, 1295
 नृचक्षसम्, 3969
 नृचक्षाः, 507

दंसना, 1313
 दंसनाभ्यः, 1313
 दंसयः, 4803
 दंसु, 820, 829
 दक्ष, 445
 दक्षपितृन्, 2299
 दक्षम्, 504
 दक्षस्य, 3547
 दक्षस्य जन्मनि, 4432
 दक्षस्य जन्मन्, 4377
 दक्षस्य पितरं तना, 1330
 दक्षिणः, 498
 दक्षिण अग्नि, 1832
 दक्षिणतः-कपर्दाः, 2686
 दक्षिण्या इव, 875
 दक्षिणा, 448; 4776; 4777
 दक्षिणा अस्य पूर्वीः, 1340
 दक्षिणाभिः, 3174
 दक्षिणा मघोनी, 1286
 दक्षिणायाः, 809
 दक्षिणावताम्, 812
 दधनम्, 4443
 दत्तः, 2726
 दत्त-भिः, 3448
 दधन्वतः, 2292
 दद्याति पुत्रोऽवरं परं पितुर्नाम तृतीयम्,
 840
 दधानाः, 4435
 दधि, 1862
 दधिक्षा, 1324; 1864; 1865;
 2711
 दधिक्त्राम्, 1862; 1864
 दधिक्त्राव्यः, 1864; 1865
 दधिष्व इमं जठरे इन्दुम्, 1339
 दधीचः, 500
 दधीचे, 4415
 दध्नः, 4827
 दध्यद्, 497; 533; 826
 दध्याशिरः, 823; 2684; 4002
 दनो विश इन्द्र मृषवाचः, 879

दन्, 835; 838
 दधीतये, 1287; 2263
 दधीतिम्, 4785
 दध्येभिः अनौकैः, 1311
 दध्नस्य, 497
 दधूनसम्, 1834
 दधूनाः, 4406
 दधूना, 4759
 दधूना रथिः, 1311
 दमे, 427; 490; 3102
 दम्पती, 1305
 दम्पती समनसा कृणाय, 295
 दयते वनानि, 2238
 दयध्वम्, 2701
 दर्भासः, 896
 दर्शतः, 3516
 दर्शि, 1355
 दविद्युतति, 3136
 दशऽअन्तरूप्यात्, 4418
 दशऽओणये कवये, 2256
 दश कक्ष्याभिः, 4772
 दश कोषयोः, 2287
 दश कोशान्, 2287
 दश क्षिपः, 1327
 दशगवः, 1302
 दशग्विनः शतिनो ये सहस्रिणः,
 3071
 दशगवे, 1873
 दशगवैः, 485
 दशतयस्य, 808
 दशते, 894
 दशद्यु, 464
 दशभिः, 2765; 3520
 दशभिः दशगवैः, 1342
 दशभिः सुकर्माभिः, 4013
 दशयन्त्रं उत्सम्, 2277
 दशयन्त्रम्, 2277
 दशभिः सनीलाभिः, 4016
 दशभिः सहस्रैः, 3077
 दश मासो नवगवाः, 1920

दश युक्ताः, 857
 दश योषणः स्वसारः अण्वी, 3963
 दश रजानः, 2765, 3093
 दश राजः अ महत, 3093
 दशत्रजं, 3109, 3474
 दशशिप्र, 3470
 दशशिप्रे, 3483
 दश सहस्राणि, 479
 दशसु बाहुषु, 3576
 दश सहस्रा दस्यवे वृकाः, 3490
 दश स्वसारः, 1332; 4015
 दश हरितः, 3988
 दशानां एकं कपिलं समानं तं
 हिन्वन्ति क्रतवे पार्याय, 4401
 दशेमम्, 510
 दशोणि, 2256
 दशोण्य, 3470
 दशोण्ये, 3483
 दसाय, 2259
 दस्मः, 1312
 दस्म, 2231; 3525; 3581
 दस्मवर्चः, 877
 दस्यवे, 517
 दस्यवेवृक, 3470
 दस्यवे वृकः, 3478; 3490
 दस्यु ओषः, 881
 दस्यु, 463; 476; 1906; 2267
 दस्युतर्हणा, 3992
 दस्युम्, 2671
 दस्युहा, 4820
 दस्यून, 486
 दस्यून, 514; 1852; 2253
 दस्र, 533; 538; 539; 2754
 दस्राः, 3106
 दस्रा, 537; 884; 887; 1869;
 1870; 1941; 3546; 3548
 दाता, 4423
 दातिवारः, 873
 दात्रम्, 3536
 दाघर्थं प्राचं ककुपं पृथिव्याः, 2793

- दाधार दक्ष उत्तमं अहविदम्, 841
 दाजीच, 533
 दानवम्, 1902, 1907
 दानवस्य भामम्, 1907
 दानस्सुति, 3100
 दाना, 3167
 दानुः, 462
 दानु और्णवाभम्, 1285
 दानुचित्रा, 880
 दाम, 847
 दाम्नः, 2767
 दारु वन्दे, 2653
 दारु, 1858
 दानने, 820; 2330; 3558
 दाशत्, 4791
 दाशरात्रे, 2687; 2688; 2765
 दाशुपे, 2751; 3470
 दाशवासम्, 2781
 दाशवान्, 836
 दासः, आर्यः, अदेवः, 4410
 दास, 3149; 3480
 दासपत्नी, 462
 दासस्य, 1293; 3149
 दासा, 2268; 2762
 दासानि, 2260; 2314
 दासाय, 880
 दासी, 1853; 2262; 3093
 दासीः पुरः, 517
 दिति, 1937
 दित्सु, 1912
 दिद्युत्, 2713
 दिधिषाय्य, 494
 दिनम्, 2748
 दिवः, 480; 1922; 3512
 दिवः अर्णम्, 1326
 दिवः अश्मानं उपनोतम्, 539
 दिवः असुराय, 1913
 दिवः असुरस्य पुत्रासः वीराः, 4435
 दिवः दास, 538
 दिवः दुहितः, 2321
 दिवः नपाताः, 887; 4428
 दिवः पृष्ठं चेतसा अधि तिष्ठन्ति,
 4026
 दिवः रजसः पृथिव्याः, 3491
 दिवः शर्घाय शुचयो मनोषा गिरयो
 नाप उग्रा अस्मृधन्, 2323
 दिवः शिशुम्, 2294
 दिवस्, 3971
 दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निः, 4414
 दिवस्पुत्रा अङ्गिरसो भवेम, 1825
 दिवा, 1943; 2748
 दिवावसो, 3168
 दिवा हरिः ददृशे, 4040
 दिवि अर्चा इव, 2269
 दिवि इव छां अधि नः श्रोमते धा,
 2679
 दिविजाः, 2755
 दिवि शतं श्वेताम्रः उक्षणः तप्रे न
 रोचन्ते, 3488
 दिविष्टिष्ठ, 825; 3086; 3529
 दिविस्मृश, 1892
 दिवे, 4402
 दिवे दिवे, 822; 2748; 2792
 दिवे दिवे सूर्यः दर्शतः, 2266
 दिवोदास, 527; 538; 816,
 1851; 2274
 दिवोदासम्, 2255; 2314; 2669;
 3580
 दिवोदासात्, 2287
 दिवोदासाय, 156; 2248; 2250;
 2267
 दिवोदासेभिः, 817
 दिवो दुहितः, 2777
 दिवो दुहितः, 1873
 दिवो दुहिता, 508
 दिवो दुहितुः उषसः, 2744
 दिवो नरः, 1930
 दिवो बृहो दक्षमामुवं गां न
 धुर्युपमुज्जाये अपः, 836
 दिव्यः, 2300
 दिव्यस्य, 2272; 2741
 दिव्यानि धामानि, 4385
 दिव्याय जन्मने, 482; 4028
 दिव्येषु स्थानेषु, 4031
 दीधया, 1341
 दीधितोभिः, 2644
 दीयत्, 883
 दीर्घं यत् आजिं अधि अख्यत् अर्यः,
 1849
 दीर्घ-तन्तुः, 4437
 दीर्घतमस्, 835; 3112
 दीर्घतमस् मामतेय, 843
 दीर्घनोधे, 3476
 दीर्घप्रतयज्ञम्, 817
 दीर्घ प्रयज्युं अति यो वनुष्यति वयं
 जयेम पृतनासु दूदयः, 2778
 दीर्घ प्रयज्युम्, 817; 2778
 दीर्घ-प्रसवनि, 3152
 दीर्घश्रवस्, 526
 दीर्घायुः अस्याः यः पतिः जीवाति
 शरदः शतम्, 4457
 दु, दृशीकम्, 2718
 दु, नाशम्, 2280
 दु, संसम्, 3129
 दुक्षत्, 843
 दुच्छुनावै, 894
 दुदुहे शुक्रं अंशुः, 1916
 दुधिता, 1837
 दुन्दुभिः, 458
 दुन्दुभिः, 2283
 दुरः, 478; 892; 2252; 2270
 दुरध्यः, 4023
 दुरश्च विश्वा अवृणोद् अप स्वाः,
 1335
 दुरित, 4793
 दुरिता, 3997
 दुरितात्, 882
 दुरितानि, 2658; 2761
 दुरितेभ्यः, 3553
 दुरेकशोचिः, 488

- दुरोणे, 491; 1311; 1849;
 2709; 2736; 2781
 दुर्ग, 4769
 दुर्गहा, 4830
 दुर्गहा बाधस्व, 4769
 दुर्गाणि, 893; 4423
 दुर्गे, 1852; 2679
 दुर्गे दुरोणे, 1853
 दुर्गाम्, 4814
 दुर्घर्तवः, 1952
 दुर्गदासो न सूर्यम्, 3078
 दुर्ग, 2654
 दुर्गम्, 3524
 दुर्गान्, 2645
 दुर्गानि, 880
 दुर्हणावान्, 3129
 दुवसः, 873
 दुवसनासः, 1832
 दुवस्यु, 4771
 दुष्प्राव्यः, 1850
 दुहन्ति, 4037
 दुहन्ति अग्निम्, 823
 दुहितरं दिवः, 1854
 दुहितरा, 2294
 दुहितर्दिवः, 4794
 दुहिता, 1291; 1334
 दुहिता दिवः जाः, 2321
 दुहितुः बोधयन्ती, 1922
 दुहे ई पिता, 4034
 दुहे ई पितुः जाम्, 4034
 दुहे + दुहते, 2797
 दूदयः, 2778; 3526
 दूदये, 895
 दूणाशम्, 881
 दूतः, 1322; 3154
 दूतं विवस्वतः, 1832
 दूत ईयसे प्रदिव उरणः, 1833
 दूतम्, 439
 दूतान्, 1948
 दूतो देवानां असि मर्त्यानाम्, 4375
 दूतो निर्ऋत्या इदं आजगमम्, 4816
 दूत्यम्, 492
 दूणत् इन्द्रं अनयन् 2686
 दूरे, 4421
 दूरे अग्निं उच्छ, 2759
 दूरे उपब्धः, 2675
 दूलम्, 1833
 दूढाः, 2252
 दूढे चित्, 3580
 दूढयम्, 817
 दूतिः, 1871
 दूतिः न घ्यातः, 2774
 दूति, 2801
 दूतिम्, 897
 दूतेः इव, 2292
 दूभीकम्, 1288
 दूळहः, 2325
 दूळहं ग्रन्थिं न विष्यतम्, 4805
 दूळहा, 1948; 1951
 दूळहानि, 2278
 दूशीके, 1867
 दूषदम्, 3520
 दूषद्वती, आपया, सरस्वती, 1327
 दे, 1913
 देवः ऽइव सविता सत्यधर्मा, 4409
 देवं देवं इन्द्रं इन्द्रम्, 3117
 देवं देवस्य देवस्यु, 3972
 देवकामाः, 1315
 देवकृतम्, 3132
 देवकृतस्य, 2789
 देवक्षेत्रे, 1938
 देवगोपाः, 2699; 2798
 देवज, 1350
 देवजातस्य, 846
 देवजुत, 1350
 देवजूताः, 1834
 देवतया, 4398
 देवतातये, 3499; 3575
 देवतातये रायो दानाय चोदय, 4804
 देवताता, 2704
 देवतातिम्, 830
 देवतं ब्रह्म, 467
 देवत्राः, 4388
 देवत्रा, 2720
 देवत्रा हव्यवाहिनी, 4835
 देवपानम्, 844
 देवपुत्रे, 889; 1876; 2721; 4364
 देवम्, 424
 देवयन्ती, 1318
 देवयव, 3581
 देवयानैः, 887; 2704
 देवयुः, 4049
 देवयुः जनः, 1923
 देवयुक्ता, 2745
 देवयुभिः, 2783
 देवरम्, 4412
 देववतः, 2668
 देववातः, 1327
 देववीः, 3964
 देववीतये, 3974; 3991
 देववीतिभिः, 3488
 देववीतिम्, 2745; 2767
 देववीतौ, 4038
 देवश्रवाः, 1327
 देव सवितु, 2703
 देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः,
 1355
 देवस्य पश्य काव्यं महित्वा, 4422
 देवहितम्, 2802
 देवहृतिः, 2271
 देवहेळ्मम्, 2737
 देवाः, 2283; 4755
 देवाः त्रयः एकादशासः, 3491
 देवाः देवेभिः, 426
 देवातिथि काण्व, 3087
 देवानां अह्नान्, 889
 देवानां जन्म, 2303
 देवानां जन्मन्, 3512
 देवानां पितरम्, 1296
 देवानां पिता पुत्रः सन्, 491

- देवानां पूर्वे युगे असतः सत्
अज्ञायत, 4444
देवानां ब्रह्मा, 4037
देवानां माता, 530
देवानां य इत् मनः, 3163
देवानां श्रेष्ठं वपुषम्, 1936
देवानाम्, 890; 1354; 4021;
4444
देवान् अभि, 3991
देवाभि, 4768
देवाय जन्मने, 449
देवीः द्वारः, 1282
देवीः षट् उर्वोः उरु, 4794
देवी, 1876
देवी अदितिः, 2703
देवी अदिति, 2707
देवी जनित्री अजोजनत्, 4800
देवी देवस्य रोदसी जनित्री, 2791
देवी धिषणा, 522; 2775
देवीद्वारः, 441; 2647; 2648;
4438
देवी सूनुता, 4804
देवेभिः, 2256
देवेभिः देवि अदिते, 3128
देवेभिर्देवपुत्रा सुदंससा, 483
देवेभ्यः, 1304
देवेभ्यश्च पितृभ्य आ, 4390
देवेषु, 3991
देवेषु निष्ठुवि, 3159
देवेषु मेधिरः, 3159
देवैः, 3451
देवैः मनुष्येभिः, 2650
देवैः संपिबते यमः, 4800
देवौ पुष्करज्जौ, 4832
देव्या कृपा, 3156
देव्या च, 4013
देव्या धिया, 4823
देव्यैः, 2783
देहि लोकं वज्राय विष्कम्पे, 3573
देहयः, 2284
देह्यो अनमयत्, 2654
दैववाताय, 2264
दैवोदासः, 3580
दैव्यं जनम्, 473; 4027
दैव्याः ऋत्विजः, 4373
दैव्या होताय, 1282; 4439; 4783
दैव्येन मधुना, 1320
दैव्यौ होतासौ, 1282; 4438
दैव्यौ होतासौ प्रचेतसौ, 2647; 2649
दोः, 1934
दोषणीः, दोष्णु, 4815
दोषाः, 883
दोषा, 1825; 2272
दोषा-उपसि, 3144
दोषावस्ताः, 427
दोगहि, 1869
द्यवि द्यवि, 2748
द्यावः, 1914; 2271
द्यावा-क्षामा, 516; 828; 3130
द्यावा च, 2741
द्यावा-पृथिवी, 1876
द्यावा पृथिवी विचरन्ति तन्यवः,
1937
द्यावा-पृथिवी महि भूतं उर्वीम्,
4760
द्युः, 2748
द्युनत्-यामानम्, 1945
द्युम्न, 1951
द्युम्नम्, 2679; 4405
द्युम्निनः, कृधि, 824
द्युम्नी, 3548; 3582
द्युम्नेन जगृवे, 1327
द्युम्नैः द्युम्निनी, 3525
द्युलोक, 843
द्यौः, 1845
द्यौः इव, 2771
द्यौः ते जनिता मन्यत, 1840
द्यौः न, 2270
द्यौः मे पिता, 863
द्यौः, 1353; 1921; 2330
द्रप्सः, 4393
द्रप्सः न, 2771
द्रप्स, 3566
द्रप्सम्, 2692; 4383
द्रप्सस्य, 4017
द्रप्सान्, 4043
द्रवत् अश्वम्, 1869
द्रवत् चक्रेषु, 3168
द्रविः, 2234
द्रविः न द्रावयति दारु घक्षत्, 2234
द्रविणसः, 446
द्रविणोदस, 446
द्रविणोदाः, 1304
द्रविणोदाम्, 512
द्रवित्या, 3557
द्राघीयः आयुः, 3130
द्राघीयांसं पन्थाम्, 4787
द्रापि वसानः यजतः दिविस्पृशम्,
4030
द्रापिम्, 456
द्रापिमिव च्यवनात् प्रामुञ्चतम्, 533
हु, 1858
हुगघानि, 2768
हुघणः, 4773
हुणा, 3962
हुणा हितः, 4044
हुहः रक्षसः पाति, 4014
हुहं जिघांसन् घ्वरसं अनिन्द्राम्,
1848
हुहयवः, 2665; 2666
हुहयवि, 3115
हुहयु, 3115
द्रोषवाचः, 2806
द्रोण, 455; 4772
द्रोण-आहाव, 4772
द्रोणम्, 2276
द्रोणानि, 3965; 3984
द्वयान् रथिनेः विंशति गाः वधूमतः,
2264

- पुर्वणीक, 496
 पुलुकामः, 883
 पुष्कर, 454; 2249; 2692
 पुष्करात् अथि, 2249
 पुष्करे, 3521
 पुष्टिगौ, 3477
 पुष्टिवर्धनम्, 2735
 पुष्टे, 4458
 पुष्यवती, 4767
 पुष्यन् रयि सचते धन् अमित्रान्,
 1835
 पू, 2720; 2785
 पू च, 893
 पू-भित्-भारितः, 3166
 पूतक्रता, 3470
 पूतक्रतु, 3470
 पूतदक्षम्, 2741
 पूतदक्षसा, 3147
 पूरवः, 2257
 पूरवे, 2652
 पूरुः, 1895
 पूरुम्, 2656; 2671
 पूणाहुति, 1314
 पूत आददे, 3459
 पूधि, 4446
 पूषतिम्, 878
 पूषिः, 2290
 पूषित, 1339
 पूषिचित्तये, 3095
 पूषजे पितरा, 2722
 पूर्वपा इव, 3075
 पूर्वपीतये, 819
 पूर्व-पेयम्, 2781
 पूर्वभाजं रयिम्, 2782
 पूर्वया निविदा, 504
 पूर्वापुषम्, 3143
 पूर्वासः, 4387
 पूर्वीः, 3092
 पूर्वोः ऋतस्य बृहतीः अनूषत, 3483
 पूर्वोः चन, 2685
 पूर्वोऽइव, 4429
 पूर्वं देवाः, 2675
 पूर्वभिः ऋषिभिः, 426
 पूर्वभ्यः, 881
 पूर्वामि, 3509
 पूर्णम्, 520; 891; 2711; 4432
 पूर्णवते, 1349
 पूषन्, 443; 445; 454; 470;
 887; 1921; 2307; 2310;
 2709; 4391; 4768
 पूषा, 506; 1925; 3487; 4025
 पूषा-भगः, 1856
 पूषा भुवनस्य गोपाः, 4392
 पूष्या, 1917
 पूषः, 829; 882; 1941; 2702;
 2755; 2779
 पूषुघः, 829
 पूषुक्तं वाजस्य स्थविरस्य घृष्टेः,
 2782
 पूषुक्तम्, 2782
 पूच्छमानः जेष्यामि, 4408
 पूच्छ्यमाना, 3176
 पूषक्षि रोदसी उभे, 4804
 पूषता, 2260
 पूषन् आपिः अपूषन्तं अमि प्यात्,
 4787
 पूषन्तं च पपुर् च, 812
 पूतनाः, 4405
 पूतनाजम्, 4826
 पूतनाज्येषु, 4774
 पूतनाषहः, 2278
 पूतनाषाद, 880
 पूतनासु, 817; 841; 2760; 2778
 पूत, 3128
 पूत्सु, 882; 2269; 3123; 3162
 पूत्सुतोः मत्यानाम्, 1886
 पूत्सुषु, 815
 पूथक्, 4413
 पूथिम्, 518
 पूथिवी मातरम्, 2331
 पूथिवी, 843; 1336; 1921;
 1948; 2699
 पूथिवीम्, 1950; 2795; 3156
 पूथिव्या, 4405
 पूथिव्या इडायास्मदे, 1327
 पूथिव्या नामा, 1282
 पूथिव्या नामा गिरिषु क्षयं दधे
 4025
 पूथी, 3112
 पूथुः स्वरः, 3454
 पूथु, 2699; 4807
 पूथुभ्याः, 1345
 पूथु-परीवः, 2762
 पूथुपौजाः, 1315
 पूथुवृन्ध, 458
 पूथुश्रवसु, 3459
 पूथ्वी, 889
 पूदाक्-सानुः, 3127
 पूनने, 4043
 पूशन्तः, 4428
 पूशनयः, 3512
 पूशिनः, 1922; 2322; 2728;
 2801; 4835
 पूशिनः अशमा विचक्रमे रत्नसः
 पात्यन्तौ, 1922
 पूशिन, 874
 पूशिन, 1301; 1827
 पूशिनगुम्, 525
 पूशिनमातरः, 454; 468; 1933;
 3101
 पूशन्त्याः दुग्धम्, 2292
 पूशन्त्याः शुक्र ऊधनि, 1301
 पूषतीः, 3171
 पूषतीनाम्, 3503
 पूषतीभिः, 487
 पूषत्-अश्वः, 2707
 पूषद् आन्यम्, 4756
 पूषध, 3482
 पूष्टः, 513
 पूष्टिगौ, 3470

- पृष्ठे, 4007
 पृष्ठेव, 1889; 4749
 पृष्ठ्येन, 1844
 पेत्येना, 2667
 पेटु, 533; 538
 पेटु, 2752; 4033
 पेरव, 4018
 पेरुके, 2320
 पेशानानि, 4373
 पैजयनस्य, 2668; 2669
 पैङ्ग, 533
 पैद्ग, न, 4033
 पोता, 1280; 1283; 1833; 2664
 पोतारम्, 1280
 पोतु, 466
 पौंस्यम्, 496
 पौतकृत, 3490
 पौर, 3476
 पौरम्, 1940; 3083
 पौरय, 1940
 पौरासः, 3486
 पौरुकुत्स, 3134
 पौरुकुत्सिम्, 2670
 पौरुकुत्स्यः, 3134
 पौरे हवम्, 3475
 पौलोमाः, 1910
 प्र अग्ने तिष्ठ जनान् अति, 3496
 प्र अस्मान् अव पृतनासु विष्णु, 2273
 प्र ईम् आयुः तस्मिन् अतीर्णम्, 3538
 प्रउग, 4797
 प्रकृति, 4401
 प्रकृति तथा तपस्, 4836
 प्रखादः, 882
 प्रख्यै, 2777
 प्रगाथाः, 3142
 प्रघ्नत इव, 4011
 प्रचेतसः, 469
 प्रचेताः, 4816
 प्रचेताः आङ्गिरसः 4816
 प्रजननम्, 1331
 प्रजापति, 454; 4011; 4791;
 4832
 प्रजाम्, 4394
 प्रजायस्व, 4831
 प्रजायेमहि वयम्, 512
 प्रजावत् वयः, 4775
 प्रजावन्तः, 4424
 प्रजाल्लानि, 3073
 प्रजा हि तिस्रः, 3577
 प्रणपात्, 3127
 प्रतरणम्, 3471
 प्रति अट्टश्रन्, 897
 प्रति औहत, 861
 प्रति धेनुं इव आयतोऽन्तः, 1882
 प्रतिप्रप्तात्, 847
 प्रतिप्रस्थाता, 1280
 प्रतिमा, 4797
 प्रतिमानं युवः, 478
 प्रतिहर्ता, 1280
 प्रतीकम्, 2335; 2699
 प्रतीची, 811
 प्रतीचीम्, 1893
 प्रतृप्तिषु, 3570
 प्रतृदः, 2693
 प्रतोदः, 2334
 प्रत्नथा, 2251
 प्रत्नम्, 3147
 प्रत्नवत्, 3120
 प्रत्नस्य रेतसः, 3098
 प्रत्ना मतीनां कारवः, 3971
 प्रत्नासः आयवः, 3980
 प्रत्ने मातरा यज्ञी ऋतस्य, 2252
 प्रत्यक्षकृत, 869
 प्रथः, 4829
 प्रथमः, 2231
 प्रथमम्, 512
 प्रथमं जायमानः उत्-यन् समुद्रात्
 उत वा पुरीषात्, 850
 प्रथम, 4403
 प्रथमजा ऋतस्य, 863
 प्रथमे ऋतेन, 4384
 प्रथमो मातरिश्वने, 460
 प्रथसः, 4751
 प्रदक्षिणित्, 1933
 प्रदिवः आपः, 2779
 प्रदिशः, 2697
 प्रघने, 4773
 प्रघयः, 866
 प्र घान्वसि, 3981
 प्रपथेषु खादयः, 871
 प्रपद, 4815
 प्रपित्वे, 517; 3075; 3085; 4799
 प्र प्राप्ये यन्ति पर्यन्त आसते, 1321
 प्र प्रेङ्खे ईङ्खयावहै शुभे कम्,
 2772
 प्रभरत, 3571
 प्रभृथः, 1908
 प्रमगन्दः, 1351
 प्रमतिः, 2682
 प्रमा, 4797
 प्रमिनती, 810
 प्रमुदः, 4055
 प्रयः, 3166
 प्रयज्वाः, 2730
 प्रयतस्य, 1831
 प्रयन्ताः, 3559
 प्रयन्ति, 2674
 प्रयन्ति यज्ञम्, 2674
 प्रयन्, 4835
 प्रयस्वतीः, 1318
 प्रयस्वन्तः, 1897; 2784
 प्रयाज, 4419
 प्रयाज, अनुयाज, 4830
 प्रयियुः, 3135
 प्र ये वसुभ्यः ईवत् आ नमः, 1924
 प्र राघसा चोदयाते महित्वना, 3148
 प्र रिचि, 861
 प्र वः अच्छा जुजुषाणासः अस्थुः
 अभूत विश्वे अग्निरा उत वाजाः,
 1859

- प्रवतः मरीचोः, 4425
 प्रवत्यती पृथिवी, 1929
 प्रवय, 4796
 प्रवर्ग्य, 1879
 प्र वां घृतस्य निर्णिजो ददीरन्, 2740
 प्र-वृणोति भूयसः, 2761
 प्रव्राजे चिन् नद्यो गाघं अस्ति, 2736
 प्रशस्तिभिः, 1895
 प्रशस्तु, 847
 प्रशास्ता, 1283
 प्रशास्त्रम्, 1280
 प्र स मित्र मर्तो, 1357
 प्रसवीता, 2739
 प्रसितिः, 1827
 प्रसितिम्, 1828; 4745
 प्रसुवन, 2712
 प्रसूवरी, 4767
 प्रस्कण्व, 472; 3478; 3488
 प्रस्कण्वम्, 3082
 प्रस्तरम्, 4386
 प्रस्तार पंक्ति, 4798
 प्रस्तुतिर्वा न प्रयुक्तिः अयामि, 838
 प्रस्तोकः, 2287
 प्रस्तोक, 2283
 प्रस्तोता, 1280
 प्रस्वः, 2697
 प्रहोषिणः, 3556
 प्राङ्, 864
 प्राचामन्यो, 3497
 प्राची वाशी इव, 3117
 प्राञ्चं यज्ञं चक्षुम्, 1309
 प्राणमय कोश, 1859
 प्रातः, 1943
 प्रातः जुषस्व, 1348
 प्रातः यजध्वम्, 1943
 प्रातः सवन, 1331
 प्रातः सवे, 1348
 प्रातर्याणि, 473
 प्रान्धम्, 526
 प्राब्रवीत्, 846
 प्रायणोय, 1879
 प्राये प्राये, 1292
 प्रावणेभिः, 1326
 प्रावृता जल्प्या, 4453
 प्रावृषि, 2803
 प्राशुषाद्, 1850
 प्रियं अपि पाथ, 839
 प्रियतमे, 2786
 प्रियमेघः, 472; 3080; 3108, 3549
 प्रियमेघ, 826
 प्रियमेघम्, 3089
 प्रियमेघस्तुतम्, 3108
 प्रियमेघस्तुता, 3166
 प्रियमेघाः, 3080
 प्रियमेघासः, 3081; 3513
 प्रियमेघैः, 3087
 प्रियरथे, 807
 प्रिया शर्म पितृणाम्, 2283
 प्रेङ्खम्, 2771
 प्रेङ्गिनिः, 1315
 प्रेष्ठाम्, 2772
 प्रो त्ये अग्नयः अग्निषु विश्वं पुष्यन्ति धर्मम्, 1888
 प्रोष्टेशयाः, 2727
 प्लतेः, 4431
 प्लवं पक्षिणम्, 886
 प्लायोगिः, 3077
 प्लायोगि, 3168
 प्लाशि, 4815
 फलिगम्, 539
 फालाः, 1877
 वद्, 3576
 वतः वतासि, 4383
 वत्, 1948
 वधिरासः, 4018
 वन्धुः मे माता पृथिवी मही इयम्, 863
 वन्धु, 868; 4423
 वभाज, 855
 वभूवुषी सहजाक्षरा, 864
 वभ्रवः एते आशवः सोमाः, 4002
 वधुः, 3159
 वधुधूताः, 1905
 वधुम्, 2711
 वहिः, 499; 892; 1282; 1314; 1323; 1339; 2319; 2647; 2648; 2658; 2678; 2756; 3119; 3156; 3579; 4437; 4438; 4782
 वहिषः, 3119
 वहिषदः, 4387
 वहिषि, 499; 2306; 2328; 2658; 3451; 4756
 वहिष, 441
 वहिष्ठम्, 499; 1323; 4756
 वहिष्मती, 4756
 वहिषदः, 4756
 बल, 4429
 बलम्, 1289
 बलस्य नपात्, 1284
 बलित्था, 828
 बलिहृतः 4821: 4822
 बल्वजस्तुकाः, 3489
 बहिष्मते, 1884
 बहुप्रना निः ऋति आविवेश, 862
 बहुना अवमय, 1303
 बह्विना अपसां उपस्थात्, 511
 बार्हत प्रगाथ, 3142
 बाहु, 4815
 बाहुता न, 3575
 बाहुवुक्, 1918
 बाहु अस्त्राक्, 1875
 बिसखा, 2315
 बीभत्सुः, 855
 बीरिटम्, 2705
 बीरिटे, 2705
 बुध, 460

- बुध, 829
 बुधम्, 511; 2297
 बुधे, 1824; 2694
 बुधे रजसः, 1281
 बुध्यः, 2695; 2730
 बुन्दः, 3532; 3535
 बुभुजिरे, 824
 बुसम्, 4403
 बृवत्-उक्थम्, 3165
 बृवुः, 2280
 बृवुः पणीनां वर्षिष्ठे मूर्धन् अधि
 अस्थान्, 2280
 बृबूकम्, 4403
 बृसयस्य, 2315
 बृसयस्य पाजम्, 2315
 बृसयस्य शेषः, 508
 बृहतः, 1945
 बृहतः क्षत्रियस्य, 1835
 बृहतो इव सूनवे, 482
 बृहत्, 478; 1286; 3577
 बृहत् उक्थमाणाः, 1932
 बृहत् पृथुः, 3503
 बृहत् श्रवः, 3991
 बृहदुक्थान्, 4421
 बृहददिवः, 4789
 बृहद्देव, 4789
 बृहद्देवता, 2773
 बृहद्वामुः, 457
 बृहद्रथम्, 466; 4417
 बृहद् वरूथम्, 3130
 बृहन् क्षयः, 3124
 बृहस्पतिः, 485; 1872; 2332;
 4025; 4394; 4768
 बृहस्पति, 444; 1294; 1298;
 2283; 4436; 4804
 बृहस्पतिम्, 894; 895; 1328;
 2657
 बृहस्पतेः, 1865; 4819
 बृहस्पते चयसे इत्-पियारुम्, 895
 वेकञ्जानान्, 3505
 बोधतम्, 3112
 बोधयन्तः, 2711
 ब्रघाः, 4396
 ब्रघ्मम्, 3086
 ब्रघ्नस्य, 3513
 ब्रघ्नस्य विष्टपम्, 4055
 ब्रह्म, 863; 1846; 2676; 2700;
 2702; 3170; 3486; 4014;
 4452
 ब्रह्मकृतः, 2684
 ब्रह्म-कृतिम्, 2681
 ब्रह्म जनानां य अविष्टम्, 3088
 ब्रह्मणः, 1332; 2789; 4041
 ब्रह्मणस्कवेः, 2251
 ब्रह्मणस्पतिः, 4435
 ब्रह्मणस्पति, 448; 469; 1294;
 1921; 2708; 4444
 ब्रह्मणस्पतिम्, 2711; 3156
 ब्रह्मणस्पते, 4026
 ब्रह्मणे, 515; 2737; 2791; 4784
 ब्रह्मद्विषः, 1294; 1915; 3501
 ब्रह्मद्विषम्, 2305
 ब्रह्मद्विषे, 1334; 2260; 2305;
 2803
 ब्रह्मन्, 2692; 3172
 ब्रह्म पाहि, 2252
 ब्रह्मपुत्र, 1308
 ब्रह्मवारः, 2250
 ब्रह्मवाहसम्, 2278
 ब्रह्मवाहाः, 1342
 ब्रह्मा, 466; 847; 1280; 1879;
 1833; 2655; 2681; 3103;
 3125
 ब्रह्माणः, 2709; 3125
 ब्रह्माणम्, 2278
 ब्रह्माणा इव, 1305
 ब्रह्माणि, 483; 870; 882; 1283;
 2260; 2750; 2766; 3165
 ब्रह्मीः, 3985
 ब्रह्मौदनम्, 1879
 ब्राह्मणः, 4757
 ब्राह्मण, 1873; 1879; 3088
 ब्राह्मणाः, 438
 ब्राह्मणाच्छंसि, 1280
 ब्रुवाणः, 2700
 भंसम्, 4815
 भगः, 1895; 1908; 2702;
 2742; 4436
 भगः कनीनाम्, 851
 भगं इव, 830
 भगं न, 3497
 भगं विभजन्तम्, 1923
 भग, 443; 444; 445; 1286;
 1876; 1921; 2291; 2302;
 2707; 3133; 4804
 भगम्, 504; 2299; 2711; 4384
 भगवतो हि भूयाः, 864
 भगस्य, 822
 भजतना, 2731
 भजेरथस्य, 4426
 भद्रं नो अपि वातय मनः, 4396
 भद्रं भद्रम्, 3560
 भद्रम्, 1947; 4441
 भद्रा जनिनी अजीजनत्, 4800
 भद्रा लक्ष्मीः, 4441
 भद्रा वस्त्रा, 820
 भद्रा वस्त्राणि अर्जुना वसाना, 1341
 भन्दते, 1312
 भरत, 2248
 भरतस्य, 1353
 भरतस्य पुत्राः, 1353
 भरतस्य सूनवः, 1303
 भरताः, 2688; 3097
 भरतेभ्यः, 1892
 भरत् चक्रं एतशः, 1907
 भरद्वाजः, 4802; 4829
 भरद्वाज, 4808
 भरद्वाजम्, 527
 भरद् वाजम्, 3994

- नृचक्षा, 4414
 नृजित्, 1293
 नृतः, 1294; 3148
 नृतमानः, 1908
 नृतुः, 3509; 3556
 नृतूः इव, 508
 नृतो, 816
 नृत्यन्ति, 3154
 नृपाय्यम्, 3154
 नृपीतौ, 2674
 नृभिः, 814; 2678; 3457
 नृभिः सुवीर उच्यसे, 2278
 नृभ्यः, 523; 2673
 नृमणः, 477
 नृमणाः, 4414
 नृ-मादनः, 3981
 नृमेधम्, 4451
 नृम्याम्, 496; 2728; 3111
 नृम्या, 4013
 नृवता रथेन, 2318
 नृवत्, 3130
 नृषत्, 1866
 नृषाता, 2681
 नृषूतः, 3085
 नृषा, 2731
 नृन्, 1890
 नृन् अतिथीन्, 1924
 नेतरि, 1283
 नेता, 2707
 नेत्री, 1876
 नेदिष्टं याम्याप्यम्, 3523
 नेदीय इत् सुण्यः पक्वमेयात्, 4772
 नेम उ इति त्वा आह, 3571
 नेमधिता, 2268; 2680
 नेमानाम्, 2250
 नेमि ऋषवः, 3527
 नेषत्, 4830
 नेष्टा, 1280
 नेष्टुः, 1283
 नेष्ट्ट, 446; 466
 नेष्टम्, 1280
 नेष्टात्, 447
 नैकाशाखम्, 1351
 नोघस्, 810
 नोघाः, 484; 486
 नो नाभिः सद्ने, 1834
 नौ, 3529
 न्यक्, 3158
 न्यङ्कुसारिणी, 4798
 न्यत्रये महिष्वन्तं युयोतम्, 2747
 न्युप्ताः, 4402
 न्योकसे, 438
 पक्तीः, 2684
 पक्थम्, 3144
 पक्थासः, 2665
 पक्थे, 3473
 पक्थे अहनि, 4428
 पक्वं आमासु अन्तः नि गवां इत्
 दधधुः चक्षणासु, 2331
 पक्व आमास्वन्तः जनद् उन्नियासु,
 1305
 पक्षिणी हेतिः, 4817
 पक्ष्या, 1352
 पक्षतः, 1331
 पक्षत् शतं महिषान्, 2252
 पक्षन्ति ते वृषमान्, 4404
 पक्षाति च, 3161
 पञ्च, 536
 पञ्चसु, 842
 पञ्चहोणिणा, 2313
 पञ्चाः, 812; 895; 3112
 पञ्चाया गर्भ, 4026
 पञ्जियाय, 533
 पञ्जियेण कक्षीवता, 535
 पञ्जे, 807
 पञ्च, 881; 1910; 2317; 4421
 पञ्च-अरे, 857
 पञ्च कृष्टयः, 4426
 पञ्च कृष्टिषु, 1281
 पञ्च कृष्टीः, 4826
 पञ्च क्षितीः मानुषीः, 2776
 पञ्च क्षितीनाम्, 437
 पञ्च चर्षणीः, 1951; 2660
 पञ्चजनाः, 505; 1281; 2245;
 4414; 4421
 पञ्चजन्यया, 3500
 पञ्च देवान्, 4422
 पञ्चघोरः, 4035
 पञ्चपादम्, 857
 पञ्चयामम्, 4420; 4792
 पञ्चरश्मिम्, 1306
 पञ्च संदृशः, 1288
 पञ्च होतृन्, 1302
 पञ्चाशत् कृष्णा नि वपः सहस्रा
 अत्कम्, 1839
 पञ्चोक्षणः, 519
 पठर्वन्, 528
 पद्ङ्गुमिम्, 4417
 पणयः, 837; 1873; 2256
 पणिः, 884; 1338
 पणि, 462; 1880; 4434; 4778
 पणिम्, 509; 2276; 2304;
 3455; 3528
 पणीनाम्, 2656
 पणीन्, 887; 3506; 4427
 पण्यं पण्यम्, 3525
 पतङ्गः प्राजापत्यः, 4823
 पतङ्गम्, 4825
 पतिः कनीनाम्, 489
 पतिः यः उच्यते कृष्टीनां एकः, 3120
 पतिः शतिनः पतिः सहस्रिणः, 3527
 पतिः शुचायाश्च शुचस्य च, 4399
 पतिम्, 2789
 पतिवेदन, 3553
 पतः जागार फत्यञ्च अति, 4401
 पत्नीः, 828
 पत्नीः वृषभिः जगम्युः, 883
 पत्नीवतः त्रिशतं त्रीन्, 1318
 पत्नीवन्तः, 3560

- पत्वभिः, 1888
 पथः, 499
 पथः एकः पोपाय तस्करः यथा,
 3160
 पथः-पथः, 2295
 पथिभिः, 862
 पथ्याऽइव सुरे, 4385
 पथ्या जनानाम्, 2776
 पदज्ञा, 4042
 पदपाठ, 3467
 पदम्, 1895; 4435
 पदवीः, 2700
 पदवीः कवीनाम्, 4038
 पदवीयमायन्, 4441
 पदा वराहः अभि एति रेहम्, 4040
 पदे, 4837
 पदे गोः, 842
 पद्येन रपसा, 2718
 पद्मते, 828; 4820
 पनयन्ति, 2236
 पनस्यते, 1346
 पनस्यते अद्वा, 3576
 पनिष्पतम्, 4009
 पनिष्ठः, 2312
 पन्थाः, 1865
 पन्थे इत्, 3165
 पपुरिः, 473
 पपुरिम्, 1847
 पप्रथानाः, 1354
 पयते पयोभिः, 861
 पयसा, 2701
 पयसि, 890
 पयस्वती, 1310
 पयोभिः, 4000
 पयोवृधम्, 4052
 परः, 1306; 2242; 2792; 4748
 परः गव्युतिः, 3496
 परः - प, 3113
 परं अन्तं पृथिव्याः, 863
 परमं पदम्, 453
 परमऽज्याः, 3551
 परमे, मध्यमे, अवमे, 516
 परमे व्योमन्, 864; 1894
 परशुः, 4009; 4413
 परशुः यथा वनम्, 2807
 परशोः इव, 1923
 परस्याः, 4422
 परस्याः परवतः, 4833
 पराः परावतः, 4425
 पराकात्, 4397
 पराकात्तात्, 3558
 पराके, 815; 2796
 पराचैः, 516
 परातरं सु निर्ऋतिः जिहीताम्, 4425
 परायति, 896
 परावतः, 3084; 4430
 परावति, 1939; 3484; 4006
 पराऽवृक्, 4428
 परावृक्तम्, 1855
 परावृजम्, 526
 परावृजं प्रान्थं श्रोणम्, 1288
 पराशरः, 2667; 2668; 2807
 परि अक्रभीत्, 1836
 परि कोशं अर्पति, 821
 परि गंधिता, 813
 परि घ्नं ओमना वां वयः गात्,
 2748
 परि चित् मर्तः द्रविणं ममन्यात्,
 4406
 परिज्मन्, 1298; 1847
 परिज्मा वातः, 2708
 परि णीयते, 1836
 परितक्म्या, 1867; 4779
 परितक्म्यायाम्, 1867; 1869;
 1907
 परि तृन्धि आरया, 2307
 परिदेवना, 869
 परि घां सद्यः अपसः वधुवः, 1858
 परि घां जिह्वया अतनत्, 3522
 परि धर्मेव सूर्यम्, 3096
 परिधि, 4758; 4797
 परिधिम्, 2690
 परिपतिम्, 2295
 परि पासतः, 2696
 परिपूतो अद्रिभिः, 821
 परिप्रियः, 4015
 परिभवन्ति विश्वतः, 863
 परिभुवः, 863
 परि मृशन्ति, 4408
 परि याति, 4452
 परि रोधना गोः, 539
 परिवीतः, 862
 परिशयानम्, 1843
 परिस्त्रवः, 4028
 परिह्वृता इत् अना, 3461
 परिह्वृतिः, 2761
 परोणसा, 872; 3533
 परोयसे, 3472
 परुच्छेप, 455
 परुषे गवि, 2309
 परुष्णी, 3527; 3559; 4448
 परुष्णीम्, 2666
 परुष्यां ऊर्णा, 1926
 परोक्षकृत, 869
 परो निर्ऋत्या आचक्ष्व, 4816
 पर्चः, 2795
 पर्जन्यः, 1947; 4025; 4768
 पर्जन्यः, 866; 1947; 2302;
 2798; 3094
 पर्जन्य-रेतसे, 2338
 पर्जन्याय, 2799
 पर्णयम्, 479
 पर्णा मृगस्य पतयेः इव आरभे, 886
 पर्फरीका, 4775
 पर्वतः, 2297; 3517; 4828
 पर्वत, 461; 1876; 1921
 पर्वतम्, 3501
 पर्वतस्य, 1919; 2702
 पर्वताः, 1340; 1914
 पर्वताः नि अहासत, 3101

पर्वतानाम्, 1316; 1843; 1948; 3162	पशवः सुधितेन बर्हणा, 871	पायं धने, 3556
पर्वतान्, 449	पशव इष्टी, 884	पार्षद काणः, 3470; 3478
पर्वतान् प्रकुपितान् अरम्णात्, 1287	पस्त्यानाम्, 862; 2789	पार्ष्णि, 4815
पर्वतान् बृहतः, 4425	पस्त्यावति, 3105	पावक, 440
पर्वतावृधः, 3991	पाकः, 854	पावीरवी, 3481; 4433
पर्वतासः, 1949	पाकदूर्वा, 4390	पाशगुम्नस्य, 2687
पर्वते, 475	पाकयज्ञा, 450	पाशान्, 1894
पर्वतेन, 2260	पाकशंसम्, 2805	पाप्य, 481
पर्वतेभिः, 1860	पाकस्थामा कौरयाण, 3084	पिठेनमे, 2263
पर्वतेभ्यः, 4436	पाकेन मनसा, 2805	पितरः, 520; 2312; 2662; 3466; 4387; 4436
पर्वशः चकते गां इव असिः, 4451	पाजः, 1827; 2650	पितरं स्वः, 4835
पर्वशः, 4407	पाञ्चजन्य, 514; 2776; 4008	पितरम्, 859; 860; 4835
पर्वशः, 3100	पाञ्चजन्यया, 2776	पिता, 2232
पलस्ति-जमदग्नयः, 1352	पाञ्चजन्यासु, 1351	पिता इव सूनवे, 427
पलाश, 4767	पातु-अंहसः, 3129	पिता मत्तोनाम्, 4021
पलाशे, 4800	पात्रं द्रविणोदाः पिबतु द्रविणोदसः, 1304	पितुः, 4015
पवयः, 884	पात्रं हारियोजनम्, 498	पितुः ऊधः, 1310
पवस्व, 3961	पात्राणि यूष्ण आसेचनानि, 848	पितुः पयः प्रतिगृह्णाति माता तेन पिता वर्धते तेन पुत्रः, 2798
पवा, 4042	पात्रेव भिन्दन्, 2807	पितुः परमात्, 829
पविः, 1936; 4426	पादः अस्य विश्वा भूतानि, 4754	पितु, 891
पवि, 3481	पापत्वाय, 2784	पितूनाम्, 491
पवित्र, 458	पापधियम्, 817	पितृभिः, 4393
पवित्रम्, 821; 2715; 3073	पापाः, 895	पितृभ्यः ऊतये, 1283
पवित्रवन्तः, 4017	पायवः, 1829	पितृणां आपिः, 2258
पवित्रवन्तः वाचं परि आसते, 4017	पायवे, 2289	पितृणां मन्मभिः, 4424
पवित्रे, 3973; 3976; 4001	पायुभिः, 894	पितृणाम्, 2687
पविभिः, 2748	पारम्, 2315	पित्रोः, 4379
पविभ्यः, 874	पारया तुर्वशं यदुः स्वस्ति, 880	पित्रोः अपीच्यं नाम तृतीयम्, 4020
पवीरवान्, 4426	पारावतघ्नीम्, 2315	पित्रोः उपस्थे अग्निः उरुष्यत्, 1317
पवीरवि, 3481	पारावतम्, 3572	पित्र्याः धीः, 1341
पवीरु, 3480; 3481	पारावतस्य गतिषु, 3168	पित्र्यामनु प्रदिशम्, 1308
पशवः, 1321	पार्थवानाम्, 2264	पित्वो भिक्षेत, 837
पशुं पुरुषम्, 4758	पार्थिवा, 1890	पिविशुः, 2802
पशुम्, 4032; 4399	पार्थिवानि, 838; 1946	पिप्पलम्, 859; 860
पशचात्, 2754	पार्थिवानि रजांसि, 838	पिप्रिये, 1347
पश्यन्तो धामिव स्तुभिः, 1832	पार्थिवासः, 2300	पिप्रु, 476; 515; 1289
पश्यात्, 4444	पार्थिवे रजसि, 4388	पिप्रुम्, 1838; 1904; 2253; 3163
पश्येम नु सूर्यं उच्चरन्तम्, 4425	पार्थ्यः, 4761	
पश्येम सूर्यं उच्चरन्तम्, 2305	पार्थे दिवि, 2685; 2765; 3963	

पिप्रोः, 2256
 पिव शुद्धमुदकम्, 864
 पिव सुतस्य अन्धसः अभिप्रयः,
 1925
 पिवा, 2676
 पिवा पिव, 1285
 पिन्दना, 2282
 पिशाङ्गं द्रापि प्रतिमुञ्चते, 1875
 पिशाङ्ग-रूपम्, 3166
 पिशा, 2662
 पिशाचिम्, 819
 पीपयत्, 3967
 पीपिवांसम्, 1942; 2788
 पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति, 834
 पीयूषम्, 4745
 पीवः अन्नान्, 2779
 पीवरी इषः, 3144
 पीवसा, 837
 पीवानं मेघं अपचन्त, 4402
 पुंसः, 811
 पुण्डरीकाणि, 4805
 पुत्रः, 491; 2242
 पुत्रः कण्वस्य, 3106
 पुत्रः यत् जानं पित्रोः अधिऽइयति,
 4406
 पुत्रान्, 4422
 पुत्रीयन्तः, 2787
 पुत्रो न ह्यार्याणाम्, 1891
 पुनः यतीव, 2757
 पुनः समव्यदितं वयन्ती, 1305
 पुनानः वाचं श्रूयति, 3984
 पुनानाः, 2323
 पुमान्, 2337; 4796
 पुरः, 1839; 2251; 4835
 पुरः-योधः, 2683
 पुरः शारदीः, 817
 पुरः हितः, 1311
 पुरन्दरस्य, 2654
 पुरन्धिः, 885; 1851; 1915;
 2696; 2706; 4036

पुर-धी, 2745
 पुरन्ध्या, 3511
 पुरम् + दर, 2654
 पुरम्-दर, 3071
 पुरयस्य, 2320
 पुरस्तात्, 2744; 3077; 3158
 पुराणवत्, 3523
 पुरा तनयित्वोः अचितात्, 1926
 पुरा तस्या अभिशस्तेरधीहि, 493
 पुरोधम्, 4403
 पुरीषाणि, 2249
 पुरीषात्, 1845
 पुरीषिणः, 1930
 पुरीषिणम्, 857
 पुरीषिणी, 1929
 पुरीष्यासः, 1326
 पुर-अनीक, 2236
 पुर काव्या, 3174
 पुरुकुत्सम्, 526
 पुरुकुत्स, 879; 2670
 पुरुकुत्सानी, 1869
 पुरुकुत्साय, 487; 2257
 पुरुकुत्सी, 3134
 पुरुगूर्तः, 2269
 पुरुणीये, 482
 पुरुतमा, 2754
 पुरुत्रा, 2802
 पुरुदंसम्, 1311
 पुरुदंससा, 2320
 पुरुदंसा, 2754
 पुरुपन्याः, 2320
 पुरुप्रशस्तः, 2269
 पुरुप्रशस्तं ऊतये, 3117
 पुरुप्रियः कविः, 1312
 पुरुप्रियम्, 440
 पुरुप्रिये, 3128
 पुरुभोजः, 2756
 पुरुमायः, 1347
 पुरुमाय्यम्, 3509
 पुरुमित्र, 537; 4411

पुरुमीळहः, 887
 पुरुमीळह, 1870
 पुरुमीळहस्य, 836
 पुरुमीळहाय, 1935
 पुरुमीळह, 3518
 पुरुमेघः चित्, 4043
 पुरुवाजाभिः, 2243
 पुरुवारीभिः, 826
 पुरुवीरम्, 2298
 पुरुवीराभिः, 2268
 पुरुवेपसम्, 3452
 पुरुव्रतः, 3965
 पुरुशाक, 2259; 2261
 पुरुषः, 4752
 पुरुष सूक्त, 4751
 पुरुषन्म, 531
 पुरुषान्तिम्, 529
 पुरुषन्त्योः, 3996
 पुरुसंभृतम्, 3572
 पुरु सम्भृतम्, 3504
 पुरुस्तुतः, 3167
 पुरुस्मृहं कारं बिभ्रत्, 3974
 पुरुहन्मन्, 3515
 पुरुहूतः, 881; 2269; 3125
 पुरुहूत, 879; 2678; 4413; 4828
 पुरू, 1891
 पुरूचीः, 4394
 पुरूरवसे, 460
 पुरूरवा, 4762
 पुरूवसो, 3581
 पुरोडाश, 1330
 पुरोडाशम्, 3161
 पुरे न शुभ्राः, 1914
 पुरोव्याः, 2664
 पुरोव्याश, 1348
 पुरोव्याशम्, 1857
 पुरोहितः, 482; 3155; 4769
 पुरोहित, 1872
 पुरोहितम्, 424
 पुरोहितिः, 2765

- भरद्वाजवत्, 2322
 भरद्वाजाय, 2248, 2267; 2291;
 2320
 भरद्वाजेषु, 482; 2243
 भराणाम्, 3176
 भराभहे, 3544
 भराय, 3119
 भराय सानसि, 4048
 भरे, 2279; 2658
 भरे कृतम्, 818
 भरे भरे, 516; 2762
 भरेषु, 3485
 भलानसः, 2665
 भवन्ती, 1319
 भवा, 840; 1834; 2655; 2682;
 2684; 2686; 2723
 भागधेयानि, 3493
 भागम्, 809
 भात्वक्षसः, 832
 भानुः, 2748
 भानुः शुक्रेण शोचिषा व्यद्यौत, 4029
 भानुना, 1290; 2657
 भानुम्, 1835
 भारत, 1284
 भारता, 1327
 भारती, 452; 893
 भारती भारतीभिः सजोषा, 1315
 भारती, सरस्वती, इला, 1314
 भार्म्यश्वः, 4774
 भार्वरस्य, 1845
 भासद्, 4815
 भासाकेतुम्, 4396
 भास्वती, 1310
 भिनत् ओदन् पच्यमानः परः गिर, 3515
 भिनद्, 4751
 भिषक्, 4053
 भिषज्यत यत् आतुरम्, 3144
 भीमः, 839; 4828
 भीमं गाम्, 3541
 भीपारेजेते, 3567
 भुज्युः, 2749
 भुज्यु न, 1852
 भुज्यु पूर्व्यम्, 3458
 भुज्यु, 529; 536; 2318; 3089
 भुज्युम्, 525; 538; 2747; 4433
 भुरिजोः, 3982
 भुर्वणि, 820
 भुवः आशाः अजायन्त, 4444
 भुवद्-वसु, 3135
 भुवनस्य गोपाः, 2720
 भुवनस्य नाभिः, 863
 भुवनस्य रेतः, 863
 भुवना भवित्वा, 1295
 भुवने विश्वे अर्पितः, 2311
 भुवनेषु अन्तः, 862
 भूः जज्ञे उत्तानपदः, 4444
 भूतं च भव्यं च, 4425
 भूतं देवानां अवमे अवोभिः, 889
 भूना, 4453
 भूम अभि, 2270
 भूमनः, 2330
 भूमा, 2695
 भूमा पृष्ठ इव रुरुहुः, 1889
 भूमिः, 2283
 भूमि, 854
 भूमिम्, 1948; 2325
 भूम्यस्य, 1914
 भूम्याददे, 3998
 भूयसा वस्नं अचरत् कनीयः, 1849
 भूरि अक्षः, 1296
 भूरिजोः, 4015
 भूरि ज्योतीषि, 3499
 भूरिधायसम्, 3982
 भूरि नाम वन्दमानो दधाति, 1885
 भूरिवारम्, 3492
 भूर्णयः, 3569; 3575; 4017
 भूर्णयः सोमः, 3976
 भृगवः, 814; 832; 2246; 2665;
 3081; 4046; 4386
 भृगवे रातिम्, 483
 भृगु, 539; 1839; 3578
 भृगु-वत्, 3449
 भृतिम्, 3506
 भृमात्, 2646
 भृष्टिमता वधेन, 478
 भेजानासः वृहत् दिवस्य रायः
 आकाव्यस्य दावने पुरुक्षोः,
 1853
 भेदं एभिः जघान, 2687
 भेद, 2687
 भेदम्, 2687; 2764
 भेदस्य, 2667
 भेषजम्, 3137; 4381
 भेषजेभिः भिषकृतमम्, 1300
 भोजः, 3517
 भोजनम्, 1946
 भोजनानि, 2672
 भोजस्येदं पुष्करिणीव वेश्म, 4718
 भ्रातः, 1349
 भ्रातः अगस्त्य, 876
 भ्राता, 867; 4769
 भ्राता इन्द्रस्य, 2309
 भंत्र, 1879
 भंहना, 3988
 भंहनेऽस्थाः, 4428
 भंहिष्ठः, 3124
 भंहिष्ठा, 2327
 भंहिष्ठाय, 481
 मक्षः, 1871
 मक्षु, 3166; 4428
 मक्षू, 1869; 3542
 मक्षूतमेभिः अहभिः, 3995
 मखः, 538; 824; 2330
 मखः न, 3979
 मख, 3999
 मखम्, 4046
 मख-पसे, 3998
 मखेभ्यः, 2323

- मगन्दः, 1351
 मघवत्, 462
 मघवत्सु, 3474
 मघवद्भ्यः, 2755; 2786
 मघवन्, 478; 480; 482; 870;
 3484; 4777
 मघवा, 876; 3581
 मघवानः, 513
 मघवानम्, 1346
 मघवाना, 888
 मघानि, 1892
 मघोनः, 2778
 मघोनाम्, 2327
 मघोनीः, 1873
 मघोनी, 462
 मद्गलम्, 1307
 मज्जना, 2761; 3580
 मण्डूकाः, 2799; 2800
 मण्डूकाः इवोदकात् मण्डूकाः
 उदकात् इव, 4818
 मण्डूक्या, 4390
 मतयः, वाचः, सुष्टुतयः, 4760
 मतिः, 3129
 मतिः समजैः, 4016
 मतिभिः, 2701; 4378
 मतिम्, 2772
 मतीनां च साधनं विप्राणां चाधवम्,
 4399
 मतीनाम्, 2659
 मती पवसे, 3978
 मतुथाः, 4015
 मत्सथा, 890
 मत्सरः, 880
 मत्सराः, 823
 मत्स्रा, 4815
 मत्स्व, 3100
 मथितः, 2289
 मथीनां अग्रे, 3486
 मद्, 881
 मदाः, 3471
 मदाय शक्से वावृधे, 497
 मदाय शुम्भसे, 3964
 मदन्तपं य ईमहे, 3121
 मदे, 2760
 मदेरू, 4776
 मदे सुशिप्रम्, 3504
 मद्रयद्रिक्, 2260
 मद्रिक्, 881
 मधु, 445; 1344; 1863; 4436
 मधुजिह्वम्, 441
 मधुना धृतेन, 841
 मधुपेयः, 2276
 मधुमत् पुनः आजयनम्, 4398
 मधुमत् मे परयणम्, 4398
 मधुमत्या नः कशया, 841
 मधुमन्तः, 2788
 मधुला, 897
 मधुवर्णा, 3153
 मधुविद्या, 897
 मधुरचुतं कोशं जिवन्, 3973
 मधुरचुतं कोशम्, 3980
 मधुहस्तः, 1887
 मधूनाम्, 535
 मधूयुवा, 1940
 मधौ न मक्षा आसते, 2684
 मध्यदिन, 1943
 मध्य आ पस्त्यानाम्, 862
 मध्यम, माध्यमिक, 4392
 मध्यमासु मातृषु प्रमे, 4013
 मध्या कर्तार्यिततम्, 532
 मध्वः, 2732; 2780; 4454
 मध्वं रसम्, 3485
 मध्वाद्, 860
 मनः न तिग्मं द्रवन्ता, 4420
 मनवे, 466; 528; 1904; 3115;
 3124; 3143
 मनसस्मृतिः, 3983
 मनसा, 495; 1918; 2744; 2745
 मनसा ये विपरिचतः, 863
 मनस्यवे आस्त्रबुध्नाय, 171/3
 मनांसि सं जानताम्, 4837
 मनामहे, 3485
 मनीषा, 2324; 2678; 2693;
 4035; 4405
 मनीषाम्, 1830
 मनीषिणः, 3088; 3450
 मनुः, 496; 1850
 मनु, 460; 826; 2259; 2753;
 3097; 3477; 4391; 4392;
 4429
 मनु आह्निरस और ययाति, 461
 मनुम् सभावतम्, 528
 मनुर्हितः, 2249; 3133
 मनुषः अपत्यम्, 3472
 मनुषे गाः अविन्दत्, 1902
 मनुषिता, 3500
 मनुष्याः, 2774; 4797
 मनुष्ये, 1310
 मनुष्येभिः देवैः इला, 1315
 मनुष्वत्, 471; 1897; 3449
 मनुष्वद्, 1336
 मनोः वृधः, 3568
 मनोजवा, 1317; 2746
 मनो जविष्ठम्, 2243
 मनोजवेषु असमा बभूवुः, 4443
 मनोजुवः, 885
 मनोता, 2231
 मनोमय कोश, 1859
 मनो यत्र वि तत् दधुः विचेतसः,
 3121
 मनोरपत्ये, 490
 मन्त्र, 860; 2715
 मन्त्रकृतम्, 4055
 मन्त्रम्, 2655
 मन्त्रयन्ते, 856
 मन्थम्, 458
 मन्दसाना, 3549
 मन्दत्-वीरण, 3511
 मन्दानः उदबुधायते, 3992
 मन्दिने, 515

- मन्द्रः, 2655
 मन्द्र, 3525
 मन्द्रजिह्वम्, 894; 1834; 1898
 मन्द्रजिह्वा, 831
 मन्द्रस्य, 2272; 3175
 मन्धातारम्, 527
 मन्धातुः, 3175
 मन्म, 1831; 4830
 मन्मनि, 4384
 मन्यमानाः, 895
 मन्यवे, 2251
 मन्यु, 2768
 मन्युम्, 517; 2737
 मन्ये त्वा च्यवनं अच्युतानम्, 3564
 मन्योः, 4745
 मन्यो, 4454
 ममता, 2243
 ममत् चन, 1842
 ममतन, 4827
 मम हिता राष्ट्रं क्षत्रियस्य विश्वायोः,
 1868
 मम पुत्राः शत्रुहणः, ये दुहिता विरदः,
 4813
 ममे, 1949
 मया कृणवः वीर्याणि, 3571
 मयुः, 2801
 मयूखैः, 2793
 मयूर-रोमभिः, 1344
 मयोधुवः, 2798
 मयोधुः, 866
 मरीचीनाम्, 4825
 मरुतः, 453; 459; 471; 477;
 487; 503; 876; 1876;
 1904; 2252; 2657; 2720;
 2783; 3102; 3131; 3487;
 3544; 4004; 4025; 4768
 मरुतः जम्ज्जतीः इव, 1926
 मरुतां अनीकम्, 2288
 मरुतां इव स्वनः, 4013
 मरुतां गणम्, 445
 मरुतां पित्रे, 531
 मरुताम्, 1864
 मरुत्, 467; 468; 469; 502;
 1336; 1345; 1906; 1921;
 2706; 2761
 मरुत्तम्, 886
 मरुत्त्वतः, 1915
 मरुत्त्वत्, 1951
 मरुत्वन्तं सख्याय हवामहे, 515
 मरुत्वन्नो भवतु इन्द्र ऊतीः, 513
 मरुदिभः, 449; 876
 मरुदिभः इन्द्र सख्यम्, 3564
 मरुद्भ्यः वायवे मदः, 3982
 मरुद्वधाः, 4448
 मर्तः न वृत् तत् वधः, 4046
 मर्तभोजनम्, 497; 2702; 2778
 मर्तस्य गावः, 2265
 मर्तेषु अन्यत् दोहसे, 2322
 मर्त्यः दप्रचेताः, 3577
 मर्त्यं दुर्विद्वांसम्, 2785
 मर्त्यकृतम्, 3132
 मर्त्यासिः, 1333
 मर्त्येषु, 1824
 मर्मन्, 4745
 मर्माणि, 2338
 मर्मृजन्त, 821
 मर्मृजन्ते, 3964
 मर्यः, 877
 मर्याः, 2728
 मर्यो न शुभ्रः, 4038
 मशरशार, 3097
 मस्तिष्क, 4815
 महः, 2702
 महः हुहः, 1852
 महः पितुः जनितुः, 1353
 महः यन्तः सुमतये चक्रानः, 2265
 महः राये चितयन्, 1895
 महते सौमगाय, 861
 महत्, 1309
 महत् तत् उत्त्वं स्थविरं तत् आसीत्,
 4418
 महत् देवानां असुरत्वं एकम्, 1354
 महत् नाम गुह्यम्, 4422
 महया, 2677
 मह्यं अनीकम्, 1831
 मह्यं अमत्रो वृजने विरप्सि, 1340
 महानाम्, 3555
 महान्, 3125
 महापंक्ति, 4799
 महासतोबृहती, 4799
 महिः सप्रथः शर्म, 4028
 महिकेरवः, 472
 महि तमः, 2777
 महित्वा, 861
 महिमघस्य राघः, 808
 महि-महित्वम्, 1297
 महिरस, 830
 महिषः, 1294
 महिष, 829
 महिषाणां अघः माः, 1903
 महिषा त्रि शतानि, 1903
 महो सहस्रघारां बृहतो दुदुक्षन्, 4446
 महो, 831; 1922; 1944; 2728
 महोनां जनुषे पूज्याय, 1919
 महोभिः शचीभिः, 3125
 महोम्, 2271
 महे गविष्टये, 4007
 महेतने, 3153
 महेनदि, 3527
 महे रणाय चक्षसे, 4380
 महो दिवः, 2700
 महोभिः, 3518
 मङ्गा, 861
 माः, 1903
 मांश्चत्वे, 4043
 मांसभिक्षाम्, 848
 मा-अतथा-इव, 498

- मा अन्तः स्युः नः अरातयः, 4424
 मा-अप स्फरीः, 2317
 मा अस्य त्वचं मा शरीरम्, 4390
 माघोनें शवः, 2274
 माघोनम्, 4777
 मा चिद् अन्यत् विशंसतः, 3071
 मातरः, 2279
 मातरं पुरः, 4835
 मातरं भूमिम्, 4395
 मातरम्, 4835
 मातरा, 807; 831
 मातरा पुनः पुनः नव्यसं कः, 1317
 मातरा भरति गोः, 1847
 मातरिश्वना, 4009
 मातरिश्वने, 832
 मातरिश्वन्, 492; 3482; 4747
 मातरिशवा, 509; 829; 895; 1332
 मातरौ, 115/1
 मातलिन्, 4386
 मातली, 4386
 मातवै हिङ् इति, 861
 माता, 889; 1354; 1922; 2232;
 4786
 माता गवां ऋतावरी, 1874
 मातुः, 3544
 मातुः दिधिषुम्, 2309
 मातुः पितुः, 2251
 मातृभ्यः, 437
 मातृ जनयतः, 511
 मातृन्, 4409
 मा ते एनस्वन्तः भुजेमः, 2773
 मात्रोः, 1311
 मा दध्मः, 2731
 माघवः, 445
 माध्यंदिनस्य सवनस्य, 1348
 माध्यंदिन सवनः, 1331
 माध्यन्दिनस्य सवनस्य, 3173
 माध्यन्दिने सवने, 2284
 माध्वी, 888; 1870; 2745
 माध्वी मम श्रुतं हवम्, 1941
 मानः, 2692
 मानस्य सृनुः, 894
 मा निभक्तिः, 3542
 मानुषस्य, 539
 मानुषाः, 457
 मानुषाणाम्, 2132
 मानुषाय, 537
 मानुषा युगा, 3973
 मानुषोः मनुषः, 4452
 मानुषाणाम्, 2253
 मानुषी विशः, 1318
 मानुषीषु विष्णु, 2745
 मानुषे, 1327
 मानुषेमा युगानि, 517
 मानेन, 1950
 मा नो गयं आरे अस्मत् परा सिचः,
 4024
 मा प्र गाम पथः वयम्, 4424
 मामतेयम्, 838; 1829
 मा मर्धिष्टम्, 2755
 मामहन्त = ममहन्त, 2720
 मामुप उच्चा युवतिर्वभूयाः प्रजायस्व
 प्रजया पुत्रकामे, 4831
 मामृजे, 2680
 मायया, 1330; 1856; 2808
 मायया वावृधानम्, 2259
 मायाः, 1884; 2278; 4445
 माया, 2792; 4823; 4824
 मायातुम् = मा अयातुम्, 2806
 मायाभिः, 1339
 मायाम्, 1949
 मायिनः, 480; 843; 2760
 मायिनं मृगम्, 496
 मायिनम्, 439
 मायिनी, 1923
 मायिन्, 1918
 मा रधाम द्विषते सोम राजन्, 4794
 मा रोरिषः, 2774
 मारुतम्, 2291
 मारुतस्य, 1915
 मारुजिम्, 2762
 मार्तण्ड, 4445
 मा श्रिपत्, 848
 मासस्य पाथः शतदशच, 2779
 मासाः, 2271
 मासा, 2269
 मासि अक्तून्, 4384
 मासि मासि, 4420
 माहं राजन् अन्यकृतेन भाजम्, 1298
 माहिने, 870
 माहिने वयः, 3498
 माहिनम्, 837
 मितज्ञच, 2760
 मितशुभिः, 2786
 मितद्रवः, 2703
 मित्रः, 506; 1884; 2293; 3133;
 4004; 4025; 4768
 मित्रः-वरुणः, 2720
 मित्र, 429; 443; 444; 465;
 469; 815; 1297; 1314;
 1835; 1876; 1936; 2244;
 2703; 2706; 2707; 2708;
 3131; 3154; 3156; 3461;
 3562; 3575; 4436; 4837
 मित्रऽअतिथेः नपात्, 4408
 मित्रह्रुवः, 4751
 मित्रपति, 876
 मित्र-महः, 2134
 मित्रम्, 504; 4379
 मित्रयुजः, 891
 मित्रयोः, 2303
 मित्रयोः वरुणयोः, 2742
 मित्रयोः वरुणयोः प्रियम्, 2303
 मित्र-वरुण, 453
 मित्र, वरुण, अग्नि, 531
 मित्रस्य गर्भः, 2288
 मित्रस्य यापां पथा, 1937
 मित्राऽश्व, 4775
 मित्राय, 823; 2735
 मित्रायुवः, 878

मित्रावरुण, 430; 446; 465
 मित्रावरुण, 839; 1921; 2293;
 2700; 2720; 2735
 मित्रासः न, 836
 मित्रेरु, 880
 मित्र्यम्, 1950
 मिथती, 2783
 मिथस्तुर, 2680
 मिथदृशः, 459
 मिथुन, 817
 मिथुनाः त्रयः, 1870
 मिथुना, 2808; 4745
 मिथुनासः, 856; 1917
 मिथुनौ, 883; 4748
 मिनन्ति, 2325
 मिनाति, 2766
 मिमाति मायुम्, 861
 मिमाय सलिलानि तक्षती, 864
 मिमीत इत्, 3117
 मियेष, 882
 मिषन्तम्, 861
 मिहो नपातम्, 1908
 मीदुषः, 3579
 मीदुषे, 823
 मीद्वः गातुम्, 4028
 मीलहृषः, 2707; 4834
 मीलहृष, 2660
 मीलहृषी, 1931; 2660
 मीलहृषे, 2772
 मीलहृष्टम्, 2660
 मीलहृष्टती इव, 1930
 मीलहृष्टम्, 2660
 मीलहे, 1839
 मुक्षीजयेव पदि उत्तिनाति, 812
 मुचध्वं अश्वान्, 876
 मुचाति, 1304
 मुदः, 4055
 मुदगलः, 4774
 मुदगलानी, 4773
 मुनि, 3127; 4801

मुनीनाम्, 3127
 मुमुक्षुः, 828
 मुमुग्धि, 4446
 मुमोचतम्, 3547
 मुषयति, 817
 मुषयत्, 484
 मुष्कयोः वद्धः, 4410
 मुष्टिना, 3536
 मुष्टिहा-इव हव्यः होतृषु, 3137
 मुहुः, 1337
 मुहुः श्रुत्वा, 4821
 मूरा अमूर न वयम्, 4375
 मूर्धन् यज्ञस्य, 3977
 मूर्धा, 2249; 4748
 मूर्धा कवी, 3527
 मूर्धानम्, 861
 मूलम्, 1334
 मूषः, 4407
 मूषो न, 4407
 मूषो न शिश्ना, 519
 मुक्तवाहसे, 1896
 मूक्षः, 3504
 मूक्ष, 3526
 मृगः, 496; 838; 1941; 3167;
 4828
 मृगं न त्राः मृगयन्ते, 3078
 मृगयम्, 1838; 4417
 मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः, 4828
 मृगो न हस्ती, 1839
 मृज्यते, 3990
 मृत्यु, 4394
 मृत्यु-बन्धवः, 3131
 मृषः, 4455
 मृषवाचः, 879
 मृष्टेभ्यः, 3453
 मूलता, 2304
 मूलता = मूलत, 2737
 मूलय, 1877
 मूलयदभ्याम्, 822
 मूल्याति, 2771

मूला मूलय, 2774
 मूलीकाय, 4808
 मेधति, 3457
 मेदः, 1325
 मेदसः, 1325
 मेघसातये, 3176; 3511
 मेघसाता, 2784
 मेघसातौ, 3518
 मेघातिथिम्, 3109
 मेघिराणाम्, 4750
 मेघिराय, 2770
 मेघिरासः, 3450
 मेघे, 3477
 मेघ्य, 3482
 मेघ्य-अतिथिम्, 3081
 मेघ्यातिथिः, 3076; 3473
 मेघ्यातिथे, 3166
 मेघ्यातिथौ, 3477
 मेना, 1905; 1906
 मेनाम्, 4784
 मेने, 1305
 मेयम्, 474; 3567
 मेहत्तु, 4447
 मेहत्त्वा, 4449
 मेहन, 4815
 मेहनास्ति, 1911
 मैत्रावरुणः, 2691
 मैत्रावरुण, 1280
 मोकी, 1304
 मोघम्, 2806; 4817
 मोदाः, 4055
 मो षु अब्ध दुर्हणावान् सायं कर्त,
 3079
 मो षु णः मृत्यवे परा दाः, 4425
 मौजवतः, 4408
 म्लातानि चर्माणि, 3489
 यः, 2727
 यः अस्कृधोयुः अजरः स्वः वान्,
 2259

- यः इतः वृष्टे ईशो उग्रियः, 4018
 यः इमा विश्वा भुवनानि जुह्वत्, 4452
 यः एव इदं इति ब्रवीति, 2308
 यः तत् न वेद, 864
 यः तुग्रये सचा, 3165
 यः वा स्तवत्, 2313
 यः सखिभ्यः सख्या आविवाय, 4378
 यं ते श्येनः पदा अभरत्, 3543
 यं त्वा अध्याः अभ्यनूषत्, 4023
 यंसत्, 894
 यं सूरिः अर्धो पृच्छमानः एति, 2646
 य इत् तद् विदुः, 864
 य ई आहुः सुरभिः निर्हर इति, 848
 य ई चकार, 862
 य ई ददर्श तस्मात्, 862
 य ठक्थेभिर्न विन्धते, 3478
 य एष स्वप्न नंशनः, 4459
 यकृत्, 4815
 यक्ष, 452
 यक्ष-दशः, 2730
 यक्षवाः, 2667
 यक्षि, 2664
 यक्षुः, 2665
 यक्ष्म हृदये निघत्ते, 808
 यक्ष्मघ्नम्, 4815
 यच्छा, 2661; 2682
 यजतं पस्त्यानाम्, 2295
 यजत, 1918
 यजत्राः, 2732
 यजत्रा, 884; 894; 3491
 यजमान, 466
 यजाते, 2794
 यजिष्ठः, 1323
 यजुः, 4757; 4830
 यज्ञः, 2664
 यज्ञः मन्त्रः, ब्रह्म, 4418
 यज्ञं वर्धय, 4804
 यज्ञ, 4431
 यज्ञन्यम्, 4778
 यज्ञम्, 434; 1309; 1325; 1332; 4835
 यज्ञवाहसे, 1320
 यज्ञस्य, 424
 यज्ञस्य गुह्यां जिह्वाम्, 4420
 यज्ञस्य वा निशिति वा उत् इति वा, 2247
 यज्ञात्, 4756
 यज्ञा-यज्ञा, 873
 यज्ञासाहम्, 4396
 यज्ञियासः, 2236
 यज्ञियेभ्यः, 825
 यज्ञेभिः, 2232
 यज्ञैः वा, 503
 यतः परि जारः इव आचरन्ती, 2757
 यतते सूर्येण, 513
 यतये, 2658
 यतरत् ऋजौयः, 2805
 यत्, 4004
 यत् अत्ति उपजिह्विका यत् वमः अतिसपीति, 3579
 सत् अन्नेन अतिरेहति, 4753
 यत् अस्मृषेणां त्रेष्वा सहस्रम्, 2329
 यत् इन्द्रं आजहातन, 3105
 यत् ई विप्रतः, 1922
 यत् क्रत्वा नः शरदः पूणीये, 2738
 यत् च दुष्टरम्, 825
 यत् चिकेत सत्यम्, 4423
 यत् जातं यत् च जन्त्वम्, 3551
 यत् जायमानः पित्रोः उपस्थे, 2238
 यत् ते जामित्वं अवरम्, 4422
 यत् ते ... मनो जगाम दूरकं तत् त आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे, 4424
 यत् दूरे सन् इह अभवः, 1321
 यत् पदं निधान्यम्, 3522
 यत् पर्वति न समशीत, 481
 यत् पुरुषं व्यदधुः, 4757
 यत् प्राक्षिणः पितरं पादगृह्य, 1842
 यत्र अमदत् वृषाकपिः अर्यः मत्सखा, 4458
 यत्र अहं अस्मि तौ अव, 3529
 यत्र वह्निः अभिहितः, 1924
 यत्रा = यत्र, 2739
 यत् समुद्र आहितः, 4004
 यत् सूर्यं दिवि आरोहयन्ति, 1835
 यत् स्या अहं त्वं, त्वं वा पा स्या अहम्, 3452
 यथा, 1944
 यथा कार्मन् वाजीन्यक्रमीत्, 3986
 यथा त्वा अभीवर्तः अससि, 4822
 यथा पूर्वं अकल्पयत्, 4836
 यथा पूर्वं देवाः, 4837
 यथा यथा पतयन्तः वि - येमिरे, 1876
 यथावशं तत्त्वं चक्रे, 2798
 यथा विदे, 3512
 यदा ते मर्तोऽनु भोगमानद्, 4379
 यदा मा आगन्, 863
 यदि अश्रातः ममतन, 4827
 यदौ, 874; 1317; 1318
 यदौ गणस्य रशानः अजीगः, 1882
 यदीमह त्रितो दिवि उपघ्माता इव धमति, 1891
 यदी मातरो जनयन्त वद्धिम, 1335
 यदु, 1906; 3115
 यदुम्, 466; 480; 2257; 2277; 3086; 3103; 4417
 यदौ, 3114; 3456
 यद् अन्य-रूपः समिधे बभूव, 2797
 यद् इव अस्मि, 863
 यद् गोत्रा, 1291
 यद् धा सत्यं उत् यत् न विद्य, 4803
 यद् ब्रह्मणि रजनि वा, 521
 यन्तासि, 3538
 यन्ति मातरः, 508
 यन्नीक्षणं यास्पचन्या उखायाः, 848
 यमं वैवस्वतम्, 4424
 यम, 2312

यम, यमो, 4391; 4392

यमस्य, 468; 4420

यमस्य ध्रुवने, 465

यमा, 1305

यमाय मृत्यवे, 4817

यमिष्ठा, 2324

यमुना, 2667; 4448

यमुनायाम्, 1927

यमेन, 2690; 2692

यमेन ततं परिधिं वयन्तः अप्सरसः

उप सेदुः वसिष्ठा, 2690

यमो नो गातुं प्रथमो विवेद, 4385

यमो ह जातो, यमो जनित्वम्, 489

यमौ, 2312

यम्याः 1847

यया ज्योतिः न विदासि, 3986

ययातेः नहुषस्य बहिषि आसते,
4430

यवं इव, 4436

यवं चित्, 4797

यवं यवम्, 3995

यव-आशिरः, 892

यवमन्तः, 4797

यवम्, 3537

यवयुः 3536

यवसे, 3650

यवसेषु, 3557

यवाशिरः, 3556

यविष्ठः, 829; 2655

यविष्ठ, 834

यविष्ठम्, 471

यविष्ठ्य, 471

यवेन पिपिशे, 4010

यव्या, 878

यव्यावत्याम्, 2264

यशः, 456; 3581

यशस्वान्, 4396

यस्मिन् हस्ते, 2266

यस्य त्यत् शम्बरं मदे, 2274

यस्य बाहू, 4790

यस्याः पर्वणि सख्याय विव्ये, 1846

यस्या उशान्तः प्रहराम शेषम्, 4457

यहुः, 1309; 2252; 3496

यहो, 3545

यहः, 1309; 1310; 2654

यहं न, 1845

यह्ना इव प्र वर्षां उज्जिहानाः, 1882

यह्नीः, 492; 1309; 3985

यह्नी, 831

यह्नी नारी न रोदसी सदे नः, 4707

यह्नीभिः, 1310

यह्नीषु ओषधीषु, 2731

याजुषी पंक्तिः, 1915

याजुषी पंक्ति, 1840

यातयज्जनः, 822

यातयमानः अधि सानु पूरने, 2237

याति, 3969

याति अग्निः आ रोदसी, 4379

यातुजूनान्, 4743

यातुधानः, 2806

यातुधान इति, 2806

यातुधानान्, 465; 4743

यातुधान्यः 4743

यातुभावान्, 4743

यातुमतीनाम्, 819

यातुमतीनाम्, 4743

यातुविद्, 4743

यात् नु छावः ततन् यात् उषासः,
2773

यादमानः, 1340

यादृश्मिन् धायि ते अपस्यया विदत्,
1919

याद्वः, 2672; 3076

याद्वम्, 2672

याद्वानां राधासि, 3100

याद्वानाम्, 2672

याभिः परिन्मा तनयस्य मग्मन्, 524

यामः, 877; 4396

यामनि, 873; 4451

यामन्, 2741

यामतमा, 3523

यामाय, 467

यामासः, 1886

यावयद् द्वेषसम्, 1874

यावयद् द्वेषा, 530

यावयन्तु = यवयन्तु, 2711

यावोः अररं शूर मर्त्यं परिवृणक्षि
मर्त्यम्, 814

यासि द्यूता सूर्यस्य, 2311

यासिष्ठम्, 2746

यासु, 2718

युः, 4410

युक्तप्रावा, 1315

युगस्य खे, 3554

युगानि, 531

युजः, 3543

युज्यं पयः, 2306

युत्सु, 2760

युध्यामधिम्, 2669

युजनते, 2681

युयुतम्, 3111

युयोधि, 1284

युयोतन नः अंरसः, 3129

युवं च्यवानं सनयं यथा रथं

पुनर्युवानं चरयाय तक्षयुः, 4410

युवं महानि प्रथमानि चक्रयुः, 2331

युवतयः, 4405

युवतिः, 2644

युवतिम्, 4395

युवतीः, 1842

युवत्पोः, 2294

युवनारव, 3175

युवयूः, 1867

युवशा, 844

युवा अकुमारः, 840

युवाकुः, 2745; 2747

युवाकु, 448

युवाकोः, 2746

युवाम्, 4398

युवोः अस्कृद्यो, 2326

- युवोः हि नः सख्या पित्र्याणि, 2752
 युष्मे इत् वः अपि प्सि सजात्ये,
 3130
 युष्मोतः, 2733
 यूधम्, 1863
 यून्, 3137
 यूने, 4405
 यूपन्नस्काः, 847
 यूपात्, 1884
 यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः,
 2696; 2722; 4040
 ये अंस्या, ये अङ्ग्या, 897
 ये अवाञ्जस् तान् उ परचः आहुः,
 858
 ये ते मदा आहनसो, 4020
 ये ते हवेभिः वि पणोन् अदाशान्,
 2673
 येन गौः अभीवृता, 861
 येन पुष्टस्य पुष्टम्, 4422
 येन वस्यः अनशामहै, 3157
 येन स्मा सिनं भरथः सखिभ्यः,
 1357
 ये पत्त्रभिः शफानां व्रजा मुरन्त
 गोनाम्, 1888
 ये पराञ्जस् तान् उ अवाचिः आहुः,
 858
 ये बर्हिषदः सुतस्य पितृवः स्वधया
 भजन्त ते इह आगमिप्ताः, 4388
 ये मनुं चक्रुः उपरं दसाय, 2259
 ये वा भद्रं दूषयन्ति स्वधामिः, 2805
 येषन्ती, 1352
 येषां वाचि भद्रा, 4441
 योः, 4410; 4830
 योकेभ्यः, 4762
 योग, 4405
 योगक्षेमम्, 4818
 योगे, 2723
 योग्याभिः, 1318
 योजते विरव-भोजसा, 2663
 योजना, 4047
 योजनेभ्यः, 4762
 योना वसन्तीऽइव वि, 4000
 योनिः अन्तः, 863
 योनि आ ससाद, 3159
 योनी, 882
 यो व्रह्मणे सुमति आयजाते, 2737
 योयुवतीनाम्, 3511
 यो वाचा विवाचो मृधवाचः पुरुः,
 4398
 योपणासु, 2786
 योषणो दश, 3967
 योषत् न योषति, 3163
 योषां वृहतेः पितुर्जाम्, 4374
 योषा जारस्य, 508
 योषेव, 4038
 रंसु, 1283
 रंसुजिह्वः, 1823
 रक्षः, 2808
 रक्षः, 503; 4751
 रक्षः सिंहः न, 879
 रक्षः सिंहः न, 879
 रक्षतं नो अम्वात्, 888
 रक्षसः, 4745
 रक्षसः ब्रह्मद्विषः, 4831
 रक्षस्, 450; 465; 466; 4745
 रक्षस्त्वेन, 3129
 रक्षस्विनम्, 2785
 रक्षोहणम्, 4743
 रक्षोहणा, 2754
 रक्षोहा, 4814
 रघुद्वः, 827
 रघुमन्यवः, 807
 रघुम्, 3167
 रघुवर्तनिः, 4024
 रघुष्यदः, 827
 रजः, 497; 498
 रजः पूर्वाधामानि मिमानाः, 4423
 रजतं हरयाणे, 3152; 3153
 रजसः, 449; 463; 859; 1922;
 2330; 2697; 2740; 2771;
 2796
 रजसः पराके, 2796
 रजसः परे, 3493
 रजसि, 4388
 रजसो महस्परम्, 873
 रजस्, 873; 1868
 रजस् पृथु, 474
 रज्जासि, 855; 892; 1946
 रज्जासि चित्रा विचरन्ति तन्यवः,
 1937
 रजिम्, 2262
 रजिदैः, 3576
 रजेषितम्, 3460
 रजो व्याममे, 481
 रण्या, 3535
 रण्वः, 491
 रण्वः पुरि-इव जूर्यः, 2233
 रण्वा सुदृशो-इव पुष्टिः, 1839
 रत्नधाः, 866
 रत्नधातमम्, 425
 रत्नधेयानि, 2722
 रत्नम्, 2703
 रत्निनः, 2707
 रत्निनीम्, 886
 रथः, 1292; 3080
 रथः त्रिचक्रः, 1861
 रथं एकचक्रम्, 853
 रथं गव्यन्तम्, 3079
 रथं युज्यमानम्, 2759
 रथ, 436; 828; 2283; 2334
 रथगोपाः, 2334
 रथचर्मणि, 3088
 रथन्तर, 861
 रथप्रोष्ठेषु, 4426
 रथयीति, 3965
 रथस्य खे, 3554
 रथस्य मूर्ध्नि, 4799
 रथा इव, 2755
 रथाय नावं नः गृहाय, 828

रधिरायताम्, 4036	राजा इव अमवान् इमेन, 1827	रिरीहि, 2322
रधिरासः, 3476	राजानम्, 454	रिशादसः, 2734; 3543
रधीतम्, 886	राजा रयीणाम्, 3133	रिष्टं न यामन्, 817
रध्या, 3151	राजा विशाम्, 1281	रीपते, 3451
रध्या इव, 2705	राद, 892; 1921	रुक्मः, 2729
रध्यासः अश्वाः, 2271	राततमा, 483	रुक्म-वक्षसः, 2729
रदा-वसो, 2685	रातिः 874	रुक्मा इव, 2729
रघचोदनः, 3538	राति गृभीताम्, 846	रुक्मासः, 2729
रघः, 2694; 3140; 4426	रातिम्, 875	रुक्मभिः, 2730
रभसानि, 4037	रातिपाचः, 2297; 2698; 2703	रुक्मभिः शुभ्रभिः अंशुभिः, 3975
रमध्वं मे वचसे, 1337	राती, 2646	रुक्मेभिः, 2730
रम्भः, 3455	रात्रि उपसे योनिम्, 530	रुचा गाः अभि इहि, 4003
रम्भिणी, 873	रात्रेः, 887	रुजत् दृक्कहानि, 2756
रम्भी, 1290	रादावसो, 2685	रुवन, मृणन्, प्रमृणन्, 4455
रयि अश्वपस्त्यम्, 4032	राघः, 1911	रुजानाः, 462
रयि कृण्वन्ति चेतनम्, 3984	राघसः, 4024	रुद्रः, 1925; 2697
रयि चित्रश्रवस्तमम्, 3147	राघसे, 2777; 4394	रुद्र, 468; 470; 472; 482;
रयिम्, 426; 830; 875; 1897;	राधानां पते, 1347	2301; 2713; 3520
3567	राघोदेयाय, 1873	रुद्र-पृश्नि, 445
रयिवृधः, 2780	राभ्याणाम्, 2656	रुद्रम्, 2657
रयीणां सिंहासतुः, 3992	राभ्यासु, 2321	रुद्रवर्तनी, 3143; 3144
रयीणाम्, 3527; 4376	रायः 513	रुद्रस्य, 502; 1915; 2265; 2733
रयद, 2717	रायतः शूनः, 886	रुद्रस्य मर्याः, 487
रवतः कृधि नः, 4398	रायस्पोषम्, 3479	रुद्रस्य यक्षम्, 3121
रवेण, 1872	राये, 2775	रुद्रस्य सुनवः, 2300
रशनाः, 850	राश्चि, 4425	रुद्राः, 3081; 3102; 3487
रशना ऋतस्य गोपाः, 850	राष्ट्रम्, 4821	रुद्राणाम्, 516
रश्मयः, 2334; 2336	राष्ट्रानाम्, 2694	रुद्रासः, 3121
रश्मिभिः चक्षुर्मगस्य रश्मिभिः, 822	राष्ट्राय अभिवर्तय, 4822	रुद्रिया, 493
रश्मेव, 2324	राष्ट्री, 2236	रुद्रियासः 2318
रसवान्, 2283	रासभः, 532	रुद्रियेषु स्तोमेषु, 1285
रसाः 892	रासभ, 464	रुद्रेभिः, 2657; 2697
रसा, 1929; 4447; 4449; 4779	रासभम्, 3556	रुद्रैः 3169
रसा, अनितभा, कुमा, 1928	रासभौ, 3171	रुद्रौ, 3144
राका, 1299	रास्मिरासः, 1917	रुधिरा, 1289
राजकाः इत्, 3141	रिप्रम्, 4022; 4393	रुम, 3085
राजन् सोम, 507	रिक्वांसः तन्वः कृण्वत त्राम्, 1849	रुमे, रुशमे, श्यावके, कृपे, मादयसे
राजभिः, 2765	रिश्नति, 3129	सचा, 3085
राजयश्मात्, 4813	रिश्नोः, 894	रुशशीर्ष्णा, 2337
राजसु, 3575	रिरीष्ट, 3129	रुशत्, 1882

- रुशत् पशुः, 1942
 रुशत् पिप्पलम्, 1930
 रुशद्वत्सा, 530
 रुशन्तम्, 2237
 रुशम्, 3085; 3480; 3481
 रुशामम्, 3083
 रुशमाः, 1905
 रुशमासः, 3083
 रूपं रूपं मघवाबोधवतीति, 1350
 रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव, 2285
 रूपैः सं अन्यते, 3986
 रेक्कः, 4429
 रेक्क, 842; 2651
 रेजन्ता, 3580
 रेणुः, 4445
 रेणुककाट, 2265
 रेतः, 2692
 रेतसः, 3099
 रेतस्, 2338
 रेपः, 885
 रेभं, वन्दनम्, 524
 रेभम्, 535; 538
 रेभाः 4745
 रेभाः सप्त अभि सं नवन्ते, 4442
 रेभासः, 3567
 रेवतः, 3462
 रेवतीः, 4406
 रेवतीः पुरन्धोः, 842
 रेवान्, 3455
 रेवान् न, 4813
 रेवतासः, 1933
 रोचनं दिवः, 3568
 रोचना दिवः, 3987
 रोचने, 1326
 रोचनेन, 2232
 रोदसी, 460; 482; 872; 1336;
 1339; 1905; 1921; 1931;
 2707; 2708; 2787
 रोदस्योः जनिता, 4034
 रोघचक्राः, 895
 रोघना, 539
 रोघस्वती, 1310
 रोपणाकासु, 474
 रोमशा, 813
 रोमाणि, 4000
 रोमाणि अव्यया, 4020
 रोमा पृथिव्याः, 488
 रोहितः, 2709; 3170
 रोहित, 454
 रोहिता, 820; 3510
 रोहिदश्वः, 1823; 3450
 रौद्रः 4374
 रौहिणम्, 517
 लक्ष्मण्यस्य, 1909
 लक्ष्मीः, 4441
 लिबुजा, 4383
 लोककृत, 4030
 लोककृत्य, 3124
 लोकम्, 2673
 लोगम्, 4395
 लोधं नयन्ति, 1353
 लोधं नयन्ति पशु मन्यमानाः, 1352
 लोपामुद्रा, 883
 लोपाशः सिंहं प्रत्यज्च अत्साः,
 4404
 लोम, 4815
 लोहिता, 1317
 वः, 3458
 वः सु सह असति, 4838
 वंशमिव, 438
 वंसु, 3996
 वक्तवे, 2683
 वक्ता, 4020
 वक्व, 830
 वक्षः, 810
 वक्षः सु रुक्मा, 2729
 वक्षणाः, 847
 वक्षणासु, 2331
 वग्नः, 2801
 वहङ्कुम्, 531
 वहङ्कु, 3072
 वहङ्गुदः, 479
 वचनस्य, 2272
 वचांसि, 833
 वचो यथा, 3458
 वचाविदं वाचं उदीरयन्तीम्, 3577
 वज्रं विभक्तिं हस्ते, 3159
 वज्र, 1336
 वज्रमायसम्, 497
 वज्रिणे, 3513
 वज्रिन्, 3455
 वज्रिवः, 3173
 वज्री, 437; 461; 2694
 वट, 2313
 वाणक् वहङ्कु आपा पुण्यम्, 1920
 वतेम, 2650
 वत्सः, 3108; 3115
 वत्सः मातुः ऊधानि उपसर्जि, 4010
 वत्सं न मातरः, 2280
 वत्सम्, 493; 3517
 वत्सस्य, 5094
 वत्सस्य अवसे, 3110
 वत्सानां न तन्तयः, 2261
 वत्सिनीनाम्, 2801
 वत्सेन अभुजता मातरं पुनः, 523
 वत्से बष्कये अधि, 854
 वत्सैः, 1905
 वदति, 2801
 वद नव्यस्यामति, 3478
 वधः, 515
 वधूयुः इव योषणाम्, 1348
 वधुयुः अव्ये त्वचि परि पवते, 4011
 वधयः, 4436
 वधि, 4437
 वधिऽअश्वः, 4436; 4437
 वाघ्न-अश्वाय, 2314
 वधिमती, 538
 वधिमत्यः, 2318
 वधिमत्याः, 533; 4411; 4433

वध्वा, 2748
 वनकरण, 4815
 वनधिति, 539
 वनम्, 1315; 3520
 वनर्गुः मृगः, 833
 वनर्षदम्, 4799
 वनवसे, 2250
 वनसा, 4821
 वनस्पतिः, 442; 4438; 4439
 वनस्पति, 831; 1282; 1352;
 1943; 2647; 2649; 4784
 वनस्पतिम्, 2292
 वनस्पते, 1315; 1320; 1887;
 2650
 वनाः, 2289
 वना, 1321
 वनात्, 459
 वनानि, 876; 4436
 वनिः, 436
 वनिनः, 827
 वनिष्ठुः, 4815
 वनुयाम वनुष्यतः, 817
 वनुषः 2703
 वनुषः मर्यस्य, 2679
 वनुषाम्, 2676
 वनुष्यतः, 2652; 2731
 वनुष्यताम्, 2319
 वनुष्यति, 2716; 2778
 वने, 4007
 वनेजाः, 2234
 वर्न न वायः नि अघायि चाकम्,
 4404
 वनेव, 813
 वने वने, 4760
 वनेषु, 1339; 4000; 4038
 वनेषु विश्ववित्, 3983
 वन्दनं यत्, 2718
 वन्दनम्, 524; 4411
 वन्दमानः असुरस्य प्रशस्तिं पुम्
 2653

वन्धन् अवातः परिघीन् अप ऊर्णीहि,
 4038
 वन्धन्ता, 2764
 वपा, 1325
 वपावन्तम्, 1916
 वपुः, 829; 2275; 3515
 वपुषे, 835
 वपुषो वपुष्टरः, 402
 वप्सतः, 2726
 वप्रासः, 873
 वप्रा, 476; 527
 वप्राक, 4770
 वप्रास्य मन्ये मिथुना, 4770
 वप्राभिः, 1843; 4770
 वप्रायाः, 3579
 वयः 830; 1299; 1894; 1917;
 2320; 2713; 3526; 4403;
 4406; 4445
 वयः अन्तरिक्षं पतन्तः, 4452
 वयः इव रुरुहः सप्त विस्तुहः, 2238
 वयः कृष्णानः तन्वे स्वायै, 1886
 वयः वृषम्, 3495
 वयं घ से त्वे, 3506
 वयं होत्राभिः ... मनामहे, 3485
 वयन्तः, 2690
 वयश्चन पतयन्तः पतत्रिणः, 840
 वयश्चित्, 2321
 वयाः, 2261; 2707
 वयांसि, 3969
 वया-इव, 3120
 वयाम्, 872
 वयावन्तम्, 2233
 वयुनम्, 1316; 2258
 वयुनवत्, 2258
 वयुना, 1295
 वयुनानि, 837; 893; 2796
 वयुनानि विद्वान्, 2796
 वयुनेषु, 2238
 वयोधाः, 3466; 3520; 4024

वयो वयो, 1894
 वय्य, 1843; 1945
 वय्यम्, 480
 वय्याय, 1288
 वरः, 1286
 वरम्, 2750
 वरशिखस्य, 2263
 वराय मन्यवे, 3545
 वराहः, 4040
 वराह, 4435
 वराहम्, 484; 531; 3533; 4404
 वराहैः, 4435
 वरिवः ऽइत्, 4000
 वरिवः पूवे ऋः, 1846
 वरिवः स्वस्तिमत्, 4027
 वरीवर्ति, 862
 वरुणः, 506; 890; 1884;
 3133; 3513; 3562; 4004;
 4025; 4793
 वरुणम् = वरुणकृतम्, 1823
 वरुण, 430; 465; 469; 471;
 1297; 1835; 1876; 2244;
 2293; 2326; 2703; 2706;
 2707; 2708; 2761; 2770;
 2778; 3154; 3156; 3448;
 3461; 3575; 4768; 4832
 वरुण, अर्यमन्, 519
 वरुणम्, 504
 वरुण शेषसः, 1938
 वरुणस्य, 809; 4034; 4819
 वरुणस्य भूरेः, 888
 वरुणयोः, 2303
 वरुणानी, 452; 1921
 वरुणाय, 2735; 4027
 वरुणाय मोदुषे, सुमृद्धीकाय मोदुषे
 वरुणाय, 823
 वरुणारणम्, 1950
 वरुणेन, 3169
 वरुणेषु, 3156

- वरुणो न सिन्धून्, 4035
 वरूता, 874
 वरूभीः, 1357
 वरूभी, 452; 1914; 2703
 वरूथम्, 2722; 3538
 वरूथ्यः, 1898
 वरूथ्यम्, 2324; 3575
 वर्चिनः, 1289
 वर्तिनिभ्याम्, 2748
 वर्तिनिम्, 4821
 वर्तिः, 888
 वर्धयन्तीम्, 845
 वर्धया, 894; 2295
 वर्म, 2334, 4044
 वर्मणा, 2338
 वर्म स्युतम्, 460
 वर्षिष्ठम्, 1857
 वर्षिष्ठानि, 3533
 वल, 439; 477; 2276
 वलम्, 3122; 4434
 वलस्य बिलम्, 439
 वल्गु, 2319
 वल्गु, 2746
 ववन्म, 2702
 वववृषः, 877
 ववृत्याम्, 838
 वव्या इव, 1282
 वव्रिम्, 861; 4015
 वशः, 3459
 वश, 535; 3109
 वशम्, 526
 वशाः, 2251
 वशान्नाय, 3449
 वशाभिः, 1284
 वशैः, 3542
 वषट्, 2659; 2793; 4389
 वषट्कार, 2660
 वषट्-कृतम्, 2659; 2794; 4394
 वषट्-कृतस्य, 2659
 वषट्-कृताः, 2659; 3157
 वषट्कृति, 460; 2794; 3158
 वषट्-कृतिम्, 2659; 2663
 वसतीवरी, 2289
 वसतीवरी अग्रियः धाराः मध्वः
 प्रविगाहते, 3968
 वसर्हा, 807
 वसवः, 850; 2300; 2318;
 2699; 2717; 2720; 3487
 वसवानम्, 3571
 वसवो न वीराः, 1914
 वसा, 1343
 वसानः, 862
 वसानः अत्कं सुर्भिम, 2266
 वसिष्ठः, 2643; 2662; 2692;
 2710; 4802; 4808; 4829
 वसिष्ठः, 2643; 2645; 2677;
 2690; 2692; 2708
 वसिष्ठम्, 526; 2750; 2768
 वसिष्ठवत्, 2787
 वसिष्ठाः, 2643; 2655; 2658
 वसिष्ठान्, 2687
 वसिष्ठासः, 2643; 4434
 वसिष्ठैः, 2643
 वसुः, 3148; 4024
 वसु, 438; 460; 472; 842;
 1866; 1876; 2717; 3576
 वसुजुवम्, 3571
 वसुधितिम्, 2775
 वसुपति, 876
 वसुपते वसूनां, गोपति गोनाम्, 4415
 वसुपत्नी, 861
 वसुभिः, 2657; 2712; 3169;
 4451
 वसुभिः सचामुवा, 3169
 वसुभिः सुजातः, 4451
 वसुभिः सूर्यस्य भाजुं ऊर्ध्वं स्तभयन्
 विभाति, 4374
 वसुमन्तम्, 2751
 वसुम्, 471
 वसुविदः, 3496
 वसुचीरम्, 2307
 वसुश्रवाः, 1898
 वसूनां देवं गघो वनानाम्, 2664
 वसूनां वसुः, 4760
 वसुयवः, 1899
 वसोः आकरे, 1346
 वसोः = वासयितुः, 3550
 वसो, 1324
 वस्तीवर्याः, 1302
 वस्तोः, 1837; 2272; 2740;
 4836
 वस्त्रम्, 1863
 वस्यः, 2284; 3466
 वस्वः, 4406
 वस्वीभिः धीतिभिः, 1323
 वस्वीरन् स्वर्ण्यम्, 500
 वस्वी पु ते जरित्रे अस्तु शक्तिः,
 2674
 वहा, 2646
 वह्नयः, 2760; 3095
 वह्निः, 843; 1315; 4041
 वह्निः विदुष्टः, 2249
 वह्नि एतशः, 4004
 वह्निभिः, 2756
 वह्निम्, 483; 1322
 वह्नी, 2754
 वह्नेः, 2272
 वह्येशयाः, 2727
 वाः न त्वा यव्याभिः वर्षन्ति, 3569
 वा एकः पविः आ ववर्त, 1936
 वाक्, 860; 865; 3572
 वागाष्पृणी, 4793
 वाग्देवी, 452
 वापतः, 482
 वापद्भिः वापत्, 4047
 वाचः परमं व्योम, 863
 वाचं ईम् खयं पुनान वासयामसि,
 3986
 वाजं जनयन् यजध्वै, 1845
 वाचं मुषायति, 817

वाचं वाचम्, 886	वाजे - आ, 2754	वायु, 427; 453; 1329, 1345;
वाचम्, 4825	वाजे वाजे, 2704	2271; 2707, 3966; 4819
वाचास्तेनम्, 4745	वाजेभिः, 2279	वायुभिः, 3101
वाचो अरनुवे भागमस्याः, 863	वाजेषु, 3516	वायुम्, 3982; 4009
वाजः, 524; 1329; 2301	वाजैः, 875	वायो, 1917
वाजः विश्वान् ऋषुः, 1858	घणः, 3136	वाय्य, 1945
वाज, 434; 1858; 1861; 2715;	वाणम्, 502	वारं अकृण्वत क्षयम्, 818
2716	वाणस्य, 4407	वारं अव्ययम्, 3987
वाजगन्ध्यम्, 4044	वाणस्य चोदया पविम्, 3993	वारणः, 3167
वाज-जठरः, 1897	वाणीभिः, 3112	वारेण, 3962
वाजदान्नाम्, 448	वाणीषु अन्तः सु प्रचर, 4026	वाये, 3152
वाजपत्नी, 2758	वातः, 3487	वातिकम्, 526
वाजम्, 809; 2710; 2732;	वात, 2302	वार्यम्, 3152
3962; 3991	वात, 4819; 4832	वार्याणाम्, 4381
वाजयन्तः, 3524; 3571	वातजुताः, 827	वार्याणि, 866
वाजयुः, 1293; 2683; 3539;	वातजुतासः 2237	वार्श सामन्, 1883
4038	वातजूतिः, 4801	वार्षागिरः, 514
वाजयुः आजिम्, 3486	वातरशना मुनयः, 4801	वार्षागिरा, 3097
वाजयुम्, 3539	वातस्य पत्मन्, 1887	वालखिल्य, 3466
वाजवन्तम्, 1348	वाता इव प्रसक्षिणः, 3472	वावशानः, 4036
वाजसातम्, 1897	वातान् अतरत्, 1852	वावशाना, 861
वाजसातये, 3119; 3176; 3974	वातापे पीव इत् भव, 892	वावाता, 3086
वाजसातये हियाना अत्याः, 3974	वातो न जूतः, 4043	वावृते, 871
वाजसातो, 523; 1839; 1844;	वापुषः, 1941	वावृथानौ अमर्ति क्षत्रियस्य, 1939
2696	वामनोतिः, 2284	वावृथे, 2275
वाजस्य, 2775; 2782	वामं वामम्, 4449	वावृथे ई मरुतो दातिवारः, 873
वाजाः, 2701	वामदेव, 1840	वाशो, 2790
वाजानां पते, 458	वामदेवस्य, 1839	वाशीभिः, 4772
वाजानाम्, 3555	वामम्, 895; 2759; 3543	वाशीम्, 3159
वाजान्, 524; 2279	वामस्य, 855	वाश्रासः, 3101
वाजान् इयति गोमतः, 4399	वामानि, 3581	वाश्रासः गिरः, 3452
वाजाय, श्रवसे, इये, रये, 2252	वाम्, 1862; 4385; 4397	वासः, 849
वाजिनः, 846; 1861; 2703;	वायः, 4404	वासः वायः अबीनाम्, 4399
4434	वायतस्य, 2687	वासरं ज्योतिः, 3098
वाजिनम्, 821; 2786; 4834	वायव राधसा आगतं इन्द्रश्च राधसा	वासरम्, 2748
वाजिना, 1353	आगतम्, 821	वासंस्ति मर्गजा, 4399
वाजिनीवती, 508	वायवे, 2741; 4027	वासोदाः, 4777
वाजिनीवसु, 3144	वायव्यान्, 4757	वास्तोः पतिम्, 4428
वाजी, 1836; 2233	वायिसुः, 3135	वास्तोः पते, 2723; 2724; 3127
वाजे, 3140; 3141; 4378	वायुः 2301; 4025	वाहिष्ठः, 3154

- वि, 4383
 विः न पर्णः, 886
 वि अल्कशा, 4390
 वि आवः, 2755
 विकटे, 4811
 विक्रमणेषु तिष्ठथः, 3114
 विक्षु, 1316
 विचक्रमाण त्रेधा, 838
 विचक्रमे, 453
 विचर्मणि, 1322
 विचिकाय, 89/1
 विचिन्वन्, 4041
 विचेतः, 895
 विचेतसः आपः, 498
 विजामन् परुषि, 2718
 विजामातुः, 521
 विजेष्यऽकृत् इन्द्रऽइव अनवऽब्रवः,
 4455
 विद, 2728
 विततः रश्मिः तिरश्चोः, 4795
 वितस्ता, 4448
 वितं मे अस्य रोदसी, 518
 विधुरा, 2282
 विदथ, 815; 859
 विदथम्, 1312
 विदथस्य, 1312; 1909
 विदथानि, 1330
 विदथानि काव्यानि, 1311
 विदथा निविक्यत् तिरः अराति परि
 आपः, 1863
 विदथानीव सत्पतिः अस्तं राजेव
 सत्पतिः, 815
 विदथे, 2675; 4032
 विदथेषु, 838; 2707; 2793
 विदथेषु बर्हिः, 2732
 विदध्यम्, 507
 विदद् गौरस्य गवस्य गोहे, 1846
 विदद् वसुः दयमानः वि शत्रून्,
 1339
 वेदाना अस्य योजनम्, 3967
 विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्या ते
 धाम, 4414
 विद्युद् भवन्ती, 861
 विद्रे, 2728
 विद्वान् अश्नोति अमुतः इतः च यत्,
 4024
 विघर्तरि, 3992
 विघर्मणि, 3966
 विघर्मन्, 1845
 विघातः, 4819
 विघाता, 2301
 वि न इन्द्र मृधो जहि, 4810
 विनगुसः 4016
 विनीयसे, 3981
 विपः, 2296
 विपः न, 2274
 विपः न रायः, 1871
 विपणिर्हितावान्, 884
 वि पथः सातये सितम्, 3087
 विपथयः, 1926
 विपन्यया, 4444
 विपन्यवः, 2784
 विपयन्ति बर्हिः, 2675
 विपश्चितः, 1945; 3979; 4825
 विपश्चित् सोमः, 3972
 विपा, 3979
 विपा-कृतः, 3965
 विपाद, 1336
 विपाद्, विपाश, 4448
 विपिपानम्, 527
 विप्रः, 1850; 1945; 2770; 4427
 विप्र, 3097
 विप्रजृतिः, 4802
 विप्रतम्, 1335
 विप्रबन्धु, 4423
 विप्रमन्मनः, 2272
 विप्रस्य, 1945
 विप्रस्य मेघ्यासिधेः, 3990
 विप्रस्यः यावयत् सखः, 4399
 विप्राः, 2705
 विपाः अनु अमादिषुः, 3968
 विप्राय, 536
 विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारु मन्ये,
 2650
 विप्रासः, 4378
 विप्रासः इत् ऋषयः, 4429
 विभागे, 2707
 विभावरी, 1874
 विभावसुः, 3452
 विभिः, 1941
 विभिः द्वा चरतः, 3160
 विभिन्दोः, 3081
 विभीदकः, 2768
 विभीदक, 4408
 विभु, 1858; 2715; 2716
 विभूत-द्युम्नः, 3167
 विभूतिमक्षिता वसुम्, 3472
 विभूत्रम्, 510
 विभ्युषा मनसा ह, 4021
 विभ्राद्, 4820
 विभ्वतष्टम्, 1345; 1932
 विभ्वना, 4449
 विभ्वन्, 1861
 विभ्वा, 1921
 विभ्वीः, 893
 विमद, 475; 3114
 विमदस्य ऋषेः, 4398
 विमदाय, 532; 3114; 4433
 विमनाः, 3547
 विमानः, 2771
 विमानः अह्वाम्, 4032
 विमानं सप्तचक्रम्, 1306
 विमुचः नपात्, 2308
 वियन्ता, 864
 वि ययुः वृत्रं पर्वशः, 3103
 विराजो पूरुषः, 4754
 विराद्, 892
 विराड्रूपा, 4799
 विरूपः, 472; 3528; 4785
 विरूपे, 1882

- विवक्वान्, 2745
 विवक्षणम्, 3471
 विवरे गोअर्णसः, 528
 विवस्वतः, 1347; 1893; 3100; 4430
 विवस्वतः सदने, 4384
 विवस्वतः हेति, 3508
 विवस्वति, 824
 विवस्वति मनौ, 3482
 विवस्वत्, 2753; 3970; 4391; 4392
 विवस्वान्, 2656
 विवस्विभिः, 3580
 विवाचः, 2268
 विवाचि, 2280; 2282
 विशः, 2262; 2690
 विशः दासीः अकृणोः अप्रशस्ताः, 1853
 विशः विशः, 2294
 विशं विशम्, 4760
 विशम्, 2754
 विशां विशपतिम्, 1886
 विशा, 3524
 विशाम्, 1312
 विशि, 3518
 विशि-शिप्रम्, 1920
 विशे-विशे, 457
 विशो-विशः, 3524
 विशपति, 440
 विशपतिम्, 2232
 विशपला, 4411
 विशपलाम्, 526; 534
 विश्या इव त्राः, 813
 विश्वः स्वर्दृक्, 2733
 विश्वं अनु-प्रमुता, 2759
 विश्वं अग्निं असि मन्य, 1831
 विश्वं इदं जगत्, 4425
 विश्वं एकः अभिचष्टे, 865
 विश्वं स्वदूरो, 3472
 विश्व-आयुः, 4379
 विश्व-आयु अप धायि, 1852
 विश्वकः, 3546
 विश्वकर्मन्, 4452, 4453
 विश्वकाय, 535, 536, 4433
 विश्वकृष्टिः, 483
 विश्वकृष्टी, 874
 विश्वगूर्तो, 884
 विश्वचन्द्रा, 3542
 विश्वचर्पणे, 437
 विश्वजन्मा, 875
 विश्वजित्, 1293; 3537
 विश्वतः, 3570
 विश्वदानिम्, 864
 विश्वदृष्टा, 897
 विश्वदेवः, 2325
 विश्वदेवम्, 1947
 विश्वदेवाय, 1872
 विश्वघा, 2677
 विश्वधेनाः, 1843
 विश्वपिशा, 2756
 विश्वप्स्यः, 2752
 विश्वमनसः, 3145
 विश्वमनस्, 3145; 3148
 विश्व-मनुषां मरुतो इयक्षसि, 3458
 विश्वरुची, 1317
 विश्वरूपाः, 3171; 3573
 विश्वरूप्यं गाम्, 856
 विश्ववारः, 1901; 2780
 विश्ववार, 1901; 1918; 4035
 विश्ववारम्, 1901; 3518
 विश्ववास्य, 1901
 विश्ववांराः, 1901
 विश्ववाण, 1900; 1901
 विश्ववाराणि, 1901
 विश्ववाराणि पुरुवारः, 2236
 विश्ववारे, 1901
 विश्ववार्यः, 1901
 विश्ववार्यम्, 1901
 विश्ववेदसः, 3129
 विश्ववेदसम्, 471
 विश्वसामन्, 1897
 विश्वस्य च इत्, 3461
 विश्वस्य भुवनस्य गोपाः, 859
 विश्वस्य मिषतो वशी, 4836
 विश्वह, 3466
 विश्वहा, 2231
 विश्वाः स्मृधः, 3570
 विश्वा अभियुजः विपूचीः आर्याय विशः अव तारीः, 2262
 विश्वादम्, 3455
 विश्वानरः, 890; 2757
 विश्वानर, 3509
 विश्वा नहुषा जातानि, 403
 विश्वानि दुर्गा मिषतं तिष्ठे नः, 2737
 विश्वानि भुवना जजान, 1306
 विश्वानि वयुगानि विद्वान्, 1316
 विश्वानि सं सं युवसे, 4837
 विश्वाभि भुवना, 3556
 विश्वामित्रः, 4802; 4820
 विश्वामित्र, 454
 विश्वामित्रजमदग्नी, 4818
 विश्वामित्राः, 4751
 विश्वामित्रेभिः, 1311
 विश्वायुः, 2235; 4378; 4775
 विश्वा रूपाणि, 3124
 विश्वा रूपाणि अभि अर्षसि, 4003
 विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते, 1946
 विश्वावसु, 4803
 विश्वासाहम्, 3555
 विश्वासु कृष्टिषु, 3557
 विश्व स्वपत्यानि सत्रा दधिषे, 3124
 विश्वे अमृता यथा नः, 1868
 विश्वेत् स्वपत्यानि चक्रुः, 2780
 विश्वे देवाः, 864; 2307
 विश्वेदेवाः, 3513
 विश्वेदेवासः, 434
 विश्वे देवासः, 3487
 विश्वेभ्यः यज्जतेभ्यः, 1284
 विश्वे मानुषा, 3457
 विश्वे मायिनः, 1341

- विश्वे वसवः, 2703
 विषम्, 2316; 4801
 विष विद्या, 897
 विषाणिनः, 2666
 विपासहिः, 4822
 विपुद्गुहा इव, 3154
 विपुरूपा, 4384
 विपुरूपाणि, 2329
 विपृचोः, 862; 2262; 4825
 विपृचीना, 864
 विपृचो अश्वान् युयुजान ईयत एकः
 समान आ रथे, 2313
 विपृवता पर एनावरेण, 865
 विषेण, 4745
 विष्टपम्, 3513
 विष्टपि, 3567
 विष्टारपंक्तिः, 4804
 विष्णवे, 1951
 विष्णापु, 3547
 विष्णाप्वम्, 535; 536; 4433
 विष्णाप्वे, 3547; 4433
 विष्णुः, 484; 2296; 2301;
 2783; 3124; 3487
 विष्णुः ओजसा, 3117
 विष्णुः, 445; 452; 506; 1876;
 1921; 2328; 2706; 2796;
 4832
 विष्णुना, 3169
 विष्णुम्, 2711
 विष्णोः 838; 2793; 3113;
 3162; 4829
 विष्णोः एषस्य मोळहुषः, 3135
 विष्णोः परमे पदे, 839
 विष्णोः प्रदिशा, 863
 विष्णोः, 3544
 विष्मट्, 894
 विष्मर्षसः, 878
 विष्मला, 536; 538
 विष्मलावसु, 886
 विष्मिन्तस्य, 2737
 विष्मलिङ्गकाः, 897
 विष्मक्, 2710
 विष्मन्तस्य, 3568
 विष्मचः, 537
 विसर्गम्, 2802
 विहायसम्, 3147
 विहायाः, 2246
 वीडु आधारसः, 3533
 वीडुवङ्गो, 3546
 वीतं अश्रितम्, 1832
 वीतं पातं पयसः उन्मियाया, 838
 वीतम्, 2746
 वीतहव्याय भरद्वाजाय, 2246
 वीतहव्ये, 2246
 वीती, 3488
 वीती, 2237
 वीती ... शृण्वरे, 3488
 वीते अध्वरे ग्रावधि सं नसते, 4026
 वीरकः, 3554
 वीरपत्नी, 518
 वीरपेशाः अग्निः, 4451
 वीरवती, 2708
 वीरवत्, 3581; 4002
 वीरवत् पातु, 2678
 वीराः, 865
 वीरा, 1305
 वीरान्, 1289; 4394
 वीराय, 1934
 वीराय शूराय, 3079
 वीरुषः, 4766
 वीरैः दशभिः, 2806
 वीळ्यस्व, 2288
 वीळिता, 1295
 वीळुः, 4750
 वीळुपाणिः, 2646
 वीळुपाणि, 2755
 वीळो वीळित वीळ्यस्व, 1352
 वीच = वि-इव, 2726
 वीहि शूर पुरोव्याशम्, 1342
 वृकः, 887; 2304
 वृकः वित् उरमथि, 3505
 वृकः, 534; 537
 वृकम्, 519; 2704
 वृकश्चित् अस्य वारणः उरमथि,
 3505
 वृकाय, 2747
 वृकाय वृक्ये गीरधता, 2304
 वृको, 534
 वृक्कः, 892
 वृक्तवर्हिषः, 468; 1311; 2327;
 3103; 3496
 वृक्ये, 2304
 वृक्ष परशुमान् इव, 3524
 वृक्ष, 4402
 वृक्षम्, 860
 वृक्षस्य नु ते पुरुहूत वयाः, 2261
 वृक्षे, 4800
 वृक्षे वृक्षे, 4402
 वृचीवतः, 2263
 वृचीवन्तः, 2264
 वृजनम्, 884
 वृजनानि, 494
 वृजनेषु, 2793
 वृजिनम्, 2805
 वृजिना, 2736
 वृजिनीषु, 856
 वृणीध्वं हव्यवाहनम्, 1902
 वृत्तः इन्द्रः, 879
 वृत्तः शूरपत्नीः, 879
 वृत्र, 462; 466; 477; 480; 484;
 496; 1336; 1338; 1854;
 1907; 2672; 2680; 3573
 वृत्र-खाद, 1347
 वृत्रघ्न, 881
 वृत्रतुष, 2327
 वृत्रतूयं, 3525
 वृत्रम्, 3165
 वृत्रहत्ये, 2284
 वृत्रहत्येषु, 2645
 वृत्रहयानाम्, 1323

वृत्रहन्तमा, 2785
 वृत्रहा, 447; 1281; 4820
 वृत्रा, 2762
 वृत्राणाम्, 435
 वृत्राणि, 2268; 2314; 2678,
 3470
 वृथक्, 3448
 वृथा, 816
 वृधासः, 876
 वृश, 1883
 वृश्च, 4744
 वृश्चिक, 898
 वृष, 877
 वृषक्रतुः, 2279
 वृषगणः, 4040
 वृषणः, 2276
 वृषणः पत्नीः जगम्युः, 883
 वृषणं वृषन् वृषणः, 1330
 वृषणश्वेन, 3136
 वृषणा, 1291
 वृषणा हरि, 3086
 वृषणे, 3136
 वृषत्-अञ्जयः, 3136
 वृषनाभिना, 3136
 वृषन्, 1291; 4837
 वृष-प्रयाज्ये, 3136
 वृषप्सुना, 3136
 वृषमः, 2670; 2727; 2786;
 2799; 3491
 वृषमः च धेनुः, 4377
 वृषमः महः दिवः सदने जायमानः
 अचिक्रदत्, 2700
 वृषम, 534; 1344
 वृषमम्, 438; 894; 1314; 2262;
 3521; 4400
 वृषमस्य, 829; 1824
 वृषभान्नाय, 1291
 वृषभाय, 1291
 वृषभाय क्षितौनाम्, 2792
 वृषभासः, 1291

वृषभिः, 2748
 वृषभेण भानुना, 1290
 वृषमणाः अहंयुः स्थिर, 872
 वृषरथ, 2276
 वृषरथासः, 2275
 वृष-रश्मयः, 2275; 2276
 वृषा, 513; 514; 1854; 1912;
 2786; 3122; 4024
 वृषाकपिः, 4458
 वृषाणकः, 4801; 4802
 वृषा न फेनं अस्यत्, 4428
 वृषा रथः, 3988
 वृषारवाय, 4807
 वृषा सिन्धुना वृषमः स्तियानाम्,
 2276
 वृष्णः, 1291; 3971
 वृष्णे, 3168
 वृष्णो अश्वस्य, 1948
 वृष्णो अश्वस्य रेतः, 863
 वृष्ण्यानि नून्, 1845
 वृषण्वसु, 3089
 वेः, 1852
 वेणून्, 3489
 वेतसः, 1880
 वेतसवे, 2262
 वेतसुम्, 2257
 वेतसून्, 4417
 वेदः, 497; 2660; 3455; 4455
 वेद्याभिः, 2242
 वेघसः, 493
 वेघसः, 493
 वेनः, 481; 826; 4791
 वेनः न, 3084
 वेन, 464
 वेनति, 3084
 वेनन्ति, 4432
 वेनाः, 4432
 वेनाः दुहन्ति अक्षणं गिरिष्ठम्, 4028
 वेन्यः, 4807
 वेन्यम्, 4821

वेपसा, 1834
 वेविज्ञान इत्, 4021
 वेशम्, 4417
 वेशया, 881
 वेषि, 2264
 वैतसः, 455; 4457; 4764
 वैतसेन, 4764
 वैदत् अश्विः, 1935
 वैदथिनाय, 1904
 वैन्यः, 3112
 वैयश्व, 3147
 वैलस्थानक, 819
 वैलस्थानम्, 819
 वैशन्तम्, 2687
 वैश्यः, 4758
 वैश्वानरः, 2652
 वैश्वानर, 482; 515; 1830; 1933
 4747
 वैश्वानरम्, 2653
 वोचा, 2312
 वोळ्हा, 2321
 वोळ्हा, वोढा, 4024
 वोषद्, 2659
 व्यसः, 1842
 व्यक्तः, 2727
 व्यञ्जनम्, 3536
 व्यनत्, 4789
 व्यश्वः, 3146
 व्यश्व, 3113
 व्युष्टौ, 2751
 व्योमन्, 2653
 व्योमसत्, 1866
 व्रजम्, 818; 841; 1844; 4022;
 4412
 व्रजे, 3516
 व्रतम्, 823
 व्रते, 4424; 4432
 व्राः, 812; 3078
 व्राताः, 3078
 व्रातासः, 3078

- त्रिशः, 833
 त्रीहि, 3536
 शं नः, 2696
 शंभुवा, 1307
 शंयु, 464; 471
 शं योः, 894; 1835; 1939;
 2300; 2696
 शं योश्च, 3518
 शं शोचाः, 1323
 शंसः, 2696
 शंसाव अध्वर्यो प्रति मे, 1349
 शंसिषं नु ते अपिकर्णे, 2291
 शंस्तु, 847
 शकट, 1307
 शकटम्, 4405
 शकपूते, 4799
 शकुनि, 1308
 शकमये धूमं आरात् अपश्यम्, 865
 शकुन्तिका, 897
 शक्रः, 1837; 2807
 शक्र, 438; 480; 1340; 3120;
 3482
 शक्रम्, 3474
 शक्वरी, 4799
 शनिघ स्वस्तये, 1895
 शग्मः, 2274
 शङ्कवः, 866
 शचिष्ठ, 3506
 शचिष्ठया, 1856
 शची, 459; 4813
 शचीनाम्, 448
 शचीपति, 520
 शचीपते, 3173; 3497
 शचीभिः, 865; 1854; 2654;
 2747; 4398
 शचीवः, 3079
 शचीव, 479
 शचीवते, 480
 शचीवसो, 3495
 शण्डिकानाम्, 1298
 शतं-ऊते, 2676
 शतं ते ऊतयः, 2679
 शतं निष्कान्, 812
 शतं पूर्भिः आयसीभिः, 2650
 शतं वधिन् सहस्रं च असुरस्य वीरान्,
 2793
 शतं शरदः शतं हेमन्तान् शतं
 वसन्तान्, 4814
 शतं सहस्रम्, 2780
 शतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः, 4774
 शतं हिमाः, 2290
 शतक्रतुः, 1855; 3072
 शतक्रतु, 435; 447; 529; 1341
 शतक्रतुम्, 1346; 3555
 शतक्रतो, 2273; 3560
 शतक्रतो, 1910
 शतग्विनम्, 843
 शतदुरस्य, 4770
 शतदुरे, 475
 शतधाराः, 4031
 शतपत्रः, 2790
 शत-पवित्राः स्वधया मदन्तीः, 2715
 शतयातु, 2666
 शतर्चसम्, 2795
 शतहिमाः, 2243
 शतहिमाय, 4019; 4020
 शतानीकाः, 3474
 शतानीका इव, 3470
 शतामघ, 3071
 शताय, 3071
 शतायुषा हविषा, 4814
 शतारित्रम्, 532
 शतिनीभिः, 482; 820
 शत्रिम्, 1910
 शन्तनवे, 4768
 शपथा, 4745
 शपातः, 4745
 शफ, 850
 शफ-आरुजः, 3464
 शफऽआरुजः, 4414
 शफ-च्युतः, 3464
 शफम्, 3464
 शमी, 523
 शम्, 506; 4409; 4830
 शम्बः, 4412
 शम्बर, 476; 480; 515; 1289;
 1851; 1855
 शम्बरम्, 816; 2254; 2287;
 2667
 शम्बरस्य, 517; 2267; 2283;
 2793
 शम्बरहत्वे, 527
 शम्या, 499
 शयवे, 535; 538; 2318; 2747
 शयु, 528; 537; 538
 शयु, धेनु, 4412
 शये, 862
 शरणं न वृक्षम्, 2786
 शरणम्, 2798
 शरदः, 2271; 2273; 4457
 शरद्धान्, 885
 शरभाय, 3572
 शरवे, 1827; 4831
 शरस्य, 535
 शरसः, 896
 शरुः, 877; 891; 3507
 शरु, 1827
 शरुमान्, 4750
 शरुम्, 2750
 शर्धः, 2291; 4034
 शर्धन्, 3450
 शर्धसि इव, 3526
 शर्म, 1850; 2798; 4004
 शर्मणा त्रिवरूधेन पाहि, 1886
 शर्मीणि, 1938
 शर्मन्, 2662; 4434
 शर्म सप्रथः, 2766
 शर्म, 4013
 शर्मणावतः, 3501

शर्यणावति, 3099; 3104, 3501;
 4006; 4054
 शर्यणावन्त, 3099
 शर्यहा, 4013
 शर्यीत, 1347
 शर्यीतम्, 528
 शर्यीभिः, 4053
 शर्यीभिः न भरमणः गमन्त्योः,
 4053
 शर्वी, 2767
 शल्मलिः, 4456
 शल्मलिम्, 2719
 शल्मली, 2719
 शवः, 3499
 शवसा, 829
 शवसानम्, 2271
 शवसाना, 2782
 शवसा युजन्त रोदसी, 2323
 शवसा शृषुवासा, 2782
 शविष्ठः, 3497
 शशमानः, 4383
 शशमानस्य, 1847
 शशमे, 2232
 शशयः, 866
 शशयम्, 3488
 शशीयसी, 1935
 शशवता तना, 3962
 शशक्ताम्, 3503
 शशवन्ता, 864
 शकाः, 2261
 शाकिनः, 1927
 शाक्तस्य, 2811
 शाकृता शाकः, 4423
 शाखाः, 2261
 शाखा, 1351
 शाचिगो, 3126
 शाचिभूजन, 3126
 शाण्डः, 2320
 शातवनेय, 482
 शारदीः, 879; 2257

शार्यीत, 1347
 शार्यीते, 1347
 शाल्मलौ, 2719
 शाश्वती नारी, 3077
 शासः, 4810
 शासद् वद्धिः, 1334
 शास्त्रे, 3167
 शिशुमारः, 534
 शिक्षघः, 3493
 शिक्षमाणः, 2801
 शिक्षा, 3081
 शिक्षेयं अस्मै दित्सेयं मनीषिणे,
 3122
 शिप्रवः, 2667
 शिञ्जार, 3090
 शिञ्जारम्, 3089; 4412
 शितिपृष्ठ, 1319
 शिपिविष्टः, 2296; 2794
 शिपिविष्ट, 455; 2328; 2795;
 2796
 शिप्राः, 1930
 शिप्रिणे, 3165
 शिप्रिन्, 458; 1340; 2679; 3079
 शिप्रि, 516; 1911
 शिफायाः, 518
 शिमि, 2719
 शिमीवान्, 4750
 शिम्बलम्, 1352
 शिम्या, 835
 शिम्यु, 3097
 शिम्युम्, 2665
 शिम्युन्, 514
 शिस्विठस्य, 4812
 शिरो यद् अस्य त्रैतनो वितक्षन्, 842
 शिवः, 891; 2279; 4817
 शिव, 2724
 शिवासः, 2666
 शिशानः, 4743
 शिश्रितम्, 1305
 शिशोहि, 3141

शिशुं एकम्, 512
 शिशुम्, 4792
 शिरन, 2675
 शिरनयः, 3149
 शिरनदेवाः, 2675
 शिरनदेवान्, 4769
 शिरना, 4407
 शिरवः, 808
 शीतिका, 4390
 शीपालम्, 4436
 शीरं पावक-शीचिपम्, 3450; 3579
 शीर शीचिपम्, 3518
 शीर्ष, 4815
 शीर्षन् क्रतवः निरेके आसन् आ
 इपन्त, 3563
 शीर्ष्णं शीर्ष्णः जगतः तस्थुषः पतिम्,
 2744
 शीष्ट, 3470
 शीष्टेषु, 3485
 शु, 1279
 शुकेषु, 474
 शुक्रः, 1871
 शुक्रं पयः, 3978
 शुक्र, 445; 1306
 शुक्रदुषस्य, 2270
 शुक्रम, 1852
 शुचयः, 493
 शुचिः मातरा रोदसी प्रारुरुचत्,
 2670; 4029
 शुचयः मधुमन्तः, 2775
 शुचन्तिम्, 525
 शुचयः आपः, 1302
 शुचा-शुचा, 1313
 शुचिः मातरा रोदसी प्रारुरुचत्,
 4029
 शुचिः पयस्मा अत्रिवत् प्र
 स्वधितोव रोयते, 1890
 शुचि, 445
 शुचिक्रन्दम्, 2789
 शुचिऽदन्, 1890

- शुचि-दन, 2651
 शुचिपाः, 2775
 शुचिप्रत-तमः, 3452
 शुचे, 2774
 शुतुद्री, 1337; 4448
 शुनः, 1877; 3479
 शुनः शेष, 454
 शुनः शेषम्, 1884
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रम्, 4775
 शुनपृष्ठः, 2749
 शुनम्, 1877
 शुनासीर, 455
 शुनेषितम्, 3460
 शुन्धत, 4411
 शुन्ध्यन्तु, 4411
 शुन्ध्युवः, 810
 शुन्ध्युवं नि कृहयुः पुरुषित्रस्य
 योषणाम्, 4411
 शुन्ध्युवम्, 4411
 शुषः गतौ हिरण्यवर्तनी, 3087
 शुषस्पती, 3144; 3154
 शुषानैः वोचेः, 870
 शुरुधः, 875; 2234; 2677; 2738
 शुरुध, 2677
 शुल्कत्रय, 2761
 शुशुलूक, 2808
 शुशुक्वान्, 874
 शुष्कम्, 2801
 शुष्णः, 2256
 शुष्णं अशुष्कम्, 515
 शुष्णा, 476; 486; 1906; 1907;
 3479; 3480
 शुष्णम्, 439; 1289; 1838;
 2254; 2267; 4397
 शुष्णस्य, 539; 1906; 2256
 शुष्णाय, 881
 शुष्मः, 2728; 4828
 शुष्मि, 819
 शुष्मिणम्, 3119
 शुष्मी, 4034
 शुष्मी शर्धः न मास्तम्, 4033
 शुष्मेभिः, 2315
 शुष्मैः, 486
 शुष्म्यः, 2742
 शुची, 1299
 शुद्धः, 4758
 शुने, 2645
 शूरः, 851
 शूरपत्नीः 879
 शूर पृथ्वा वेनस्याकैः, 4807
 शूरम्, 4024
 शूयः, 2682
 शूलम्, 848
 शूशुवान्, 2673
 शूवैः, 2245; 2327
 शूङ्गा-वृषः, 3126
 शूणीदि, 4744
 शूण्विरे, 3488; 3530
 शूतपाकम्, 848
 शूतम्, 4390
 शेषः, 4054; 4457
 शेष, 455; 4764
 शेषो रोमण्यन्वौ मेदौ, 4054
 शेव, 1350
 शेव, 2724
 शेक्म्, 1319
 शेक्स्, 2651
 शैलस्य मध्यात्, 2717
 शोचिः, 4390
 शोचिषा, 3496
 शोणः, 4396
 शोशुचानः, 4744
 शौरदेव्यः, 3517
 शमश्रुषु, 3166
 श्यालान्, 521
 श्याव, 3135
 श्यावक, 3085
 श्यावकम्, 3083
 श्यावम्, 538; 4433
 श्यावाः, 3171; 4433
 श्यावाम्, 536; 1935
 श्यावाश्व, 1934; 3170; 3173
 श्यावीः, 3489
 श्यावीः पथः, 3489
 श्येनः न दीव्यन् अनु एति पाथः,
 2739
 श्येनः पथवृत्तः आम्भस्त, 4010
 श्येन, 870; 4833
 श्येनपृतम्, 3562
 श्येनम्, 1863
 श्येनस्य इव प्राजतः, 1865
 श्येनासः, 1832
 श्येनासः न पक्षिणः, 3136
 श्येनी, 828
 श्रत्, 517
 श्रद्धा, 4810
 श्रवः, 1351; 3539; 3962
 श्रवः बृहत्, 3161
 श्रवः वीरवत्, 1861
 श्रव, 1863
 श्रवसः, 2662
 श्रवसि श्रवः, 3525
 श्रवस्, 540
 श्रवस्यता, 4446
 श्रवस्यवः, 818; 3970
 श्रवस्युम्, 2756
 श्रवोभिर युग्यं चिदप्यसत्, 840
 श्रातः, 4827
 श्रियः अधि अधित, 4794
 श्रीणानाः, 4006
 श्रुतबन्धु, 4423
 श्रुतरथे, 807
 श्रुतर्यम्, 526
 श्रुतवर्णे, 4417
 श्रुतवी, 3524
 श्रुतवित्, 1919
 श्रुधी, 1285; 2279
 श्रुष्टिः, 882; 2706
 श्रुष्टि इव, 2754

श्रुष्टिगो, 3470, 3477

श्रुष्टी, 2327

श्रोणम्, 526

श्रोणिः, 851; 4815

श्रोता = श्रोत, 2705

श्रोमतम्, 2678

श्रौषट्, 824

श्रौष्टी इव, 3465

श्लोकः, 2701

श्लोक, 4761

श्लोकम्, 468, 895

श्वः, 875

श्व, 2808

श्वघ्नो, 4413

श्वघ्नोव, 508

श्वयातवः, 2807

श्वसुरः, 4404

श्वानं बोधयितारम्, 846

श्वान्तम्, 833

श्वान्त्रम्, 4747

श्वापदः, 4390

श्वेताः, 4396

श्वितोचे, 1301

श्वित्यञ्चः, 2686

श्वेतं कलशं गोभिः अक्वम्, 4019

श्वेतं नयन्ति सुदृशोर्कं अश्वम्,

2759

श्वेतया धिया, 3155

श्वेतयावरी, 3155

श्वेतयावरी नदीनाम्, 3155

श्वेती, 4447

श्वेत्या, 3155; 4449

षट् इत् यमाः, 858

षट् उर्वीः, 2284

षट्, 3509

षट्-अरे, 857

षट् उर्वीः, 4386

षट् पाण्डु, 1356

षट् विधानाः, 2771

षट् विष्टिः, 1288

षट्दिडस्मदे परिवीत इडस्मदे, 814

षटिः शता शत सहस्रा षटिः अधि

षट्, 2666

षटिं सहस्रा, 2263

षटिं सहस्रा नवति नव, 479

पिताममुज्ज्वता, 1835

पीदन्, 2695

पीळहा, 1355

प्ला, 876

प्या, 1853; 1856; 1889

सः पितुः पिता असत्, 858

सः भन्दनाः उत्-इयति प्रजावतीः,

4032

सं + अमे, 3486

सं अविद्धि, 3557

सं आनुषे, 4451

संऽइघानम्, 4409

संगच्छध्वम्, 4837

संगति गोः, 1870

संगथ, 507

संगथे, 3097

संगमे, 516

सं गयीम्, 4041

संजग्मरे, 4376

संजानाना उपासते, 4837

संजास्पत्यं सुयमं आ कृणुष्व, 1901

संतनिः, 4011

सं त्री पवित्रा विततानि, 4043

सं दधन्वे, 4036

संदान, 847

सं नः शिशोहि भुरिजोः इव क्षुरम्,

3086

संपूच्यते, 517

संपूच्छसे, 870

सं बलम्, 2760

संभृता, 2754

सं मात्राभिः ममिरे, 1341

संभिरलाः, 871

सं यः वंना युवते, 2651

सं यन् मही मिथती स्पर्धमाने तनूच

शूरसाता यतेते, 2783

संवत्सरः, 4836

संवत्सर, 867

संवत्सरोणम्, 4745

संवत्सरे इदं अद्या वि अख्यत, 846

संवत्सरे वपते एकः एषाम्, 865

संवदध्वम्, 4837

संवर्गं यत् मधवा सूर्यं जयत्, 4413

सं शिशोमसि, 516

सं सं युवसे, 4837

संस्कृतम्, 2265

संहितोकरण, 1840

स इत्तमोऽवयुनं ततन्वत् सूर्येण

वयुनवच्चकार, 2258

स ई भूरिषट् रथः न अयोधि, 4033

सकृत्ऽस्वम्, 4446

सक्षणिम्, 4022

सखायः, 4441

सखायं आविश, 3969

सखायं न ईशे, 4749

सखा सुशेव एधि नः, 2724

सख्यम्, 2762

सगरस्य बुधात्, 4749

सङ्काः, 2336

सचनस्य, 2272

सचन्त, 1917

सचन्ते, 2780

सचा, 825; 1299

सचामुवः, 3162

सचिक्विदम्, 4443

सजात्येन, 3137

सजूः देवेभिः, 2694

सजोषाः, 2736; 4454

सजोषा नष्ठा अपाम्, 2246

सतः, 2807

सती, 1291

सतोबृहती, 4804

सत्त्वैः, 4812

- सत्पतिम्, 3512; 4426
 सत्यः, 426; 1898
 सत्यमन्त्रा, 2758
 सत्यम्, 4744
 सत्यराघसे, 2683
 सत्यराधा, 1849
 सत्यश्रवणि, 1944
 सत्यश्रुतः, 1944
 सत्यस्य मुनुम्, 3512
 सत्याः, 495
 सत्या, 2764
 सत्यानृते अवपश्यन् जनानाम्, 2717
 सत्यास, 4388
 सत्या सत्येभिः महती महद्भिः,
 2756
 सत्रा, 2281
 सत्राचा मनसा, 2794
 सत्राचीं रतिम्, 2731
 सत्राच्या, 3497
 सत्राजित्, 1293
 सत्रावाजं न जिग्युषे, 2281
 सत्रासाहम्, 1339
 सत्राहा, 2282
 सत्रे, 2692
 सत्व, 1868
 सत्वाभिः, 828
 सत्वानः, 487
 सदने, 2700
 सदने ऋतस्य, 1868
 सदसस्पति, 448
 सदस्य, 1833
 सदान्वे, 4812
 सदापूण, 1918
 सदावृधः, 3991
 सदासदः, 4449
 सद्यः जातः, 3532
 मधमात् अस्तु, 1845
 मधमादः, 2329
 मधमादे, 2676; 4000
 सधमाद्य, 3487; 3980
 सधस्तुतिम्, 3073
 सधस्थं आस्तद्, 3976
 सधस्थम्, 2790
 सधि, 1918
 सधोची, 862; 4825
 सधोचीः विपूचीः वसानः, 4825
 स नः पर्यत् अति द्विषः, 4833
 सनका, 463
 सनये, 2777
 सनये धनानाम्, 811
 सनात् अनीळः, 4423
 सनाभिः, 857
 सनिता, 4428
 सनिता वाजं अर्वा, 2731
 सनिष्ठया, 3557
 सनिष्यन्, 2798
 सनीळ्य, 2727
 सनुत्यः, 2236
 सनुत्येन त्यजसा, 2319
 सनेमि, 857; 874
 सन्त्य, 447; 3451; 3452
 सन्नद्धो मनसा चरामि, 863
 सन्यसे, 3507
 स पतत्री त्वरं स्या यत् श्वात्रं अग्निः
 कृणोत् जातवेदाः, 4747
 सपत्नघ्नम्, 4817
 सपत्नहा, 4822
 सपत्नीः, 4407
 सपत्नी, 1310; 1318
 सपत्नीबाधनम्, 4806
 सपर्यु, 1346
 सपर्येण्यः, 2232
 सपितृत्वम्, 522
 सप्त, 1843; 1916; 2736; 4031
 सप्त अर्धगर्भाः, 863
 सप्त आदित्याः, 4056
 सप्त आपः, 3563
 सप्त आ प्रवत, 3994
 सप्त आस्य, 1872
 सप्त-आस्ये, 1873
 सप्त ऋषीणां वाणीः, 4047
 सप्तचक्रम्, 854
 सप्तचक्रे, 857
 सप्त छन्द, 2317
 सप्त जिह्वाः, 1317
 सप्त तन्तु, 854
 सप्ततन्तुम्, 4420; 4792
 सप्त तस्थुः, 854
 सप्तथस्य भ्रातुः, 4769
 सप्तथी, 2701
 सप्त दानून्, 4789
 सप्त दिशः, 4055
 सप्त द्युम्नानि, 3159
 सप्त धातवः, 4406
 सप्तधातुः, 2317
 सप्तधातु, 1830
 सप्त धाम, 4046
 सप्त धामभिः, 453; 1832
 सप्त धामानि, 4791
 सप्त धारकाः, 2317
 सप्त धीतयः, 3968
 सप्त धीतिभिः, 3970; 4001
 सप्त धेनवः, 4031
 सप्त नद्यः, 2317
 सप्त नद्यः यद्वीः, 4035
 सप्तनामा, 854
 सप्त पदानि, 4379
 सप्तपदीम्, 3522
 सप्तपुत्रम्, 853
 सप्त पृश्वासः, 1314
 सप्तभ्यः, 4399
 सप्तभ्यः जायमानः अशत्रुभ्यः,
 3566
 सप्त मर्यादाः, 4377
 सप्त मातरः, 4047
 सप्तमातरम्, 4777
 सप्त मानुषः, 3174

- सप्त मे सप्त, 1927
 सप्तयः, 502, 3086; 4006
 सप्त यद्वा, 1836
 सप्त युञ्जते एकः अरवः सप्तनामा,
 853
 सप्त रश्मयः, 1283
 सप्तरश्मिः, 1287
 सप्तरश्मिम्, 834; 4380
 सप्त-वधिः, 3523
 सप्तवधिम, 1944
 सप्त वनिः, 860
 सप्त वाणीः, 1319; 3493
 सप्त वहन्ति अश्वाः, 854
 सप्त विप्राः, 1916
 सप्त विप्राः ऋषयः, 4035
 सप्त वीरसः अधरत, 4401
 सप्त शतानि विशतिः, 857
 सप्त शिवासु, 829
 सप्त-शीर्षणम्, 1316; 3479
 सप्तशीर्ष्णीम्, 4435
 सप्त संसदः, 3557
 सप्त सप्त, 4422
 सप्त सिन्धवः, 3487; 3514
 सप्त सिन्धुषु, 3150
 सप्त सिन्धून्, 462; 1287
 सप्त-स्वसा, 3447
 सप्त स्वसारः, 854; 2744; 3494
 सप्त स्वसारः मातरः, 4031
 सप्त स्वसुः, 4376
 सप्त स्वसुः अरुषाः वावशानः,
 4376
 सप्त हरितः, 474
 सप्त होता, 1332
 सप्त होतारः, 466; 4055
 सप्त-होतृ, 1322
 सप्त होतृन्, 4428
 सप्त होत्राः, 4393
 सप्त होत्राणि, 1314
 सप्तानां सप्त ऋषयः, 3158
 सप्तात्यम्, 4412
 सप्ति वावभरम्, 4451
 सप्ति, 1339
 सप्ति-इव, 2312
 सप्तीवन्ता, 2784
 सप्रयः, 4829
 सऽप्रयः शर्म, 3462
 सप्रथा, 1894
 सप्सरसः, 874
 सब-दुधां धेनुम्, 2291
 सबघः, 2721
 सवन्धवः पञ्च ब्राताः अपस्यवः,
 3974
 सबर्दुधां धेनुम्, 449
 सबर्दुधा, 820
 सबर्दुधायाः, 4429
 सभावती विदध्यैव संवाक्, 872
 स भूमि विश्वतः वृत्वा दशाङ्गुलं
 अति-अतिष्ठत्, 4753
 सभेयम्, 507
 सम, 481
 समजैः, 4016
 समत्सु, 488; 878; 3146
 समदः, 2335
 समन, 2235
 समन इव वपुष्यतः, 3499
 समनसः, 2721
 समना, 3505
 समने, 2335
 समन्यवः, 3137
 समन्यवः देवासः, 1823
 समयंस्त सारथिः, 833
 समयो पाप्याः, 481
 समरणे, 876
 समर्यः, 1908; 2750
 समर्यम्, 1849
 समस्य, 3528
 समह, 2774
 स मा घोरः पाकं अत्र आविवेश,
 859
 समानः, 2680
 समानः वन्धुः, 2752
 समानं अञ्जि अञ्जते, 2732
 समानं नाम, 2802
 समानं मनः, 4837
 समानं मन्त्रं अग्नि मन्त्रये, 4838
 समानं वत्सम्, 834
 समानम्, 4749
 समानी समितिः, 4837
 समाने ऊर्वे अधि, 2758
 समाने धारुणे, 4034
 समानैर्दुभिः, 491
 समानो राजा, 1354
 समान्या, 3544
 समाना विपुते दूरे अन्ते, 1353
 समित्, 1313
 समित्, 4437
 समिधे, 2796
 समिधेषु, 494; 2766
 समिदाधान, 1314
 समिद, 4419
 समिद्धः, 2647; 4437
 समिद्धः अग्निः, 1282
 समिद्ध, 892; 4782
 समिधम्, 2647
 समोके, 1849
 समीधरे, 1892
 समुद्रः अर्णविः, 4836
 समुद्रं अति प्रपथि, 2257
 समुद्रं अर्णवम्, 4425
 समुद्र, 449; 878; 1878
 समुद्र ज्येष्ठाः, 2717
 समुद्रतः, 1930
 समुद्रम्, 3098; 4003; 4004;
 4030
 समुद्रवाससम्, 3578
 समुद्रस्य चिद्वनयन्त पारे, 872
 समुद्रात्, 1845; 1880
 समुद्रात् अवरात्, 2654
 समुद्रात् आ परस्मात्, 2654
 समुद्रात् ऊर्मिः मधुमान् उत आरत,

- 1878
 समुद्रार्थाः, 2717
 समुद्रियाः, 4022
 समुद्रे, 456; 3117; 3503
 समूळहमस्य पांसुरे, 453
 सम्राजः, 2653
 सम्राजा, 3151
 सम्राजोः, 447
 सम्राट्, 892
 सम्राट् अन्यः, 2778
 सरण्यु, 2753; 4391
 सरथम्, 1318; 2780
 सरथा, 485; 494; 1335; 1920;
 2724; 4779
 सरयुः, 1929; 4433
 सरथिमः सुयें सचा, 821
 सरथि, 4042
 सरसी, 2801
 सरस्वती, 434; 485; 505; 831;
 893; 1310; 2295; 2301;
 2315; 2701; 2706; 2726;
 2787; 3487; 4025; 4433;
 4439; 4448
 सरस्वतीम्, 2657; 4393
 सरस्वतीवतोः, 3174
 सरस्वती, सरयुः, सिन्धुः, 4433
 सरस्वती सारस्वतेगिः, 1315
 सरस्वत्, 866
 सरस्वत्याम्, 1327
 सरथि, 3994
 सरथि त्रिशतम्, 3531
 सरथि सवत् 1485 पम्, 3989
 सरथि पव, 824
 सरथिसुपम्, 4814
 सरूपम् वि वं चिकित्सत् ऋतचित् ह
 नारी, 1838
 सगान्-इव, 3172
 सगासिः, 4399
 सार्थिः-आसुति, 3160
 सर्वतातिम्, 4771
 सर्वहुतः, 4756
 सर्वे सखायः, 4443
 सवन, 435
 सवयसा, 833
 स वाजी वारमव्ययम्, 3987
 स वावुधे - यज्ञियासु, 2786
 सविता, 2330; 2702; 2757;
 3548; 4025; 4402
 सविता षणः, 1947
 सवितुः, 523; 1341; 2721; 4829
 सवितु, 451; 465; 1304; 1338;
 1876; 1921; 1946; 2299;
 2302
 सवितेव, 895
 सवीमनि, 2330
 सव्याय, 4417
 स व्रजं दर्ता पायें अष घोः, 2323
 सव्रता, 2330
 सश्चतः, 2789
 सश्चति, 515
 ससं न पक्वं अविदत् शुचन्तम्,
 4450
 ससम्, 3520; 4451
 ससवांसः, 3485
 ससवांसं स्वः अपश्च, 1339
 ससस्य चर्मन् अधि पूरनेः, 1830
 ससुग्महे उदेव यन्तः उदधिः, 3568
 ससुवांसं इव, 1321
 सस्तु विरपतिः, 2726
 सस्तिनं अविन्दत् चरणे नदीनाम्,
 4803
 सस्तिन, 4789
 सस्तिन्, 4803
 सस्तिन्, 837
 सस्तिन् ऊचन्, 2700
 सस्त्रे, 2785
 सस्वर्ता, 2733
 सहः, 4454
 सह, 445; 2740
 सह चित्तम्, 4838
 सह छन्दसः, 4797
 सहत्त्वचा हिरण्यया, 3076
 सहदेव सारज्जय, 1836
 सहप्रमा, 4797
 सहश्चित्, 2790
 सहसः सुनः, 2255; 2655
 सहसः सुनोः, 3134
 सहसश्चित् सहीयान्, 4823
 सहस्कृत, 3450
 सहस्तोमाः, 4797
 सहस्य, 445
 सहस्रे ते स्वपिवात भेषजा, 2714
 सहस्र-मासः जभार शरदश्च पूर्वोः,
 1841
 सहस्रद्वारम्, 2773
 सहस्रनिर्णिजा, 3107
 सहस्रपृष्टिम्, 1909
 सहस्र-मधम्, 2772
 सहस्रम्, 2329
 सहस्रशीर्षाः, 4753
 सहस्रशृङ्गाः, 2727
 सहस्रशृङ्गाः वृषभः, 2727
 सहस्रशतः शतसः अस्य रंहिः, 4827
 सहस्रसाम्, 3580
 सहस्रशावे, 2803
 सहस्राक्षः, 496
 सहस्राक्ष, 453
 सहस्राक्षेण शत शारदेन शतायुषा
 हविषा, 4814
 सहस्रा त्रिशतम्, 1856
 सहस्रिणः, 1872
 सहस्रिणं गोमन्तं वाजम्, 3978
 सहस्रिणं वाजमल्पं न सप्तिम्, 1326
 सहस्रिणी, 2663
 सहस्रियम्, 2730
 सहस्रे ... बृहत् पृथु, 3503
 सहस्रेण इव मंहते, 3474
 सहस्वः, 2651
 सहावान्, 880; 4454
 सहस्रिः, 4454

- सहुरे, 4454
 सहृतिम्, 4751
 सह्याः, 1285
 सावर्णी, 3470; 3477
 सा, 1934
 साकं वृधा, 2782
 सा कद्रीचो, 858
 सातये, 2786
 सातिम्, 4012
 सातौ, 2243
 सादने क्षेति, 3972
 सादन्यम्, 507
 साधारणः, 3503
 साधारण्येव, 872
 साध्याः, 4755
 सानु, 2315
 सानुना, 2700
 सानुषक्, 881
 सानुषु त्रिषु, 1282
 सानोः सानुम्, 438
 सापतस्य, 3489
 साम, 1896
 सामभृतम्, 2693
 साम-विप्रम्, 1930
 सामवेद, 2249
 सामानि, 4757
 सायं सवन, 1331
 सायक, 4454; 4455
 सायकस्य, 1352
 सारथिः, 2334
 सारमेय, 2725
 सार्वपत्नी, 4835
 सावर्ण्यः, 4429
 सावर्णिः मनुः, 4429
 सावर्ण्यस्य, 4430
 साविषत्, 861
 साशनानशने अभिव्यक्रामत्, 4754
 सासह्यात्, 1890
 साहदेव्यात्, 1837
 सिश्वरी, 3513
 सिंह इव द्रुहस्पदे, 1940
 सिंहं प्रति जोषयेते, 511
 सिनीधः, 2766
 सिनीवाली, 1299; 1300; 4832
 सिन्धवः, 3138; 3139; 3176;
 4446
 सिन्धुः, 807; 890; 4433
 सिन्धुं विबाल्यं वितस्यानां अधि
 क्षमि, 1854
 सिन्धु, 1870; 1876; 3138;
 4446
 सिन्धु-पत्नी, 3139; 4447
 सिन्धुभिः, 464
 सिन्धुभ्यः अभवत् लोककृत्, 4030
 सिन्धुमातरः, 3139; 4447; 4450
 सिन्धुमाता, 4447
 सिन्धुम्, 861; 1290
 सिन्धुवाहसा, 3139; 4447
 सिन्धु, सुषोमा, 4448
 सिन्धून् पर्वतान् अर्यणावतः, 4409
 सिन्धोः उत्श्वासे, 4032
 सिन्धोः ऊर्मा, 3972
 सिन्धोः ऊर्मा व्यक्षरन्, 3979
 सिन्धोः ऊर्मौ अधिश्रितः, 3974
 सिन्धोः, 3152
 सिन्धौ, 3137
 सिमा, 3085
 सिषासति, 2685
 सिध्विदानाः, 2802
 सीताम्, 1877
 सीमिका, 3579; 4770
 सीम्, 514
 सीराः, 880
 सु-अश्वाः त्वा सुरथाः, 1828
 सुकर्मभिः, 4014
 सुकृत्, 2738
 सुकृत्यया, 3992
 सुकृत्चनि, 3459; 3460
 सुक्रतुः, 3964
 सुक्रतो, 3074
 सुक्षत्र, 2774
 सुक्षितिम्, 2755
 सुक्षितीः, 2741
 सुखं सुषदम्, 3492
 सुखरथम्, 1904
 सुगन्धिम, 2734
 सुगाधा, 2791
 सुगेभिः विश्वा दुरिता तरेम, 4785
 सुचक्रे, 2271
 सुजनिमा, 2795
 सुजनिमानः, 2739
 सुजाते अश्वसूते, 1944
 सुजिह्वाः, 871
 सुतः, 823
 सुतः अयं सोमः इन्द्रस्य, 4048
 सुतः सोमः, 1339
 सुतं सोमं न, 1938
 सुतम्, 3961
 सुतम्बर, 1919
 सुतरा सुगाधा, 2791
 सुतष्टः, 2693
 सुतस्य मध्वः, 3981
 सुतानाम्, 3501
 सुतावन्तः, 3125
 सुतासः, 2775; 3475
 सुतासः उदभिदः, 825
 सुतीर्थम्, 3463
 सुतीर्थाः, 1853
 सुतुकाः, 882
 सुतेषुय 3493
 सुदक्षः, 2330
 सुदक्षः दक्षैः, 4760
 सुदक्षस्य, 3556
 सुदत्रः, 866; 2695; 2696
 सुदानवः, 469; 877; 3103; 358
 सुदान्, 2324
 सुदासः, 2669; 2763

- सुदास, 2765
 सुदासम्, 2762; 2764
 सुदासे, 487; 529; 2665; 2672;
 2737; 2763
 सुदास्तराय, 889
 सुदिनत्वे, 2773
 सुदिने, 891
 सुदुघाम्, 861
 सुदेवो अद्य प्रपतेद् अनावृत्, 4765
 सुघन्वन्, 450; 522
 सुनिष्काः, 1862; 2728
 सुनोता, 2684
 सुन्वतः, 3499
 सुन्वते, 3474
 सुन्वानस्य अविता, 3538
 सुपत्नी, 2235
 सुपर्णः अव्ययिः भरत, 3993
 सुपर्णः हव्यम्, 1851
 सुर्पण, 465; 828; 2808; 4786
 सुपर्णं गुरुमान्, 865; 869
 सुपर्णाः, 859; 1343
 सुपिप्पलाः, 2799
 सुपुत्रा अदितिः, 1315
 सुप्रकरस्तम्, 3165
 सुप्राह्-अजः, 846
 सुप्राव्यः, 1850
 सुबन्धु, 4423
 सुबन्धो, 4427
 सुब्रह्मा, 2664
 सुब्रह्मण्या, 1280
 सुभगः पुत्रः, 885
 सुमत् पुंस इत् भद्रः वहतुः परिष्कृतः,
 4406
 सुमत् रथः, 3490
 सुमनसः, 2759
 सुमहसा, 3130
 सुमित्राः, 4437
 सु मृन्मयं गृहम्, 2774
 सुमेधाः, 2780
 सुम्नाः, 874
 सुम्नाय, 3508
 सुम्ने सुछर्दिष्टमे, 2743
 सुम्नैः, 2291
 सुम्नैः एव यावरे, 2291
 सुयमा सरस्वती, 4025
 सुयवसः, 895
 सु-यवस् - आत्, 864
 सुरभा उ, 1882
 सुरभि नो मुखा करत्, 1864
 सुरभिम्, 2266
 सुरभिष्टम्, 890
 सुरभी, 1882
 सुरा, 2768
 सुरश्वः, 3141
 सुराघसम्, 3474
 सुवसि, 1875
 सुवानः = स्वानः, 3994
 सुवानाः, 4006
 सुवास्तुः, 3134
 सुवास्त्वः अधि तुवनि, 3134
 सुविताय, 2669
 सुविदत्रः, 2696
 सुविदत्रम्, 4393
 सुविदत्राभिः, 2780
 सुविदत्रियेभ्यः, 4393
 सुविप्रः, 847
 सुवीरः, 2278; 2288
 सुवीरम्, 2663
 सुवीरः, 4032
 सुवृक्तिभिः ब्रह्म अकारि, 2791
 सुवृत्तं रथः, 887
 सुशमी, 2664
 सुशमीभिः, 3128
 सुशिप्रः, 1333
 सुशिप्र, 437
 सुशिप्रिन्, 3126
 सुशिल्पे, 3966
 सुश्रवस्, 479
 सुश्रातम्, 4827
 सुषन्त्याः इव, 1944
 सुषामणि, 3153
 सुषाम्णे, 3150
 सुषिरम्, 3514
 सुपुतः, 4028
 सुपोमा, 3104; 3501; 4448
 सुषोमायाम्, 3502
 सुष्टुतिः, 1848
 सुष्टुतिं गव्यं आजिम, 1881
 सुष्टुतीः, 3125
 सुसमिद्धः, 1887
 सुसमिद्ध, 440
 सुसर्तु, 4447
 सुसर्त्वा, 4449
 सु-सोम, 3104
 सुहवेभिः, 4432
 सुहस्तः, 861
 सुहोता, 2744
 सु, 835
 सुकरस्य, 2726
 सूक्तानि, 3450
 सूद-दोहसः, 3512
 सूदय, 2661
 सून्, 1328; 2255
 सून्ः, 3159
 सून्ये, 1874; 2777
 सून्वः ऋषूणाम्, 4823
 सून्वे, 464
 सूनाः, 848
 सून्ता, 2701; 2777
 सून्तानां शबीनाम्, 3165
 सून्तावती, 2778
 सून्तावरी, 1874
 सूनोः, 536
 सूनोः वत्सस्य मातरः, 3977
 सूपायनः, 427
 सूषर्वम्, 4773
 सूषयम्, 3535
 सूरः, 1867
 सूरः चित् अस्मै अनु दात् अपस्याम्,
 2712

सूरं पवमानम्, 4009
 सूरम्, 4005
 सूर्यः, 2743; 3495; 4450
 सूर्यः सखायः, 4044
 सूर्यचक्रं प्रवृत्तम्, 816
 सूरः, 3970
 सूरतः, 850
 सूरिः, 881, 890, 3517; 4008;
 4452
 सूरिभिः, 3128
 सूरिभिः विश्वा दुःखिता, 2685
 सूरीन्, 2746
 सूर्यम्, 3514
 सूर्या, 2644
 सूर्यः, 1850; 3152
 सूर्यः अरुहत् शुक्रं अर्णः, 1920
 सूर्यः न रोदसी अवर्धयत्, 3116
 सूर्यः रश्मिभिः गाः ससृजे, 2699
 सूर्यं अरोचयन्, 3160
 सूर्य, 1946; 2735
 सूर्य-त्वचः, 2734
 सूर्यत्वचम्, 3554
 सूर्य-त्वचा, 3106
 सूर्यस्य उपवाके, 1834
 सूर्यस्य चक्रम्, 2267
 सूर्यस्य चक्षुः, 857
 सूर्यस्य दुहिता, 534; 538; 1351;
 3963
 सूर्यस्य दुहितुः, 4016
 सूर्यस्य निष्ठुचि, 4810
 सूर्यस्य रश्मयः, 522
 सूर्यस्य सप्त रश्मिभिः, 3522
 सूर्यस्य सातौ, 2256
 सूर्या, 888; 4455
 सूर्यात् यावयस्व, 1915
 सूर्याभासा, 4436
 सूर्याभासा चन्द्रमसा, 4432
 सूर्याय, 809
 सूर्यायै अद्दुः, 2311
 सूर्यावसु, 2746

सूर्ये, 2282
 सूर्येण, 1285; 2712
 सूर्ये न चक्षुः, 2245
 सृजयाय, 2264
 सृके, 462
 सृक्वाणम्, 861
 सृचीका, 897
 सृज्जये, 1836
 सृणि, 4772
 सृण्या, 4775
 सृविन्दम्, 3163
 स्रेतुभिः, 2766
 सेधा, 2275
 सेना, 891
 सेना-नी, 2673
 सोता, 2781
 सोतारः, 4001
 सोतुभिः, 3472
 सोतोः, 4458
 सोमरयः, 3134; 3582
 सोमरि, 3131
 सोमरिम्, 3091
 सोमरी, 3145; 3582
 सोमरीणम्, 3135
 सोमरीयवः, 3132; 3135; 3582
 सोमरे, 3131; 3582
 सोमर्या, 3132; 3582
 सोमः, 863; 2792; 3941
 सोमः न वेधा, 488
 सोमः पवमानः, 3941
 सोमं अद्रौ, 1949
 सोमं पिब मन्दसानो गणश्रिभिः,
 1933
 सोम, 428; 454; 464; 471;
 1306; 2277; 2283; 2284;
 3465; 4455; 4793
 सोम, अरविन्द, 3956
 सोम, दयानन्द, 3950
 सोमकः, 1837
 सोमपतिम्, 495

सोमपते, 3140
 सोमपाः, 435; 3164
 सोमपा, 472
 सोमपातम्, 437
 सोमपाम, 3125
 सोमपालाः, 1343
 सोम-पाव्ने, 2683; 2684
 सोमपीतये, 437
 सोमपृष्ठा, 3449
 सोमप्राजाः, 1343
 सोमम्, 458; 504; 1346; 1846;
 3161; 4762
 सोम याग, 465
 सोमयाजी, 1836; 3540
 सोमवती, 4767
 सोमशितम्, 2806
 सोमस्य, 435; 4819
 सोमा-पूषणा, 1305
 सोमासः, 2684
 सोमासः इन्द्रवः, 447
 सोमिनः, 3498; 4761
 सोमिनि, 2685
 सोमे, 2260
 सोमे सुते, 2260
 सोमैः सत्यमद्वा, 3080
 सोमो दुग्धाभिः अक्षाः, 4050
 सोम्यासः, 4386
 सौधन्वनाः, 1860
 सौधन्वना, 844
 सौधन्वनासः, 523
 सौम्याः, 4387
 सौवश्ये, 484
 स्कम्भनेन, 2284
 स्तनः, 866
 स्तनम्, 2788
 स्तनयद्विः अग्नैः, 1840
 स्तरामहे, 3528
 स्तरीः न, 807
 स्तवा, 1285
 स्तवे वज्री ऋचीषमः, 4397

- स्तिपाः, 2276, 4437
 स्तिपा, 2742
 स्तिपाः, 4437
 स्तिपानाम्, 2652
 स्तोत्रं, 2306
 स्तुक, 1300
 स्तुका-अविनाम्, 3526
 स्तुकेव वीता, 4041
 स्तुवते, 3474
 स्तूपः, 4808
 स्तुणन्ति बहिः आनुणक्, 3453
 स्तुभिः, 2294, 2296
 स्तेनम्, 2726
 स्तोकाणाम्, 1325
 स्तोतृभ्यः गृणते, 2650
 स्तोतृन् इन्द्रस्य रायसि किम्, 2726
 स्तोत्रभाजः, 1913
 स्तोत्रेषु, 3475
 स्तोमः, 435; 874
 स्तोमः वाहिष्ठः, 2280
 स्तोमम्, 888; 1846; 3471
 स्तोमासः, 2328
 स्तोमैः, 3452
 स्तोलाभिः धौतरीभिः, 2275
 स्त्रियः, 1906
 स्त्रियः याः पुण्यगन्धाः, 2727
 स्त्रियः सतीस्तान्, 858
 स्थविरः, 876
 स्थविरस्य, 2795
 स्थातुश्चरथम्, 490
 स्थिविष्यः, 436
 स्थूणा, 482; 3127
 स्थूणाम्, 4395
 स्थूरः, 3087; 3150
 स्थूरम्, 3077; 3488
 स्थूरयूप-वत्, 3147
 स्तुभिः चरावः, 2772
 स्नुषा, 4459
 स्मद्, 1932
 स्मद् उत, 3498
 स्मर्धन्ते, 4036
 स्पर्हाः, 4436
 स्पशः, 1828; 2325; 2770;
 3463; 4017; 4018
 स्पशः अदव्धासः अभूराः, 2325
 स्फुलिङ्गिनी, 1317
 स्मदिभम्, 4417
 स्मदिष्टाः, 2770
 स्मा, 2232
 स्मा = स्म, 2731
 स्मा वरन्ते युवति न शर्याम्, 4827
 स्युम-गृभे दुषये अर्वत, 2270
 स्युमरश्मये, 528
 स्युमरश्मौ, 3482
 स्रक्वे, 4016
 स्रक्वेषु, 2726
 स्रवतः सप्त यद्भीः, 492
 स्रवन्ती, 463
 स्रिघः, 474
 सुतयः, 2261; 4022
 सुताः, 3563
 स्वः, 1921; 2338; 2711;
 3123; 4835
 स्वःऽदक्, 2763
 स्वःऽदशः, 2763
 स्वःऽदशा, 2763
 स्वः-नरे, 3099
 स्वः-नरात्, 3099
 स्वः यवः, 1346
 स्व उ लोके, 1331
 स्वगृतीः, 4764
 स्वज्वाः, 1911
 स्वतवसः, 873
 स्वतवसो हि सन्ति, 891
 स्वधया, 1314; 2759; 4389
 स्वधया गृभीतः रगित, 864
 स्वधया पिन्वते, पदम्, 4010
 स्वधा, 833, 1303
 स्वधा अवस्तात् प्रयतिः परस्तात्,
 4795
 स्वधा गयः, 2234
 स्वधापते, 2274
 स्वधामिः, 862; 2697; 4393
 स्वधामिः अन्नं जुषस्व, 4389
 स्वधाम्, 4812
 स्वधावः, 2258; 2769; 2773
 स्वधवान्, 1829, 2673
 स्वधिति, 1890
 स्वधैनवान्, 3165
 स्वध्वरे, 3475
 स्वनय भावयन्त्य, 3113
 स्वपत्यानि चक्रुः, 1860
 स्वपत्याय, 499
 स्वपन्तः, 4816
 स्वपूभिः, 2728
 स्वप्नः च न इत् अनृतस्य प्र-योता,
 2769
 स्वयं सा मित्रं वन्ते जने वित्, 4401
 स्वराजः, 2742; 3561
 स्वराज्यम्, 3559
 स्वराट् अन्यः, 2760
 स्वरुः, 3554
 स्वरुम्, 3554
 स्वरूपाम्, 2697
 स्वरो स्वधितौ रिप्ताम्, 848
 स्वर, 1920
 स्वर अभवत् जाते अग्नी, 1827
 स्वकीः, 2698; 2704
 स्वर्जित्, 1293
 स्वर्ण = स्वः + न, 2695
 स्वर्णरः, 1929; 3099
 स्वर्णरम्, 3099; 4013
 स्वर्णर, 1896
 स्वर्णर = स्वः + नरे, 3503
 स्वर्दृशः, 2763
 स्वर्दृशे, 2777
 स्वर्नर, 3582

स्वर्भानुः, 1913	स्वापे स्वपिभिः, 3485	हरिणी, 4765
स्वर्-मोच्छे, 1839	स्वायुधम्, 3976	हरिणीशिप्रे, 4766
स्वर्वती, 874	स्वाहा, 442, 443; 1315; 1888; 4389; 4439; 4440; 4784	हरिणीशृङ्गे शिशानः, 4014
स्वविदः, 4042	स्वाहाकृतयः, 1282; 2647; 2649; 4438	हरिणी, 1943
स्व-विदम्, 1346	स्वाहाकृतानि, 832	हरितः, 532; 1344; 2653; 2709; 3170; 3577
स्वविदम्, 3119, 3969	स्वाहाकृतिषु, 893	हरितः न सूर्यं वहन्ति, 4406
स्वर्षाः, 2791	स्विष्टकृत आहुति, 1314	हरितम्, 1343
स्वर्षाता, 2269; 4033	स्वे दमे, 1322	हरिता, 2286
स्वश्नम्, 1289	स्वेदाञ्जिभिः, 4435	हरितेन, 2801
स्वश्वयुः, 3455	स्वेन मनुना, 824	हरितोः, 1344
स्वश्वा, 2746	स्वेभिरिक्षिभिः, 824	हरिघायसम्, 1343
स्वसरम्, 2327		हरिभिः, 447; 1343; 1853; 3560
स्वसराणि, 2748		हरिभिः युजानः, 3476
स्वसरे, 4037	हंसः, 851	हरिभ्याम्, 495; 1904; 2677; 2684
स्वसरेषु, 3549	हंस, 1866	
स्वसा, 1300	हंसवती ऋचु, 1866	हरिमाणम्, 474
स्वसारः, 1847; 4376	हंसासः, 1871; 4040	हरिम्, 1344
स्वसारः अपः, 4025	हंसि दुष्कृतः, 1948	हरियुपीयायाम्, 2264
स्वसारः जामयः, 4005	हंसौ, 1943	हरि-वः, 2681
स्वसारः द्विः यं पञ्च, 1831	हतः वृत्राणि, 2314	हरिवः, 878; 880; 2680; 3148
स्वसारम्, 508	हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानोह वेह वा, 4788	हरिवन्तम्, 4766
स्वसारा, 882	हन्ति पतयन्तम्, 4814	हरिवर्षसम्, 1343; 1344
स्वसारा, 4376	हनु, 873	हरिश्चन्द्र, 454
स्वसारा जामो पित्रोः उपस्थे, 889	हनु, 1911	हरिश्मशासः, 4766
स्वसारौ, 4376	हरयः, 1343; 1346; 2275; 2681; 3472; 3476; 4022	हरिश्चिन्म, 3124
स्वसुः, 2750	हरयः सुपणी दिवमुत्पतन्ति, 866	हरिस्तुतिः, 4765
स्वसुः जारः, 2309	हरसा, 4744; 4745	हरो, 497; 849; 879; 882; 885; 1343; 1857; 1900; 2701; 3170; 3510; 4762
स्वसुस्तमः, 4821	हरस्वती, 1310	हरो इन्द्र प्रतद्वसु अभि स्वर, 3121
स्वसुः, 4376	हरिः, 1344; 2657; 3966; 3986; 3990; 4014	हरोणा स्यातः, 3149; 3167
स्वसृणाम्, 1309	हरिः अति, 4049	हरोणाम्, 1872
स्वस्तये, 427	हरि, 435	हर्म्यस्य, 4022
स्वस्ति, 1876; 3162	हरि-अश्व, 2674; 2702	हर्म्यो, 871
स्वस्तिभिः अति दुराणि विश्वा, 4423	हरि-अश्वस्य, 1335	हर्म्येभ्यः आधि, 2757
स्वस्मिन्नञ्जसि, 818	हरि इव, 458	हर्यतः, 1343
स्वस्याः अरात्माः, 4023	हरिकेश, 4765	हर्यत, 3450
स्वा तन्वं पिप्रयस्व, 3116	हरिजात, 4765	हर्यतम्, 4766
स्वा तनुः, 4454		हर्यन्, 1343
स्वादुः, 2283		
स्वाध्यः मतासिः, 2249		

हर्यश्च, 1336; 1343; 2671;
2676
हर्यश्च-प्रसूताः, 1333
हर्यश्चाय, 1349; 2680; 2682
हर्यसि, 4766
हर्यमणासः, 4454
हवनं इन्द्रियम्, 3483
हवन, 465; 1345
हवनश्रुताः, 2764
हवनश्रुता, 3107
हवनीय, 1345
हविः, 1345
हविः त्रिधा समकृतम्, 1282
हविःऽपा, 4388
हविः-मयीनाम्, 2807
हविः शाला, 1345
हविः शेष, 1345
हविर् आहुति, 1314; 1345
हविर् गृह, 1345
हविर्दुष्ठा इव, 3475
हविर्धान, 1307; 1879
हविर्भाजः, 1913
हविर्भिः, 2789
हविषा, 481; 4813
हविषि, 2307
हविष, 1345
हविष्कृत, 1345
हविष् पात्र, 1345
हविष्मः, 4027
हविष्मता यज्ञियेन, 2744
हविष्मन्ता, 1329
हविष्मो आविवासति, 440
हवे, 2306
हवेषु, 2698
हव्यः अस्ति, 3516
हव्य, 1324
हव्यदातये, 3575
हव्यदातिम्, 2661
हव्यवाद, 490
हव्यवाद अग्निः, 3490
हस्कृतिः, 3551
हस्तः, 1286

हस्तघ्न, 2334; 2327
हस्तच्युती, 2644
हस्तयोर्दुर्नियन्तवः, 822
हस्ताय, 3515
हस्तिभिः आ पदभिः, 1938
हस्ते दधे दक्षिणे, 1342
हस्तैः, 4023
हारिद्रवेपु, 474
हार्दि, 3968
हिङ् कृण्वती, 861
हिङ् अकृणोत्, 861
हितः विनीयते, 3975
हित्वो शिरः, 2313
हिनुद्री, 2279
हिनोति, 2805
हिन्विरे, 1888
हिमेन, 3522
हियानः, 3472
हिरण्य, 2784
हिरण्यकर्ण, 808
हिरण्यगर्भः, 4790
हिरण्यगर्भ, 1321
हिरण्यजिह्व, 451
हिरण्यपाणिः, 2331
हिरण्यपिण्डान्, 2287
हिरण्यपेशासा, 3106
हिरण्य प्रहगम्, 465
हिरण्यम्, 2662; 3159
हिरण्यया, 3536
हिरण्ययी, 3092
हिरण्ययुः, 2683; 3536
हिरण्यये कोरो, 4020
हिरण्यये रथे दस्त्रा हिरण्यये, 825
हिरण्य-रथः, 1823
हिरण्यरूपम्, 4396
हिरण्यवतः, 3164
हिरण्यवत्, 2784; 4002
हिरण्य-वर्तनि, 3106
हिरण्य-वर्तनी, 1941; 3088; 3106
हिरण्यवाशीः, 2790
हिरिशिप्रः, 2266

हिरण्यशिप्राः, 1301
हिरण्यशृङ्गः, 851
हिरण्यस्तूप, 451; 4808
हिरण्यहस्त, 538
हिरण्यपाक्ष, 451
हिरिशमश्रुः, 1889
हिरुक् इत् नु, 862
होळः, 3130
हुत, 1345
हुदय, 4815
हुदा मनसा मनीषा, 484
हुदि अन्तः आदधे, 4018
हेतयः, 3474
हेतिः, 4751
हेम्यावान्, 1825
हेळः, 2766
हेळ्यसि, 2766
हेळे, 2766
हेषसा, 4751
होता, 426; 1280; 1283; 1833;
1866; 2655
होतास्म, 425; 1279
होतारा दैव्या, 441
होतारी दैव्यो प्रचेतसौ, 4438
होता, होतु, 3519
होतुः चित् पूर्वं हविः अद्यं आशत,
4761
होतु, 466; 847; 1879
होत्रा, 452; 3560
होत्रात्, 4419
होत्राभिः, 465; 3485; 3487;
4383
होत्रोय वृत्तः, 4769
होत्राविदः, 4388
ह्यः, 875; 3569
हुदाः, 4443; 4805
द्वादिका, 4390
हुणाति, 871
ह्वरासि अतिधावति, 3695
ह्वारः, 830
ह्वारः न, 884